

CRISI ECONÒMICA, CREIXEMENT DE LES DESIGUALTATS I TRANSFORMACIONS SOCIALS

INFORME GENERAL
ENQUESTA DE CONDICIONS
DE VIDA I HÀBITS DE LA
POBLACIÓ DE CATALUNYA, 2011

Informe general

Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2011

Bellaterra, juliol 2014.

Equip de realització de l'enquesta:

Direcció general: Joan Trullén

Coordinació general: Sergio Porcel

Equip Tècnic-metodològic: Lara Navarro, Maria Costa, Maria Gifré i Olatz Ribera

Equip Estadístic: Manel Pons i Alicia Sánchez

Coordinació de treball de camp: Jorge Càtedra

Tècnics de treball de camp: Andrea Delgado i Albert Cònsola

Empresa de treball de camp: Institut Opinòmetre

Comissió de seguiment de l'enquesta:

Montserrat Otero (Àrea Metropolitana de Barcelona)

Josep Lluís Haro (Àrea Metropolitana de Barcelona)

Xavier Boneta (Diputació de Barcelona)

Ramón Arbòs (Diputació de Barcelona)

Marta Masats (Institut d'Estadística de Catalunya)

Clara Torras (Institut d'Estadística de Catalunya)

Cecília Ruiz (Institut d'Estadística de Catalunya)

Marta Fernández (Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona)

Sergio Porcel (Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona)

Lara Navarro (Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona)

Comissió acadèmica de l'enquesta:

Lluís Flaquer (Universitat Autònoma de Barcelona)

Joan Trullén (Universitat Autònoma de Barcelona)

Màrius Domínguez (Universitat de Barcelona)

Sebastià Sarasa (Universitat Pompeu Fabra)

Sergio Porcel (Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona)

Lara Navarro (Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona)

En l'elaboració d'aquest volum també hi ha participat:

Suport coordinació de la publicació: Albert Cònsola i Jorge Càtedra

Suport estadístic: Manel Pons, Marta Rams, Núria Ruiz, Alicia Sánchez

Coordinació de l'edició:

Carne Cuartielles

Correcció lingüística:

Anna Jolis

Dipòsit Legal: DL B 18123-2014

ISBN: 978-84-92940-18-9

CRISI ECONÒMICA, CREIXEMENT DE LES DESIGUALTATS I TRANSFORMACIONS SOCIALS

INFORME GENERAL. ENQUESTA
DE CONDICIONS DE VIDA
I HÀBITS DE LA POBLACIÓ
DE CATALUNYA, 2011

Índex

- 5 **Capítol 0. L'ENQUESTA DE CONDICIONS DE VIDA I HÀBITS DE LA POBLACIÓ DE CATALUNYA 2011: CRISI ECONÒMICA, CREIXEMENT DE LES DESIGUALTATS I TRANSFORMACIONS SOCIALS**
Joan Trullén. Director de l'ECVHP 2011
- Introducció
L'ECVHP per a l'any 2011: més necessària que mai
La crisi econòmica de 2008-2013 i les seves conseqüències sobre la societat i el territori de Catalunya
Conclusions
Bibliografia
- 33 **Capítol 1. LLARS: ASPECTES ESTRUCTURALS, ECONÒMICS I D'ORGANITZACIÓ FAMILIAR**
Lluís Flaquer. Universitat Autònoma de Barcelona
- Introducció
Formes de vida de la població
El procés de transició a la vida adulta: emancipació, cohabitació i nupcialitat
Ruptura i divorci
Relacions de gènere dins la llar
Conclusions
Bibliografia
- 58 **Capítol 2. TRANSFORMACIONS FAMILIARS, METROPOLITANITZACIÓ I COHESIÓ SOCIAL: ELS EFECTES DE LA SUBURBANITZACIÓ BARCELONINA EN LA DIFERENCIACIÓ DE LES DINÀMIQUES FAMILIARS I LA CURA D'INFANTS**
Sergio Porcel i Lara Navarro-Varas. Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona
- Introducció
Els canvis familiars a la regió metropolitana de Barcelona
Curs vital i mobilitat residencial: la configuració de l'estructura socioresidencial metropolitana des del punt de vista familiar
L'articulació de la solidaritat familiar al territori
Conclusions
Bibliografia
- 94 **Capítol 3. EL MERCAT DE TREBALL. EVOLUCIÓ RECENT I IMPACTE DE LA CRISI**
Vittorio Galletto, Marc Fíguls i Sandra Aguilera. Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona
- Introducció
Evolució recent i impacte de la crisi a Barcelona, província de Barcelona, Catalunya i Espanya segons l'enquesta de població activa
Evolució de l'afiliació a la Seguretat Social, la composició sectorial de l'ocupació i la contractació
Principals resultats de l'ECVHP relacionats amb el mercat de treball
Conclusions
Bibliografia
Annex. Perímetre de la indústria, sectors d'activitat econòmica
- 128 **Capítol 4. ESTRATIFICACIÓ I CLASSES SOCIALS**
Sebastià Sarasa. Universitat Pompeu Fabra
- Introducció: incerteses sobre l'evolució de les desigualtats
Tots els països han patit la crisi de la mateixa manera?
Evolució de l'estructura ocupacional per categories socioeconòmiques
La qualitat de les ocupacions
L'evolució dels ingressos del treball
Canvis en l'estructura classista dels aparellaments i l'organització de la llar
Renda, desigualtat i pobresa
Conclusions
Bibliografia
Annex tècnic sobre descomposició d'efectes
Annex 2. Índex de polarització d'Esteban, Gradín i Ray (EGR)
- 199 **Capítol 5. HABITATGE I CONDICIONS DE VIDA**
Jordi Bosch Meda. Doctor arquitecte i llicenciat en Ciències Polítiques
- Introducció
Aspectes generals del parc d'habitatges principals de Catalunya
L'equipament i les deficiències dels habitatges principals
Crisi i accessibilitat econòmica a l'habitatge
Conclusions
Bibliografia
- 248 **Capítol 6. DINÀMIQUES DE METROPOLITANITZACIÓ: ÚS I INTEGRACIÓ DEL TERRITORI**
Màrius Domínguez. Universitat de Barcelona
- Introducció
L'ús de l'espai: la mobilitat residencial i les dinàmiques de metropolitanització
La mobilitat i el transport
Les relacions socials i les xarxes de sociabilitat: una anàlisi des del territori
Conclusions
Bibliografia

Capítol 0

L'ENQUESTA DE CONDICIONS DE VIDA I HÀBITS DE LA POBLACIÓ DE CATALUNYA 2011: CRISI ECONÒMICA, CREIXEMENT DE LES DESIGUALTATS I TRANSFORMACIONS SOCIALS

Joan Trullén
Director de l'ECVHP 2011

1. Introducció

L'Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya (ECVHP) corresponent a l'any 2011, cal emmarcar-la en el seu context econòmic: la gran crisi econòmica que s'inicia a escala planetària al final de 2007 i que es manifesta sobre l'economia catalana i barcelonesa a partir de la darrereria de 2008. Es tracta d'una edició especialment important pel moment en què es realitza. La societat catalana, en general, i la barcelonesa i metropolitana, en particular, experimenten amb una particular duresa les conseqüències de la crisi. Conèixer les conseqüències de la crisi sobre les condicions de vida i els hàbits de la població esdevé fonamental per establir diagnòsics apropiades i per dissenyar polítiques econòmiques, socials i territorials que sintonitzin amb la nova realitat. També és fonamental capturar els canvis que independentment de la crisi experimenta la societat, amb fenòmens tant importants com els experimentats sobre l'estructura familiar o la nova onada immigratòria durant el primer decenni del segle XXI a Catalunya.

De fet, en l'origen històric de l'ECVHP hi va haver la mateixa preocupació. La primera edició es remunta a l'any 1984. Va néixer com un encàrrec de la Corporació Metropolitana de Barcelona al denominat Institut d'Estudis Metropolitans de Barcelona d'aquell moment, que el va portar a terme per a l'any 1985, també en plena crisi econòmica: era el darrer any d'un llarg període d'estancament econòmic i d'inflació que s'havia iniciat amb la crisi del petroli de 1973. Els professors Fausto Miguélez, Maria Jesús Izquierdo i Marina Subirats, del Departament de Sociologia de la UAB, van dirigir la primera enquesta, realment pionera a escala europea. La metròpoli de Barcelona presentava aleshores un dels nivells d'atur més alts entre les metròpolis espanyoles i europees, i les conseqüències sobre la societat eren mal conegudes.

En aquests vint-i-cinc anys transcorreguts entre la primera enquesta metropolitana i l'edició present, l'economia, la societat i el territori de referència han presentat canvis estructurals de gran importància. Els canvis institucionals han estat també profundíssims, començant pels derivats de l'ingrés a les comunitats europees o la posada en funcionament de la Unió Monetària Europea. Cal destacar com un canvi fonamental l'eclosió de la metròpoli de Barcelona com una de les grans metròpolis europees, que es

consolida amb la realització dels Jocs Olímpics de 1992 i la gran operació de transformació econòmica que amb posterioritat donarà lloc al projecte “ciutat del coneixement”. La intensificació de la dinàmica de creixement metropolitana, amb l’expansió cap als municipis de la denominada segona corona metropolitana, també representa un element fonamental de transformació. El creixement dels mercats europeus va anar acompanyat de l’extensió del mercat de treball metropolitana. La metròpoli intensificava –fins a 2006– la seva capacitat d’atracció i disminuïa al mateix temps la seva capacitat d’absorció, cosa que provocava el creixement per corones successives i la progressiva integració de més i més municipis en la dinàmica metropolitana.

L’ECVHP mateixa s’ha hagut d’adaptar a la nova realitat. La institució estadística europea Eurostat, especialment a partir de les recomanacions de la Cimera de Lisboa de 2000, ha promogut la realització d’enquestes de condicions de vida amb metodologia harmonitzada. Cal destacar aquí la col·laboració que l’Institut Nacional de Estadística ha tingut en la realització del procés d’adaptació metodològica a la nova realitat estadística europea, i molt especialment en l’etapa en què es dissenyen aquestes adaptacions sota la presidència del professor Jaume Garcia. S’han buscat sinergies entre l’ECVHP i la Encuesta de Condiciones de Vida que des de 2004 elabora l’INE.

La trajectòria de l’ECVHP ha estat impecable, per la qual cosa s’han produït periòdicament des de l’enquesta de 1985 les enquestes de 1990, 1995, 2000 i 2006. Aquesta última enceta una nova fase pel fet que s’ha portat a terme conjuntament entre l’Idescat i l’IERMB, cosa que la convertit en estadística oficial.

Gràcies a aquesta continuïtat en els continguts, disposem avui dia d’una sèrie que abraça un quart de segle de Barcelona i de l’Àrea Metropolitana de Barcelona, i que permet comparar l’evolució de variables tan fonamentals com la renda familiar disponible. En aquest sentit, voldria avançar una de les principals conclusions de l’estudi. La metròpolis de Barcelona constitueix un cas de referència entre 1985 i 2006. En aquests vint anys s’assisteix a un creixement molt intens de la producció, de la renda i de l’ocupació, que la fa convergir vers la mitjana europea i fins i tot superar-la. Al mateix temps es produïa un important procés de millora en la distribució de la renda tant a escala del municipi de Barcelona com a escala de la resta de l’àrea metropolitana. Dels resultats més importants derivats de la present edició, en destacaria un: l’any 2011 representa no només un fre en el procés de creixement i extensió metropolitans, sinó també un retrocés en el procés de convergència de la renda familiar disponible.

Aquest resultat, que és fruit d’una de les múltiples lectures que possibilita l’ECVHP 2011, es pot inscriure en el debat actual sobre la relació entre creixement econòmic i desigualtat. La recent edició del llibre de Thomas Piketty, *The Capital in the XXI century*, ha posat de manifest que en bona part de les economies avançades s’ha produït en els darrers trenta anys un molt preocupant procés de concentració de la renda i la riquesa en el segment més ric de la població. Les successives enquestes metropolitanas permeten afirmar que Barcelona, entre 1985 i 2006, va experimentar un creixement molt important de renda i de dimensió metropolitana i que, al mateix temps, va aconseguir millorar significativament la distribució de la renda. Era tal vegada una de les característiques distintives del denominat “model Barcelona”. La crisi econòmica actual ha capgirat aquest procés.

1. L’ECVHP per a l’any 2011: més necessària que mai

L’edició de l’ECVHP corresponent a l’any 2011 constitueix una fita destacada dins d’una trajectòria de vint-i-cinc anys. L’any 2010 es van iniciar els treballs preparatoris per realitzar l’enquesta. La primera qüestió que es va plantejar va ser si en un context econòmic i financer tan difícil com el que s’estava vivint era possible impulsar una operació estadística d’aquesta magnitud.

La resposta va ser clara: precisament per la intensitat de la crisi econòmica i les seves conseqüències sobre la societat, calia impulsar una nova edició de l'ECVHP. Les dificultats financeres existents en el conjunt de les administracions públiques catalanes i espanyoles afectaven també alguna de les institucions impulsores, i d'una manera especial l'Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona. No era el millor context per prendre una decisió fonamental com la de mantenir el compromís de reeditar l'ECVHP. Però calia superar aquestes enormes dificultats per fer possible una enquesta sobre les condicions de vida per a l'any 2011, precisament un dels anys més difícils en termes econòmics i socials.

Calia tirar endavant l'enquesta. I calia fer-ho, també, adoptant un seguit de decisions que es recolzaven sobre el suport dels organismes responsables d'aquesta operació estadística: l'IERMB, l'Idescat, la Mancomunitat de Municipis de l'AMB (l'actual Àrea Metropolitana de Barcelona) i la Diputació de Barcelona. Entre les decisions preses sobre l'organització, cal assenyalar les següents: nomenament d'una direcció acadèmica formada per tres professors de sociologia i un d'economia, procedents de la Universitat Autònoma de Barcelona, la Universitat Pompeu Fabra i la Universitat de Barcelona; constitució d'un sòlid equip d'investigadors de l'IERMB que col·laborava amb experts de l'INE i amb el suport d'experts dels organismes responsables de l'enquesta. I en relació amb les decisions preses sobre la confecció de l'enquesta, hem de destacar el fet que es va resoldre externalitzar el treball de camp de l'enquesta, a partir d'un concurs establert d'acord amb la nova Llei de contractes del sector públic.

L'estratègia metodològica fonamental es va cenyir a l'adopció dels criteris metodològics utilitzats per l'Eurostat en les enquestes homònimes, amb la finalitat pràctica de poder fer comparables els resultats. Però calia fer-ho respectant alhora al màxim un criteri que permetés preservar la major part del qüestionari vigent per fer possible l'anàlisi comparada de la sèrie històrica. També calia adaptar el qüestionari perquè fos fàcilment comparable.

La principal decisió adoptada com a conseqüència de l'aplicació d'aquests principis va ser agafar la llar com a unitat mostral, seguint els criteris adoptats tant per l'Eurostat com per l'INE. També calia adoptar un conjunt de preguntes de naturalesa econòmica tradicionalment poc presents en el qüestionari tradicional.

Alhora, va ser de gran importància la decisió presa d'incorporar una unitat territorial d'anàlisi nova que reflectís l'existència de diferents realitats metropolitanes a Catalunya, a més a més de la de Barcelona. D'aquesta manera, les àrees metropolitanes de Girona, Lleida, Tarragona-Reus i Manresa passarien a tenir significació estadística, la qual cosa obre la possibilitat d'estudiar les seves característiques econòmiques i socials per tal de dissenyar polítiques com la de transport a escala dels grans mercats de treball de Catalunya.

2.1. L'impuls institucional a una gran operació estadística en temps de crisi

El projecte està impulsat i finançat per l'Institut d'Estadística de Catalunya, l'Àrea Metropolitana de Barcelona, la Diputació de Barcelona i l'Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona, que és qui duu a terme les tasques relacionades amb la direcció metodològica, el treball de camp, el tractament de dades i l'anàlisi de resultats.

L'ECVHP 2011 és la segona edició d'una operació d'estadística oficial integrada en la Llei del Pla estadístic de Catalunya 2011-2014 i desenvolupada en el Decret 289/2011, de 8 de març, pel qual s'aprova el Programa anual d'actuació estadística per a l'any 2011. L'enquesta té una periodicitat quinquennal i recull principalment informació sobre la renda i la situació econòmica de les llars, així com sobre altres aspectes que permeten l'anàlisi de les dinàmiques socials i territorials a Catalunya.

A l'organigrama d'aquesta operació estadística destaca el paper de la Comissió de Seguiment, constituïda a l'inici del projecte i de la qual formen part tècnics representants de les diferents institucions col·laboradores: Marta Masats, Clara Torras i Cecília Ruiz per part de l'Idescat; Xavier Boneta i Ramon Arbós per part de la Diputació de Barcelona; Montserrat Otero i Josep Lluís Haro per part de l'Àrea Metropolitana de Barcelona; Sergio Porcel, Marta Fernández i Lara Navarro per part de l'IERMB. L'objectiu d'aquesta comissió ha estat monitoritzar tot el desenvolupament del projecte i sobretot consensuar el disseny de l'enquesta, tant en aspectes metodològics com de continguts, durant els treballs preliminars.

2.2. La direcció acadèmica i l'equip investigador

La present edició ha estat dirigida pels professors Màrius Domínguez (Universitat de Barcelona), Lluís Flaquer (Universitat Autònoma de Barcelona), Sebastià Sarasa (Universitat Pompeu Fabra) i Joan Trullén (Universitat Autònoma de Barcelona).

L'equip investigador de l'IERMB ha estat constituït per Sergio Porcel i Marta Fernández (coordinació general); Lara Navarro, Maria Costa, Maria Gifré i Olatz Ribera (equip tècnic i metodològic); Manel Pons i Alicia Sánchez (equip estadístic); Jorge Cátedra (coordinador de treball de camp); Andrea Delgado i Albert Cònsola (tècnics de treball de camp).

Més enllà de l'equip que ha treballat més intensament en l'operació estadística, cal agrair també l'excel·lent col·laboració institucional que s'ha produït al llarg de tot el projecte. Així, la Comissió de Seguiment ha comptat també en ocasions puntals amb la presència de membres i experts de les diferents institucions col·laboradores per tractar aspectes concrets del projecte com ara Cristina Rovira, Josep Sort i Enric Ripoll per part de l'Idescat; Marina Espinosa i Agustí Fernández de Losada per part de la Diputació de Barcelona; Josep Roig i Josep Maria Carreras per part de l'Àrea Metropolitana de Barcelona, i Sebastià Sarasa per part de la Universitat Pompeu Fabra. Una menció especial es mereixen Juan Carlos Migoya i Carme Cuartielles, de l'IERMB, i Hèctor Santconvsky, de l'AMB, sense la labor dels quals aquesta enquesta no hauria prosperat, així com la col·laboració inestimable de Rafa Boix i Vittorio Galletto.

També és necessari esmentar la col·laboració tècnica que s'ha portat a terme amb els tècnics de l'Encuesta de Condiciones de Vida de l'INE, encapçalada per José María Méndez, sense la qual hauria estat impossible harmonitzar els resultats de l'enquesta amb l'EU-SILC.

2.3. Trajectòria: 1985-2011

A banda de les dues darreres edicions d'estadística oficial, l'ECVHP disposa de quatre edicions més d'estadística no oficial que comprenen el període 1985-2000. Aquesta etapa s'inicia l'any 1985 amb la denominada *Enquesta metropolitana. Condicions de vida i hàbits de la població de l'àrea metropolitana de Barcelona*, que només cobreix la ciutat de Barcelona i els vint-i-sis municipis que integraven l'antiga Corporació Metropolitana de Barcelona. Aquesta edició va estar dirigida per les professores Marina Subirats i Mª Jesús Izquierdo i el professor Fausto Miguélez, tots ells de la Universitat Autònoma de Barcelona. Aquesta enquesta es realitza en un context marcat pel buit d'informació estadística a escala infranacional, de manera que l'enquesta neix amb l'objectiu d'aportar dades rigoroses sobre les condicions de vida i les activitats de la població de la conurbació barcelonina que permetin que les administracions dissenyin polítiques públiques més acurades.¹

¹ Un estudi exhaustiu de la trajectòria de l'enquesta i l'anàlisi de la societat catalana i metropolitana es troba a Subirats (2012).

L'èxit d'aquesta edició inicial de l'enquesta fa que es consolidi l'operació estadística amb una periodicitat quinquennal, i amb el pas de les diferents edicions el territori objecte d'estudi es va ampliant successivament. De l'àrea metropolitana de Barcelona de 1985, la mostra passa l'any 1990 a expandir-se al conjunt de comarques que formen la Regió I de Catalunya (Baix Llobregat, Barcelonès, Vallès Occidental, Vallès Oriental i Maresme). Amb aquesta ampliació l'enquesta tracta d'adaptar-se al procés de metropolitanització barceloní, reforçat en aquests anys per la construcció de les infraestructures olímpiques. En aquesta ocasió la direcció general de l'enquesta passa a ser únicament de Marina Subirats, que compta també amb la direcció metodològica de Carlos Lozares, professor de la Universitat Autònoma de Barcelona. En l'edició de 1995, novament dirigida per Marina Subirats, es continua en la mateixa línia i s'afegeixen les comarques de l'Alt Penedès i el Garraf, amb les quals s'arriba a cobrir tota la regió metropolitana de Barcelona. En l'edició de l'any 2000 l'enquesta ja ha assolit un ampli reconeixement científic i polític pel fet que s'ha situat com una font de dades clau per conèixer el desenvolupament i l'evolució de la societat metropolitana. Aquesta edició és dirigida pel professor de la Universitat de Barcelona Salvador Giner i el territori objecte d'estudi passa a incloure tota la província de Barcelona.

El 2006, s'inicia la segona etapa de l'enquesta, el període d'estadística oficial, i l'àmbit territorial arriba a la seva màxima expansió, tot englobant el conjunt del territori català, en una edició dirigida per la professora de la Universitat Autònoma de Barcelona Carme Miralles. Aquest àmbit territorial s'ha mantingut a l'actual edició 2011.

Taula 0.1. Àmbit territorial i poblacional de l'Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 1985-2011

	Etapa d'estadística no oficial				Etapa d'estadística oficial	
	1985	1990	1995	2000	2006	2011
Àmbit territorial	Àrea metropolitana de Barcelona (antiga CMB)	Regió I de Catalunya	Regió metropolitana de Barcelona	Província de Barcelona	Catalunya	Catalunya
Municipis	27	129	162	311	946	947
Superfície	476 km ²	2.459 km ²	3.235 km ²	7.718 km ²	32.106 km ²	32.106 km ²
Població	3.109.792 hab.	4.064.417 hab.	4.347.164 hab.	4.736.277 hab.	7.134.697 hab.	7.512.381 hab.
% població Catalunya	50,9%	65,9%	71,4%	75,6%	100,0%	100,0%
Grandària mostra	4.912 individus	5.061 individus	5.263 individus	6.830 individus	10.397 individus	4.232 llars 10.580 individus (estimat)

Font: Elaboració pròpia

2.4. Opcions metodològiques en l'edició del 2011: de l'individu a la llar

Si bé —malgrat els canvis territorials— fins al 2006 l'enquesta havia conservat, edició rere edició, el disseny metodològic i gran part dels continguts del qüestionari per tal d'afavorir la construcció d'una sèrie històrica de dades, a la present edició (2011) s'ha optat per readaptar aquesta operació estadística al context actual, introduint-hi una profunda revisió metodològica i també, però en menor grau, de continguts. Des del naixement de l'ECVHP i fins al principi del segle XXI convergeixen tres circumstàncies que fan necessària una reformulació i actualització substantiva de l'Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya:

- 1) L'aprovació del Reglament (CE) núm. 1177/2003, del Parlament europeu i del consell, de 16 de juny de 2003, relatiu a les estadístiques comunitàries sobre la renda i les condicions de vida (EU-SILC).
- 2) L'evolució de l'escenari institucional en el qual va néixer l'ECVHP (p. ex. la creació de l'Idescat i la proliferació d'enquestes sectorials inexistents als anys vuitanta).
- 3) La necessitat d'actualitzar el contingut del qüestionari sotmès, des de la primera edició a certes rigideses per tal de prioritzar la sèrie històrica de dades.

La juxtaposició d'aquests tres fets orienta la revisió de la nova edició de l'enquesta cap a tres objectius:

- 1) Harmonitzar gran part de les dades sobre condicions de vida amb les que es registren a escala espanyola (ECV) i europea (EU-SILC), amb el propòsit que l'ECVHP tingui representativitat individu-llar i sigui comparable amb altres territoris.
- 2) Emfatitzar l'especificitat temàtica de l'enquesta centrant-la en l'estudi de la renda i la riquesa, cosa que permetrà analitzar la pobresa, l'exclusió social i els fenòmens socioterritorials, i facilitar-ne així l'encaix en l'estadística oficial catalana.
- 3) Mantenir la màxima comparabilitat amb la sèrie històrica de l'ECVHP.

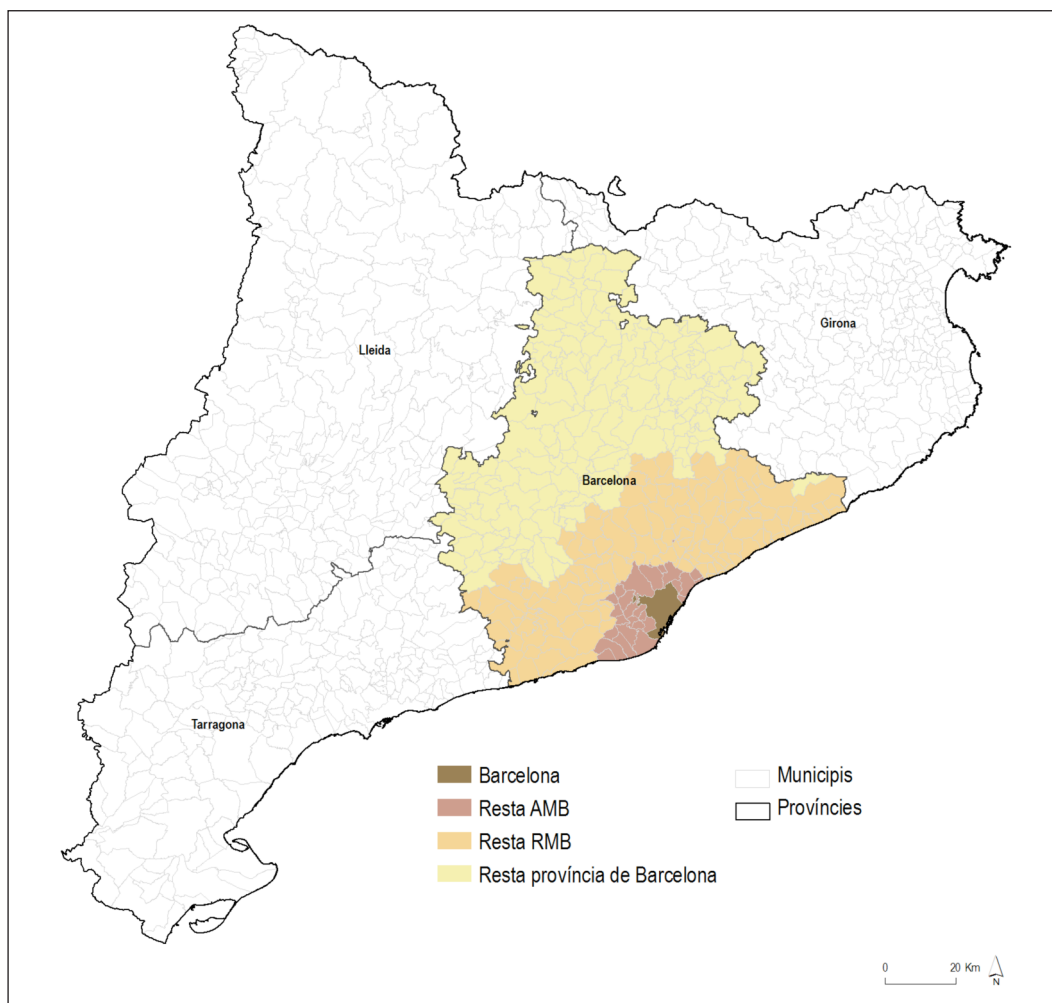
Els canvis més significatius que es deriven d'aquesta reorientació metodològica i de continguts són, en primer lloc, el fet de dotar la mostra de representativitat individu-llar, la qual cosa implica un canvi radical del disseny mostral que s'havia implementant fins ara. En aquesta ocasió s'opta per un mostreig bietàpic pràcticament igual que el que realitzen les actuals enquestes de llar més importants a escala nacional com ara l'Encuesta de Condiciones de Vida o l'Encuesta de Población Activa, realitzades per l'INE, o l'Enquesta Demogràfica, realitzada per l'Idescat. En segon lloc, i com a conseqüència del canvi d'unitat d'anàlisi a individu-llar, el qüestionari passa a estar format per tres qüestionaris diferents: la fitxa de la llar, el qüestionari de la llar i el qüestionari individual. En tercer lloc, la incorporació al qüestionari d'una extensa bateria de preguntes relatives a la renda familiar, igual que la que es fa servir a l'Encuesta de Condiciones de Vida, de l'INE. En total es tracta de vint preguntes incloses al qüestionari de la llar i cinquanta més que formen part del qüestionari individual. Així, aproximadament un terç de totes les preguntes previstes per a cada llar i pels seus membres es destina a recollir una informació que permet estimar la renda familiar disponible, que passa a ser la variable objectiu de l'enquesta. A més, per tal d'enfortir els continguts sobre pobresa i la possibilitat de construir-ne indicadors estandarditzats, també s'afegeixen un nombre considerable de preguntes relacionades amb la privació material, que ja són incloses a l'Encuesta de Condiciones de Vida de l'INE. Aquesta profunda modificació del qüestionari ha obligat a descartar o minimitzar les preguntes del qüestionari relacionades amb altres temàtiques de llarg recorregut a l'enquesta, però que actualment també són tractades en altres enquestes sectorials, com, per exemple, la llengua, els hàbits culturals i l'ús del temps. En quart lloc, s'ha potenciat la dimensió metropolitana de l'enquesta adjudicant mostra representativa a les principals àrees metropolitanes de Catalunya (Barcelona, Girona, Tarragona-Reus, Manresa i Lleida). Finalment, s'ha adoptat la metodologia d'enquesta CAPI, basada en entrevistes personals assistides per ordinador, la qual suposa una disminució substancial dels costos temporals de codificació i gravació de dades, alhora que permet un major control d'inconsistències durant el procés de recollida de dades.

Amb aquesta reorientació, doncs, l'Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2011 passa a ser hereva de dues tradicions d'enquestes de condicions de vida. D'una banda, de l'Enquesta metropolitana de Barcelona, i de les seves posteriors edicions, i, de l'altra, de l'Encuesta de condiciones de vida, que des del 2004 elabora l'Instituto Nacional de Estadística (INE) en el marc de l'European Union Statistics on Income and Living Conditions (EU-SILC), coordinada per l'Eurostat.

2.5. Àmbits territorials

L'àmbit territorial de l'ECVHP és Catalunya, per bé que permet presentar resultats estadísticament significatius també per a la ciutat de Barcelona, la Regió Metropolitana de Barcelona per corones (incloent-hi l'actual Àrea Metropolitana de Barcelona), les províncies, els àmbits del Pla territorial (Àmbit metropolità, Comarques gironines, Camp de Tarragona, Terres de l'Ebre, Comarques centrals i de forma agregada, l'Àmbit de Ponent, i l'Alt Pirineu i Aran) i les àrees metropolitanes de Catalunya (Barcelona, Girona, Lleida, Manresa, Tarragona-Reus). La novetat més important en aquest sentit és precisament la inclusió de les àrees metropolitanes de Catalunya com a àmbits territorials de referència de l'enquesta, amb la qual cosa s'ha pretès reforçar l'esperit metropolità i urbà amb què va néixer aquesta operació estadística l'any 1985, quan el territori objecte d'estudi estava restringit exclusivament a l'àrea metropolitana de Barcelona. Per a la identificació de les àrees metropolitanes s'ha fet servir una delimitació aproximada, basada en els resultats de l'aplicació de la metodologia estàndard GEMACA² a partir de dades del Cens de Població i d'Habitatge 2001, que era la font més actualitzada en el moment d'iniciar el treball de camp.³

Mapa 0.2. Àmbits territorials de referència de l'ECVHP 2011. Províncies

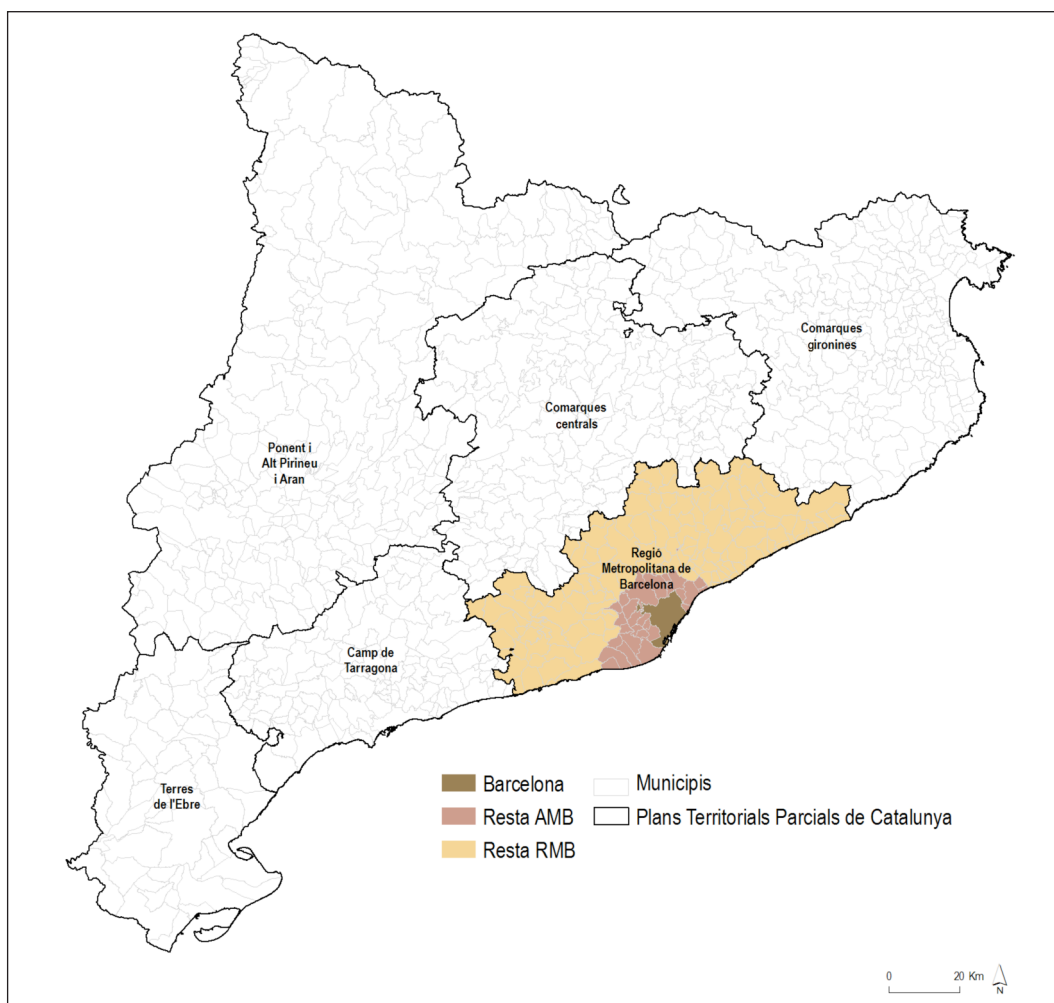

Font: Elaboració pròpia a partir de la Base municipal 150.000 v3.3. ICC

² Aquesta metodologia considera una àrea metropolitana quan existeix un nucli (municipi principal) amb una densitat de treball de més de set llocs de feina per hectàrea més un agregat de municipis continus dels quals més del 10% de la seva població ocupada es desplaça cap a l'interior del nucli citat anteriorment.

³ Boix i Veneri (2009).

Mapa 0.3. Àmbits territorials de referència de l'ECVHP 2011. Àmbits del Pla territorial

Font: Elaboració pròpia a partir de la Base municipal 150.000 v3.3. ICC

Mapa 0.4. Àmbits territorials de referència de l'ECVHP 2011. Àrees metropolitanes

Font: Elaboració pròpia a partir de la Base municipal 150.000 v3.3. ICC

2.6. Explotacions ja realitzades

La primera publicació dels resultats de l'ECVHP 2011 és la realitzada per Sarasa, S., Porcel, S. i Navarro-Varas, L. (2013): "L'impacte social de la crisi a l'Àrea Metropolitana de Barcelona i a Catalunya". *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona*, 56. Es va decidir que, de la manera més ràpida possible, calia presentar els primers resultats de l'enquesta, atesa la magnitud de les seves conseqüències sobre l'economia i la societat en els diferents territoris. Aquesta monografia inclou un estudi sistemàtic sobre les transformacions en el mercat de treball a l'Àrea Metropolitana de Barcelona, la província de Barcelona i Catalunya, sobre l'impacte de l'atur en la societat metropolitana i els efectes de la crisi en la població ocupada i, també, sobre l'evolució dels salaris. La segona part d'aquest estudi monogràfic es va destinar a l'estudi de les conseqüències de la crisi sobre les condicions de vida, amb una atenció especial en l'evolució de la distribució de la renda familiar a Catalunya, l'augment de la vulnerabilitat social i el risc de pobresa. El treball estudia les causes de la pobresa i les seves conseqüències sobre el consum, entre d'altres.

El treball va tenir un ampli ressò entre la societat catalana, i va rebre una àmplia resposta per part de destacades institucions del nostre país i també de mitjans acadèmics.

Igualment, s'han portat a terme diferents presentacions en congressos i seminaris nacionals i internacionals, entre les quals destacarem:

Porcel, S.; Navarro-Varas, L.; Sarasa, S.; Costa, M. (2013). "Estructura i intensitat de la privació material a Catalunya en temps de crisi". VI Congrés Català/Internacional de Sociologia: Societats i cultures més enllà de les fronteres. Perpinyà, 25, 26 i 27 d'abril 2013.

Navarro-Varas, L.; Sarasa, S.; Porcel, S. (2013). "Las pautas de la privación material en tiempos de crisis". IV Congreso REPS (Red Española de Política Social): Las políticas sociales entre crisis y post-crisis. Alcalá de Henares, 6 i 7 de juniol 2013.

Sarasa, S.; Porcel, S.; Navarro-Varas, L. (2013). "El impacto social de la crisis en Cataluña. ¿Cambios en la estructura de clase?". XI Congreso Español de Sociología: Crisis y cambio. Propuestas desde la Sociología. Madrid, 10, 11 i 12 de juliol 2013.

Sarasa, S. i Trullén, J. (dir.) (2013). ¿Hacia una sociedad polarizada? Clases sociales, polarización y desigualdad. Universidad Internacional Menéndez Pelayo (UIMP). Curs d'estiu, Santander, Setembre 2013.

Sarasa, S. (2013). "L'impacte social de la crisi a l'Àrea Metropolitana de Barcelona i Catalunya". 8a Jornada Tècnica del PEMB. Pobresa i desigualtat, la situació a l'Àrea Metropolitana de Barcelona. Barcelona, 30 de novembre 2013.

Trullén, J.; Galletto, V.; Porcel, S. (2014). "Measuring local well-being at metropolitan level: the case of the metropolitan area of Barcelona". Short paper presented at the OECD Workshop "How's Life in Your Region? Measuring Regional and Local Well-being for Policy Making". Paris 23 January 2014 (<http://www.iemb.uab.es/htm/noticies.asp?id=285>).

Trullén, J. i Galletto V. (2014). "Inclusive growth and urban policies: the case of Barcelona". Second OECD/Ford Workshop: Changing the Conversation on Growth: Going Inclusive, Nova York, 27 febrer 2014.

Trullén, J. (2014). "Barcelona and the new inclusive growth strategy". iUrban Conference, Global Urban Competitiveness Project. Erasmus University Rotterdam. 9 d'abril 2014.

2.7. L'estructura d'aquest volum

En el breu període de cinc anys —transcorreguts des que es va fer l'edició anterior de l'Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, l'any 2006—, l'economia i la societat catalanes han experimentat transformacions d'una enorme entitat. La crisi econòmica i financera iniciada el 2008 ha tingut molt a veure en la intensitat d'aquest moviment, i ha esperonat en alguns casos tendències que ja eren presents en els anys de bonança econòmica. Aquesta transició és observable en dimensions molt rellevants de l'estructura social catalana, L'objectiu d'aquest informe és, precisament, analitzar aquestes transformacions i els seus efectes en qüestions com la família (nuclear i extensa), les relacions de gènere, el capital humà i el mercat laboral, l'estratificació social i la distribució de la renda, l'accés a l'habitatge i les dinàmiques de metropolitanaització. Aquestes anàlisis s'estructuren en sis capítols que, per altra banda, mostren la potencialitat analítica de la nova enquesta. Entre els aspectes més destacables es poden esmentar la possibilitat d'analitzar llars i individus, la gran versatilitat territorial que presenten les dades, el gran rigor amb què permet estudiar la distribució de la renda familiar i la capacitat per realitzar una anàlisi comparativa internacional.

El capítol 1 elaborat per Lluís Flaquer, sota el títol "Llars: aspectes estructurals, econòmics i d'organització familiar", se centra en dues qüestions fonamentals. D'una banda, en l'anàlisi de la tensió existent entre el procés d'individualització en marxa, molt més avançat a Catalunya que a la resta d'Espanya, i la necessitat de recórrer a la solidaritat familiar com a resposta davant la crisi. D'altra banda, l'autor també realitza un examen de l'equilibri de gènere a les llars catalanes, particularment a partir de la distribució de les tasques domèstiques.

El capítol 2, realitzat per Sergio Porcel i Lara Navarro, es titula "Transformacions familiars, metropolitanització i cohesió social: els efectes de la suburbanització barcelonina en la diferenciació de les dinàmiques familiars i la cura d'infants" i s'ocupa de l'estudi de les desigualtats que es produeixen en les pràctiques d'atenció i cura d'infants en funció del lloc de residència (centre/perifèria) a la metròpolis de Barcelona. L'anàlisi posa de manifest la rellevància que ha tingut en l'augment d'aquestes desigualtats territorials la simultaneïtat dels grans processos estructurals que durant els darrers anys han transformant la societat metropolitana: el trànsit industrial-postindustrial, el procés d'individualització i la creixent suburbanització.

El capítol 3, realitzat per Vittorio Galletto, Marc Fíguls i Sandra Aguilera, es titula "El mercat de treball. Evolució recent i impacte de la crisi" i té com a objectiu oferir un marc de referència econòmic dels principals fets relacionats amb l'evolució del mercat de treball. El període analitzat comprèn tant el més recent i, per tant, marcat per l'impacte de la crisi, com un període de més llarg termini, per la qual cosa s'utilitzen diferents fonts de treball, com l'Enquesta de Població Activa, a més de dades provinents de diferents edicions de l'ECVHP. A més es mostren també les dades de les cinc àrees metropolitanes (o sistemes urbans) que s'han identificat a Catalunya: Barcelona, Girona, Tarragona-Reus, Manresa i Lleida.

L'autor del capítol 4, "Estratificació i classes socials", és Sebastià Sarasa, qui aporta una anàlisi internacional de l'evolució en els darrers anys de l'estructura ocupacional i de la distribució de la renda, a partir de la qual es tracten principalment dues qüestions: si existeix o no polarització social i si s'està produint una degradació de les condicions de vida de les classes mitjanes. Atesa la importància que tenen les institucions socials en la regulació dels riscos, l'autor ha optat per fer una comparació de Catalunya i Espanya amb quatre estats de la UE amb règims de protecció social, de família i regulacions laborals diferents: Dinamarca, Alemanya, França i el Regne Unit.

Al capítol 5, "Habitatge i condicions de vida", Jordi Bosch també realitza un estudi comparatiu de Catalunya en relació amb els estats que formen part de la Unió Europea sobre les principals característiques del parc d'habitatges, els problemes físics i les deficiències dels habitatges, i també tracta alguns aspectes relacionats amb l'accessibilitat a l'habitatge per part de la població catalana.

Finalment al capítol 6, titulat "Dinàmiques de metropolitanització: ús i integració del territori", Màrius Domínguez aborda com ha evolucionat durant el darrer quinquenni el procés de metropolitanització de Barcelona, posant el focus sobretot en l'impacte que hagi pogut desencadenar la gran crisi econòmica en aquest sentit. El capítol aprofundeix sobretot en les dinàmiques de la mobilitat residencial, de la mobilitat per treball i de la mobilitat per oci, tot i que també es tracten altres temes com ara la qualitat dels entorns residencials i l'articulació territorial de les relacions socials.

3. La crisi econòmica de 2008-2013 i les seves conseqüències sobre la societat i el territori de Catalunya

3.1. La necessitat de conèixer la realitat social i econòmica de Catalunya en temps de crisi

Entre 1977 —l'any de les primeres eleccions democràtiques a Espanya i dels pactes de la Moncloa— i 2014, l'economia catalana experimenta tres grans crisis econòmiques: la de 1977-1984, la de 1992-1994 i la de 2008-2014. En total podem dir que dels trenta-set anys transcorreguts, disset anys són de crisi i vint són anys d'expansió. I en aquests anys s'ha experimentat una de les transformacions més importants de l'economia, la societat i el territori de Catalunya i de la metròpolis de Barcelona.

Les crisis no són, doncs, res anòmal, sinó que formen part d'una evolució cíclica de les economies capitalistes avançades. I la crisi de 2008-2014 no és una excepció, malgrat la duresa de les seves conseqüències. Precisament les crisis generen mutacions importantíssimes en la manera de produir i de viure. I el seu estudi és especialment rellevant, sobretot quan introdueixen canvis estructurals.

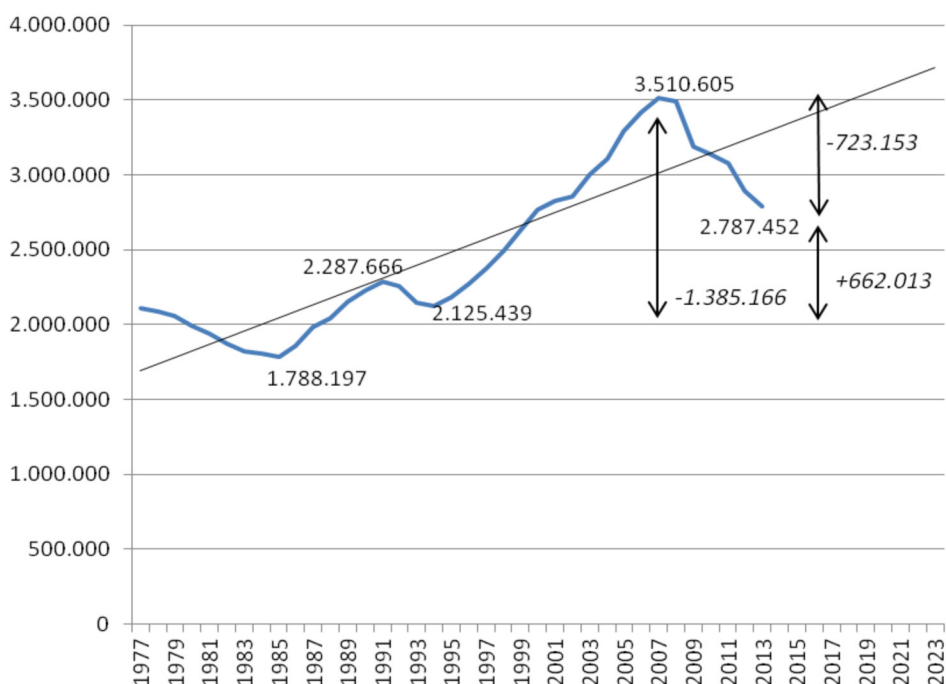
Hem vist que l'Enquesta metropolitana de 1985 va néixer precisament en el moment més baix del cicle de la gran crisi de 1977-1984. Doncs bé, la crisi de 2008-2014 té el seu punt més àlgid precisament en el període 2010-2011. Ningú no dubta de la intensitat de la crisi actual i de les seves conseqüències sobre variables tan importants com la distribució de la renda o el risc de pobresa. Però convé emmarcar aquest període de crisi dins l'evolució cíclica d'una economia que des del Pla d'estabilització de 1959 fins a l'actualitat s'ha transformat d'una manera radical.

I per fer-ho cal introduir una anàlisi de l'evolució macroeconòmica que distingeixi entre tendència i cicle, que permeti en definitiva contextualitzar l'evolució de variables com l'ocupació (o l'atur).

3.2. Tendències i cicle

En el gràfic següent podem observar quina és l'evolució de llarg termini de l'ocupació a Catalunya en els darrers trenta-set anys i l'impacte del cicle econòmic. La població ocupada a Catalunya va experimentar un fort creixement entre els anys 1994 i 2007, concretament va augmentar en gairebé 1.400.000 persones, de 2.125.439 persones ocupades l'any 1994, punt més baix de la crisi del principi dels anys noranta, a 3.510.605 l'any 2007, màxim absolut de la sèrie. A partir d'aquest any, l'impacte de la crisi és evident: es perden més de 723.000 ocupats, fins a arribar a 2.787.452 d'ocupats l'any 2013. Ara bé, aquesta xifra d'ocupats encara és superior, en 662.013 persones, a l'ocupació que es registrava l'any 1994.

Gràfic 0.5. Població ocupada, Catalunya, 1977-2013 i tendència 2023

Font: EPA INE i IERMB

En conseqüència, per analitzar els canvis en les condicions de vida cal situar l'economia catalana dins d'una trajectòria històrica dominada no per les crisis, sinó per l'existència d'una tendència molt clara al creixement econòmic i al creixement de l'ocupació.⁴

Les conseqüències de la crisi econòmica sobre la societat i el territori de Catalunya han estat, però, d'una gran magnitud. Veurem en el tercer epígraf com una part significativa dels avenços experimentats en l'etapa d'expansió 1995-2008 es veu afectada per la crisi econòmica.

L'Enquesta metropolitana constitueix un instrument imprescindible per analitzar fins a quin punt la crisi explica canvis estructurals sobre l'economia, la societat i el territori, o, per contra, si hi ha tendències de fons que, independentment de l'existència de l'actual crisi, expliquen mutacions fonamentals.

Sostindrem que la crisi ha afectat d'una manera particularment intensa les condicions de vida i els hàbits de la població. En particular, i gràcies a l'existència durant tants anys de l'Enquesta metropolitana —l'actual ECVHP—, es pot afirmar que les conseqüències sobre la distribució de la renda de l'actual crisi econòmica són particularment intenses.

⁴ Per a una anàlisi sistemàtica del context macroeconòmic vegeu: *Revista Econòmica de Catalunya*, núm. 62, monogràfic "La Catalunya futura: bases per a un nou model econòmic", 2010.

3.3. Vint-i-cinc anys d'enquesta metropolitana: el model Barcelona i la crisi econòmica

En els darrers temps es desenvolupa a escala planetària un interessant debat a l'entorn de l'evolució de la desigual distribució de la renda. Institucions com l'OCDE promouen anàlisis sobre l'evolució de la desigualtat en les diferents regions del planeta, i d'una manera especial en les economies més avançades, incloent-hi els Estats Units d'Amèrica, el Japó i les economies més riques d'Europa. La percepció que, en els darrers trenta anys, les economies amb més nivell de riquesa generen progressivament condicions que afavoreixen una distribució de la renda cada cop més desigual va seguida d'una conclusió molt rellevant de política econòmica: cal dissenyar estratègies compensatòries, tot i promoure un nou model de creixement inclusiu. Addicionalment, s'agafen les grans metròpolis més avançades del planeta com a objectius estratègics d'aquest combat contra la creixent desigualtat, quan es percep que precisament en aquestes grans metròpolis és on s'ubiquen les tendències a una creixent polarització social.⁵

Des d'aquesta perspectiva cal identificar metròpolis que hagin seguit una trajectòria diferent. Que hagin experimentat un procés de creixement econòmic intens, tant en termes de producció com d'ocupació, i que al mateix temps hagin experimentat avenços significatius en la correcció de les desigualtats.

El debat té, doncs, dos plànols diferents. Un de naturalesa macroeconòmica, que apunta cap a la identificació de les causes profundes del creixement de la desigualtat, que seria l'exacerbació d'un model de globalització que comporta intensificar el capital en la producció de les economies avançades i, en conseqüència, reduir el pes del treball. L'altre, de naturalesa territorial, que apunta a la geografia de la desigualtat. Vegem-ne les característiques.

Entre els estudis que tenen més impacte sobre l'anàlisi de l'evolució de la desigualtat, cal destacar el treball de Thomas Piketty (2013) *Le capital au xxie siècle* (Éditions Seuil). Quant al nostre estudi, ens convé destacar, entre les moltes conclusions, la detecció d'una tendència generalitzada en les diferents economies nacionals a intensificar el pes que les rendes del capital tenen en la distribució funcional de la renda i, en conseqüència, la correlativa tendència decreixent del pes de les remuneracions entre els assalariats. Utilitzant les enquestes sobre la renda i els pressupostos de les famílies, i a partir de la construcció d'una base de dades de renda (World Top Income Database) i de patrimoni, Piketty estableix que la taxa de rendiment privat del capital ha crescut tendencialment per sobre de la taxa de creixement de la renda i de la producció, i, en conseqüència, la remuneració dels assalariats creix per sota de la del capital, cosa que es tradueix en un inexorable creixement de la desigualtat. La globalització, que tendiria a millorar les perspectives de creixement de les noves economies emergents, es traduiria en una creixent desigualtat en les economies avançades. Caldria, doncs, impulsar polítiques compensatòries basades en la cooperació internacional (impost progressiu sobre el capital) i també polítiques regionals que permetessin afinar el combat contra la desigualtat a escala metropolitana. El govern dels Estats Units està treballant en aquesta direcció (Second OECD/Ford Foundation Workshop, Changing the Conversation on Growth. Going Inclusive, Nova York, 27 de febrer de 2014, Secretary Shaun Donovan: A new federal approach about places).

La segona línia d'anàlisi de l'evolució de la desigualtat apunta cap al territori i, de manera especial, cap a l'estudi de les grans metròpolis. Richard Florida i Charlotta Mellander han posat en relleu, recentment, a partir de l'estudi de tres-centes cinquanta àrees metropolitanes dels Estats Units, que cal separar l'evolució dels salaris de l'evolució de les rendes, atès que només un 15% de l'explicació de la desigualtat

⁵ Vegeu Trullén i Galletto (2014) i Trullén et al. (2014).

de rendes té com a origen la desigual evolució dels salaris. Segons aquests autors, hi hauria explicacions situades en factors estructurals com l'ètnia o la pobresa crònica i, sobretot, una creixent polarització de l'ocupació especialitzada. La inexistència de sèries llargues a escala metropolitana en dificulta, però, l'anàlisi, i també la falta de publicació de les dades censals de rendes individuals superiors a 100.000 dòlars, cosa que comporta que bona part dels estudis geogràfics no es plantegin en termes d'índex de Gini i que, consegüentment, no hi hagi sèries homogènies llargues.⁶

La metròpoli de Barcelona, gràcies a l'ECVHP, que s'ha estès de 1985 a 2011, permet oferir un cas d'estudi d'una metròpoli que ha aconseguit elevades taxes de creixement econòmic i a la vegada altes taxes de creixement de l'ocupació (en tendència). Veurem també que entre 1985 i 2006 es va aconseguir millorar significativament la distribució personal de la renda. La variable clau és l'evolució de l'ocupació. La hipòtesi explicativa és que el model Barcelona aconsegueix, durant més de vint anys, fer compatible el creixement econòmic i la disminució de la desigualtat, gràcies a l'existència d'una potent capacitat de generació d'ocupació i d'atracció de treball per atendre les grans necessitats derivades del creixement de la inversió i del comerç exterior, només en part explicable pel context financer favorable amb l'inici de la tercera fase de la unió monetària. La qüestió central és si les ciutats o les metròpolis tenen potencial per afavorir un model de creixement inclusiu, capaç de fer possible la compatibilitat del creixement econòmic amb una distribució millor de la renda. I la resposta del "Model Barcelona" entre 1986 i 2006 és que això és possible si el context macroeconòmic és favorable i si la política econòmica local està orientada a la creació d'ocupació.

3.4. L'evolució de la metròpoli de Barcelona entre 1985 i 2011

La metròpolis de Barcelona ha estat una de les que han dissenyat estratègies urbanes efectives per promoure el creixement econòmic. Hem de distingir, però, dos períodes radicalment diferents: 1985-2006 i 2007-2011. L'evolució de la metròpolis entre 1985 i 2006 s'ha d'emmarcar en l'evolució general de l'economia catalana i espanyola. Identificarem alguns fets estilitzats (veg. Trullén i Galletto, "Inclusive Growth and Urban Policies: the case of Barcelona", a OECD/Ford Foundation Workshop, Changing the Conversation on Growth. Going Inclusive, 27 febrer de 2014, pàg. 59-61) que es desprenen de les figures adjuntes

a) Internacionalització de l'economia i gran creixement dels mercats exteriors, derivat de l'ingrés de l'economia espanyola a les comunitats europees l'any 1986. L'economia de Barcelona, des de l'inici de la primera revolució industrial, ha estat la primera regió industrial d'Espanya, i experimenta una importantíssima expansió dels mercats com a conseqüència de la signatura dels tractats d'adhesió.

b) Barcelona és elegida ciutat organitzadora dels Jocs Olímpics de 1992 coincidint amb l'ingrés a les comunitats europees, fet que comporta un relançament dels processos inversors, tant de les administracions públiques com de la iniciativa privada, i que atrau molta inversió exterior.

⁶ Vegeu Florida i Mellander (2014).

c) Polítiques de mobilitat i de planejament urbanístic molt actives, i també polítiques de desenvolupament local amb potents instruments com són Barcelona Activa, el Pla estratègic i el 22@Barcelona, que impulsen el creixement de l'ocupació i la transformació de la base econòmica cap a l'economia del coneixement.

d) Polítiques educatives que comporten una transformació radical de l'estoc de capital humà en el conjunt de la metròpoli.

Com a conseqüència, tant l'economia de la metròpoli de Barcelona com el conjunt de l'economia catalana experimenten una gran transformació i fan que el creixement econòmic sigui més intens que el del conjunt de l'economia europea.

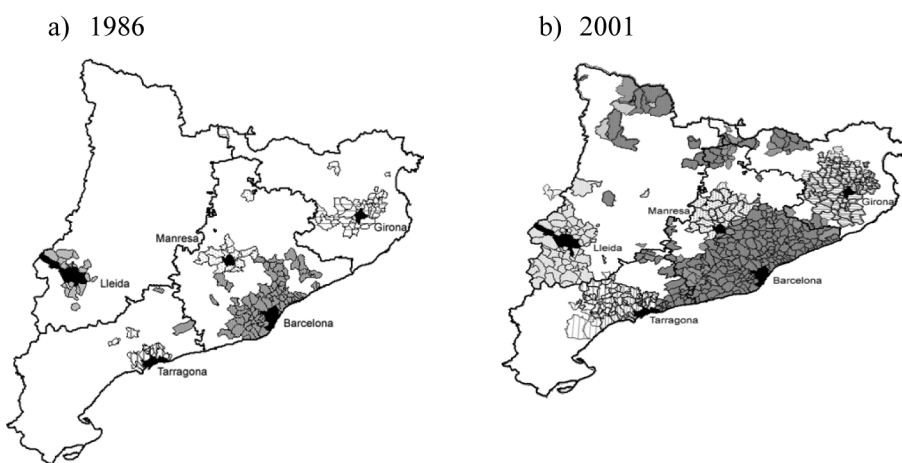
Per analitzar les conseqüències de tot plegat sobre el model de creixement cal entendre que s'assisteix a una gran expansió del mercat de treball de Barcelona entre 1986 i 2001 cap al conjunt de la Regió Metropolitana.

Per tant, tant el creixement econòmic com el creixement de l'ocupació operen en el territori metropolità. I aquest respon ampliant-se en el territori. La metropolitanització és creixent entre 1986 i 2006. El nucli central —el municipi de Barcelona— augmenta la seva capacitat d'atracció de població i d'activitat i no pot respondre absorbint activitat i població proporcionalment. En conseqüència, s'intensifica la interacció amb el territori exterior fins a incorporar-lo en la dinàmica metropolitana. Això fa que l'ocupació total de la metròpoli de Barcelona creixi des dels 1.328.000 habitants fins als 2.593.000, amb un creixement d'1,2 milions de llocs de treball, en una part fruit del creixement de l'activitat econòmica i en una altra part fruit de la metropolitanització que es pot observar en els mapes adjunts.

Paral·lelament s'assisteix a un gran creixement de l'estoc de capital humà (veg. apartat 3.3.). El percentatge de població de més de 18 anys amb estudis superiors passa del 18,2% al 30,5% entre l'any 1990 i 2006.

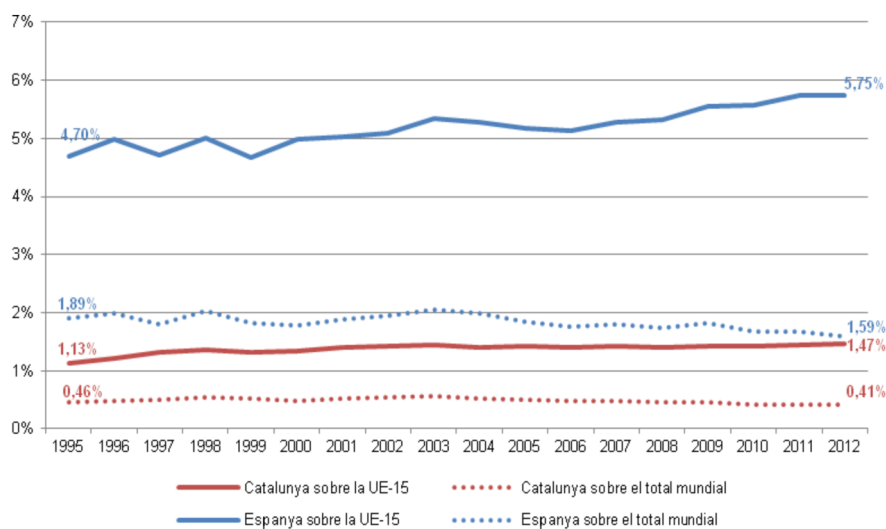
La crisi econòmica de 2008-2014 afecta l'economia catalana i metropolitana d'una manera molt intensa. Pel conjunt de l'economia espanyola s'observa una evolució del PIB molt negativa entre 2009 i 2010, i entre 2011 i 2012, amb una incipient recuperació entre el tercer trimestre de 2010 i el quart trimestre de 2011. Es descriu, així, una evolució en forma de W molt clara i molt pronunciada. Però per interpretar l'evolució macroeconòmica de la metròpoli de Barcelona és important distingir dues etapes ben diferenciades, separades pel segon trimestre de 2008, moment en el qual ja és perceptible l'inici de la gran recessió. En la primera etapa, la font bàsica del creixement de l'economia és la demanda interna. En canvi, la segona etapa, que s'enceta el segon trimestre de 2008, es fonamenta en l'expansió de la demanda externa. I aquest nou entorn dominat per la demanda externa situa la capacitat exportadora en un lloc central. En conseqüència, la producció industrial orientada cap a l'exportació serà el nucli de la nova estratègia, així com la producció de serveis turístics.

Figura 0.6. El procés d'expansió territorial de les àrees metropolitanes de Catalunya, 1986-2001

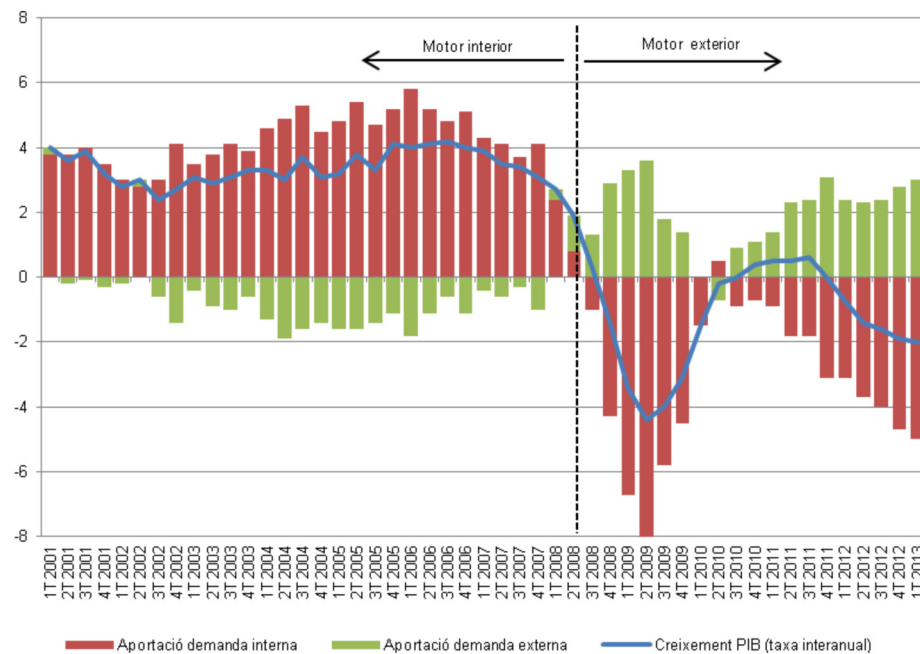
Font: Trullén i Boix (2000), Boix i Galletto (2004) i Boix i Veneri (2009)

Figura 0.7. Pes de les exportacions d'Espanya i Catalunya sobre el total UE-15 i el total mundial, 1995-2012

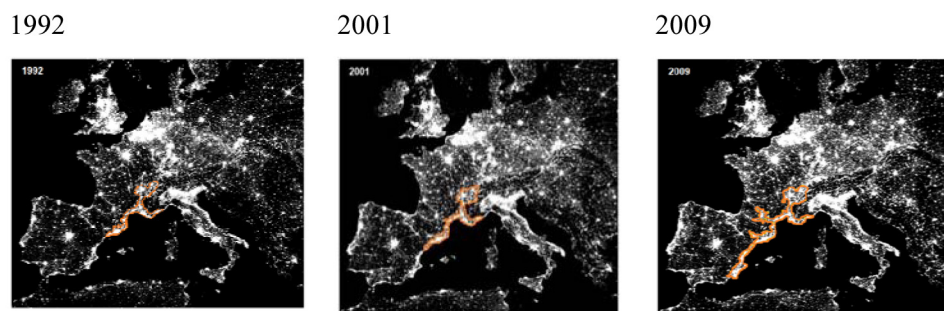
Font: Elaborat a partir de l'OMC, Statistics database, AEAT per a les exportacions catalanes de 1995 a 2012 i Eurostat

Figura 0.8. Aportació de la demanda interna i de la demanda externa al creixement del PIB d'Espanya, en punts percentuals, 2001-2013

Font: INE

Figura 0.9. Evolució de la megaregió Barcelona-Lió, 1992, 2001, 2009

Font: IERMB

Se situa, així, la capacitat exportadora en una posició estratègica fonamental. La capacitat d'exportar serà determinant per sortir de la crisi. I la metròpoli de Barcelona constitueix el principal bastió exportador tant de l'economia catalana com del conjunt de l'economia espanyola. La profunditat de la crisi econòmica té en la destrucció de llocs de treball i la intensificació de la desocupació dos registres fonamentals. Però convé assenyalar que, en termes de quota de mercat global, tant Catalunya com el conjunt de l'economia espanyola han experimentat una evolució similar a la de l'economia alemanya, com es pot veure en el quadre adjunt.

És important assenyalar que, malgrat la intensitat de la crisi econòmica, no s'ha aturat el procés de creixement de la interacció espacial amb el sistema urbà en el qual s'inscriu la metròpoli de Barcelona. Com es posa de manifest en el quadre adjunt, la megaregió Barcelona-Lió segueix intensificant el grau d'interrelació d'acord amb els indicadors que mesuren la interacció a partir de la intensitat lumínica.

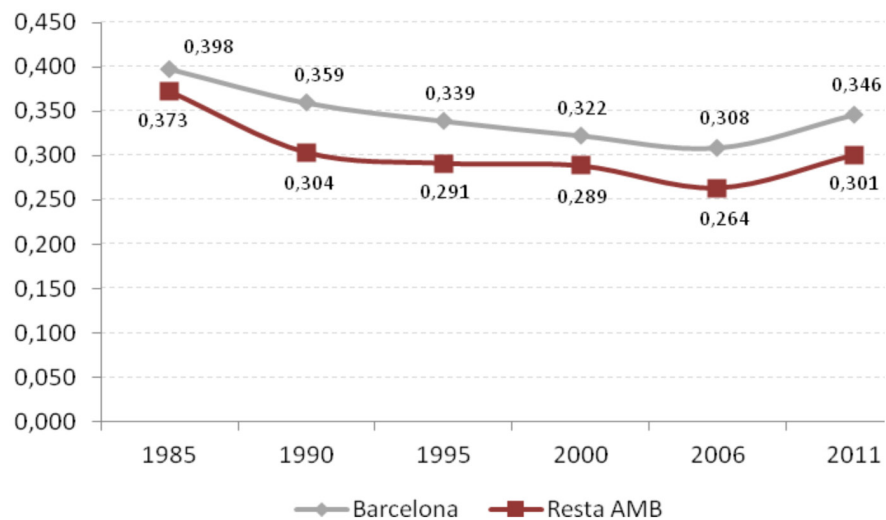
En definitiva, entre 1986 i 2011 la metròpoli de Barcelona experimenta transformacions d'una gran intensitat tant en el seu model econòmic com en el model territorial. El creixement de l'ocupació és de gran intensitat entre 1985 i 2006, i això atrau a partir de 2001 grans contingents de població procedent de l'emigració.

3.5. Renda i condicions de vida 1985-2011

Ens podem preguntar de quina manera la profunda crisi econòmica ha afectat la distribució de la renda. I de quina manera, independentment de la crisi, evoluciona la societat. Hem vist que entre 1986 i 2006 el creixement de l'ocupació de la metròpoli va ser intensíssim. La crisi entre 2007 i 2013 va provocar la destrucció de mig milió de llocs de treball (Barcelona província). Es dobla la població ocupada considerada metropolitana i es dobla l'estoc de capital humà en només vint anys. Però la crisi afecta de manera molt intensa. I com ha evolucionat la desigualtat? Fins a quin punt la crisi és la causant de les grans transformacions socials? Que potser hi ha una tendència de fons que actua independentment de la crisi?

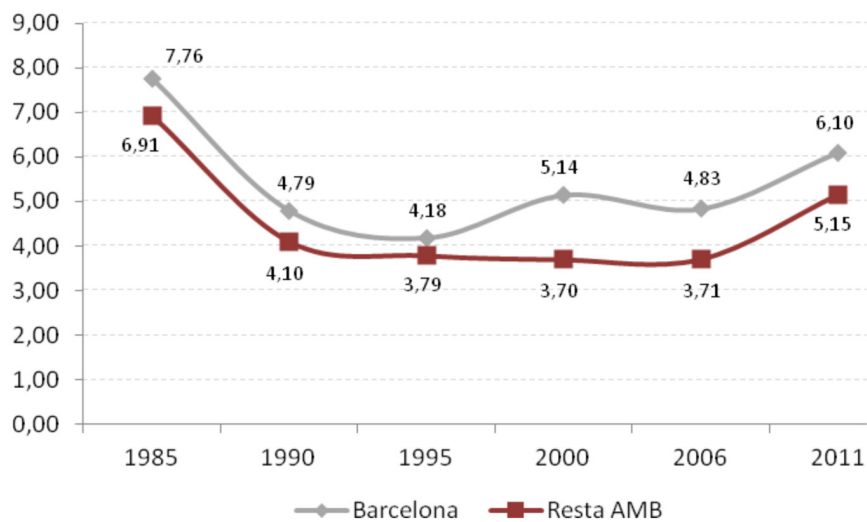
A partir de l'ECVHP de 2011 i gràcies a explotacions específiques fetes per a les enquestes prèvies de 1985, 1990, 1995, 2000 i 2006, per a l'àmbit del municipi de Barcelona i per a la resta del àrea metropolitana (àmbits sobre els quals tenim informació homogènia en les successives enquestes), podem afirmar que entre 1985 i 2006 s'assisteix a una important disminució de la desigualtat en termes de distribució de la renda mesurada pel coeficient de Gini de la renda disponible. En canvi, entre 2006 i 2011 s'assisteix a una reversió d'aquest procés, i el nivell se situa en un punt similar al que tenia quinze anys abans.

Figura 0.10. Coeficient de Gini de la renda disponible. Barcelona i Àrea Metropolitana de Barcelona (AMB), 1985-2011

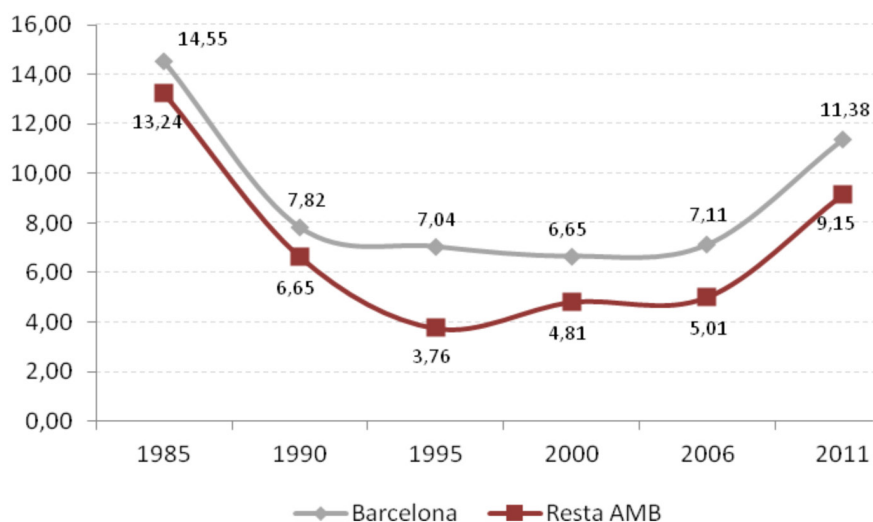
Nota: les dades de l'any 1985 es refereixen als 27 municipis de l'antiga Corporació Metropolitana de Barcelona.
 Font: IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 1985-2000*; Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2006-2011*

Figura 0.11. Ràtio S80/20 de la renda disponible. Barcelona i Àrea Metropolitana de Barcelona (AMB), 1985-2011.

Nota: les dades de l'any 1985 es refereixen als 27 municipis de l'antiga Corporació Metropolitana de Barcelona.
 Font: IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 1985-2000*; Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2006-2011*

Figura 0.12. Ràtio S90/10 de la renda disponible. Barcelona i Àrea Metropolitana de Barcelona (AMB), 1985-2011

Nota: les dades de l'any 1985 es refereixen als 27 municipis de l'antiga Corporació Metropolitana de Barcelona.

Font: IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 1985-2000*; Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2006-2011*

A partir del quadre adjunt sobre el coeficient de Gini de la renda disponible per Barcelona i per la resta de l'Àrea Metropolitana de Barcelona podem arribar a les conclusions següents sobre l'evolució de la distribució de la renda:

- La distribució de la renda experimenta una intensa millora entre 1986 i 2006 tant a Barcelona com a l'AMB. A Barcelona passa del nivell 0,398 al nivell 0,308. A la resta de l'AMB passa de 0,373 a 0,264.
- La distribució de la renda presenta un intens deteriorament entre 2006 i 2011, tant a Barcelona com a la resta de l'Àrea Metropolitana. A Barcelona passa de 0,308 a 0,346. A la resta de l'AMB passa de 0,264 a 0,301.
- La resta de l'AMB presenta un coeficient de Gini més igualitari que el de Barcelona en tota la sèrie.
- En cinc anys el conjunt dels coeficients de Gini tant per a Barcelona com per a la resta de l'AMB se situen com quinze anys enrere.
- Comparant l'evolució dels índexs de la crisi anterior (1992-1994) es detecta una intensificació de la desigualtat molt pronunciada en la fase actual, que contrasta amb una lleugera reducció en la fase de crisi dels noranta.

Per tenir una més bona percepció de l'evolució de la desigualtat, hem complementat la informació a partir dels coeficients de Gini amb les ràtios S80/S20 i S90/S10 de la renda disponible, tal com es pot veure en els gràfics adjunts, i també amb la informació de les successives enquestes (ECVHP 1985-2011).

Els resultats confirmen la identificació del doble procés de millora en la distribució de la renda del període 1986-2006, però detecten un esgotament del procés de reducció de la desigualtat a partir de l'any 2000. En particular es detecta:

- a) S80/S20. A Barcelona ja flexiona la correcció de la desigualtat l'any 2000.
- b) S80/S20. A la resta de l'AMB la correcció de la desigualtat s'inicia l'any 1995.
- c) S80/S20. Barcelona presenta uns indicadors que demostren més intensitat de la desigualtat que al conjunt de l'AMB.
- d) S90/S10. A Barcelona es registra una gran correcció de la desigualtat en el període 1985-1990 i estabilitat entre 1995 i 2006. Per contra, entre 2006 i 2011 es registra un empitjorament intens.
- e) S90/S10. A la resta de l'AMB hi ha una gran correcció de la desigualtat entre 1985 i 1995, un empitjorament moderat entre 2000 i 2006, i acceleració en el període 2006-2011.
- f) S90/S10. Barcelona presenta un nivell més desigual que la resta de l'AMB.

Tanmateix, l'anàlisi sobre la desigualtat i les transformacions socials no es pot reduir a l'estudi des de la perspectiva de la renda disponible. L'ECVHP ofereix diferents possibilitats d'estudi de variables tan rellevants com són el tipus de llars on viu la població, el lloc de naixement o el nivell d'estudis acabats que permeten analitzar variables que van més enllà de la renda disponible.

S'adjunten tres quadres sobre aquestes variables que demostren l'existència de tendències molt rellevants que afecten la societat catalana i metropolitana.

Destacaré només alguns dels resultats fruit de l'explotació tant de l'ECVHP 2011 com de les anteriors edicions.

En primer lloc cal destacar els canvis registrats en la composició de les llars segons el parentiu. En l'Àrea Metropolitana de Barcelona s'assisteix a una important disminució del pes de les llars compostes per parelles amb fills o filles. Entre 1985 i 2011 han passat de representar un 69% de les llars a un 44%. En canvi, les parelles sense fills han passat de representar un 15,2% a un 30,2%. Les llars amb pare o mare i fills han passat de representar un 6,2% a un 10,5%. Les unipersonals representen l'any 2011 un 8,3%. I les llars amb dues o més persones sense nucli representen un 5,8%. Les llars amb dos o més nuclis estan estabilitzades en un 1,2%.

Cal assenyalar els canvis experimentats en el lloc de naixement de la població. En primer lloc, l'eclosió del nombre de residents procedents de la resta del món, que passen, per al conjunt de l'AMB, de l'1,5% l'any 2000 al 22,1% l'any 2011. Una progressió d'una enorme transcendència econòmica i social que s'ha concentrat en la primera dècada del segle XXI i que transforma d'una manera radical la societat catalana i metropolitana.

També cal destacar que la població nascuda a la resta d'Espanya passa del 46,1% l'any 1985 al 25,3% l'any 2011, amb una important davallada en la darrera dècada.

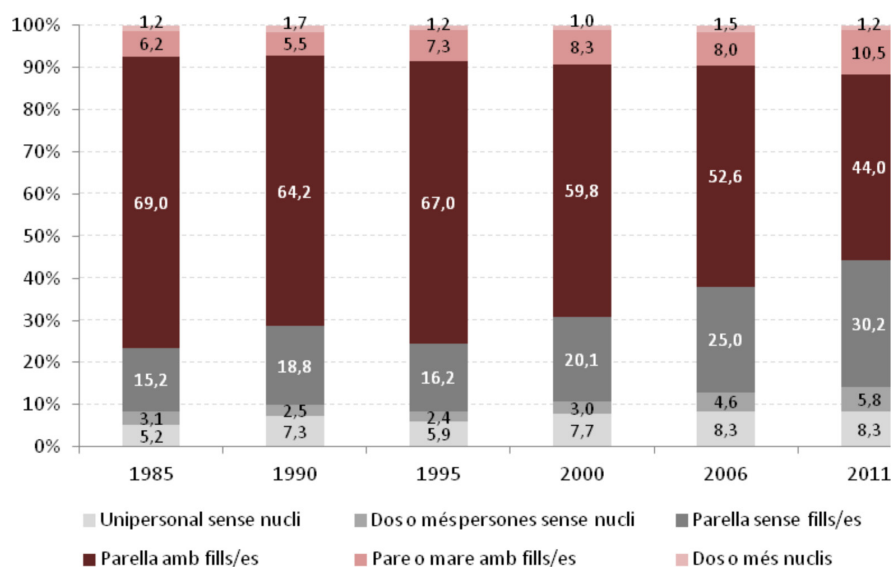
Finalment, el pes que la població nascuda té al conjunt de l'AMB és lleugerament superior a la meitat, i molt similar al pes que tenia en la dècada dels vuitanta. Es va arribar al màxim l'any 2000, amb un pes del 62,2%.

Aquests tres canvis permeten situar una vegada més les onades migratòries successives com una constant en el patró poblacional de la metròpolis.

El tercer vector que destacarem és el del nivell assolit per la població en matèria d'estudis acabats. Destaca la pèrdua de pes dels estudis obligatoris o inferiors, el gran creixement dels estudis superiors i l'increment dels postobligatoris.

Aquests resultats certifiquen l'existència d'un importantíssim creixement de l'estoc de capital humà dels ciutadans residents a l'AMB. Entre 2006 i 2011 es detecta, però, un alentiment d'aquest procés tendencial a la millora en el nivell d'estudis assolits.

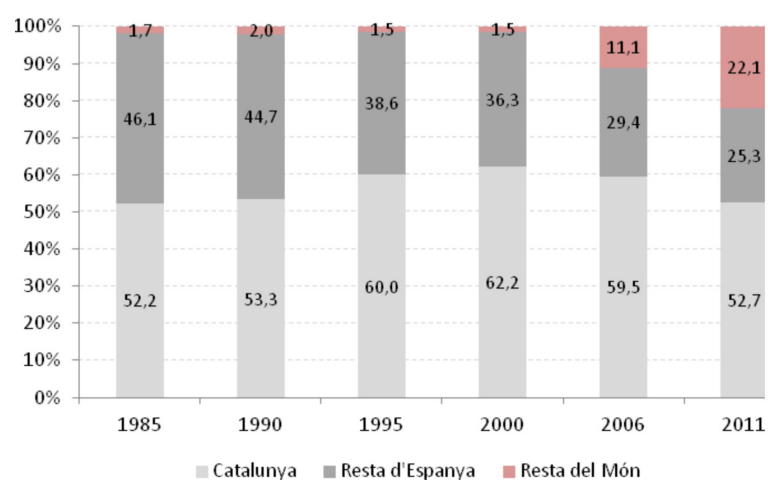
Figura 0.13. Tipus de llar segons el parentiu. Àrea Metropolitana de Barcelona. 1985-2011. Població major de 18 anys

Nota: les dades de l'any 1985 es refereixen als 27 municipis de l'antiga Corporació Metropolitana de Barcelona.

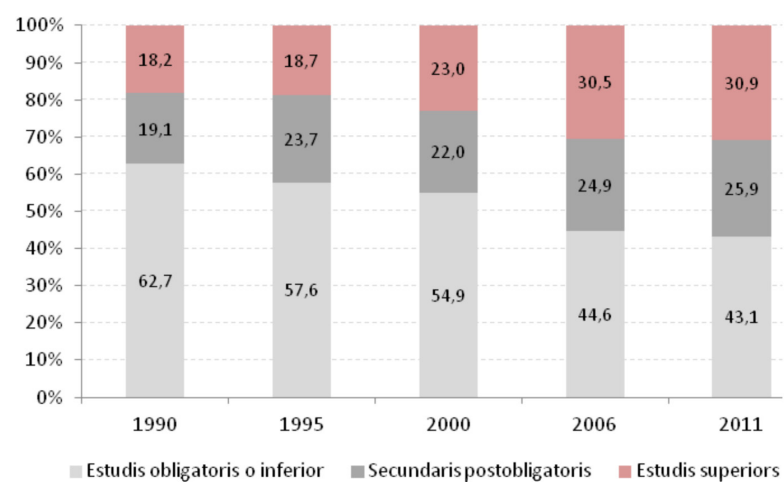
Font: IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 1985-2000*; Ioescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2006-2011*

Figura 0.14. Lloc de naixement. Àrea Metropolitana de Barcelona, 1985-2011. Població de 18 anys i més

Nota: les dades de l'any 1985 es refereixen als 27 municipis de l'antiga Corporació Metropolitana de Barcelona.
 Font: IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 1985-2000*; Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2006-2011*

Figura 0.15. Lloc de naixement. Àrea Metropolitana de Barcelona, 1990-2011. Població de 18 anys i més

Font: IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 1990-2000*; Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2006-2011*

4. Conclusions

L'ECVHP corresponent a l'any 2011 posa de manifest la intensitat amb què la societat catalana viu les conseqüències de la crisi econòmica.

La construcció d'una sèrie històrica 1986-2006 per a Barcelona i l'àrea metropolitana de la renda familiar disponible ha permès mesurar les conseqüències que la crisi ha tingut i el gran canvi experimentat en el coeficient de Gini. La tendència a la millora en la distribució de la renda, que va dominar entre 1986 i la crisi econòmica actual, va quedar interrompuda d'una manera brusca. Entre 2007 i 2011 es perden posicions fins a situar el coeficient de Gini en un nivell similar al de quinze anys enrere.

Però més enllà de la crisi es detecten processos de transformació en variables tan importants com són el lloc de naixement de la població resident, l'estoc de capital humà o el tipus de llar on viu la població.

Més enllà d'aquestes tendències, el lector es trobarà en els capítols successius estudis detallats de les característiques de les llars, els efectes de la suburbanització, l'evolució del mercat de treball, l'anàlisi de l'estratificació i les classes socials, l'anàlisi de l'habitatge i les dinàmiques de metropolitanització, entre d'altres.

En definitiva, disposar d'una enquesta d'aquestes característiques constitueix un requisit fonamental per desplegar recerques i promoure polítiques econòmiques, socials i territorials millors. Aquest volum proposa un estudi general. Però la riquesa de dades disponible en l'enquesta permetrà, sens dubte, estendre en successives explotacions els estudis a diferents nivells sectorials i territorials. El format de l'enquesta també permetrà avançar en la comparació amb altres enquestes europees.

Bellaterra/Barcelona, maig de 2014.

5. Bibliografia

Boix, R. i Galletto, V. (2004). "Anàlisi econòmica comparada del Cens de 2001. Principals resultats per a Catalunya". *Nota de Economia*, 79, p. 65-85.

Boix, R. i Veneri, P. (2009). "Metropolitan areas in Spain and Italy". *IERMB Working Paper in Economics*, núm. 09.01, març 2009.

Florida, R. i Mellander, C. (2014). "The Geography of Inequality: Difference and Determinants of Wage and Income Inequality across US Metros". *Regional Studies*, DOI: 10.1080/00343404.2014.884275.

Piketty, T. (2013). *Le capital au XXIe siècle*. París: Seuil.

Revista Econòmica de Catalunya (2010). "La Catalunya futura: bases per a un nou model econòmic". Número monogràfic.

Rosanvallon, P. (2011). *La société des égaux*. París: Seuil.

Subirats, M. (2012). *Barcelona: de la necessitat a la llibertat. Les classes socials al tombant del segle XXI*. Barcelona: L'Avenç.

Trullén, J. i Boix R. (2000). "Policentrismo y redes de ciudades en la región metropolitana de Barcelona". III Congreso de Economía Aplicada. Universitat de Valencia, 1-3 de juny de 2000.

Trullén, J. i Galletto, V. (2014). "Inclusive growth and urban policies: the case of Barcelona". *Second OECD/Ford Workshop: Changing the Conversation on Growth: Going Inclusive*. Nova York, 27 de febrer de 2014.

Trullén, J.; Galletto, V.; Porcel, S. (2014). "Measuring local well-being at metropolitan level: the case of the metropolitan area of Barcelona". *OECD Workshop "How's Life in Your Region? Measuring Regional and Local Well-being for Policy Making*. París, 23 de gener de 2014.

Capítol 1

LLARS: ASPECTES ESTRUCTURALS, ECONÒMICS I D'ORGANITZACIÓ FAMILIAR

Lluís Flaquer
Universitat Autònoma de Barcelona

1. Introducció

La família i la llar constitueixen unitats primordials en la distribució de recursos econòmics i en la prestació de serveis domèstics i de cura. En la societat d'avui les llars continuen essent el principal àmbit de reproducció i de reciprocitat, així com l'estructura més important de producció d'ingressos en espècie. Tenen un impacte en l'oferta i demanda de treball, en el consum individual i en la posada en comú dels recursos econòmics. En aquest sentit, la família i el canvi familiar constitueixen factors determinants de cara a la distribució de la renda i del seu grau de desigualtat (Albertini, 2008). Així, doncs, les estratègies residencials dels individus, que condueixen a la formació i dissolució de les llars, comporten conseqüències substancials pel que fa a un gran nombre de processos socials, entre els quals l'estructuració de la desigualtat.

Un dels efectes que justifica la importància de l'estudi de l'estructura de les llars és que la diferència en la composició de les llars segons països pot arribar a determinar els nivells de pobresa i de privació material. Si podem afirmar que les diferències en la composició de les llars afecten els nivells de pobresa, aquest efecte no es produeix tant a causa de grans disparitats en els riscos relatius de pobresa entre diversos tipus de llars, sinó més aviat a partir del pes diferencial que tenen els diversos tipus de llars en cada un dels països (Iacovou, 2013).

Encara que l'estudi de la pobresa no constitueix l'objecte primordial d'aquest capítol, en un escenari de creixement de la desigualtat de la renda i de retallades de les prestacions i serveis socials (Sarasa *et al.*, 2013), sembla pertinent preguntar-nos quins són alguns dels efectes dels processos de canvi en l'estructura de les llars de cara al manteniment i/o creixement de la desigualtat.

Dos són els principals eixos d'anàlisi d'aquest capítol. En primer lloc, l'examen de la tensió existent entre el procés d'individualització en marxa, molt més avançat que a la resta d'Espanya, i la necessitat de recórrer a la solidaritat familiar com a resposta davant la crisi. Les retallades en prestacions i serveis socials accentuen la dependència dels individus respecte de les xarxes familiars, i això fa que una part de la població catalana hagi de posposar i fins i tot renunciar a l'acompliment d'algunes de les seves legítimes aspiracions. Fins a quin punt és freqüent que alguns ciutadans es vegin obligats a ajornar els seus projectes vitals més preuats, com ara esdevenir independents de les seves famílies d'origen, aparellar-se, casar-se, tenir fills o constituir unitats de convivència viables després d'una defunció, separació o divorci? Quins són els ensenyaments que ens aporta l'anàlisi de l'ECVHP 2011 sobre aquesta qüestió a partir de l'examen de la composició de les llars i de les seves variacions en els darrers anys? Quin ha estat el possible impacte de la crisi sobre les tendències en curs? Quins són els principals determinants socioeconòmics que frenen els processos d'individualització així com els seus efectes de cara a la cohesió social?

D'altra banda, sabem per diverses enquestes del Centro de Investigaciones Sociológicas (per exemple, els estudis núm. 2.639 (2006) o núm. 2.911 (2011)) que els ciutadans catalans prefereixen un repartiment entre treball remunerat i no remunerat basat en un equilibri de gènere, però l'anàlisi de la realitat social revela una distància molt gran entre les representacions i les pràctiques socials. Com és que a Catalunya el model ideal de família es troba tan allunyat de la realitat social? Quins són els obstacles (estructura productiva, regulació del mercat de treball, manca de polítiques familiars, disseny institucional, etc.) que impedeixen el progrés de la igualtat dins la llar? Quina és la situació actual després de la crisi?

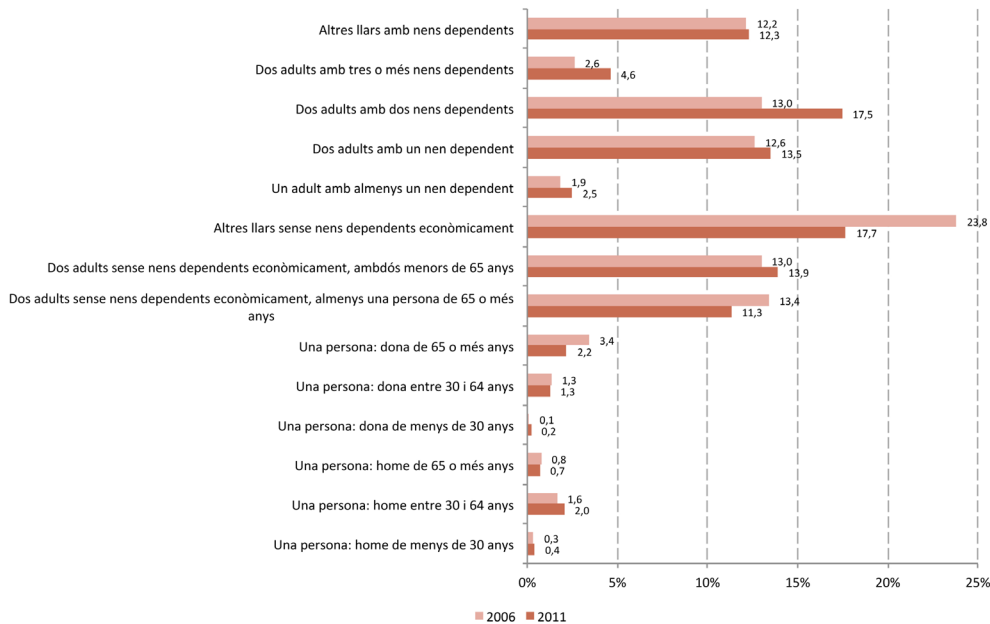
En una primera secció del capítol s'estudien les formes de vida de la població catalana a partir de l'anàlisi de les dades de l'ECVHP 2011 sobre la composició de les llars i la seva evolució recent. En la segona secció s'examinen dades sobre el procés de transició a la vida adulta fent especial èmfasi en l'emancipació, cohabitació i nupcialitat dels joves. En la tercera secció es fa una breu incursió en el tema de la ruptura i del divorci. A l'últim, en la darrera secció s'examinen les relacions de gènere dins la llar, tot prestant especial atenció als factors que afavoreixen o inhibeixen la igualtat entre els membres de la parella.

2. Formes de vida de la població

Una de les estratègies de recerca més freqüents per tal d'aproximar-nos a l'estudi de les transformacions familiars consisteix a examinar els canvis en la distribució de la població segons diferents formes de llars. Amb aquest fi, començarem comentant les variacions registrades entre 2006 i 2011 pel que fa al repartiment de la població catalana entre diverses menes de llars segons les tipologies més emprades i a partir de dades de les dues darreres edicions de l'ECVHP.

Com es pot apreciar al gràfic 1.1., on apareixen els canvis en la distribució de la població catalana entre 2006 i 2011 segons la tipologia d'EU-SILC dissenyada per l'Eurostat, augmenta la proporció de les persones que viuen en els tipus de llars següents: homes sols menors de 65 anys, dones soles menors de 30, dos adults menors de 65, a més de tots els tipus de llars amb algun nen dependent. La resta de tipus de llars perden pes dins el conjunt de la població. Tot i que molts dels increments o decrements són inferiors a un punt de percentatge, destaquen alguns tipus en què les variacions són substancials: 'altres llars sense nens dependents econòmicament' disminueix en 6,1 punts i 'dos adults sense nens dependents econòmicament, almenys una persona de 65 o més anys' ho fa en 2,1; d'altra banda, 'dos adults amb dos nens dependents' augmenta en 4,5 punts i 'dos adults amb tres o més nens dependents' ho fa en 2. Els resultats són prou clars. Creixen tots els tipus de llars amb algun fill a càrrec, mentre que s'encongeix el pes diferencial de moltes de les llars sense fills.

Gràfic 1.1. Evolució de la distribució entre llars segons tipologia Eurostat-EU-SILC. Catalunya, 2006 i 2011.

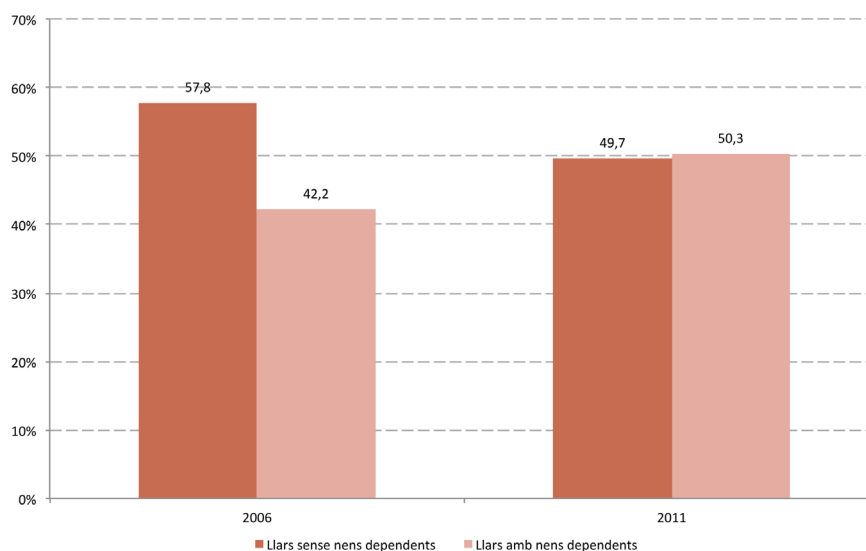

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2006 i 2011*

Llevat del cas de les llars unipersonals, gairebé tots els altres tipus de llars contenen nens dependents (menors de 16 anys, joves de 16 a 24 inactius). Segons l'ECVHP 2011, les llars amb nens dependents representen el 35,2% del total de llars de Catalunya. Una mica més de la meitat de les llars amb nens dependents (52,7%) tenen un sol dependent, el 38,8% en tenen dos i el 8,5% en tenen tres o més.

El 2011 la meitat de la població catalana (50,3%) viu en llars amb (nens o joves) dependents en contrast amb el que succeïa el 2006, quan només un 42,2% vivia en aquesta mena de llars (gràfic 1.2.). Ens interessa, doncs, conèixer amb més detall quins han estat els transvasaments entre els diversos tipus que han causat aquest efecte.

Gràfic 1.2. Evolució de la distribució de la població entre llars amb i sense nens dependents. Catalunya, 2006 i 2011

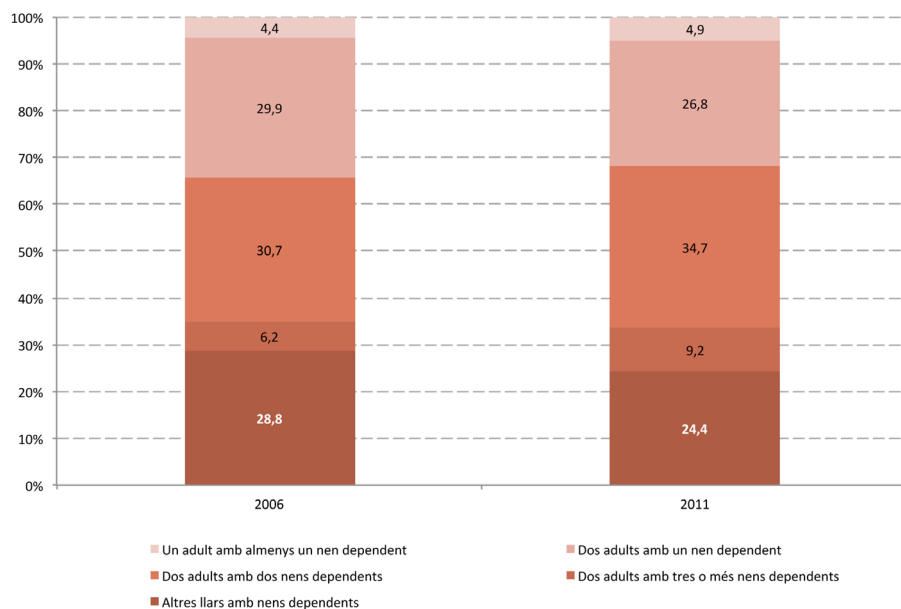

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2006 i 2011*

El gràfic 1.3. mostra la composició del col·lectiu de persones que viu en llars amb nens dependents segons tipus, així com les variacions que ha experimentat entre 2006 i 2011. En aquest darrer any, a grans trets, una de cada vint persones vivia en llars formades per un adult amb algun nen dependent (famílies monoparentals), una de cada deu en llars formades per dos adults amb tres o més nens (en la seva gran majoria, famílies nombroses), una de cada quatre en llars formades per dos adults amb un nen o bé en altres llars amb nens i una de cada tres en llars formades per dos adults amb dos nens. Durant el període 2006-2011 les llars que més creixen són les formades per dos adults amb dos o més de tres nens dependents, encara que també hom pot observar un lleuger increment en el cas de les llars monoparentals.

Per tal de poder copsar més plenament la dinàmica de l'estructura de les llars a Catalunya, presentem també algunes dades basades en la tipologia clàssica de la seva composició segons relacions genealògiques, un enfocament complementari que pot contribuir a revelar millor alguns dels seus aspectes essencials. La principal diferència entre les dues tipologies és que mentre la de l'Eurostat informa a bastament sobre les dependències dels infants o joves a càrrec i, en aquest sentit, resulta molt útil de cara a l'estudi de les possibles carències de les llars relacionades amb els costos de la infància, la tipologia basada en el parentiu és molt més explícita pel que fa a les relacions genealògiques que constitueixen les configuracions característiques de cada tipus i, per tant, posa més fàcilment al descobert la lògica que sustenta la creació i perpetuació de les llars.

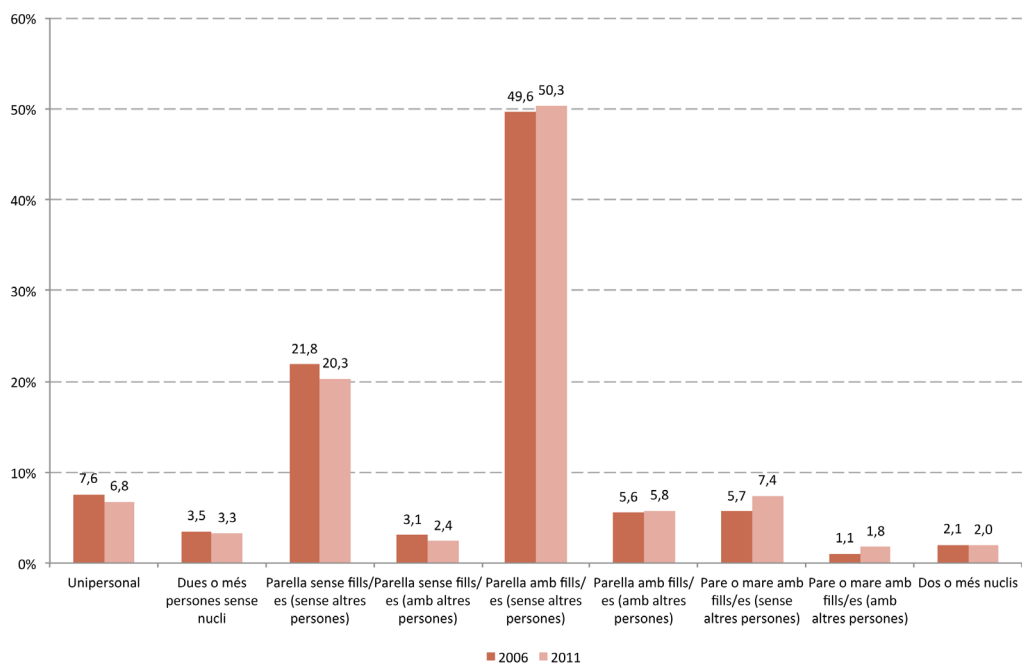
Gràfic 1.3. Evolució de la distribució de la població que viu en llars amb nens dependents segons tipus de llar. Catalunya, 2006 i 2011

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2006 i 2011*

En el gràfic 1.4. apareix l'evolució de la distribució de la població catalana entre diversos tipus de llars segons relacions de parentiu. La primera constatació és l'existència d'una gran estabilitat entre 2006 i 2011. Les variacions són realment molt minses i en cap cas no arriben a ultrapassar els dos punts de percentatge. Aquesta situació contrasta amb la que es manifestava en les figures anteriors, basades en la tipologia de l'Eurostat, en què hi havia algunes variacions significatives. Com es pot observar al gràfic, la meitat de les persones viuen en llars formades per una parella amb fills (sense altres persones). El segon tipus de llar que té una certa prominència és el format per una parella sense fills (sense altres persones), on viu aproximadament un de cada cinc catalans. El percentatge de la resta de llars no arriba a assolir en cap cas el 10% del total. Dit això, es desprèn una clara tendència de l'anàlisi de les dades. Mentre que disminueix la presència de població en les llars no familiars (persones soles i dues o més persones sense nucli) i en les llars familiars sense fills (una parella sense fills amb o sense altres persones), augmenta en tota la resta de llars familiars amb fills. L'única excepció a aquesta tònica són les llars de dos o més nuclis, que mostren un decrement d'una dècima.

Gràfic 1.4. Evolució de la distribució de la població entre tipus de llars segons relacions de parentiu. Catalunya, 2006 i 2011

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2006 i 2011*

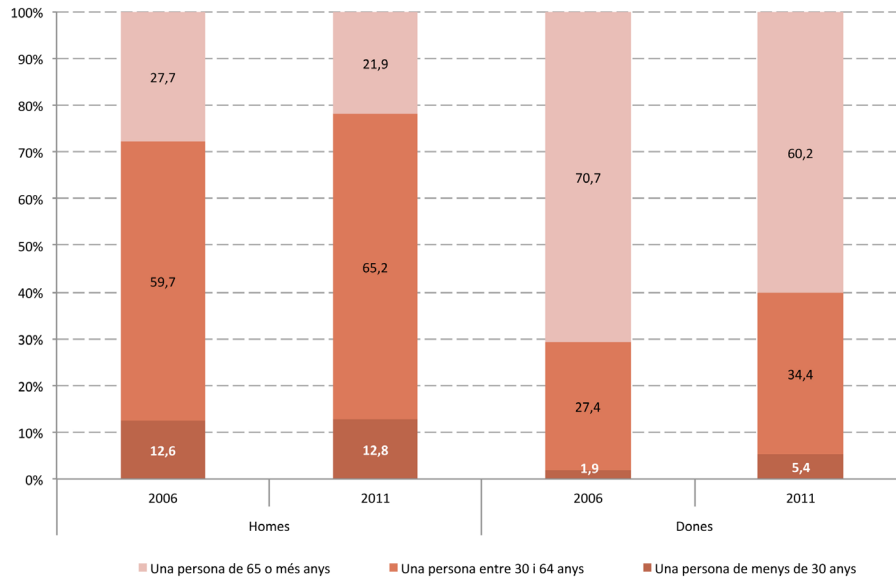
Després d'haver fet una presentació general del sistema de composició de les llars segons diverses tipologies, fóra interessant centrar-nos en algunes modalitats específiques com ara les llars unipersonals i les complexes en la mesura en què representen els dos pols extrems de la individualització i del famil·larisme (Flaquer, 2008). Aquesta estratègia ens pot ajudar a comprendre millor els canvis registrats en els darrers anys en el sistema català de família i, en particular, l'impacte que ha tingut la crisi econòmica en curs sobre aquesta realitat canviant.

A Catalunya només una de cada deu persones viu en llars no familiars com ara les unipersonals o les formades per dues o més persones sense nucli. El 2011 les llars unipersonals representen el 17,8% del total de llars, mentre que les formades per dues o més persones sense nucli representen el 3,5% del total.

Si el 2006 un 7,6% de la població catalana adulta vivia en llars unipersonals, el 2011 ja hi viu un 8,1%. En termes absoluts, entre 2006 i 2011 la població que viu sola ha augmentat en unes 50.000 persones. A primera vista, doncs, aquest creixement resulta una confirmació del procés d'individualització.

Dins el col·lectiu de persones que viuen soles hi ha més dones que homes. Així, el 2011 aquest col·lectiu estava format per un 53,7% de dones. Tanmateix, aquesta disparitat era molt més marcada el 2006 en què un 63,8% de les persones que viuen soles eren dones. Tal com es pot apreciar al gràfic 1.5., aquest efecte s'explica per un clar rejuveniment de la població que viu sola entre 2006 i 2011, especialment en el cas de les dones. Tot i així, en l'actualitat sis de cada deu dones que viuen soles tenen més de 65 anys.

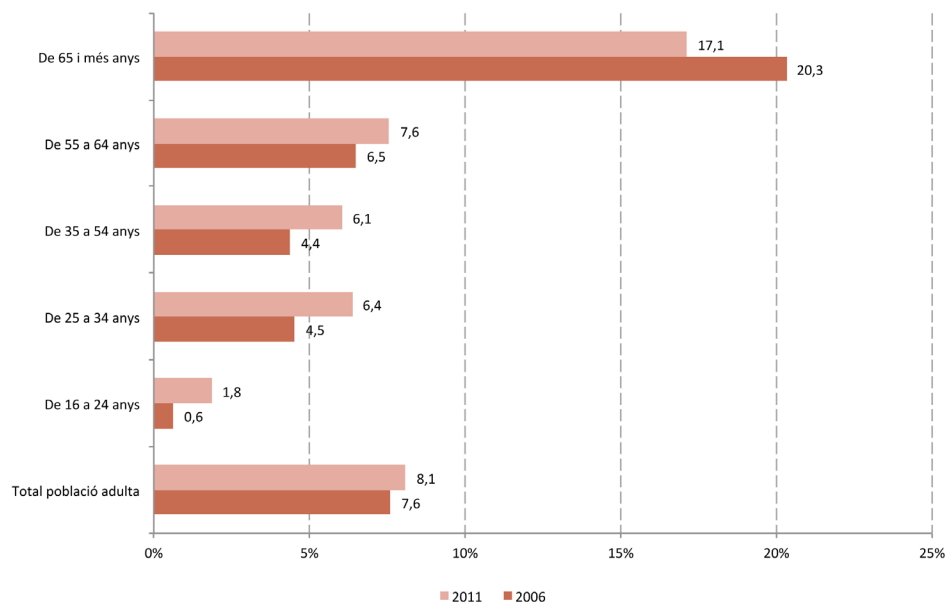
Gràfic 1.5. Evolució de la composició del col·lectiu de persones que viuen soles per sexe i grups d'edat. Catalunya, 2006 i 2011

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2006 i 2011*

L'anàlisi de la composició del col·lectiu de persones que viuen soles per sexe i estat civil revela que el 2011 més de la meitat de les dones que en formen part són vídues (54,7%). Si bé la meitat dels homes que viuen sols són solters (49,8%), només una de cada tres dones que viuen soles és soltera (29,8%). A l'últim, més d'una quarta part dels homes que viuen sols estan separats o divorciats (26,5%), mentre que entre les dones només un 13,6% de les que viuen soles ho són.

Gràfics 1.6. Propensió a viure sol per grups d'edat. Catalunya, 2006 i 2011

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2006 i 2011*

Aquests efectes s'entenen millor si examinem els canvis en la propensió a viure sol per grups d'edat en el període considerat. Com es pot observar al gràfic 1.6., entre els anys 2006 i 2011 augmenta la tendència a viure sol entre tots els grups d'edat, llevat del constituït per gent gran on sembla que aquesta propensió tendeix a disminuir de manera força significativa. En particular, l'anàlisi de les dades ens permet observar que en el període considerat la propensió de les dones de més de 65 anys a viure soles cau gairebé set punts de percentatge, ja que una part de les dones que abans vivien soles passen a viure en altres formes de llar. Aquest canvi es pot interpretar com una mostra de la intensificació de la solidaritat familiar arran de la recessió econòmica.

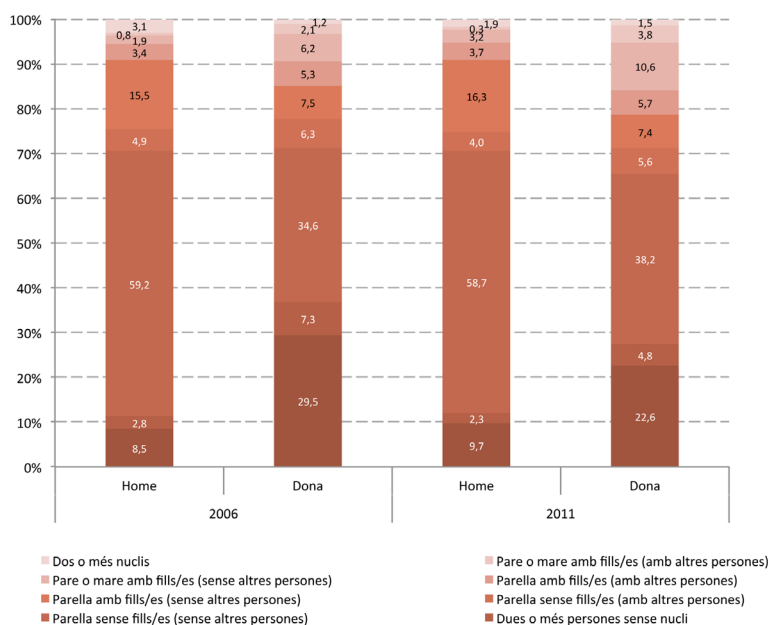
L'anàlisi de la situació de les llars complexes (això és, les formades per un nucli amb altres persones, generalment ascendents o per dos o més nuclis) ens mostra que avui representen una porció molt petita del conjunt: un 7,3% del total. Les llars amb dos o més nuclis només representen el 0,9% del total. De fet, les llars de tres o més generacions només representen un 3,2% dins el conjunt de les llars i la resta es distribueixen gairebé per meitats entre les llars d'una i dues generacions.

Tanmateix, en una proporció considerable de les llars amb fills (amb o sense altres persones) (com ara les llars monoparentals i biparentals amb fills) és freqüent que una part dels fills siguin majors d'edat (és a dir, fills no dependents). Aquest perfil, al costat de la presència d'ascendents, resulta característic dels països del sud d'Europa (Iacovou and Skew, 2011).⁷ Fent una estimació podríem calcular que el volum de llars amb fills no dependents representa aproximadament un 30% del total de llars amb fills i un 15% del conjunt de totes les llars. Aquest resultat confirma que la presència de fills no dependents dins les llars catalanes resulta un tret tant o més rellevant que la incorporació d'altres persones (és a dir, ascendents) a la llar.

⁷ La situació que acabem de descriure correspon prou bé al perfil del tipus distintiu dels 'països del sud d'Europa', segons la tipologia proposada per alguns investigadors, que comprèn Portugal, Espanya, Itàlia i Grècia. La seva característica més sobresortint és la convivència freqüent entre pares i fills adults, així com entre persones grans i els seus fills adults; aquests tipus d'arranjaments residencials, sumats a una incidència més baixa de la monoparentalitat, expliquen l'existència d'una grandària de les llars superior a la mitjana europea (Iacovou and Skew, 2011).

Una darrera estratègia és l'estudi de les formes de vida de determinades categories de la població com ara infants (menors de 16 anys) i gent gran (majors de 65 anys) segons els tipus de llars en què viuen. Fent servir dades de l'ECVHP del 2011, l'anàlisi de la distribució dels menors de 16 anys revela que més d'un de cada vint infants viu en una llar formada per un adult i un nen dependent (famílies monoparentals) (5,4%), més d'un de cada cinc en una llar formada per dos adults i un nen (21,4%), gairebé un de cada dos en una llar amb dos adults i dos nens (45,5%), gairebé un de cada set en llars formades per dos adults i tres o més nens (famílies nombroses) (15,1%) i gairebé un de cada vuit en llars amb nens dependents que obeeixen a altres configuracions (12,7%).

Gràfic 1.7. Evolució de la distribució de la població de 65 anys i més per sexe i diversos tipus de llars. Catalunya, 2006 i 2011

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2006 i 2011*

Pel que fa a les formes de residència de les persones grans, una quarta part de la població catalana (25,4%) viu en alguna llar amb algun membre de 65 anys o més. Tenint en compte que la població de 65 anys i més representa un 16,8% de la mostra, la diferència entre els dos percentatges ens indica la part de la població menor de 65 anys que viu en llars amb gent gran.

El gràfic 1.7. mostra la distribució de les persones de 65 anys o més, desagregades per sexe i tipus de llars segons relacions de parentiu, així com la seva evolució entre 2006 i 2011. Una primera constatació és el contrast entre les formes de vida de la població masculina i femenina a causa de l'esperança de vida diferencial d'homes i dones grans. La forma de llar més habitual, tant en el cas dels homes com de les dones, és la parella sense fills (sense altres persones), tot i que els percentatges de la població masculina i femenina que hi viuen són força dispars. A grans trets, mentre que un de cada sis homes grans viu en aquest tipus de llar, només una de cada tres dones grans ho fa. A continuació, una de quatre dones i un de cada deu homes viu en llars unipersonals. Aquest tipus de llar és seguit per la parella amb fills (sense altres persones), on viuen un de cada sis homes i una de cada tretze dones grans. La resta de llars presenten percentatges més minsos, llevat del cas de les llars formades per un pare o una mare amb fills (sense altres persones) on el 2011 viu una de cada deu dones.

Des del punt de vista dels canvis en les distribucions entre 2006 i 2011 podem observar diferències fonamentals entre els homes i les dones. Si bé en el cas dels primers la tònica general és de gran estabilitat, amb variacions d'escassa entitat, en el cas de les dones es produeixen transvasaments substancials entre tipus de llars. En particular, constatem un important descens dels percentatges de les dones que viuen soles (gairebé 7 punts) o en llars formades per dues o més persones sense nucli (uns 2,5 punts). Aquestes minves es tradueixen sobretot en el creixement de les parelles sense fills (sense altres persones) (3,6 punts) i dels pares o mares amb fills (sense altres persones) (4,4 punts). Com ja hem apuntat més amunt, aquestes variacions suggereixen que una part de les dones grans que vivien en llars no familiars el 2006 passen a integrar-se en llars complexes cinc anys més tard.

3. El procés de transició a la vida adulta: emancipació, cohabitació i nupcialitat

Després d'haver fet una presentació de les principals formes de residència de la població catalana, en aquesta secció em centro en el procés d'emancipació dels joves, que representa un pas indispensable de transició a la vida adulta i condueix a la formació de famílies mitjançant l'aparellament informal i eventualment el matrimoni. En la Catalunya tradicional l'acte d'emancipació generalment coincidia amb la celebració del matrimoni religiós i amb la festa de noces, però en els darrers anys el procés s'ha dilatat i ha anat esdevenint gradual, ja que entre l'abandó de la llar dels pares i les primeres núpcies sol interposar-se un període de vida en solitari, en parella o amb companys de pis.

El context econòmic actual reforça el model d'emancipació tardana, en el qual la família d'origen té un paper fonamental per neutralitzar el risc d'exclusió social davant les insuficients polítiques de joventut i de serveis socials promogudes per l'Estat del benestar. A Espanya la mitjana d'edat per deixar la llar familiar se situa entorn dels 29 anys; en canvi, en països com Finlàndia es produeix als 23 anys. En el nostre escenari de crisi, la destrucció de l'ocupació ha incrementat la precarietat laboral, ha alentit l'autonomia residencial i la formació de famílies i ha fet també que augmentés el fracàs de les transicions del sistema educatiu al mercat laboral (Choroszewics i Wolff, 2010; Moreno (ed.), 2012).

Figura 1.8. Taxa d'emancipació familiar dels joves de 16 a 29 anys per sexe. Catalunya, 2000-2012

Font: Observatori Català de la Joventut

En línia amb aquesta interpretació podem constatar com la tendència a l'emancipació dels joves evolucionava en funció del cicle econòmic. En efecte, segons dades facilitades per l'Observatori Català de la Joventut, amb l'arribada de la crisi es va aturar el creixement de la taxa d'emancipació, que el 2007 assolí el màxim d'un terç dels joves de 16 a 29 anys ja emancipats (gràfic 1.8.). En el període considerat (2000-2012) hom pot observar-hi una progressió espectacular de la taxa de les dones en contrast amb un creixement més modest de la dels homes. De tota manera, les darreres dades disponibles mostren a partir del 2010 una recuperació més clara de l'emancipació dels homes que no pas de la de les dones.

Des d'un punt de vista comparatiu europeu, una de les característiques de la transició a la vida adulta dels joves catalans és que tendeixen a viure més temps amb les seves famílies d'origen i, per tant, ho fan menys sovint sols, en parella o amb amics, encara que les diferències de gènere són notables en aquest sentit. Factors com ara les escasses polítiques d'emancipació, uns intensos valors de solidaritat intergeneracional, una gran propensió a l'habitatge de propietat, així com una situació d'inseguretat laboral i d'incertesa econòmica, aparellats amb la manca de flexibilitat d'un mercat de l'habitatge que imposa uns elevats costos d'accés, han creat tots ells una cultura de dependència dels pares com a estratègia d'acumulació de capital i de gestió de riscos en un ambient de precarietat i d'exclusió social (Moreno, 2012).

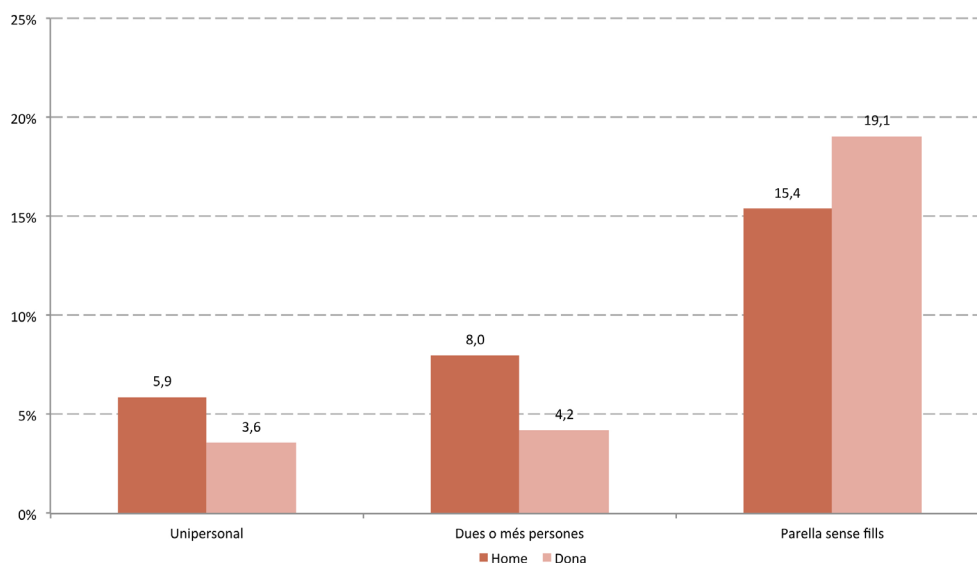
L'emancipació tardana dels joves catalans de les seves famílies d'origen suposa un matalàs protector contra la pobresa i un resguard considerable contra la precarietat i els permet una inserció gradual en el mercat de treball i una progressiva assumpció de responsabilitats familiars. De fet, l'anàlisi de les dades sobre les condicions de vida ens informa que al nostre país hi ha molt poca diferència entre els nivells de renda del conjunt de la població de 18-34 anys i els dels joves de les mateixes edats que viuen amb els seus pares (Choroszewics i Wolff, 2010). Aquests resultats es poden interpretar en el sentit que els joves catalans tendeixen a emancipar-se quan es troben en condicions de mantenir unes cotes de benestar material equiparables a les que tindrien si visquessin amb els seus pares. Aquesta actitud conservadora té l'efecte d'anivellar les condicions de vida dels joves que es troben en diverses situacions de convivència. El desavantatge d'aquestes pràctiques és que retarden la formació de noves famílies i que produeixen uns nivells de fecunditat relativament baixos, sobretot per a les dones autòctones que gaudeixen de bones credencials educatives.

L'anàlisi de dades de l'ECVHP 2011 confirma els resultats d'altres recerques que han evidenciat diferents trajectòries d'emancipació en termes de gènere. Si bé en tots els països europeus les dones abandonen la llar parental abans que els homes, aquesta tendència resulta més pronunciada a Espanya i a Itàlia on coincideix amb la seva major propensió a emancipar-se per formar les seves pròpies famílies (Moreno, 2012). Altrament dit, mentre que els nois inicien el seu procés d'emancipació vivint en llars no familiars (unipersonals o formades per dues o més persones sense nucli), les noies tendeixen a començar la seva vida adulta a través de l'aparellament.

Vegem algunes dades sobre això. En el tram d'edat de 16 a 24 anys només un 20,5% dels nois i un 29,2% de les noies s'han emancipat; en el tram de 25 a 34 anys els percentatges augmenten fins al 78,1% i 84,6%, respectivament. Finalment, en el conjunt del grup d'edat de 25 a 54 anys apareixen un 7,1% dels homes i un 3,5% de les dones sense emancipar.

Pel que fa a les formes residencials més freqüents entre les persones emancipades, un 4,8% de les persones del grup d'edat 16-34 viuen en llars unipersonals, un 6,1% en llars formades per dues o més persones sense nucli i un 17,2% en llars formades per parelles sense fills. Tanmateix, tal com hom pot observar al gràfic 1.9., mentre que hi ha molts més homes d'aquest grup d'edat que viuen en llars no familiars (llars d'una o dues persones sense nucli), la tònica és del tot contrària amb les parelles sense fills, on trobem una proporció més gran de dones.

Gràfic 1.9. Tipus de llars en què viuen les persones de 16 a 34 anys per sexe. Catalunya, 2011

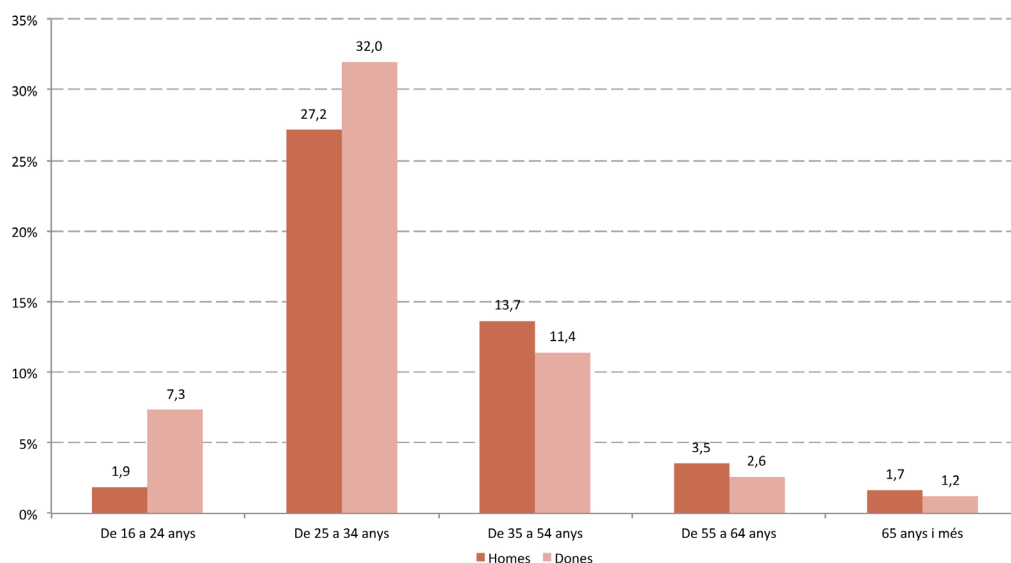

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2006 i 2011*

Sabem que des d'un punt de vista comparatiu europeu al nostre país resulta poc freqüent l'emancipació dels joves a través de l'aparellament de fet (González-López, 2002; Kiernan, 2004; Moreno, 2012). Tanmateix, aquesta pauta tradicional es podria erosionar progressivament. La comparativa de les edicions 2000-2006 de l'ECVHP ja havia certificat un important avenç de la cohabitació durant el primer quinquenni del nou mil·lenni (Flaquer, 2010). Ens interessa conèixer, doncs, quina és la tirada que tenen els joves catalans envers la cohabitació com a estratègia d'emancipació.

El gràfic 1.10. ens indica que, efectivament, les coses estan canviant. Així, en el grup d'edat de 25 a 34 anys hi ha gairebé un terç de les noies (32%) i més d'un quart dels nois (27,2%) que viuen en parelles de fet. Com ja sabíem, són més les noies que no pas els nois que tendeixen a conèixer en parella sense estar casats. La diferència de gènere és molt notable en el grup d'edat de 16 a 34 anys. Ara bé, a partir del grup de 35 a 54 anys, la relació s'inverteix i són els homes els que tenen una tendència a la cohabitació més gran encara que els contrastos són menys acusats.

Gràfic 1.10. Pautes de cohabitació per sexe i edat. Catalunya, 2011

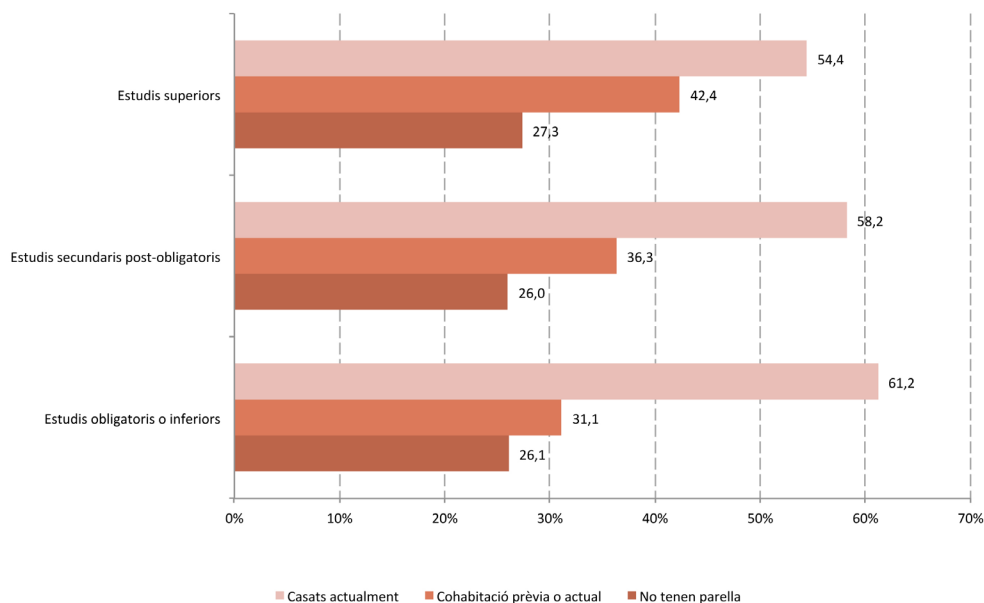

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*

De la mateixa manera, si analitzem les dades sobre l'experiència de cohabitació prèvia al matrimoni, apareixen unes pautes semblants amb uns màxims d'un 21,7% (homes) i d'un 21,4% (dones) en el grup d'edat de 35 a 54 anys i d'un 13,3% (homes) i d'un 19,2% (dones) en el de 25 a 34 anys.

A l'hora d'examinar el perfil dels cohabitants, la primera variable que cal tenir en compte és el nivell d'estudis acabats. L'explotació de les dades de l'ECVHP 2006 havia posat al descobert la propensió molt més alta dels universitaris a la cohabitació (el doble dels que tenen estudis primaris) (Flaquer, 2010), i voldríem saber si aquesta pauta es manté en l'actualitat. El gràfic 1.11. ens informa sobre els resultats de l'anàlisi. Com s'hi pot observar, a mesura que augmenta el nivell d'instrucció, creix també la pràctica de la cohabitació prèvia o actual. D'altra banda, les persones amb estudis superiors apareixen casades amb una menor freqüència en relació amb les que només tenen estudis obligatoris o inferiors, mentre que hi ha molt poques diferències pel que fa a les que no tenen parella.

Gràfic 1.11. Situacions de convivència de les persones de 25 a 54 anys segons nivell d'estudis acabats. Catalunya, 2011

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*

Així, doncs, no sembla que aquests resultats confirmin els nostres coneixements sobre les tendències sociodemogràfiques als EUA, on la davallada persistent de la nupcialitat afecta sobretot les persones sense estudis universitaris. Una de les conseqüències d'aquesta situació americana és el creixement d'altres formes de convivència, com les parelles de fet, les persones que viuen soles o les famílies monoparentals. Aquestes famílies anomenades "fràgils" constitueixen un motiu de preocupació per part dels responsables de les administracions públiques, en la mesura que el seu creixement pot constituir un important repte de cara al manteniment de la cohesió social (McLanahan, 2004; McLanahan i Percheski, 2008; Cohn *et al.*, 2011). És ben cert que a Catalunya també s'ha registrat en els darrers decennis un fort descens en el nombre de matrimonis, malgrat l'augment de la població. Així, doncs, si bé el 1976 es van casar unes 45.000 parelles, en els darrers anys només se'n casen unes 25.000. L'any 2012 el nombre de matrimonis registrats a Catalunya és de 26.630, xifra que representa un creixement del 3,1% respecte a l'any anterior i que trenca la tendència de disminució del nombre de matrimonis iniciada a partir del 2009 (Idescat, 2013).

Per totes aquestes raons, convindria examinar les dades disponibles amb una gran atenció, ja que aquestes tendències generals podrien amagar canvis rellevants. En efecte, si desagreguem segons grups d'edat i nivells d'estudis acabats i ens centrem sobretot en les persones sense estudis de 25 a 34 anys, apareixen alguns resultats dignes d'interès. Encara que estem parlant d'un col·lectiu amb escassos efectius, podem constatar que gairebé dos terços dels homes sense estudis d'aquest grup d'edat estan vivint en parelles de fet. Aquesta dada, que probablement està relacionada amb l'impacte de la crisi econòmica, fa presagiar una possible deriva cap a un escenari semblant a l'americà i suposaria una ruptura respecte de la pauta abans comentada segons la qual són els universitaris els qui tenen una tendència més gran a convida en parella.

Un segon canvi important té a veure amb el creixement de la tendència a la individualització. Com ja hem observat al gràfic 1.6., entre 2006 i 2011 augmenta la propensió a viure sol de les persones de les franges d'edat de 16 a 24 i de 25 a 34 anys. Encara que, com ja hem vist, hi ha moltes menys noies que nois que viuen soles en començar el seu procés d'independència, les dones menors de 30 anys que ho fan creixen molt més que no pas els nois (165,5% enfront de només 44,6%). Aquesta dada suggereix que a Catalunya es podria veure erosionada també la pauta tradicional diferencial d'emancipació en funció del gènere.

4. Ruptura i divorci

Una de les àrees de recerca que més ha crescut en els darrers temps és l'estudi dels determinants del divorci, així com dels seus efectes econòmics i socials per als cònjuges i els seus fills. Al nostre país l'interès que suscita el tema assoleix un sentit especial si tenim present que el nombre de divorcis s'ha doblat en el darrer decenni, sobretot arran de la reforma estatal del 2005, i que ha passat d'uns 9.500 casos el 2003 a uns 18.700 el 2012. L'anàlisi de l'evolució de la taxa de divorcis i de les ruptures no matrimonials revela que des del 2010 s'ha produït un cert estancament de la taxa de divorcis, tant a Catalunya com a Espanya, però en canvi continua la progressió de les ruptures no matrimonials en ambdós àmbits territorials,⁸ que a Catalunya ha assolit una taxa de creixement en la darrera dècada d'un 300%. Tenint en compte les consideracions que hem fet en l'apartat precedent, no hi ha dubte que es tracta d'una qüestió que hauria de merèixer la màxima atenció.

En l'apartat positiu, un dels canvis més remarcables dels darrers anys ha estat l'augment dels casos de divorci amb custòdia compartida. Si bé el 2007 a Catalunya en un 11,6% dels casos la custòdia era a càrrec d'ambdós progenitors (enfront de només un 9,6% per al conjunt d'Espanya), el 2012 aquest indicador havia ascendit a un 26,4% (enfront d'una mitjana espanyola del 14,6%). Aquest ascens de la igualtat en les famílies postdivorci s'explica en part per la promulgació del Llibre segon del Codi Civil de Catalunya, que entrà en vigor l'1 de gener de 2011, però també pel creixement dels divorcis consensuats que acompanya la progressió de l'activitat econòmica femenina.

Una de les formes d'estimar l'impacte de la taxa de divorcis és examinar l'evolució de les xifres de la monoparentalitat, tot i que òbviament no totes les famílies monoparentals s'originen a partir d'un divorci o d'una ruptura. La comparació de les dades de l'ECVHP del 2006 amb les del 2011 ens indica que entre aquestes dues dates la proporció de persones que viuen en llars monoparentals (sense altres persones) van passar d'un 4,4% a un 4,9% del total de persones en llars amb nens dependents. Aquest augment representa un increment de l'11,3% durant el quinquenni.

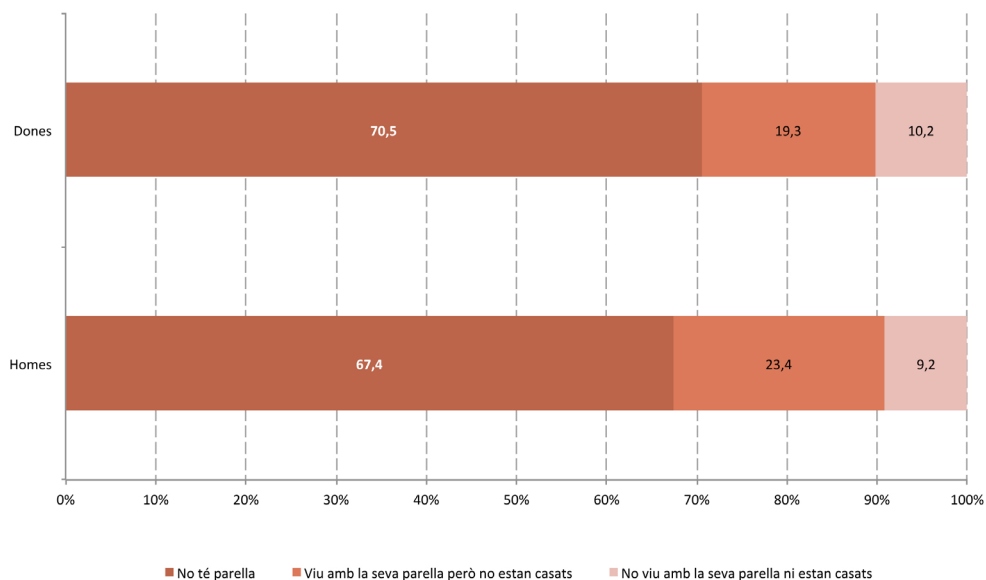
Una segona aproximació al tema és l'anàlisi de la composició de la població en termes del seu estat civil. Segons dades de 2011, un 2,4% de la població de més de 16 anys eren persones separades i un 3,2%, persones divorciades. En conjunt, el 5,6% de la població adulta estava formada per separats o divorciats. Entre 2006 i 2011 disminueix la proporció de persones separades en 0,30 punts de percentatge i augmenta la de les persones divorciades en 1,45. Aquest transvasament s'explica per l'aplicació de la reforma del divorci del 2005, que facilitava l'accés al divorci sense necessitat de passar prèviament per la separació. Així, doncs, en el període considerat la presència d'aquest col·lectiu dins el conjunt de la població adulta augmenta en 1,15 punts de percentatge.

⁸ Segons dades del Consell General del Poder Judicial sobre sentències judicials relatives a les ruptures de parelles de fet amb fills a càrrec.

Dins la població catalana trobem una presència més gran de dones separades i divorciades que no pas d'homes (5,9% dones enfront de 4,9% homes). Les proporcions més altes de separats i divorciats les trobem en el grups d'edat de 35-54 anys (homes: 7,7%; dones: 10,1%) i de 55-64 anys (homes: 6,6%; dones: 9,8%).

Des del punt de vista de la seva situació de convivència, la gran majoria de persones separades i divorciades (un 70,5% dels homes i un 67,4% de les dones) no tenen parella (gràfic 1.12.). Només una cinquena part de les dones separades i divorciades i gairebé una quarta part dels homes de la mateixa condició conviuen amb la seva parella sense estar-hi casats. Tanmateix, una de cada deu persones separades i divorciades, tot i tenir parella, no hi conviu.

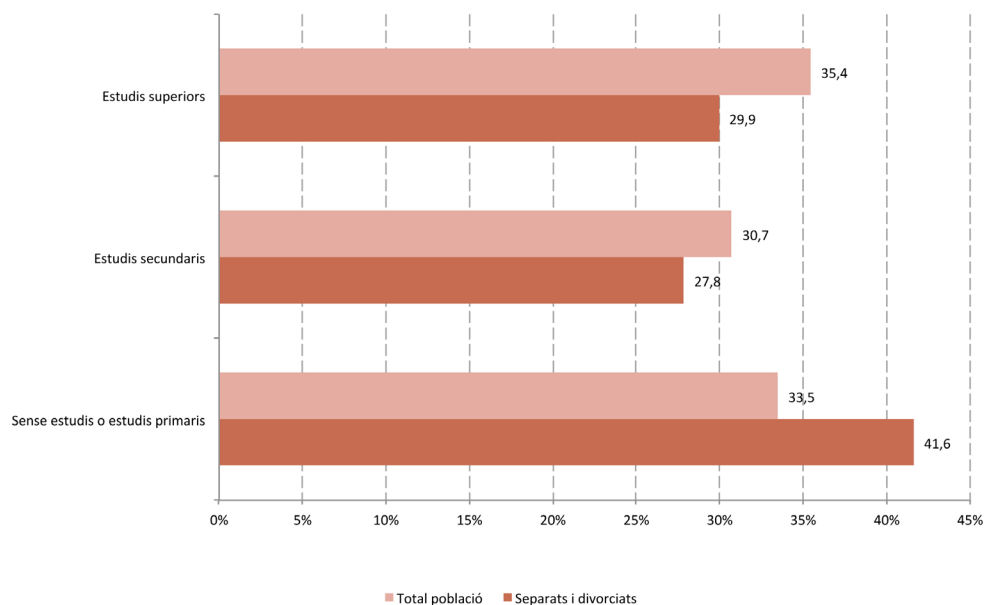
Gràfic 1.12. Composició del col·lectiu de persones separades i divorciades per sexe i situació de convivència. Catalunya, 2011

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*

L'anàlisi de la composició del col·lectiu de separats i divorciats en termes dels seus nivells d'instrucció ens pot servir per examinar amb dades de l'ECVHP 2011 la validesa de la tesi de l'evolució de la selectivitat del divorci en termes de classe. Segons la hipòtesi de William Goode, des d'una perspectiva transnacional, l'increment de les taxes de divorci està associat a la disminució de la seva selectivitat en termes de classe. Mentre que en països amb una escassa tradició divorcista les classes altes i mitjanes tendeixen a dissoldre més els seus matrimonis que les classes populars, el creixement del divorci comporta l'efecte contrari. Aquest canvi de tendència pot comportar importants conseqüències des del punt de vista de l'augment de la desigualtat econòmica i social (Goode, 1966; McLanahan, 2004; Flaquer i Garriga, 2009).

Figura 1.13. Comparació entre la composició del col·lectiu dels separats i divorciats i del conjunt de la població de 25 a 54 anys en termes del seu nivell d'estudis acabats. Catalunya, 2011

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*

En el gràfic 1.13, es compara la composició dels col·lectius de separats i divorciats i del conjunt de la població de 25 a 54 anys en termes dels seus nivells d'instrucció. S'hi pot observar que les persones separades o divorciades sense estudis o amb estudis primaris representen un percentatge molt superior que el que suposen en el conjunt de la població, al contrari del que es registra en els casos dels universitaris i, en menor mesura, dels que tenen estudis secundaris. Aquests resultats suggereixen que les persones amb nivells educatius alts tendeixen a gaudir d'un efecte protector contra la ruptura matrimonial. Fent l'anàlisi a partir del gènere, aquest efecte s'accentua, sobretot en el cas de les dones amb estudis universitaris en què trobem deu punts menys de separades i divorciades que en el conjunt de la població seleccionada.

Aquesta anàlisi confirma i matisa els resultats d'altres recerques anteriors (Solsona et al., 2000; Bernardi, 2011a, 2011b), però encara cal continuar investigant per indagar fins a quin punt aquests resultats poden ser afectats per processos d'autoselecció, ja sia en l'entrada al matrimoni o en la sortida de l'estat de separat o divorciat.

5. Relacions de gènere dins la llar

En una enquesta recent del CIS⁹ en què els entrevistats es pronunciaren sobre la forma ideal de família pel que fa al repartiment del treball dins i fora de la llar, la resposta que a Catalunya suscità un acord majoritari fou un arranjament que impliqués l'activitat laboral dels dos cònjuges i la distribució equitativa entre ells de les tasques de la llar: quatre de cada cinc entrevistats (79,2%) preferiren aquesta opció. Les dues altres opcions previstes al qüestionari: "Un d'ells treballa i l'altre s'ocupa de la llar i dels fills" (7,4%) i "Un d'ells treballa amb menor dedicació i s'ocupa de la llar" (11,9%) obtingueren una resposta

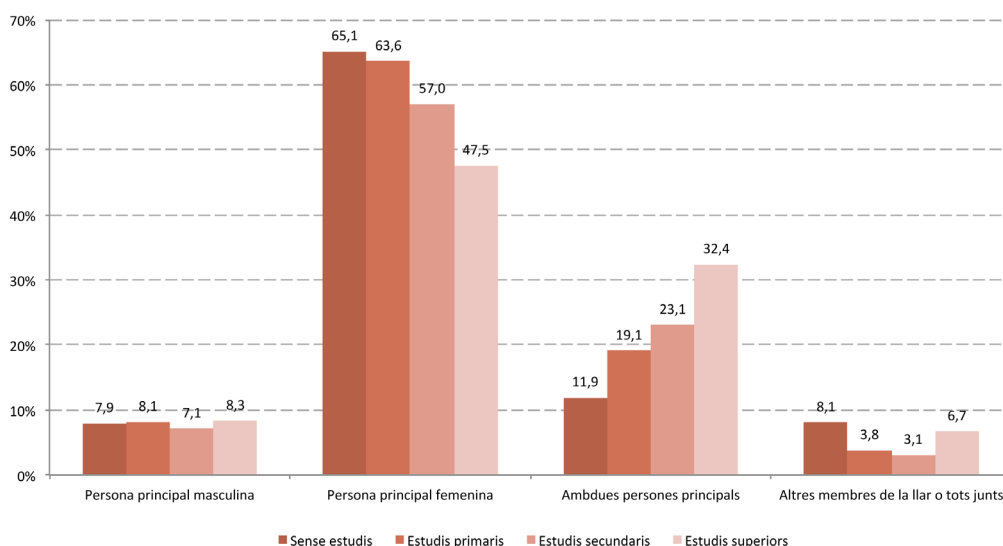
⁹ Centro de Investigaciones Sociológicas, baròmetre de setembre 2011 - Estudi núm. 2.911.

relativament baixa. Gairebé no s'observaren diferències entre les preferències d'homes i dones pel model igualitari. On sí que es van registrar divergències marcades fou per trams d'edat: els joves catalans de 18 a 29 anys es declararen favorables en un 88,7% a un repartiment equilibrat del treball remunerat i no remunerat.

Aquestes dades són testimoni de la important progressió de la igualtat dins la llar al nostre país. Malauradament, sabem per pròpia experiència que aquestes actituds manifestades disten molt de correspondre amb la realitat quotidiana. L'anàlisi de les dades de l'ECVHP 2011 ens pot servir per explorar alguns dels factors que fomenten o inhibeixen les pràctiques de repartiment equitatiu de les labors domèstiques i de cura entre els membres de la parella. Al *Qüestionari individual* de l'ECVHP 2011 disposem de l'apartat C.7. sobre 'Treball domèstic i familiar' (preguntes 58 i 59).

A l'hora d'analitzar les dades de la pregunta sobre 'En quina persona recau principalment l'organització de les tasques domèstiques i familiars?', el primer que ens sobta són les diferències abismals existents en els resultats segons si l'informant és home o dona. Així, mentre que gairebé un 15% dels homes afirmen que l'organització de les tasques domèstiques i familiars recau fonamentalment en la persona principal masculina, només un 2% de les dones ho creu així. D'altra banda, si bé gairebé dues terceres parts de les dones manifesten que recau fonamentalment en la persona principal femenina, només la meitat dels homes ho veu d'aquesta manera. Aquestes divergències de percepció de la realitat en funció del sexe ja són de per si prou il·lustratives de les dificultats de comprensió de les bases en què es recolza el desequilibri de gènere.

Gràfic 1.14. Persona que organitza les tasques domèstiques segons nivell d'estudis acabats. Catalunya, 2011

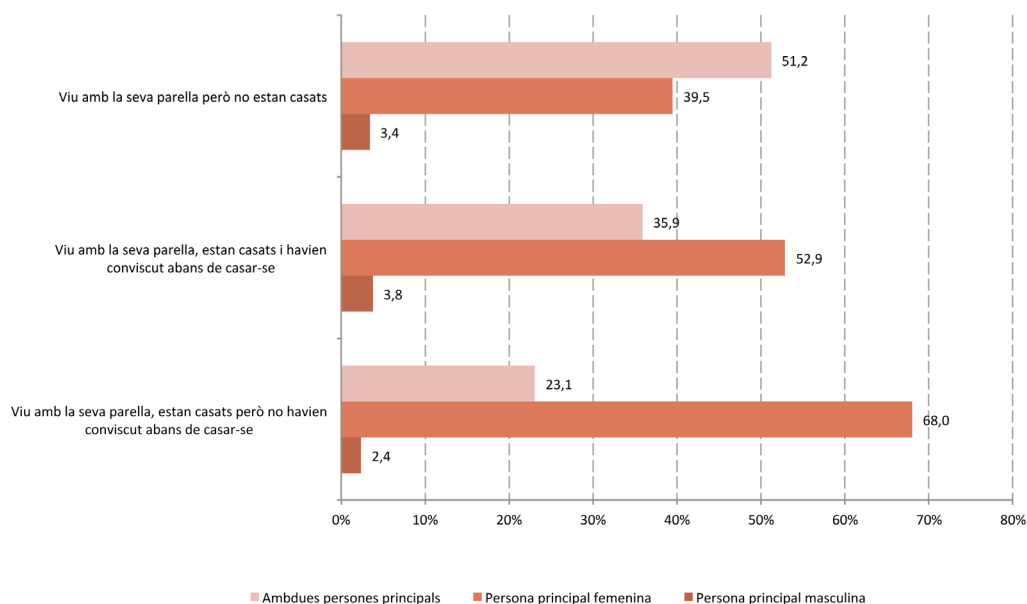

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*

Per començar, convindria analitzar la influència en la distribució de la variable del nivell d'estudis acabats de l'entrevistat. Com es pot veure al gràfic 1.14., els resultats són prou clars. A mesura que creix el nivell educatiu dels entrevistats (sobretot de les dones), també augmenta l'organització conjunta de les tasques de la llar a càrrec d'ambdues persones principals. Aquesta progressió es correspon amb la davallada de l'assumpció de les tasques domèstiques en exclusiva per part de la persona femenina principal. Les altres dues opcions: 'persona principal masculina' i 'altres membres de la llar o tots junts' no solament obtenen respostes relativament baixes, sinó que no semblen rebre una influència consistent per part de la variable independent.

Una segona hipòtesi a considerar a l'hora d'explicar el repartiment de les responsabilitats domèstiques és el possible efecte de l'experiència de cohabitació actual o prèvia. Segons alguns autors, una de les raons que explicaria l'escassa participació dels homes en les tasques de la llar en el nostre país des d'un punt de vista comparat europeu és la seva emancipació tardana. Això succeiria perquè la llarga estada dels joves a casa dels seus pares no resultaria afavoridora de cara a l'aprenentatge de les seves habilitats corresponents, ja que a la llar d'origen la mare s'encarrega de tot (Valiente, 2005). Com hem constatat més amunt, els nois abandonen la llar d'origen més tard que les noies i ho fan per viure sols o amb amics. Aquesta pauta representaria, doncs, un obstacle de cara a la seva futura participació en les tasques de la llar.

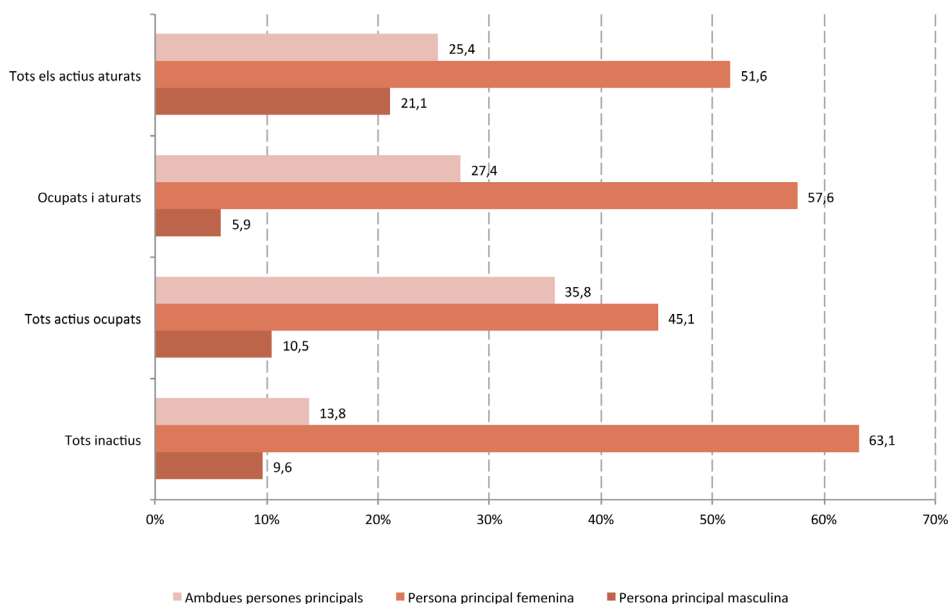
Gràfic 1.15. Persona que organitza les tasques domèstiques segons la situació de convivència amb la parella actual. Catalunya, 2011

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*

Com es pot apreciar al gràfic 1.15., entre tots els entrevistats que viuen en parella, els qui mostren un repartiment més igualitari de les seves responsabilitats domèstiques són les persones que conviuen amb la seva parella sense estar casats o, en menor mesura, els que hi han conviscut abans de casar-se. Per contra, els qui manifesten amb menys freqüència que organitzen conjuntament les seves tasques dins la llar són els casats sense experiència prèvia de cohabitació. Cal constatar una vegada més la presència gairebé testimonial dels casos en què és la persona masculina la qui assumeix l'organització de les tasques domèstiques, amb unes freqüències que no semblen gaire afectades per les variacions de la variable independent.

Gràfic 1.16. Persona que organitza les tasques domèstiques segons la situació de la llar en relació amb l'activitat. Catalunya, 2011

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*

Per acabar aquesta part sobre el repartiment de les responsabilitats domèstiques, he tractat d'analitzar els possibles efectes dels diferents models de llar pel que fa a la participació dels seus membres en el mercat de treball (gràfic 1.16.). Els resultats indiquen clarament que les llars en què tots són actius i ocupats són les més igualitàries de totes. Al contrari, les més feminitzades són aquelles en què tots són inactius (probablement jubilats i per tant persones grans), seguides per aquelles en què hi ha actius i aturats i per aquelles en què tots els actius són aturats. Tanmateix, en aquesta darrera categoria de llars en què tots els actius són aturats també s'observa una proporció força considerable (una cinquena part del total) en què és la persona principal masculina la que organitza les tasques domèstiques. Aquesta dada representa una nota positiva sobre la possible contribució de la crisi a la igualtat de gènere, encara que no sabem si aquest efecte pot ser durador o no.

Una segona font d'informació sobre les pautes de l'organització de la llar és la pregunta múltiple Q159 (11 possibles respostes) sobre el temps que els entrevistats dediquen a cada àmbit. L'ECVHP 2011 preveu les activitats següents: neteja i cura de la roba, neteja de la cuina (rentar plats, etc.), neteja i manteniment de la casa (escombrar, treure la pols, etc.), cuinar, anar a comprar aliments, reparacions generals de l'habitatge, administració dels diners (economia domèstica), atendre ancians amb necessitats de cura, atendre discapacitats, atendre malalts i atendre infants menors de 10 anys.

L'anàlisi d'aquestes dades planteja alguns reptes metodològics. Tenint en compte que les respostes vénen donades en hores i minuts de temps de dedicació la setmana anterior a la realització de l'enquesta, una possible estratègia és analitzar les dades en termes de les mitjanes del nombre total de minuts segons diverses categories socials. Cal tenir present que, en el cas de les preguntes que es refereixen a la necessitat d'atendre persones, els casos vàlids representen percentatges força reduïts del total de la mostra, la qual cosa pot comportar problemes de significació. Per exemple, si bé un 17,6% dels entrevistats diuen que a la seva llar s'han d'atendre infants menors de 10 anys, en canvi, en només un 8,7% dels casos cal atendre malalts, en un 5,6% cal atendre ancians i en un 4,8% discapacitats.

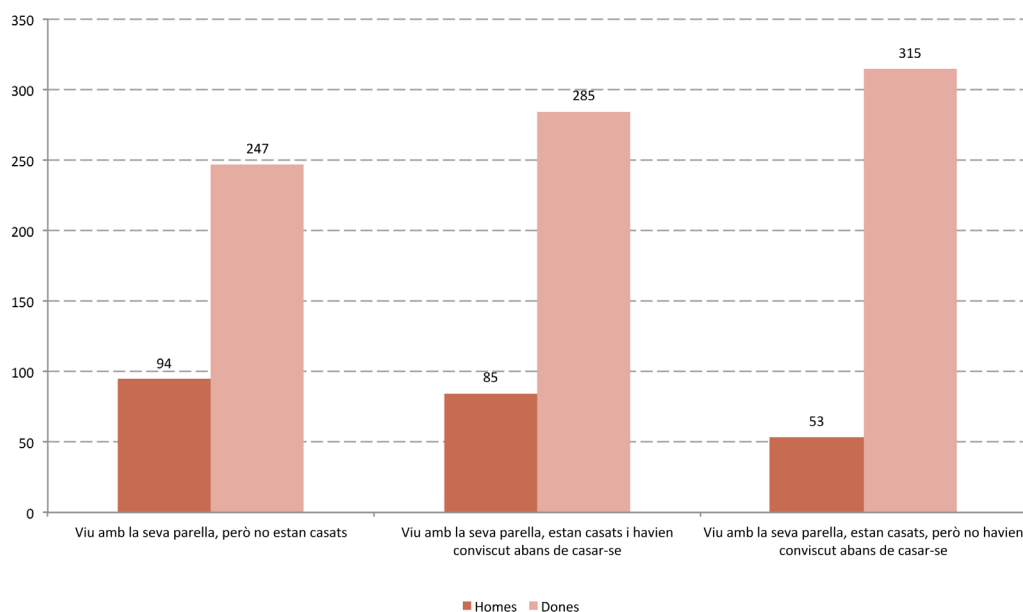
En segon lloc, a l'hora d'interpretar les mitjanes i les desviacions típiques corresponents cal prendre en consideració que hi ha un nombre important de casos vàlids en què la resposta del temps dedicat a l'activitat és zero i que aquests representen percentatges que varien molt d'una pregunta a l'altra i per descomptat d'una categoria d'anàlisi a una altra. Per exemple, en un 27,8% dels casos el temps dedicat a la neteja i cura de la roba és zero, però si ho analitzem per sexe un 50,4% dels entrevistats masculins diuen que no hi dediquen gens de temps enfront de només un 7,2% dels femenins. Encara que òbviament aquestes disparitats influeixen en gran mesura en el valor de les mitjanes obtingudes, he pres l'opció d'incloure en l'anàlisi els casos en què la dedicació a l'activitat era zero, ja que així els resultats reflecteixen d'alguna manera la taxa de participació en l'activitat. Finalment, he decidit centrar únicament la meua anàlisi en el temps total dedicat a la setmana a la neteja i cura de la roba, una de les activitats que més discrimina en funció del gènere (Kaufmann, 1992), ja que en aquest informe preliminar no disposem d'espai suficient per examinar a fons la riquesa de totes les informacions que ens proporciona l'ECVHP 2011.

Els resultats de l'anàlisi revelen que si bé els homes dediquen uns 77 minuts de mitjana a la setmana a la neteja i cura de la roba, les dones n'hi dediquen 257. Això significa una dedicació de les dones 3,3 vegades superior a la dels homes. Si s'introdueix la dimensió del cicle de vida, podem observar una progressió de la diferència de dedicació entre homes i dones a mesura que augmenta l'edat. El grup d'edat en què apareix un contrast més gran és el de 55 a 64 anys, amb una dedicació de les dones de 299 minuts envers només uns 70 dels homes, que suposa 4,2 vegades més. A partir dels 65 anys les diferències de gènere es redueixen tot i que la ràtio continua essent superior a la mitjana del conjunt de la població.

L'estat civil apareix com una de les variables que permet establir els contrastos més vius pel que fa a les diferències de gènere. Mentre que els homes casats dediquen uns 63 minuts a la neteja i cura de la roba, les dones de la mateixa condició n'hi dediquen 306, és a dir, 4,8 vegades més. El col·lectiu de vidus són els qui presenten unes diferències de gènere menors: les vídues dediquen 1,5 vegades més a l'activitat que els vidus. La resta de categories d'estat civil (sollters, separats i divorciats) mostren uns resultats força semblants, amb una ràtio que oscil·la entorn de 2.

L'anàlisi dels minuts totals dedicats la setmana passada a la neteja i cura de la roba segons el nivell d'estudis acabats mostra, una vegada més, un fort contrast entre homes i dones. Mentre que els homes dels diferents nivells educatius mostren escasses diferències entre ells, amb uns valors que es mouen entorn dels 77 minuts setmanals, llevat dels que tenen estudis superiors que hi dediquen 10 minuts més que la resta, les variacions entre les dones són molt més acusades. Així, mentre que les dones amb estudis primaris dediquen 295 minuts a l'activitat, les que tenen estudis superiors n'hi dediquen 222.

Figura 1.17. Temps setmanal dedicat a la neteja i cura de la roba segons sexe i situació de convivència. Catalunya, 2011. Minuts

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*

Finalment, al gràfic 1.17. podem observar els efectes que té la situació de convivència sobre el temps dedicat a la neteja i cura de la roba en funció del gènere. Una vegada més queda clarament confirmada la hipòtesi plantejada al principi sobre la importància de l'experiència de cohabitació com a mecanisme dinamitzador de l'equilibri de gènere (Valiente, 2005). Com queda palès a la figura, aquelles parelles que conviuen o han conviscut abans de casar-se tenen unes pràctiques més igualitàries que les que estan casades sense haver cohabitats prèviament. Mentre que la ràtio de minuts dona/home de les persones que estan convivint en parella és només de 2,6, la de les que ho han fet abans de casar-se és ja de 3,4 i la de les casades sense experiència prèvia de cohabitació assoleix un valor de 5,9.

6. Conclusions

L'anàlisi de les dades de l'ECVHP 2011 sobre l'estructura de les llars i les relacions familiars i de gènere ens aporta valuoses contribucions tocant a les principals característiques i l'evolució recent de la societat catalana. Tot i que he fet servir també algunes altres dades de l'IDESCAT i de l'INE per tal de contextualitzar-ne els resultats i perfilar millor les tendències en curs, sens dubte el gruix de les primícies prové de les informacions de l'ECVHP 2011. En aquest apartat tractaré d'oferir una síntesi dels resultats més representatius i recapitularé succintament les conclusions més rellevants, tot procurant d'escatir les tendències 2006-2011 que es confirmen clarament, així com algunes de les implicacions dels resultats de la recerca per a les polítiques públiques. Aquestes conclusions s'estructuraran en tres línies argumentals fonamentals: llums i ombres del procés d'individualització, factors que afavoreixen o inhibeixen l'equilibri de gènere i creixement de la desigualtat com a repte per a la cohesió social.

Els resultats de l'anàlisi revelen l'encert d'haver plantejat la valoració de l'estat del procés d'individualització com un dels eixos clau d'aquesta recerca. Una de les àrees de recerca més interessants en aquest àmbit és l'estudi del volum i de les característiques de les llars unipersonals. Els resultats de l'anàlisi revelen que el creixement de les persones que viuen en llars amb nens dependents, arran del rejuveniment de la població derivat de l'afluència d'immigrants en la darrera dècada, no resulta incompatible amb l'augment de les que viuen en llars unipersonals. Durant l'últim quinquenni, la població catalana que viu sola cresqué en unes 50.000 persones. Tanmateix, aquest considerable increment conjunt es produeix en els grups d'edat de menys de 65 anys i amaga una disminució significativa d'aquest col·lectiu entre les persones grans, que afecta sobretot les dones. Una possible interpretació d'aquest descobriment és que, a causa de les difícils circumstàncies de la crisi, una part de les dones vídues grans que anys enrere haurien viscut soles passen ara a integrar-se en les llars d'alguns dels seus fills o filles. El fet que aquest canvi de tendència impliqui especialment les dones grans indicaria que, en una situació de crisi, la seva presència en una llar pugui ser considerada com un valuós recurs.

Una segona indicació rellevant es refereix a la important presència en les llars catalanes de fills no dependents, és a dir, de persones de 25 anys o més que encara viuen amb els seus pares. Gràcies a les dades facilitades per l'Observatori Català de la Joventut sabem que, sota l'impacte de la crisi, la taxa d'emancipació ha reculat fins als nivells assolits ara farà uns deu anys. Aquest retrocés, a més, amaga la reducció del diferencial entre homes i dones en detriment de les segones, que podria estar erosionant la pauta tradicional d'emancipació en funció del gènere. Encara és massa aviat, però, per valorar els possibles efectes d'aquesta tendència.

Una de les conseqüències del retard en l'emancipació a causa de la crisi és el probable fre de la propensió a la cohabitació. Malauradament no he pogut certificar del tot aquesta tendència, ja que les preguntes dels qüestionaris de 2006 i 2011 no permeten comparar les dades, si bé la pèrdua de 0,5 punts de percentatge del col·lectiu de casats respecte del de solters i la disminució del nombre de matrimonis dels últims anys ho podrien suggerir.

En tot cas, el que sí que deixen ben clar els resultats de l'ECVHP 2011 és que l'emancipació tardana, a més de suposar una trava considerable per a l'autorealització dels individus i una restricció de cara a l'assoliment dels nivells de fecunditat òptims, representa també un factor crucial que inhibeix l'equilibri de gènere en la mesura que constitueix un impediment substancial per a la pràctica de la cohabitació prematrimonial. Les dades són contundents en aquest aspecte: les parelles més igualitàries són aquelles que estan convivint actualment o que, si més no, ho han fet abans del matrimoni i, per tant, les dificultats d'emancipació s'haurien de veure també com un dels principals obstacles que impedeixen que els desigs d'igualtat declarats per la gran majoria de ciutadans es converteixin en realitat. En aquest sentit, seria desitjable que les polítiques d'igualtat de gènere incorporessin el foment de l'emancipació precoç.

És ben sabut que la majoria de fenòmens socials tenen efectes ambivalents i la cohabitació no constitueix una excepció a aquesta regla. La literatura americana ens indica que les famílies cohabitants són molt més fràgils que les matrimonials, sobretot si ens referim a parelles amb nivells educatius baixos i escassos recursos econòmics. És veritat que en el cas de Catalunya la cohabitació ha estat tradicionalment practicada per sectors socials benestants, com ho demostra una vegada més l'ECVHP 2011, però aquesta pauta podria estar canviant. En tot cas, les estadístiques de Consell General del Poder Judicial ens informen que les ruptures no matrimonials de les parelles amb fills a càrrec estan augmentant considerablement, amb una taxa de creixement que ja ha assolit un 300% en el darrer decenni, i aquest hauria de ser un motiu important de preocupació. D'altra banda, els resultats de l'anàlisi ens mostren una propensió a la ruptura matrimonial molt superior en les classes populars que en altres sectors de la població. Aquesta tendència podria constituir un important motor de cara al creixement de la desigualtat i representar una forta amenaça per a la cohesió social, com ja passa als EUA.

Una de les conseqüències del progrés de la individualització és la debilitació de les relacions socials. La intensificació de la solidaritat familiar com a antídoto prioritari per fer front als reptes que planteja la individualització té els seus límits, a més de comportar alguns efectes col·laterals indesitjables. Com més individualització, més prestacions i serveis socials calen. Sense un important increment dels nivells de protecció social sembla garantit un retorn al familiarisme en un escenari cada vegada més afí al de la situació americana.

7. Bibliografia

Albertini, M. (2008). "Equalizing or Not? The Effect of Changing Household Characteristics on Income Inequality". *European Sociological Review*, 24 (3), p. 285-298.

Bernardi, F. i Martínez-Pastor, J. I. (2011a). "Female education and marriage dissolution: Is it a selection effect?". *European Sociological Review*, 27 (6), p. 693-707.

Bernardi, F. i Martínez-Pastor, J. I. (2011b). "Divorce risk factors and their variation over time in Spain". *Demographic Research*, 24, p. 771-800.

Choroszewics, M. i Wolff, P. (2010). *51 million young adults lived with their parent(s) in 2008. Eurostat: Statistics in Focus – Population and social conditions*, núm. 50/2010.

Cohn, D.; Passel, J. S.; Wang, W.; Livingston G. (2011). "Barely Half of U.S. Adults Are Married – A Record Low". *Social & Demographic Research*. Washington, D.C.: Pew Research Center.

Flaquer, L. (2008). "Família, globalització i individualització". A J. González-Agàpito (ed.). *Una societat en crisi?: Reptes d'un món globalitzat*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. p. 77-107.

Flaquer, L. (2010). "Famílies i relacions familiars". *Revista Papers. Regió Metropolitana de Barcelona*, 52, p. 50-62.

Flaquer, L. i Garriga A. (2009). "Marital disruption in Spain: Class selectivity and deterioration of economic conditions". A H.-J. Andreß i D. Hummelsheim (ed.). *When Marriage Ends: Economic and Social Consequences of Partnership Dissolution*. Cheltenham: Edward Elgar. p. 178-210.

González-López, M. J. (2002). "A portrait of Western families: New models of intimate relationships and the timing of life events". A A. Carling; S. Duncan; R. Edwards (ed.). *Analysing Families: Morality and Rationality in Policy and Practice*. Londres: Routledge. p. 21-47.

Goode, W. J. (1966). "Marital satisfaction and instability: A cross-cultural class analysis of divorce rates". A R. Bendix i S. M. Lipset (ed.). *Class, Status and Power. Social Stratification in Comparative Perspective*. Nova York: The Free University Press. p. 377-387.

Iacovou, M. (2013). *Household composition, poverty and hardship across Europe*. Eurostat. European Commission. Luxemburg: Publications Office of the European Union.

Iacovou, M. i Skew, A. J. (2011). "Household composition across the new Europe: Where do the new Member States fit in?". *Demographic Research*, 25 (14), p. 465-490.

Idescat (2011). *La natalitat a Catalunya l'any 2010*. Nota de premsa. 13 d'octubre. Barcelona: Institut d'Estadística de Catalunya.

Idescat (2013). *Moviment natural de la població. Matrimonis 2012*. Nota de premsa. 27 de novembre de 2013. Barcelona: Institut d'Estadística de Catalunya.

Kaufmann, J.-C. (1992). *La trame conjugale. Analyse du couple par son linge*. París: Nathan.

Kiernan, K. (2004). "Unmarried Cohabitation and Parenthood in Britain and Europe". *Law & Policy*, 26 (1), p. 33-55.

McLanahan, S. (2004). "Diverging Destinies: How Children Are Faring Under the Second Demographic Transition". *Demography*, 41 (4), p. 607-627.

McLanahan, S. i Percheski, C. (2008). "Family structure and the reproduction of inequalities". *Annual Review of Sociology*, 34, p. 257-276.

Moreno, A. (2012). "The Transition to Adulthood in Spain in a Comparative Perspective: The Incidence of Structural Factors". *Young: Nordic Journal of Youth Research*, 20 (1), p. 19-48.

Moreno, A. (ed.) (2012). *La transició dels joves a la vida adulta: Crisi econòmica i emancipació tardana*. Barcelona: Fundació 'la Caixa'.

Sarasa, S.; Porcel, S.; Navarro-Varas, L. (2013). "L'impacte social de la crisi a l'Àrea Metropolitana de Barcelona i a Catalunya". *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona*, 56, p. 11-87.

Solsona, M.; Houle, R.; Simó, C. (2000). "Separation and divorce in Spain". A M. J. González; T. Jurado; M. Naldini (ed.). *Gender Inequalities in Europe: Women, Work and Welfare in the 1990s*. Londres i Portland, Or.: Frank Cass. p. 195-222.

Valiente, C. (2005). "The Changing Roles of Men in Families in Spain". A M. Threlfall; C. Cousins; C. Valiente (ed.). *Gendering Spanish Democracy*. Londres i Nova York: Routledge. p. 187-203.

Capítol 2

TRANSFORMACIONS FAMILIARS, METROPOLITANITZACIÓ I COHESIÓ SOCIAL: ELS EFECTES DE LA SUBURBANITZACIÓ BARCELONINA EN LA DIFERENCIACIÓ DE LES DINÀMIQUES FAMILIARS I LA CURA D'INFANTS

Sergio Porcel i Lara Navarro-Varas
Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona

1. Introducció

La protecció de la família de les conseqüències de la pèrdua de treball va ser un dels puntals sobre els quals es van construir i desenvolupar els estats del benestar a Europa a mitjan segle xx. El model de protecció social responia a l'organització i a les problemàtiques de les societats d'aleshores, és a dir, les societats industrials fordistes, amb un model de família nuclear —dominant i estable en el temps— encapçalat pel sustentador masculí (*male breadwinner*) del qual depenien, en termes de protecció social, les dones i la descendència. Des d'aquest punt de vista fundacional, els resultats van ser un èxit, i es va aconseguir una millora significativa dels nivells de cohesió social (Bonoli, 2007), però des d'aleshores s'han succeït tota una sèrie de canvis que han modificat per complet l'escenari socioeconòmic. La societat industrial s'ha tornat postindustrial com a resultat de la confluència de diferents processos de gran transcendència, com ara la implantació del postfordisme com a nou model de sistema productiu (Boltanski i Chiapello, 2002; Sennett, 2000), el canvi a escala global dels mercats i l'augment dels fluxos migratoris internacionals, i l'avenç del procés d'individualització.¹⁰ Tot plegat ha provocat una transformació important en l'estructura de riscos a les societats occidentals (Bauman, 2003; Beck, 1998), al mateix temps que el sistema de protecció social ha anat perdent eficàcia. Amb aquest teló de fons, l'anàlisi de la cohesió social en l'actualitat passa per revisar com es comparteix i distribueix la cobertura de riscos entre l'Estat, el mercat i la família, entenent que cadascun d'ells representa un principi radicalment diferent de gestió de les vulnerabilitats i que la seva capacitat d'acció és també desigual (Esping-Andersen, 2000).

El paper de la família en la provisió de benestar constitueix una important línia d'anàlisi social a Europa a les darreres dècades del segle xx (Esping-Andersen, 1990; Esping-Andersen, 2000; Lewis, 1992;

¹⁰ S'entén per procés d'individualització la tendència cap a un afèbliment del control social vers l'autonomia en els projectes de vida individuals i familiars (Beck, 1998; Meil, 2011).

Orloff 1993; Saraceno 1997; Daly i Lewis, 2000) i assoleix una importància significativa als països del sud, on precisament la solidaritat familiar ocupa un lloc transcendental en la consecució del benestar individual (Leibfried, 1994; Sarasa i Moreno, 1995; Ferrera, 1996; Flaquer, 2004; Naldini i Jurado 2009; Saraceno, 2010). La cura i l'atenció a les persones dependents constitueix una part important del treball no retribuït assumit per les famílies, principalment per part de les dones. Tanmateix, com a conseqüència de diverses circumstàncies, com ara el paper canviant de les dones en relació amb el treball remunerat, la creixent diversitat de les formes familiars i l'envelliment de la població, la cura s'ha passat a considerar un risc social amb necessitat de resposta col·lectiva (Durán 2006; Rodríguez-Cabrero, 2007), per la qual cosa també ha estat objecte d'intervenció pública i privada. El que difereix entre països és l'equilibri entre els tres components —Estat, mercat i família— en la mesura en què a cap país la cura familiar està substituïda completament per la provisió pública o mercantil (Kalmijn i Saraceno, 2008). En aquest sentit, el paquet de *social care* comprèn atenció i cura tant formal com informal, privada i pública, proveïda per familiars i no familiars. En conseqüència, un dels aspectes importants és conèixer quin és el pes relatiu de cadascun d'ells en els diferents contextos.

Però, les diferències entre contextos es poden analitzar a diferents escales. Malgrat que habitualment l'aproximació sociològica sobre aquestes qüestions es realitza a escala de país a partir d'anàlisis comparatives (Duncan i Smith, 2002; Pfirsch, 2011), la diferenciació mateixa en la distribució dels recursos en l'estructura territorial de les grans aglomeracions urbanes¹¹ fa que l'escala local sigui també rellevant a l'hora d'examinar la cohesió social (Van der Pers i Mulder, 2013), tot i que històricament s'hagi obviat. La perspectiva a escala de país es pot considerar una conseqüència de l'hegemonia en l'àmbit sociològic del funcionalisme i de la família nuclear parsoniana, la qual es va mantenir durant bona part del segle xx i que, tant des d'un punt de vista conceptual com metodològic, continua tenint encara força pes a l'actualitat. Per exemple, als censos i enquestes de llars europees,¹² el concepte de família tendeix a restringir-se a un grup domèstic que comprèn una parella amb o sense fills o a un pare/mare amb fills (Bonvalet i Lelièvre, 2007). Al mateix temps, es pren la llar com a unitat d'anàlisi i es dona un lloc preponderant a la residència en la definició de família amb el risc de confondre dos conceptes diferents: llar i família.

La família, de fet, es presta a dues lectures geogràfiques complementàries que obren aquests límits escalars i conceptuals que s'han instaurat tradicionalment. La primera d'aquestes lectures apel·la a la qüestió de l'escala territorial, fent referència a la geografia de les estructures familiars i a les variacions interterritorials a escala local de la composició i la formació de les famílies. Aquest fenomen té una repercussió important a les metròpolis, on les formes familiars tendeixen a segregar-se com a resultat d'un procés complex, que en gran part es deriva de les estratègies residencials que segueixen les llars per tal de satisfer les seves necessitats d'habitabilitat. Aquestes necessitats varien amb l'evolució del curs vital, en consonància sobretot amb les transformacions que se succeeixen en les estructures de la llar, de manera que a les ciutats (o més ben dit a les àrees metropolitanes) es concentren determinats tipus de llars en àrees concretes de l'estructura residencial. Aquest procés d'especialització familiar de les àrees urbanes pot ser més o menys intens, però, en tot cas, genera tot un sistema diferenciat de situacions socials localitzades territorialment que cal atendre de la manera més adient possible per tal de garantir la igualtat d'oportunitats.

¹¹ Per aprofundir en aquesta qüestió vegeu Harvey (1977).

¹² La *Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe* (SHARE) que actualment recull informació de 19 països europeus i que es realitza des de l'any 2004, o la *Encuesta de Redes Familiares en Andalucía* realitzada per l'Institut de Estadística de Andalucía l'any 2005 constitueixen algunes de les excepcions a aquest tractament conceptual i metodològic de la família.

La segona de les lectures, en canvi, se centra més en la dimensió conceptual de la família i parteix de la idea que la família és quelcom més que el grup domèstic, transcendeix els límits de la llar (Théry, 1995; Bonvalet i Lelièvre, 2007; Viazzo, 2010; Bonvalet i Fernández-Cordón, 2013). Aquesta òptica implica considerar les relacions de parentiu entre persones que no formen part de la mateixa llar per tal de delimitar la família. En aquest sentit, la localització residencial dels familiars i la seva proximitat guanyen rellevància, sobretot per entendre com s'articula la solidaritat familiar. En aquesta tasca s'ha de tenir present que la mateixa proximitat entre familiars no és un indicador *per se* de solidaritat, però sí que reflecteix l'estructura d'oportunitats que condiciona que es pugui dur a terme (Meil, 2011).

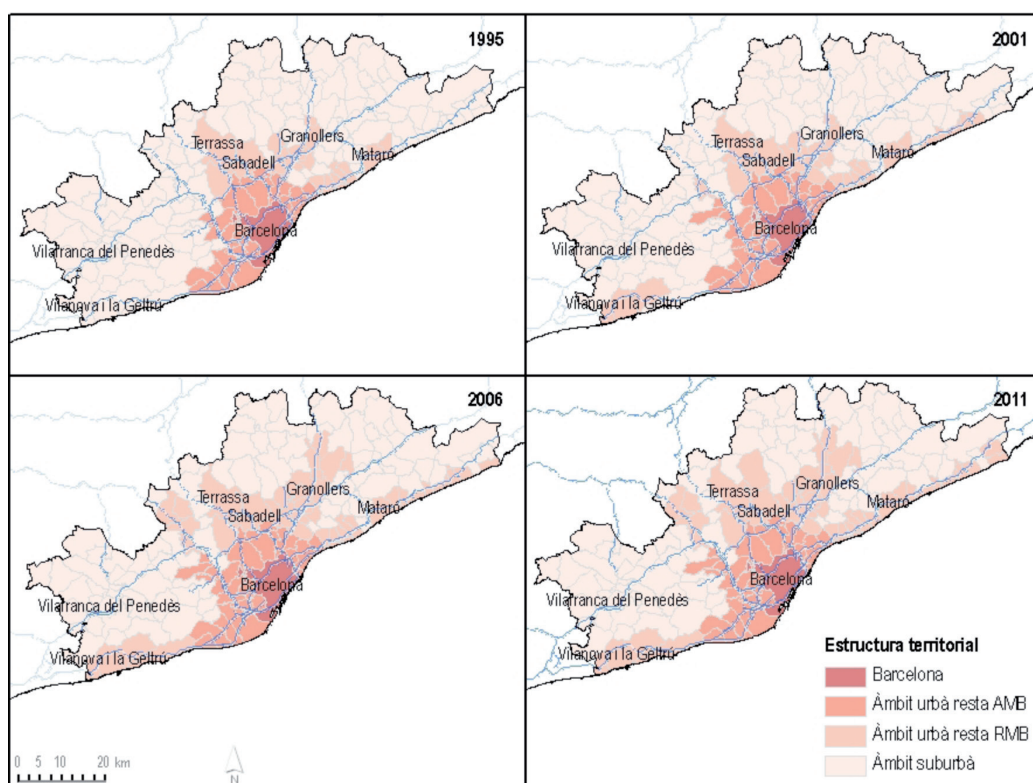
L'objectiu principal d'aquest capítol és analitzar com ha afectat, en tot aquest trànsit industrial i postindustrial, la cohesió social a la regió metropolitana de Barcelona, tot des del punt de vista de l'atenció i la cura dels infants. La particularitat de l'enfocament que es porta a terme és que es tracta d'una mirada socioterritorial del fenomen, és a dir, que s'ha volgut posar en relleu la importància de la interacció entre els processos socials i els processos territorials a l'hora d'abordar aquesta qüestió. En aquest sentit, les anàlisis que es presenten a continuació busquen territorialitzar el fenomen estudiat, situant-lo a l'àmbit urbà, i presten una atenció especial als efectes que desencadena la diferenciació residencial a escala metropolitana en els models de cura i atenció dels infants, en concret sobre el model informal de cures, en el qual pren protagonisme el suport de la xarxa familiar. És per això que als diversos processos de transformació estructural que s'han esmentat anteriorment cal afegir-ne un altre de caire espacial que des de fa dècades modela l'estructura socioresidencial de la conurbació barcelonina: la suburbanització. Aquest procés de suburbanització, com es pot percebre en els resultats que es presenten al llarg d'aquest capítol, ha tingut una incidència destacable en el terreny de la família i de la cura d'infants. La hipòtesi de partida amb la qual s'inicia aquest estudi —i que de fet confirmen les dades— és que durant els darrers anys la concurrència del procés d'individualització i de la creixent suburbanització a la Regió Metropolitana de Barcelona ha fet augmentar la distància residencial entre familiars, especialment entre les llars amb fills dependents, i això ha dificultat la viabilitat del suport familiar en les tasques de cura i atenció dels infants i, per tant, ha disminuït força el benestar en les llars residents a la perifèria suburbana barcelonina, on els serveis de proximitat són més escassos. Tot això, a més, ha tingut lloc en un context de vulnerabilitat creixent agreujat per la crisi econòmica i la contracció de l'estat del benestar.

El capítol s'estructura bàsicament en tres parts. La primera part se centra en l'anàlisi de les grans transformacions estructurals de la família i de les llars que es registren darrerament i en la manera com aquestes s'han desenvolupat en els diferents àmbits que estructuren la Regió Metropolitana de Barcelona. A la segona part s'expliquen els principals factors que han contribuït a fer que, durant la darrera fase del procés de suburbanització, les diferents formes familiars hagin tendit a segregar-se cada vegada més a la conurbació barcelonina. A l'últim, a la tercera part s'analitzen quines són les desigualtats que es detecten en el model informal de cura d'infants en funció de l'àmbit residencial. Finalment, s'inclou una reflexió sobre les contradiccions que tenen lloc entre el model d'expansió urbana que s'ha seguit a la Regió Metropolitana de Barcelona i el model de benestar, que desencadenen desigualtats socials considerables entre els residents al centre i a la perifèria de la metròpoli.

2. Els canvis familiars a la regió metropolitana de Barcelona

Tal com s'ha explicat anteriorment, els canvis familiars constitueixen un dels trets fonamentals de la transició cap a la societat postindustrial. En les darreres dècades s'han produït transformacions relacionades amb la família que abracen des de l'estructura i la formació de les llars, fins a les pràctiques i l'organització de les mateixes, passant pels ideals i els valors compartits per la societat¹³ (Daly, 2005). Des d'aquest punt de vista, l'apartat següent recull, en primer terme, l'evolució de la composició i la formació de les llars durant el període 1995-2011 a la Regió Metropolitana de Barcelona i, en segon lloc, els canvis pel que fa a l'organització interna. L'objectiu principal és analitzar de forma descriptiva si els canvis emmarcats en el procés d'individualització i la segona transició demogràfica¹⁴ s'han produït de manera diferenciada al llarg del territori metropolità de Barcelona atenent a una doble lògica territorial: centre-perifèria i urbà-suburbà. Aquests dos eixos territorials s'han operativitzat en l'anàlisi de forma integrada, combinant per una banda els límits administratius de la Regió Metropolitana de Barcelona (Barcelona, resta de l'Àrea Metropolitana de Barcelona i resta de la Regió Metropolitana de Barcelona) com a aproximació a l'eix centre-perifèria, i, per una altra banda, el grau d'urbanització del municipi¹⁵ (zones densament poblades, zones semiurbanes, zones escassament poblades) com a aproximació a l'eix urbà-suburbà. A més, en la construcció de la variable s'ha previst, també, l'evolució d'aquesta estructura durant el període analitzat (gràfic 2.1.).

Gràfic 2.1. Estructura territorial de la Regió Metropolitana de Barcelona, 1995-2011

Font: Elaboració pròpia a partir de la Base municipal 150.000 v3.3. ICC

¹³ Aquesta qüestió no s'ha tractat a les anàlisis que segueixen.

¹⁴ Alguns demògrafs argumenten que la *segona transició demogràfica* fou impulsada pels canvis associats als valors postmaterials que afavoreixen orientacions i estils de vida individualistes (Lesthaege, 1995; Van de Kaa, 2001). Recentment, s'ha qüestionat la correlació entre ambdues teories especialment associada a la particularitat del cas espanyol o italià on actualment els indicadors de 'menys família' estan per sobre dels països capdavanters de la transició postmoderna, com ara els països d'Amèrica del Nord i els països nòrdics (Esping-Andersen *et al.*, 2013).

¹⁵ Considerant els criteris d'Eurostat, el grau d'urbanització es defineix de la manera següent: *zona densament poblada* (conjunt contigu de municipis, cadascun dels quals amb una densitat de més de 500 habitants per km² i amb una població total mínima de 50.000 habitants); *zona semiurbana o intermèdia* (conjunt contigu de municipis que no pertanyen a una zona densament poblada, on cadascun dels municipis té una densitat superior als 100 habitants per km² i on la població total del conjunt de municipis és almenys de 50.000 habitants o és adjacent a una zona densament poblada); *zona escassament poblada* (conjunt contigu de municipis, que no formen part ni d'una zona densament poblada, ni d'una zona intermèdia).

2.1 La diferenciació territorial dels canvis en les formes i en les estructures de les llars

El creixement de les llars per sobre del creixement de la població, l'increment substancial de les llars unipersonals i el consegüent descens de la grandària de les llars formen part dels canvis produïts a l'estructura i composició de les llars en la majoria de països desenvolupats sota el paraigua de l'anomenada *segona transició demogràfica* (Van de Kaa, 1987). A les regions de l'Europa meridional, aquests efectes comencen a emergir als anys noranta i no es manifesten de forma clara fins als tombants de segle (López, 2007). Però malgrat que existeixen grans similituds entre països pel que fa a les característiques d'aquests canvis, parlar d'homogeneïtat i convergència europea amaga a escala territorial punts de partida diversos, així com la divergència en la intensitat i el calendari de les transformacions familiars¹⁶ (Daly, 2005). La Regió Metropolitana de Barcelona no ha estat una excepció en tot aquest procés d'individualització i de reestructuració familiar (Solsona, 2002; Flaquer, 2010). No obstant això, en els darrers anys es constata un trencament de les tendències que es repetien progressivament, l'origen del qual pot atribuir-se, per una banda, a la situació de crisi econòmica i financera que viu la societat metropolitana d'ençà de l'any 2008, però, per una altra, a la diferenciació territorial que han seguit els processos demogràfics i familiars a escala metropolitana.

Així, l'augment de la població per sobre de les llars que es registra actualment per primera vegada en els darrers vint anys al conjunt de la conurbació barcelonina no es tracta d'un canvi demogràfic generalitzat, sinó que és conseqüència de l'impacte que té en el conjunt de la Regió Metropolitana la davallada localitzada del nombre de llars que s'ha produït entre 2006 i 2011 a la ciutat de Barcelona. De fet, a les zones urbanes més perifèriques de la resta de la conurbació, la formació de noves llars encara està per sobre del creixement poblacional, tot i haver disminuït quant a intensitat en relació amb els períodes anteriors. En canvi, als àmbits suburbans de la metròpoli, es constata una pèrdua de llars i de població durant els períodes anteriors a l'any 2006 i una recuperació d'ambdues realitats d'ençà d'aquest any. El resultat de tot plegat ha estat la configuració d'un nou escenari respecte al que hi havia a mitjan anys noranta, on les diferències entre el centre i la perifèria de la metròpoli barcelonina, tant pel que fa al pes de les llars unipersonals com a la grandària de les llars, s'han reduït. Tot i així, a la ciutat de Barcelona és on continuen trobant-se les llars de grandària menor (2,44 persones per llar) i la proporció més elevada de llars formades per una única persona.

¹⁶ Per descriure aquest procés, Boh (1989) introdueix el concepte de "convergència cap a la diversitat".

Taula 2.2. Evolució de la població, llars, llars unipersonals i dimensió mitjana de les llars. Regió Metropolitana de Barcelona, 1995, 2000, 2006 i 2011

	Any	Població (en milers)	Taxa de creixement anual	Llars (en milers)	Taxa de creixement anual	Llars unipersonals (% llars)	Dimensió mitjana de les llars
Barcelona	1995	1508,8		577,9		21,4	2,61
	2000	1496,3	-0,17	594,5	0,56	22,9	2,52
	2006	1605,6	1,17	680,6	2,25	25,4	2,36
	2011	1615,4	0,12	663,0	-0,52	21,0	2,44
Àmbit urbà resta AMB	1995	1356,0		439,7		10,8	3,08
	2000	1394,6	0,56	490,1	2,17	13,8	2,84
	2006	1518,7	1,42	550,2	1,93	12,7	2,76
	2011	1570,6	0,67	571,8	0,77	14,3	2,76
Àmbit urbà resta RMB	1995	795,4		261,0		9,3	3,12
	2000	1006,2	4,68	364,3	6,61	15,7	2,74
	2006	1335,6	4,69	490,2	4,91	14,5	2,72
	2011	1453,6	1,69	537,0	1,82	16,9	2,70
Àmbit suburbà	1995	567,8		187,3		13,5	2,96
	2000	431,4	-5,46	158,6	-3,32	17,3	2,77
	2006	381,4	-2,05	137,0	-2,43	14,4	2,80
	2011	389,5	0,42	141,6	0,66	13,5	2,74
Total RMB	1995	4228,0		1465,9		15,2	2,88
	2000	4328,4	0,47	1607,4	1,84	18,0	2,69
	2006	4841,4	1,86	1858,0	2,41	18,0	2,61
	2011	5029,2	0,76	1913,4	0,59	17,3	2,63

Font: INE, *Estadística de Població 1996, Padró d'habitants 2000, 2006 i 2011, Cens de població i llars 2001, Registre de població, 2006*; IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 1995 i 2000* i Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2006 i 2011*

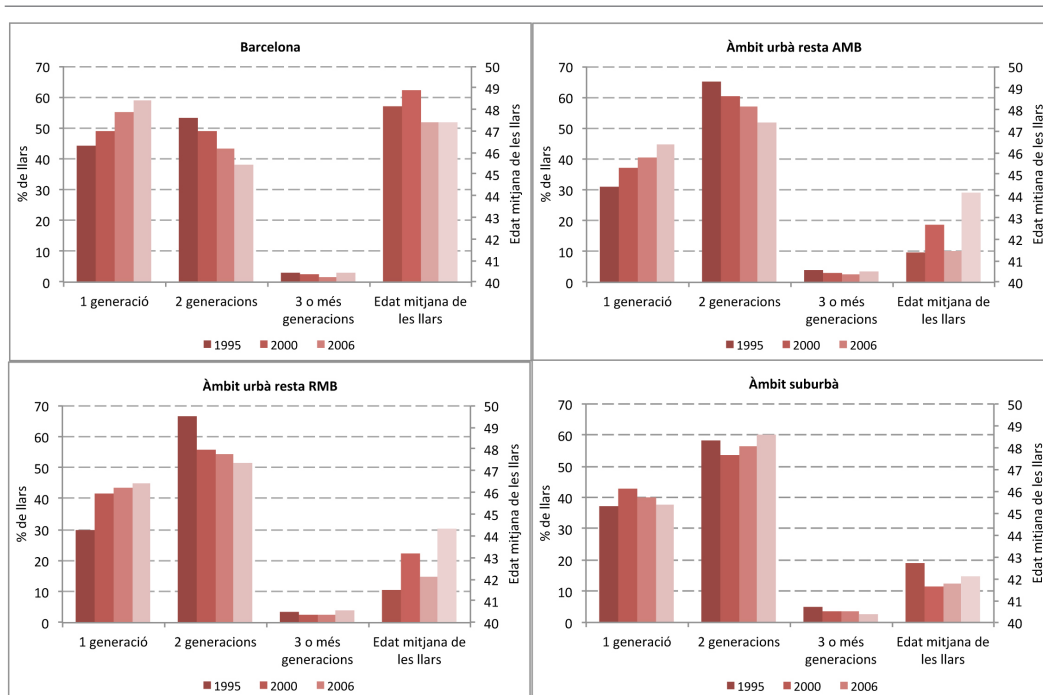
Pel que fa a la composició interna de les llars i a la consideració del parentiu, el canvi estructural que s'ha produït en les darreres dues dècades ha estat també força rellevant en el conjunt de la Regió Metropolitana de Barcelona. Entre 1995 i 2011 s'han incrementat molt les llars formades per una única generació (del 36,8% al 49,3%), les quals han passat a ser la forma majoritària de convivència entre la població metropolitana, superant lleugerament les llars formades per dues generacions, que paral·lelament han reduït el seu pes relatiu, passant del 59,6% al 47,5% durant el mateix període. Per tant, han augmentat les llars en les quals no es detecta la presència d'ascendents o descendents. Per altra banda, les llars que aglutinen persones de tres o més generacions diferents, si bé són les més minoritàries i han anat a la baixa durant el període 1995-2006 (del 3,6% al 2,2%), sembla que en el context de crisi han augmentat lleugerament, fins a situar-se en el 3,2% el 2011. Aquest fenomen podria estar relacionat amb la irrupció d'una dinàmica estratègica de reagrupament familiar com a resposta als efectes de la crisi econòmica que tindria la finalitat de reduir despeses i compartir ingressos entre els membres de diferents generacions d'una mateixa família. Tanmateix, malgrat que la tendència apunta en aquesta direcció, no es tracta d'un fenomen rellevant estructural, almenys encara no l'any 2011.

A escala intraregional, però, novament s'observen diferències demogràfiques significatives (gràfic 2.3.). Al nucli urbà metropolità és on es detecta d'una forma més clara l'existència d'una pauta més pròpia del procés d'individualització, marcada per l'augment de les llars d'una sola generació i la reducció de les llars de dues generacions, mentre que a les àrees territorials compactes i més perifèriques aquesta tendència

comença a suavitzar-se i acaba invertint-se a les zones suburbanas. Per tant, la presència de pares i fills/es a la mateixa llar decreix progressivament a mesura que l'àmbit residencial es torna més central i urbà. A més, les dinàmiques demogràfiques vinculades amb el procés de suburbanització han intensificat aquestes diferències entre la ciutat de Barcelona i l'àmbit suburbà de la Regió Metropolitana. Si bé, l'any 1995 les llars de dues generacions constituïen a la capital catalana el 53,1% del total de llars i a l'àmbit suburbà el 58,1%, setze anys després la situació és de 38,0% i 60,0%, respectivament.

Aquests resultats indiquen que el procés d'individualització ha seguit una pauta territorial diferenciada, un fenomen vinculat amb la manera en què s'han anat intensificant amb el pas dels anys els processos de diferenciació residencial de les formes familiars en la conurbació barcelonina (López *et al.*, 2013). Aquest patró de segregació també es pot intuir a partir de la mitjana d'edat de les llars. Així, s'adverteix la joventut d'uns territoris per sobre dels altres. En concret, són les llars de les zones més suburbanas de la regió les que concentren persones més joves (42,1 anys de mitjana) en relació amb els àmbits urbans i compactes que formen part de la regió (44,2 anys per a l'àmbit urbà de la resta de l'AMB i 44,3 anys per a l'àmbit urbà de la resta de l'RMB) i a la ciutat central, malgrat el cert rejueniment que apunten les dades des de l'any 2006 (47,4 anys).

Gràfic 2.3 Evolució dels nombre de generacions per llars i de la mitjana d'edat de les llars. Regió Metropolitana de Barcelona, 1995, 2000, 2006 i 2011

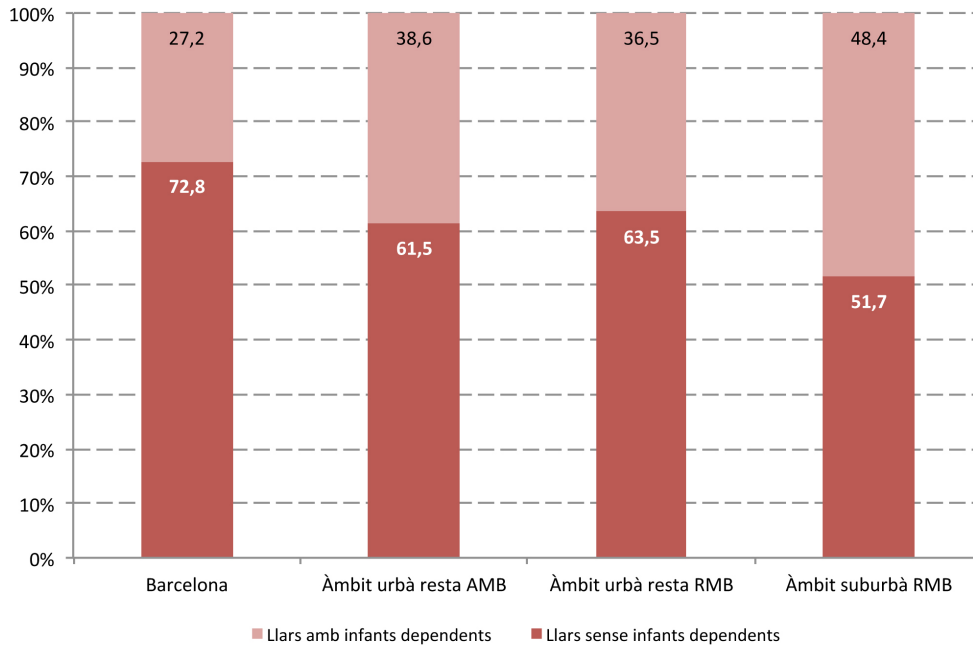

Font: IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 1995 i 2000* i Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2006 i 2011*

Paral·lelament, la presència o absència d'infants dependents¹⁷ a les llars residents als diferents àmbits territorials de la conurbació ajuda a il·lustrar també aquesta diferenciació residencial de les formes familiars. A les àrees suburbanas les llars amb infants dependents constitueixen gairebé una de cada dues llars; a les zones més compactes de la perifèria aproximadament el 37% i a la ciutat central només el 25%. Resumint-ho, al 75% de les llars de Barcelona no hi viu cap infant dependent.

¹⁷ S'han considerat infants dependents tots els menors de 18 anys i els que tenen entre 18 i 24 anys però són econòmicament inactius.

Gràfic 2.4 Llars segons presència d'infants dependents. Regió Metropolitana de Barcelona, 2011. Percentatge

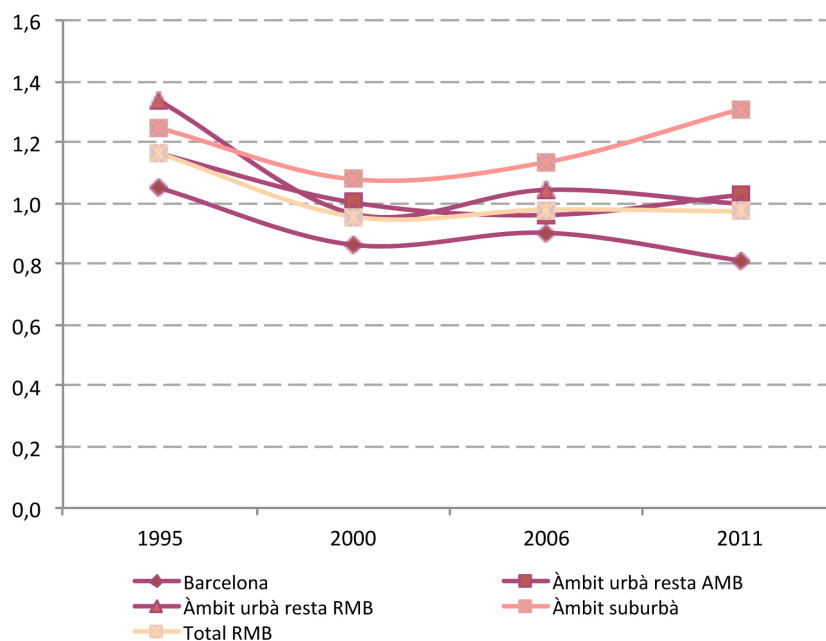

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*

El descens de la fecunditat, per sota del llindar de reemplaçament, és un altre dels trets comuns als països europeus d'ençà dels anys vuitanta en el procés de la segona transició demogràfica, tot i que varia en intensitat entre regions. A Espanya i a Catalunya, igual que a altres països del sud d'Europa com Grècia i Itàlia, que partien l'any 1975 d'una de les fecunditats més elevades, s'ha produït un descens de la fecunditat molt acusat en un període de temps curt (Daly, 2005; Pujadas *et al.*, 2013; Esping-Andersen *et al.*, 2013). A la Regió Metropolitana de Barcelona la mitjana del nombre de fills/es tinguts per dona en edat fèrtil¹⁸ va passar d'1,16 a 0,96 entre l'any 1995 i l'any 2000, i des d'aleshores s'ha mantingut constant. Tanmateix, el comportament interterritorial de la fecunditat a la conurbació no ha seguit una tendència clara i també ha dut com a resultat una accentuació de les diferències, sobretot entre les àrees més compactes i centrals i les àrees més disperses. Així, mentre que a la ciutat de Barcelona i a la resta de les zones densament poblades de la conurbació es van comptabilitzar l'any 2011 una mitjana de fills/es per dona en edat fèrtil de 0,81 i aproximadament 1, respectivament, a l'àmbit suburbà aquesta mitjana ascendeix fins a l'1,31. És doncs al territori més suburbà de la regió on es registra una fecunditat més elevada i on, malgrat la davallada registrada de manera generalitzada tot just iniciat el segle XXI, la fecunditat s'ha recuperat amb més força.

¹⁸ Dones de 16 a 49 anys cadascun dels anys de referència.

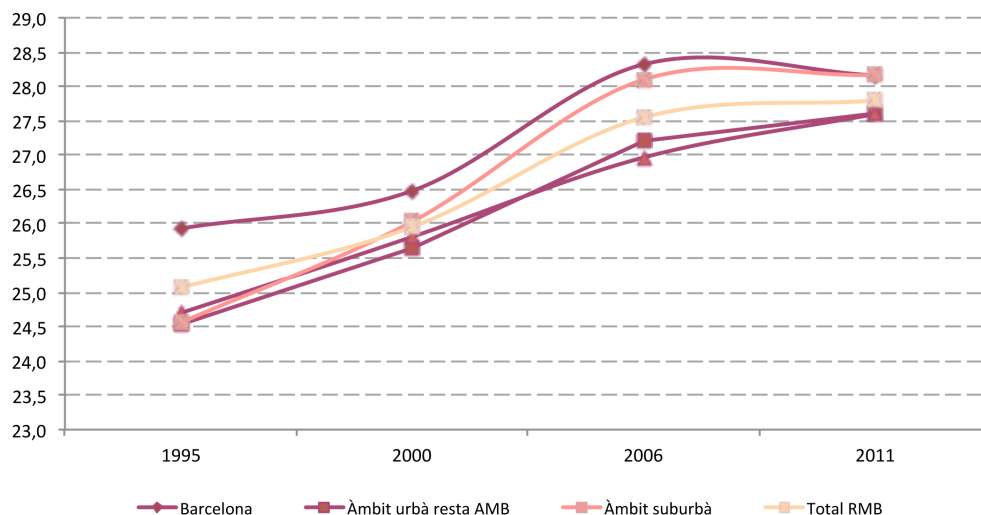
Gràfic 2.5 Mitjana del nombre de fills/es tinguts per dona en edat fèrtil (16 a 49 anys). Regió Metropolitana de Barcelona, 1995, 2000, 2006 i 2011

Font: IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 1995 i 2000* i Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2006 i 2011*

Respecte al calendari, es constata l'augment progressiu de l'edat de la primera maternitat al llarg dels darrers vint anys a la Regió Metropolitana de Barcelona, tant de manera global com internament als seus territoris, la qual se situa als 27,8 anys l'any 2011 en relació amb els 24,6 anys registrats a mitjan anys noranta. En aquest cas, com s'observa al gràfic 2.5., les dones han anat ajornant la maternitat gradualment tant al centre com a la perifèria i tant als àmbits més densament poblats com als de menys pes poblacional. Així, mentre s'observa una accentuació de les disparitats territorials durant el període analitzat pel que fa al nombre de fills/es tinguts/des per dona entre, principalment, l'àmbit suburbà de la conurbació i la ciutat de Barcelona, el retard de la primera maternitat segueix un procés de convergència que redueix les diferències entre aquests territoris a la mínima expressió. En resum, a l'àmbit suburbà es tenen més fills/es però no s'avança el calendari de maternitat.

Gràfic 2.6 Mitjana d'edat de la primera maternitat entre les dones en edat fèrtil (de 16 a 49 anys). Regió Metropolitana de Barcelona, 1995, 2000, 2006 i 2011

Font: IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 1995 i 2000* i Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2006 i 2011*

2.2 Canvis en l'organització familiar

L'increment de les famílies amb dobles ingressos, com a efecte de l'augment de la participació de les dones en el mercat laboral, és una de les tendències més persistents que es poden observar a l'Europa occidental a les darreres dècades, malgrat que, com a la resta de dimensions analitzades, es poden destacar diferències entre els països del nord i Espanya, Grècia, Itàlia i Irlanda (Daly, 2005).

La decadència del model familiar on l'home és el sustentador únic de la llar es remunta més enllà de l'any 1995. En tot cas, a partir de les dades utilitzades es constata el decreixement d'aquesta figura per al conjunt de la Regió Metropolitana de Barcelona en les darreres dues dècades. Tot i ser la norma per al 40,4% de les llars l'any 1995, l'any 2011 ha passat a representar només el 17,6%. Conseqüentment, ha augmentat la proporció de les llars on tant l'home com la dona es declaren actius (70,2%) i de les llars on la dona és l'única activa de la parella, forma que, si bé en termes relatius tenen poca presència, s'ha doblat durant el període estudiat, fins a passar del 2,7% al 5,4% de les llars de la conurbació barcelonina. El model de dos sustentadors com a ideal i/o model d'organització de la vida familiar té, l'any 2011, una presència més important als àmbits suburbans de la Regió Metropolitana i disminueix a mesura que augmenta la densitat poblacional i la distància respecte de la ciutat central és menor, cosa que matisa el paper del nucli central de la metròpoli com a precursor dels nous comportaments associats al procés d'individualització i a la *segona transició demogràfica* (78,3% de les llars al suburbà, 70% aproximadament a les àrees urbanes i compactes de la conurbació i 65,7% a Barcelona). Paral·lelament, el model clàssic —*male breadwinner*— disminueix a mesura que ens allunyem de la ciutat. En canvi, les llars sustentades únicament per dones tenen més presència al centre de la metròpoli (7,5%) i es contrauen progressivament en direcció a la perifèria.

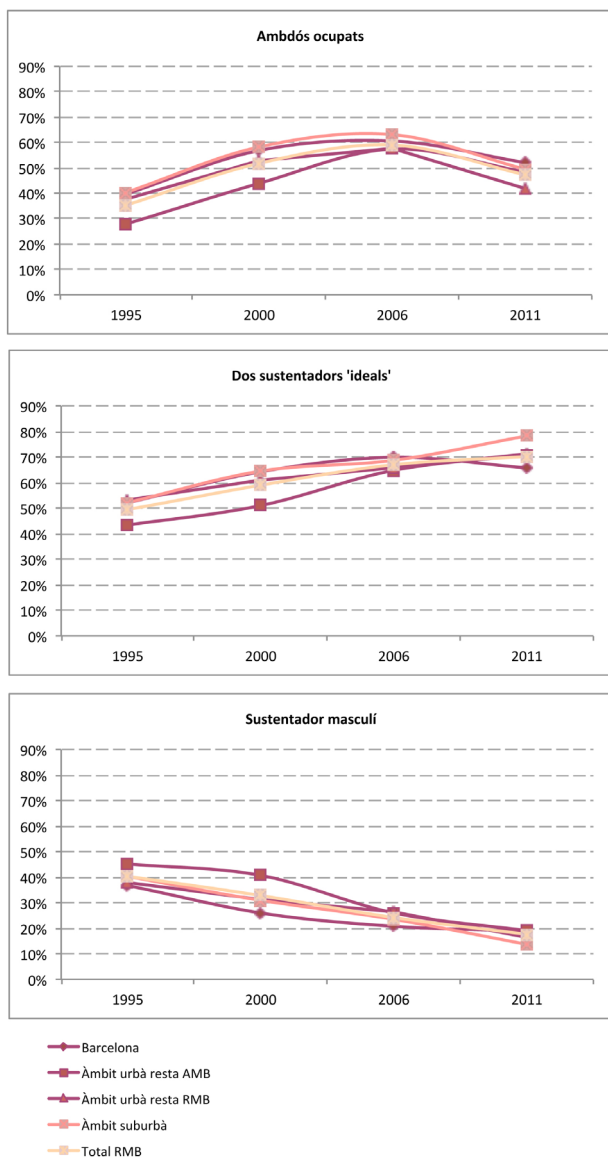
Pel que fa a la situació en què ambdós membres de la parella estan ocupats, s'observa que l'any 2011 s'ha reduït el percentatge de llars en aquesta situació en relació amb l'any 2006, i que, per tant, s'ha trencat la tendència creixent que es repetia d'ençà de mitjan anys noranta. Els resultats, aquesta vegada, estan molt marcats per l'impacte de l'actual crisi econòmica i financera. Tanmateix, les disparitats entre territoris s'han accentuat al llarg del darrer període precisament per les desigualtats territorials dels efec-

tes de la crisi en termes d'ocupació (Sarasa *et al.*, 2013). Així, si pel que fa a l'any 2006, pràcticament a tots els territoris analitzats els dos membres de la parella es trobaven ocupats al 60% de les llars, l'any 2011 la destrucció de l'ocupació ha comportat un descens relatiu a tots els territoris, però ha estat especialment significativa a les zones més perifèriques i suburbanas de la conurbació barcelonina.

En aquest context ha augmentat, també, la importància relativa del model 'ell ocupat i ella a l'atur', però encara ha estat més important l'extensió de les situacions on és l'home de la llar qui es troba en situació d'atur i la dona roman ocupada, seguint la mateixa lògica centre-perifèria i urbà-suburbà. Tanmateix, no es pot determinar quina part de l'increment de l'activitat femenina s'explica per la tendència creixent que durant les darreres dècades s'ha produït respecte a la incorporació de la dona al mercat de treball o per la reacció de les dones que, davant la pèrdua de feina de la seva parella —l'atur actual té un fort component masculí (Sarasa *et al.*, 2013)—, passen de la inactivitat a l'activitat.¹⁹ Rellevant ha estat, també, l'augment de les llars on ambdós membres de la parella estan aturats, amb molta més incidència a les zones suburbanas i a la perifèria que a la ciutat central (aproximadament el 5% de les llars a les primeres, mentre que a la ciutat de Barcelona només afecta l'1,4% de les llars). Pel que fa al declivi del *model breadwinner*, com s'ha esmentat anteriorment, no es pot saber si el descens de l'any 2011 és la continuació del que ja es produïa o si la situació de crisi ha intensificat aquesta tendència. En tot cas, les situacions en les quals '*Ell es manté ocupat i ella és inactiva*' afecten aproximadament el 13% de les llars a tots els territoris, excepte a la primera corona urbana, on el percentatge augmenta fins al 17%. Finalment, les llars on són les dones les úniques sustentadores perquè la parella es troba en situació d'inactivitat segueixen una lògica territorial inversa. En termes relatius tenen una major presència a la ciutat de Barcelona i van disminuint cap a la perifèria.

¹⁹ Aquest aspecte ha estat estudiat en altres països com el Regne Unit o els Estats Units, que han evidenciat un augment de l'activitat femenina o de la jornada laboral estretament relacionat amb la pèrdua de feina de la parella masculina en el període de recessió econòmica (Harkness i Evans, 2011; Mattingly i Smith, 2010).

Gràfic 2.7 Llars segons la relació amb l'activitat de la parella (persones de 16 a 64 anys). Regió Metropolitana de Barcelona, 1995, 2000, 2006 i 2011. Percentatge

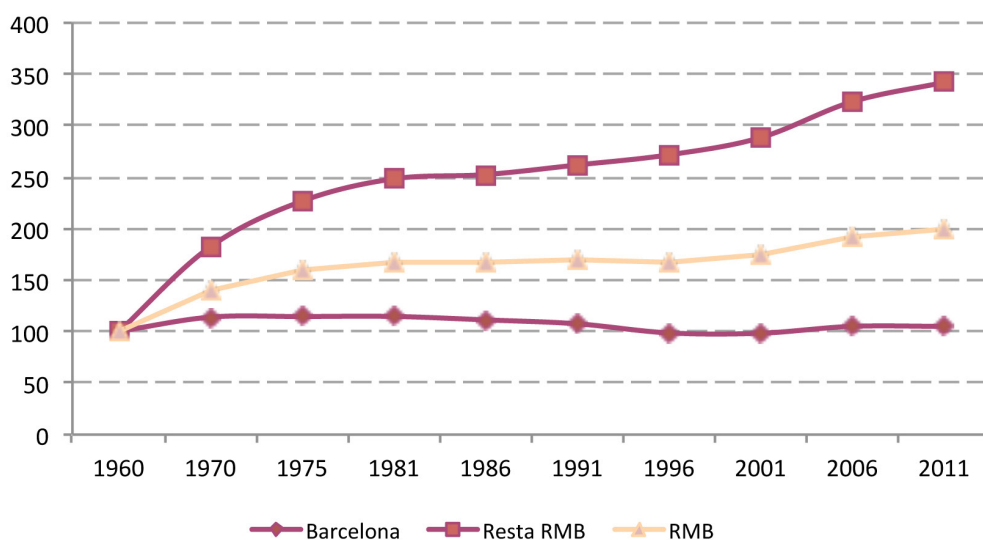
Font: IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 1995 i 2000* i Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2006 i 2011*

En síntesi, els resultats presentats en aquest apartat posen de manifest que en el context metropolità el procés d'individualització i les dinàmiques d'organització de les llars segueixen pautes diferenciades a l'interior de la Regió Metropolitana de Barcelona. De manera que determinats tipus de llars i pràctiques familiars s'han anat concentrant més en unes àrees que en altres, seguint una lògica marcada pels eixos centre-perifèria i urbà-suburbà. Així, mentre que el centre de l'estructura metropolitana barcelonina tendeix a ser un àmbit envellit, menys familiar i menys fèrtil, amb llars de dimensió més reduïda i capdavanter en nous comportaments familiars —com ara la maternitat en solitari, les ruptures matrimonials o, fins i tot, el paper de les dones com a sustentadores úniques de la llar—, a mesura que la distància respecte d'aquest nucli és major i, sobretot, quan l'urbà es transforma en suburbà, l'estructura poblacional es va rejuvenint, i alhora guanyen presència les llars amb dos sustentadors, més extenses i amb més infants.

3. Curs vital i mobilitat residencial: la configuració de l'estructura socioresidencial metropolitana des del punt de vista familiar

Un dels principals elements²⁰ que cal tenir present per entendre com s'ha intensificat la segregació de les formes familiars a la Regió Metropolitana de Barcelona durant les darreres dècades és la creixent mobilitat residencial que s'ha produït en aquest àmbit territorial durant la fase de suburbanització (Buzar *et al.*, 2005; López *et al.*, 2013; Pujadas, 2009). Aquesta fase forma part del procés d'expansió urbana²¹ de la conurbació barcelonina i, tot i que es va iniciar al voltant de la meitat del segle xx, quan el ritme de creixement poblacional dels municipis que envolten Barcelona va començar a superar el de la ciutat central (gràfic 2.8.), aquesta dinàmica demogràfica encara continua en l'actualitat.

Gràfic 2.8 Evolució de la població. Índex de creixement base 100=1960. Regió Metropolitana de Barcelona, 1960-2011

Font: INE, *Cens de població (1960, 1970, 1981, 1991, 2001 i 2011)* i *Padró continu (1975, 1986, 1996 i 2006)* publicades a López *et al.* (2013)

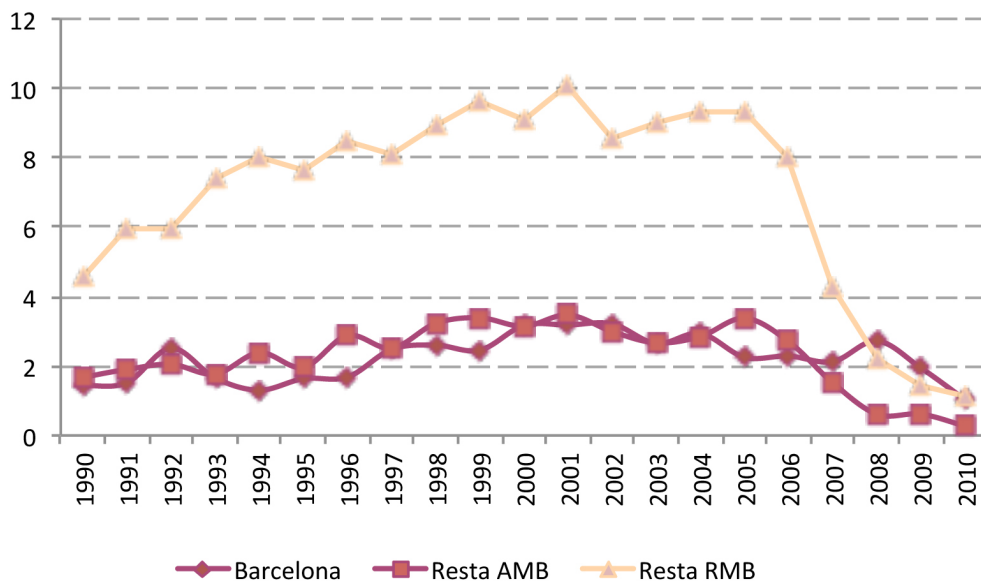
Si bé durant les primeres dècades d'aquest procés (dels anys cinquanta als setanta) l'augment del creixement poblacional es va produir principalment als principals nuclis urbans de la conurbació, localitzats en gran part a la primera corona metropolitana, a partir dels anys vuitanta l'expansió urbana es va traslladar també als municipis de menor grandària situats en àrees més perifèriques de la Regió Metropolitana de Barcelona. Aquesta tendència encara es manté avui dia, al mateix temps que les ciutats mitjanes i grans també han tornat a guanyar població durant la darrera dècada amb l'afluència d'immigrants estrangers (Pujadas, 2009). La producció immobiliària forma part inherent d'aquest procés, i constitueix una peça

²⁰ En el procés de producció de l'espai urbà conflueixen una complexa trama de factors econòmics, polítics i demogràfics (Lefebvre, 1974; Gottdiener, 1985; Logan i Molotch, 1987; Marcuse i Van Kempen, 2000).

²¹ Des del punt de vista demogràfic, els processos d'expansió urbana de les àrees metropolitanes segueixen una lògica marcada per fases de centralització (creixement poblacional del nucli més poblats), *dispersió-suburbanització* (estancament poblacional dels nuclis més poblats i creixement dels àmbits menys densos), *declivi* (reducció de la població en els nuclis més poblats) (Champion, 2001; Cheshire, 1995; Hall i Hay, 1980). Aquestes fases, però, no han de ser estrictament successives, sinó que poden coexistir diferents tendències poblacionals dins d'una mateixa realitat metropolitana com és el cas de la Regió Metropolitana de Barcelona (Pujadas, 2009).

clau en l'estímul de la mobilitat residencial metropolitana.²² Al gràfic 2.9 es pot observar com, entre 1990 i 2008, la construcció de nous habitatges va ser molt més intensa a la segona corona metropolitana (resta RMB) que a la ciutat de Barcelona i la primera corona (resta AMB).

Gràfic 2.9 Evolució de la ràtio d'habitatges acabats d'obra nova per habitant (%). Regió Metropolitana de Barcelona, 1990-2010

Font: Secretaria d'Habitatge i Millora Urbana de la Generalitat de Catalunya i Idescat, *Padró continu 1990-2010*

Seguint aquest patró d'expansió urbana, la segona corona metropolitana ha anat absorbint cada vegada més població i els assentaments poblacionals s'han intensificat sobretot al voltant de la xarxa viària principal i de les línies ferroviàries de rodalia, unes infraestructures que han facilitat precisament la connectivitat entre els nuclis urbans i, per tant, la integració territorial (Font *et al.*, 1999). A més, també és important assenyalar que, paral·lelament a aquest increment del grau d'urbanització en determinades zones metropolitanes, s'han consolidat altres àmbits de baixa densitat amb un alt predomini d'urbanitzacions d'habitatges unifamiliars (Muñoz, 2004). És el cas dels municipis que envolten Vilafranca del Penedès com Canyelles i Olèrdola; alguns municipis de l'àrea de l'Ordal com Vallirana, Cervelló o Corbera de Llobregat; altres municipis situats a l'eix nord del Vallès com Santa Eulàlia de Ronçana, Bigues i Riells o l'Ametlla del Vallès; i altres municipis ubicats a l'altra banda de l'eix del Congost, sota l'autopista AP-7, particularment Llinars del Vallès, la Roca del Vallès o Dosrius (Font *et al.*, 1999). En definitiva, amb aquest procés de suburbanització, la morfologia socioterritorial metropolitana s'ha diversificat i han emergit noves àrees residencials més enllà dels nuclis urbans compactes, com aquestes àrees de baixa densitat constituïdes per habitatges unifamiliars, els quals precisament han tingut un pes important en la producció immobiliària de les darreres dècades del segle xx (López *et al.*, 2013; Muñoz, 2004).

²² La diferència dels preus dels habitatges als diferents àmbits de la Regió Metropolitana ha afavorit en part l'increment de la mobilitat residencial dins d'aquest àmbit territorial, i ha facilitat durant un període l'accés a l'habitatge de propietat a un sector important de la població metropolitana amb la condició de canviar de lloc de residència. Segons dades de la Secretaria d'Habitatge i Millora Urbana de la Generalitat de Catalunya, el 2008, moment àlgid del cicle alcista del mercat immobiliari, la mitjana del preu de l'habitatge a Barcelona ciutat era de 7.176 €/m², mentre que a la resta de la Regió Metropolitana de Barcelona se situava en 4.198 €/m².

Tal com s'apunjava anteriorment, durant aquest procés de suburbanització la mobilitat residencial de la Regió Metropolitana de Barcelona s'ha anat incrementant amb el pas dels anys, i ha guanyat intensitat sobretot a partir dels anys noranta (taula 2.10). Si l'any 1995 només el 5,4% de la població de 18 anys i més havien canviat d'habitatge en els darrers cinc anys, l'any 2011 aquest percentatge ascendeix fins al 24,9%, un volum cinc vegades superior. L'increment més important, però, es produeix amb el canvi de segle, coincidint amb el darrer cicle econòmic expansiu i amb el boom immobiliari del període 1997 i 2007 (Rodríguez, 2006). No obstant això, tal com mostren els resultats, el ritme de canvis residencials no s'ha vist alterat amb l'arribada de la crisi, i entre 2006 i 2011 encara han continuat augmentant, tot i que de forma més moderada. Entre les causes que han motivat aquest creixement incessant de la mobilitat residencial a la Regió Metropolitana de Barcelona, hi ha autors que, a banda dels factors econòmics (creixement econòmic, facilitat de crèdit, producció immobiliària, etc.) i polítics (desenvolupament urbanístic, consum de sòl, etc.), també atorguen importància a un efecte demogràfic que es deriva de diferents fenòmens simultanis i interrelacionats: l'augment en el pes relatiu de la població en edat potencial d'emancipar-se o de formar noves llars (25-39 anys), la gran afluència de població immigrada de la darrera dècada i l'increment del nombre de llars associat a la *segona transició demogràfica* (Donat, 2012; Miralles-Guasch *et al.*, 2007).

Taula 2.10 Evolució dels canvis i fluxos residencials. Població de 18 anys i més. Regió Metropolitana de Barcelona, 1991-2011

	1991-1995	1996-2000	2001-2006	2007-2011
Població que ha canviat d'habitatge	5,4	12,8	20,7	24,9
Fluxos residencials				
Trànsit neutre	79,1	81,7	71,5	66,4
Trànsit centre-perifèria	11,1	12,3	11,3	11,8
Trànsit perifèria-centre	3,9	2,2	4,3	3,6
Entrada exterior	5,9	3,8	12,8	18,2

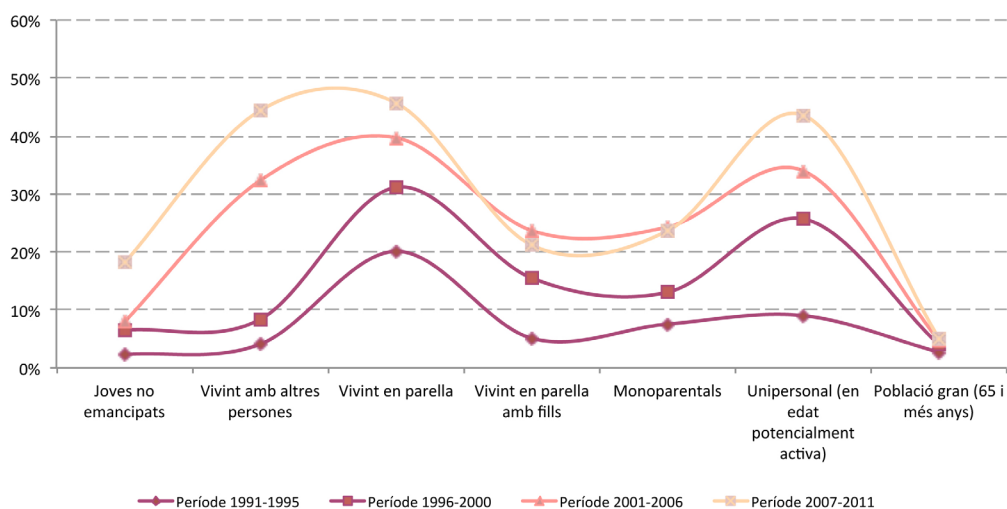
Font: IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 1995 i 2000* i Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2006 i 2011*

Resulta interessant assenyalar també que fins l'any 2006 pràcticament el 90% de la població resident a la Regió Metropolitana que havia canviat d'habitatge era antic resident, és a dir, que la gran majoria dels canvis residencials que es van produir durant aquest període s'emmarcaven a l'interior de la conurbació barcelonina. Aquest percentatge s'ha reduït fins al 80% en el darrer quinquenni, amb l'augment de l'arribada de població de fora de la Regió Metropolitana de Barcelona. Per tal d'analitzar l'evolució dels fluxos residencials que s'han produït entre 1991 i 2011, s'ha partit de l'estructura territorial descrita anteriorment (gràfic 2.1.), establint una sèrie de tipus de canvis residencials que atenen, d'una banda, l'àmbit de residència actual i, de l'altra, l'àmbit de procedència. Així, el trànsit neutre inclou moviments residencials dins d'un mateix àmbit territorial; el *trànsit centre-perifèria* agrupa els canvis residencials que es produeixen des d'un àmbit més central a un altre de situat a un grau perifèric superior, per exemple, des de Barcelona a l'àmbit urbà de la resta de l'AMB o des de l'àmbit urbà de la resta de l'RMB a l'àmbit suburbà; el *trànsit perifèria-centre* és justament a la inversa; i finalment, l'*entrada exterior*, que aglutina tots als moviments residencials que provenen de fora de l'RMB, ja sigui de la resta de Catalunya, de la resta de l'Estat o de l'estranger. Els resultats apunten que, en aquests vint anys, el flux residencial del centre cap a la perifèria s'ha mantingut pràcticament constant, constituint entre l'11% i el 12% de la població que ha canviat de residència a cada quinquenni considerat. Això implica en termes absoluts que, durant tot aquest període, aproximadament 300.000 persones de 18 anys i més s'han desplaçat residencialment en aquest sentit. Tanmateix, la majoria dels moviments residencials es produeixen dins de cada

àmbit residencial (al voltant del 80% entre 1991 i 2001), tot i que aquesta pràctica ha anat cedint pes relatiu durant la darrera dècada en favor de les entrades externes de població, protagonitzades sobretot per l'arribada de població estrangera durant el període de creixement econòmic. Finalment, els resultats reflecteixen també que el flux residencial perifèria-centre ha estat molt minoritari durant tots aquests anys (entre el 3% i el 4% de la població que ha canviat de residència segons el període).

Hi ha un bon grapat d'estudis que plantegen l'associació existent entre la mobilitat residencial i el curs vital (Courgeau, 1985; Geist i Mcmanus, 2008; Howley, 2009; Kendig, 1984; López *et al.*, 2013; Miralles-Guasch *et al.*, 2007; Rabe i Taylor, 2010; Rossi, 1955). Les necessitats residencials de la població varien segons el seu estadi vital, sobretot en la mesura en què l'estructura de la llar es va transformant. En aquest sentit, esdeveniments vitals com ara la formació d'una parella o la seva dissolució o el naixement de fills/es tenen una gran incidència en el fet que les persones decideixin canviar d'habitatge per tal d'adaptar millor la seva residència i, de vegades també, el seu entorn, a les noves circumstàncies. Per exemple, amb l'arribada dels fills/es, les necessitats de disposar de més espai, així com d'un entorn més amigable per la criança dels nens es fan notoris, mentre que, tant amb la formació com amb la ruptura de parelles, la raó principal del canvi rau en el desig de guanyar intimitat i de crear un nou espai de convivència. Al gràfic 2.11., on es poden identificar diferents estadis del curs vital definits a partir de l'edat i el tipus de llar,²³ es pot observar, en primer lloc, com els percentatges més alts de mobilitat residencial es concentren sobretot en la població que resideix amb la seva parella sense fills/es, que constitueixen molt probablement llars de recent creació, i en la població d'edat potencialment activa que han format una llar unipersonal —en aquest cas, la gran majoria podrien estar involucrats en processos de separació o divorci. A més, en un segon esglaó pel que fa a la intensitat de la mobilitat residencial, se situa la població que viu a llars amb infants. És el cas de les parelles que viuen amb fills/es i les monoparentals; mentre que, finalment, els col·lectius que menys canvien d'habitatge són la població jove que encara viu amb els seus pares i la gent gran.

Gràfic 2.11. Mobilitat residencial segons curs vital. Població de 18 anys i més. Regió Metropolitana de Barcelona, 1991-2011

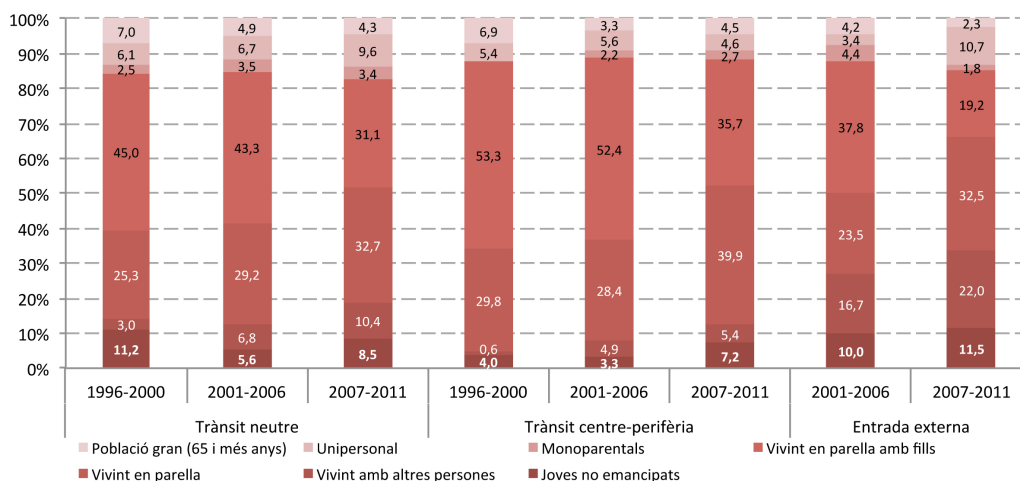
Font: IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 1995 i 2000* i Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2006 i 2011*

²³ La variable 'curs vital' s'inspira en la variable dissenyada per Whelan i Maitre (Whelan i Maitre, 2008).

En segon lloc, aquests resultats mostren també com han anat evolucionant entre 1991 i 2011 les pautes de mobilitat residencial a la Regió Metropolitana de Barcelona segons el curs vital de les persones. Per exemple, amb el pas dels anys pràcticament s'ha incrementat la mobilitat residencial a totes les etapes del curs vital menys a la vellesa. Al llarg de tot el període estudiat, el percentatge de població gran que canvia d'habitatge es manté al voltant del 4%. Les dades palesen també la irrupció d'un nou fenomen que ha alimentat força la mobilitat residencial durant la darrera dècada i que té a veure amb la població que comparteix habitatge amb altres persones, una pràctica de convivència que s'ha incrementat amb l'arribada de població immigrada estrangera (Marí-Klose *et al.*, 2013). Si l'any 2000 només havia canviat d'habitatge en els últims cinc anys el 8,4% de la població que practicava aquest tipus de convivència, l'any 2006 aquest percentatge es quadruplica (32,2%), i el 2011 encara augmenta més, fins a arribar al 44,4%, un dels percentatges més alts de mobilitat residencial juntament amb el que registra la població que viu en parella sense fills/es (45,7%). Pel que fa a la població que forma part de llars amb presència d'infants, tant biparentals com monoparentals, els resultats indiquen que es tracta de l'únic col·lectiu en què s'ha produït una davallada en la intensitat de la mobilitat residencial durant el darrer quinquenni, després de mantenir una tendència a l'alça des del principi dels anys noranta. Aquest canvi de tendència sí que podria estar relacionat amb els efectes de la crisi, en la mesura que precisament les llars amb infants han estat les més afectades per l'impacte de l'atur i la caiguda de la renda familiar en l'actual context de recessió econòmica (Sarasa *et al.*, 2013). A l'últim, l'increment de la mobilitat residencial protagonitzada per llars unipersonals de població en edat activa informa també de l'augment de les separacions i els divorcis que s'ha produït en els darrers anys (Flaquer, 2010).

Per altra banda, un aspecte decisiu per a la segregació de les formes familiars a la Regió Metropolitana és que el curs vital també marca diferències en el tipus de flux residencial que se segueix quan es canvia d'habitatge (gràfic 2.12.). Per exemple, entre 1996 i 2006, més o menys durant els anys que va durar el darrer boom immobiliari, la diferència més important que es pot identificar entre la població que va canviar d'habitatge dins del seu mateix àmbit residencial i els que van seguir un trànsit centre-perifèria és en relació amb el pes relatiu que presenta la població que forma part d'una llar composta per una parella amb fills/es. Si bé aquesta població és la majoritària als dos tipus de fluxos, hi ha una diferència de 10 punts percentuals en favor dels que van canviar d'habitatge movent-se del centre cap a la perifèria (53,3% en el període 1996-2000 i 52,4% en el període 2001-2006). Amb l'arribada de la crisi, però, les diferències s'atenuen, i la reducció de canvis residencials de famílies amb nens dependents és notable. No obstant això, en el període 2007-2011 el pes d'aquests tipus de llars en els moviments residencials centre-perifèria continuen sent superiors que en el cas dels fluxos residencials neutres (35,7% i 31,1%, respectivament). Segons aquests resultats, es pot percebre el predomini de les famílies amb infants dependents en els canvis residencials centre-perifèria que s'han produït en els darrers anys a la Regió Metropolitana de Barcelona, respecte de la resta de moviments residencials, els quals estan darrere de la constitució d'un espai residencial més familiar a les àrees perifèriques de la Regió Metropolitana de Barcelona.

Gràfic 2.12 Evolució de la composició social dels fluxos residencials segons el curs vital. Població de 18 anys i més. Regió Metropolitana de Barcelona, 2000-2011²⁴

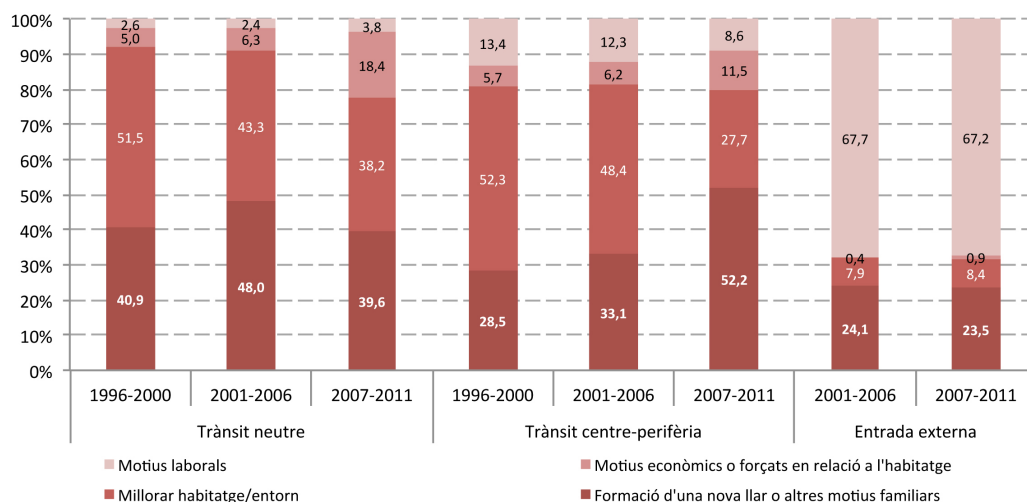

Font: IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2000* i Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2006 i 2011*

Els resultats del gràfic 2.13. reforcen aquesta idea. Durant el període 1996-2006, el principal motiu dels canvis residencials cap a la perifèria és millorar l'habitatge o l'entorn (52,3% entre 1996 i 2000; 48,4% entre 2001 i 2006), mentre que en el cas dels canvis residencials dins d'un mateix àmbit, aquest motiu perd pes entre 2001 i 2006, i deixa de ser la principal motivació (43,3%) en favor de la formació d'una nova llar o altres motius familiars (48,0%). A més, cal afegir que entre 1996 i 2006 aquest motiu —la formació d'una nova llar o altres motius familiars— és molt més important com a *leitmotiv* en els canvis residencials que segueixen un trànsit neutre que no pas en els que segueixen un trànsit centre-perifèria. Tot plegat indica l'existència d'un patró relativament diferenciat en les estratègies residencials de la població que continua vivint en el mateix àmbit residencial i les de la població que decideix desplaçar-se cap a la perifèria. En aquest últim cas es nota una pauta més associada amb la consecució d'unes condicions d'habitabilitat i d'entorn més beneficioses, un plantejament que encaixaria més amb les necessitats de les parelles amb infants que amb les primeres fases d'emancipació juvenil. Per altra banda, s'ha de dir que si bé la crisi no ha fet alterar la tendència creixent de la mobilitat residencial a la Regió Metropolitana de Barcelona, sí que ha fet mudar els motius dels canvis residencials. En aquest sentit, cal fer esment de l'augment que s'ha produït durant el període 2007-2011 dels canvis d'habitatges motivats per trobar un habitatge més barat, per no-renovació de contracte o per desnonament, una sèrie de motius que s'han agrupat en la categoria "motius econòmics o forçats en relació amb l'habitatge". Aquest tipus de canvis residencials s'han incrementat amb més intensitat en els trànsits neutres (passant del 6,3% en el període 2001-2006 al 18,4% en el període 2006-2007), però en els trànsits centre-perifèria també han augmentat (passant del 6,2% en el període 2001-2006 a l'11,5% en el període 2007-2011). Per últim, l'entrada externa de població a la Regió Metropolitana Barcelona presenta un patró motivacional molt diferenciat de la resta de fluxos, dominat en pràcticament un 70% pels motius laborals i, per tant, com dèiem anteriorment, es tracta d'un flux residencial molt associat als moviments migratoris internacionals.

²⁴ No es mostren les dades dels fluxos residencials d'entrada externa per al període 1996-2000, perquè no són estadísticament significatives.

Gràfic 2.13 Evolució dels fluxos residencials segons el principal motiu de canvi. Població de 18 anys i més. Regió Metropolitana de Barcelona, 2000-2011²⁵

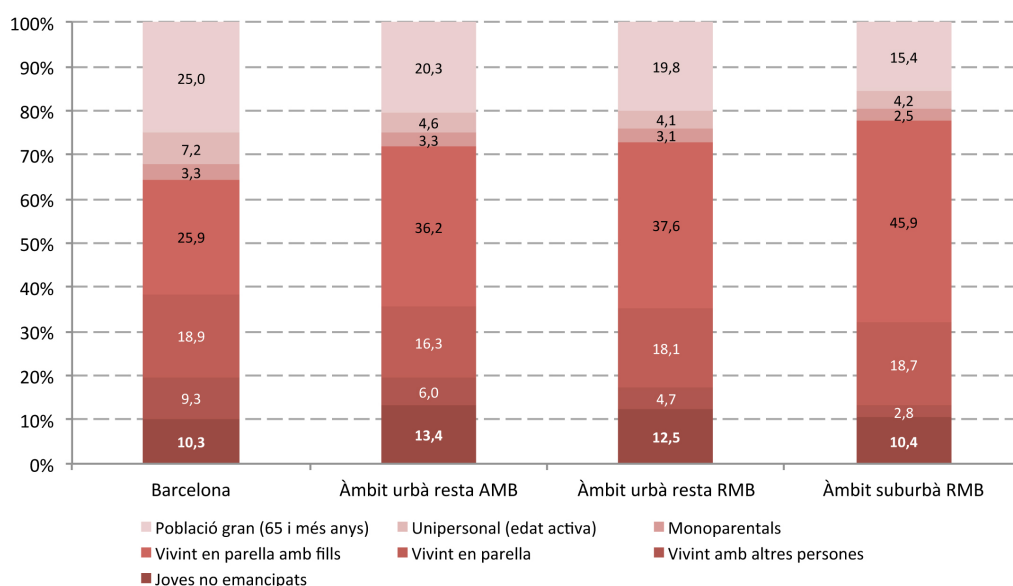

Font: IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2000* i Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2006 i 2011*

En definitiva, totes aquestes dinàmiques de mobilitat residencial han contribuït a transformar progressivament la composició social dels diferents àmbits que structuren la Regió Metropolitana de Barcelona, i han intensificat la segregació espacial de les formes familiars en els eixos centre-perifèria i urbà-suburbà. Així, com es pot observar al gràfic 2.14., si s'atén al curs vital de les persones, la correlació amb l'estructura territorial de la Regió Metropolitana és clara, particularment en el cas de la població que viu en parella amb infants, amb un pes més elevat als territoris més allunyats del centre i més suburbans (25,9% a la ciutat de Barcelona i 45,9% a l'àmbit suburbà), i en el cas de la població gran, amb major presència a les àrees més centrals de la Regió Metropolitana de Barcelona (25,0% a la ciutat de Barcelona i 15,4% a l'àmbit suburbà). A més, la població que viu amb altres persones sense vincles de filiació ni d'aliança, un fenomen més aviat lligat a la població immigrada, com s'ha explicat anteriorment, també es concentra més a les àrees urbanes més centrals de la conurbació barcelonina (9,3% a la ciutat de Barcelona i 2,8% a l'àmbit suburbà).

²⁵ No es mostren les dades dels fluxos residencials d'entrada externa per al període 1996-2000 perquè no són estadísticament significatives.

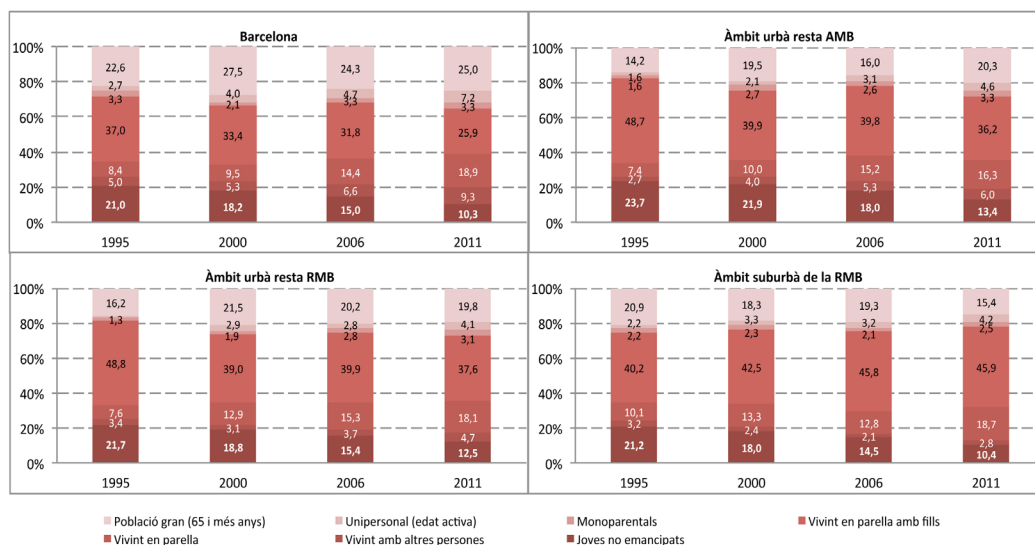
Gràfic 2.14 Curs vital segons lloc de residència. Regió Metropolitana de Barcelona, 2011

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2011*

De manera complementària, les dades del gràfic 2.15. informen de com aquesta distribució actual de les formes familiars a la Regió Metropolitana de Barcelona s'ha anat configurant durant les dues darreres dècades com a resultat dels processos que hem explicat fins ara, sobretot en el cas de les famílies amb fills/es. Així, entre 1995 i 2011, a la ciutat de Barcelona la proporció de població de 18 anys i més que viu en parella amb fills s'ha reduït del 37,0% al 25,9%. Als àmbits urbans de la primera i la segona corona, la tendència ha estat la mateixa, passant del 48,7% al 36,2% en el cas de la primera corona (resta AMB) i del 48,8% al 37,6% en el cas de la segona corona (resta RMB). En canvi, a l'àmbit suburbà metropolità la població que viu en aquest tipus de llars s'ha incrementat durant el mateix període del 40,2% al 45,9%. A més, en aquest àmbit, a diferència de la resta, també s'ha reduït la proporció de residents de 65 anys i més, passant del 20,9% al 15,4%. Pel que fa a l'evolució de la resta de grups de població definits a partir del seu estadi en el curs vital, la pauta ha estat més similar a tots als àmbits territorials.

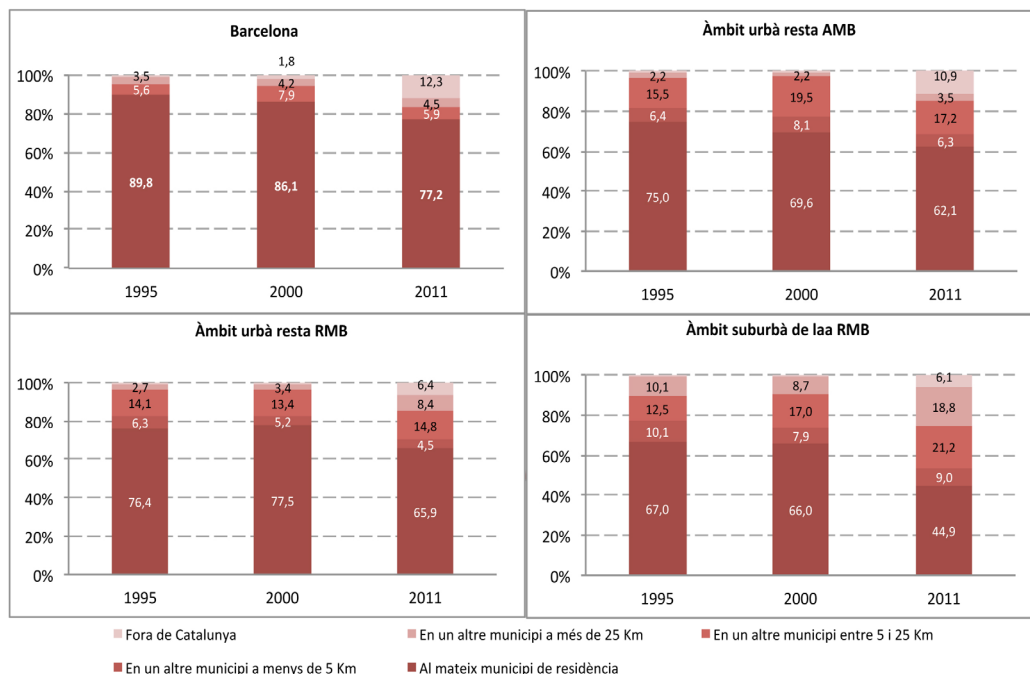
Gràfic 2.15 Curs vital segons lloc de residència. Regió Metropolitana de Barcelona, 1995-2011

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2011*

Per acabar aquest apartat, cal posar èmfasi en un efecte clau per a l'objecte d'estudi d'aquesta recerca i que es deriva també directament del procés de suburbanització i de la creixent mobilitat residencial que ha tingut lloc a la Regió Metropolitana de Barcelona: el distanciament que s'ha produït entre familiars al llarg de tot aquest procés. De fet, hi ha autors que apunten també a la possible rellevància que pot tenir la proximitat dels familiars a l'hora d'escollir el lloc de residència com a factor que retroalimenta les dinàmiques de segregació de les formes familiars, ja que són determinats col·lectius els que prioritzen aquest criteri per sobre d'altres (Mulder, 2007). Segons Hedman (2013) la població immigrant, la gent gran i la població de baix status socioeconòmic són els que tendeixen a localitzar la seva residència més a prop de la família extensa. Michielin *et al.* (2008) realitzen una aproximació des del punt de vista del curs vital i conclou que aquest criteri de proximitat familiar està més present entre la població jove que s'emancipa per primera vegada i la població que se separa o es divorcia, mentre que les parelles amb infants són els que menys en compte el tenen. Els resultats del gràfic 2.16 són coherents amb aquestes afirmacions. Si bé durant la darrera dècada s'ha ampliat de forma generalitzada la distància entre la població i els familiars amb els quals es relacionen més freqüentment, s'ha produït amb més intensitat a l'àmbit suburbà, precisament on es concentren més les famílies amb infants. Si bé en 1995 i 2000 dos de cada tres individus d'aquest àmbit residien al mateix municipi que els familiars amb els quals es relacionava més freqüentment (67,0% i 66,0%, respectivament), l'any 2011 aquesta proporció s'ha reduït a un 44,9%, una xifra molt per sota que la que registren la resta d'àmbits territorials (77,2% a la ciutat de Barcelona, 62,1% a la resta de l'AMB i 65,9% a la resta de l'RMB). Paral·lelament, el 40% de la població suburbana de l'RMB té els familiars amb els quals es relaciona més freqüentment en un altre municipi de Catalunya situat a més de 5 km, mentre que a la ciutat de Barcelona aquest percentatge és del 10,4%, a la resta de l'AMB del 20,7% i a la resta de l'RMB del 23,2%.

Gràfic 2.16 Lloc de residència dels familiars amb els quals es relaciona més freqüentment. Regió Metropolitana de Barcelona, 1995-2011

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2011*

Per tant, i simplificant una mica, tots aquests resultats esbossen una situació a la Regió Metropolitana de Barcelona en la qual, de resultes del procés de suburbanització, una part important de les famílies amb infants s'han anat desplaçant cada vegada més cap a la perifèria amb l'objectiu de millorar les seves condicions d'habitabilitat, a costa d'allunyar-se dels seus familiars més directes. Però si es tenen en compte, d'una banda, l'històric paper que ha desenvolupat la família a Espanya com a proveïdora de benestar, i, de l'altra, la situació de crisi que travessa l'estat del benestar en l'actualitat, quines conseqüències es poden derivar de tot aquest procés des del punt de vista dels models de cura i atenció dels infants? Tot plegat fa pensar que de mica en mica emergeix un model residencial que entra en contradicció amb els mecanismes que tradicionalment han facilitat la cura i atenció dels infants i que pot generar desigualtats considerables entre la població metropolitana a l'hora de portar a terme de manera sostenible aquesta tasca.

4. L'articulació de la solidaritat familiar al territori

Per tal d'esbrinar si a la Regió Metropolitana de Barcelona existeixen diferències territorials en el model de cura i atenció dels infants i si l'àmbit residencial desencadena algun efecte en aquestes diferències, s'han realitzat un conjunt de models de regressió logística multinivell on el primer nivell correspon a les llars a les quals hi ha infants menors de 12 anys i el segon nivell, o nivell agregat, als municipis de la província de Barcelona.²⁶ L'elecció per a aquest tipus d'anàlisi es fonamenta en la hipòtesi inicial que les llars que pertanyen a un mateix municipi s'assemblen més entre si que a les llars d'altres municipis i que la variable dependent —el model informal de cures i atenció— pot ser explicada per variables independents del

²⁶ S'ha ampliat l'anàlisi a la província de Barcelona per tal de garantir la rellevància estadística de les dades.

nivell inferior i simultàniament també per variables del nivell superior. La modelització multinivell és adient en aquells casos en què les observacions s'agrupen en diferents nivells d'agregació. Obviar aquesta naturalesa jeràrquica de les dades pot induir a fal·làcies interpretatives.²⁷ A més a més, des d'un punt de vista tècnic, es pot incórrer en l'incompliment d'independència entre les observacions, en la mesura que hi pot haver dependència de les observacions individuals dins de cada grup del nivell superior (Cebolla, 2013; Rabe-Hesketh y Skrondal, 2008; Snijders y Bosker, 1999).

El model final que es proposa preveu un efecte aleatori sobre la constant en funció dels grups del nivell agregat (*random intercept*); un seguit de variables independents modelitzades com a efectes fixos del nivell individual (*i*); una variable explicativa com a efecte fix del nivell agregat (*j*), i una interacció entre variables que pertanyen a ambdós nivells (*ij*).²⁸ Aquest model respon a l'equació següent:

$$\text{Log} [P_{ij}/(1-P_{ij})] = \gamma_0 + \gamma_1 z_j + u_{0j} + \beta_1 x_{ij} + \beta_2 z_{ij} + \epsilon_{ij}$$

Com s'ha esmentat amb anterioritat, la variable dependent de les anàlisis és el model seguit per la llar en relació amb la cura i atenció que dediquen als seus infants. S'han definit tres models de cura: la *cura i atenció exclusives dels pares*, circumscrit quasi exclusivament a la primera etapa de vida dels infants; la cura i atenció formals, model en què participen els centres educatius, altres centres d'atenció i cura d'infants i els pares, i, finalment, la *cura i atenció informals*, on a més de les cures dispensades pels progenitors i/o pel sistema formal està present la xarxa familiar que no pertany a la llar.²⁹ Tenint en compte l'interès que suscita l'anàlisi d'aquest últim model de cura i atenció pels objectius de l'estudi, l'anàlisi multinivell³⁰ s'ha centrat en el model de cura i atenció informals. Com a variables independents del primer nivell, en aquest cas les llars, s'han considerat: el tipus de llar; la classe social de la llar³¹ la localització del centre de treball de la mare i, finalment, la localització dels familiars al territori.³² D'altra banda, la modelització multinivell permet afegir al model variables independents referides al nivell agregat, això és, als municipis, anomenades també variables contextuals. Com a variable contextual s'ha incorporat l'estructura territorial de la província utilitzada al llarg del capítol.

²⁷ En concret, es fa referència a la *fal·làcia ecològica* quan els paràmetres que informen sobre el comportament agregat s'utilitzen per inferir el comportament individual i a la *fal·làcia atomística* quan es fan inferències sobre el comportament dels grups observant només les unitats agregades.

²⁸ Les anàlisis s'han realitzat sobre l'edició 2011 de l'*Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya* atès que és la més actual i la que, al mateix temps, permet analitzar el model de cures i atenció als infants. Els models s'han implementat amb el programari estadístic *Stata* (i s'han replicat amb *SAS*) i els paràmetres s'han obtingut mitjançant la maximització de la funció de versemblança.

²⁹ En la construcció de la variable s'ha tingut en compte el tipus de cura i atenció que s'utilitza de manera regular, independentment del còmput total d'hores utilitzades, considerant que la importància d'un recurs o altre no està necessàriament relacionada amb el nombre d'hores (Compton i Pollak, 2014).

³⁰ A les llars on hi ha més d'un infant menor de 12 anys, s'ha assignat el model seguit per a la cura i atenció de l'infant de menys edat considerant que és el que té més influència sobre l'adopció d'un model o altre.

³¹ La classe social s'ha construït mitjançant la Classificació Socioeconòmica Europea (ESEC) i s'ha assignat a la llar el grup o classe més alt dels membres que l'integren (Sarasa et al. 2013; Rose i Harrison, 2010).

³² S'han descartat de les anàlisis les llars que no tenen familiars o que no es relacionen amb ells pel baix percentatge de llars en aquesta situació, que dificultaven des d'un punt de vista tècnic l'execució dels models.

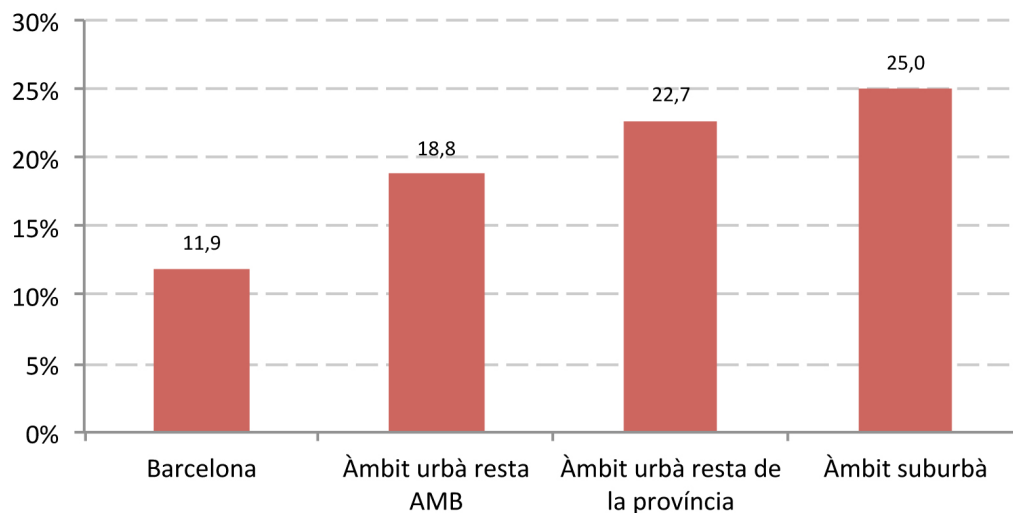
Taula 2.17 Variables que intervenen en l'anàlisi multinivell. Llars. Província de Barcelona, 2011

Variabls que intervenen a l'anàlisi multinivell	Percentatge de llars (%)	Variabls que intervenen a l'anàlisi multinivell	Percentatge de llars (%)
Model de cures dels infants		Localització del lloc de treball de la mare	
Cura exclusiva del pares	18,8	No treballa	37,9
Cura formal	61,9	Treballa al mateix municipi de residència	34,1
Cura informal	19,4	Treballa en un altre municipi diferent al de residència	28,0
<i>n total llars</i>	<i>714</i>	<i>n total llars</i>	<i>637</i>
Tipus de llar		Localització de familiars	
Dos adults amb infants dependents	81,4	Xarxa propera	65,3
Un adult amb infants dependents	5,3	Xarxa llunyana	34,7
Altres llars amb infants dependents	13,3	<i>n total llars</i>	<i>627</i>
<i>n total llars</i>	<i>714</i>		
Classe social de la llar		Estructura territorial de la província de Barcelona	
Directius i professionals	38,0	Barcelona	22,4
Ocupacions intermèdies	27,5	Àmbit urbà resta AMB	29,1
Classe treballadora	29,2	Àmbit urbà resta província BCN	33,4
Aturats llarga durada o no ho han treballat mai	5,2	Àmbit suburbà	15,1
<i>n total llars</i>	<i>713</i>	<i>n total llars</i>	<i>714</i>

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2011*

A la taula 2.17. es mostren les freqüències de les variables que intervenen en la modelització multinivell. Com s'observa, gairebé una de cada cinc llars utilitza l'ajuda no retribuïda de familiars per cuidar els seus infants regularment. No obstant això, a escala territorial s'adverteixen disparitats d'ús. A Barcelona, només acudeix a la xarxa familiar l'11,9% de les llars, mentre que a mesura que l'àmbit residencial s'allunya del centre de la metròpoli i de les zones més poblades de la província augmenta progressivament la seva importància relativa (gràfic 2.18.).

Gràfic 2.18 Percentatge de llars que utilitzen la xarxa de familiars regularment per atendre els infants menors de 12 anys segons l'estructura territorial de la província. Província de Barcelona, 2011

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2011*

A la taula 2.19 es resumeixen els principals resultats de l'anàlisi multinivell. El model 0 o model buit constitueix el punt de partida de l'anàlisi a partir del qual s'avaluen les aportacions de models més elaborats. Conté únicament la variable dependent i la constant i la seva funció és quantificar per separat, mitjançant la correlació intraclasse, la variància que podem assignar al primer nivell de les llars i al nivell agregat dels municipis. És a dir, es tracta d'una estimació del que comparteixen les llars per residir en un mateix municipi, l'impacte que l'agrupament d'observacions en grups té sobre la variable dependent. En aquest cas, la correlació intraclasse és del 0,16 o, el que és el mateix, el 16% de la variància no explicada entre les llars es deu al nivell dels municipis mentre que la resta s'ha d'explicar per les diferències entre llars.

Taula 2.19 Models de regressió logística multinivell per predir la probabilitat (odds ràtio) que les llars facin ús del model informal de cures i atenció

	Model 0	Model 1	Model 2	Model 3
Constant	-1,38	0,24	0,28	0,59
Variables nivell llar				
Tipus de llars				
Un adult amb infants dependents		Ref.	Ref.	Ref.
Altres llars amb infants dependents		0,35*	0,34*	0,33*
Dos adults amb infants dependents		0,37**	0,35***	0,35***
Classe social de la llar				
Directius i professionals		Ref.	Ref.	Ref.
Ocupacions intermedies		1,06	1,04	1,04
Classe treballadora		0,6	0,58	0,62
Aturats de llarga durada o no han treballat mai		1,06	0,99	1,06
Relació amb l'activitat de la mare i localització				
No treballa		Ref.	Ref.	Ref.
Treballa al mateix municipi de residència		2,26**	2,26**	2,33**
Treballa en un altre municipi		5,04***	4,80***	4,96***
Localització dels familiars				
Xarxa llunyana		Ref.	Ref.	Ref.
Xarxa propera		1,45	1,49	0,39**
Estructura territorial de la província				
Àmbit urbà resta AMB			Ref.	Ref.
Barcelona			0,36	0,14
Àmbit urbà resta província BCN			0,9	0,40*
Àmbit suburbà			1,03	0,30**
Localització dels familiars*Estructura territorial de la província				
Xarxa propera-Barcelona				4,84
Xarxa propera-Àmbit urbà resta província BCN				4,43**
Xarxa propera-Àmbit suburbà				11,11***
Variança inter-municipis	0,64	0,59	0,44	0,25
n Nivell 1	630	509	509	509
n Nivell 2	89	88	88	88

Font: Idescat i IERIMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2011*

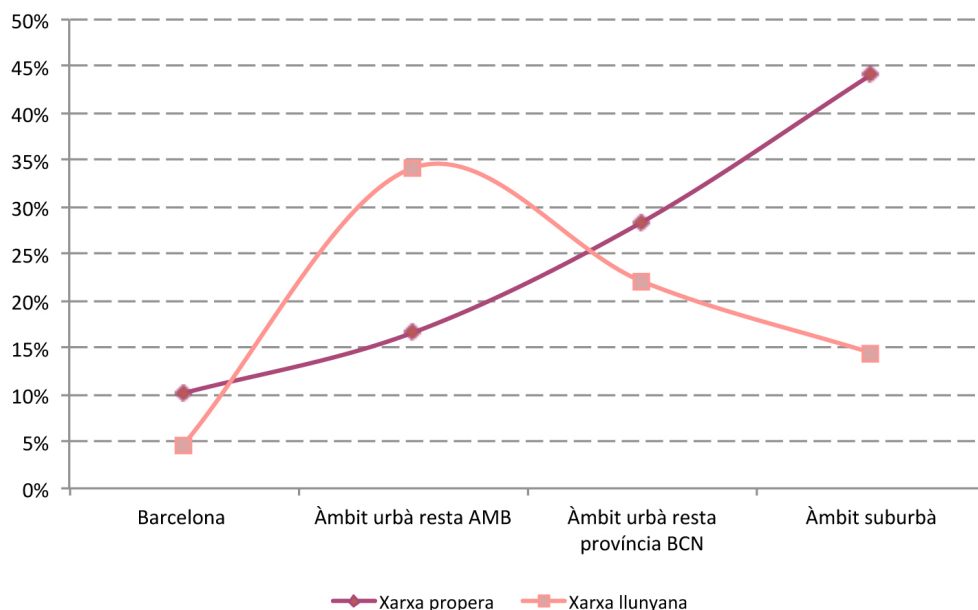
Al model 1 s'han introduït les variables independents referides a la llar com a efectes fixos, que s'espera que podran reduir les diferències entre llars pel que fa a l'ús del model informal de cures, però també la variància entre municipis per un efecte composició. Aquestes variables actuen com a control en la mesura que les llars, com s'ha vist amb anterioritat, no es distribueixen de manera aleatòria al territori. Els resultats insisteixen en la importància de la relació d'activitat de la mare, d'acord amb la literatura existent (Hank i Buber, 2009; Igel and Szydlik, 2011; Tobío, 2013) i amb la localització del seu centre de treball, com la variable més important a l'hora de determinar que les llars optin per un model informal de cura i atenció dels infants. En aquest sentit, l'ocupació de la mare fa augmentar significativament la probabilitat

d'utilitzar la xarxa familiar en la cura i atenció dels infants respecte de les mares que no treballen. Tanmateix, el risc encara s'amplia més si aquesta treballa en un municipi diferent del de residència (les mares que treballen al mateix municipi de residència tenen una raó d'avantatge 2,26 vegades superior respecte a les que no treballen i les que treballen en un altre municipi diferent d'aquell en què resideixen tenen una raó d'avantatge 5 vegades superior). El tipus de llars és l'altra variable que fa variar significativament la probabilitat d'utilitzar el model informal de cures. Les llars amb només un adult (llars monoparentals) són les que fan més ús de la cura i atenció informals, mentre que a les llars on hi ha dos adults, potencialment ambdós cuidadors, decreix la pràctica d'aquest model. Els resultats també mostren que a les llars on hi ha més de dos adults el paper de la família extensa en la cura i atenció dels infants s'atenua atès que a la llar hi pot haver altres persones relacionades per parentiu o no que compleixin aquesta funció. Pel que fa a la variable classe social, es constata que aquesta no té un impacte sobre el model de cura i atenció d'infants que adopta la llar. Tot i que la *odds ratio* inferior a 1 que registra la classe treballadora respecte a la de directius i professionals podria fer pensar que fan menys ús de la cura i atenció informals, els paràmetres no són estadísticament significatius. De fet, en models alternatius que s'han dut a terme, però que no es mostren en aquestes pàgines, s'ha contrastat amb variables fortament correlacionades amb la classe social com ara la renda de la llar o el nivell d'estudis de la mare i es projecten els mateixos resultats. La literatura existent ofereix resultats més erràtics. Mentre que algunes recerques apunten que la proporció d'avis que cuiden els seus nets és més alta entre les classes més benestants, tot i que aquesta ajuda és més esporàdica i menys intensiva que entre les classes populars (Meil, 2011), d'altres subratllen una relació negativa entre la classe o la renda i la cura i atenció informals, en la mesura que les rendes altes tenen més opcions per comprar la cura atenció formals (Attias-Donfut *et al.*; Silverstein, Gans, and Yang 2006; Fors i Lennartsson, 2008), així com un efecte indirectament connectat com és l'augment de la distància residencial entre familiars de les classes més afavorides (Hank, 2007). Finalment, la inclusió en aquest primer model de la localització de familiars ofereix resultats sorprenents. Malgrat que els estadístics obtinguts apunten a un increment de la cura i atenció informals si existeix proximitat residencial entre familiars, d'acord amb la gran part d'investigacions de referència sobre aquesta matèria (Rossi i Rossi, 1990; Daatland i Lowenstein, 2005; Knijn i Liefbroer, 2006; Mulder i Van de Meer, 2009), aquests no són significatius. Tanmateix, sobre això hi tornarem més endavant. De moment, es podria dir que la localització de l'activitat de la mare —que també permet distingir entre les que treballen i les que no— i el tipus de llar són variables de predicció que hem de considerar en l'explicació de l'ús del model de cures dels infants on participa la xarxa familiar. Amb tot, la reducció de la variància al nivell dels municipis una vegada controlada per aquestes variables no és excessivament important. Això és, l'efecte composició derivat de la desigual distribució de les llars és en aquest cas una explicació més potent de les diferències entre llars pel que fa al model informal de cura i atenció.

Pel que fa al model 2 s'ha afegit, a les variables explicatives mesurades a escala de la llar, l'estructura territorial de la província que, com s'ha esmentat amb anterioritat, es tracta d'una variable contextual relativa al nivell dels municipis. Malgrat que la inclusió d'aquesta variable fa reduir considerablement la variància entre municipis, els paràmetres estimats estan privats de validesa estadística. Aquests resultats indueixen a pensar en l'existència d'interaccions entre els diferents nivells d'anàlisi previstos. Tal com succeeix en els models de regressió d'un únic nivell, en la modelització multinivell les variables explicatives poden tenir un efecte additiu i un altre efecte interactiu (Cebolla, 2013). Al model 3, es planteja, doncs, afegir una interacció entre la localització de familiars —referent al nivell de les llars o primer nivell— i la variable estructura territorial de la província —mesurada des de l'àmbit dels municipis o nivell agregat. La implicació o importància a escala conceptual d'aquesta interacció rau en la possibilitat que la localització de familiars tingui un efecte diferent sobre l'ús informal de cures i atenció per atendre els infants segons aquesta estructura territorial, és a dir, que la proximitat de familiars pugui tenir conseqüències heterogènies sobre l'organització de la vida quotidiana de les llars de la província segons si aquestes es localitzen a zones més o menys perifèriques. La interacció d'aquestes dues variables és estadísticament significa-

tiva i la introducció al model s'associa amb un descens substancial de la variància entre municipis, tant respecte al model buit que es prenia com a primera referència, com respecte a la resta de models que s'han anat succeint. Mitjançant el gràfic 2.20 es pot interpretar amb més precisió aquesta interacció.

Gràfic 2.20 Predicted means (en %) de fer ús del model informal de cures i atenció d'acord amb la interacció entre les variables 'localització de familiars' i 'estructura territorial de la província'

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2011*

En primer terme, es constaten diferències territorials significatives en l'ús del model informal de cures i atenció quan la xarxa familiar és propera. Ceteris paribus, la participació de familiars de fora de la llar en la cura i atenció dels infants de manera regular augmenta progressivament a mesura que l'àmbit residencial és més perifèric i disposen d'una xarxa familiar propera. En canvi, quan la xarxa familiar és llunyana, les diferències territorials que s'observen en l'ús del model informal de cures i atenció estan privades de validesa estadística. Aquests resultats posen de manifest, d'una banda, l'existència de necessitats diferencials de cura al llarg del territori i, de l'altra, la potencialitat de la xarxa familiar en termes de solidaritat. Aquestes diferències no s'explicarien tant per la manca de serveis adreçats als infants —centres educatius especialment escoles bressol i llars d'infants—, sinó per la distribució d'aquests serveis al territori. De fet, les àrees poc denses i poblades de la província ofereixen en conjunt nivells acceptables d'escolarització dels infants de 0 a 3 anys, per sobre de les zones urbanes amb més pes demogràfic (González *et al.*, 2007). Tanmateix, la dificultat pel que fa a l'organització de la vida quotidiana rau en el fet que aquest serveis —principalment de titularitat pública en la mesura que es tracta de territoris amb poca demanda potencial i, en conseqüència, poc atractius en termes lucratiu per al sector privat— es concentren als municipis més grans o les capitals de comarca, d'acord amb possibles estratègies mancomunades entre ells (González *et al.*, 2007), i d'aquesta manera situen en un radi més ampli les diferents activitats que han de dur a terme diàriament els ciutadans, principalment les mares, en un període de temps finit (England, 1996; Ettema *et al.*, 2006; McDowell *et al.*, 2006; Karsten, 2003; Kwan, 1999; Schwanen *et al.*, 2008). Les limitacions associades a la mobilitat, així com la rigidesa de l'oferta pública quant a horaris, menys adaptativa a les circumstàncies i necessitats personals que l'oferta privada, explicarien l'augment de la cura i atenció informals en aquestes àrees quan es dona l'estructura d'oportunitats, és a dir, quan els

familiars resideixen a prop. Tanmateix, el dèficit d'oferta pública de les zones més urbanes, amb més demanda potencial, es compensaria parcialment amb el sector privat concentrat als municipis més poblats del Barcelonès i del Vallès Occidental (González *et al.*, 2007).

En segon terme, els resultats de la interacció assenyalen que l'ús del model informal de cures i atenció augmenta quan la xarxa és propera respecte de quan la xarxa és llunyana a tots els territoris excepte a l'àmbit urbà de la resta de l'AMB. De fet, la investigació ha demostrat que l'accessibilitat als recursos és a la base de l'intercanvi d'ajuda i aquesta està molt condicionada per la proximitat física (Rossi i Rossi, 1990). És a dir, a menys distància entre familiars més ajuda es presta o es rep (Litwak i Kulis, 1987; De Jong Gierveld i Fokkema, 1998; Daatland i Lowenstein, 2005; Knijn i Liefbroer, 2006; Mulder i Van de Meer, 2009). Així, malgrat que la localització territorial de la xarxa familiar no sigui per se un indicador de solidaritat, sí que reflecteix l'estructura d'oportunitats existent per a que es pugui produir la implicació dels familiars més enllà de la llar en la cura i atenció dels infants (Meil, 2011). En canvi, la tendència específica i, en principi contradictòria, de l'àmbit urbà de l'AMB estaria més relacionada amb l'estructura interna mateixa d'aquest territori i la distribució de la xarxa familiar. Tal com s'ha evidenciat a l'apartat anterior quan s'han utilitzat les distàncies quilomètriques entre municipis per caracteritzar la proximitat residencial entre familiars, la xarxa llunyana a l'AMB és 'més propera' que a l'àmbit suburbà. Gairebé 7 de cada 10 llars de l'AMB es relacionen amb familiars que es localitzen en un radi de menys de 5 quilòmetres i el 90% a menys de 25 quilòmetres, mentre que als àmbits suburbans de la província només ho fan el 53% i el 75% de les llars, respectivament. Malauradament, aquesta riquesa interpretativa es perd *a priori* amb la conversió en només dues categories de la variable —xarxa propera i xarxa llunyana— que requereix tècnicament l'anàlisi multinivell.

Finalment, com es pot intuir a partir de la representació gràfica, les diferències d'ús del model informal de cures quan la xarxa és propera o llunyana només són significatives a l'àmbit urbà de la resta de l'AMB i als àmbits suburbans de la província. A l'AMB, aquestes diferències estarien matisades pels motius que s'han comentat anteriorment. Pel que fa a l'àmbit suburbà de la província, les diferències en relació amb l'ajuda dels familiars quan aquests resideixen a prop o lluny són molt pronunciades i evidencien que en aquest context territorial pren una importància significativa la proximitat entre familiars sobre la cura i atenció dels infants. Tornant als arguments anteriors, *stricto sensu* no es tractaria d'un problema de manca de serveis, sinó que aquests siguin veritablement de proximitat,³³ i ni tant sols d'un problema d'augment dels costos monetaris associats a la cura sobre les famílies. De fet, la despesa mitjana setmanal en la cura d'infants, tant si s'opta pel model formal de cures i atenció com per l'informal, és més alta al centre de la metròpoli i a la resta d'àrees densament poblades que a les zones suburbanes, precisament perquè el dèficit d'oferta pública es cobreix amb la presència del sistema privat. Així, la dificultat de la cura i, en conseqüència, l'augment de la solidaritat familiar en aquests territoris no tindria un component monetari sinó que residiria més aviat en l'organització de la vida quotidiana de les famílies respecte a la variable temps. En aquest sentit, se sospita que les Enquestes d'usos del temps puguin ser una eina complementària molt útil a la mirada socioterritorial del paper de la família en la cura i atenció dels infants presentada aquí.

³³ L'any 2011, el 23% de la població de 16 i més anys dels àmbits suburbans de la província de Barcelona considera que no hi ha centres d'ensenyament obligatori al seu barri o entorn més proper i el 28% que no hi ha llars d'infants, mentre que a la ciutat de Barcelona el percentatge es redueix al 0,6% i 1,1%, respectivament.

5. Conclusions

El procés de suburbanització a la Regió Metropolitana de Barcelona no ha estat indiferent a la família, tant si ens limitem a identificar-la amb la família nuclear o la llar com si, superant l'herència de la tradició funcionalista, la identifiquem i ampliem també a la família extensa i a les xarxes de parentiu. La contínua mobilitat residencial a la conurbació barcelonina —especialment intensa a partir dels anys noranta i que ni tant sols la situació de crisi dels darrers anys ha aconseguit esmorteir— ha desplaçat milers de persones en fases vitals, coincidents amb la formació de parella i de naixement dels fills/es, del centre a la perifèria, temptades per un model d'urbanització basat en l'accés a l'habitatge en propietat a preus inferiors que a les de les zones més centrals, més espaiosos, confortables i, a priori, en entorns més naturals i amigables per a la criança dels fills/es. Tot plegat projecta un patró de segregació espacial de les llars en què també s'evidencien diferències territorials en les formes i l'organització de la vida quotidiana d'acord amb valors i estils de vida individualistes. La lògica territorial subjacent a la confluència d'aquests processos ha estat marcada pels eixos centre-perifèria i urbà-suburbà. Mentre que el centre de l'estructura metropolitana barcelonina tendeix a ser un àmbit envellit, menys familiar, menys fèrtil i amb llars de dimensió més reduïda, a mesura que s'amplia la distància respecte d'aquest nucli i, sobretot quan l'urbà es transforma en suburbà, l'estructura poblacional es rejuveneix, i alhora les llars es fan més nombroses i amb més infants i guanyen importància aquelles en les quals tots dos progenitors es declaren actius i sustentadors. Des del punt de vista de la família extensa o de les xarxes de parentiu, el procés de suburbanització ha dut un distanciament físic entre familiars, especialment accentuat als àmbits suburbans, que modifica l'estructura d'oportunitats perquè es pugui produir el contacte i l'intercanvi d'ajuda mútua.

La contribució de les xarxes familiars al benestar col·lectiu, en aquest cas acotada a la cura i atenció dels infants tot i que també es podria haver realitzat sobre els col·lectius de persones grans o de persones amb dificultats per dur a terme les activitats bàsiques de la vida diària, ha posat de manifest la seva importància diferencial al llarg del territori. Les zones de la conurbació barcelonina més familiars, amb necessitats molt específiques vinculades a la cura intensiva dels fills/es, sobretot en els primers anys de vida, però també al desenvolupament i moments clau de les carreres laborals dels progenitors (associades també a l'endarreriment progressiu de l'edat de la primera maternitat), és on es detecten més dificultats per organitzar l'atenció i cura dels infants. Paradoxalment, es tracta de famílies que es desplacen cap a la perifèria d'acord amb un imaginari que busca el millor entorn per al creixement dels fills.³⁴ La manca d'equipaments i de serveis públics i privats de proximitat —especialment educatius, però també sanitaris, culturals, de transport etc.—, l'augment del nombre de desplaçaments i l'eixamplament de les distàncies respecte al lloc de treball, sobretot de la mare, du associat un ús més intensiu de l'ajuda dels familiars en la cura i atenció dels infants, sempre que aquests visquin a prop.

En un context de mudança de les estructures de risc social sobre les quals s'edificaren els estats del benestar, la cura i atenció a la infància deixa de ser un assumpte circumscrit a l'àmbit privat de les llars i esdevé un risc social amb necessitat de resposta col·lectiva. Des de la recerca acadèmica i des del debat públic es produeix aleshores un redescobriments de la solidaritat familiar que la situació de crisi actual i l'aprimament de l'estat del benestar no ha fet més que exhortar. És a dir, s'apel·la a un model de solidaritat familiar cohesionador però desterritorialitzat, mentre que, per una altra banda, el model de creixement urbanístic seguit a la Regió Metropolitana de Barcelona els darrers vint anys provoca un efecte contrari, és a dir, un efecte 'de descohesió' respecte de la possibilitat que es produeixi l'intercanvi d'ajudes i recursos entre familiars.

³⁴ Josep Maria Montaner parla de "la recerca del paradís individualista del capitalisme" (El País, 30/01/2014).

6. Bibliografia

- Attias-Donfut, C.; Ogg, J.; Wolff, F. (2005). "European patterns of intergenerational financial and time transfers". *European Journal of Ageing*, 2(3).
- Bauman, Z. (2003). *Modernidad líquida*. México: Fondo de Cultura Económica.
- Beck, U. (1998). *La Sociedad del riesgo: hacia una nueva modernidad*. Barcelona: Paidós.
- Boh, K. (1989). "European family life patterns? A reappraisal", a K. Boh, M. Bak, C. Clason, M. Pankratova, J. Qvortrup, G. B. Sgritta i K. Waerness (ed.), *Changing Patterns of European Family Life: A Comparative Analysis of 14 European Countries*, Londres: Routledge, p. 265-298
- Boltanski, L. i Chiapello, È. (2002). *El nuevo espíritu del capitalismo*. Madrid: Akal.
- Bonoli, G. (2007). "Time Matters: Postindustrialization, New Social Risks, and Welfare State Adaptation in Advanced Industrial Democracies". *Comparative Political Studies*, 40(5), p. 495-520.
- Bonvalet, C. i Fernández-Cordón, J. A. (2013). "Family networks and solidarity: continuity and change". *International Review of Sociology*, 23(1), p. 1-7.
- Bonvalet, C. i Lelièvre, É. (2007). "The local dynamics of parent-child relationships". *Journal of Housing and the Built Environment*, 22, p. 263-285.
- Buzar, S.; Ogden, P. E.; Hall, R. (2005). "Households matter: the quiet demography of urban transformation". *Progress in Human Geography*, 29(4), p. 413-436.
- Cebolla, H. (2013). *Introducción al análisis multinivel*. Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas.
- Champion, A. G. (2001). "A Changing Demographic Regime and Evolving Polycentric Urban Regions: Consequences for the Size, Composition and Distribution of City Populations". *Urban Studies*, 38(4), p. 657-677.
- Cheshire, P. (1995). "A New Phase of Urban Development in Western Europe? The Evidence for the 1980s". *Urban Studies*, 32(7), p. 1.045-1.063.
- Compton, J. i Pollak, R. (2014). "Family proximity, childcare, and women's labor force attachment". *Journal of Urban Economics*, 79, p. 72-90.
- Courgeau, D. (1985). "Interaction between Spatial Mobility, Family Career Life-Cycle: A French Survey". *European Sociological Review*, 1(2), p. 139-162.
- Daly, M. (2005). "Changing family life in Europe: Significance for state and society". *European Societies*, 7(3), p. 379-398.
- Daly, M. i Lewis, J. (2000). "The concept of social care and the analysis of contemporary welfare states". *The British journal of sociology*, 51(2), p. 281-98.
- Daatland S. i Lowenstein A. (2005). "Intergenerational solidarity and the family-welfare state balance".

European Journal of Ageing, 2, p. 174-182.

De Jong Gierveld i Fokkema, T. (1998). "Geographical differences in support networks of older adults". *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 89, p. 328-336.

Donat, C. (2012). "La incidencia de las dinámicas demográficas en las necesidades residenciales y en la oferta de vivienda en la Región Metropolitana de Barcelona". *Ciudad y Territorio. Estudios Territoriales*, 44 (174), p. 689-704.

Duncan, S. i Smith, D. (2002). "Geographies of family formations: spatial differences and gender cultures in Britain". *Transactions of the Institut of Bristish Geographers. New Series*, 27 (4), p. 471-493.

Durán, M. A. (2006). "Dependientes y cuidadores: el desafío de los próximos años". *Revista del Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales*, Madrid, 60, p. 57-73.

England, K. (ed.) (1996). *Who will mind the baby. Geographies of child care and working mothers*. Londres: Routledge.

Esping-Andersen, G. (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Polity Press.

Esping-Andersen, G. (2000). *Fundamentos sociales de las economías postindustriales*. Barcelona: Ariel.

Esping-Andersen, G. (coord.) (2013). *El déficit de natalidad en Europa. La singularidad del caso español*. Barcelona: Fundació 'La Caixa'.

Ettema, D.; Schwanen, T.; Timmermans, H. (2007). "The effect of location, mobility and socio-demographic factor so task and time allocation of households". *Transportation*, 34, p. 89-105.

Ferrera, M. (1996). "The Southern Model of Welfare in Social Europe". *Journal of European Social Policy*, 6 (1), p. 17-37.

Flaquer, Ll. (2004). "La articulació entre família y el estado del bienestar en los países de la Europa del sur". *Papers*, 73, p. 27-58.

Flaquer, Ll. (2010). "Famílies i relacions familiars". *Papers, Regió Metropolitana de Barcelona*, (52), p. 5162.

Font, A.; Llop, C.; Vilanova, J. M. (1999). *La construcció del territori metropolità: Morfogènesi de la regió urbana de Barcelona*. Barcelona: Mancomunitat de Municipis de l'Àrea Metropolitana de Barcelona.

Fors, S. i Lennartsson, C. (2008). "Social mobility, geographical proximity and intergenerational family contact in Sweden". *Ageing & Society*, 28 (02), p. 253-270.

Geist, C. i Mcmanus, P. A. (2008). "Geographical Mobility over the Life Course: Motivations and Implications". *Population, Space and Place*, 14, p. 283-303.

González, M. J.; Lapuerta, I.; Vidal, S. (2007). *L'escolarització de 0-3 anys a Catalunya*. Barcelona: Síndic de Greuges.

Gottdiener, M. (1985). *The Social Production of Urban Space*. Austin: University of Texas.

- Hall, P., i Hay, D. (1980). *Growth centres in the european urban system*. Londres: Heinemann.
- Hank, K. (2007). "Proximity and Contacts Between Older Parents and Their Children: A European Comparison". *Journal of Marriage and Family*, 69, p. 157-173.
- Hank, K. i Buber, I. (2009). "Grandparents Caring for their Grandchildren: Findings From the 2004 Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe". *Journal of Family Issues*, 30(1), p. 53-73.
- Harkness, S. i Evans, M. (2011). "The employment effects of recession on couples in the UK: women's and household employment prospects and partners job loss". *Journal of Social Policy*, 40 (4), p. 675-693.
- Harvey, D. (1977). *Urbanismo y desigualdad social*. Madrid: Siglo XXI.
- Hedman, L. (2013). "Moving Near Family? The Influence of Choice in an Intra-urban Context". *Population, Space and Place*, (19), p. 32-45.
- Howley, P. (2009). "Attitudes towards compact city living: Towards a greater understanding of residential behaviour". *Land Use Policy*, 26 (3), p. 792-798.
- Igel, C. i Szydlik, M. (2011). "Grandchild care and welfare state arrangements in Europe". *Journal of European Social Policy*, 21(3), 210-224.
- Kalmijn, M. i Saraceno, C. (2008). "A comparative perspective on Intergenerational Support". *European Societies*, 10 (3), p. 479-508
- Karsten, L. (2003). "Family gentrifiers: Challenging the city as a place simultaneously to build a career and to raise children". *Urban Studies*, 40 (12), p. 2.573-2.584.
- Kendig, H. (1984). "Housing Careers, Life Cycle and Residential Mobility: Implications for the Housing Market". *Urban Studies*, 21(3), p. 271-283.
- Knijn, T. i Liefbroer, A.C. (2006). "More kin than kind: instrumental support in families", a Dykstra P. A.; Kalmijn, M.; Knijn, T.; Komter, A.; Liefbroer, A.; Mulder, C. H. (ed.) *Family Solidarity in the Netherlands*, Amsterdam: Dutch University Press, p. 89-106.
- Kwan, M. (2000). "Gender differences in space-time constraints". *Area*, 32 (2), p. 145-156.
- Lefebvre, H. (1974). *The production of space*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Leibfried, S. (1992). "Towards a European Welfare State: on integrating poverty regimes into the European Community". A Ferge, Z., Kolberg, J. (ed.). *Social policy in a Changing Europe*. Frankfurt am Main and Boulder. Colorado: Campus Verlag/Westview Press, p. 245-279.
- Lesthaeghe, R. (1995). "The second demographic transition in Western countries: an interpretation". A Oppenheim, K. i Jensen, A.M: *Gender and family change in industrialized countries*, Oxford: Clarendon, 17-62.
- Lewis, J. (1992). "Gender and the Development of Welfare Regimes". *Journal of European Social Policy*, 2, p. 31-48.
- Litwak, E. i Kulis, S. (1987). "Technology, proximity, and measures of kin support". *Journal of Marriage*

and the Family, 49, p. 649-661.

Logan, J. R., i Molotch, H. L. (1987). *Urban Fortunes: The Political Economy of Place*. Berkley: University of California Press.

López, C. (2007). *Les tendències de les llars, les famílies i les persones a la ciutat de Barcelona*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.

López, C.; Pujadas, I.; Bayona, J. (2013). "Transformaciones territoriales y segregación demográfica en las regiones metropolitanas de Madrid y Barcelona: La creciente dicotomía entre centros y periferias". *XI Congreso Español de Sociología*.

Marcuse, P., i Van Kempen, R. (ed.). (2000). *Globalizing Cities: A new spatial order?* Oxford: Blackwell Publishing.

Marí-Klose, P.; Julià, A.; Marí-Klose, M. (2013). "Emancipació domiciliària i família. Joves i família en els processos de transició a la vida adulta: teixint nous lligams". A Serracant, P. (ed.) *Enquesta a la joventut de Catalunya 2012*. Barcelona: Secretaria de Joventut. Generalitat de Catalunya.

Mattingly, M. J. i Smith, K. E. (2010). "Changes in wives employment when husbands stop working: a recession-prosperity comparison". *Family Relations*, 59, p. 343-357.

McDowell, L.; Ward, K.; Perrons, D.; Kath, R.; Fagan, C. (2006). "Place, class and local circuits of reproduction: exploring the social geography". *Urban Studies*, 43 (12), p. 2.163-2.182

McDowell, L.; Ward, K.; Fagan, C.; Perrons, D.; Ray, K. (2006). "Connecting time and space: The significance of transformations in women's work in the city". *International Journal of Urban and Regional Research*, 30 (1), p. 141-158

Meil, G. (2011). *Individualización y solidaridad familiar*. Barcelona: Fundación 'La Caixa'.

Michielin, F.; Mulder, C. H.; Zorlu, A. (2008). "Distance to Parents and Geographical Mobility". *Population, Space and Place*, 14, p. 327-345.

Miralles-Guasch, C.; Donat, C.; Barnada, J. (2007). "Habitatge i mobilitat residencial a la Regió metropolitana de Barcelona i a la província de Barcelona". *Papers, Regió Metropolitana de Barcelona*, 46, p. 8-46.

Mulder, C. H. (2007). "The Family Context and Residential Choice: a Challenge for New Research". *Population, Space and Place*, 13, p. 265-278.

Mulder, C. H., i Van der Meer, M. J. (2009) "Geographical distances and support from family members". *Population, Space and Place*, 15, p. 381-399.

Muñoz, F. (2004). *UrBANALització: la producció residencial de baixa intensitat a la província de Barcelona, 1985-2001*. Tesis doctoral. Universitat Autònoma de Barcelona.

Naldini, M. i Guerrero Jurado, T. (2009). "Families, Markets and Welfare States. The Southern European Model". *7th ESPAnet conference 2009*.

Orloff, A. (1993). "Gender and Social Rights of Citizenship: State Policies and Gender Relations in Com-

parative Research". *American Sociological Review*, 58, p. 303-328.

Pfirsch, T. (2011). "Une géographie de la famille en Europe du Sud". *Cibergeo: European Journal of Geography*, 533.

Pujadas, I. (2009). "Movilidad residencial y expansión urbana en la región metropolitana de Barcelona", 1982-2005. *Scripta Nova. Revista Electrónica de Geografía y Ciencias Sociales*, 13 (290).

Pujadas, I.; Bayona, J.; Gil, F.; López, C. (2013). "Pautas territoriales de la fecundidad en la Región Metropolitana de Barcelona (1986-2010)". *Estudios Geográficos*, 74 (275), p. 585-609.

Rabe, B. i Taylor, M. (2010). "Residential mobility, quality of neighbourhood and life course events". *Journal of the Royal Statistical Society*, 173 (3), p. 531-555.

Rabe-Hesketh, S. i Skrondal, A. (2008) *Multilevel and longitudinal modeling using Stata*. Texas: Stata Press.

Rodríguez, J. (2006). "Los booms inmobiliarios en España: un análisis de tres períodos". *Papeles de Economía Española*, 109, p. 76-90.

Rodríguez-Cabrero, G. (2007). "La protección social de la dependencia en España. Un modelo sui generis de desarrollo de los derechos sociales". *Política y Sociedad*, 44 (2), p. 69-85.

Rose, D. i Harrison, E. (ed.) (2010). *Social class in Europe. An introduction to the European Socio-economic classification*. Londres: Routledge.

Rossi, A. i Rossi, P. (1990) *Of human bonding: parent-child relationships across the life course*. Nova York: Aldine.

Rossi, P. H. (1955). *Why families move: a study in the social psychology of urban residential mobility*. Glencoe: The Free Press.

Saraceno, C. (1997). "Family Change, Family Policies and the Restructuring of Welfare". A OECD (coord.) *Family, Market and Community: Equity and Efficiency in Social Policy*, Paris: OECD, p. 81-99.

Saraceno, C. (2010). "Social inequalities in facing old-age dependency: a bigenerational perspective". *Journal of European Social Policy*, 20.

Sarasa, S. i Moreno, L. (Comps.) (1995). *El Estado del Bienestar en la Europa del Sur*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas.

Sarasa, S.; Porcel, S.; Navarro-Varas, L. (2013). "L'impacte social de la crisi a l'Àrea metropolitana de Barcelona i a Catalunya". *Papers, Regió Metropolitana de Barcelona*, 56, p. 11-87.

Solsona, M. (2002). "Família". A IERMB (Coord.) *Enquesta de la Regió de Barcelona. Informe General*. Barcelona: Mancomunitat de Municipis de l'Àrea Metropolitana de Barcelona i Diputació de Barcelona.

Sennett, R. (2000). *La corrosión del carácter: las consecuencias personales del trabajo en el nuevo ca-*

pitalismo. Barcelona: Anagrama.

Schwanen, T. (2007). "Gender differences in chauffeuring children among dual-earner families". *The professional Geographer*, 59 (4), p. 447-462.

Schwanen, T.; Kwan, M.; Ren, F. (2008). "How fixed is fixed? Gendered rigidity of space-time constraints and geographies of everyday activities". *Geoforum*, 39 (6), p. 2.109-2.121

Silverstein, M.; Gans, D.; Yang, F. M. (2006). "Intergenerational Support to Aging Parents: The Role of Norms and Needs". *Journal of Family Issues*, 27 (8), p. 1.068-1.084.

Snijders, T. i Bosker, R. (1999). *Multilevel analysis: an introduction to basic and advanced multilevel modeling*. Londres: Sage.

Théry, I. (Dir.) (1995). *Recomposer une famille, des rôles et des sentiments*. París: Les éditions Textuel.

Tobío, C. (2013). "Estado y familia en el cuidado de las personas: Sustitución o complemento". *Cuadernos de Relaciones Laborales*, 31 (1), p. 17-38.

Van de Kaa, D. (1987). "Europe's Second Demographic Transition". *Population Bulletin*, 42, p. 3-57.

Van de Kaa, D. (2001). "Postmodern fertility preferences: from changing value orientation to new behavior". *Population and Development Review*, 27, p. 290-331.

Van der Pers, M. i Mulder, C. H. (2013). "The Regional Dimension of Intergenerational Proximity in the Netherlands". *Population, Space and Place*, 521, p. 505-521.

Viazzo, P. (2010). "Family, kinship and welfare provision in Europe, past and present: commonalities and divergences". *Continuity and Change*, 25 (1), p. 137-159.

Capítol 3

EL MERCAT DE TREBALL. EVOLUCIÓ RECENT I IMPACTE DE LA CRISI

Vittorio Galletto, Marc Fíguls i Sandra Aguilera
Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona

1. Introducció

L'objectiu del capítol és oferir un marc de referència econòmic dels principals fets relacionats amb el mercat de treball que serveixi per interpretar els fets econòmics i socials que es descriuen en la resta de capítols d'aquest informe. Per realitzar aquest anàlisi s'han utilitzat tres grans fonts de dades. En primer lloc, les dades de l'Enquesta de població activa (EPA), ja que té l'avantatge de la periodicitat trimestral, fet que ens permet mostrar l'evolució recent fins al quart trimestre de 2013. En segon lloc, els registres administratius de la Seguretat Social i de contractacions del Servicio Público de Empleo Estatal (SEPE) per abordar aspectes específics també fins al darrer trimestre del 2013. I en tercer lloc, les dades de l'ECVHP, que permeten complementar i enriquir la panoràmica obtinguda amb les fonts anteriors.

En conseqüència el capítol s'organitza en cinc apartats, després d'aquest primer introductor. El segon apartat aborda l'evolució recent del mercat de treball i l'impacte de la crisi a Barcelona, la província de Barcelona, Catalunya i Espanya mitjançant les dades de l'EPA de població activa, ocupada i aturada. El tercer apartat, utilitzant dades de la Seguretat Social, permet mostrar l'evolució recent de l'afiliació amb un detall territorial tan fi com ha estat possible amb les dades de l'EPA, i també es presenta la composició sectorial de l'ocupació. En el quart apartat, es mostren els principals resultats de l'ECVHP de l'any 2011 relacionats amb la taxa d'activitat, ocupació i atur i les categories socioprofessionals dels treballadors dels diferents àmbits territorials que l'enquesta permet (Barcelona, resta AMB, resta RMB i resta província de Barcelona), i com a novetat, també pels cinc sistemes urbans de Catalunya³⁵ (de Barcelona, Girona, Tarragona, Manresa i Lleida). A més, aquesta anàlisi també es fa explotant la sèrie històrica de l'ECVHP que permet comparar alguns dels resultats de l'any 2011 amb els de les edicions de 1995, 2000, 2006. Finalment, en el cinquè apartat es presenten unes breus conclusions.

2. Evolució recent i impacte de la crisi a Barcelona, província de Barcelona, Catalunya i Espanya, segons l'enquesta de població activa

2.1 La població activa

2.1.1 Evolució de la població activa, 2012-2013

Un dels efectes més destacats de l'actual crisi econòmica és la disminució de la població activa, és a dir, de les persones que treballen o que estan disponibles per treballar i que fan gestions per incorporar-se al mercat de treball. Entre l'any 2012 i el 2013 la disminució ha estat relativament més intensa al municipi de Barcelona (-3,3%) i a la província de Barcelona (-1,1%) que al conjunt de Catalunya (-0,3%). Al conjunt d'Espanya la reducció ha estat de l'1,2% de la població activa (vegeu taula 3.1.).

³⁵ Com s'ha comentat a la introducció, per primer cop s'han considerat com a àmbit de referència els sistemes urbans de Catalunya identificats a partir de la metodologia GEMACA, com s'explica a Boix, R. i Veneri, P. (2009), *op. cit.*

Taula 3.1. Població activa. Barcelona, província de Barcelona, Catalunya i Espanya, 2012-2013. Valors absoluts

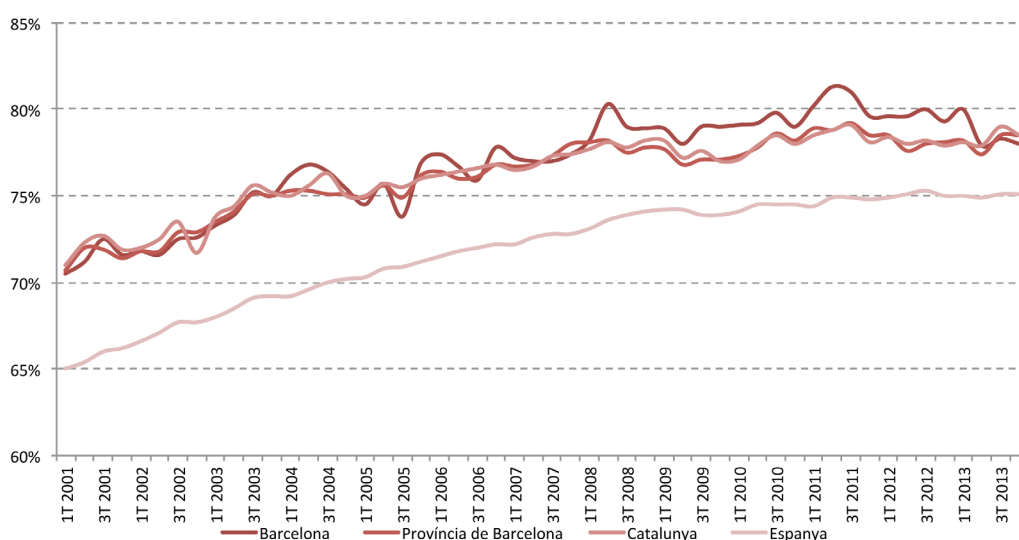
Població activa	4T 2012	4T 2013	Creix. 2012-2013 (unitats)	Creix. 2012-2013 (%)
Barcelona	784.900	759.300	-25.600	-3,3
Província de Barcelona	2.700.100	2.670.200	-29.900	-1,1
Catalunya	3.696.500	3.685.500	-11.000	-0,3
Espanya	22.922.500	22.654.500	-268.000	-1,2

Font: INE, Encuesta de Población Activa i Ajuntament de Barcelona

2.1.2 Taxa d'activitat, 2001-2013

Durant els últims anys la població activa de Catalunya ha baixat progressivament en valor absolut, però, en canvi, des d'una perspectiva temporal més llarga, la taxa d'activitat de la població de 16 a 64 anys ha augmentat. Concretament, entre el 2001 i el 2013, les taxes d'activitat de Barcelona, de la província i de Catalunya han passat de valors propers al 72% a valors al voltant del 78%, fet que suposa un augment en aquest període de temps de sis punts percentuals. En canvi, al conjunt d'Espanya l'augment ha estat més significatiu: deu punts més (vegeu gràfic 3.2.). Tradicionalment, la taxa d'activitat de la província de Barcelona (similar a la de Catalunya) era cinc punts percentuals superior a l'espanyola; no obstant això, aquesta diferència ha anat disminuint any rere any.

Gràfic 3.2. Taxa d'activitat de 16 a 64 anys. Barcelona, província de Barcelona, Catalunya i Espanya, 2001-2013. Percentatges

Font: INE, Encuesta de Población Activa i Ajuntament de Barcelona

2.2 La població ocupada

2.2.1 Evolució de la població ocupada, 2012-2013

En el període entre el 2012 i el 2013 s'ha produït una reducció de la població ocupada a Barcelona d'11.000 persones (-1,7%), però en canvi a la província de Barcelona i a Catalunya l'ocupació ha augmentat en una proporció semblant (2%, 41.100 i 53.700 persones, respectivament), amb la qual cosa s'ha trencat la tendència a la reducció de l'ocupació existent des de l'any 2007. A Espanya, en canvi, ha continuat la tendència a la reducció d'ocupació (-1,2%) (vegeu taula 3.3.).

Taula 3.3. Població ocupada. Barcelona, província de Barcelona, Catalunya i Espanya, 2012-2013

Població ocupada	4T 2012	4T 2013	Creix. 2012-2013 (unitats)	Creix. 2012-2013 (%)
Barcelona	637.900	626.800	-11.100	-1,7
Província de Barcelona	2.048.600	2.089.700	41.100	2,0
Catalunya	2.811.400	2.865.100	53.700	1,9
Espanya	16.957.100	16.758.200	-198.900	-1,2

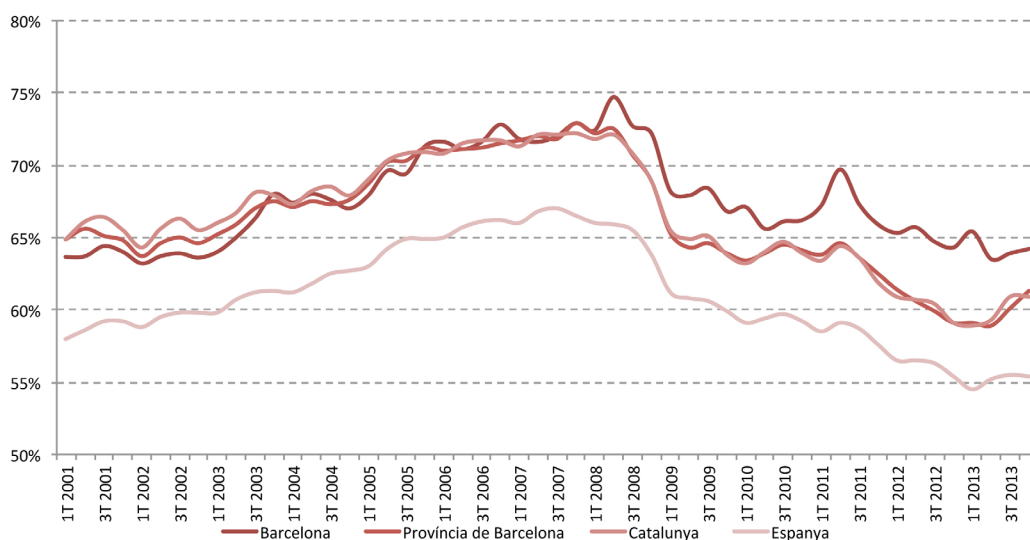
Font: INE, *Encuesta de Población Activa* i Ajuntament de Barcelona

2.2.2 Taxa d'ocupació, 2001-2013

L'evolució de la taxa d'ocupació de la província de Barcelona (molt similar a la de Catalunya) va experimentar un gran creixement fins a la crisi econòmica de 2008. En concret, entre el primer trimestre de 2001 (64,9%) i el quart trimestre de 2007 (72,9%) va créixer vuit punts percentuals. A partir de 2008, va iniciar una etapa de descens fins a situar-se el segon trimestre de 2013 en el 58,9%, un nivell fins i tot inferior al 2001. El cas del municipi de Barcelona és lleugerament diferent, ja que ha suportat millor l'impacte de la crisi que els altres àmbits. Concretament, des de l'inici de la crisi l'any 2008, la taxa d'ocupació ha estat superior a la dels altres àmbits. L'any 2013 s'observa a tots els àmbits una certa recuperació, especialment a Barcelona i Catalunya, si bé encara a nivells molt baixos respecte dels màxims del període (vegeu el gràfic 3.4.).

Cal notar també que fins a la crisi del 2008 les taxes d'ocupació de Barcelona, la província i també de Catalunya havien estat molt semblants. En canvi, d'ençà d'aleshores la taxa d'ocupació de Barcelona s'ha reduït menys que la de la província i la de Catalunya i ha quedat a una distància d'uns tres punts per sobre d'aquestes.

Gràfic 3.4. Taxa d'ocupació de 16 a 64 anys. Barcelona, província de Barcelona, Catalunya i Espanya, 2001-2013. Percentatges

Font: INE, Encuesta de Población Activa i Ajuntament de Barcelona

2.3 La població aturada

2.3.1 Evolució de la població aturada, 2012-2013 (2n trimestre)

La població aturada, segons les dades de l'EPA, en el període entre el 2012 i el 2013 ha experimentat una forta reducció. La reducció de la població aturada ha estat més intensa a la província de Barcelona amb 71.000 aturats menys (-10,9%), dels quals 14.500 a Barcelona (-9,9%). La reducció ha estat menys intensa a Espanya amb 69.100 aturats menys (-1,2%) (vegeu taula 3.5.).

Taula 3.5. Població aturada de Barcelona, província de Barcelona, Catalunya i Espanya; 2012-2013

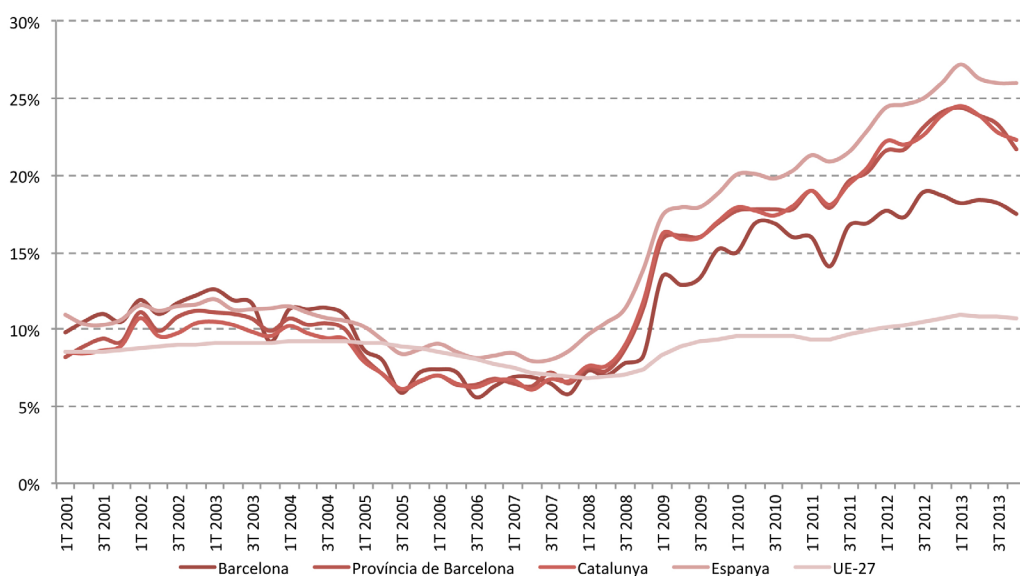
Població aturada	4T 2012	4T 2013	Creix. 2012-2013 (unitats)	Creix. 2012-2013 (%)
Barcelona	147.000	132.500	-14.500	-9,9
Província de Barcelona	651.500	580.500	-71.000	-10,9
Catalunya	885.100	820.400	-64.700	-7,3
Espanya	5.965.400	5.896.300	-69.100	-1,2

Font: INE, Encuesta de Población Activa i Ajuntament de Barcelona

2.3.2 Taxa d'atur, 2001-2013

La taxa d'atur del municipi de Barcelona el quart trimestre de 2013 es va situar en el 17,5% de la població activa. Aquesta xifra contrasta amb les taxes d'atur més elevades de la província de Barcelona i de Catalunya (21,7% i 22,3%, respectivament) i d'Espanya (26,0%) (gràfic 3.6.). Tanmateix, cal tenir en compte que, en comparació amb aquestes elevades taxes d'atur de l'economia espanyola, la UE-27 en conjunt no s'ha vist tan afectada per la crisi econòmica, ja que el mateix trimestre de 2013 la taxa d'atur es va situar en el 10,7% (uns quinze punts per sota la d'Espanya).

Gràfic 3.6. Taxa d'atur. Barcelona, província de Barcelona, Catalunya, Espanya i UE-27, 2001-2013. Percentatges

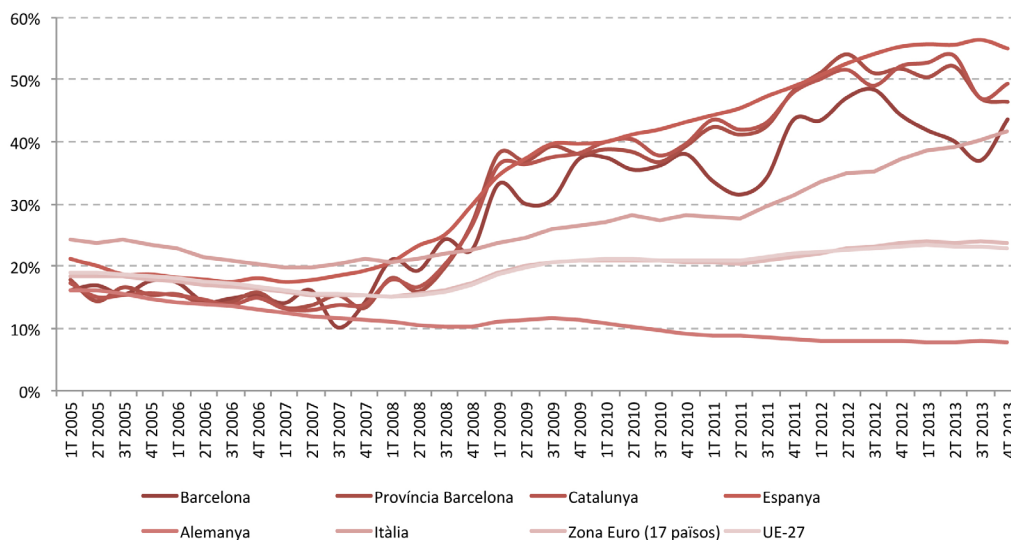

Font: INE, Encuesta de Población Activa i Ajuntament de Barcelona

L'esclat de la crisi econòmica ha posat de manifest que un dels grups de població més afectats ha estat el de la població menor de 25 anys. Tal com es pot veure en el gràfic 3.7., la taxa d'atur juvenil a tots els àmbits ha experimentat un fort creixement a partir del 2008 fins a situar-se el 2013 en taxes al voltant del 50% a Barcelona província, Catalunya i Espanya. És important destacar que el municipi de Barcelona, durant tot aquest període, s'ha situat lleugerament per sota de la taxa d'atur juvenil de la província de Barcelona. Sense treure rellevància a la importància d'aquestes xifres, cal tenir en compte que la taxa d'activitat d'aquest col·lectiu (és a dir, el percentatge de joves que treballen o busquen feina sobre el total de joves) se situa, de manera bastant estable, al voltant també del 50%. Aquestes dades ens diuen que l'atur del 50% afecta només el 50% de la població menor de 25 anys. A més, tradicionalment la taxa d'atur juvenil ha estat el doble de la taxa del conjunt de la població, de manera que les taxes observades, superiors al 50%, mantenen aquesta relació.

En comparació amb aquestes taxes d'atur juvenils tan elevades, la situació en el conjunt de països de la zona euro o de la UE-27 és significativament millor (23-24% d'atur juvenil). Dintre de la Unió Europea, destaca el bon comportament de la taxa d'atur juvenil d'Alemanya que, des de 2005, ha anat disminuint i durant el quart trimestre del 2013 ha arribat al 7,8%.

Gràfic 3.7. Taxa d'atur juvenil. Barcelona, província de Barcelona, Catalunya, Espanya, Alemanya, Itàlia, zona euro i UE-27, 2005-2013. Percentatges

Nota: Les dades de Barcelona, província de Barcelona i Catalunya estan calculades a partir de les dades de l'EPA, INE i Ajuntament de Barcelona a partir de l'EPA. Les dades d'Espanya, Itàlia, Alemanya, UE-27 i zona euro estan calculades a partir de les dades de l'Eurostat (LFS) (dades expressades com a mitjanes trimestrals).

Font: INE, *Encuesta de Población Activa*, Hermes (Diputació de Barcelona), Ajuntament de Barcelona i Eurostat

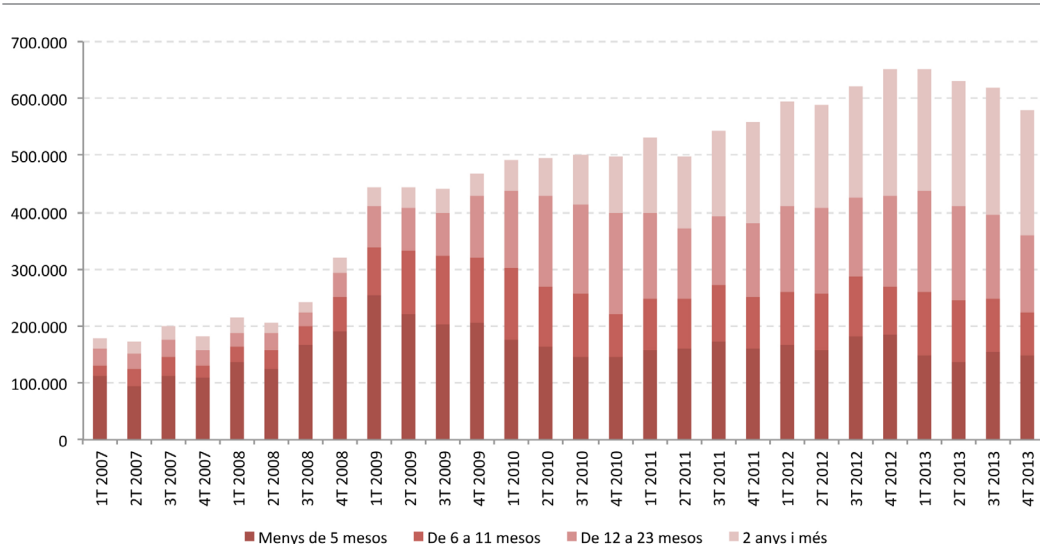
2.3.3 Població aturada per temps de cerca d'ocupació

La població aturada de la província de Barcelona ha experimentat un fort creixement des de l'inici de la crisi econòmica. Però a més d'aquest increment, la població aturada classificada segons la durada del temps de cerca d'ocupació també ha experimentat canvis substancials. Abans de l'inici de la crisi econòmica, el segon trimestre de 2008 hi havia 204.739 persones aturades, de les quals 125.672 feia menys de 5 mesos que eren a l'atur (61,4% del total), i hi havia 33.139 persones (16,2% del total) que ja feia entre 6 i 11 mesos que estaven aturades. Per tant, el 77,6% dels aturats/des feia menys d'un any que es trobaven en aquesta situació. Pel que fa a l'atur de llarga durada (entès com la població aturada que busca feina des de fa més d'un any), hi havia 27.633 persones que feia entre 12 i 23 mesos que eren a l'atur i 18.294 que feia més de dos anys que buscaven feina (vegeu gràfic 3.8.)

Però a partir del tercer trimestre de 2008 el nombre d'aturats/des va començar a augmentar i la distribució dels aturats/des en funció del temps de cerca de feina va canviar. De manera progressiva el percentatge d'aturats/des de fa menys de 5 mesos sobre el total d'aturats/des es va reduint del 60% en període precisi al voltant del 26% el 2013. Simultàniament a aquesta reducció, en els primers anys de la crisi econòmica (2008-2009) els que feia entre 6 i 11 mesos que eren a l'atur van ser els primers d'augmentar el pes sobre el total, fins a arribar a representar més del 25% dels aturats/des. En una segona etapa, a partir del 2010, les persones que eren a l'atur entre 12 i 23 mesos van passar a ser el grup més nombrós, fins a representar el 36% del total d'aturats/des. Finalment al final del 2011, els aturats/des que feia més de 2 anys que buscaven feina van esdevenir el grup més nombrós tant percentualment com en valor absolut. A tall de conclusió, es pot afirmar que a mesura que la crisi econòmica s'allarga en el temps, el pes dels aturats/des de llarga durada és cada cop més gran. Concretament el 2013 dels 580.487 aturats/

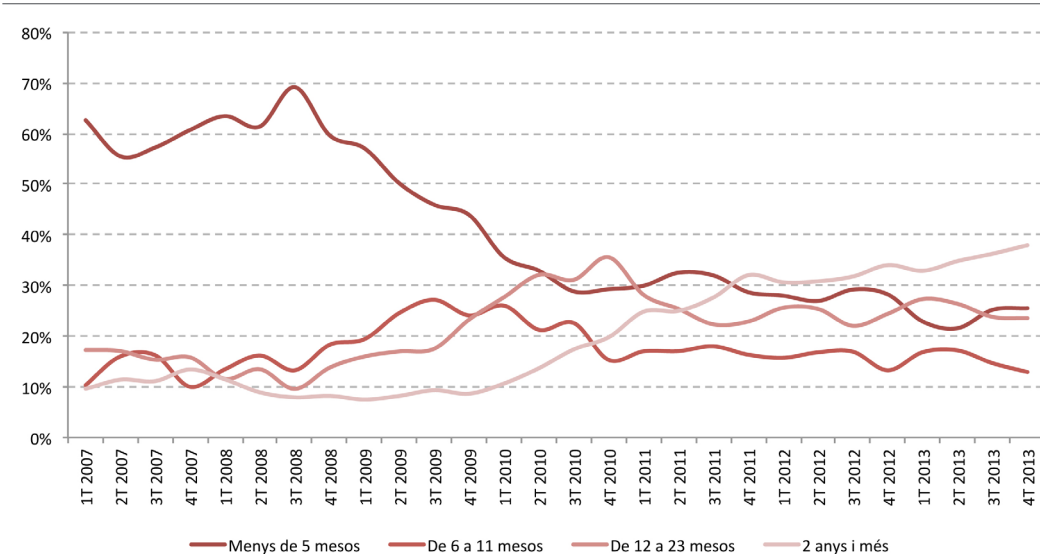
des de la província de Barcelona, un 61,5% dels aturats/des (357.220 persones), fa més d'un any que busquen feina. D'aquest grup d'aturats/des un 23,6% (136.842 persones) fa entre 12 i 23 mesos que busca feina i un 38,0% (220.378 persones) des de fa més de 2 anys (vegeu gràfic 3.9.).

Gràfic 3.8. Població aturada per temps de cerca d'ocupació. Província de Barcelona, 2007-2013. Valors absoluts

Font: INE, Encuesta de Población Activa

Gràfic 3.9. Població aturada per temps de cerca d'ocupació. Província Barcelona, 2007-2013. En percentatge

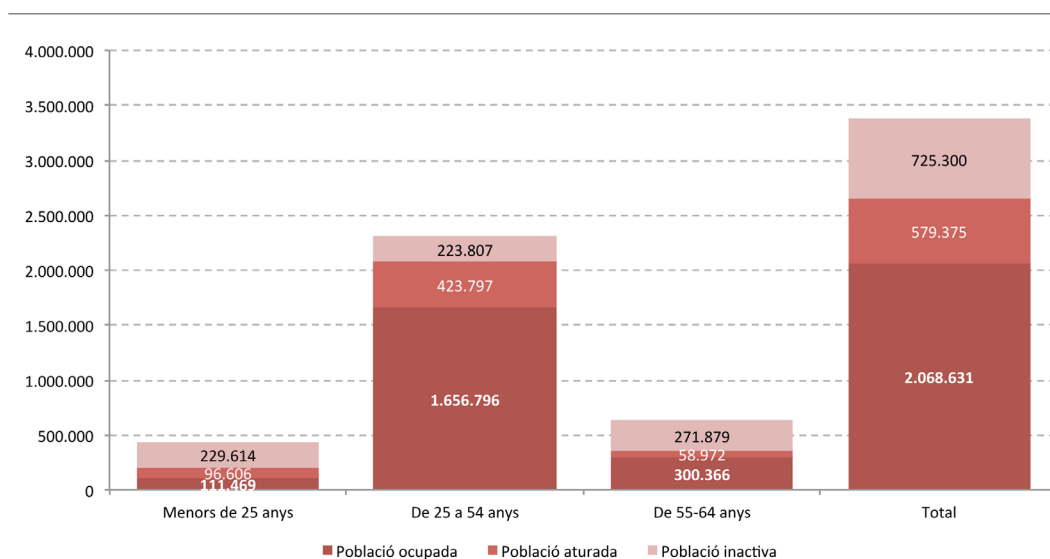

Font: INE, Encuesta de Población Activa

2.4 Població ocupada, aturada i inactiva per trams d'edat

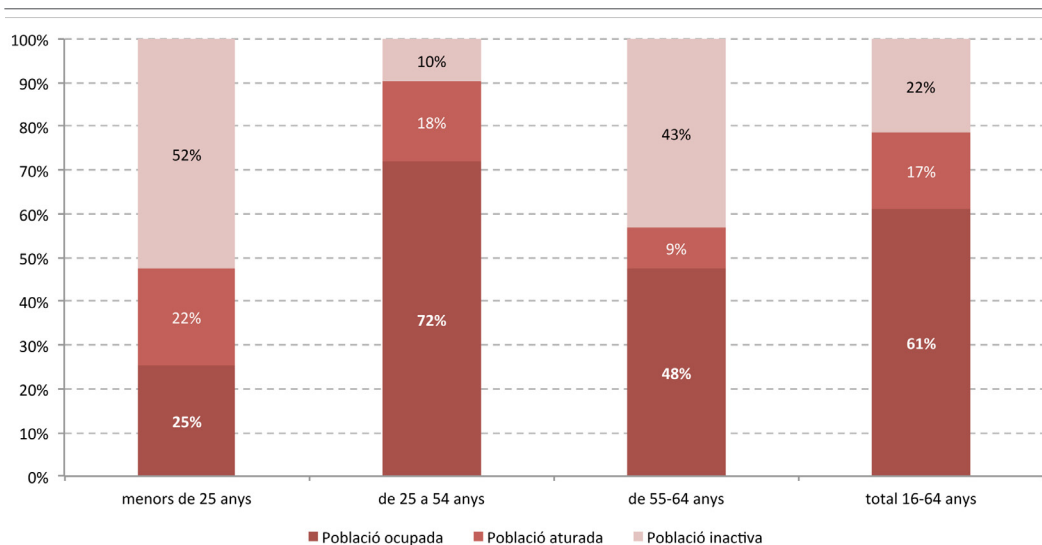
La població de 16 a 64 anys de la província de Barcelona l'agrupem en tres grans grups d'edat: els menors de 25 anys, els de 25 a 54 anys i els de 55 a 64 anys. Segons les dades de l'EPA de 2013, unes 229.614 persones del total de 437.688 persones de 16 a 24 anys estan inactives. En termes relatius això representa el 52,5% del total de població de 16 a 24 anys. De la resta de menors de 25 anys, unes 111.469 persones estan ocupades (25,5% sobre el total) i unes 96.606 estan aturades (22,1% sobre el total). Aquesta estructura és diferent dels altres trams d'edat. En el cas de la població de 25 a 54 anys, el tram d'edat més nombrós amb 2,3 milions de persones, la majoria de persones estan ocupades (1,7 milions de persones o el 71,9% de la població), unes 423.800 estan aturades (18,4% de la població) i tan sols unes 223.807 estan inactives (13,1% de la població). Pel que fa al tram d'edat de 55 a 64 anys, de les 631.217 persones, el 47,6% estan ocupades, un 43,1% estan inactives i tan sols el 9,3% estan aturades (vegeu el gràfic 3.10. i el gràfic 3.11.).

Gràfic 3.10. Població ocupada, aturada i inactiva per trams d'edat. Província de Barcelona, 2013. Valors absoluts

Font: INE, *Encuesta de Población Activa*

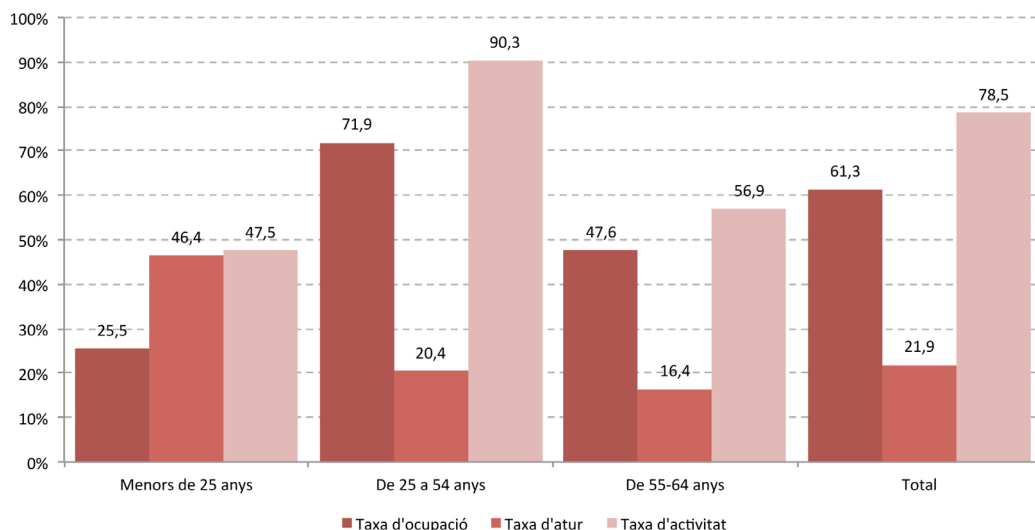
Gràfic 3.11. Pes de la població ocupada, aturada i inactiva sobre el total de cada tram d'edat. Província de Barcelona, 2013. Percentatge

Font: INE, *Encuesta de Población Activa*

Pel que fa a les taxes d'ocupació, d'atur i d'activitat per diferents trams d'edat, també s'hi observen diferències. L'any 2013 la població menor de 25 anys presenta una elevada taxa d'atur, concretament del 46,4%, mentre que la taxa d'ocupació és de les més reduïdes, ja que tan solament el 25,5% dels joves estan ocupats/des (vegeu el gràfic 3.12). Una altra característica d'aquest grup d'edat és la baixa taxa d'activitat, que no assoleix ni el 50%. Si es compara amb el grup de 25 a 54 anys, aquest es caracteritza per una elevada taxa d'ocupació (71,9%) i una elevada taxa d'activitat (90,3%). Pel que fa a la taxa d'atur de la població de 25 a 54 anys (20,4%), és una mica més baixa que la del conjunt de la població (21,9%). Finalment pel que fa al tram d'edat de 55 a 64 anys, la taxa d'ocupació és del 47,6%, més baixa que la del tram d'edat de 25 a 54 anys però superior a la dels joves. La taxa d'atur dels de 55 a 64 anys és del 16,4%, la més baixa de tots els grups d'edat. Finalment, la taxa d'activitat és del 56,9%, fet que evidencia una alta inactivitat d'aquest grup d'edat ja sigui a causa de les prejubilacions, perquè es dedica a les tasques de la llar o perquè té alguna incapacitat permanent.

Gràfic 3.12. Taxa d'ocupació, d'atur i d'activitat per trams d'edat. Província de Barcelona, 2013. Percentatges

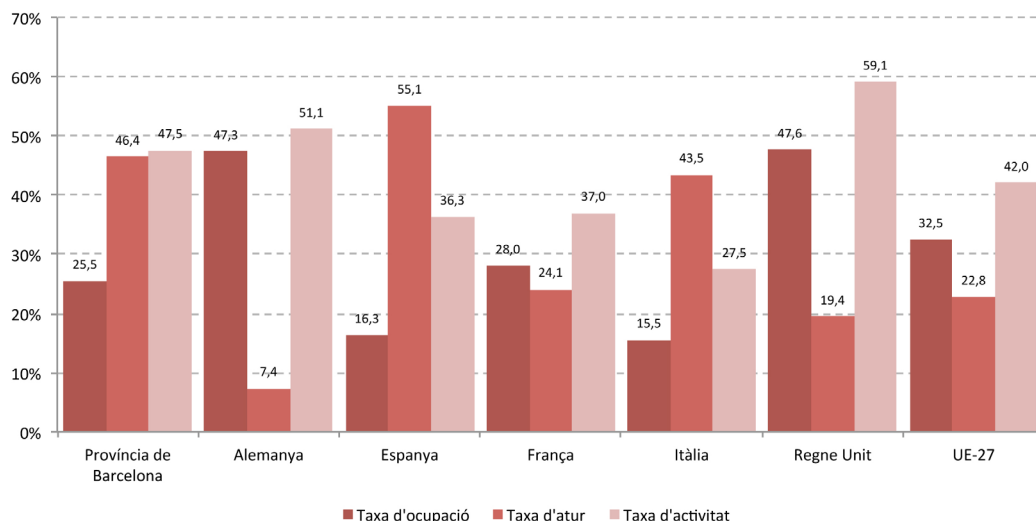

Font: INE, Encuesta de Población Activa

2.4.1 Comparació internacional de les taxes d'ocupació, d'atur i d'activitat dels menors de 25 anys

De l'anàlisi de la població menor de 25 anys de la província de Barcelona, en destaca la baixa taxa d'ocupació (25,5%) i l'alta taxa d'atur (46,4%). Aquestes són unes xifres molt negatives, i en el cas d'Espanya, la situació encara és pitjor, amb una taxa d'ocupació més baixa (del 16,3%) i una taxa d'atur més elevada (del 55,1%). Si es comparen les dades de la província de Barcelona amb el conjunt de la UE-27 s'observen grans diferències: la taxa d'ocupació dels menors de 25 anys és més elevada (32,5%) i la taxa d'atur és la meitat de la de la província (22,8%). Però on les diferències s'accentuen més és en la comparació amb Alemanya, ja que aquest país té una elevada taxa d'ocupació (del 47,3%) i una baixa taxa d'atur (del 7,4%). La província de Barcelona destaca amb la taxa d'activitat (del 47,5%) molt per sobre de la d'Itàlia (27,5%), la d'Espanya (36,3%), i la de França (37,0%) però inferior a la d'Alemanya (51,1%) i la del Regne Unit (59,1%) (vegeu el gràfic 3.13.).

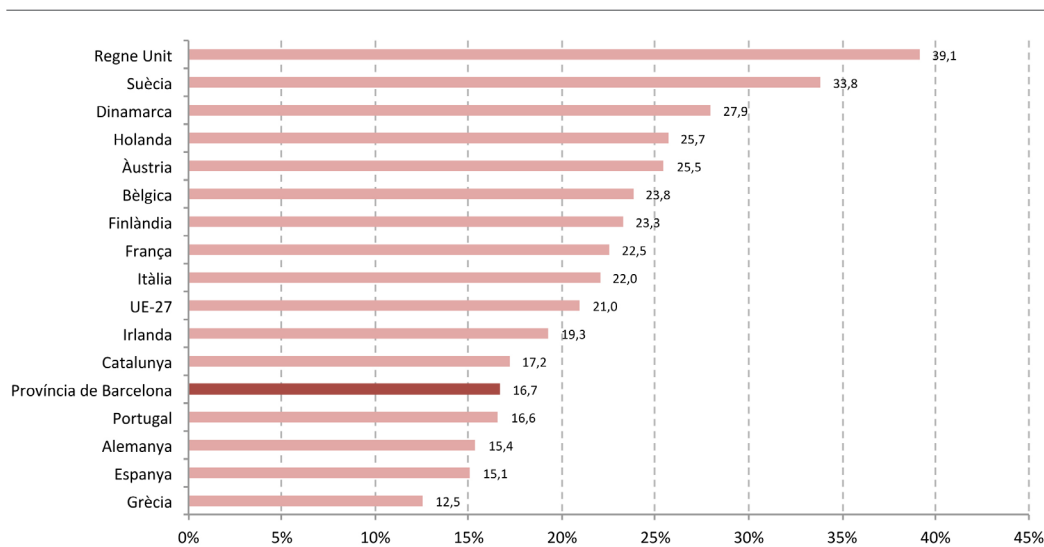
Gràfic 3.13. Taxa d'ocupació, d'atur i d'activitat dels menors de 25 anys. Província de Barcelona, Espanya, Alemanya, França, Itàlia, Regne Unit i la UE-27, 4t trimestre 2013. Percentatge

Font: INE, Encuesta de Población Activa i Eurostat

Tot i les elevades taxes de desocupació juvenil, és interessant avaluar la importància quantitativa que aquest col·lectiu té dins del conjunt de població aturada. El 2013, a la província de Barcelona, el pes dels aturats/des menors de 25 anys ha estat del 16,7% del total d'aturats/des, semblant al del conjunt de Catalunya i lleugerament superior al d'Espanya (15,1%) i al de països amb taxes d'atur globals molt més baixes, com Alemanya. Però, en canvi, és molt inferior al d'altres països com Itàlia (22,0%), França (22,5%) o el Regne Unit (39%) (gràfic 3.14.).

Gràfic 3.14. Aturats/des menors de 25 anys sobre el total d'aturats/des. Països de la UE-15 i UE-27, 2013. Percentatges

Font: Eurostat, Idescat i Hermes (Diputació de Barcelona)

3. Evolució de l'afiliació a la seguretat social, la composició sectorial de l'ocupació i la contractació

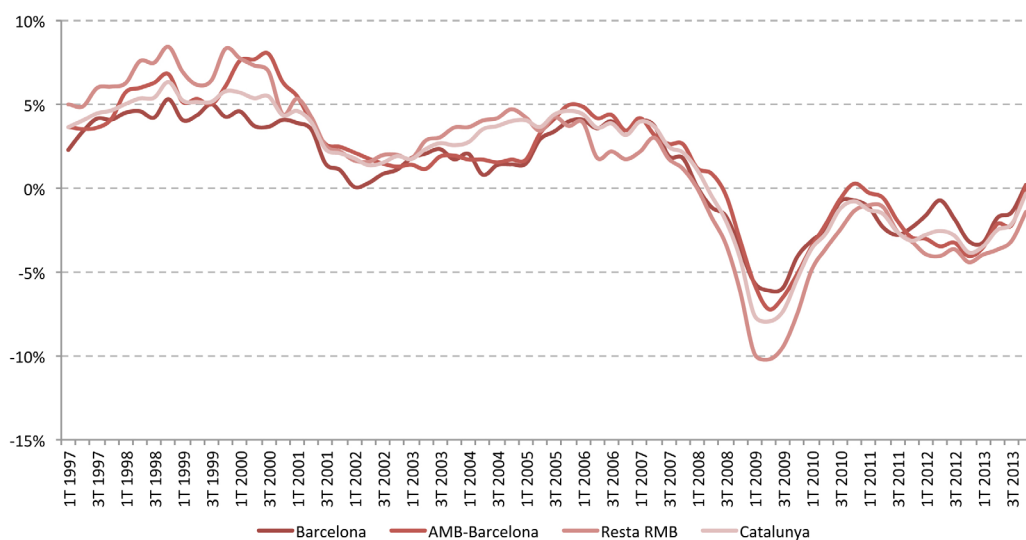
3.1 L'afiliació a la seguretat social

3.1.1 Comparació de l'evolució de l'ocupació a l'AMB i als altres àmbits territorials, 1997-2013

Per exposar amb més detall l'evolució del mercat de treball a l'àmbit metropolità, s'han analitzat les sèries d'afiliació de treballadors/es a la Seguretat Social (règim general de la Seguretat Social i règim especial dels treballadors autònoms) entre 1997 i 2013.

En el gràfic 3.15., on es presenten les taxes de creixement interanual dels diferents àmbits, es pot observar que després del primer impacte de la crisi econòmica l'any 2008 es produeix un nou empitjorament de la situació en el mercat de treball a partir del primer trimestre de 2011 en tots els àmbits territorials d'anàlisi. Barcelona és l'únic àmbit que té un comportament diferenciat, ja que entre el tercer trimestre de 2011 i el segon trimestre de 2012 aconseguix una reducció de la destrucció d'ocupació superior a la dels altres àmbits, mentre que a partir del tercer trimestre de 2012 hi torna a haver reducció de l'ocupació. No és fins al segon trimestre de 2013 que sembla que es redueix el nivell de destrucció de l'ocupació en tots els àmbits d'anàlisi territorial i pel quart trimestre de 2013, les taxes tornen a ser positives per Barcelona i l'AMB; no és així per a la resta de l'RMB ni per al conjunt de Catalunya.

Gràfic 3.15. Ocupats/des. Barcelona, resta AMB, resta RMB i Catalunya (RGSS+autònoms), 1997-2013. Taxes de creixement trimestral interanual

Font: Departament d'Empresa i Ocupació, Generalitat de Catalunya, i Ministerio de Empleo y Seguridad Social

3.2 Composició sectorial de l'ocupació i perímetre de la indústria

D'uns anys ençà es manté un debat entorn al concepte de desindustrialització, entesa com la disminució de l'ocupació industrial sobre l'ocupació total, procés que afectaria especialment les economies desenvolupades.³⁶ Paral·lelament a la desindustrialització de les economies avançades s'ha produït un augment de les activitats de serveis o terciarització. Aquesta terciarització es caracteritza per “un augment del pes específic d'una part de les activitats de serveis en els consums intermedis de la major part de les branques d'activitat de les economies desenvolupades” (Baró, 2010). A més “augmenten la sofisticació, la diversitat i la diferenciació de productes així com la complexitat de l'organització de les estructures productives (tant a escala d'empresa com a escala del conjunt de la cadena de valor)”.³⁷ Cal tenir en compte que aquesta transformació facilitada per les tecnologies de la informació i les comunicacions seria l'origen de l'expansió dels serveis intermedis destinats a la producció. Entre les activitats pròpiament manufactureres i les activitats de serveis s'ha produït una creixent complementaritat, de tal manera que la classificació de les activitats econòmiques en manufactureres i de serveis no és prou escaient. Tenint en compte aquest context, pot ser interessant, en termes d'anàlisi, definir un nou perímetre de les activitats industrials que inclogui aquests canvis organitzatius i de producció industrial. En aquest sentit, s'ha proposat delimitar el sector industrial de tal manera que inclogui tant la indústria manufacturera com els serveis destinats a la producció, entenent com a serveis destinats a la indústria els serveis a les empreses, els serveis financers, els serveis de comerç, els serveis de transport i comunicacions i els serveis de xarxa elèctrica, gas i aigua.³⁸

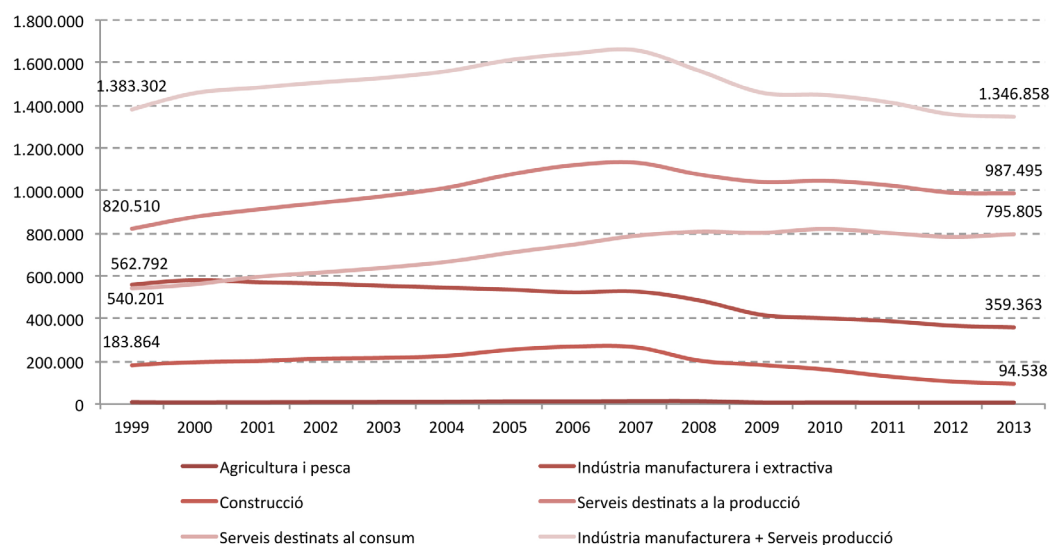
En el cas de Catalunya, tal com es pot veure en el gràfic 3.16., entre 1999 i 2013, l'ocupació industrial ha disminuït de les 562.800 a les 359.400 persones (una disminució del 36%), mentre que l'ocupació dels serveis destinats a la producció ha augmentat de les 820.500 a les 987.500 persones (un augment del 20%). En conjunt, la indústria manufacturera i els serveis destinats a la producció han passat d'1,38 milions de persones ocupades l'any 1999 a 1,35 milions l'any 2013 (amb un pic d'1,66 milions l'any 2007). En termes percentuals representa una disminució del 65,4% al 60,0% de l'ocupació total, i el manteniment durant tot el període com el principal sector econòmic (vegeu gràfic 3.17).

³⁶ Cal tenir en compte que el pes de l'ocupació industrial sobre el total pot disminuir si l'ocupació industrial no creix i l'ocupació total sí que ho fa.

³⁷ Baró, E (2010), *op. cit.*, p. 37.

³⁸ Per a més detalls, consulteu l'annex, on es presenta una llista de les activitats econòmiques classificades segons la CNAE-93 i CNAE-2009 que formen els serveis destinats a la producció.

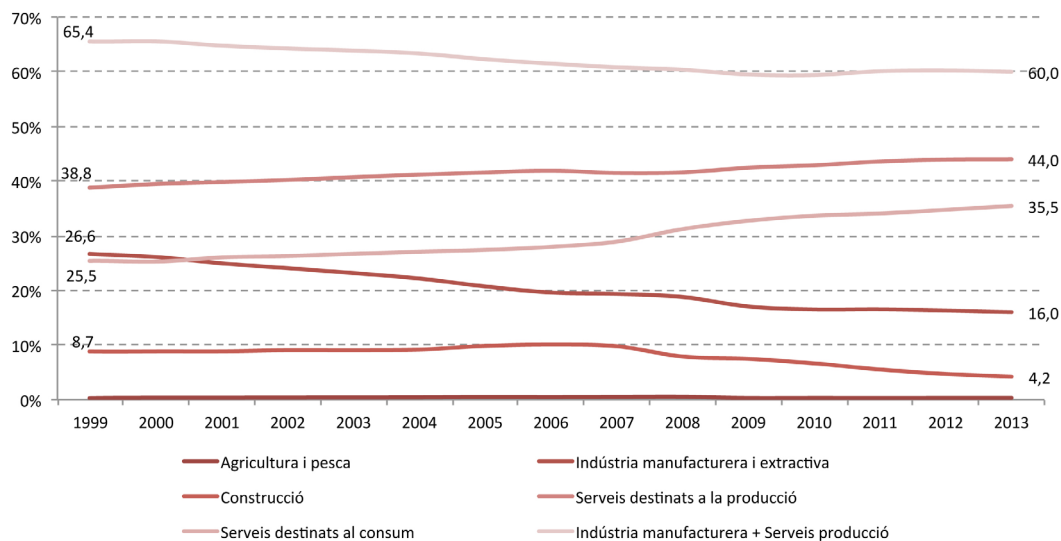
Gràfic 3.16. Treballadors/es per grans sectors econòmics. Catalunya, 1999-2013. Valors absoluts

Nota: Afiliació al règim general de la Seguretat Social; les dades del 1999 al 2008 estan classificades segons la CNAE-93, i del 2009 al 2013, segons la CNAE-09.

Font: Ministerio de Empleo y Seguridad Social

Gràfic 3.17. Treballadors/es per grans sectors econòmics. Catalunya, 1999-2013. Percentatges

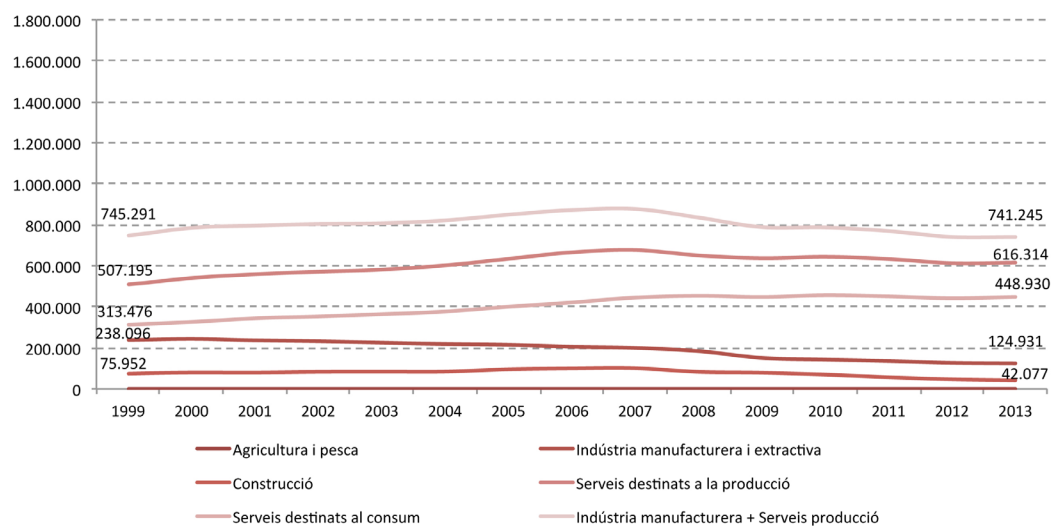

Nota: Afiliació al règim general de la Seguretat Social; les dades del 1999 al 2008 estan classificades segons la CNAE-93, i del 2009 al 2013, segons la CNAE-09.

Font: Ministerio de Empleo y Seguridad Social

En el cas de l'AMB, l'ocupació industrial també ha disminuït però de manera més destacada, passant de les 238.000 persones l'any 1999 a les 125.000 l'any 2013 (reducció del 48%), mentre que els serveis destinats a la producció han augmentat de les 507.200 persones l'any 1999 a les 616.314 persones l'any 2012 (augment del 21,5%). Aquesta reducció, en ser més intensa a l'AMB que al conjunt de Catalunya, reflectiria una tendència a la relocalització de les activitats industrials cap a entorns menys centrals. El conjunt de la indústria manufacturera i els serveis destinats a la producció a l'AMB, com en el cas de Catalunya, ha passat de 745.300 persones ocupades l'any 1999 a les 741.300 de l'any 2012 (amb un pic de 877.800 persones l'any 2007). En termes percentuals, representa un descens del 65,6% al 60,1% de l'ocupació total, que fa que aquest conjunt d'activitats ocupin un lloc central de l'economia (vegeu gràfic 3.18. i gràfic 3.19.).

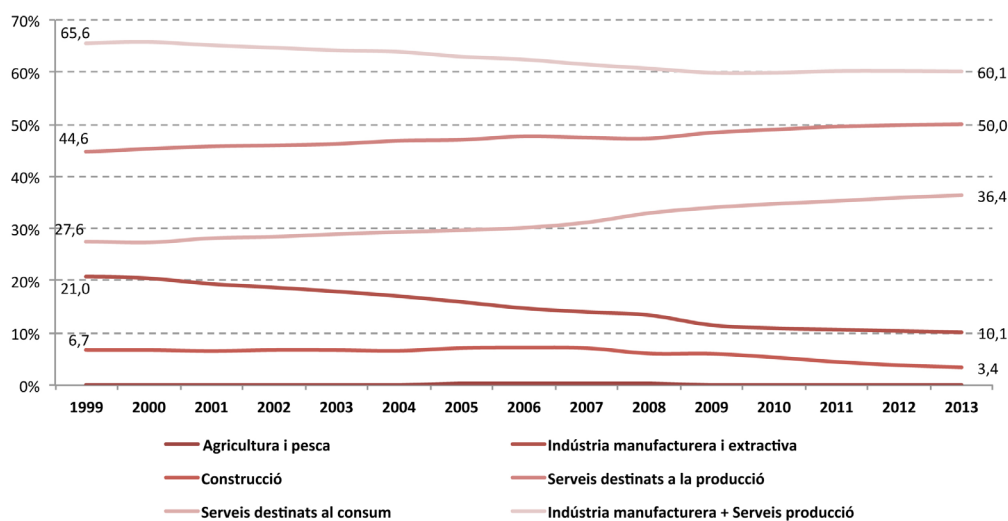
Gràfic 3.18. Treballadors/es per grans sectors econòmics. AMB, 1999-2013. Valors absoluts

Nota: Afiliació al règim general de la Seguretat Social; les dades del 1999 al 2008 estan classificades segons la CNAE-93, i del 2009 al 2013, segons la CNAE-09.

Font: Ministerio de Empleo y Seguridad Social

Gràfic 3.19. Treballadors/es per grans sectors econòmics. AMB, 1999-2013. Percentatges

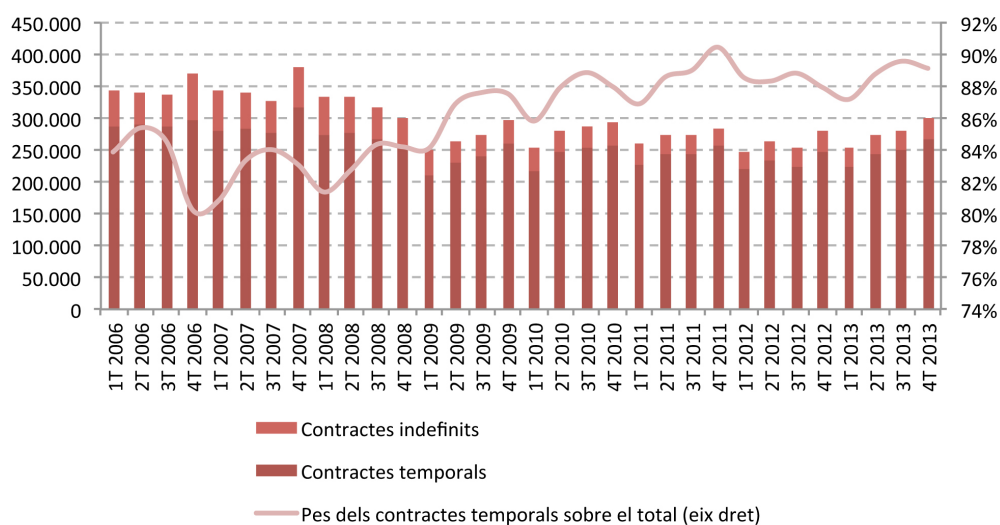
Nota: Afiliació al règim general de la Seguretat Social; les dades del 1999 al 2008 estan classificades segons la CNAE-93, i del 2009 al 2013, segons la CNAE-09.

Font: Ministerio de Empleo y Seguridad Social

3.3 Contractes registrats

El quart trimestre de l'any 2013 es van signar poc més de 300.000 contractes a l'AMB, dels quals 268.000 (89%) eren temporals i 33.000 eren indefinits. El total de contractes registrats d'aquest quart trimestre de 2013 ha estat molt inferior comparat amb la mitjana de 345.000 contractes signats els trimestres anteriors a l'inici de la crisi econòmica de l'any 2008. Un fet que cal destacar és que la gran majoria són contractes temporals i amb tendència creixent des de l'any 2007 (vegeu gràfic 3.20.).

Gràfic 3.20. Contractes segons modalitat. AMB, 2006-2013. Valors absoluts i percentatges sobre el total

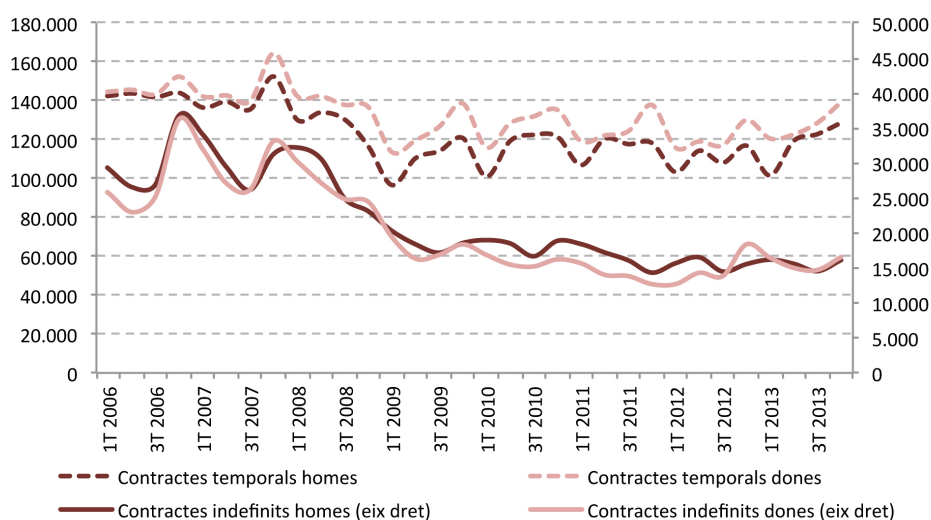

Nota: Les dades trimestrals fan referència a l'acumulat dels tres mesos de cada trimestre. A partir del gener de 2012 s'han inclòs les dades dels contractes dels treballadors/res de la llar.
Font: SEPE, Ministerio de Empleo y Seguridad Social

3.3.1 Contractes registrats per modalitat i sexe

Si s'analiza l'evolució dels contractes registrats a l'AMB segons el sexe, s'observa que les dones han signat més contractes temporals que els homes al llarg de tot el període. Una altra característica dels contractes temporals que es pot observar en el gràfic 3.21. és l'elevada estacionalitat, és a dir, la contractació de temporals és més elevada el quart trimestre de cada any que la dels altres trimestres del mateix any. Pel que fa als contractes indefinits, en termes generals, els homes registren més contractes d'aquest tipus que les dones i, a diferència dels contractes temporals, no s'hi observa tanta estacionalitat.

Gràfic 3.21. Contractes a l'AMB segons modalitat i sexe, 2006-2013

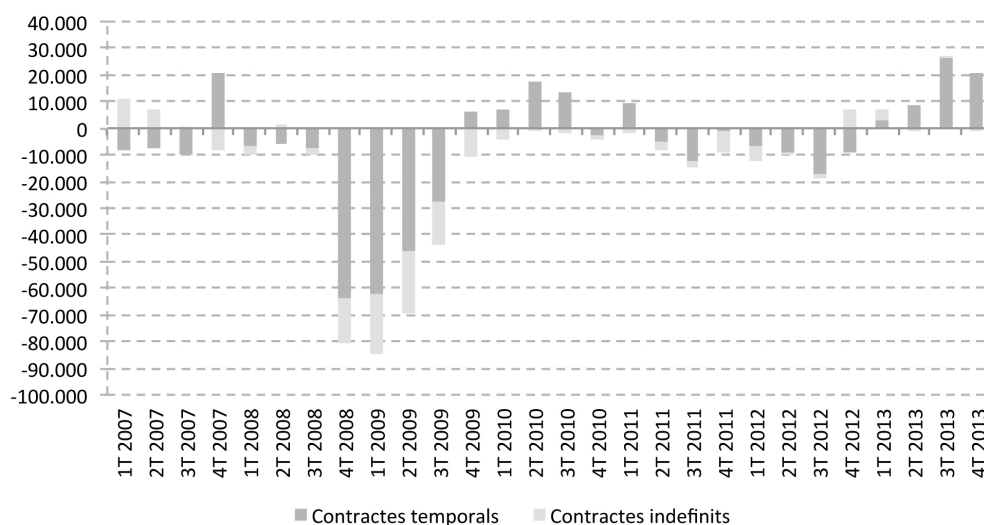

Nota: Les dades trimestrals fan referència a l'acumulat dels tres mesos de cada trimestre.
A partir del gener de 2012 s'han inclòs les dades dels contractes dels treballadors/res de la llar.
Font: SEPE, Ministerio de Empleo y Seguridad Social

Pel que fa a la variació interanual dels contractes registrats a l'AMB, cal destacar el fort impacte de la crisi econòmica a partir del quart trimestre de 2008 i fins al quart trimestre de 2009. La paràlisi econòmica es va traduir en una dràstica aturada en la contractació laboral: hi va haver una reducció interanual de més de 85.000 contractes el primer trimestre de 2009. No obstant això, cal tenir en compte que en aquest període la reducció dels contractes registrats es produeix principalment en els contractes temporals (vegeu gràfic 3.22.).

Entre el primer trimestre de 2010 i fins al primer trimestre de 2011 la variació de la contractació torna a ser positiva, però únicament gràcies als contractes temporals, ja que la contractació indefinida continua disminuint. A partir del segon trimestre de 2011 la contractació (indefinida i temporal) torna a disminuir però a un ritme més lent que a l'inici de la crisi l'any 2008. No ha estat fins a l'any 2013 que la variació de la contractació ha tornat a tenir un signe positiu: el primer trimestre de 2013 han crescut ambdós tipus de contractes, però el segon trimestre de 2013 només ho han fet els contractes temporals.

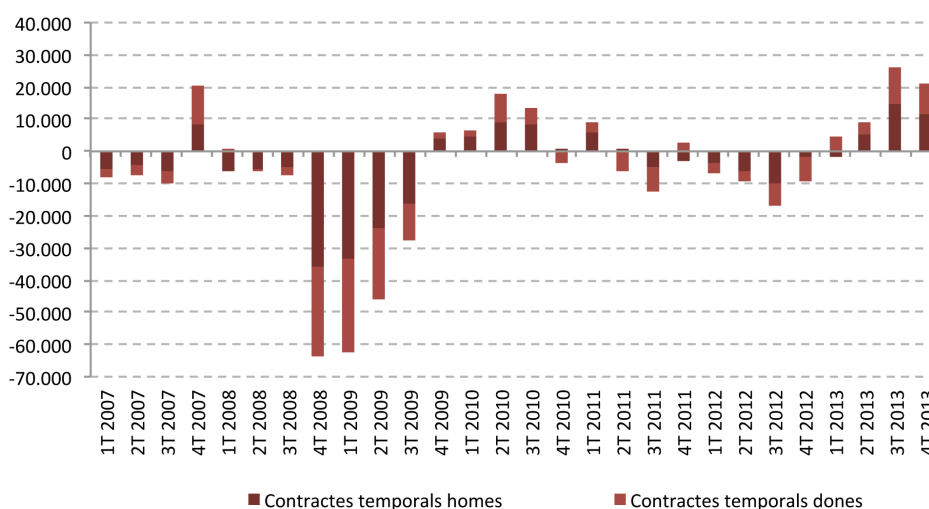
Gràfic 3.22. Contractes a l'AMB segons modalitat, 2007-2013. Variació interanual en valor absolut

Nota: A partir de gener de 2012 s'han inclòs les dades dels contractes dels empleats de la llar.
Font: SEPE, Ministerio de Empleo y Seguridad Social

Si s'analiza l'evolució interanual dels contractes temporals segons el sexe, també s'observen quatre etapes de variació positiva i negativa. En la primera etapa (entre el quart trimestre de 2008 i el quart trimestre de 2009), la caiguda en els contractes temporals signats és superior per als homes que per a les dones. En la segona etapa (entre el quart trimestre de 2009 i el primer trimestre de 2011), es produeix un augment de la contractació temporal tant per a homes com per a dones. En la tercera etapa (entre el segon trimestre de 2011 i el quart trimestre de 2012), es tornen a reduir els contractes temporals tant en homes com en dones. Finalment, en la quarta etapa a partir del primer trimestre de 2013, el nombre de contractes temporals torna a créixer però només en el cas de les dones, i ja a partir del segon trimestre de 2013 l'augment és per a tots dos sexes (vegeu gràfic 3.23.).

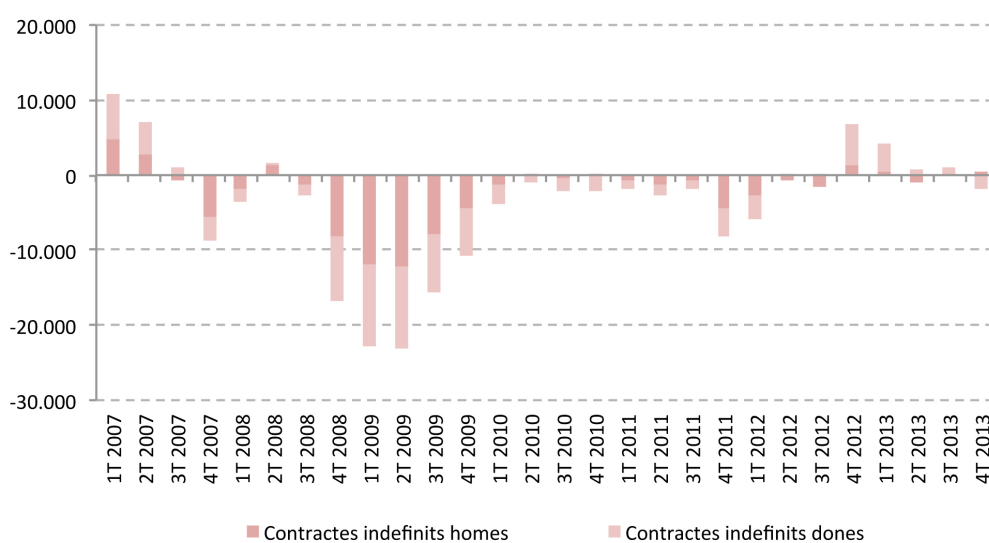
Gràfic 3.23. Contractes temporals segons sexe. AMB, 2007-2013. Variació interanual en valors absoluts

Nota: A partir del gener de 2012 s'han inclòs les dades dels contractes dels treballadors/res de la llar.
Font: SEPE, Ministerio de Empleo y Seguridad Social

L'evolució interanual dels contractes indefinits segons el sexe té un comportament lleugerament diferent de la contractació temporal. Entre el quart trimestre de 2008 i el quart trimestre de 2009 es produeix una forta reducció de la contractació indefinida en termes interanuals tant en homes com en dones. A partir del primer trimestre de 2010, la reducció interanual en la contractació indefinida es frena i ja no té la mateixa magnitud que a l'inici de la crisi econòmica. Aquesta situació negativa continua cada trimestre, fins que es produeix un petit canvi el segon trimestre de 2012 en què la contractació interanual indefinida de les dones torna a ser positiva. No obstant això, el darrer trimestre de 2013 la contractació indefinida de les dones tornar a reduir-se (vegeu gràfic 3.24.).

Gràfic 3.24. Contractes indefinits segons sexe. AMB, 2007-2013. Variació interanual en valors absoluts

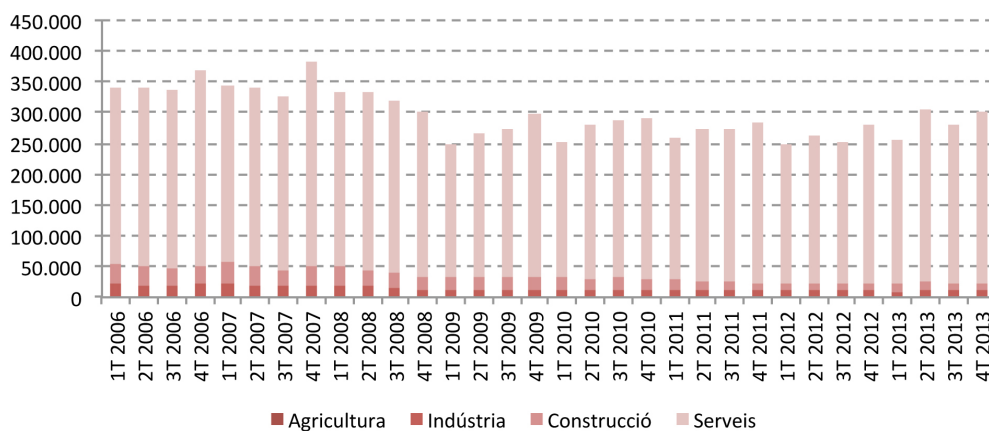

Nota: A partir del gener de 2012 s'han inclòs les dades dels contractes dels treballadors/res de la llar.
Font: SEPE, Ministerio de Empleo y Seguridad Social

3.3.2 Contractes registrats per sector

Pel que fa a l'evolució trimestral de la contractació registrada per sectors a l'AMB, cal destacar que la gran majoria de contractes signats són del sector serveis (vegeu gràfic 3.25.). A més, des de l'inici de la crisi el pes dels contractes del sector serveis no ha deixat d'augmentar. Abans de la crisi econòmica, dels més de 350.000 contractes que se subscriuen, el 85% eren del sector serveis, un 10% eren de la construcció i un 5% pertanyien a la indústria. Segons les últimes dades disponibles del quart trimestre de 2013, el pes dels contractes del sector serveis ha crescut fins al 92% dels contractes (277.000 contractes), mentre que el pes de la construcció ha baixat fins al 3,9% (11.800 contractes) i el de la indústria se situa en el 3,7% (11.200 contractes).

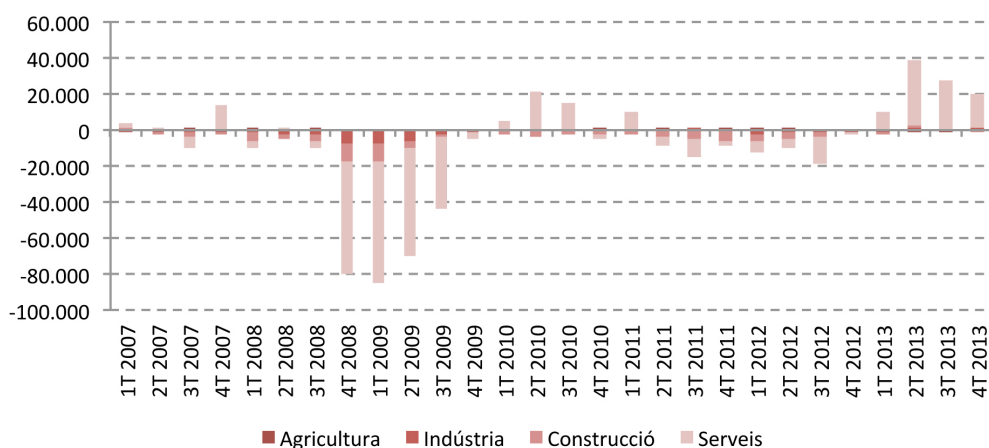
Gràfic 3.25. Contractes per sectors. AMB, 2006-2013. Valors absoluts

Nota: Les dades trimestrals fan referència a l'acumulat dels tres mesos de cada trimestre.
A partir del gener de 2012 s'han inclòs les dades dels contractes dels treballadors/res de la llar.
Font: SEPE, Ministerio de Empleo y Seguridad Social

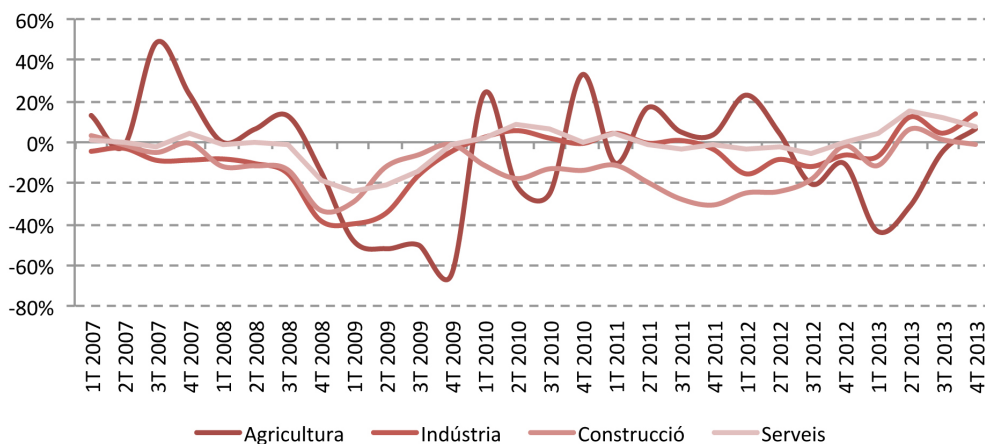
Si s'analitza l'evolució interanual dels contractes signats segons sector, s'observa que a l'inici de la crisi econòmica la caiguda de contractes va afectar tots els sectors i en nombres absoluts, en primer lloc, els contractes de serveis; seguidament, els de la construcció, i, finalment, els de la indústria (gràfic 3.26.). A partir del primer trimestre de 2010, la reducció en la contractació es va concentrar en la construcció i la indústria, mentre que els serveis van registrar taxes de creixement interanual positives. Durant el 2011 i el 2012, la variació interanual dels contractes registrats de tots els sectors va tornar a ser negativa (gràfic 3.27.). No ha estat fins al primer trimestre de 2013 que la variació interanual dels contractes ha tornat a ser positiva gràcies sobretot al sector serveis.

Gràfic 3.26. Contractes segons sector. AMB, 2007-2013. Variació interanual en valors absoluts

Nota: A partir del gener de 2012 s'han inclòs les dades dels contractes dels treballadors/res de la llar.
Font: SEPE, Ministerio de Empleo y Seguridad Social

Gràfic 3.27. Contractes segons sector. AMB, 2007-2013. Variació interanual en percentatge

Nota: A partir del gener de 2012 s'han inclòs les dades dels contractes dels treballadors/res de la llar.
Font: SEPE, Ministerio de Empleo y Seguridad Social

4. Principals resultats de l'ECVHP relacionats amb el mercat de treball

4.1 Taxes d'activitat, ocupació i atur, segons àmbit territorial. població de 18 anys i més. 1995, 2000, 2006 i 2011

En el període 1995-2006, l'àmbit de Barcelona ha experimentat un fort creixement econòmic que s'ha traduït en un creixement destacat en les principals magnituds del mercat de treball (l'activitat i l'ocupació), però des de l'impacte de la recessió de 2008, l'activitat i l'ocupació han impactat negativament en aquests indicadors. Les dades de l'ECVHP permeten veure amb més detall què ha passat a l'interior de l'RMB i des del 2000 a la resta de la província.

L'any 2011, la major taxa d'activitat es localitza a la resta de l'RMB (65,1%) per sobre dels valors de la resta de l'AMB i de la resta de la província (al voltant del 63,0%), mentre que el valor més baix es localitza a Barcelona (60,3%). En canvi, Barcelona presenta la major taxa d'ocupació (50,2%), mentre que la resta d'àmbits van des del 47,3% de la resta de l'RMB fins al 48,8% de la resta de la província de Barcelona (vegeu taula 3.28.). En altres paraules, Barcelona, amb una taxa d'activitat lleugerament inferior, té una taxa d'ocupació més elevada que els àmbits més externs de la província. Pel que fa a la taxa d'atur, Barcelona suporta millor l'impacte de la crisi, amb el valor més baix de tots els àmbits (16,9%), mentre que els valors més elevats es localitzen a la resta de l'RMB (27,4%). La resta de l'AMB i de la província de Barcelona presenten uns valors semblants (23-24%).

Taula 3.28. Taxes d'activitat, d'ocupació i d'atur de població de 18 anys i més. Diferents àmbits de la província de Barcelona, 1995, 2000, 2006 i 2011. Percentatges

Barcelona	1995	2000	2006	2011
Taxa d'activitat	52,5	54,8	58,6	60,3
Taxa d'ocupació	42,6	50,0	54,4	50,2
Taxa d'atur	18,9	8,8	7,2	16,9
Resta AMB	1995	2000	2006	2011
Taxa d'activitat	55,5	58,6	64,9	63,1
Taxa d'ocupació	43,1	53,0	59,4	48,1
Taxa d'atur	22,3	9,6	8,5	23,9
Resta RMB	1995	2000	2006	2011
Taxa d'activitat	56,5	63,3	62,0	65,1
Taxa d'ocupació	45,9	59,4	56,8	47,3
Taxa d'atur	18,8	6,2	8,4	27,4
Resta província Barcelona	1995	2000	2006	2011
Taxa d'activitat		58,4	58,9	63,0
Taxa d'ocupació		55,1	55,7	48,8
Taxa d'atur		5,7	5,5	22,5

Font: IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 1995 i 2000* i Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2006 i 2011*

Entre 1995 i 2011, s'ha produït a tots els àmbits de Barcelona un important augment de la taxa d'activitat sobretot a la resta de l'RMB (8,6 punts percentuals), més que a Barcelona (7,8 p. p.) o la resta de l'AMB (7,7 p. p.). En canvi, la taxa d'ocupació ha augmentat més a Barcelona (7,6 p. p.) que a la resta d'àmbits. Pel que fa a la taxa d'atur, aquesta ha augmentat com a resultat de la crisi i ha trencat la tendència observada des de l'any 2000 de reducció en el seu valor. En aquest període, el major augment de la taxa d'atur es produeix a la resta de l'RMB (8,6 p. p.), mentre que la resta de l'AMB només creix l'1,6 p. p. En canvi, a Barcelona la taxa d'atur disminueix (-2,0 p. p.). Com a resultat, la taxa d'atur de la resta de l'RMB (27,4%) és deu punts superior a la taxa d'atur de Barcelona (16,9%) (vegeu taula 3.29.).

Si es posa l'atenció només en el període més recent, de 2006 a 2011, es pot observar que l'impacte de la crisi ha tingut un efecte diferencial en els diferents àmbits territorials de la província de Barcelona. Així, la major caiguda en la taxa d'ocupació s'ha produït a la resta de l'AMB (-11,4 p. p.) i a la resta de l'RMB (-9,5 p. p.), mentre que el menor descens es localitza a Barcelona (-4,3 p. p.). En canvi, el major augment de la taxa d'atur es dona a la resta de l'RMB (19,0 p. p.), seguit de la resta de la província (17,0 p. p.), i la resta de l'AMB (15,4 p. p.). Barcelona és l'àmbit on menys creix la taxa d'atur (9,7 p. p.). En conjunt, el creixement de la taxa d'activitat ha estat superior a la resta de la província de Barcelona (4,1 p. p.) que a Barcelona (1,7 p. p.). Per tant, es pot dir que l'impacte de la crisi sobre l'ocupació i l'atur ha estat menor a la ciutat de Barcelona que a la resta d'àmbits (vegeu taula 3.29.).

Taula 3.29 Taxes d'activitat, d'ocupació i d'atur de població de 18 anys i més. Diferents àmbits de la província de Barcelona, 1995, 2000, 2006 i 2011. Variació en punts percentuals

Municipi de Barcelona	Variació en punts percentuals		
	1995-2011	2000-2011	2006-2011
Taxa d'activitat	7,8	5,5	1,7
Taxa d'ocupació	7,6	0,2	-4,3
Taxa d'atur	-2,0	8,1	9,7
Resta AMB	Variació en punts percentuals		
	1995-2011	2000-2011	2006-2011
Taxa d'activitat	7,7	4,6	-1,8
Taxa d'ocupació	4,9	-4,9	-11,4
Taxa d'atur	1,6	14,3	15,4
Resta RMB	Variació en punts percentuals		
	1995-2011	2000-2011	2006-2011
Taxa d'activitat	8,6	1,8	3,1
Taxa d'ocupació	1,4	-12,1	-9,5
Taxa d'atur	8,6	21,1	19,0
Resta província Barcelona	Variació en punts percentuals		
	1995-2011	2000-2011	2006-2011
Taxa d'activitat		4,6	4,1
Taxa d'ocupació		-6,2	-6,9
Taxa d'atur		16,7	17,0

Font: IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 1995 i 2000* i Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2006 i 2011*

4.2 Categoria socioprofessional segons àmbit territorial. 2000, 2006 i 2011. Població ocupada de 18 a 64 anys

Al municipi de Barcelona l'any 2011, la categoria socioprofessional més abundant és la de directius i professionals de rang mitjà (24,0%), seguida pels treballadors semiqualficats de serveis (21,4%), els directius i professionals d'alt rang (15,2%), administratius qualificats (11,8%), petits empresaris i autònoms (11,9%), treballadors no qualificats (10,2%) i treballadors semiqualficats de la indústria (4,1%) (vegeu taula 3.30.).

Comparat amb els altres àmbits, cal destacar que el pes dels directius i professionals de rang mitjà de Barcelona (24,0%) és semblant al de la resta de l'AMB (22,2%) i de l'RMB (23,1%) i dobla el de la resta de la província (12,0%); en canvi el pes dels directius i professionals d'alt rang de Barcelona (15,2%) gairebé dobla el de tots els altres àmbits, que se situa entre el 6% i el 8%. Pel que fa als administratius qualificats Barcelona i la resta de l'AMB tenen el mateix pes (11,8%) i és superior al dels altres àmbits (que se situa entre el 7% i el 10%). En canvi, amb els encarregats i tècnics, la situació és totalment oposada, ja que el pes d'aquesta categoria socioprofessional augmenta a mesura que s'allunya de Barcelona. Una altra característica de Barcelona és l'elevat pes dels treballadors semiqualficats de serveis (21,4%), superior al de la resta de l'AMB (18,8%), la resta de la província de Barcelona (16,7%) i la resta de l'RMB (13,3%). En contraposició el pes dels treballadors semiqualficats de la indústria és més baix a Barcelona (4,1%) que a la resta de l'RMB (12,2%) o que a la resta de la província de Barcelona (10,1%). Finalment pel que fa als treballadors no qualificats el pes d'aquesta categoria a Barcelona és baix (10,2%) en comparació amb l'elevat pes de la resta de la província de Barcelona (24,7%) o de la resta de l'AMB (18,6%) (vegeu taula 3.30.).

Taula 3.30. Ocupats per categoria socioprofessional a diferents àmbits de la província de Barcelona. 2000, 2006 i 2011. Població ocupada de 18 a 64 anys

Municipi de Barcelona	Percentatge		
	2000	2006	2011
Directius i professionals d'alt rang	22,8	15,7	15,2
Directius i professionals de rang mitjà	17,1	24,6	24,0
Administratius qualificats	16,0	15,0	11,8
Petits empresaris i autònoms (no del sector agrari)	12,2	10,1	11,9
Petits empresaris i autònoms del sector agrari	0,0	0,1	0,0
Encarregats i tècnics	5,1	3,9	1,5
Treballadors semiqualficats de serveis	8,4	11,8	21,4
Treballadors semiqualficats de la indústria	6,7	7,2	4,1
Treballadors no qualificats	11,6	11,7	10,2
Total	100,0	100,0	100,0
Resta AMB	Percentatge		
	2000	2006	2011
Directius i professionals d'alt rang	9,0	6,6	6,6
Directius i professionals de rang mitjà	10,4	16,8	22,2
Administratius qualificats	13,4	10,5	11,8
Petits empresaris i autònoms (no del sector agrari)	14,5	12,1	10,1
Petits empresaris i autònoms del sector agrari	0,0	0,2	0,3
Encarregats i tècnics	8,7	6,0	3,4
Treballadors semiqualficats de serveis	10,3	12,9	18,8
Treballadors semiqualficats de la indústria	10,1	12,2	8,2
Treballadors no qualificats	23,7	22,9	18,6
Total	100,0	100,0	100,0
Resta RMB	Percentatge		
	2000	2006	2011
Directius i professionals d'alt rang	12,5	8,2	8,6
Directius i professionals de rang mitjà	11,6	15,1	23,1
Administratius qualificats	12,7	10,6	9,9
Petits empresaris i autònoms (no del sector agrari)	16,4	15,7	12,6
Petits empresaris i autònoms del sector agrari	0,5	0,5	0,7
Encarregats i tècnics	6,8	7,9	4,6
Treballadors semiqualficats de serveis	6,9	10,5	13,3
Treballadors semiqualficats de la indústria	10,1	12,3	12,2
Treballadors no qualificats	22,5	19,1	15,0
Total	100,0	100,0	100,0
Resta província Barcelona	Percentatge		
	2000	2006	2011
Directius i professionals d'alt rang	9,4	6,9	6,2
Directius i professionals de rang mitjà	12,5	16,8	12,0
Administratius qualificats	12,9	8,2	7,7
Petits empresaris i autònoms (no del sector agrari)	17,5	18,7	14,0
Petits empresaris i autònoms del sector agrari	2,2	2,2	1,8
Encarregats i tècnics	7,0	7,1	7,0
Treballadors semiqualficats de serveis	7,1	9,6	16,7
Treballadors semiqualficats de la indústria	12,4	14,0	10,1
Treballadors no qualificats	19,0	16,4	24,7
Total	100,0	100,0	100,0

Font: IERMB, Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 1995 i 2000 i Idescat i IERMB, Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2006 i 2011

Durant el període 2000-2011, tal com es pot veure a la taula 3.31., només dues categories professionals han augmentat el seu pes de forma generalitzada: els treballadors semiqualficats dels serveis i els directius professionals de rang mitjà. En el primer cas augmenta sobretot a Barcelona (13,0 p. p.), a la resta de la província de Barcelona (9,5 p. p.) i a la resta de l'AMB (8,5 p. p.). A la resta de l'RMB és on augmenten menys (6,4 p. p.). En el segon cas, el pes dels directius professionals de rang mitjà ha augmentat sobretot a la resta de l'AMB (11,8 p. p.) i a la resta de l'RMB (11,5 p. p.), mentre que Barcelona només ho ha fet 6,9 p. p. A la resta de la província de Barcelona el pes d'aquests directius ha disminuït 0,5 p. p. La resta de categories socioprofessionals disminueixen de forma generalitzada, però caldria destacar el comportament dels encarregats i tècnics, els directius professionals d'alt rang, els treballadors semiqualficats de la indústria i els treballadors no qualificats. Els encarregats i tècnics han disminuït especialment a la resta de l'AMB (-5,3 p. p.), i els directius professionals d'alt rang s'han reduït en especial a Barcelona (-7,6 p. p.). El pes dels treballadors semiqualficats de la indústria disminueix especialment a Barcelona (2,6 p. p.) i a la resta de la província de Barcelona (-2,3 p. p.). I el pes dels treballadors no qualificats disminueix especialment a la resta de l'RMB (-7,5 p. p.) i a la resta de l'AMB (-5,1 p. p.). Barcelona és on menys disminueix (-1,4 p. p.).

Durant el període 2006-2011 amb la crisi econòmica només una categoria socioprofessional, els treballadors semiqualficats de servei, augmenta el seu pes a tots els àmbits. Augmenten sobretot a Barcelona (9,6 p. p.) i a la resta de la província de Barcelona (7,0 p. p.). A la resta de l'RMB és on augmenten menys (2,9 p. p.). En general, el pes de la resta de categories socioprofessionals disminueix de forma generalitzada, amb l'excepció dels professionals de rang mitjà, que només augmenten a la resta de l'RMB (8,0 p. p.) i a la resta de l'AMB (5,4 p. p.), i els treballadors no qualificats, que només augmenten a la resta de la província de Barcelona (8,2 p. p.). Entre totes les categories socioprofessionals que disminueixen el seu pes, cal destacar el pes dels encarregats i tècnics, i els treballadors semiqualficats de la indústria. En el primer cas han disminuït de forma generalitzada a tots els àmbits, especialment a la resta de l'RMB (-3,3 p. p.) seguit de la resta de l'AMB (-2,6 p. p.). Barcelona i Catalunya han disminuït el mateix (-2,3 p. p.). En el segon cas, el pes dels treballadors semiqualficats de la indústria disminueixen especialment a la resta de l'AMB (-4,0 p. p.) seguit de Barcelona (-3,1 p. p.) i a la resta de la província de Barcelona (-3,1 p. p.). A la resta de l'AMB és on menys disminueix (-0,1 p. p.) (vegeu taula 3.31.).

Taula 3.31. Ocupats per categoria socioprofessional en la població ocupada de 18 a 64 anys. Diferents àmbits de la província de Barcelona, 2000, 2006 i 2011. Variació en punts percentuals

Municipi de Barcelona	Variació en punts percentuals	
	2000-2011	2006-2011
Directius i professionals d'alt rang	-7,6	-0,5
Directius i professionals de rang mitjà	6,9	-0,6
Administratius qualificats	-4,3	-3,2
Petits empresaris i autònoms (no del sector agrari)	-0,3	1,8
Petits empresaris i autònoms del sector agrari	0,0	-0,1
Encarregats i tècnics	-3,6	-2,3
Treballadors semiqualficats de serveis	13,0	9,6
Treballadors semiqualficats de la indústria	-2,6	-3,1
Treballadors no qualificats	-1,4	-1,5
Resta AMB	Variació en punts percentuals	
	2000-2011	2006-2011
Directius i professionals d'alt rang	-2,4	0,0
Directius i professionals de rang mitjà	11,8	5,4
Administratius qualificats	-1,6	1,3
Petits empresaris i autònoms (no del sector agrari)	-4,3	-1,9
Petits empresaris i autònoms del sector agrari	0,3	0,1
Encarregats i tècnics	-5,3	-2,6
Treballadors semiqualficats de serveis	8,5	5,9
Treballadors semiqualficats de la indústria	-1,9	-4,0
Treballadors no qualificats	-5,1	-4,2
Resta RMB	Variació en punts percentuals	
	2000-2011	2006-2011
Directius i professionals d'alt rang	-3,9	0,4
Directius i professionals de rang mitjà	11,5	8,0
Administratius qualificats	-2,8	-0,7
Petits empresaris i autònoms (no del sector agrari)	-3,9	-3,2
Petits empresaris i autònoms del sector agrari	0,2	0,2
Encarregats i tècnics	-2,1	-3,3
Treballadors semiqualficats de serveis	6,4	2,9
Treballadors semiqualficats de la indústria	2,1	-0,1
Treballadors no qualificats	-7,5	-4,1
Resta província Barcelona	Variació en punts percentuals	
	2000-2011	2006-2011
Directius i professionals d'alt rang	-3,2	-0,6
Directius i professionals de rang mitjà	-0,5	-4,9
Administratius qualificats	-5,2	-0,5
Petits empresaris i autònoms (no del sector agrari)	-3,6	-4,8
Petits empresaris i autònoms del sector agrari	-0,5	-0,4
Encarregats i tècnics	0,0	-0,1
Treballadors semiqualficats de serveis	9,5	7,0
Treballadors semiqualficats de la indústria	-2,3	-3,9
Treballadors no qualificats	5,7	8,2

Font: IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2000* i Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2006 i 2011*

4.3 Taxes d'activitat, ocupació i atur, segons sistema urbà. Població de 18 anys i més. 2006 i 2011

L'any 2011, les majors taxes d'activitat es localitzen al sistema urbà de Tarragona (67,7%) i Girona (65,8%), mentre que el sistema urbà de Barcelona i de Lleida tenen una taxa d'activitat al voltant del 63% semblant a la de Catalunya. La taxa d'activitat més baixa es registra al sistema urbà de Manresa (59,9%). Pel que fa a la taxa d'ocupació el sistema urbà de Lleida (51,2%) i de Girona (50,9%) tenen les taxes d'ocupació més elevades. Els sistemes urbans de Tarragona (49,4%) i Barcelona (48,2%) tenen unes taxes d'ocupació semblants a les del conjunt de Catalunya (48,4%), mentre que la taxa d'ocupació del sistema urbà de Manresa (46,4%) és de les més baixes dels sistemes urbans estudiats. La taxa d'atur més elevada es troba al sistema urbà de Tarragona (27,0%). La taxa d'atur de Catalunya és de 23,4%, mentre que el sistema urbà de Barcelona (23,2%), el de Girona (22,7%) i el de Manresa (22,5%) se situa lleugerament per sota. El sistema urbà de Lleida té la taxa d'atur més baixa (18,9%) (vegeu taula 3.32.).

Si es posa l'atenció en l'evolució d'aquestes magnituds durant del període 2006 a 2011, es pot observar a la taula 3.32. que l'impacte de la crisi ha tingut un efecte diferencial en els diferents sistemes urbans de Catalunya. Així, la major caiguda en la taxa d'ocupació s'ha produït al sistema urbà de Girona (-10,5 p. p.) i al de Tarragona (-9,5 p. p.), mentre que el descens de Barcelona (-8,5 p. p.) és pràcticament el mateix que el conjunt de Catalunya (-8,7 p. p.). Només el sistema urbà de Lleida aconsegueix augmentar de forma poc significativa (0,6 p. p.). En canvi, pel que fa a la taxa d'atur el major augment es produeix especialment a Tarragona (21,3 p. p.). Al conjunt de Catalunya, la taxa d'atur augmenta en 16 p. p., mentre que els sistemes urbans de Manresa (15,2 p. p.), Barcelona (15,1 p. p.) i Girona (14,8 p. p.) se situen lleugerament per sota. El menor augment de la taxa d'atur es produeix a Lleida (14,1 p. p.). En conjunt, el major augment de la taxa d'activitat es dona al sistema urbà de Lleida (9,9 p. p.) molt per sobre del de Tarragona (5,2 p. p.), del de Manresa (4,4 p. p.) i del de Barcelona (1,0 p. p.). Tan sols el sistema urbà de Girona té un creixement negatiu (-0,8 p. p.).

Taula 3.32. Taxes d'activitat, d'ocupació i d'atur de diferents sistemes urbans de Catalunya. 2006 i 2011.
Població de 18 anys i més

Sistema urbà de Barcelona	Percentatge		Variació en punts percentuals 2006-2011
	2006	2011	
Taxa d'activitat	61,7	62,7	1,0
Taxa d'ocupació	56,7	48,2	-8,5
Taxa d'atur	8,1	23,2	15,1
Sistema urbà de Girona	Percentatge		Variació en punts percentuals 2006-2011
	2006	2011	
Taxa d'activitat	66,6	65,8	-0,8
Taxa d'ocupació	61,4	50,9	-10,5
Taxa d'atur	7,9	22,7	14,8
Sistema urbà de Tarragona	Percentatge		Variació en punts percentuals 2006-2011
	2006	2011	
Taxa d'activitat	62,5	67,7	5,2
Taxa d'ocupació	58,9	49,4	-9,5
Taxa d'atur	5,7	27,0	21,3
Sistema urbà de Manresa	Percentatge		Variació en punts percentuals 2006-2011
	2006	2011	
Taxa d'activitat	55,6	59,9	4,4
Taxa d'ocupació	51,5	46,4	-5,1
Taxa d'atur	7,3	22,5	15,2
Sistema urbà de Lleida	Percentatge		Variació en punts percentuals 2006-2011
	2006	2011	
Taxa d'activitat	53,2	63,1	9,9
Taxa d'ocupació	50,7	51,2	0,6
Taxa d'atur	4,8	18,9	14,1
Catalunya	Percentatge		Variació en punts percentuals 2006-2011
	2006	2011	
Taxa d'activitat	61,7	63,2	1,5
Taxa d'ocupació	57,2	48,4	-8,7
Taxa d'atur	7,4	23,4	16,0

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2006 i 2011*

4.4 Categoria socioprofessional segons sistema urbà. 2006 i 2011. Població ocupada de 18 a 64 anys

Al sistema urbà de Barcelona, l'any 2011, la categoria més abundant és la de directius i professionals de rang mitjà (23,0%), seguida pels treballadors semiqualficats de serveis (17,7%), els treballadors no qualifi-cats (14,4%), els petits empresaris i autònoms (11,9%), els administratius qualificats (11,0%), els directius i professionals d'alt rang (10,2%), els treballadors semiqualficats de la indústria (8,1%) i a l'últim els encarregats i tècnics (3,4%) (vegeu taula 3.33.).

Comparat amb els altres àmbits, cal destacar que el pes dels directius i professionals de rang mitjà del sistema urbà de Barcelona (23,0%) és semblant al de Lleida (22,8%) i al del conjunt de Catalunya (21,0%), mentre que se situa a més distància del pes de Tarragona (19,2%), Girona (16,8%) i Manresa (15,1%). Pel que fa als treballadors semiqualficats de serveis, el pes de Barcelona (17,7%) és un dels més elevats, només superat pel de Tarragona (19,3%), mentre que la resta de sistemes urbans, especialment el cas de Lleida (11,2%), se situa per sota del pes de Catalunya (17,3%). El sistema urbà de Barcelona es caracteritza per tenir un pes dels treballadors no qualifi-cats (14,4%) comparativament baix i inferior al dels sistemes urbans de Girona (15,6%), Lleida (15,2%) però especialment al de Manresa (30,7%) que dobla el pes del conjunt de Catalunya (15,6%). Pel que fa als petits empresaris i autònoms, el pes de Barcelona (11,9%) se situa a prop del conjunt de Catalunya i de Lleida (12,8%) o Manresa (11,0%). Però en comparació amb els altres sistemes urbans, es troba per sota el valor més alt (Tarragona amb el 14,8%) i per sobre del valor més baix (Girona amb el 9,9%). El sistema urbà de Barcelona es caracteritza per un elevat pes dels administra-tius qualificats (11,0%), superior al pes del conjunt de Catalunya (9,8%) i al de la resta de sistemes urbans, però especialment al pes del de Lleida (7,7%) i Manresa (5,0%). Pel que fa als directius i professionals d'alt rang, el pes del sistema urbà de Barcelona només es comparable al de Girona i Lleida (10,2% tots tres casos), mentre que el de Manresa i Tarragona és inferior al 10%. El sistema urbà de Barcelona també es caracteritza per un pes dels treballadors semiqualficats de la indústria especialment baix (8,1%) si es compara amb els valors més elevats de Girona (15,5%) o de la resta d'àmbits que se situen al voltant del 10-12%. Finalment, el pes dels encarregats i tècnics del sistema urbà de Barcelona presenta el valor més baix (3,4%) de tots els sistemes urbans. Cal destacar que el pes de Barcelona és similar al sistema urbà de Manresa (3,7%), mentre que els sistemes urbans de Tarragona (5,6%), Girona (6,0%) i Lleida (6,9%) gairebé els doblen (vegeu taula 3.33.).

Durant el període 2006-2011 només tres categories professionals han augmentat el seu pes de forma generalitzada: els treballadors semiqualficats dels serveis, els directius professionals de rang mitjà i els directius professionals d'alt rang. En el primer cas augmenta sobretot al sistema urbà de Barcelona (6,0 p. p.), i el de Manresa (5,3 p. p.). En canvi els sistemes urbans de Girona (3,9 p. p.) Lleida (2,6 p. p.) i especialment Tarragona (1,4 p. p.) creixen per sota el valor de Catalunya. Pel que fa al segon cas el pes dels directius professionals de rang mitjà ha augmentat sobretot als sistemes urbans de Lleida (5,4 p. p.), Tarragona (5,1 p. p.) i Barcelona (4,4 p. p.), mentre que a Girona (2,6 p. p.) i Manresa és on ha augmentat menys. Pel que fa al tercer cas, el pes dels directius professionals d'alt rang ha augmentat especialment al sistema urbà de Girona (2,5 p. p.) i al de Tarragona (2,3 p. P.), mentre que ha augmentat lleugerament al de Lleida (1,1 p. p.). Al sistema urbà de Barcelona (0,2 p. p.) és on menys ha augmentat el pes d'aquest tipus de directius (vegeu taula 3.33.).

La resta de categories socioprofessionals disminueixen de manera generalitzada, però caldria destacar el comportament dels petits empresaris i autònoms, dels encarregats i tècnics, dels administratius qualificats i dels treballadors semiqualficats de la indústria. Els petits empresaris i autònoms disminueixen especialment al sistema urbà de Girona (-8,8 p. p.) i de Manresa (-5,7 p. p.). Pel que fa al pes dels encarregats i tècnics, disminueix especialment a Manresa (-7,0 p. p.) i Girona (-4,6 p. p.). Els administratius qualificats dismi-

nueixen especialment a Lleida (-5,6 p. p.) i Girona (-4,7 p. p.). I finalment els treballadors semiqualficats de la indústria disminueixen sobretot al sistema urbà de Tarragona (-4,4 p. p.) i de Barcelona (-2,7 p. p.). Com a cas atípic caldria destacar el comportament dels treballadors no qualificats ja que el seu pes augmenta especialment al sistema urbà de Manresa (12,4 p. p.), al de Girona (2,1 p. p.) i Lleida (0,9 p. p.), mentre que disminueix a Barcelona (-3,6 p. p.) i especialment a Tarragona (-5,6 p. p.).

Taula 3.33. Ocupats per categoria socioprofessional en població ocupada de 18 a 64 anys. Diferents sistemes urbans, 2006 i 2011. En percentatge i variació en punts percentuals

Sistema urbà de Barcelona	Percentatge		Variació en punts percentuals
	2006	2011	2006-2011
Directius i professionals d'alt rang	10,0	10,2	0,2
Directius i professionals de rang mitjà	18,6	23,0	4,4
Administratius qualificats	11,9	11,0	-0,9
Petits empresaris i autònoms (no del sector agrari)	12,8	11,9	-0,8
Petits empresaris i autònoms del sector agrari	0,3	0,3	0,0
Encarregats i tècnics	6,0	3,4	-2,6
Treballadors semiqualficats de serveis	11,7	17,7	6,0
Treballadors semiqualficats de la indústria	10,8	8,1	-2,7
Treballadors no qualificats	17,9	14,4	-3,6
Total	100,0	100,0	
Sistema urbà de Girona	Percentatge		Variació en punts percentuals
	2006	2011	2006-2011
Directius i professionals d'alt rang	7,8	10,2	2,5
Directius i professionals de rang mitjà	14,2	16,8	2,6
Administratius qualificats	14,4	9,7	-4,7
Petits empresaris i autònoms (no del sector agrari)	18,6	9,9	-8,8
Petits empresaris i autònoms del sector agrari	1,7	0,1	-1,6
Encarregats i tècnics	10,6	6,0	-4,6
Treballadors semiqualficats de serveis	12,3	16,1	3,9
Treballadors semiqualficats de la indústria	6,9	15,5	8,6
Treballadors no qualificats	13,6	15,6	2,1
Total	100,0	100,0	
Sistema urbà de Tarragona	Percentatge		Variació en punts percentuals
	2006	2011	2006-2011
Directius i professionals d'alt rang	6,3	8,6	2,3
Directius i professionals de rang mitjà	14,1	19,2	5,1
Administratius qualificats	6,7	8,7	2,1
Petits empresaris i autònoms (no del sector agrari)	14,7	14,8	0,2
Petits empresaris i autònoms del sector agrari	0,9	0,0	-0,9
Encarregats i tècnics	5,7	5,6	-0,1
Treballadors semiqualficats de serveis	17,9	19,3	1,4
Treballadors semiqualficats de la indústria	14,7	10,3	-4,4
Treballadors no qualificats	19,2	13,5	-5,6
Total	100,0	100,0	
Sistema urbà de Manresa	Percentatge		Variació en punts percentuals
	2006	2011	2006-2011
Directius i professionals d'alt rang	8,2	8,9	0,7
Directius i professionals de rang mitjà	13,9	15,1	1,2
Administratius qualificats	7,4	5,0	-2,4
Petits empresaris i autònoms (no del sector agrari)	16,7	11,0	-5,7
Petits empresaris i autònoms del sector agrari	2,1	0,0	-2,1
Encarregats i tècnics	10,7	3,7	-7,0
Treballadors semiqualficats de serveis	10,3	15,6	5,3
Treballadors semiqualficats de la indústria	12,5	10,0	-2,5
Treballadors no qualificats	18,2	30,7	12,4
Total	100,0	100,0	

Taula 3.33. Ocupats per categoria socioprofessional en població ocupada de 18 a 64 anys. Diferents sistemes urbans, 2006 i 2011. En percentatge i variació en punts percentuals

Sistema urbà de Lleida	Percentatge		Variació en punts percentuals
	2006	2011	2006-2011
Directius i professionals d'alt rang	9,1	10,2	1,1
Directius i professionals de rang mitjà	17,4	22,8	5,4
Administratius qualificats	13,3	7,7	-5,6
Petits empresaris i autònoms (no del sector agrari)	13,8	12,8	-1,1
Petits empresaris i autònoms del sector agrari	4,6	1,7	-2,9
Encarregats i tècnics	6,7	6,9	0,2
Treballadors semiqualficats de serveis	8,5	11,2	2,6
Treballadors semiqualficats de la indústria	12,2	11,6	-0,6
Treballadors no qualificats	14,3	15,2	0,9
Total	100,0	100,0	
Catalunya	Percentatge		Variació en punts percentuals
	2006	2011	2006-2011
Directius i professionals d'alt rang	8,9	9,1	0,3
Directius i professionals de rang mitjà	17,3	21,0	3,7
Administratius qualificats	11,0	9,8	-1,2
Petits empresaris i autònoms (no del sector agrari)	14,2	12,8	-1,5
Petits empresaris i autònoms del sector agrari	1,1	0,9	-0,2
Encarregats i tècnics	6,3	4,0	-2,3
Treballadors semiqualficats de serveis	12,1	17,3	5,2
Treballadors semiqualficats de la indústria	11,3	9,5	-1,8
Treballadors no qualificats	17,8	15,6	-2,2
Total	100,0	100,0	

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2006 i 2011*

5. Conclusions

En aquest capítol s'han revisat les principals característiques del mercat de treball de Catalunya, especialment a Barcelona i l'AMB. S'ha vist que uns dels efectes més destacats de la crisi, especialment dels darrers trimestres, ha estat la reducció de la població activa, especialment al municipi de Barcelona i província. Més clar ha estat l'impacte sobre la població ocupada i la taxa d'ocupació, que cau uns deu punts des del màxim precisi a tots els àmbits, tot i que els darrers trimestres repunta lleugerament. És significatiu com la taxa d'ocupació de Barcelona, que fins el començament de 2008 es movia en els mateixos nivells de Catalunya i la província, des de llavors cau significativament menys i roman uns tres punts per sobre. El mateix comportament el trobem en l'evolució de la taxa d'atur, que en el cas de Barcelona es situa uns 3-4 punts per sota de les taxes de la província i de Catalunya i, això sí, molt per sobre (set punts percentuals) de la taxa d'atur de la UE27. Destaca, també, el fort creixement de l'atur juvenil, que afecta quasi la meitat dels joves de menys de 25 anys actius; ara bé, aquests representen només el 17% dels aturats a la província de Barcelona.

L'afiliació de treballadors a la Seguretat Social també permet veure el pes cada cop més important de les activitats de serveis a Catalunya, i la tendència a reduir pes de les activitats industrials. Aquest fet, però, es matisa si es té en compte la creixent interrelació entre l'activitat industrial i les activitats de serveis destinats a la producció. Finalment, les dades de contractació posen de manifest el creixent pes de la contractació temporal sobre el total de contractacions a l'AMB, de quasi el 90%, fet que es dona especialment en relació amb els contractes a les dones.

El següent apartat del capítol se centra en alguns indicadors de mercat de treball obtinguts de l'ECVHPC de 2011 que permeten complementar la visió obtinguda amb les dades presentades a l'apartat anterior. El municipi de Barcelona, amb una taxa d'activitat lleugerament inferior, té una taxa d'ocupació més elevada que els àmbits més externs de la província. D'altra banda, la taxa d'atur de Barcelona suporta millor l'impacte de la crisi amb el valor més baix de tots els àmbits (16,9%); de fet, de 2006 a 2011, el major augment de la taxa d'atur es dona a la resta de l'RMB (19 p. p.), seguit de la resta de la província (17,0 p. p.) i la resta de l'AMB (15,4 p. p.). Barcelona és l'àmbit on menys creix la taxa d'atur (9,7 p. p.).

Respecte de les categories socioprofessionals, cal destacar que Barcelona concentra una proporció superior de treballadors/es en les categories superiors o més qualificades (especialment directius i professionals d'alt rang i mitjà) respecte dels àmbits més externs de la província, i aquesta major concentració en el conjunt de l'AMB és creixent en el temps. També cal destacar el creixent pes dels treballadors semiqualficats de serveis en tots els àmbits de Barcelona i la reducció de pes dels treballadors semiqualficats de la indústria i dels encarregats i tècnics.

Pel que fa als sistemes urbans, cal destacar el fort impacte de la crisi en la taxa d'atur del sistema urbà de Tarragona, amb un augment de 21 punts, per sobre de l'augment del conjunt de Catalunya (de 16 punts). En relació amb les categories socioprofessionals, cal destacar la variabilitat existent en els diferents sistemes i que els directius i professionals augmenten en tots els sistemes, igual que els treballadors semiqualficats de serveis; en canvi, els treballadors semiqualficats de la indústria disminueixen en tots els sistemes. En conjunt, aquestes dades permeten confirmar a una escala molt més fina les dades globals presentades en els primers apartats d'aquest capítol en relació amb un millor comportament del centre de la província de Barcelona, i especialment del municipi de Barcelona, pel que fa als aspectes relacionats amb el mercat de treball. També ajuda a confirmar que aquests àmbits centrals estan més especialitzats en ocupacions de tipus directiu i professional i, alhora, es recull la constatació sobre la pèrdua de pes de les activitats estrictament industrials, que seria compensada pel creixement d'activitats de serveis de tipus semiqualficat.

6. Bibliografia

Baró, E. (2010). "Desindustrialització o 'nova indústria'". *Revista econòmica de Catalunya*, 62, p. 36-45.

Boix, R. i Veneri, P. (2009). *Metropolitan Areas in Spain and Italy*. Document de treball 09-01. IERMB, Barcelona.

7. Annex. perímetre de la indústria, sectors d'activitat econòmica

Sectors d'activitat econòmica, CNAE-93

Codi Serveis destinats a la producció

- 40 Producció i distribució d'energia elèctrica, gas, vapor i aigua calenta
- 41 Captació, depuració i distribució d'aigua
- 50 Venda, manteniment i reparació de vehicles de motor, motocicletes i ciclomotors; venda al detall de combustible per a vehicles de motor
- 51 Comerç a l'engròs i intermediaris del comerç, llevat de vehicles de motor i motocicletes
- 52 Comerç al detall, llevat del comerç de vehicles de motor, motocicletes i ciclomotors; reparació d'efectes personals i estris domèstics
- 60 Transport terrestre; transport per canonades
- 61 Transport marítim, de cabotatge i per vies de navegació interiors
- 62 Transport aeri i espacial
- 63 Activitats afins al transport; activitats d'agències de viatges
- 64 Correus i telecomunicacions
- 65 Mediació financera, llevat d'assegurances i plans de pensions
- 66 Assegurances i plans de pensions, llevat de la seguretat social obligatòria
- 67 Activitats auxiliars de la mediació financera
- 70 Activitats immobiliàries
- 71 Lloguer de maquinària i equips sense operari, d'efectes personals i estris domèstics
- 72 Activitats informàtiques
- 73 Recerca i desenvolupament
- 74 Altres activitats empresarials

Sectors d'activitat econòmica, CNAE-09

Codi Serveis destinats a la producció

-
- 35 Subministrament d'energia elèctrica, gas, vapor i aire condicionat
 - 36 Captació, potabilització i distribució d'aigua
 - 45 Venda i reparació de vehicles de motor i motocicletes
 - 46 Comerç a l'engròs i intermediaris del comerç, excepte vehicles de motor i motocicletes
 - 47 Comerç al detall, excepte el comerç de vehicles de motor i motocicletes
 - 49 Transport terrestre; transport per canonades
 - 50 Transport marítim i per vies de navegació interiors
 - 51 Transport aeri
 - 52 Emmagatzematge i activitats afins al transport
 - 53 Activitats postals i de correus
 - 58 Edició
 - 59 Activitats de cinematografia, de vídeo i de programes de televisió; activitats d'enregistrament de so i edició musical
 - 60 Activitats d'emissió i programació de ràdio i televisió
 - 61 Telecomunicacions
 - 62 Serveis de tecnologies de la informació
 - 63 Serveis d'informació
 - 64 Mediació financera, excepte assegurances i fons de pensions
 - 65 Assegurances, reassegurances i fons de pensions, excepte la Seguretat Social obligatòria
 - 66 Activitats auxiliars de la mediació financera i d'assegurances
 - 68 Activitats immobiliàries
 - 69 Activitats jurídiques i de comptabilitat
 - 70 Activitats de les seues centrals; activitats de consultoria de gestió empresarial
 - 71 Serveis tècnics d'arquitectura i enginyeria; assajos i anàlisis tècnics
 - 72 Recerca i desenvolupament
 - 73 Publicitat i estudis de mercat
 - 74 Altres activitats professionals, científiques i tècniques
 - 77 Activitats de lloguer
 - 78 Activitats relacionades amb l'ocupació
 - 79 Activitats de les agències de viatges, operadors turístics i altres serveis de reserves i activitats que s'hi relacionen
 - 80 Activitats de seguretat i investigació
 - 81 Serveis a edificis i activitats de jardineria
 - 82 Activitats administratives d'oficina i altres activitats auxiliars a les empreses
 - 95 Reparació d'ordinadors, d'efectes personals i efectes domèstics

Capítol 4

ESTRATIFICACIÓ I CLASSES SOCIALS

Sebastià Sarasa
Universitat Pompeu Fabra

1. Introducció. Incerteses sobre l'evolució de les desigualtats

La innovació tecnològica està impulsant una mudança amb resultats incerts en l'estructura de desigualtats, en les condicions de vida i en la mobilitat social de les societats europees. Entre els analistes que han dedicat esforços a estudiar la mudança de l'estructura ocupacional en les societats postindustrials, ha nascut un debat al voltant de dos destins possibles. D'una banda, certes evidències avalen un canvi a l'alça en l'escala de les ocupacions, com a resultat de la innovació tecnològica aplicada als processos de fabricació, que fa redundants moltes de les ocupacions rutinàries a la indústria i l'Administració. Aquestes ocupacions obsoletes són substituïdes per l'expansió de les ocupacions que gestionen informació i coneixement, afavorides a la vegada per la democratització cada cop més evident dels sistemes educatius, que augmenta les habilitats cognitives de les noves cohorts de treballadors (Bell, 1976).

Però també hi ha evidències que aquest augment d'ocupacions de bona qualitat s'acompanya d'un augment d'ocupacions més precàries (Esping-Andersen, 1993) amb baixos salaris, que generarien una elevada probabilitat de viure en condicions de pobresa i d'exclusió social (Marx i Nolan, 2012), i també una destrucció selectiva de les antigues ocupacions. Tot plegat afavoreix una polarització creixent entre els treballadors (Wright i Dwyer, 2003; Autor *et al.*, 2003; Oesch i Rodríguez Menes, 2010; Oesch, 2013). La tesi de la polarització argumenta, d'una banda, que la innovació tecnològica genera una demanda major de treballadors molt formats i menor de treballadors amb nivells formatius intermedis, però no només destrueix llocs de treball fàcilment substituïbles per procediments robòtics, sinó que l'ofimàtica substitueix alhora ocupacions administratives i processos de gestió rutinaris que poden igualment afectar alguns estrats ocupacionals intermedis ocupats per treballadors amb elevades credencials educatives. Per tot plegat, la generació de llocs de treball segueix un ritme més lent de creixement en relació amb els estrats intermedis de l'escala social i es registra una polarització social creixent entre una classe formada per directius, gestors, tècnics, científics i professionals davant d'un nou proletariat dels serveis (Goos *et al.*, 2009) que, en el pitjor dels casos, pot donar peu a una infraclasse social (Myrdal, 1962).

Els resultats d'aquest debat no són aliens al paper mediador de les institucions que regulen els mercats de treball a cada país, de manera que, en l'anàlisi feta fins al moment d'abans d'esclatar la gran depressió de l'any 2009, no es distingeix una tendència homogènia, sinó que hi ha indicis convinents de polarització als mercats laborals anglosaxons, i són més discutibles en alguns països de l'Europa continental i escandinava (Oesch, 2013). Entre les diferències reguladores, una que ha donat molt peu a debat ha estat la de la flexibilitat *versus* rigidesa del mercat laboral. Entre el grup d'aquests països europeus amb règims de benestar conservadors, hi ha hagut tendència a resoldre el dilema mitjançant la segmentació del mercat laboral entre *insiders* i *outsiders*, mentre que Holanda, i alguns dels països escandinaus, com ara Dinamarca, han optat pel model de la *flexiseguretat*. A partir dels anys noranta, a Alemanya, i arran de la crisi també a França i Espanya, han estat iniciades reformes laborals orientades a reduir aquesta segmentació, però no és clar en quina mesura el resultat serà una millora en les condicions laborals dels *outsiders* a canvi d'una rebaixa en la qualitat ocupacional dels *insiders*. La qüestió és si en aquest procés de flexibilització i precarització d'ocupacions abans estables i de qualitat, hi poden haver entrat també les

classes socials més privilegiades entre els assalariats, els professionals, tècnics i directius. I aquesta és una qüestió pertinent, atès que l'increment de titulats universitaris i l'empitjorament d'algunes condicions laborals difon en l'opinió pública la creença que les noves generacions, tot i estar millor formades, viuran en condicions pitjors que les dels seus pares.

És per això que en aquest treball analitzarem l'evolució de l'estructura ocupacional catalana des d'una perspectiva comparada fixant-nos en les qüestions rellevants següents: quins són els patrons sociodemogràfics de cada classe social i com evolucionen les seves condicions laborals. El patró sociodemogràfic de cada classe social serà observat atenent la composició de sexe, edat i estudis, i les condicions laborals s'establiran fixant-nos en característiques típiques de les ocupacions precàries com ara: la proporció de contractes temporals i a temps parcial, la infraocupació, l'atur de llarga durada i els baixos salaris. La comparació que farem presenta una novetat perquè, si bé la majoria d'estudis sobre els efectes de la noves tecnologies en l'estructura ocupacional agrupen les ocupacions a partir del nivell de salaris, distingint entre ocupacions bones, mitjanes i dolentes, en funció de si la mediana dels seus salaris s'inclou en els percentils alts, mitjans o baixos, poques són les referències que inclouen dels efectes sobre l'estructura de classes socials i poca és, en conseqüència, la informació disponible. En la nostra anàlisi farem l'aproximació a l'estructura de classes a partir de les categories socioeconòmiques de la Unió Europea acceptades per l'Eurostat, inspirades en l'esquema de classes socials de Golthorpe, que són el resultat de combinar l'ocupació dels individus amb el sector en el qual treballen i el seu estatus quant a comandament sobre persones, autonomia i propietat dels mitjans de producció. Una explicació més detallada sobre els continguts de cada categoria adaptada al cas de Catalunya es pot trobar a l'informe publicat a la revista *Papers* núm. 56 (Sarasa *et al.*, 2013), encara que el lector ha de saber que de vegades en aquest informe es farà esment de l'esquema de classes dividit en nou o en tres categories. En l'esquema de nou categories, els individus ocupats se separen entre directius i professionals (classe I); semiprofessionals i ocupacions associades a directius (classe II); empleats d'oficina i administratius qualificats (classe III); treballadors autònoms i petits empresaris (classe IV); pagesos (classe V); supervisors i tècnics (classe VI); treballadors semiqualficats ocupats en el sector serveis (classe VII); treballadors semiqualficats ocupats en la indústria (classe VIII), i treballadors empleats en ocupacions de rutina (classe IX). Quan es fa esment a l'esquema de classes de tres grans categories, els individus són agregats en classes de servei (classes I i II); classes treballadores (classes VII, VIII i IX) i classes intermèdies (classes III, IV, V i VI), si bé aquesta última de vegades es presenta separada dels pagesos i dels autònoms i petits empresaris.

Les dades han estat estretes de l'*Enquesta de condicions de vida de la Unió Europea (ECV)*, la millor font d'informació accessible per estimar la distribució de la renda disponible de les llars i l'efecte que tenen les transferències públiques en el risc de pobresa, i de l'*Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011 (ECVHP 2011)*. Hi ha, però, algunes precaucions que han de ser preses en la interpretació de les anàlisis resultants, atès que hi ha limitacions severes derivades de la manera com l'Eurostat presenta les dades i de decisions tècniques adoptades pels instituts nacionals d'estadística. Aquestes limitacions afecten la significació de les estimacions i dels errors quan, a partir de les mostres, inferim característiques sobre la població d'alguns països, entre els quals Espanya i Alemanya (Iacovou i Levy, 2012). Aquests errors s'agregen, a més a més, per causa de decisions arbitràries que prenen els instituts nacionals d'estadística sobre la ponderació de les mostres.

Una altra limitació que cal esmentar deriva de l'heterogeneïtat en la manera com cada país ha obtingut la informació. Uns ofereixen la informació obtinguda mitjançant enquestes, i altres la informació de registres administratius. Uns països ofereixen informació detallada de tots els membres de la llar, mentre que d'altres només en donen de l'informant clau que respon a l'entrevista. Aquest és el cas de Dinamarca, per exemple, on els detalls sobre l'ocupació que permeten construir la classe social només estan disponibles per a la persona entrevistada, de manera que no podem estimar l'efecte de l'homogàmia de classe sobre la desigualtat.

El treball fet fins ara amb les dades de l'ECVHP 2011 ens ha permès constatar com ha evolucionat a Catalunya l'estructura ocupacional, la distribució dels salaris i de la renda disponible, així com el risc de pobresa, entre diferents tipus de llars i classes socials al llarg dels anys 2006 a 2011. Els resultats de les anàlisis en l'Informe preliminar publicats a la revista *Papers*, núm. 56, han mostrat que la crisi ha accelerat el procés de terciarització de l'economia catalana i que alhora ha fet girar una tendència prèvia, d'augment generalitzat de les rendes, cap a una societat que podria estar més polaritzada, en la qual la proporció d'habitants amb rendes de nivells mitjans ha caigut i, consegüentment, ha augmentat el nombre de pobres i, sobretot, de pobres en situació extrema molts dels quals pertanyien a llars de classes mitjanes. Ara bé, només una part de l'augment d'aquesta desigualtat és explicable per factors directament associats al mercat de treball, ja que una part de la desigualtat de renda podria derivar de factors demogràfics més relacionats amb l'estructura de les llars i la distribució de l'ocupació dins de les famílies (Esping-Andersen, 2007; Karoly i Burtless, 1995), i no sabem com ni en quina mesura han contribuït a aquesta desigualtat els canvis en les famílies. D'altra banda, un altre element important detectat a Catalunya és la capacitat protectora desigual de les administracions públiques, ja que els percentils de renda més pobres han vist reduir les aportacions públiques de transferències, mentre que han augmentat les transferències públiques rebudes pels estrats de renda mitjans. Arran d'aquests resultats, és pertinent indagar si aquest impacte de la crisi a Catalunya és similar al de la resta d'Espanya i de la Unió Europea, i contrastar diferències que ens poden ser útils per entendre millor com gestionar alguns dels problemes socials que la crisi ha desfermat.

Atesa la importància que tenen les institucions socials en la regulació dels riscos, hem optat per fer una comparació de Catalunya i Espanya amb quatre estats de la UE amb règims de protecció social, de família i regulacions laborals diferents. En la selecció d'aquests països ha influït la seva rellevància econòmica dins la UE, el fet que pertanyen a règims de benestar diferents —amb especificitats rellevants en la regulació dels seus mercats de treball que els ha fet mantenir tendències diverses pel que fa a l'evolució de les seves estructures ocupacionals— i, a l'últim, que han sofert la crisi econòmica amb intensitat desigual. La hipòtesi de treball és que, per causa d'aquestes diferències, els efectes de la crisi en l'estructura de desigualtats han d'haver estat diferents, i es rebutja la hipòtesi contrària que hi ha una convergència per part de totes les economies desenvolupades que empeny cap a un únic escenari de desigualtat.

2. Tots els països han patit la crisi d'una manera igual?

Dins la Unió Europea la crisi ha afectat de manera desigual els seus estats membres, aquests han reaccionat amb polítiques heterogènies i també ha estat heterogènia la distribució dels costos entres els ciutadans. En principi, en les actuacions dels governs de la UE poden ser identificades dues fases (Clasen *et al.*, 2012). En la primera, els inicis de la crisi són interpretats com un problema de demanda i, poc o molt, tots els governs van actuar augmentant la despesa social. És a partir de 2010 quan, sota la pressió del mercat financer internacional, els governs paren més atenció en el control del dèficit públic i capgiren les polítiques cap a una restricció en la despesa pública, restricció que contribueix a la recessió econòmica iniciada l'any 2011. El lector ha de tenir present, doncs, que les dades sobre les quals estan basades les anàlisis d'aquest treball tenen com a espai temporal els primers anys de la crisi, en els quals

els governs encara donaven certa prioritat a la possibilitat de pal·liar els seus efectes entre les famílies. Les conseqüències derivades de la segona recessió no son analitzades.

Per a economies com l'espanyola i la catalana, la crisi ha suposat una caiguda espectacular de la demanda interna amb l'esclat de la bombolla immobiliària i la consegüent eixugada del canal de finançament cap a les petites i mitjanes empreses que són la font principal d'ocupació. Moltes d'aquestes empreses han hagut de tancar i moltes més han hagut d'acomiadar treballadors davant la dràstica reducció del consum. L'elevada proporció de treballadors amb contractes temporals, en un context de forta protecció per als contractes fixes, ha facilitat aquest drenatge, sobretot el primer any de crisi, en què s'estima que el 90% de l'ajustament es va fer a costa dels temporals. La reacció inicial de les autoritats va ser un seguit de mesures orientades a sostenir la demanda i a protegir els treballadors afectats mitjançant exempcions fiscals en l'impost de l'IRPF a les llars amb ingressos més baixos; plans d'obra pública (*Plan E*) orientats a absorbir part de la ma d'obra expulsada de la construcció, i la prolongació de les prestacions d'atur a canvi de formació (plans *Prodi* i *Prepara*). Al mateix temps, es van iniciar reformes laborals amb la intenció de reduir la bretxa entre els fixos i els temporals (Clasen *et al.*, 2012). A partir de 2011, coincidint amb el canvi del govern central, i de l'autonòmic l'any anterior, es posa en marxa una política restrictiva de despesa que afecta l'ocupació dins mateix del sector públic i la qualitat i equitat dels serveis, però es manté el pla *Prepara* per als aturats de llarga durada i s'accelera una nova tanda de reformes laborals encaminada a reduir la protecció dels fixos i millorar la seguretat dels temporals, el resultat de la qual encara és polèmic.

A França, com a tots els mercats laborals dels règims de benestar conservadors, hi ha també un mercat de treball dual, amb forta presència de contractes temporals (Eichhorst i Marx, 2010). També com a Espanya, el govern francès va promoure reduccions d'impostos a les llars de menys ingressos (Basso *et al.*, 2011) i ocupació subsidiada amb diners públics (Clasen *et al.*, 2012; Lallement, 2011). Però la diferència en els resultats ha estat notable. Espanya ha estat el país on més elevat ha estat l'impacte de la crisi en la destrucció de l'ocupació, i França la seva antítesi, amb una reducció menor del PIB i un efecte teòric immediat de la caiguda del PIB sobre l'ocupació, inferior a la de qualsevol altre dels casos seleccionats en aquest estudi (Lallement, 2011). No obstant això, també com a Espanya, els contractats temporals van servir d'esmoreïdor inicial, si bé el major pes d'un sector industrial exportador va empènyer les grans corporacions franceses a replicar l'estratègia de reduir la jornada laboral seguida per les seves homònimes alemanyes (Lallement, 2011), mentre que a Espanya, l'excessiva dependència del consum intern, ha fet fora del mercat laboral també molts treballadors amb contractes fixos.

En l'extrem oposat, Alemanya, amb una economia fonamentada en l'exportació de manufactures d'elevada qualitat i empreses de grandària mitjana i gran, pateix una crisi derivada de la caiguda de la demanda exterior i opta per reduir les hores de treball dels empleats i mantenir els seus llocs de treball, a l'espera que la demanda internacional revifi de nou (Schmid, 2013). Però en contrast, les actuacions en favor d'aquells que van perdre la feina van ser minses, es més, van optar per contenir la despesa pública en les prestacions de desocupació, deixant més desprotegits els treballadors menys qualificats que no eren tant interessants per a les empreses exportadores (Clasen *et al.*, 2012). El mercat de treball alemany no ofereix el grau de proteccionisme del lloc de treball que ofereixen els mercats francès i espanyol, però se situa en un rang similar al danès i superior al britànic (Lallement, 2011); tampoc no està tant segmentat com l'espanyol, però en els anys previs a la crisi va patir un creixement notable del treball marginal a temps parcial i un augment del nombre de treballadors desprotegits dels convenis col·lectius en petites empreses del sector de serveis que han disparat la desigualtat salarial i la polarització en termes de seguretat laboral (Eichhorst i Marx, 2010; Schmid, 2013).

Dinamarca i el Regne Unit, són dos paradigmes de mercats laborals flexibles abans de la crisi, el primer un exemple envejat per la seva combinació de flexibilitat laboral i garantia d'ingressos. Tots dos van reaccionar a la primera fase de la crisi amb increments modestos de transferències socials directes a les famílies, i tots dos també de seguida van introduir reduccions agressives en la despesa de polítiques laborals (Clasen *et al.* 2012), especialment significatives a Dinamarca, que va haver de contenir la despesa del seu il·lustrós programa de protecció als aturats, reduint de quatre a dos anys el període màxim de cobertura, tot per fer front a l'onada d'acomiadaments que el model de flexibilitat externa afavoreix. Dinamarca inicialment va basar el foment de la demanda amb desgravacions fiscals als trams més elevats de la renda i amb ajuts al sector de la construcció, que també havia patit els efectes d'una relativa bombolla, però al mateix temps empreses i sindicats van pactar algunes accions de flexibilitat interna que van reduir la jornada laboral i els salaris a canvi de mantenir els llocs de treball (Lallement, 2011).

Al Regne Unit la marxa de l'economia prèvia a la crisi havia estat també fonamentada en l'endeutament de les famílies i el sector de la construcció. Com a Dinamarca, encara que menys que a Espanya i Catalunya, el primer efecte de la crisi va ser una destrucció notable d'ocupació, concentrada sobretot en homes amb contractes a jornada plena dels sectors industrial, de l'energia i de la construcció. Però aquesta destrucció ha estat inferior a l'estimada per models teòrics, en bona part perquè les empreses han aplicat polítiques severes de reducció salarial i de subocupació, i en part també perquè el primer any de la crisi el sector públic va crear 200.000 nous llocs de treball a l'ensenyament, la sanitat i l'Administració en general (Lallement, 2011). A diferència de Dinamarca, atès que el sistema de prestacions d'atur britànic és força minse, la tendència ha estat cap a l'extensió de l'assistència social a tota la població en edat laboral, i no només als aturats amb cotitzacions prèvies (Clasen *et al.*, 2012), una assistència condicionada a fer activitats dirigides a aconseguir una ocupació.

En el context postfordista, cada cicle depressiu de l'economia destrueix més ocupació no qualificada que qualificada, i així ha succeït també en la present crisi (vegeu taula 4.1.) i, en els cicles expansius posteriors, l'ocupació no qualificada creix a menor ritme (Gregg *et al.*, 2004), amb la qual cosa es redueixen les oportunitats de la població no qualificada per incorporar-se al mercat laboral. Les reformes institucionals orientades a gestionar les dificultats de generar ocupació entre els treballadors menys qualificats han estat heterogènies a Europa, i tant les conseqüències de la crisi econòmica com les respostes dels governs han estat condicionades per les reformes prèvies. Països amb una estructura industrial molt internacionalitzada, com ara Alemanya, han mantingut l'ocupació entre els treballadors qualificats fent ús de la flexibilitat interna de les empreses, però han endurit les condicions d'accés a prestacions socials dels treballadors marginals amb la intenció d'incentivar l'ocupació. En països que ja havien avançat molt cap a la flexibilització del mercat laboral, com ara Dinamarca i el Regne Unit, sembla que la crisi no ha fet gaires distincions entre tipus de treballadors, si bé les prestacions de protecció davant de l'atur han estat reduïdes per a tots els treballadors durant la crisi. D'altra banda, la resposta espanyola i francesa, i per tant, també de Catalunya, amb mercats de treball molt segmentats, ha estat més focalitzada a estendre la protecció de l'atur i a posar en marxa reformes estructurals en el mercat de treball que redueixen la distància entre *insiders* i *outsiders* (Clasen *et al.*, 2012). El quadre 1 ens mostra les taxes d'ocupació dels treballadors amb estudis superiors comparades amb les dels treballadors amb estudis bàsics. En el moment anterior a la crisi, les taxes d'ocupació entre els menys qualificats eren més elevades a dos dels països amb mercats laborals més flexibles, Dinamarca i el Regne Unit, seguits d'Espanya, on la bombolla immobiliària havia augmentat la demanda d'aquesta mà d'obra poc formada. Però Alemanya, malgrat les reformes laborals dels anys noranta, tenia un funcionament força mediocre. Certament, a partir de 2006 Alemanya observa un canvi radical, i és l'únic país que augmenta la taxa d'ocupació dels treballadors menys formats, fins i tot més que la dels treballadors més formats, a costa d'un augment important en la població que cobra salaris molt baixos (Schmid, 2013; Bosch, 2009).

Taula 4.1. Taxes d'ocupació segons credencials educatives. Dinamarca, Alemanya, França, Regne Unit, Espanya, 2006 i 2011. Percentatge

	Estudis bàsics			Estudis superiors		
	2006	2011	Variació	2006	2011	Variació
Dinamarca	61,6	55,4	-6,2	87,7	86,5	-1,2
Alemanya	45,7	53,5	7,8	84,5	88,2	3,7
França	47,6	45,1	-2,5	78,4	79,8	1,4
Regne Unit	60,9	52,5	-8,4	87,0	82,3	-4,7
Espanya	57,3	46,2	-11,1	82,0	75,7	-6,3

Font: Eurostat, *European Union Survey on Income and Living Conditions*

A la taula 4.2, observem l'evolució de la taxa d'atur entre els casos seleccionats. La crisi provoca un augment de la desocupació espectacular a Catalunya i Espanya, té una incidència notable, però menor, al Regne Unit i Dinamarca, encara menor a França i, a Alemanya, no només és nul·la, sinó que es produeix una reducció de més de quatre punts en la taxa d'atur. En aquest bon comportament de l'atur alemany han tingut art i part diversos factors demogràfics, econòmics i socials. En el pla demogràfic el quadre ens mostra que Alemanya es l'únic cas entre els seleccionats on hi ha hagut una reducció de la població en edat laboral que ha drenat quasi un milió de treballadors potencials del mercat, però, d'altra banda, l'elevada competitivitat de la seva economia, amb manufactures de gran qualitat i amb costos laborals relativament baixos a causa de la contenció salarial introduïda per les reformes Schroeoder i Hartz, han permès crear nova ocupació en un context de crisi generalitzada a la resta de la Unió Europea, tot i que una part d'aquesta nova ocupació s'ha registrat en feines de baixa qualitat amb salaris molt baixos que no permeten superar el llindar de pobresa (Schmid, 2013).

En el mateix període, França aconsegueix augmentar també la seva població ocupada, però l'augment demogràfic no li permet reduir la taxa d'atur com ha fet Alemanya. Tampoc no ho aconsegueix el Regne Unit, també a causa de l'augment demogràfic que supera molt els pocs llocs de treball nets creats i fa doblar la taxa d'atur. En els casos català i espanyol, hem de destacar que la destrucció de l'ocupació neta és més accentuada entre els homes que a la resta de països seleccionats, tant, que fins i tot l'ocupació femenina creix lleugerament, per bé que cal advertir que, amb les polítiques d'austeritat iniciades pels governs a partir de 2011, l'activitat femenina s'enfonsa, i a Catalunya passa d'1,44 a 1,34 milions de dones ocupades, i a Espanya de 8,1 a 7,8 milions. Però fins a l'any 2011, a Catalunya la proporció de dones entre la població ocupada creix 5 punts percentuals, del 42 al 47%, igual que a Espanya, que passa del 40 al 45%, mentre que a la resta dels països l'augment mai supera 1 punt percentual.

Taula 4.2. Evolució de la població potencialment activa, de l'ocupada i l'atur estimat entre 2006 i 2011. Catalunya, Espanya, França, Alemanya, Regne Unit i Dinamarca. Milers de persones

	Catalunya	Espanya	França	Alemanya	Regne Unit	Dinamarca
Població en edat laboral*						
2006	4.235	30.305	41.164	54.918	40.098	3.588
2011	4.309	31.670	42.033	53.966	41.577	3.632
Població ocupada						
2006	3.443	19.747	25.110	37.172	28.931	2.805
2011	3.076	18.104	25.778	39.737	29.077	2.702
Població femenina ocupada						
2006	1.439	8.005	11.738	16.837	13.323	1.309
2011	1.443	8.113	12.240	18.334	13.502	1.281
Evolució de la taxa d'atur						
2006 - 2011	6,6 - 19,2	8,5 - 22	9,2 - 9,6	10,3 - 5,9	5,4 - 8,0	3,9 - 7,6

(*) la població en edat laboral de Catalunya inclou només individus de 20 a 59 anys d'edat.
Font: Eurostat i Idescat

3. Evolució de l'estructura ocupacional per categories socioeconòmiques

Al llarg dels deu anys anteriors a l'esclat de la crisi, la majoria de països europeus han gaudit d'un creixement net de les ocupacions més qualificades i han continuat el seu desplaçament cap a una estructura social postindustrial, amb proporcions elevades de professionals, científics, tècnics, semiprofessionals i directius (Fernandez-Macias i Hurley, 2012; Oesch, 2013). No obstant això, aquest procés de requalificació de l'estructura ocupacional ha estat acompanyat de polarització en alguns països on han crescut també les ocupacions menys qualificades.

La taula 4.3. mostra com a tots els països seleccionats coincideix un augment del pes que tenen les ocupacions vinculades a professionals i semiprofessionals i una reducció d'algunes ocupacions típiques de la classe obrera industrial. Els llocs de treball de professionals, semiprofessionals i directius són, l'any 2011, més freqüents del que eren cinc anys abans, i succeeix el contrari amb els treballadors industrials semiqualficats, fins i tot a països com Dinamarca on el nombre absolut d'aquestes ocupacions ha augmentat.

A banda d'aquest tret comú a tots els mercats laborals, no hi ha cap altra coincidència. Les ocupacions intermèdies d'administratius qualificats cauen a França, Alemanya i el Regne Unit, però es mantenen a Espanya i Catalunya. A Dinamarca hi ha un augment tan gran que és poc fiable, sobretot quan veiem que és sobtat l'any 2011 i que l'acompanya una disminució igual d'important en la categoria d'empleats semiqualficats de serveis.³⁹ Els tècnics i supervisors cauen a Catalunya i Dinamarca, però es mantenen a Espanya i el Regne Unit, mentre que guanyen presència a Alemanya i França. Els empleats semiqualficats del sector serveis tampoc no tenen un comportament homogeni, si bé la tendència és a la baixa a tots els països, excepte a Espanya i Catalunya, i a Dinamarca no és fiable per les raons que ja hem

³⁹ La sospita que en aquest país hi hagi hagut un canvi en la manera d'enregistrar les ocupacions l'any 2011 a l'EUSILC és versemblant si tenim en compte que la frontera entre aquestes categories d'ocupacions no són molt clares, com s'ha demostrat a la literatura sobre l'esquema de classes de Golthorpe referint-se a les ocupacions de les dones en les classes IIIb i VI. Vegeu, per exemple, Salido, 2001.

explicat. El mateix succeeix amb les ocupacions rutinàries poc qualificades. El seu pes relatiu augmenta a Catalunya i Alemanya, però cau en la resta de països. Pel que fa als petits empresaris i els treballadors autònoms, una categoria que té la major representació a Espanya i Catalunya, no són apreciables grans variacions, si bé sembla haver-hi una tendència tènue cap a l'augment relatiu en les activitats no relacionades amb l'agricultura i el sector primari en general. Aquest més aviat tendiria a encongir la seva importància relativa en l'estructura ocupacional.

Taula 4.3 Evolució de l'estructura ocupacional per categories socioeconòmiques. Espanya, Catalunya, Dinamarca, Regne Unit, Alemanya i França. 2006, 2008 i 2011. Percentatges

	Espanya			Catalunya		
	2006	2008	2011	2006	2008	2011
Directius i professionals	9,54	9,72	11,75	10,00	8,77	11,23
Semiprofessionals	15,82	17,56	18,51	18,38	18,88	19,36
Administratius qualificats	9,20	9,63	9,76	10,16	10,40	10,57
Petits empresaris i autònoms	11,69	11,26	11,92	11,23	12,46	11,69
Pagesos	1,98	1,70	1,53	1,53	0,95	0,72
Tècnics i supervisors	6,66	6,94	6,33	8,75	7,14	6,00
Serveis semi qualificats	14,23	15,16	14,93	13,00	14,98	14,38
Obrers semi qualificats	11,96	10,29	7,82	10,80	11,50	7,43
Ocupacions de rutina	18,91	17,74	17,44	16,15	14,93	18,62
	Dinamarca			Regne Unit		
	2006	2008	2011	2006	2008	2011
Directius i professionals	9,94	10,73	11,40	9,80	10,11	9,73
Semiprofessionals	24,92	23,60	27,24	29,26	29,57	30,16
Administratius qualificats	17,49	18,67	28,92	13,12	12,93	11,80
Petits empresaris i autònoms	2,66	1,55	2,55	7,42	7,26	8,48
Pagesos	0,56	0,20	0,74	0,61	0,73	0,73
Tècnics i supervisors	5,05	4,71	3,48	6,10	6,45	6,58
Serveis semi qualificats	13,62	14,91	4,18	15,50	15,34	15,04
Obrers semi qualificats	10,36	10,57	10,31	4,95	4,81	4,63
Ocupacions de rutina	15,40	15,05	11,18	13,25	12,79	12,85
	Alemanya			França		
	2006	2008	2011	2006	2008	2011
Directius i professionals	8,60	8,90	7,62	8,85	10,50	10,08
Semiprofessionals	22,32	22,81	25,65	24,22	24,83	28,07
Administratius qualificats	23,70	23,54	20,61	15,45	15,54	13,28
Petits empresaris i autònoms	3,90	3,50	3,63	4,99	4,36	5,36
Pagesos	0,41	0,27	0,36	2,13	1,91	1,96
Tècnics i supervisors	5,73	5,91	7,08	9,32	9,00	11,88
Serveis semi qualificats	10,94	11,00	10,28	10,86	10,59	9,60
Obrers semi qualificats	11,01	11,97	9,21	8,09	8,48	6,37
Ocupacions de rutina	13,40	12,11	15,56	16,09	14,77	13,40

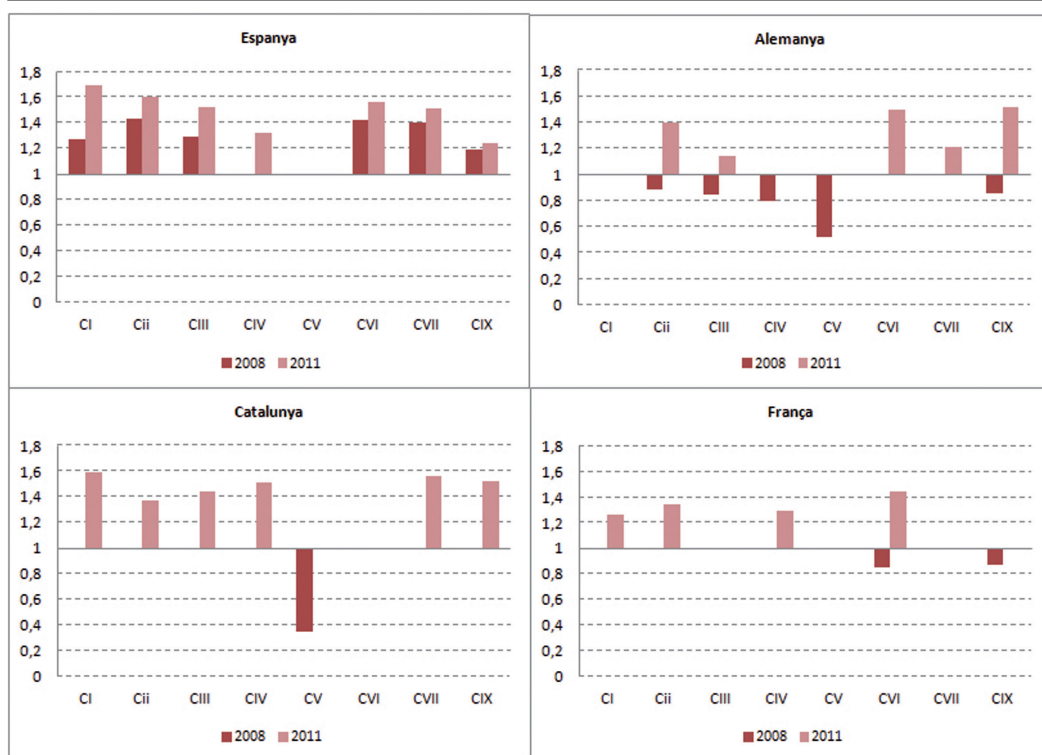
Font: Eurostat, *European Union Survey on Income and Living Conditions*

Signifiquen, aquests canvis, cap polarització de l'estructura ocupacional que hi havia l'any 2006? El gràfic 4.4. ens mostra les oportunitats relatives que han tingut els residents de cada país de treballar en qualsevol altra categoria socioeconòmica diferent de la d'obrer semiqualficat de la indústria en dos moments, els anys 2008 i 2011.⁴⁰ Les ràtios mostren quantes vegades més (o menys, si la ràtio es inferior a 1) tenia un resident de treballar en cadascuna de les categories assenyalades sobre les vegades de més (o de menys) que tenia l'any 2006. Per exemple, en el cas de Catalunya, l'any 2008 no hi va haver cap canvi en l'estructura d'oportunitats relatives, excepte una menor probabilitat relativa de ser pagès. L'any 2011, però, les oportunitats de treballar com a directiu o professional sobre les de ser un obrer eren un 60% superiors a les de l'any 2006; i les de ser autònom o treballador no qualificat en una ocupació de rutina eren un 40% superiors a les de ser obrer l'any 2011. Un moviment cap a la polarització de l'estructura de classes vindria donat per una caiguda en les probabilitats relatives de treballar en posicions de classe intermèdia (administratius qualificats, tècnics i supervisors, i petits empresaris i autònoms) i un augment de la probabilitat relativa en els dos extrems: els directius, professionals i semiprofessionals per una banda, i els treballadors en ocupacions de rutina i semiqualficades dels serveis, per l'altra.

A les gràfiques no apareix el Regne Unit perquè en l'estimació feta pel model no es detecta cap canvi estadísticament significatiu, tret d'un augment en la probabilitat relativa de treballar com a autònom o petit empresari. Tampoc no apareix Dinamarca per la poca fiabilitat de les dades referents als administratius qualificats i els treballadors semiqualficats del serveis. Malgrat tot, les prediccions per a aquest país podrien apuntar cap a un procés d'ascens ocupacional en tant que la caiguda dels treballadors semiqualficats industrials ha anat acompanyada d'una reducció encara més intensa dels treballadors en ocupacions de rutina, mentre que el pes relatiu de la classe de servei no mostra canvis significatius. A França és visible un augment de les oportunitats relatives d'estar ocupat a les classes mitjanes formades per directius, professionals, semiprofessionals, administratius qualificats, tècnics i supervisors. A Alemanya, però, és perceptible un augment significatiu de les oportunitats en el rang menys qualificat de treballadors de rutina i semiqualficats en el sector serveis, encara que tampoc no s'acompanya d'un creixement en les oportunitats relatives de directius i professionals, que són superats per ocupacions intermèdies de supervisors i tècnics de la indústria, semiprofessionals i administratius qualificats. A diferència de la resta d'Espanya, a Catalunya hi ha una certa tendència cap a la polarització de classes arran de la crisi econòmica, ja que són les ocupacions menys qualificades i les de professionals i directius les que més oportunitats de treballar mantenen. A Espanya hi ha un augment de les oportunitats de treballar a qualsevol ocupació que no sigui la de treballador semiqualficat de la indústria, però com a França, al Regne Unit i Alemanya, tampoc no es pot afirmar cap moviment de polarització atès que el creixement en les categories de rutina i serveis poc qualificats ha estat inferior a la resta.

⁴⁰ Oportunitats estimades amb un model logístic multinomial on la classe de treballadors industrials semiqualficats i l'any 2006 són les categories de referència.

Gràfic 4.4. Doble diferència en el risc relatiu de treballar a altres categories comparades amb obrer semi-qualificat. Espanya, Alemanya, Catalunya i França, 2008 i 2011

CI: Directius i professionals assalariats; CII: Semiprofessionals assalariats i directius; CIII: Administratius qualificats; CIV: Autònoms i petits empresaris; CV: Pagesos; CVI: Supervisors; CVII: Empleats semiqualficats de serveis; CVIII: Empleats semiqualficats indústria; CIX: Empleats de rutina;

Font: Eurostat, *European Union Survey on Income and Living Conditions*

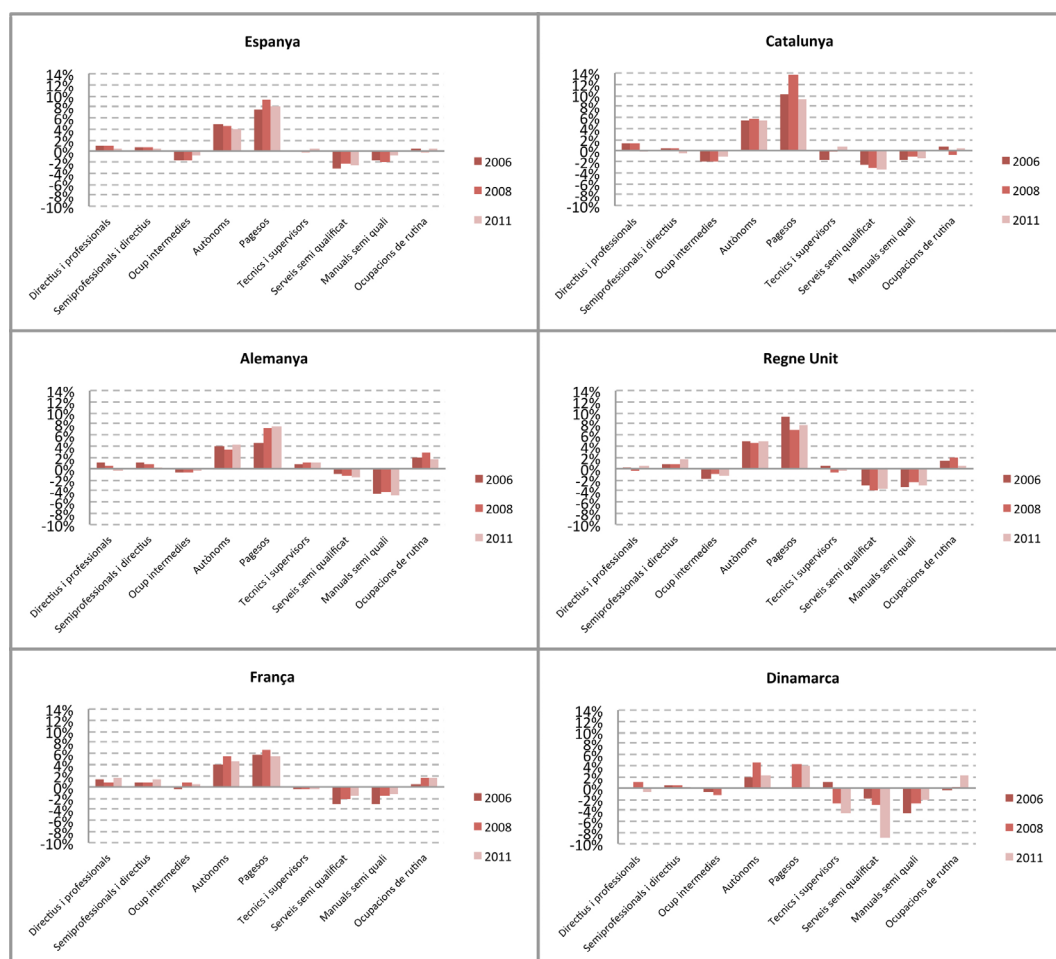
3.1 Mitjana d'edat de les categories socioeconòmiques

Una altra manera d'analitzar fins a quin punt les classes socials estan guanyant o perdent pes en l'estructura ocupacional és observant el grau d'envelliment que tenen (Oesch, 2013). El gràfic 4.5. ens mostra el diferencial d'edat que té cada classe social en relació amb la mitjana d'edat de tota la població ocupada a cada país. A primera vista, destaca que, arreu, les categories socioeconòmiques més joves són les classes treballadores semiqualficades i les ocupacions intermèdies formades majoritàriament per administratius qualificats, cosa que indica que, en principi, aquestes ocupacions són les que sovint atrauen els treballadors més joves, la qual cosa no deixa de ser sorprenent, atès que la classe treballadora manual i els empleats administratius són categories considerades substituïbles segons la tesi de la rutinització. Les més envellides són les corresponents a les anomenades 'velles classes mitjanes', formades per pagesos, petits empresaris i treballadors autònoms. Entre aquests dos grups, els professionals i directius, els tècnics i supervisors i els empleats en ocupacions rutinàries tenen mitjanes d'edats properes a les del conjunt de la població ocupada de cada país.

L'observació dinàmica del diferencial d'edat al llarg del període 2006 a 2011 ens mostra canvis que, tot i ser tènues, atès que estem valorant una finestra temporal de només cinc anys, poden ser indicatius de tendències. Tot i que l'evolució posterior a 2008 ha de ser matisada pel fet de que, essent un període de crisi ocupacional, ha castigat més la població jove, de manera que ha influït en un envelliment de la població ocupada que s'ha d'afegir a l'envelliment demogràfic de les societats europees. No obstant això, atès que l'indicador que fem servir és una mesura relativa del diferencial entre la mitjana d'edat de

cada classe i la mitjana d'edat de tots els treballadors ocupats, l'indicador ens ha de mostrar en quines classes socials la destrucció d'ocupació juvenil ha estat més acusada, la qual cosa ha de ser igualment una mesura indirecta del grau d'atracció juvenil de les ocupacions.

Gràfic 4.5 Diferencial de mitjana d'edat de cada classe social envers la mitjana d'edat de la població ocupada. Espanya, Catalunya, Alemanya, Regne Unit, França, Dinamarca, 2006, 2008 i 2011

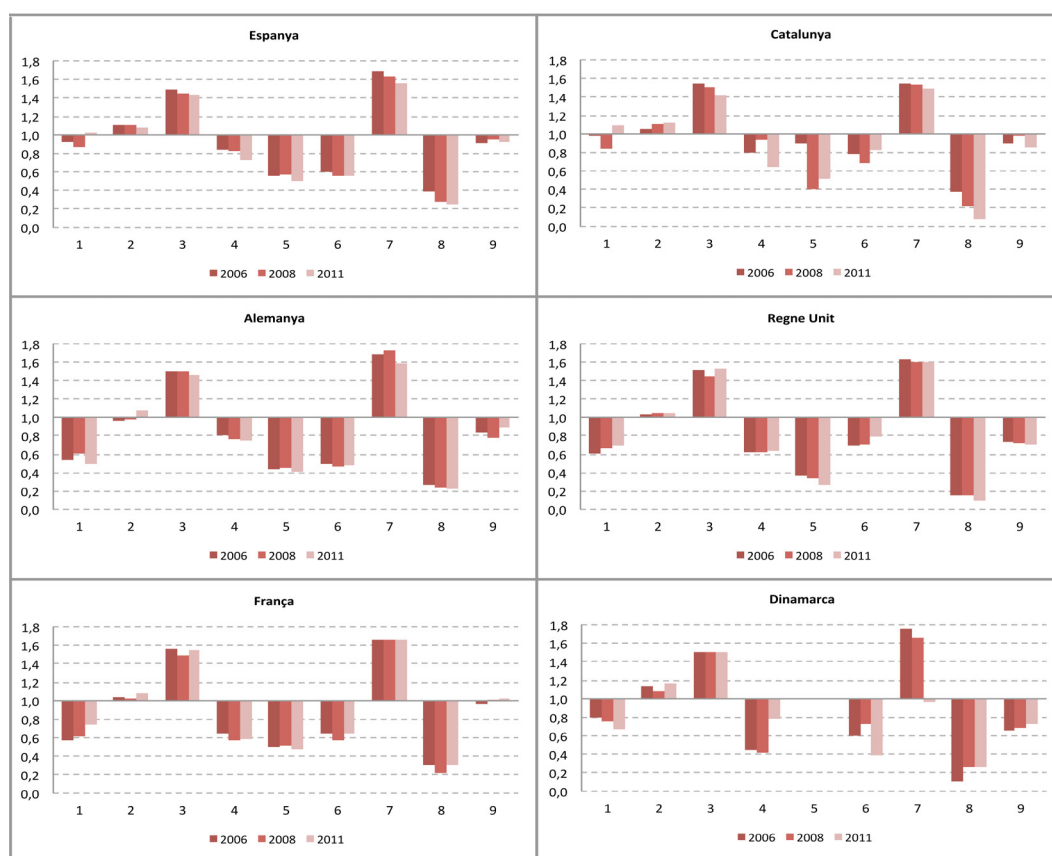
Font: Eurostat, *European Union Survey on Income and Living Conditions*

Dit això, les classes on hi ha un comportament més homogeni en els països seleccionats són la classe intermèdia, la classe de servei i els treballadors semiqualficats. La classe intermèdia, formada majoritàriament per empleats administratius qualificats, envelleix, en els sis casos analitzats, igual que la classe treballadora manual semiqualficada, excepte a Alemanya. En sentit invers, hi ha una tendència a reduir la mitjana d'edat entre els professionals i directius, excepte al Regne Unit, i entre els treballadors semiqualficats del sector serveis, excepte a França. La resta de categories mostren comportaments més erràtics, difícils d'interpretar. Així, doncs, l'anàlisi longitudinal de la mitjana d'edat de les categories socioeconòmiques confirma la tesi que són les categories més amenaçades per les transformacions ocupacionals les que més envelleixen (Autor i Dorn, 2009). Enmig d'això, Alemanya és una excepció gràcies a la importància que en aquesta economia té la indústria exportadora, capaç encara d'atreure mà d'obra jove.

3.2 Grau de feminització de les classes socials

El gràfic 4.6. mostra per a cada país les ràtios de feminització relativa de cada classe social estimades com el quocient entre la proporció de dones a cada classe i la proporció mitjana de dones en la població ocupada del país cada any dels considerats. Veiem que la distribució de l'ocupació femenina entre classes socials té la pauta comuna que ha estat àmpliament documentada per la literatura de l'estratificació social, segons la qual l'ocupació femenina és més elevada en les ocupacions administratives qualificades i en les semiqualficades del sector serveis, i una mica també entre els semiprofessionals i directius de rang mitjà. Per contra, la presència de les dones és molt baixa entre els treballadors industrials, els autònoms i els petits empresaris. També és menor la presència de les dones entre directius i professionals, però menys acusada a Espanya i a Catalunya que a la resta de casos seleccionats, i en el període observat hi ha una disminució de la masculinització d'aquesta categoria arreu, excepte a Dinamarca i Alemanya. També, excepte a Dinamarca, hi ha una tendència al fet que cada cop hi hagi menys dones entre les ocupacions manuals, ja molt masculinitzades. Aquesta dada sorprèn, atès que la robotització d'activitats manuals fa que la força física sigui irrellevant per explicar la poca feminització d'aquestes categories. D'altra banda, es constata que augmenta l'entrada d'homes en categories força feminitzades, com la de treballadores semiqualficades dels serveis.

Gràfic 4.6. Ràtios de feminització de les classes socials. Espanya, Catalunya, Alemanya, Regne Unit, França i Dinamarca, 2006, 2008 i 2011

Directius i professionals, 2. Semiprofessionals i directius, 3. Ocupacions intermèdies, 4. Autònoms, 5. Pagesos, 6. Tècnics i supervisors, 7. Serveis semiqualficats, 8. Manuals semiqualficats i 9. Ocupacions de rutina

Font: Eurostat, European Union Survey on Income and Living Conditions

3.3 Classe social i nacionalitat

Per analitzar la distància social entre classes socials és rellevant considerar la composició ètnica de cada classe social, atès que la distància de classe pot ser accentuada per distàncies entre grups ètnics. Malauradament l'Enquesta de condicions de vida de la UE no permet distingir l'ètnia dels entrevistats, raó per la qual tampoc és factible fer una comparació de la ubicació que a cada classe social tenen les successives onades migratòries que s'han esdevingut a Europa. Una aproximació, tot i que grollera, a la segregació ètnica la podem fer, però, a partir de la nacionalitat dels entrevistats, especialment dels individus amb nacionalitat extracomunitària.

La taula 4.7. ens mostra quina proporció d'individus ocupats a cada classe social té una nacionalitat extracomunitària, i en negreta apareixen els percentatges que se situen per sobre del percentatge d'extracomunitaris que hi ha ocupats al país. Arreu la major proporció d'extracomunitaris entre els homes ocupats es dona en les ocupacions masculines menys prestigioses, les ocupacions de rutina i les semiqualficades del sector serveis. Només a França i Alemanya tenen també un pes important entre els treballadors autònoms i els petits empresaris; i a França, Espanya i també a Catalunya, tenen un pes rellevant entre els treballadors de la indústria semiqualficats, on la construcció té un paper destacat.

L'estructura de les dones mostra pautes similars a les dels homes, però amb algunes diferències destacables. En comú tenen la concentració en ocupacions de rutina, però no estan tan sobrerrepresentades en ocupacions semiqualficades de serveis, que estan molt feminitzades. Ho estan entre les treballadores industrials a França i el Regne Unit i, a diferència d'Espanya i Catalunya, entre les professionals i directives de tots els països seleccionats. L'absència d'informació sobre la nacionalitat concreta dels individus no permet fer un contrast d'hipòtesis sobre el perquè d'aquestes diferències.

Taula 4.7. Homes i dones treballadores extracomunitàries segons classe social i país. Alemanya, Dinamarca, França, Regne Unit, Espanya i Catalunya, 2006 i 2011. Percentatges

Homes treballadors	Anys 2006 i 2011					
	Alemanya	Dinamarca	França	Regne Unit	Espanya	Catalunya
Directius i professionals	7,1	1,0	0,8	3,8	0,7	0,9
Semiprofessionals	8,6	1,2	1,1	3,9	0,5	1,8
Administratius	6,6	1,3	3,4	3,2	0,9	1,2
Autònoms	15,2	0,0	5,1	3,4	2,0	2,9
Pagesos	0,0	0,0	0,0	0,6	0,4	0,0
Supervisors i tècnics	8,1	0,0	3,2	2,5	3,6	4,3
Semiqualficats serveis	9,2	1,9	3,8	5,7	5,1	8,9
Semiqualficats indústria	8,2	0,9	3,2	1,6	7,3	8,6
Ocupacions de rutina	12,5	3,4	5,7	6,4	7,4	13,8
Total ocupats	9,0	1,4	2,8	4,0	3,7	5,9
Dones treballadores	Anys 2006 i 2011					
	Alemanya	Dinamarca	França	Regne Unit	Espanya	Catalunya
Directives i professionals	10,6	1,7	2,3	6,5	1,1	1,3
Semiprofessionals	8,9	1,3	0,6	3,6	1,0	1,9
Administratives	5,4	0,8	1,1	2,3	0,5	0,9
Autònomes	17,4	0,0	0,0	4,5	4,2	8,2
Pageses	0,0	0,0	0,0	3,7	0,0	0,0
Supervisores i tècnics	10,7	0,0	2,1	3,6	2,5	3,7
Semiqualficades serveis	10,7	1,5	2,9	3,1	6,0	6,5
Semiqualficades indústria	9,6	0,0	7,2	6,3	4,2	0,0
Ocupacions de rutina	18,8	6,2	5,6	5,9	12,9	19,8
Total ocupades	9,7	1,6	2,2	3,7	4,5	5,9

Font: Eurostat, *European Union Survey on Income and Living Conditions*

4. La qualitat de les ocupacions

Alguns dels canvis que s'han esdevingut al mercat laboral en les últimes dècades fan pensar si la qualitat de les ocupacions realment no empitjora per a tothom (Green, 2007), i tot fa suposar que, en un context de crisi econòmica aguda com l'actual, aquesta qualitat ha estat força perjudicada. Normalment, la qualitat de les ocupacions es mesura de manera estàndard amb un seguit d'indicadors que recullen tant dimensions objectives com subjectives. Aquests són, per exemple: la satisfacció en el lloc de treball; les qualificacions necessàries per exercir l'ocupació; l'esforç requerit, no només en termes d'esforç físic, sinó entès l'esforç també com l'exigència de dedicació en hores i en tensió psicològica; el grau de discrecionalitat i d'autonomia del treballador sobre la seva agenda de treball; la seguretat de no patir accidents o malalties professionals; l'estabilitat en el lloc de treball, i l'adequació de la remuneració a un nivell de vida considerat digne. L'ECV no permet observar indicadors subjectius tals com la satisfacció dels treballadors amb les seves ocupacions, però sí que ens subministra alguns indicadors sobre condicions de treball objectives. Entre aquestes, no podem mesurar el grau d'autonomia del treballador ni la seva seguretat, però sí que tenim una aproximació a les qualificacions requerides, l'estabilitat i l'adequació dels salaris i, en certa manera, a l'esforç, si aquest el mesurem pel nombre d'hores que el treballador ha de dedicar a la seva ocupació. L'estabilitat la podem mesurar per la temporalitat del contracte, malgrat que aquest indicador és força imperfecte en tant que no detecta la inseguretat en mercats laborals molt flexibles on no cal fer ús dels contractes temporals, per això convé complementar-ho amb el risc d'atur.

4.1 Esforç i hores treballades

Al llarg del segle xx, el temps de treball remunerat a les societats occidentals més riques ha evolucionat cap a una disminució en benefici del temps de lleure i de dedicació a la família, i el mateix ha succeït en els països asiàtics més industrialitzats com el Japó i Corea. Amb tot, això no treu que hagi augmentat la percepció subjectiva d'un pes major del temps de treball, que Green (2007:46) atribueix, amb la incorporació de la dona al mercat de treball, a l'augment del temps total de treball remunerat en la llar, de tal manera que el temps disponible per al treball domèstic, la cura dels dependents i de lleure ara és menor per al conjunt de les llars.

Però tot i que són febles les evidències que hi ha hagut un augment del nombre d'hores treballades, abunden les que apunten cap a una major pressió sobre el treballador perquè treballi a més velocitat i amb més compromís amb els terminis. Només en la dècada dels noranta, Green (2007) ha estimat que aquesta pressió va augmentar un 6% a Alemanya, un 8% a Espanya, i fins a un 25% a França, si bé hi ha excepcions, com Dinamarca, un dels pocs casos on no es percep aquest augment de pressió. Aquesta pressió no prové tant d'exigències mecàniques a les cadenes de muntatge de la indústria, com de les exigències dels usuaris dels serveis, dels clients, dels caps i supervisors, i dels mateixos companys de feina. No disposem d'informació sobre l'evolució més recent, però el context de crisi ha fet els treballadors més dúctils a l'hora d'acceptar condicions més dures (Sarasa *et al.*, 2013), la qual cosa fa pensar que els nivells d'exigència han d'haver augmentat. A més, cal tenir en consideració que la precarietat i els baixos salaris poden empenyer alguns treballadors a la pluriocupació, de manera que, per bé que les hores setmanals dedicades a cada feina per separat siguin poques, el total d'hores treballades pot ser molt elevat.

La pluriocupació ha tingut un comportament heterogeni. A França n'hi ha hagut un creixement sostingut des de l'any 2006 i en totes les classes socials, mentre que el cas contrari el trobem a Alemanya, on la pluriocupació decau de manera continuada excepte entre els treballadors semiqualficats i qualificats de la indústria, i els semiprofessionals assalariats que, a partir de 2008, coincidint amb la crisi i la flexibilitat interna de les empreses, augmenten la pluriocupació. A Catalunya i Espanya la pluriocupació augmentava en els darrers anys del cicle alcista de l'economia, però la crisi estronca les possibilitats de trobar feina i la pluriocupació cau en quasi totes les classes socials. Les dades de pluriocupació del Regne Unit i Dinamarca no són completes tots els anys seleccionats i no és possible establir cap tendència.

Si prenem com a indicador d'esforç el total d'hores treballades, incloent-hi la pluriocupació (taula 4.8.), la mitjana d'hores treballades entre els ocupats puja a Alemanya de manera continuada des de les 33,2 l'any 2006 a les 38 hores setmanals l'any 2011, on el creixement més important es produeix durant els anys previs a l'esclat de la crisi. Per categories socioeconòmiques, són els treballadors industrials qualificats, amb els autònoms i petits empresaris, els qui tenen un creixement menor d'hores treballades, i són els treballadors semiqualficats dels serveis i d'ocupacions rutinàries els qui més les augmenten.

A França hi ha hagut un lleuger creixement del nombre mitjà d'hores treballades a causa, bàsicament, de l'augment en el període anterior a la crisi i, a diferència d'Alemanya, han estat els treballadors industrials semiqualficats els qui més han mantingut l'augment d'hores. A Dinamarca no hi ha hagut canvis significatius en el nombre mitjà d'hores, i a la resta de casos, es detecta una reducció molt lleugera d'hores que no és atribuïble a la crisi econòmica en tant que ja disminuïa entre els anys 2006 i 2008. A Catalunya, els treballadors semiqualficats, tant de la indústria com dels serveis, han estat una excepció, en tant que han augmentat les seves hores de treball setmanals.

Taula 4.8. Evolució de les hores setmanals treballades. Espanya, Catalunya, Dinamarca, Regne Unit, Alemanya i França, 2006, 2008 i 2011

	Espanya				Catalunya			
	2006	2008	2011	2011/2006	2006	2008	2011	2011/2006
Directius i professionals	41,8	41,6	41,2	0,99	41,1	41,0	41,1	1,00
Semiprofessionals	39,6	38,7	38,5	0,97	39,6	38,2	39,4	0,99
Ocupacions intermèdies	38,1	38,3	37,4	0,98	37,9	38,5	37,7	0,99
Petits empresaris	47,0	46,4	46,6	0,99	45,2	43,9	44,5	0,98
Pagesos	50,0	47,6	48,9	0,98	44,0	48,5	45,4	1,03
Tècnics i supervisors	43,4	43,0	41,9	0,97	42,7	42,0	42,0	0,98
Serveis semi qualificats	37,7	38,0	37,8	1,00	37,0	37,7	37,9	1,02
Obrers semi qualificats	42,0	42,0	40,7	0,97	41,4	41,8	41,7	1,01
Ocupacions de rutina	38,6	38,0	37,8	0,98	39,4	38,1	37,8	0,96
Total	40,6	40,1	39,9	0,98	40,2	39,5	39,7	0,99
	Dinamarca				Regne Unit			
	2006	2008	2011	2011/2006	2006	2008	2011	2011/2006
Directius i professionals	41,5	41,8	40,8	0,98	42,8	41,2	41,4	0,97
Semiprofessionals	38,0	39,5	38,2	1,01	40,9	40,4	40,7	1,00
Ocupacions intermèdies	36,0	36,4	36,2	1,01	34,1	33,4	32,5	0,95
Petits empresaris	51,5	52,4	45,2	0,88	41,4	38,6	38,7	0,93
Pagesos	ns	ns	ns	ns	40,7	48,3	45,3	1,11
Tècnics i supervisors	40,7	40,8	40,0	0,98	41,4	40,8	40,4	0,98
Serveis semi qualificats	35,3	36,4	33,0	0,93	29,2	28,3	28,9	0,99
Obrers semi qualificats	38,3	37,7	37,9	0,99	42,0	42,1	42,8	1,02
Ocupacions de rutina	37,0	37,8	37,0	1,00	36,8	36,3	36,0	0,98
Total	38,2	38,2	38,2	1,00	37,6	36,7	37,3	0,99
	Alemanya				França			
	2006	2008	2011	2011/2006	2006	2008	2011	2011/2006
Directius i professionals	38,6	43,7	44,0	1,14	45,1	45,1	43,7	0,97
Semiprofessionals	35,0	40,4	39,7	1,13	39,6	40,1	39,5	1,00
Ocupacions intermèdies	31,9	35,4	36,0	1,13	35,0	35,3	35,0	1,00
Petits empresaris	42,8	43,9	44,2	1,03	50,6	50,6	48,6	0,96
Pagesos	56,6	54,1	55,9	0,99	55,2	55,9	54,8	0,99
Tècnics i supervisors	37,2	41,2	41,8	1,12	39,8	40,1	39,1	0,98
Serveis semi qualificats	26,5	29,7	31,4	1,18	33,9	34,9	34,2	1,01
Obrers semi qualificats	37,1	40,0	40,6	1,09	37,9	38,3	38,7	1,02
Ocupacions de rutina	28,5	34,5	34,3	1,20	34,4	34,9	33,3	0,97
Total	33,2	36,6	38,0	1,14	38,3	38,6	38,5	1,01

Font: Eurostat, *European Union Survey on Income and Living Conditions*

4.2 Risc de perdre la feina

El risc de perdre la feina s'associa a diferents factors. D'una banda, depèn dels sectors de l'economia, dels avatars de les empreses i dels cicles econòmics, però varia també segons les fases del curs vital dels treballadors, especialment entre les dones quan han d'assumir les responsabilitats de la maternitat. Les institucions que regulen els mercats laborals hi tenen també la seva incidència. Al llarg dels anys anteriors al període que s'analitza en aquest informe, no és observable cap tendència uniforme en la percepció d'inseguretat agregada dels treballadors, tret de la lògica associació entre la proporció de treballadors que tenen por de perdre la feina i l'evolució de l'atur agregat a cada país, però sí que hi ha canvis rellevants en la distribució de la inseguretat entre classes socials, atès que el risc d'atur ja no està circumscrit als treballadors manuals. Si més no, en els països amb règims de benestar liberals, al llarg dels anys noranta, la percepció subjectiva d'inseguretat entre professionals, directius i administratius qualificats va ser tan elevada com entre la classe treballadora manual, tradicionalment més exposada a l'atur (Green, 2007). Sembla, doncs, que les crisis sistèmiques provocades pels successius esclats de bombolles financeres estarien sotmetent la classe mitjana a percepcions d'inseguretat que poc havien conegut en els decennis anteriors.

Però al mateix temps hi ha, a partir dels anys setanta del segle xx, una relativa convergència en l'estabilitat laboral d'homes i dones gràcies a les facilitats legals per conciliar maternitat i treball remunerat, al mateix temps que hom percep un major risc de perdre la feina entre els homes, cosa que erosiona la solidesa en la posició del 'cap de la llar' que havia permès a les llars del sud d'Europa suportar xifres d'atur agregat molt elevades al llarg dels últims anys del segle xx, atur que estava concentrat en els joves i les esposes (Nickell i Layard, 1999). D'altra banda, atès que la inseguretat subjectiva i el risc d'atur són més elevats entre els treballadors amb contractes temporals, és raonable pensar, per bé que no disposem de dades comparades, que la inseguretat ha augmentat en aquells països on la temporalitat ha esdevingut una característica pròpia del mercat laboral, com ara a França i, sobretot, a Espanya i Catalunya.

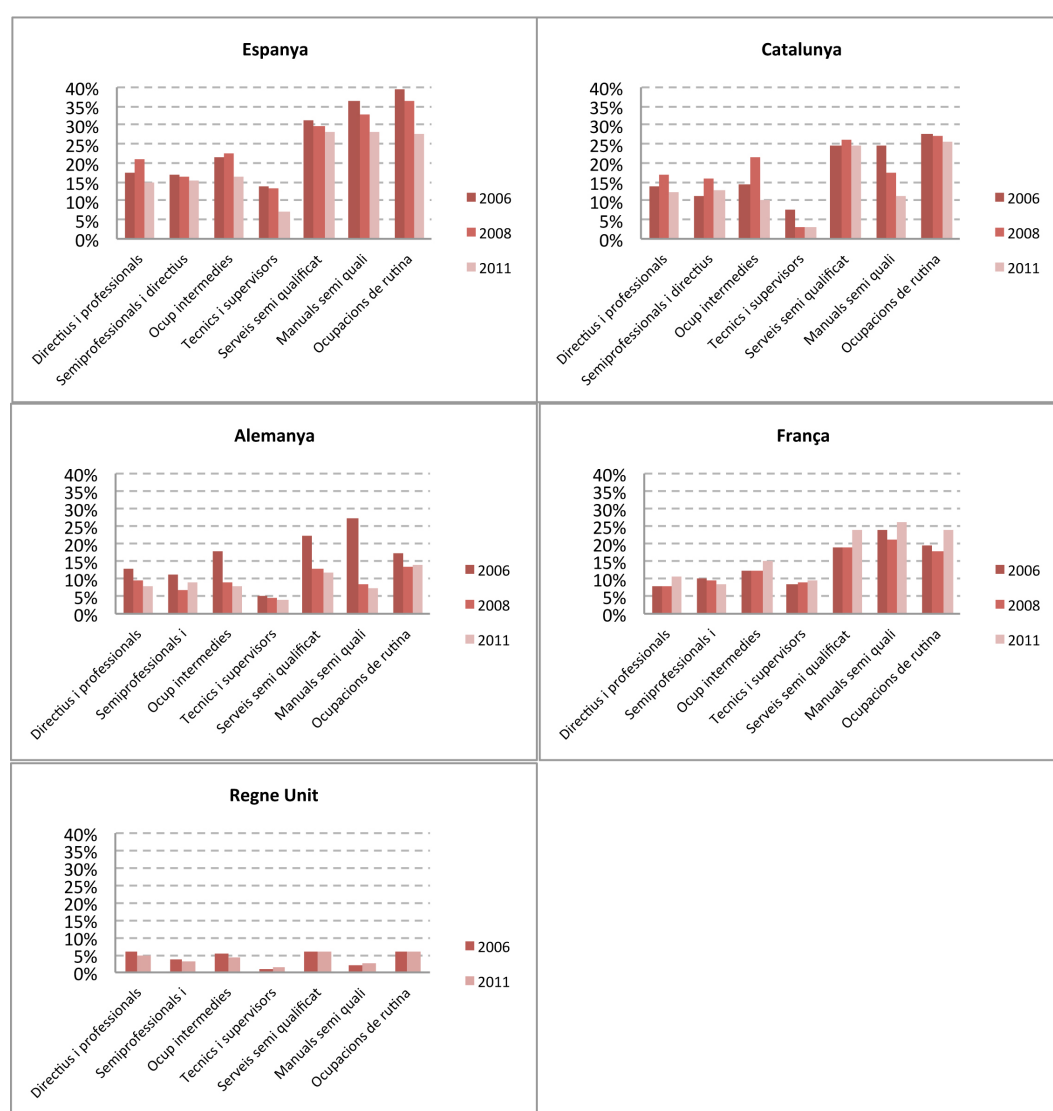
Com a indicadors en l'evolució de la inseguretat, mostrem els canvis en la distribució de la temporalitat i de l'atur de llarga durada al llarg del període estudiat en aquest informe, assumint que la percepció d'inseguretat és més elevada quan més improbable sigui obtenir una feina de qualitat igual o superior a la que poden perdre (Green, 2007). Com ja se sap, la temporalitat a Espanya i Catalunya és de les més elevades de la Unió Europea, i molt baixa en els mercats laborals on la flexibilització és generalitzada, com a Dinamarca i el Regne Unit. La contractació temporal és més freqüent en les categories de treballadors menys qualificats, atès que la dualització del mercat de treball és legitimada, en part, com a conseqüència dels requeriments per flexibilitzar la contractació dels treballadors amb menor productivitat, i en especial del sector serveis com una de les solucions al 'trilema de l'economia dels serveis' (Iversen i Wren, 1998). La temporalitat ha estat aprofitada per evadir les normes que regulen la protecció i la seguretat del lloc de treball, especialment a Espanya i Catalunya (Polavieja, 2005), raó per la qual els contractats temporals han funcionat com a esmorteïdors dels cicles econòmics i tenen una volatilitat major que els contractes fixos. Com que el període observat abraça tres anys d'eufòria econòmica i tres de recessió, l'evolució dels contractes temporals hauria de seguir un cicle de creixement seguit d'una davallada, però no ha estat aquest el cas.

En el període observat, segons les dades publicades per Eurostat, la temporalitat ha caigut al voltant d'un 30% a Espanya, i entre un 4 i un 5% a Dinamarca i Alemanya, mentre que ha augmentat quasi un 3% a França i quasi un 9% al Regne Unit. Però l'evolució de la temporalitat no ha estat la mateixa en totes les ocupacions, el gràfic 4.9. mostra que la contractació temporal cau a Alemanya per a totes les classes socials, si bé el descens és menor entre les ocupacions de rutina. Aquesta reducció dels contractes temporals no és deguda tant a la crisi, com a una tendència anterior; de fet, la crisi frena la tendència observada entre els anys 2006 i 2008. Tant a Espanya com a Catalunya, la tendència cap a una menor temporalitat és apreciable de manera continuada entre les ocupacions qualificades i semiqualficades,

tant de la indústria com dels serveis, incloent-hi les ocupacions de rutina. Però al mateix temps és apreciable un augment de la temporalitat entre les classes intermèdia i de servei, que la crisi estronca, potser perquè els temporals han estat els primers a ser acomiadats.

A diferència d'aquests tres països, la crisi ha augmentat la temporalitat a França entre totes les classes, tret de la categoria dels professionals i directius de rang mitjà o baix. Al Regne Unit, no ha estat possible estimar la temporalitat l'any 2008, però comparant 2011 amb 2006 la temporalitat augmenta lleugerament entre les ocupacions més vinculades al sector industrial, els tècnics i supervisors i els treballadors semiqualficats i de rutina, però baixa una mica entre treballadors dels serveis i administratius, així com entre professionals i directius.

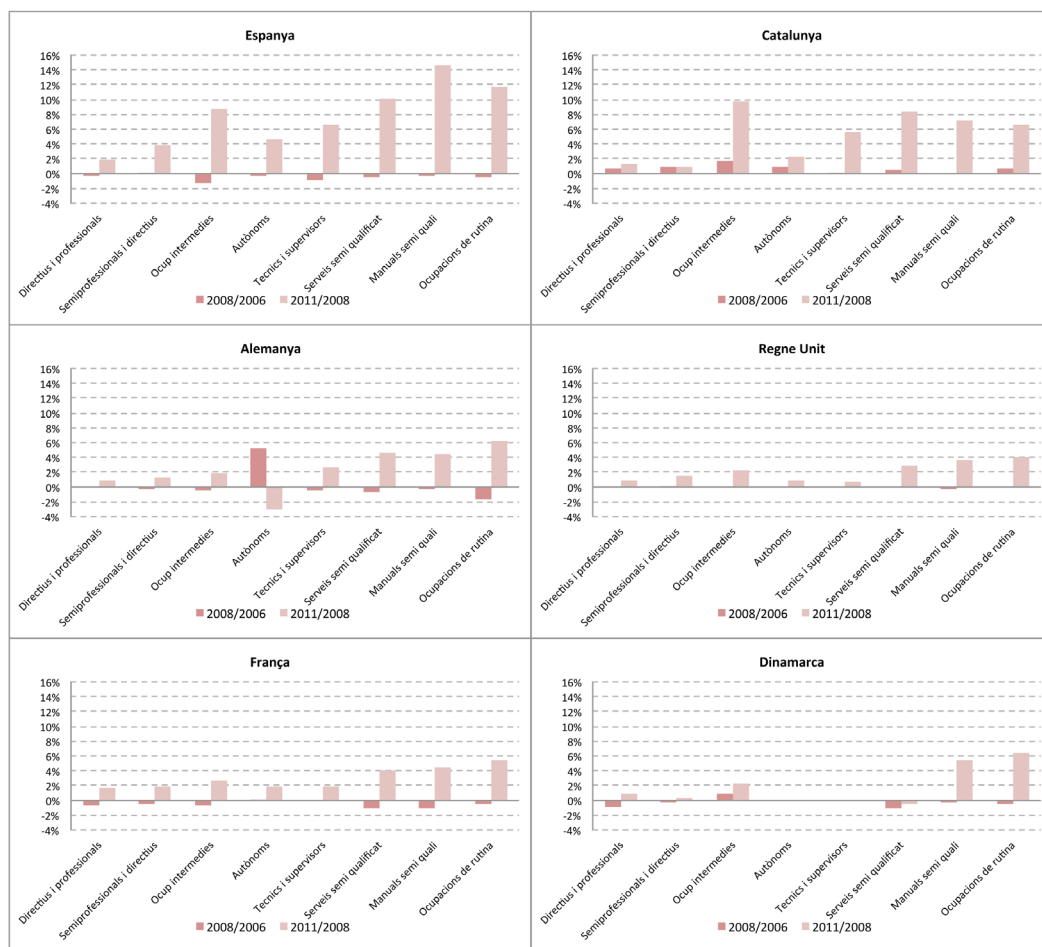
Gràfic 4.9. Evolució dels contractes temporals segons classe social. Espanya, Catalunya, Alemanya, França i Regne Unit, 2006, 2008 i 2011. Percentatge

Font: Eurostat, *European Union Survey on Income and Living Conditions*

Tot fa pensar que el destí del treball temporal agregat potser no està marcat només pels cicles econòmics. Certament, l'evolució de l'atur hi influeix, ja que, de les dades de l'ECVHP 2011 durant el període estudiat, inferim que la transició des d'una situació d'ocupació a l'atur és 5,3 vegades més probable entre els temporals que entre els fixos a Alemanya, 4 vegades superior a França, 6,7 al Regne Unit i 3,2 a Espanya. Però tot i que el risc de fer una transició des de l'ocupació a l'atur és més elevat entre els treballadors amb contractes temporals, no hi ha evidència clara d'una associació entre l'evolució de la taxa d'atur estructural i la de la temporalitat dels contractes. Al gràfic 4.10. podem observar els punts percentuals de canvi, entre 2008 i 2006 i entre 2011 i 2008, en les ràtios de treballadors en situació d'atur continuada de dotze mesos o més. La primera evidència és l'homogeneïtat internacional en relació amb l'impacte desigual que ha tingut la crisi en relació amb el risc d'atur de llarga durada entre classes socials. Les ocupacions de rutina, els treballadors semiqualficats de la indústria i els administratius qualificats han estat els més perjudicats, i també els treballadors semiqualficats dels serveis, però aquests amb un comportament divers a Dinamarca, on és versemblant suposar que la seva major dependència del sector públic els ha aixoplugat més que en altres nacions. Especialment perjudicada ha estat aquesta categoria a Catalunya, on han estat la classe amb més creixement d'atur de llarga durada, només superada pels administratius qualificats.

Gràfic 4.10. Canvi de l'atur de llarga durada. Espanya, Catalunya, Alemanya, Regne Unit, França i Dinamarca, 2006-2008 i 2008-2011. Percentatges

Font: Eurostat, *European Union Survey on Income and Living Conditions*

Tornant a la relació entre atur i contractes temporals, observem que a Alemanya augmenta l'atur estructural a totes les classes, sobretot amb la crisi, la qual cosa no és consistent amb la reducció de temporals abans de la crisi. A Dinamarca la inexistència de contractes temporals fa irrellevant aquesta dada. A França, l'atur estructural augmenta a totes les classes, la qual cosa no és consistent amb l'augment de la temporalitat. Al Regne Unit també augmenta a totes les classes i el mateix passa encara amb més intensitat a Espanya. No hi ha, per tant, raons per pensar que tota l'evolució dels contractes temporals sigui explicable per l'evolució de l'atur, tret del cas d'Espanya. Una anàlisi de la covariància entre les ràtios d'atur de llarga durada i la temporalitat de cada classe social mostra que aquesta és elevada i negativa a Espanya, mentre que a França és positiva i a Alemanya, negativa, però només per als treballadors semi-qualificats de la indústria i dels serveis. En tot cas, la covariació de temporalitat i atur de llarga durada és insignificant per a les classes de servei a tots els països seleccionats.

En resum, no hem observat cap tendència homogènia cap a una major precarietat contractual de les ocupacions més prestigioses. Sí que es detecta una major precarietat abans de la crisi a França, Espanya i Catalunya, però no a Alemanya ni al Regne Unit. Pel que fa a l'atur de llarga durada, la crisi ha fet augmentar el risc en totes les classes socials, però amb més virulència en les classes treballadores i, a Catalunya i Espanya, en la classe d'administratius qualificats.

4.3 Qualificacions

La idea que avancem cap a una societat del coneixement implícitament defensa que les ocupacions requereixen cada cop més qualificacions mitjanes i elevades, ja que les feines més rutinàries són fàcilment substituïbles per màquines convenientment programades (Bell, 1976). No obstant això, a ningú no se li escapa que hi ha feines de difícil substitució per màquines, atès que no es basen en rutines estandarditzades i tampoc no requereixen graus sofisticats de coneixement i qualificació (Esping-Andersen, 1999). Si el grau de qualificació d'una ocupació és un indicador de qualitat, haurem de convenir que la qualitat serà inferior quan menor sigui la proporció de treballadors amb credencials educatives altes en una ocupació.

Aquest indicador, però, és ambigu en la seva interpretació, en tant que l'accés a l'educació superior dels joves no sempre es correspon amb la demanda del mercat laboral, de manera que hi ha treballadors que exerceixen ocupacions per a les quals no calen els estudis en què es van graduar. Aquest fenomen és especialment rellevant a la societat catalana i espanyola, on la proporció d'homes amb titulacions superiors a la de l'ocupació on treballen es el doble que la d'Alemanya o Dinamarca, i el triple que la de França (Davia *et al.*, 2010). És per això que agafem com a indicador de qualitat la baixa qualificació, entesa com la proporció de treballadors només amb estudis bàsics.

Tanmateix, malgrat els desequilibris entre oferta i demanda de credencials educatives, les evidències recollides per (2007, Green) mostren que tan als EUA com a la Unió Europea, hi ha un augment constant de les ocupacions que requereixen qualificacions elevades, al mateix temps que es contrauen les ocupacions per a les quals n'hi ha prou amb tenir una educació bàsica. Aquest augment de qualificacions estaria molt associat a la modernització de les organitzacions, la informatització i la innovació tecnològica, en tant que es més intens en els sectors econòmics i les empreses on hi ha una elevada inversió en recerca i desenvolupament. Tot plegat es pot resumir amb una seqüència segons la qual el mercat laboral tendeix cada cop més a reduir l'espai de les ocupacions poc qualificades, esperona els individus a augmentar la seva formació en una competició per llocs de treball qualificats que el sistema productiu no és capaç de generar a la mateixa velocitat, i consegüentment provoca el fenomen de la sobreeducació i l'expulsió del mercat de treball dels no qualificats que han de competir amb els poc qualificats.

A la taula 4.11. es pot veure una reducció generalitzada en la proporció de treballadors amb baixos estudis, conseqüència natural de la creixent democratització de l'accés a l'educació, però amb punts de partida i ritmes de reducció desiguals, de manera que, per bé que la tendència favorable es comuna, la divergència entre els extrems ha augmentat. El 38% de treballadors amb baix nivell d'estudis de Catalunya l'any 2006, era 2,1 vegades més alt que el 17,9 del Regne Unit, i 2,4 vegades més alt que el 15,6% d'Alemanya. Cinc anys més tard, la diferència de Catalunya respecte de l'11,2 % del Regne Unit és 3,15 vegades més alta, i 2,67 vegades més elevada que a Alemanya.

Taula 4.11 Ràtio de treballadors ocupats i amb estudis de secundària obligatòria o menys. Alemanya, Regne Unit, Dinamarca, França, Catalunya i Espanya, 2006, 2008 i 2011. Percentatges

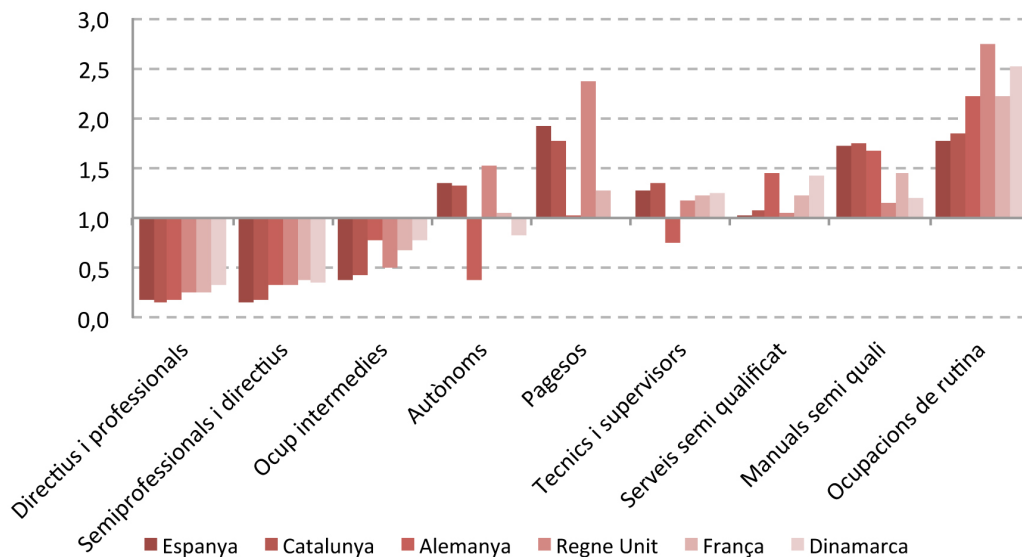
	2006	2008	2011	Reducció percentual
Alemanya	15,6	13,9	13,2	14,4
Regne Unit	17,9	12,2	11,2	37,5
Dinamarca	22,9	20,8	18,6	18,8
França	23,6	21,0	14,2	39,8
Catalunya	38,2	36,2	35,3	7,6
Espanya	42,0	39,2	36,3	13,6

Font: Eurostat, *European Union Survey on Income and Living Conditions*

El gràfic 4.12. mostra la ràtio mitjana dels tres anys de referència entre la proporció de treballadors amb baixos estudis de cada categoria socioeconòmica i la proporció del total de la població ocupada que té baixos estudis. Aquesta dada ens indica com és a cada país el nivell de qualificació demanat a cada classe social i, a la vegada, les desigualtats entre classes pel que fa a les credencials educatives. La mesura és independent del nivell d'estudis majoritari que hi hagi a cada país, en tant que és una mesura relativa. Entre els pagesos i els treballadors d'ocupacions rutinàries és on més abunden els treballadors amb baix nivell d'estudis, seguits pels treballadors semiqualficats industrials, excepte al Regne Unit i Dinamarca, on la classe obrera manual semi qualificada té un grau de formació similar al del conjunt de la població, però, en canvi, tots dos països concentren la ràtio més elevada de treballadors amb baixa formació entre les ocupacions de rutina. En comparació amb els altres països, a Alemanya i Dinamarca és més elevada la ràtio de baixos estudis entre els empleats semiqualficats del sector serveis,⁴¹ i entre els empleats administratius qualificats. En canvi, Alemanya manté ràtios de millor formació entre els seus treballadors autònoms i petits empresaris, així com entre els tècnics i supervisors. Espanya i Catalunya, atesa la gran proporció de treballadors amb baixa formació i que l'exercici d'ocupacions professionals exigeix titulacions universitàries, mostra, en comparació amb els altres països, una classe de servei amb una ràtio relativa de baixos estudis molt baixa.

⁴¹ Les dades d'aquesta categoria socioeconòmica a Dinamarca són poc fiables per les raons que ja hem esmentat.

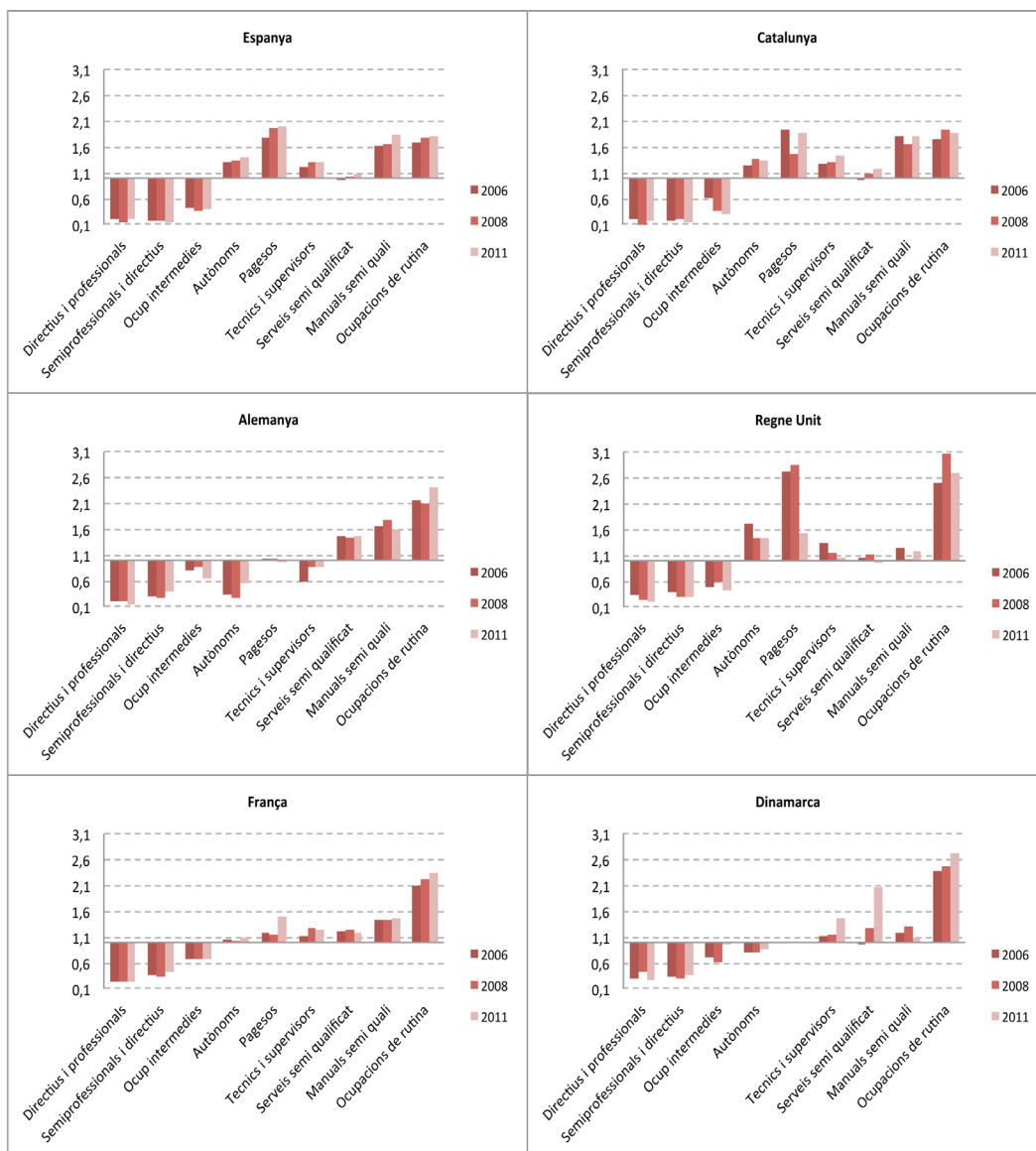
Gràfic 4.12 Ràtios de baixos estudis de cada classe sobre el total de treballadors. Espanya, Catalunya, Alemanya, Regne Unit, França i Dinamarca

Font: Eurostat, *European Union Survey on Income and Living Conditions*

En termes dinàmics, el gràfic 4.13 mostra una certa polarització educativa de l'estructura ocupacional malgrat els avenços en la democratització de l'ensenyament. Aquesta polarització és acusada a Espanya i Catalunya, on la proporció de treballadors amb estudis bàsics creix entre tots els treballadors industrials i els autònoms i petits empresaris, mentre que disminueix entre els administratius qualificats i lleugerament entre els directius. La tendència no és tan generalitzada a la resta de països, però més acusada en tant que els treballadors amb baixos estudis creixen molt en les ocupacions de rutina.

Gràfic 4.13. Ràtio entre la proporció de baixos estudis a cada classe social sobre la proporció de baixos estudis del total de la població ocupada. Espanya, Catalunya, Alemanya, Regne Unit, França i Dinamarca, 2006, 2008 i 2011

Font: Eurostat, *European Union Survey on Income and Living Conditions*

4.4 Remuneracions salarials

En el darrer quart del segle xx el salari real per hora treballada ha augmentat arreu del món més desenvolupat i, especialment, a Espanya, que ha tingut el creixement més elevat de la Unió Europea (Green, 2007). Al mateix temps, però, la dispersió salarial també ho ha fet augmentant la desigualtat —menys a Espanya que a altres països. La competició en l'economia mundialitzada i la innovació tecnològica ha traslladat la pressió per reduir els costos cap als treballadors menys imprescindibles, els treballadors amb baixa qualificació, fàcilment substituïbles i dels quals és molt fàcil mesurar la productivitat, que són forçats pels empresaris a la precarietat laboral tant pel que fa a la seguretat com a la remuneració. D'aquí que l'abast dels baixos salaris depengui de com les institucions que regulen el mercat laboral protegeixin aquests treballadors d'aquestes pressions a la baixa (Gautié i Schmitt, 2010).

La quantitat de baixos salaris en un país depèn d'un seguit de factors relacionats amb l'estructura productiva i el capital humà del país, i les institucions nacionals que regulen els mercats de treball. Els baixos salaris són més freqüents en sectors econòmics de baixa productivitat com ara l'hostaleria, el turisme, els serveis a les persones en general, així com alguns subsectors de l'agricultura (Gautié i Schmitt, 2010). Són més probables, també, quan hi ha una gran oferta de mà d'obra poc qualificada que empeny els salaris a la baixa i obre als empresaris oportunitats de negoci amb empreses intenses en mà d'obra poc qualificada (Oesch, 2013). És més freqüent, també, entre els treballadors autònoms i entre els empleats en petites empreses, i en sectors on la protecció sindical o la cobertura dels convenis col·lectius és feble (Crettaz, 2013). A més, els salaris baixos abunden més en mercats on el salari mínim legal no existeix o està fixat molt baix (Bosch, 2009; Gautié i Schmitt, 2010).

A la majoria de països, els baixos salaris estan concentrats en els treballadors poc qualificats, en els immigrants, les dones i els joves, si bé hi ha diferències notables entre els països seleccionats en aquest treball. A Dinamarca, el risc de salari baix entre les dones no és tan marcat i s'ha mantingut estable des dels anys setanta del segle passat (Gautié i Schmitt, 2010), i tampoc és fort el risc de cronificació en una situació de baixa remuneració. Bona part del salaris baixos es concentra entre els més joves, atès que empresaris i sindicats han negociat una major flexibilitat laboral en aquest grup de treballadors, però amb la garantia que la transició cap a ocupacions més ben remunerades és molt elevada en aquest país (Esping-Andersen, 1993; Mason i Salverda, 2010). A França, la proporció de baixos salaris ha caigut lentament tot al llarg de l'últim terç del segle xx, i el salari mínim fixat per llei és molt a prop del llindar que separa els baixos salaris de la resta, de manera que la seva proporció només és una mica superior a la danesa. Però al Regne Unit i a Alemanya, la proporció de baixos salaris ha estat augmentant, fins a assolir xifres semblants a les del mercat laboral dels EUA. Al Regne Unit des dels anys en què els governs conservadors de Margaret Thatcher van endegar l'ofensiva política contra els sindicats britànics, que el nou laborisme de Tony Blair va voler endolcir augmentant el salari mínim, però amb efectes minsos (Gautié i Schmitt, 2010), i a Alemanya, quan a partir de la reunificació política es posen en marxa les successives reformes laborals que han donat peu als minijobs i a l'exclusió dels convenis col·lectius dels treballadors en petites empreses (Bosch, 2009).

Els baixos salaris tenen com a conseqüència que la pobresa no estigui limitada només a les persones sense feina, ja que cada cop hi ha més treballadors ocupats amb una renda disponible que no els permet mantenir un nivell de vida per sobre del llindar de la pobresa. Però la pobresa entre els ocupats no s'explica només pels baixos salaris, també té a veure molt l'estructura de necessitats de les llars i l'organització que els seus membres fan de les tasques domèstiques i de les remunerades. Fins i tot es podria explicar la pobresa dels ocupats més per la intensitat de l'ocupació entre els membres de la llar que no pas per un salari baix per hora treballada. Els treballs a temps parcial, les interrupcions recurrents en l'ocupació a causa dels contractes temporals i les llars on només treballa un adult són causes tant o

més rellevants que el salari per hora treballada per explicar la pobresa dels treballadors ocupats (Marx i Nolan, 2012). La taula 4.14. mostra la proporció de treballadors que, malgrat que han estat ocupats tot l'any, tenen una renda disponible equivalent per sota del llindar de la pobresa. La taula inclou els treballadors ocupats tant a temps complet com a temps parcial. Es veu que malgrat la tendència internacional cap a una major presència de treballadors pobres, el pes d'aquesta mena de treballadors està condicionat pels cicles econòmics però d'una manera que podríem dir contracíclica. La destrucció d'ocupació associada a les contraccions econòmiques afecta més intensament les llars amb treballadors més precaris (Gregg *et al.*, 2004), de manera que el seu pes en l'estructura ocupacional disminueix, engrossint la proporció dels desocupats. Dels països seleccionats, només a Alemanya han crescut els treballadors pobres entre els anys 2008 i 2011, mentre que a la resta de països han caigut, i amb més intensitat on més elevada era la seva proporció arran del boom econòmic previ a la crisi, a Espanya i Catalunya.

Taula 4.14 Treballadors ocupats 12 mesos amb renda disponible per sota del llindar de pobresa. Alemanya, Dinamarca, França, Regne Unit, Catalunya i Espanya, 2006, 2008 i 2011. Percentatges

	2006	2008	2011
Alemanya	5,2	6,5	6,6
Dinamarca	4,4	4,8	4,2
França	5,7	6,0	5,4
Regne Unit	6,7	7,7	5,8
Espanya	9,5	10,2	6,9
Catalunya	10,9	8,5	6,2

Font: Eurostat, *European Union Survey on Income and Living Conditions*

L'estudi realitzat per Bosch (2009) sobre els baixos salaris a Europa mostra com, abans de l'esclat de la crisi, la presència de baixos salaris entre els països seleccionats era elevada a Alemanya i al Regne Unit (22%), i relativament baixa a França (11%) i Dinamarca (8,5%). Cal tenir en compte que en alguns països, especialment als EUA, el salari baix està associat a un salari social igualment baix, ja que els treballadors més mal pagats tenen cobertures deficientes en atenció sanitària, baixes pagades i pensions de jubilació. Entre els països seleccionats en aquest estudi, però, l'associació entre salari baix i desprotecció social no es tan acusada, atès que a la Unió Europea la legislació laboral corrent no permet aquesta mena de discriminació entre treballadors (Bosch, 2009). A tots els països el perfil del treballador mal pagat es força semblant: es tracta de dones, de joves, d'immigrants i de treballadors poc qualificats en general, però hi ha diferències rellevants entre països. A Dinamarca el salari baix està molt associat als joves, i molt poc a les dones adultes, i tampoc no està gaire associat a les dones a França, ja que a tots dos països l'oferta de serveis d'atenció preescolar i centres de dia per a la infància permeten la plena integració de les mares al mercat laboral, per la qual cosa una menor la proporció de dones opta per contractes a temps parcial. Segons dades de l'Eurostat, la major proporció de dones que treballen a temps parcial l'any 2011 la trobem a Alemanya (45%) i el Regne Unit (41,2%), seguides de Dinamarca (36,3%), mentre que França (29,2%) i Espanya (22,3%) estan a la cua. Però es interessant tenir en compte que el diferencial de remuneració per hora treballada entre contractes a temps parcial i a temps complet es dels més elevats a Espanya i dels més baixos de tot Europa a Dinamarca (Matteazzi, Pailhé, & Solaz, 2013). Tant a Dinamarca com a França, els salaris baixos tendeixen a ser més un episodi transitori d'alguns treballadors que una situació crònica. On sí que és més comuna és al Regne Unit i Alemanya, on els baixos salaris i la desocupació són etapes recurrents en les carreres d'alguns treballadors. Al Regne Unit i Alemanya, els baixos salaris estan molt associats a contractes a temps parcial de 15 hores setmanals o menys. L'efecte

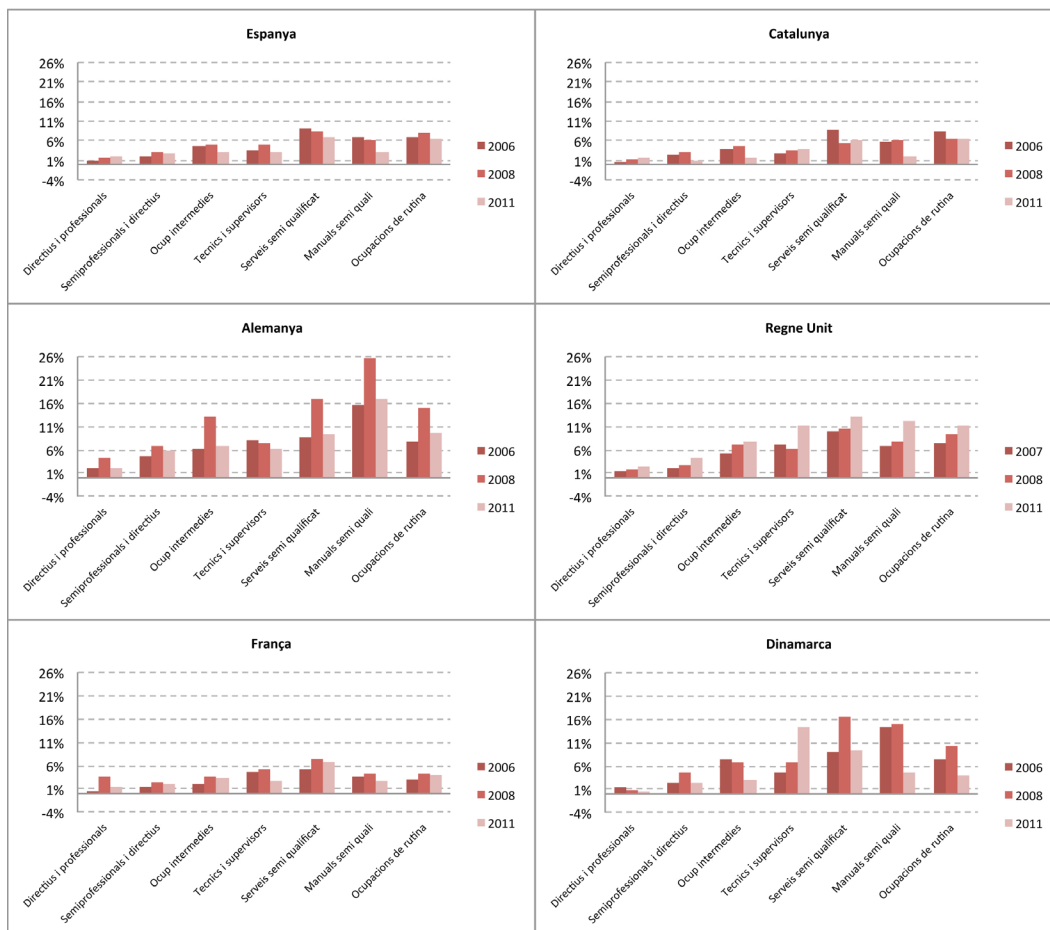
de les institucions laborals en el pes dels baixos salaris és cabdal. A Alemanya, el creixement del nombre de treballadors mal pagats s'explica perquè les petites i mitjanes empreses en sectors de mà d'obra intensiva han aconseguit desmarcar-se dels convenis nacionals, cosa que permet la contractació a sous molt baixos. A Dinamarca, els sindicats i la patronal que han acordat salaris dignes per a tots els sectors de l'economia han estipulat l'excepció de la cobertura del salari mínim entre els joves, i a França, la fixació d'un salari mínim molt proper al llindar de salaris baixos que s'actualitza amb la inflació i, parcialment, amb l'evolució dels salaris industrials, ha reduït molt la ràtio de treballadors mal pagats (Bosch, 2009).

Per bé que els treballadors menys qualificats tenen un risc més alt de percebre baixos salaris, això no treu que a tots els països seleccionats no hi hagi una proporció rellevant de treballadors qualificats i amb elevada formació, que també tenen salaris baixos. Per a esbrinar l'abast dels baixos salaris hem optat per una definició molt restrictiva del concepte salari baix. La mesura d'aquesta mena de salaris és força polèmica, sobretot pel que fa a la definició de quant es considera que un individu treballa (Cretazz, 2013:352), ja que podem optar per acceptar casos d'individus que han treballat només una hora la setmana abans de l'entrevista, o acceptar de fixar un llindar, sempre arbitrari, d'un nombre mínim d'hores treballades. És per això que en aquest estudi s'ha optat per deixar fora els contractes a temps parcial, els quals analitzarem més endavant, i s'ha focalitzat l'atenció només en l'evolució seguida pels baixos salaris entre els treballadors que han estat ocupats a temps complet els 12 mesos anteriors al moment de l'entrevista. Hem considerat salari baix el que se situa per sota del 60% de la mediana de la distribució salarial entre els ocupats a temps complet, i no els situats en els decils més baixos de la distribució, atès que aquesta última opció no permet copsar el canvi en les proporcions de treballadors poc pagats (Mason i Salverda, 2010).

El gràfic 4.15 mostra com la proporció de baixos salaris és força més baixa quan es considera els treballadors a temps complet que han estat ocupats de manera continuada els 12 mesos anteriors. Tot i això, Alemanya despunta com el país amb més baixos salaris, mentre que el Regne Unit cau a un nivell no gaire diferent del danès o l'espanyol, un cop els contractes a temps parcial han estat desestimats. França, però, es confirma com el país on hi ha menor ràtio de salaris baixos. La categoria de treballadors semiqualficats del sector serveis és la que té el risc més elevat de percebre salaris baixos, tret del cas alemany, on són els treballadors industrials els que tenen més risc.

Mirant el gràfic 4.15. l'evolució entre els anys seleccionats, observem que abans de la crisi econòmica hi ha una tendència generalitzada a l'augment de la població assalariada que percep baixos salaris, entre els quals no importa la seva classe social, que resulta espectacular a Alemanya, on la tendència arrenca des dels anys noranta (Bosch, 2009; Oesch, 2013), i que la crisi capgira la situació arreu, excepte al Regne Unit, on la proporció de treballadors que perceben salaris baixos no para de créixer. Cal destacar que tant a Catalunya com a la resta d'Espanya, el període anterior a la crisi mostrava una tendència diferent en tant que la proporció de baixos salaris disminuïa entre les classes treballadores, tant de la indústria com del sector serveis, mentre que augmentava entre professionals, semiprofessionals, tècnics, supervisors i administratius qualificats, cosa que indicava que hi havia una caiguda en la qualitat d'aquestes ocupacions.

Gràfic 4.15. Evolució de la ràtio de baixos salaris entre els ocupats tot l'any a jornada plena segons classe social. Espanya, Catalunya, Alemanya, Regne Unit, França i Dinamarca, 2006, 2008 i 2011. Percentatges

Font: Eurostat, *European Union Survey on Income and Living Conditions*

En general, doncs, ¿ja tendència a rebre baixos salaris entre totes les classes socials es trenca amb la crisi, potser perquè els individus amb més baix salari són els menys productius i han estat acomiadats amb més freqüència que els individus més ben pagats? La tendència pròpia del Regne Unit dóna a entendre que hi ha altres factors addicionals. En efecte, l'anàlisi bivariada de la probabilitat de transitar a una situació d'atur en funció del salari mostra que aquesta transició ha estat més probable entre els que tenen un salari baix només a Espanya i Alemanya, però no a França i el Regne Unit, on el risc d'atur s'inverteix, i és superior per als treballadors que no perceben un salari baix. Però una regressió logística de la situació laboral en el moment de l'enquesta i el salari que es percebia l'any anterior, ajustat per la classe social, país per país, ens indica que el salari baix en aquest període de crisi té una lectura ambivalent, ja que recull els casos en què els treballadors han acceptat una reducció salarial, compensada o no amb prestacions públiques, a canvi de mantenir el lloc de treball. La taula 4.16 mostra les estimacions del model i s'observa com, a partir de 2008, tenir un baix salari està associat a no perdre la feina a Alemanya, i no tant a França i Espanya. Hi ha una diferència important, però, i és que mentre que a Alemanya el salari baix ha protegit els treballadors industrials semiqualficats, a França i Espanya, l'efecte protector sembla haver estat més important entre les ocupacions de rutina, la qual cosa no és consistent amb la predicció teòrica que la reducció de jornada i de salari ha estat una estratègia eficaç orientada a salvaguardar la inversió empresarial en la formació d'obres qualificats que seran difícils de reposar, un cop la demanda pugi de nou.

Taula 4.16. Risc d'atur sobre la classe social i el salari de l'any anterior. Regressió logística del risc d'atur sobre els salaris i la classe social. Alemanya, França i Espanya, 2006, 2008 i 2011

Atur	Alemanya	França	Espanya
	b/t	b/t	b/t
Categoria de referència: salari no baix al 2006			
Salari baix 2006	1,046*	1,540*	1,984***
	(2,00)	(2,53)	(5,00)
Salari no baix 2008	0,279	-0,143	-0,195
	(1,33)	(-0,68)	(-0,99)
Salari baix 2008	0,749	-0,284	0,228
	(1,25)	(-0,28)	(0,31)
Salari no baix 2011	1,064***	0,743***	1,506***
	(6,57)	(4,33)	(9,92)
Salari baix 2011	1,013*	1,434**	1,638***
	(2,14)	(2,70)	(3,94)
Directius i professionals categoria de referència			
Intermèdies	0,499**	0,594**	0,677***
	(2,71)	(3,09)	(3,72)
Serveis	0,931***	1,178***	0,979***
	(4,35)	(5,90)	(5,63)
Manuais	1,158***	0,812***	0,870***
	(5,44)	(3,65)	(5,01)
Rutina	1,057***	0,826***	0,953***
	(4,97)	(4,36)	(5,95)

Taula 4.16. Risc d'atur sobre la classe social i el salari de l'any anterior. Regressió logística del risc d'atur sobre els salaris i la classe social. Alemanya, França i Espanya, 2006, 2008 i 2011

Interaccions Salari baix 2006			
Intermèdies	-0,201	-1,223	-1,029
	(-0,32)	(-1,29)	(-1,86)
Serveis	-0,145	-1,285	-1,044*
	(-0,22)	(-1,59)	(-2,23)
Manuais	-0,688	-1,990	-0,943*
	(-1,07)	(-1,67)	(-1,97)
Rutina	-1,060	0,042	-1,233**
	(-1,33)	(0,06)	(-2,69)
No salari baix 2008			
Intermèdies	0,060	0,037	0,370
	(0,21)	(0,13)	(1,47)
Serveis	0,578	0,035	0,308
	(1,87)	(0,12)	(1,28)
Manuais	0,227	0,275	0,566*
	(0,71)	(0,87)	(2,36)
Rutina	0,645*	0,415	0,411
Salari Baix 2008			
Intermèdies	-0,080	0,044	1,222
	(-0,11)	(0,04)	(1,57)
Serveis	-0,844	-0,461	0,688
	(-0,99)	(-0,37)	(0,90)
Manuais	-1,401	-0,181	0,961
	(-1,65)	(-0,13)	(1,23)
Rutina	0,353	0,990	0,467
	(0,50)	(0,90)	(0,62)
No salari baix 2011			
Intermèdies	0,002	0,199	0,053
	(0,01)	(0,88)	(0,26)
Serveis	0,412	0,442	0,091
	(1,70)	(1,87)	(0,47)
Manuais	0,233	0,523*	0,605**
	(0,94)	(2,01)	(3,18)
Rutina	0,702**	0,659**	0,269
	(2,98)	(2,99)	(1,53)

Taula 4.16. Risc d'atur sobre la classe social i el salari de l'any anterior. Regressió logística del risc d'atur sobre els salaris i la classe social. Alemanya, França i Espanya, 2006, 2008 i 2011

Salari baix 2011			
Intermèdies	-0,040	0,000	-0,455
	(-0,07)	(.)	(-0,80)
Serveis	-0,587	-1,194	-0,579
	(-0,87)	(-1,67)	(-1,20)
Manuais	-1,484	0,556	0,010
	(-1,94)	(0,78)	(0,02)
Rutina	-0,375	-1,429	-0,970*
	(-0,63)	(-1,79)	(-2,04)
Constant	-4,968***	-4,536***	-4,235***
	(-35,36)	(-31,26)	(-30,61)

Font: Eurostat, *European Union Survey on Income and Living Conditions*

4.5 Contractes a temps parcial i infraocupació

Al llarg dels darrers decennis una bona part de l'ocupació que ha estat generada en el sector de serveis ha estat formada per contractes a temps parcial, de vegades amb una dedicació inferior a les 20 hores setmanals (Oesch, 2013), la qual cosa ha empès els treballadors a la pluriocupació per obtenir una suma de salaris que els ajudi a cobrir les seves necessitats vitals. Quan aquesta pluriocupació no és possible, o és insuficient, podem dir que estem davant de situacions d'infraocupació. En aquest treball, definirem com a infraocupació aquelles situacions en les quals un individu treballa menys de 30 hores a la setmana, tenint en consideració totes les seves ocupacions laborals, si es que en té més d'una.

Taula 4.17. Contractes a temps parcial entre treballadors ocupats. Dinamarca, Alemanya, Espanya, França i Regne Unit, 2006, 2008 i 2011. Percentatges

País	2006	2008	2011
Dinamarca	23,0	23,8	25,1
Alemanya	25,2	25,1	25,7
Espanya	11,8	11,8	13,7
França	17,1	16,8	17,6
Regne Unit	24,3	24,2	25,5

Font: Eurostat, updated 12.02.14

Observant a la taula 4.17. l'evolució dels contractes a temps parcial entre els individus ocupats dels països seleccionats, hi ha una tendència comuna a tots ells cap al creixement d'aquesta forma de contractació a partir de l'any 2008, tant als països on ja era elevada, com Dinamarca, Alemanya i Regne Unit, com on no ho era. Abans de 2008, la tendència era d'estancament, o a la baixa, tret del cas danès, on hi havia un augment lleuger.

Taula 4.18 Evolució del risc de tenir un contracte a temps parcial relatiu al risc que tenen les ocupacions de rutina. Espanya, Regne Unit, Alemanya, Dinamarca i França, 2006, 2008 i 2011

Espanya	2006	2008	2011	Regne Unit	2006	2008	2011
Directius i professionals	0,249	0,165	0,224	Directius i professionals	0,355	0,491	0,386
Semiprofessionals i directius	0,387	0,418	0,410	Semiprofessionals i directius	0,522	0,625	0,534
Ocup intermèdies	0,685	0,624	0,689	Ocup intermèdies	1,152	1,179	1,174
Tècnics i supervisors	0,254	0,129	0,230	Tècnics i supervisors	0,533	0,547	0,547
Serveis semi qualificat	1,155	1,171	1,126	Serveis semi qualificat	1,942	1,895	1,633
Manuais semi quali	0,221	0,194	0,257	Manuais semi quali	0,239	0,214	0,215
Ocupacions de rutina	1	1	1	Ocupacions de rutina	1	1	1
Alemanya	2006	2008	2011	Dinamarca	2006	2008	2011
Directius i professionals	0,360	0,344	0,357	Directius i professionals	0,368	0,483	0,683
Semiprofessionals i directius	0,604	0,712	0,684	Semiprofessionals i directius	0,926	0,931	1,173
Ocup intermèdies	0,915	1,161	1,011	Ocup intermèdies	1,581	1,603	1,846
Tècnics i supervisors	0,294	0,512	0,302	Tècnics i supervisors	0,699	0,664	0,375
Serveis semi qualificat	1,300	1,863	1,453	Serveis semi qualificat	2,463	2,397	2,913
Manuais semi quali	0,247	0,301	0,313	Manuais semi quali	0,221	0,353	0,442
Ocupacions de rutina	1	1	1	Ocupacions de rutina	1	1	1
França	2006	2008	2011				
Directius i professionals	0,310	0,268	0,303				
Semiprofessionals i directius	0,521	0,500	0,442				
Ocup intermèdies	1,004	0,929	0,842				
Tècnics i supervisors	0,434	0,307	0,284				
Serveis semi qualificat	1,475	1,283	1,107				
Manuais semi quali	0,388	0,327	0,300				
Ocupacions de rutina	1	1	1				

Font: Eurostat, *European Union Survey on Income and Living Conditions*

A tots els països es repeteix la tònica que el contracte a temps parcial és més freqüent entre les ocupacions semiqualficades del sector serveis, seguides de les ocupacions rutinàries i dels empleats administratius qualificats (atès que són les més feminitzades, i és entre les dones on més freqüents són els contractes a temps parcial) i molt baixa entre els treballadors semiqualficats industrials. A la taula 4.18. es mostra l'evolució del risc relatiu que cada categoria socioeconòmica té de treballar amb contractes a temps parcial en relació amb el risc que tenen els treballadors menys qualificats de tots, els de les ocupacions de rutina. L'evolució entre els anys 2006 i 2011 ens indica que, a Espanya, ha augmentat el risc relatiu dels semiprofessionals i dels administratius qualificats, així com el dels treballadors semi qualificats industrials. El creixement del risc relatiu dels semiprofessionals i dels administratius qualificats es dona també a Alemanya, però amb més contundència s'observa un augment generalitzat dels contractes a temps parcial entre les classes mitjanes de Dinamarca i del Regne Unit. Només a França el risc relatiu de contractes a temps parcial entre les classes mitjanes disminueix.

La infraocupació, definida com el fet de treballar menys de 30 hores en el total de feines que un individu pugui tenir, ha seguit tendències diverses. La taula 4.19, ens mostra que en el període de dos anys abans de la crisi la infraocupació, a diferència d'allò que passava amb la contractació a temps parcial, pujava al Regne Unit i Espanya, situant Catalunya per sobre de França, mentre que baixava una mica a França, Dinamarca i, de manera espectacular, a Alemanya. En aquests tres països, la crisi ha significat un fre a la tendència prèvia, mentre que a Catalunya i al Regne Unit ha capgirat la tendència alcista que hi havia.

Cal destacar la no-coincidència entre els contractes a temps parcial i la infraocupació quan es tracta de Dinamarca. El mercat laboral danès ofereix una ràtio de contractes a temps parcial per sobre de l'espanyola i catalana, si bé no arriba als nivells elevats d'Alemanya i el Regne Unit, però quan de la infraocupació es tracta, el mercat danès se situa per sota de tots, amb una ràtio que oscil·la al voltant del 7%, atès que en aquest país els contractes a temps parcial tenen un millor tractament laboral (Esping-Andersen, 1999). D'altra banda, si bé després de l'any 2008 els contractes a temps parcial van guanyar pes arreu, la infraocupació ha perdut pes a Catalunya, i d'alguna manera al Regne Unit i Alemanya, mentre que l'ha guanyat una mica a la resta d'Espanya, a França i a Dinamarca.

Taula 4.19. Infraocupació definida com el fet de treballar menys de 30 hores a la setmana, considerant totes les feines de l'entrevistat. Alemanya, Dinamarca, França, Regne Unit, Espanya i Catalunya, 2006, 2008 i 2011

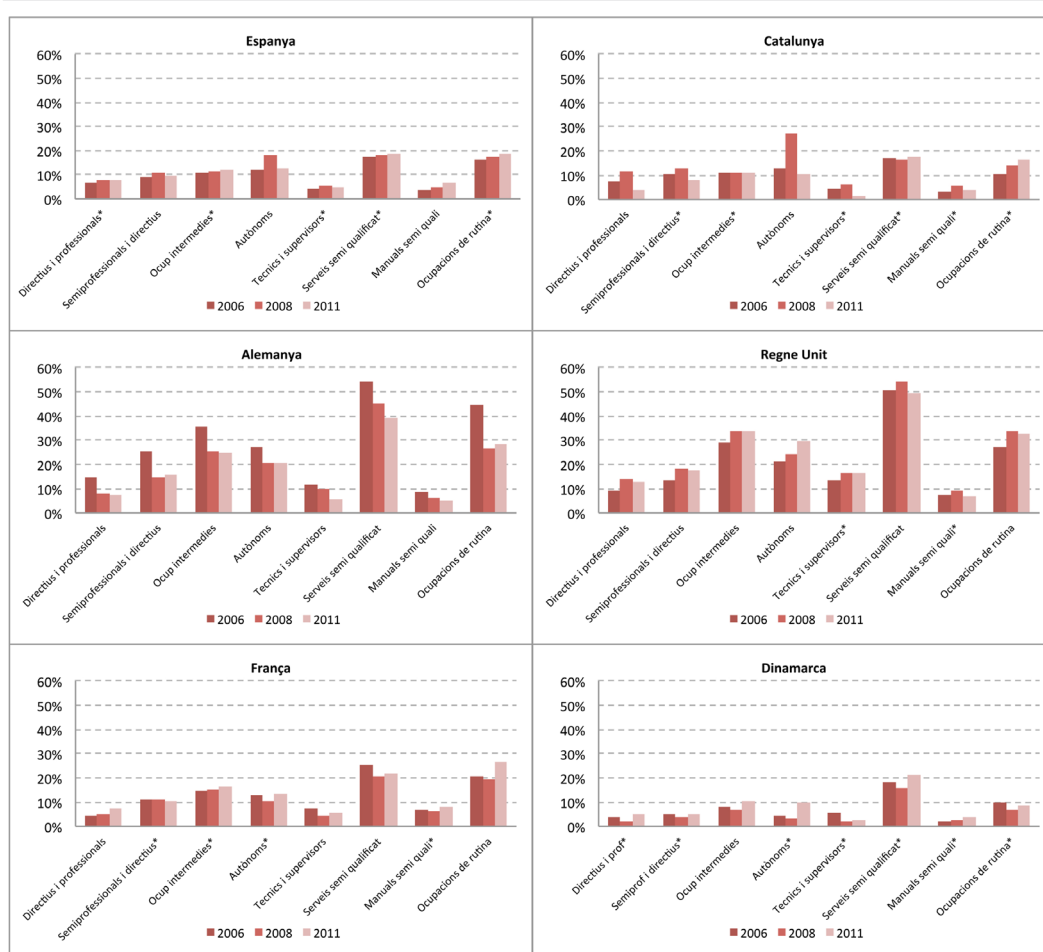
	2006	2008	2011	2008/2006	2011/2008
Alemanya	30,1	19,8	19,5	-10,3	-0,3
Dinamarca	7,9	6,6	7,1	-1,3	0,5
França	13,9	13,6	13,7	-0,3	0,1
Regne Unit	23,0	27,4	26,8	4,4	-0,6
Espanya	11,0	13,9	14,6	2,9	0,7
Catalunya	10,5	14,9	10,5	4,4	-4,4

Font: Eurostat, *European Union Survey on Income and Living Conditions*

A tots els països seleccionats, la freqüència d'infraocupats és més elevada entre els treballadors semiqualficats del sector serveis, i aquesta dinàmica afecta Alemanya i el Regne Unit quasi en un 50% de l'ocupació en aquesta categoria. Segueixen en importància les ocupacions de rutina, les intermèdies, ocupades en bona mesura per administratius qualificats, i els treballadors autònoms.

Analizant l'evolució per classes socials, a Dinamarca no es detecta cap canvi significatiu excepte per als administratius qualificats, entre els quals augmenta la infraocupació, igual que a Espanya, el Regne Unit i França. Però entre les categories de la classe de serveis, formades per directius i professionals, els canvis són imperceptibles i en direccions oposades segons el país. A Espanya i el Regne Unit es percep un lleuger augment de la infraocupació, mentre que a Alemanya i Catalunya hi ha un descens.

Gràfic 4.20. Evolució de la infraocupació segons classe social i país, 2006, 2008 i 2011. Percentatge

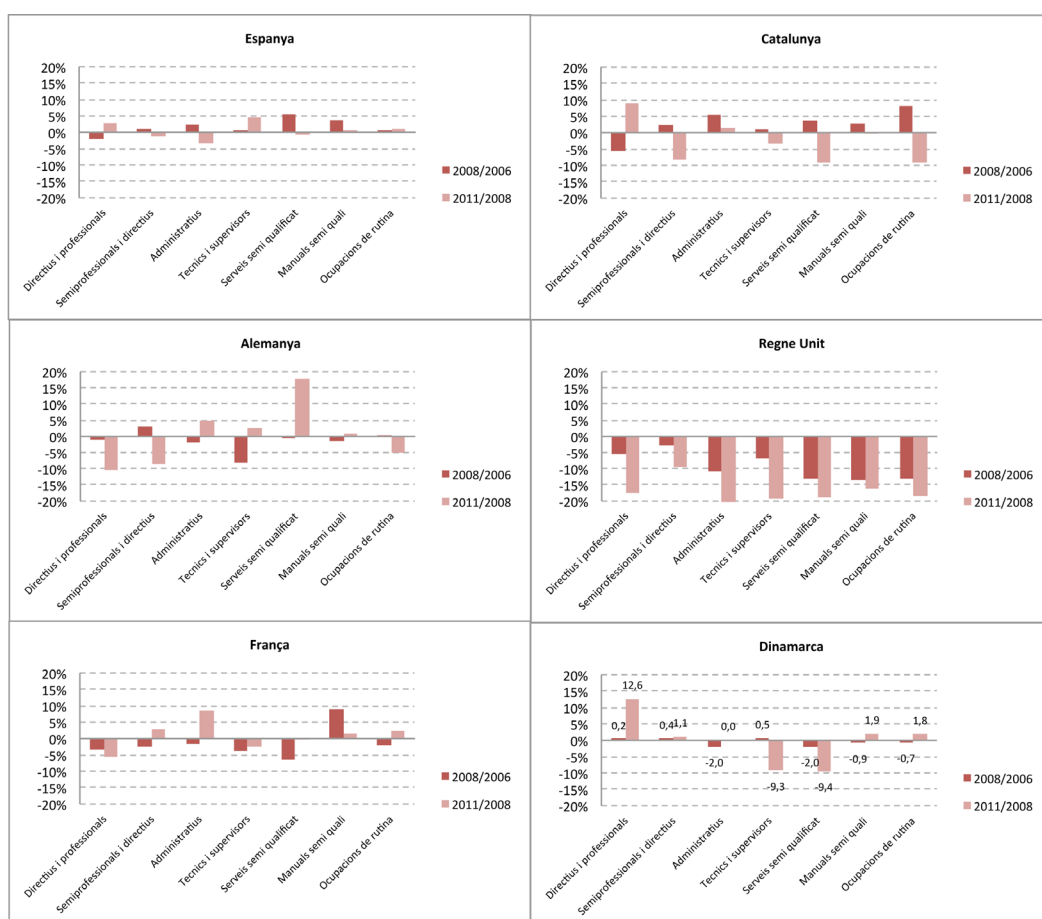
Font: Eurostat, *European Union Survey on Income and Living Conditions*

5. L'evolució dels ingressos del treball

L'evolució dels ingressos del treball procedents de les diferents categories socioeconòmiques és un indicador de l'equilibri entre la demanda i l'oferta de les ocupacions vinculades a cada classe social, un equilibri que està mediatitzat per les institucions que regulen el mercat de treball. Prescindint de l'efecte de les institucions, hi hauria d'haver una covariació positiva entre els ingressos del treball i la demanda de cada categoria socioeconòmica, excepte en el cas que l'oferta superés la demanda. Per això ens fixarem en l'evolució dels ingressos del treball prenent com a referència la mediana de la distribució dels ingressos de cada categoria, cada any, a cada país. El gràfic 4.21. mostra les variacions percentuals de la mitjana dels salaris anuals de tots aquells que han estat ocupats els 12 mesos sencers. Les variacions es mostren en dos períodes, l'anterior a l'esclat de la crisi, de 2006 a 2008, i el posterior, de 2009 a 2011. Com que els salaris han estat actualitzats a euros constants de 2011, les gràfiques mostren l'evolució dels salaris bruts reals, i no dels nominals.⁴² Aquesta evolució ha estat molt heterogènia, sense que sigui factible identificar cap tendència general.

⁴² La manca de continuïtat en les dades de l'EU/SILC ha obligat a considerar només el salari brut en metàl·lic, obviat altres partides importants com les retribucions en espècie i les contribucions dels empresaris a la Seguretat Social.

Taula 4.21. Evolució de la mitjana d'ingressos del treball. Espanya, Catalunya, Alemanya, Regne Unit, França i Dinamarca, 2006, 2008 i 2011. Percentatges

Font: Eurostat, *European Union Survey on Income and Living Conditions*

En el període observat, els salaris mitjans van evolucionar millor entre les classes treballadores que entre directius i professionals a França, Alemanya i Espanya, no pas a Catalunya. A Alemanya i Espanya han estat els treballadors del sector serveis, i a França els treballadors industrials, els més beneficiats. A Dinamarca també és observable una millora relativa dels treballadors industrials, sobretot envers els administratius qualificats, tècnics i supervisor, aquesta última categoria amb reduccions salarials relatives arreu, excepte a Espanya. El cas britànic és excepcional pel que representa de caiguda contínua i generalitzada dels ingressos del treball a totes les classes socials.

A Catalunya és destacable l'augment de les desigualtats dins dels grans grups de classes socials. Entre la classe treballadora, els treballadors industrials semiquaificats milloren la seva posició, mentre que l'empitjoren els treballadors en ocupacions rutinàries i en el sector serveis. Entre la classe intermèdia els administratius qualificats milloren el seu salari, mentre que el redueixen els supervisors i tècnics, i, entre l'anomenada classe de servei, augmenta la separació salarial entre els alts directius i professionals per una banda, i els semiprofessionals i directius de baix rang per l'altra.

La mateixa bretxa dins de les grans classes passa en la resta de països, si bé amb direccions diferents. En el cas espanyol, per exemple, són els estrats més qualificats de la classe treballadora els que milloren, deixant enrere les ocupacions de rutina, i els directius i professionals es desmarquen dels semiprofessionals, així com els supervisors i tècnics de la classe intermèdia es desmarquen dels administratius qualificats.

5.1 Distribució de les classes socials en els quartils d'ingressos del treball

Pel que fa a la categoria de 'treballadors manuals semiqualficats', l'any 2006, entre el 60 i el 70% dels seus efectius percebien uns salaris que els situava en els quartils intermedis (2 i 3) de la distribució a tots els països seleccionats excepte a França, on el 70% estaven situats en els dos quartils més baixos. Tant a França, com a Espanya i Catalunya, la posició dels treballadors industrials millora abans de la crisi, dada que és consistent amb els augments en la mitjana d'ingressos observats en el període 2006 a 2008 en aquests mercats de treball, de la mateixa manera que la caiguda de la mitjana dels ingressos al Regne Unit explicaria la pèrdua de posicions de la seva classe treballadora industrial. Aquesta pèrdua perdura al llarg dels primers anys de la crisi i s'hi afegeixen Espanya i, en menor mesura, també Catalunya. A Alemanya i Dinamarca no hi ha canvis rellevants en la posició relativa d'aquesta categoria socioeconòmica.

Entre el 60 i el 75% dels empleats en 'ocupacions de rutina' estaven situats en els dos quartils inferiors l'any 2006. En el període observat, augmenta la proporció que es troba en aquests quartils més pobres i, per tant, empitjoren la seva posició relativa, a Alemanya, al Regne Unit i, amb la crisi, a França i Espanya. A Catalunya i Dinamarca, milloren abans de la crisi i mantenen la seva posició després. No hi ha, per tant, una tendència uniforme.

Més heterogènia és l'evolució dels salaris dels 'empleats semiqualficats de serveis'. Entre el 60 i el 70% se situaven en els dos quartils més pobres a França, Espanya i Catalunya, mentre que a Alemanya, Dinamarca i el Regne Unit, en aquest tram inferior de la distribució, se situava entre el 83 i el 87% d'aquests empleats. Abans de 2009, la posició d'aquests treballadors millora a Espanya, Catalunya, Dinamarca i el Regne Unit, i es manté inalterada a Alemanya i França. Però després de 2009, hi ha un empobriment d'aquests treballadors a França, al Regne Unit i « Espanya, mentre que a Alemanya, l'augment de l'ocupació generalitzada acompanya la millora en la posició relativa d'aquests treballadors. Tot indica que, en períodes de prosperitat econòmica, aquesta categoria no empitjora la seva posició relativa.

Entre el 60 i el 68% dels empleats administratius qualificats se situaven en els quartils intermedis (quartils 2 i 3) a tots els països, excepte a Espanya i Catalunya, on el gruix majoritari, al voltant del 60%, estava en la meitat més rica de la distribució (quartils 3 i 4). Arreu, però, observem una disminució dels efectius que estan en aquestes posicions, mentre que augmenten els que se situen en posicions inferiors.

Pel que fa al grup de supervisors i tècnics, entre el 62 i 66% se situava en la meitat més rica de la distribució a Alemanya, Espanya i Catalunya; mentre que a la resta de països el gruix majoritari d'aquesta categoria estava en els dos quartils intermedis. Mantenen o milloren una mica la seva posició a França, Espanya i Catalunya, i també a Alemanya, després de 2008. Al Regne Unit i a Dinamarca hi ha indicis de polarització en tant que la proporció de treballadors dels estrats intermedis s'encongeix a favor dels dos extrems.

Finalment, les dues categories que engloben la 'classe de servei' tenen comportaments divergents entre elles. Els directius i professionals de rang elevat es concentren en el quartil més ric, si bé amb diferències notables entre països. La concentració més intensa es dona a França, on més del 70% d'aquests empleats estaven en el quartil 4 l'any 2006. La proporció es del 65% a Alemanya i França, i queia al 58% al Regne Unit, Espanya i Catalunya. Entre 2006 i 2011, milloren les posicions d'aquests directius i professionals a Espanya, Catalunya, Dinamarca i Alemanya, però empitjoren al Regne Unit i França. A França perden també posició relativa els semiprofessionals i els directius de rang mitjà, però a la resta de països, la seva evolució és contrària a la dels seus homòlegs de rang superior. La proporció dels que se situen en la meitat superior de la distribució, malgrat continua sent majoritària, decreix, excepte al Regne Unit que augmenta.

5.2 Polarització dels ingressos del treball?

De la teoria que prediu la substitució d'ocupacions basades en activitats repetitives per activitats analítiques o rutinàries però basades en la interacció personal (Autor *et al.*, 2003), podríem deduir que els canvis en l'estructura ocupacional haurien de manifestar-se en una major polarització dels ingressos del treball en tant que la caiguda de la demanda en les ocupacions intermèdies es reflectiria no només en la caiguda dels salaris d'aquestes ocupacions, sinó del seu pes demogràfic en el mercat de treball en benefici dels extrems de la distribució, la classe de servei ben remunerada, per una banda, i els empleats de serveis i ocupacions interpersonals rutinàries, per l'altra.

Es pot observar si hi ha hagut cap mena de tendència cap a la polarització dels salaris en el període 2006 a 2008 calculant l'índex de polarització d'Esteban, Gradin i Ray (Esteban *et al.*, 2006), per als treballadors assalariats. A la taula 4.22. es mostra l'evolució de l'índex a cada país, estimat sobre set categories socioeconòmiques, entre les quals els petits empresaris i el treballadors autònoms han estat desestimats.⁴³ L'any 2006 el grau de polarització era el més baix a Dinamarca i el més elevat a Catalunya, i tots dos es mantenen amb poca variació al llarg dels anys observats. A Espanya, França i Alemanya observem una reducció en l'índex de polarització, sobretot en el segon període 2008 a 2011, que corregeix la major polarització observada a França i Espanya en el primer període. La nota discordant és la del Regne Unit, on l'augment del primer període s'estabilitza en el següent. Així doncs, pel que fa a la polarització salarial no hi ha una tendència uniforme als països seleccionats, si bé sembla que la crisi econòmica ha derivat en una reducció de la polarització. Si prenem en consideració l'índex de bipolarització en dos grups (taula 4.23.), les conclusions són les mateixes exceptuant el cas de Catalunya, on es constata una disminució de la polarització entre dos únics grups d'assalariats.

Taula 4.22. Evolució de l'índex de polarització d'Esteban, Gradin i Ray aplicat als ingressos del treball. Dinamarca, França, Espanya, Alemanya, Regne Unit i Catalunya, 2006, 2008 i 2011. 4 grups, $\alpha = 1$ i $\beta = 1$

	2006	2008	2011
Dinamarca	0,094	0,094	0,093
França	0,114	0,123	0,104
Espanya	0,122	0,125	0,101
Alemanya	0,132	0,130	0,101
Regne Unit	0,135	0,150	0,150
Catalunya	0,149	0,144	0,149

Font: Eurostat, *European Union Survey on Income and Living Conditions* i Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*

Taula 4.23. Evolució de l'índex de bipolarització d'Esteban, Gradin i Ray aplicat als ingressos del treball. Dinamarca, França, Espanya, Alemanya, Regne Unit i Catalunya, 2006, 2008 i 2011. 2 grups, $\alpha = 1$ i $\beta = 1$

	2006	2008	2011
Dinamarca	0,092	0,091	0,095
França	0,121	0,124	0,111
Alemanya	0,126	0,127	0,105
Espanya	0,131	0,132	0,108
Regne Unit	0,143	0,165	0,163
Catalunya	0,153	0,143	0,126

Font: Eurostat, *European Union Survey on Income and Living Conditions* i Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*

⁴³ L'índex ha estat estimat amb una sensibilitat $\alpha = 1$ i $\beta = 1$.

5.3 Conclusions sobre la qualitat de l'ocupació

Analitzant l'evolució seguida pels contractes temporals, hom observa una reducció generalitzada dels contractes temporals, tret del cas de França, on es detecta un augment d'aquest tipus de contractes que afecta totes les classes socials, si bé amb força més intensitat a les classes treballadores que a la classe de servei. No hem observat, però, cap tendència homogènia cap a una major precarització de les ocupacions més prestigioses, excepte a Catalunya i la resta d'Espanya en el període anterior a l'esclat de la crisi. Podríem pensar que la reducció dels contractes temporal és causa de l'acomiadament dels temporals en un context de crisi, però per bé que és cert que els treballadors amb contracte temporal tenen més probabilitat de perdre la feina, no sembla que l'evolució de l'atur expliqui la caiguda de la temporalitat, tret potser del cas espanyol.

Mirant els anys seleccionats, observem que hi ha una tendència generalitzada a l'augment de la població assalariada que percep baixos salaris, que és espectacular a Alemanya, i que la crisi capgira arreu, excepte al Regne Unit. Aquesta tendència afecta també la classe de servei, malgrat que la incidència en aquesta classe continua sent molt inferior que la que hi ha entre les classes treballadores.

A tots els països es repeteix la dinàmica segons la qual el contracte a temps parcial és més freqüent entre les ocupacions semiqualficades del sector serveis, seguides de les ocupacions rutinàries i dels empleats administratius qualificats (atès que són les més feminitzades, i és entre les dones que els contractes a temps parcial són més freqüents) i molt baixa entre els treballadors semiqualficats industrials. Pel que fa a les tendències, hi ha un augment dels contractes a temps parcial entre les classes mitjanes.

Pel que fa a la infraocupació, a tots els països seleccionats la freqüència d'infraocupats es més elevada entre els treballadors semiqualficats del sector serveis, freqüència que a Alemanya i el Regne Unit ronda el 50% de l'ocupació d'aquesta categoria. Segueixen en importància les ocupacions de rutina, les intermèdies, ocupades en bona mesura per administratius qualificats, i els treballadors autònoms. Analitzant l'evolució per classes socials, a Dinamarca no es detecta cap canvi significatiu excepte per als administratius qualificats, entre els quals augmenta la infraocupació,⁴⁴ de la mateixa manera que a Espanya, el Regne Unit i França. Però entre les categories de la classe de servei, formades per directius i professionals, els canvis són imperceptibles i en direccions oposades segons el país. A Espanya i el Regne Unit es percep un lleuger augment de la infraocupació, mentre que a Alemanya i Catalunya hi ha un descens.

En suma, pel que fa a la qualitat de les ocupacions, cauen els contractes temporals però augmenta la proporció de treballadors que perceben baixos salaris, però no hi ha cap tendència homogènia que afecti la classe de servei pel que fa als contractes a temps parcial i a l'infraocupació. Per tant, l'única dada que permetria afirmar que hi ha una precarització de la classe de servei és la que fa referència a l'augment de salaris baixos, però aquesta dada és ambigua, en tant que pot estar afectada per les polítiques laborals orientades a sostenir l'ocupació entre els empleats qualificats a canvi de reduccions en els seus salaris.

6. Canvis en l'estructura classista dels emparellaments i l'organització de la llar

L'activitat laboral femenina continua creixent, esperonada a més per la necessitat de suplir els ingressos del treball perduts pels marits que han patit els efectes de la crisi. Això ha fet reforçar la tendència cap a un augment de dones que exerceixen de sustentadores principals de les seves llars. La taula 4.24. mostra com ha canviat la proporció d'homes i de dones que exerceixen de sustentadors principals de les llars, considerant

⁴⁴ Un cop més convé advertir que, en el cas de Dinamarca, qualsevol canvi que afecti les classes III (administratius qualificats) i VII (treballadors semiqualficats dels serveis) no és fiable.

sustentador principal aquell amb ingressos del treball superiors en un 50% com a mínim dels ingressos de la seva parella. Si la diferència d'ingressos no supera aquest líndiar, es considera que tots dos sustenten la llar en condicions de paritat. La primera observació que hem de destacar és que la parella tradicional, on l'home és el sustentador principal, cau arreu, però amb més intensitat a Dinamarca, Espanya i Catalunya, on la proporció total d'aquesta mena de llars cau entre un 16%, en el cas de Dinamarca, i un 20%. En aquests països la crisi ha estat especialment dura amb els homes, i la davallada ha estat tant intensa a Espanya i Catalunya, que aquests països han deixat de ser els reductes de la llar tradicional per situar-se en proporcions similars a les d'Alemanya i el Regne Unit, dos països europeus, tot sigui dit, on, després del sud d'Europa, encara són molt presents aquesta mena de llars. Però més rellevant és encara el fet que Espanya i Catalunya són ara les societats on més proporció de llars hi ha amb parelles on la dona exerceix de sustentadora principal: un 12 % davant del 8% de Dinamarca, per exemple.

Taula 4.24. Sustentadors principals segons estructura de la llar. Edat de 30 a 60 anys. Alemanya, Dinamarca, França, Regne Unit, Espanya i Catalunya, 2006, 2008 i 2011. Percentatges sobre el total de llars

	Alemanya					Dinamarca			
	2006	2008	2011	variació 2011/2006		2006	2008	2011	variació 2011/2006
Parelles					Parelles				
Home	40,1	38,0	37,0	0,923	Home	25,8	26,7	21,6	0,837
Paritat	13,6	13,1	12,2	0,897	Paritat	24,7	23,7	25,3	1,024
Dona	8,1	7,3	7,0	0,864	Dona	7,2	6,5	8,1	1,125
Sense parella					Sense parella				
Home	16,8	20,7	21,3	1,268	Home	22,6	23,2	22,9	1,013
Dona	21,4	20,8	22,5	1,051	Dona	19,6	19,9	22,0	1,122
	França					Regne Unit			
	2006	2008	2011	variació 2011/2006		2006	2008	2011	variació 2011/2006
Parelles					Parelles				
Home	36,4	35,0	33,6	0,923	Home	39,3	40,6	38,6	0,982
Paritat	22,3	18,5	20,0	0,897	Paritat	18,4	17,8	17,1	0,929
Dona	9,4	9,2	9,3	0,989	Dona	8,0	8,9	9,5	1,188
Sense parella					Sense parella				
Home	14,4	17,3	17,1	1,188	Home	16,7	15,9	16,8	1,006
Dona	17,4	19,9	20,0	1,149	Dona	17,6	16,7	17,9	1,017
	Espanya					Catalunya			
	2006	2008	2011	variació 2011/2006		2006	2008	2011	variació 2011/2006
Parelles					Parelles				
Home	49,2	46,0	38,9	0,791	Home	44,9	41,9	36,2	0,806
Paritat	23,1	22,4	23,4	1,013	Paritat	25,4	25,1	23,9	0,941
Dona	7,0	8,9	11,9	1,700	Dona	8,1	8,5	12,1	1,494
Sense parella					Sense parella				
Home	11,7	12,3	13,3	1,137	Home	12,1	12,6	14,8	1,223
Dona	9,0	10,5	12,5	1,389	Dona	9,5	12,0	12,9	1,358

Font: Eurostat, *European Union Survey on Income and Living Conditions*

A la taula 4.25. es mostra la probabilitat predita per un model multinomial en què la dona sigui sustentadora principal i sustentadora paritària amb l'home. Com era previsible, la probabilitat es més freqüent en les situacions d'hipogàmia, on la dona té una posició de classe social superior a la de l'home, sobretot aquelles on la dona exerceix una ocupació de directiva o de professional assalariada i aquelles on el marit és un autònom o petit empresari, si bé aquesta última situació es més imprecisa ateses les dificultats a l'hora d'estimar els ingressos reals d'aquesta categoria ocupacional.

Taula 4.25. Probabilitats predites per un model logístic multinomial controlat per país (excepte Dinamarca) amb individus entre 30 i 60 anys d'edat, 2006 i 2011. Percentatge

Classe social de la llar*	Sustentadors en paritat	Dona sustentador principal
I-I	35,7	11,7
I-II	11,9	10,5
I-III	21,3	6,6
I-IV	14,2	5,3
II-I	23,6	44,4
II-II	45,2	18,2
II-III	26,2	25,1
II-IV	22,5	18,5
III-I	39,8	17,5
III-II	17,5	14,7
III-III	35,9	7,3
III-IV	21,2	6,0
IV-I	40,4	26,0
IV-II	16,2	18,2
IV-III	36,4	16,7
IV-IV	28,3	12,0

* Primer número romà indicador de classe del marit. Segon número, indicador de classe de la dona
 I: Directius i professionals, II: Autònoms i petits empresaris; III: Administratius i supervisors; IV: Classes treballadores.
 Font: Eurostat, *European Union Survey on Income and Living Conditions*

La major part de les dones que comparteixen llar amb una parella i que estan ocupades en el mercat de treball ho fan en quatre categories socioeconòmiques: semiprofessionals, administratives qualificades, treballadores semiqualficades dels sector serveis i ocupacions de rutina (vegeu taula 4.26.). Aquestes quatre categories apleguen l'any 2011 el 73% de les espanyoles i catalanes, el 80% de les franceses i britàniques, i el 87% de les alemanyes. Comparant l'estructura ocupacional dels anys 2006 i 2011, hom observa una certa tendència a la polarització de l'ocupació femenina a Espanya i Catalunya, en tant que augmenta el percentatge d'esposes ocupades en ambdós extrems de l'escala ocupacional, mentre que a França, i al Regne Unit en menor mesura, la tendència sembla més consistent amb la idea de la mobilitat ascendent, ja que cau molt la proporció de dones ocupades en les categories de les ocupacions més mal pagades i menys qualificades. L'augment de l'ocupació femenina a Alemanya, però, ha estat més intensa en aquestes categories, de manera que el resultat final sembla una degradació de l'estructura ocupacional de les dones en aquest país.

Taula 4.26. Evolució de dones emparellades actives ocupades (edat de 16 a 65 anys) en les categories socioeconòmiques més rellevants, Espanya, Catalunya, Regne Unit, França, Alemanya, 2006 i 2011. Percentatge

	Espanya		Catalunya		Regne Unit		França		Alemanya	
	2006	2011	2006	2011	2006	2011	2006	2011	2006	2011
Semi professionals i administratives qualificades	26	28	33	33	48	47	46	47	59	57
Semi qualificades en serveis i empleades en rutines	44	46	34	40	36	35	38	33	28	30

Font: Eurostat, *European Union Survey on Income and Living Conditions*

Però l'efecte de l'ocupació femenina en la distribució de la renda entre llars no depèn només de l'evolució de l'estructura ocupacional de les esposes, sinó de com evolucioni el patró d'aparellament entre homes i dones de diferents classes socials. Les estructures ocupacionals d'homes i dones difereixen, en tant que les ocupacions masculines més distants entre si mateixes són els directius, professionals i semiprofessionals, d'una banda, i els treballadors poc qualificats de la indústria i en ocupacions de rutina, de l'altra. Aquests dos grups extrems apleguen entre el 60 i el 70% dels homes coresidents amb parella que estan ocupats (vegeu taula 4.27.).

Taula 4.27. Evolució dels homes emparellats actius ocupats (edat de 16 a 65 anys) en les categories socioeconòmiques més rellevants, Espanya, Catalunya, Regne Unit, França, Alemanya, 2006 i 2011. Percentatge

	Espanya		Catalunya		Regne Unit	
	2006	2011	2006	2011	2006	2011
Professionals, directius i semi professionals	26	26	27	27	44	44
Semi qualificats indústria i empleats en rutines	34	35	31	36	25	24

Font: Eurostat, *European Union Survey on Income and Living Conditions*

Les conseqüències de la polarització ocupacional han de ser pitjors si van acompanyades d'una polarització en la distància social entre classes socials. Si les esposes ocupades tendeixen a concentrar-se en ambdós extrems de l'escala ocupacional i, a més a més, augmenta la proporció de matrimonis entre homes i dones de categories socioeconòmiques similars, el resultat esperat ha de ser una major desigualtat de renda disponible entre llars i, potser també, una major polarització en la distribució de la renda.

A la taula 4.28. es mostra la distribució de les parelles entre quatre grans classes socials: la classe I correspon a l'anomenada per Golthorpe classe de servei, i inclou els directius, professionals i semiprofessionals assalariats; la classe II agrupa els autònoms, petits empresaris i pagesos; la classe III els administratius qualificats, tècnics i supervisors, i la classe IV els treballadors semiqualicats i de rutina, tant a la indústria com al sector de serveis. Al quadre hem afegit també una classe V que inclou els individus que es troben en situació d'inactivitat o d'atur de llarga durada. El quadre recull les freqüències amb què es donen parelles de diferents classes socials, on les diagonals registren les parelles homògàmiques (tots dos membres de la parella tenen una ocupació similar). Les caselles per sobre de les diagonals són parelles hipergàmiques tradicionals, en les quals

l'home exerceix una activitat amb un estatus superior al de la dona, i les caselles per sota de les diagonals són les noves parelles hipogàmiques en les quals es la dona qui exerceix una activitat d'estatus superior a la de l'home. L'evolució d'aquestes freqüències està condicionada per la composició de la força de treball i per la quantitat d'individus, sobretot dones, que es mantenen inactius.

Taula 4.28. Taules de contingència dels aparellaments segons classe social. Individus entre 20 i 50 anys d'edat. Espanya, Catalunya, Alemanya, França, Regne Unit, 2006 i 2011. Percentatges

Espanya													
2006							2011						
Classe de l'esposa	I	II	III	IV	V	Marginals	Classe de l'esposa	I	II	III	IV	V	Marginals
Classe del marit							Classe del marit						
I	10,8	1,3	5,1	5,6	3,1	25,8	I	12,8	1,2	5,6	5,8	0,5	25,9
II	2,0	2,5	2,0	5,5	2,8	14,8	II	2,7	2,6	2,3	6,3	1,0	14,8
III	2,3	1,1	3,5	6,5	2,7	16,0	III	3,3	1,1	3,8	7,6	0,6	16,4
IV	3,1	2,2	4,2	22,5	8,6	40,6	IV	4,8	2,3	5,2	25,8	4,1	42,3
V	0,2	0,3	0,2	1,0	1,0	2,7	V	0,1	0,0	0,0	0,2	0,3	0,7
Marginals	18,4	7,5	14,9	41,1	18,1	100,0	Marginals	23,7	7,2	16,9	45,7	6,5	100,0
Catalunya													
2006							2011						
Classe de l'esposa	I	II	III	IV	V	Marginals	Classe de l'esposa	I	II	III	IV	V	Marginals
Classe del marit							Classe del marit						
I	12,1	1,1	7,6	4,1	2,4	27,3	I	15,5	0,4	6,6	4,4	0,2	27,1
II	2,8	2,6	2,6	4,5	2,8	15,3	II	3,7	2,4	3,6	4,4	0,9	14,9
III	3,3	1,2	5,9	6,5	1,3	18,2	III	3,3	1,2	4,1	5,6	0,4	14,6
IV	4,5	2,2	5,6	20,6	3,6	36,5	IV	4,9	1,3	6,7	23,8	5,5	42,3
V	0,4	0,5	1,0	0,2	0,5	2,6	V	0,3	0,0	0,2	0,1	0,4	1,0
Marginals	23,0	7,6	22,8	35,9	10,6	100,0	Marginals	27,8	5,3	21,2	38,4	7,4	100,0
Alemanya													
2006							2011						
Classe de l'esposa	I	II	III	IV	V	Marginals	Classe de l'esposa	I	II	III	IV	V	Marginals
Classe del marit							Classe del marit						
I	13,2	0,8	11,3	6,7	0,7	32,7	I	15,7	0,8	10,7	6,3	1,3	34,7
II	1,5	0,5	2,1	1,1	0,2	5,4	II	2,1	0,3	1,7	1,0	0,2	5,2
III	4,3	0,8	9,3	6,2	0,6	21,2	III	7,2	0,6	8,7	7,0	0,8	24,3
IV	7,1	0,7	12,7	12,6	2,8	35,9	IV	9,3	0,4	9,6	14,3	1,4	35,0
V	0,7	0,0	1,0	1,5	1,5	4,8	V	0,3	0,0	0,2	0,1	0,1	0,7
Marginals	26,8	2,8	36,4	28,2	5,7	100,0	Marginals	34,6	2,1	30,9	28,7	3,7	100,0
França													
2006							2011						
Classe de l'esposa	I	II	III	IV	V	Marginals	Classe de l'esposa	I	II	III	IV	V	Marginals
Classe del marit							Classe del marit						
I	15,2	1,1	10,4	7,9	1,1	35,7	I	19,8	0,6	10,2	8,3	0,7	39,6
II	1,5	1,3	2,7	2,6	0,5	8,6	II	2,8	1,5	2,2	3,2	0,4	10,2
III	4,3	0,6	7,0	7,3	1,1	20,2	III	6,0	0,6	7,5	8,6	0,6	23,3
IV	3,3	0,5	7,6	17,0	3,4	31,8	IV	4,5	0,6	6,3	13,0	2,2	26,6
V	0,6	0,0	0,6	1,6	0,8	3,7	V	0,0	0,0	0,0	0,1	0,2	0,3
Marginals	24,9	3,5	28,3	36,4	7,0	100,0	Marginals	33,2	3,3	26,2	33,1	4,1	100,0
Regne Unit													
2006							2011						
Classe de l'esposa	I	II	III	IV	V	Marginals	Classe de l'esposa	I	II	III	IV	V	Marginals
Classe del marit							Classe del marit						
I	21,7	1,7	9,7	9,2	1,0	43,4	I	22,3	1,8	8,5	9,1	1,1	42,8
II	2,8	1,2	2,2	3,3	0,9	10,4	II	3,3	1,5	2,2	3,9	0,4	11,3
III	5,0	0,4	3,9	5,1	0,4	14,9	III	4,5	0,6	3,8	5,0	0,6	14,4
IV	5,7	0,9	5,9	13,3	1,6	27,4	IV	5,8	1,0	6,4	15,7	1,7	30,7
V	0,7	0,1	0,6	1,5	1,0	3,9	V	0,1	0,0	0,0	0,2	0,5	0,8
Marginals	35,8	4,4	22,4	32,4	5,0	100,0	Marginals	35,9	4,9	20,9	34,0	4,2	100,0

Classe I: Directius, professionals i semiprofessionals; Classe II: autònoms, petits empresaris i pagesos; Classe III: Administratius qualificats, tècnics i supervisors; Classe IV: Treballadors poc qualificats; Classe V: inactius o aturats de llarga durada.
Font: Eurostat, *European Union Survey on Income and Living Conditions*

En el cas d'Espanya, s'observa a la taula 4.28. com la inactivitat laboral ha caigut entre els individus de 20 a 50 anys, i, especialment entre les dones (classe V), la inactivitat ha caigut del 18,1 al 6,5%, i la nova activitat femenina està més orientada cap a les posicions més extremes de l'escala de l'estratificació ocupacional.⁴⁵ Entre els anys 2006 i 2011, la proporció d'esposes actives en la classe I (professionals, directius i semiprofessionals) ha augmentat en 5,3 punts percentuals, i 4,6 punts entre la classe treballadora (classe IV), mentre que només puja 2 punts entre la classe d'administratives qualificades, tècniques i supervidores. Això ha fet que ara sigui més elevada la proporció d'esposes actives en la classe treballadora que no pas la dels marits (45,7% d'esposes enfront d'un 42,3% de marits), a la vegada que s'ha escurçat la desigualtat que hi havia entre homes i dones en l'accés a la categoria de directius, professionals i semiprofessionals assalariats. Si l'any 2006, un 39,3% de les parelles eren homogàmiques, l'any 2011 aquesta xifra ha pujat al 45% de les parelles, un creixement que obeeix a la major homogàmia en els extrems dels estrats socials. Ara bé, al mateix temps que l'homogàmia augmenta en 5,7 punts percentuals, hi ha un 4,5% més de parelles que són hipogàmiques, en les quals els homes estan casats amb dones amb un estatus superior al seu, mentre que parelles hipergàmiques pugen menys (2,8 punts percentuals).

En altres paraules, l'increment d'activitat femenina ha fet augmentar la proporció de parelles homògames, però encara més les heterògames, i tot plegat ha produït una reducció de les distàncies socials entre ocupacions. En circumstàncies hipotètiques d'una oferta superior de dones que d'homes amb titulacions universitàries, i en un mercat amb una demanda de professionals capaç d'absorbir-les, la major presència de dones professionals que d'homes hauria de fer créixer les llars hipogàmiques. Es per això, que la taula 4.29. ens ajuda a analitzar millor les tendències en els aparellaments, ja que mostra les diferències entre els valors observats a la taula 4.28, i els valors esperats que hi hauria d'haver si els aparellaments fossin estrictament aleatoris, sense cap influència de la classe social en el moment en què els individus seleccionen les seves parelles respectives. Aquests valors depenen de la composició ocupacional d'homes i dones a cada moment. Com més grans són aquestes diferències més intens és el factor classista dels matrimonis i les cohabitacions.

La taula 4.29., que recull les diferències entre els valors observats i els esperats si els aparellaments fossin aleatoris i no condicionats per la classe social, ens mostra que si la freqüència de matrimonis entre individus de les classes I i IV era, l'any 2006, 9,9 punts percentuals per sota de la previsió, l'any 2011, la freqüència era 11,2 punts inferior. A Catalunya, aquesta distància encara ha crescut més (de 9,6 punts negatius a 12,9). L'augment d'activitat de les mullers no ha estat tan gran com a Espanya, en part perquè ja era més alta, però els diferents punts de partida no ho expliquen tot, ja que a hores d'ara, a diferència d'Espanya, la probabilitat relativa de mullers inactives en les llars on l'home és de classe treballadora és superior a la de 2006, si tenim en consideració l'augment generalitzat de l'activitat femenina. A la taula 4.29 es veu com la diferència entre valors observats i esperats passa del 0,3 al 2,4; i a la taula 4.28 es veu com la freqüència de parelles en què l'home és de classe treballadora i la dona, inactiva, augmenta del 3,6 al 5,5%. La nova activitat de les dones catalanes ha estat més intensa en les classes I i IV, i això ha contribuït a una certa polarització en la distribució de les ocupacions a les llars. Com a resultat hi ha un augment net de l'homogàmia (5 punts percentuals) que, com en el cas d'Espanya, es més intens en els extrems.⁴⁶ La diferència amb Espanya és que l'heterogàmia varia poc, ja que el lleuger augment de la hipogàmia (1,5 punts) és compensat per una reducció similar en la hipergàmia.

⁴⁵ És important tenir en compte que les xifres mostren l'activitat laboral, no pas l'ocupació, ja que l'augment de l'activitat que cerca ocupació no significa que la trobi.

⁴⁶ Aquesta tendència és de llarg recorregut, com mostren les investigacions fetes sobre l'aparellament segons les credencials educatives dels cònjuges (Esteve & Cortina, 2005).

A Alemanya hi ha hagut un augment espectacular de l'activitat femenina en ocupacions de professionals, semiprofessionals i directives, la proporció de les quals en el conjunt de dones ocupades ha pujat 7,8 punts percentuals (del 26,8 al 34,6%). Això ha fet augmentar 2,5 punts la freqüència de parelles homogàmiques en la classe I, però l'abundància de dones professionals ha fet incrementar la hipogàmia, a causa de l'aparellament de moltes d'elles amb homes autònoms i petits empresaris, administratius, treballadors industrial i dels serveis. No obstant això, en termes relatius, ha augmentat la distància entre la classe treballadora i la classe de servei, en tant que l'homogàmia relativa ha pujat més entre la classe treballadora i ha baixat la probabilitat relativa de que un individu, home o dona, de la classe treballadora estigui emparellat amb algú de la classe de servei.

A França també hi ha hagut un augment notable de l'activitat femenina en ocupacions de professionals, semiprofessionals i directives, però ha augmentat més la freqüència de parelles heterògames i amb una distribució desigual per classes socials. L'homogàmia ha caigut a la classe treballadora (- 4 punts percentuals), mentre que puja a la resta de classes socials, especialment entre la classe de professionals i directius (+ 4,6 punts percentuals). A la classe treballadora hi ha un creixement de la hipergàmia tradicional entre les dones, a la vegada que es dona una disminució de la distància social entre els homes de classe treballadora i dones ocupades a qualsevol altra classe social. No podem dir, doncs, que en aquest país hi hagi hagut cap tendència cap a una major polarització en la distribució de les ocupacions entre llars, ja que l'augment d'homogàmia de la classe de servei ha estat contrarestat per la major heterogàmia de la classe treballadora.

El període de cinc anys observat no mostra en el Regne Unit cap canvi rellevant en l'estructura ocupacional d'homes i dones, tret d'un augment en les ocupacions de classe treballadora en tots dos sexes. Aquest augment ha derivat en un augment de 2,4 punts en la freqüència de parelles homogàmiques d'aquesta classe social, molt per sobre de l'augment de només 0,6 punts de l'homogàmia a la classe de servei. La hipergàmia tradicional ha disminuït en 0,7 punts, sobretot a causa de la reducció dels matrimonis entre homes professionals o directius i dones administratives qualificades, si bé la hipergàmia ha augmentat 0,6 punts entre les dones de classe treballadora (classe IV) que s'aparellen amb homes ocupats com a autònoms o petits empresaris (classe II). En termes relatius, quan observem les diferències entre valors observats i esperats, comprovem que al Regne Unit hi ha un augment de l'homogàmia a totes les classes socials i, en especial, un major distanciament de la classe treballadora envers la classe de servei.

A Espanya i Catalunya, on l'estructura ocupacional està més esbiaixada cap a ocupacions poc qualificades, l'homogàmia és superior entre la classe treballadora, més que en la classe de servei. A la resta de països, amb estructures ocupacionals més qualificades, l'homogàmia es dona amb més freqüència entre professionals, semiprofessionals i directius. Cal esmentar, però, que en tots els casos l'homogàmia és molt més elevada en els extrems de l'estratificació social, i aquesta polarització en l'estructura de les parelles ha augmentat en el període analitzat a tots els països. Comparant les sumes de les freqüències de parelles homogàmiques de classe de servei i de classe treballadora als anys 2006 i 2011, a Espanya han pujat del 33,3 al 37,6%, a Catalunya del 32,7 al 39,3%, a Alemanya del 25,8 al 30%, a França del 32 al 32,8% i al Regne Unit del 35 al 38% de totes les parelles entre 20 i 50 anys.

Taula 4.29. Diferències entre valors observats i valors esperats dels aparellaments en individus entre 20 i 50 anys d'edat. Espanya, Catalunya, Alemanya, França i Regne Unit, 2006 i 2011

Espanya									
2006					2011				
Classe de l'esposa	I	II	III	IV	Classe de l'esposa	I	II	III	IV
Classe del marit					Classe del marit				
I	6,1	-0,6	1,3	-5,0	I	6,7	-0,7	1,2	-6,0
II	-0,7	1,4	-0,2	-0,6	II	-0,8	1,5	-0,2	-0,5
III	-0,6	-0,1	1,1	-0,1	III	-0,6	-0,1	1,0	0,1
IV	-4,4	-0,8	-1,8	5,8	IV	-5,2	-0,7	-1,9	6,5
Catalunya									
2006					2011				
Classe de l'esposa	I	II	III	IV	Classe de l'esposa	I	II	III	IV
Classe del marit					Classe del marit				
I	5,8	-1,0	1,4	-5,7	I	8,0	-1,0	0,9	-6,0
II	-0,7	1,4	-0,9	-1,0	II	-0,4	1,6	0,4	-1,3
III	-0,9	-0,2	1,8	0,0	III	-0,8	0,4	1,0	0,0
IV	-3,9	-0,6	-2,7	7,5	IV	-6,9	-0,9	-2,3	7,6
Alemanya									
2006					2011				
Classe de l'esposa	I	II	III	IV	Classe de l'esposa	I	II	III	IV
Classe del marit					Classe del marit				
I	4,4	-0,1	-0,6	-2,5	I	3,7	0,1	0,0	-3,7
II	0,1	0,3	0,1	-0,4	II	0,3	0,2	0,1	-0,5
III	-1,4	0,2	1,6	0,2	III	-1,2	0,1	1,2	0,0
IV	-2,5	-0,3	-0,4	2,5	IV	-2,8	-0,3	-1,2	4,3
França									
2006					2011				
Classe de l'esposa	I	II	III	IV	Classe de l'esposa	I	II	III	IV
Classe del marit					Classe del marit				
I	6,3	-0,1	0,3	-5,1	I	6,7	-0,7	-0,2	-4,8
II	-0,6	1,0	0,3	-0,5	II	-0,6	1,2	-0,5	-0,2
III	-0,7	-0,1	1,3	-0,1	III	-1,7	-0,2	1,4	0,9
IV	-4,6	-0,6	-1,4	5,4	IV	-4,3	-0,3	-0,7	4,2
Regne Unit									
2006					2011				
Classe de l'esposa	I	II	III	IV	Classe de l'esposa	I	II	III	IV
Classe del marit					Classe del marit				
I	6,2	-0,2	0,0	-4,9	I	6,9	-0,3	-0,4	-5,5
II	-0,9	0,7	-0,1	-0,1	II	-0,8	0,9	-0,2	0,1
III	-0,3	-0,3	0,6	0,3	III	-0,7	-0,1	0,8	0,1
IV	-4,1	-0,3	-0,2	4,4	IV	-5,2	-0,5	0,0	5,3

I: Directius i professionals, II: Autònoms i petits empresaris; III: Administratius i supervisors; IV: Classes treballadores.
 Font: Eurostat, *European Union Survey on Income and Living Conditions*

7. Renda, desigualtat i pobresa

En aquest apartat es mostra l'evolució comparada de la distribució de la renda i es demostra de quina manera les posicions de classe social s'associen amb la desigualtat i el risc de pobresa. També s'analitza si hi ha cap tendència cap a la polarització de les classes en tres grups més distants entre ells, i fins a quin punt l'evolució de la desigualtat és resultat dels canvis en l'estructura de classes i dels canvis en l'estructura demogràfica de les llars.

7.1 La desigualtat en la distribució de la renda

Comparant les dades de desigualtat (taula 4.30.) i l'evolució de l'estrat intermedi de la renda (taula 4.31.), observem que a Alemanya, en el període anterior a la crisi, la desigualtat mesurada amb l'índex de Gini augmentava, a la par que les rendes del decil superior i les del decil més pobre se separaven entre si, i que ambdues se separaven de la mediana de la distribució, en un moviment de dispersió de la renda que comportava una reducció de quasi 5 punts percentuals de l'estrat intermedi de la renda. La crisi actual ha suposat un fre a aquest augment de la desigualtat, però no ha invertit el procés.

En el cas del Regne Unit, la desigualtat també augmentava durant els anys anteriors a la crisi, però a diferència d'Alemanya, no perquè hi hagués distanciament dels extrems envers la mediana, sinó pel distanciament dels més rics de la resta de la població, mentre que aquesta augmenta el seu risc de pobresa. Com a Alemanya, però, l'estrat intermedi s'encongeix. Amb l'esclat de la crisi, aquest procés es frena parcialment. D'una banda l'índex de Gini baixa i torna a créixer la proporció de població que se situa al voltant de la mediana de la renda disponible, però la distància del 10% més ric respecte de la mediana continua augmentant.

França és un cas d'augment continuat de la desigualtat i de reducció de l'estrat intermedi de renda, que es mantenen abans i després de la crisi. En els anys previs a 2008, el decil més ric se separava de la mediana, malgrat la distància entre pobres, i el sector intermedi es reduïa. Però la crisi fa perdre posicions relatives al decil més pobre, mentre que el més ric manté la distància assolida els anys anteriors.

Dinamarca, com en la resta de casos esmentats, pateix un augment continuat de les desigualtats i la reducció del seu estrat intermedi de renda, tot i que aquest continua sent molt superior al de la resta de països analitzats. La crisi, en aquest país, ha augmentat la dispersió en la distribució de la renda i ha separant més els extrems entre si i envers la mediana de la distribució,

A diferència dels casos esmentats, a Catalunya i la resta d'Espanya, l'estrat de renda intermedi de les llars, on el sustentador principal té una edat de 30 a 60 anys, s'eixamplava en el període anterior a la crisi, però a partir de 2008 s'encongeix i augmenta la desigualtat com a la resta dels països.

Taula 4.30. Evolució dels indicadors de desigualtat. Llars amb sustentador d'edat 30 a 60 anys. Catalunya, Espanya, Alemanya, Dinamarca, França i Regne Unit, 2006, 2008 i 2011

	Catalunya				
	P90/P10	P90/P50	P50/P10	P75/P25	Gini
2006	4,070	1,856	2,193	2,047	0,283
2008	3,938	1,889	2,083	1,960	0,298
2011	4,691	1,785	2,632	2,110	0,308
	Espanya				
	P90/P10	P90/P50	P50/P10	P75/P25	Gini
2006	4,540	2,000	2,268	2,137	0,320
2008	4,427	1,912	2,315	2,125	0,315
2011	6,036	2,034	2,967	2,417	0,354
	Alemanya				
	P90/P10	P90/P50	P50/P10	P75/P25	Gini
2006	3,440	1,749	1,965	1,801	0,287
2008	3,945	1,849	2,132	1,913	0,307
2011	4,173	1,813	2,304	2,068	0,307
	Dinamarca				
	P90/P10	P90/P50	P50/P10	P75/P25	Gini
2006	2,381	1,522	1,565	1,527	0,202
2008	2,263	1,494	1,515	1,534	0,213
2011	2,622	1,602	1,637	1,641	0,235
	França				
	P90/P10	P90/P50	P50/P10	P75/P25	Gini
2006	3,234	1,798	1,799	1,797	0,200
2008	3,357	1,882	1,783	1,770	0,261
2011	3,514	1,887	1,862	1,850	0,311
	Regne Unit				
	P90/P10	P90/P50	P50/P10	P75/P25	Gini
2006	4,405	1,957	2,252	2,116	0,319
2008	4,366	2,008	2,174	2,086	0,343
2011	4,113	2,019	2,037	2,099	0,337

Font: Eurostat, *European Union Survey on Income and Living Conditions*

Taula 4.31 Evolució dels estrats de renda de les llars amb sustentador entre 30 i 60 anys d'edat. Catalunya, Espanya, Alemanya, Dinamarca, França i Regne Unit. 2006, 2008 i 2011. Percentatge

Llars pobres <50% mitjana, riques>175% mitjana			
	2006	2008	2011
Catalunya			
Pobres	14,7	14,1	16,4
Intermitjes	76,6	77,4	75,4
Riques	8,7	8,5	8,2
Espanya			
Pobres	17,4	17,4	20,9
Intermitjes	72,7	72,9	67,6
Riques	9,9	9,7	11,5
Alemanya			
Pobres	12,6	16,4	16,9
Intermitjes	80,4	75,6	75,3
Riques	7,0	7,9	7,8
Dinamarca			
Pobres	6,7	7,1	7,6
Intermitjes	89,5	88,6	87,1
Riques	3,8	4,2	5,3
França			
Pobres	9,7	12,5	14,5
Intermitjes	82,2	80,4	78,1
Riques	8,0	7,1	7,4
Regne Unit			
Pobres	16,9	18,7	17,1
Intermitjes	73,9	72,5	74,0
Riques	9,1	8,8	8,8

Font: Eurostat, *European Union Survey on Income and Living Conditions*

Fins a quin punt la posició de classe social explica aquest augment de la desigualtat observable a tots els països seleccionats? La taula 4.32. ens mostra la descomposició de l'índex de desigualtat i el percentatge de la desigualtat que és atribuïble a la desigualtat entre classes socials. La resta seria explicada per altres factors com el sexe, l'edat, els estudis, el sector d'activitat, la grandària de l'empresa i els anys d'experiència laboral, entre altres inobservables. No obstant això, convé esmentar que, amb les estimacions fetes, els efectes de l'edat, el sexe, els estudis i l'ocupació són molt inferiors a l'efecte classe social.

El quadre mostra tres grups de columnes, i cada una mesura la desigualtat segons l'índex d'entropia generalitzada però amb tres sensibilitats diferents segons la zona de la distribució de la renda. El grup de columnes amb l'índex GE(-1) mostra estimacions que són molt sensibles a la desigualtat en el tram inferior de la distribució; el grup amb l'índex GE(0) és més sensible a les desigualtats en el tram intermedi, i el grup amb l'índex GE(2) és més sensible a les desigualtats en el tram superior de la distribució de la renda. L'índex d'entropia generalitzada (GE) té el valor 0 quan una distribució és estrictament igualitària, i augmenta el seu valor quan més desigual és la distribució. Amb aquesta informació, és fàcil interpretar que a tots els països la desigualtat és força més acusada en els trams inferiors de les distribucions de renda nacionals. A Catalunya, per exemple, l'any 2011 el valor de l'índex era de 100,06, molt més elevat que

el valor que agafa en el tram de renda més ric ($GR[2]=0,159$). A Catalunya, i també a la resta d'Espanya, les rendes tendeixen a ser més homogènies com més alt es el tram de la distribució, però això mateix no succeeix a la resta de casos estudiats. Tant a Alemanya, com a França i el Regne Unit, les rendes són més compactes en el tram intermedi de la distribució. L'any 2006, Catalunya i la resta d'Espanya eren els països amb més influència de la posició de classe en la distribució de la renda, seguits de França.

Fetes aquestes observacions, hom pot constatar que la posició de classe és insignificant per explicar la desigualtat de renda en el tram inferior de la distribució; en tots els casos, la desigualtat entre classes no explica ni tant sols un 1% del total d'aquesta desigualtat. També es confirma el fet constatat a Itàlia durant les tres últimes dècades segons el qual els canvis en la distribució dels ingressos entre classes socials és variable, i això contribueix de vegades a exacerbar la desigualtat total, i de vegades a esmoreir-la (Albertini, 2013). Si hom pren Catalunya com a exemple, s'observa que en els anys de prosperitat, entre 2006 i 2008, la contribució de la desigualtat de classe a la desigualtat de renda total redueix el seu pes en tots els trams de la distribució de la renda, del 0,17 al 0,04% en el tram inferior, del 23,8 al 13,3% en el tram mitjà i del 28,3 al 20,5% en el tram superior de la distribució. A partir de l'any 2008, però, els efectes de la crisi fan que la posició de classe social guanyi rellevància per explicar la desigualtat en la distribució de la renda. La comparació de Catalunya amb la resta de països posa en evidència que no hi ha cap tendència internacional comuna en el període de temps explorat. Alemanya és el cas oposat al català: augmenta la desigualtat de classe en el període anterior a la crisi i es redueix després. França i el Regne Unit mostren patrons diferents en un mateix període temps segons el tram de la distribució considerat, i ni tant sols la resta d'Espanya mostra una tendència comuna a la catalana.

Taula 4.32 Evolució dels indicadors de desigualtat. Descomposició per classe de la llar amb sustentador d'edat 30 a 60 anys. Catalunya, Espanya, Alemanya, França i Regne Unit, 2006, 2008 i 2011

	Catalunya								
	GE(-1)	Desigualtat entre classes	% entreclasse	GE(0)	Desigualtat entre classes	% entreclasse	GE(2)	Desigualtat entre classes	% entreclasse
2006	26,19	0,04	0,17	0,17	0,04	23,84	0,14	0,04	28,34
2008	88,89	0,03	0,04	0,25	0,03	13,32	0,16	0,03	20,53
2011	100,06	0,05	0,05	0,28	0,05	18,29	0,16	0,05	31,65
	Espanya								
	GE(-1)	Desigualtat entre classes	% entreclasse	GE(0)	Desigualtat entre classes	% entreclasse	GE(2)	Desigualtat entre classes	% entreclasse
2006	57,63	0,04	0,07	0,24	0,04	17,81	0,22	0,05	22,70
2008	76,82	0,05	0,06	0,26	0,05	17,81	0,17	0,05	28,19
2011	179,60	0,05	0,03	0,43	0,05	12,35	0,21	0,05	25,68
	Alemanya								
	GE(-1)	Desigualtat entre classes	% entreclasse	GE(0)	Desigualtat entre classes	% entreclasse	GE(2)	Desigualtat entre classes	% entreclasse
2006	50,35	0,03	0,06	0,19	0,03	15,27	0,22	0,03	12,80
2008	67,67	0,07	0,10	0,23	0,06	25,37	0,28	0,05	18,31
2011	46,60	0,04	0,08	0,20	0,04	17,94	0,23	0,03	14,77
	França								
	GE(-1)	Desigualtat entre classes	% entreclasse	GE(0)	Desigualtat entre classes	% entreclasse	GE(2)	Desigualtat entre classes	% entreclasse
2006	3,82	0,03	0,90	0,13	0,03	26,03	0,20	0,04	17,60
2008	2,45	0,04	1,56	0,14	0,04	26,34	0,26	0,04	15,04
2011	16,91	0,04	0,22	0,17	0,04	22,00	0,30	0,04	12,62
	Regne Unit								
	GE(-1)	Desigualtat entre classes	% entreclasse	GE(0)	Desigualtat entre classes	% entreclasse	GE(2)	Desigualtat entre classes	% entreclasse
2006	104,42	0,04	0,04	0,24	0,04	17,74	0,24	0,04	18,85
2008	87,22	0,05	0,06	0,26	0,05	18,04	0,65	0,05	7,24
2011	85,37	0,05	0,06	0,26	0,05	20,01	0,42	0,05	12,59

GE(-1) = Índex de desigualtat a la part baixa de la distribució

GE(0) = Índex de desigualtat a la part intermèdia de la distribució

GE(2) = Índex de desigualtat a la part alta de la distribució

% entre classe: percentatge de la desigualtat explicat per la desigualtat entre classes socials

7.2 Augmenta la polarització entre classes socials?

En el debat sobre la polarització social de les societats postindustrials cal fer uns comentaris referits a les metodologies i les teories emprades en els estudis i explicar com aquestes poden afectar les conclusions. Els esculls teòrics que s'han de salvar per arribar a un consens fan referència a l'esquema de classes socials i al concepte de polarització social, i les discrepàncies metodològiques rauen en la idea de si mesurar la polarització per l'evolució de l'estructura ocupacional, pels ingressos del treball o per la renda disponible de les llars.

La majoria de recerques empíriques sobre desigualtat social tenen uns resultats que estan condicionats per la tècnica d'enquesta utilitzada per recopilar les dades. En totes les enquestes, siguin de població activa, de condicions de treball o de condicions de vida, les elits i les grans fortunes, que constitueixen el nucli central de la classe social hegemònica en les societats capitalistes, tenen una presència insignificant. D'aquí que qualsevol anàlisi de la desigualtat basat en dades d'enquesta estigui esbiaixat, en tant que ofereix informació només dels treballadors assalariats, dels autònoms i dels petits i mitjans empresaris. És per això que qualsevol tendència de polarització entre la classe social hegemònica i la resta és impossible de detectar, de manera que tota conclusió ha de tenir una utilitat limitada a la situació entre les classes socials subalternes i explotades.

L'esquema de classes socials condiciona també la percepció que tinguem de l'evolució de les desigualtats i de la polarització. Estudis basats en esquemes teòrics amb grans categories de classe, tancades i definides per la seva situació en el mercat de treball (Goldthorpe, 2000), o en el sistema de producció (Wright, 1994), poden donar peu a conclusions diferents als esquemes basats en petites i múltiples categories ocupacionals (Grusky, 1994) i totes elles discrepar amb els resultats obtinguts amb esquemes basats en l'estratificació jeràrquica de posicions definides pels ingressos del treball o la combinació d'ingressos i estudis (Ganzeboom *et al.*, 1992).

A més, els resultats poden de ser diferents si la posició de classe la definim per l'ocupació i l'estatus dels individus, o per la posició que atribuïm al conjunt de la llar, on els seus membres comparteixen recursos i experiències vitals de manera que els fa assumir identitats sociopolítiques i estils de vida comuns. Bona part dels treballs recents sobre polarització ocupacional estan basats en l'estructura ocupacional dels individus i el mateix succeeix amb els estudis que han estat fets sobre l'evolució de la relació entre classe social i desigualtat d'ingressos (Weeden *et al.*, 2007), i els més recents, que han tractat de mesurar l'evolució de l'associació entre posició de classe de la llar i desigualtat de renda disponible, han estat fets assumint que la classe social de la llar és la del seu sustentador principal (Albertini, 2013). En aquest informe, l'evolució de la desigualtat i la polarització associada a la classe social de la llar s'analitzen en ocasions imputant a cada llar la classe social del sustentador principal i, en ocasions, només si no hi ha una parella o matrimoni constituït, i la classe combinada dels dos membres de la parella en el cas que n'hi hagi.

L'informe preliminar de l'Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població catalana havia mostrat indicis d'una suposada polarització en la distribució de la renda en tant que el grup d'individus amb una renda disponible al voltant de la mitjana, entre el 50 i el 150% del valor de la mediana, es reduïa de manera constant entre els anys 2006 i 2011. Aquesta dada es confirma ara també quan restringim l'anàlisi a les llars on el sustentador principal té entre 30 i 60 anys i està en la fase més favorable del seu camí professional. Però aquesta manera de mesurar la polarització ha estat criticada (Esteban i Ray, 1994) per la seva manca de precisió davant de fórmules més sofisticades, i per la confusió entre allò que és un indicador de desigualtat i un indicador de polarització. En la taula 4.33. es presenta l'evolució de l'índex de polarització proposat per Esteban, Gradin i Ray, que pren com a identitat de grup la classe social de la llar, mesurada per la classe social del sustentador principal, o la del marit en el cas que sigui una sustentació paritària.⁴⁷

⁴⁷ L'estimació ha estat feta a partir del logaritme de la renda disponible personal equivalent actualitzada a euros constants. Els càlculs han estat fets cercant una partició òptima en tres grups, i amb els paràmetres α i β igual a 1. El programa estadístic utilitzat ha estat l'adaptació per a STATA feta per Abdelkrim i Duclos (2007).

Taula 4.33. Evolució de l'índex de polarització Esteban, Gradin i Ray. Llars amb sustentador entre 30 i 60 anys d'edat. Agrupació prèvia per classe social del sustentador. Catalunya, Espanya, Alemanya, França, Regne Unit i Dinamarca. 2006, 2008 i 2011

	2006	2008	2011
Catalunya	0,0150	0,0192	0,0153
Espanya	0,0136	0,0128	0,0152
Alemanya	0,0100	0,0103	0,0088
França	0,0098	0,0098	0,0106
Regne Unit	0,0118	0,0113	0,0150
Dinamarca	0,0080	0,0081	0,0217

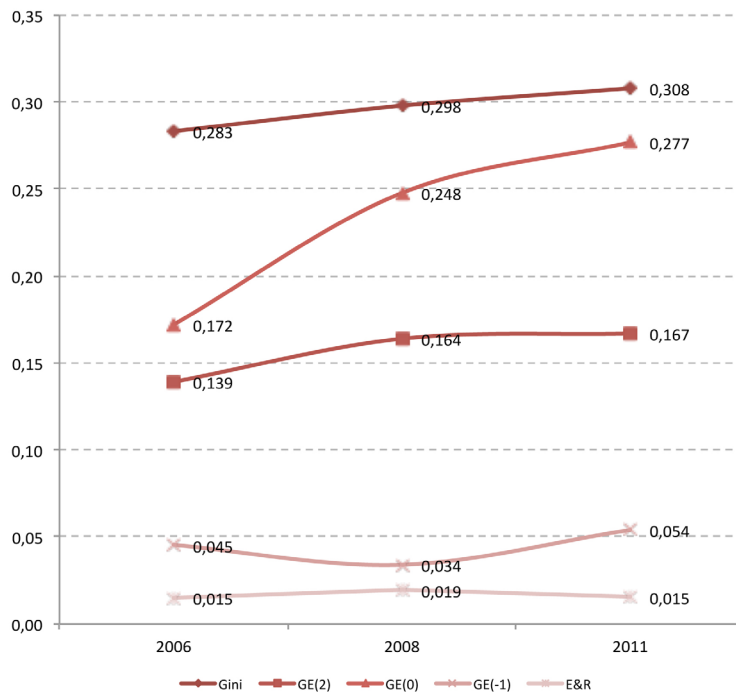
Font: Eurostat, *European Union Survey on Income and Living Conditions*

L'índex mostra que la polarització més elevada l'any 2006 es donava a Catalunya, seguida de la resta d'Espanya i del Regne Unit. La més baixa era a Dinamarca i França. En el període postcrisi, Alemanya i Catalunya han estat els únics casos dels seleccionats on la polarització entre classes socials ha disminuït, si bé pujava abans, especialment a Catalunya. A la resta d'Espanya, la tendència ha estat inversa, la polarització descenia abans de la crisi i ha pujat després fins a superar el valor de 2006. Una situació semblant és la del Regne Unit, només que en aquest país ha crescut tant com per arribar al mateix índex d'Espanya, quan abans els separaven 0,0038 punts. França i Dinamarca van mantenir estables els seus indicadors, fins a l'esclat de la crisi, en què tots dos augmenten la polarització, especialment Dinamarca, a causa d'una caiguda molt acusada dels ingressos en un minoria de la població, al voltant del 7% de les llars, que fa recompondre l'estructura de grups. El balanç net es que l'any 2011 la polarització entre classes socials és més elevada que la de l'any 2006 a gairebé tots els casos analitzats, excepte a Alemanya.

És interessant observar la complexitat en la mesura de la desigualtat i la polarització social, i quan depenen les conclusions dels indicadors utilitzats. En el cas d'Alemanya i Catalunya, la polarització entre classes socials prèvia a la crisi augmentava poc a Alemanya i molt a Catalunya, però el pes de la classe social en explicar la distribució de la renda disminuïa a Alemanya i augmentava a Catalunya.

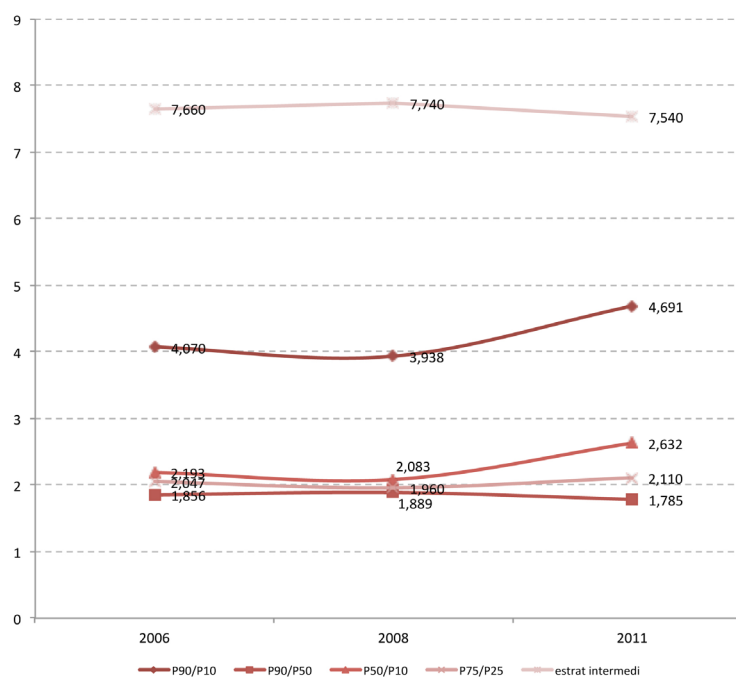
La gràfica 4.34. mostra l'evolució que han seguit a Catalunya les ràtios entre percentils i la proporció de llars situades en el tram intermedi de la distribució de la renda; i la gràfica 4.35. mostra els índexs de desigualtat Gini i d'Entropia Generalitzada (GE) amb diferents sensibilitats al tram de la distribució, i l'índex Esteban, Gradin i Ray (E&R) de polarització social. El resultat és que l'evolució de l'estrat intermedi de renda sembla el revers de l'evolució seguida per les ràtios entre percentils. Quan creixia la proporció de llars amb una renda disponible al voltant de la mitjana, les ràtios entre percentils disminuïen, excepte la ràtio 90/50, indicant que aquest augment de població en el tram intermedi coincidia amb una millora de la posició relativa dels trams inferiors de la renda a la vegada que anava acompanyat d'una major distància entre els més rics i la mediana. Els indicadors de desigualtat i l'índex de polarització entre classes socials recollien aquest moviment indicant un augment de la desigualtat i de la polarització. Però en el període de depressió econòmica l'estrat de renda intermedi redueix la seva grandària a causa d'una caiguda generalitzada de les rendes que fa augmentar la grandària de l'estrat més pobre, a la par que l'estrat més ric redueix la seva distància privilegiada envers la resta de les llars. Aquest moviment d'empobriment generalitzat i de reducció de l'estrat intermedi de renda és recollit pels indicadors Gini i d'Entropia Generalitzada (GE) com un augment de la desigualtat, però l'índex de polarització registra un descens que evidencia que la desigualtat en la distribució de la renda i la polarització entre classes socials són fenòmens relacionats, però diferents.

Gràfic 4.34. Indicadors de desigualtat i polarització. Llars sustentadores entre 30 i 60 anys. Catalunya, 2006, 2008 i 2011

Font: Eurostat, *European Union Survey on Income and Living Conditions*

Gràfic 4.35. Indicadors de desigualtat. Llars sustentadores entre 30 i 60 anys. Catalunya, 2006, 2008 i 2011

Font: Eurostat, *European Union Survey on Income and Living Conditions*

7.3 Renda disponible i risc de pobresa

L'evolució del risc de pobresa prenent com a referència el llindar de renda que hi havia l'any 2006 mostra dos escenaris ben diferents. D'una banda, França i Alemanya, on, malgrat la crisi, ha disminuït la proporció de població que viu amb una renda disponible equivalent per sota del llindar de pobresa que hi havia l'any 2006. A l'altra banda, el Regne Unit, Catalunya i la resta d'Espanya, on hi ha hagut un augment notable de població els ingressos de la qual estaven l'any 2011 per sota del llindar de pobresa que hi havia l'any 2006. És interessant destacar el cas britànic on, ja l'any 2008, havia augmentat la proporció de població amb una renda disponible per sota del llindar de la pobresa de 2006. Dinamarca es troba en una posició mitjana; va reduir una mica la pobresa moderada, però no ha pogut evitar que entre els segments més pobres de la seva societat hi hagi, l'any 2011, més llars que viuen per sota del llindar de pobresa extrema del 2006. En qualsevol cas, cal esmentar que, amb l'excepció d'Alemanya, a tots els casos seleccionats la crisi ha fet augmentar la pobresa extrema, especialment a Catalunya, on la pobresa extrema anconada al llindar del 2006 ja havia augmentat abans de la crisi.

Taula 4.36 Evolució del risc de pobresa amb el llindar ancorat a l'any 2006. Alemanya, Dinamarca, França, Regne Unit, Espanya i Catalunya, 2006, 2008 i 2011. Percentatge

	Llindar del 60% de la mediana		
	2006	2008	2011
Alemanya	12,7	11,3	11,9
Dinamarca	11,7	11,5	11,2
França	13,1	8,3	8,8
Regne Unit	19,2	22,6	32,5
Espanya	19,5	17,0	22,0
Catalunya	19,0	17,0	25,6
	Llindar del 30% de la mediana		
	2006	2008	2011
Alemanya	2,3	2,1	1,5
Dinamarca	2,0	2,0	3,0
França	1,3	0,6	1,0
Regne Unit	3,4	3,3	4,9
Espanya	4,3	3,6	6,9
Catalunya	3,5	4,3	6,4

Font: Eurostat, *European Union Survey on Income and Living Conditions*

Atenent a l'edat dels individus, el risc de pobresa ha crescut tant per a la gent gran com per als infants al Regne Unit, si bé el risc de pobresa severa ara és major per als jubilats. En sentit oposat, Alemanya, i especialment França, han reduït el risc de pobresa per a tots dos grups d'edat. A Dinamarca no es nota cap tendència diferent de la del conjunt de la població, disminueix la pobresa moderada, però augmenta la severa. Catalunya i Espanya mostren pautes diferents. La primera mostra el pitjor escenari en tant que la seva pobresa severa infantil es multiplica per 2,5 davant de l'1,4 de la resta d'Espanya; i la pobresa moderada augmenta un 24%, mentre que es manté estable a la resta d'Espanya. Però pel que fa a la gent gran, el risc de pobresa severa es redueix més a Catalunya que a la resta d'Espanya.

Taula 4.37 Risc de pobresa ancorada el 2006. Majors de 60 anys i menors de 16 anys. Catalunya, Espanya, Alemanya, Dinamarca, França i Regne Unit, 2006, 2008 i 2011. Percentatges

Risc de pobresa ancorada al 2006. Majors de 60 anys								
	2006		2008		2011		Variació 2011/2006	
	moderada	severa	moderada	severa	moderada	severa	moderada	severa
Catalunya	23,1	2,7	22,2	1,9	26,9	1,7	1,16	0,63
Espanya	25,9	3,3	19,5	1,7	17,6	3,2	0,68	0,97
Alemanya	10,5	2,7	8,7	1,7	9,6	1,3	0,91	0,48
Dinamarca	13,3	1,1	13,2	0,6	8,8	1,3	0,66	1,18
França	12,9	1,7	6,1	0,3	4,9	0,3	0,38	0,18
Regne Unit	22,8	2,8	27,9	2,9	35,3	5,5	1,55	1,96
Risc de pobresa ancorada al 2006. Menors de 16 anys								
	2006		2008		2011		Variació 2011/2006	
	moderada	severa	moderada	severa	moderada	severa	moderada	severa
Catalunya	17,2	5,0	12,8	5,0	21,3	12,4	1,24	2,48
Espanya	17,7	6,4	16,4	5,0	17,3	9,3	0,98	1,45
Alemanya	10,7	1,4	8,9	1,3	9,5	1,1	0,89	0,79
Dinamarca	8,3	1,6	6,9	2,4	6,9	1,9	0,83	1,19
França	12,4	0,9	9,7	0,3	10,9	0,8	0,88	0,89
Regne Unit	21,0	3,2	25,3	3,5	33,6	4,6	1,60	1,44

Font: Eurostat, *European Union Survey on Income and Living Conditions*

7.4 L'eficàcia de les prestacions socials

Atesa la importància que la pobresa infantil ha assolit amb la recessió econòmica, és necessari analitzar quin paper tenen les prestacions públiques en metàl·lic a les llars on hi ha menors d'edat. És molt rellevant destacar la poca incidència que tenen els ajuts a Catalunya i Espanya en comparació amb la resta de països analitzats. La taula 4.38. mostra l'eficàcia que té el conjunt de les prestacions percebudes per les llars on hi ha menors d'edat per reduir la pobresa infantil severa. L'eficàcia es mesura per la proporció de menors d'edat que deixen d'estar en situació de risc de pobresa severa en rebre les prestacions públiques. Aquestes prestacions no tenen en consideració les pensions de jubilació ni les de viduïtat, però sí les prestacions d'atur, les beques d'estudis, les prestacions per incapacitat i malaltia, així com les d'assistència social. El llindar de pobresa considerat és l'ancorat amb el 30% de la mediana de la renda de l'any 2006. Hom pot observar que, a diferència de la resta de països, on les transferències públiques treuen del risc de pobresa severa a la quasi totalitat dels menors de 16 anys (entre el 80 i el 97%), a Espanya i Catalunya no es treu, en el millor dels casos, més d'un 40% dels menors.

Taula 4.38. Eficàcia de les prestacions socials en reduir la pobresa severa infantil. Catalunya, Espanya, Alemanya, Dinamarca, França i Regne Unit, 2006, 2008 i 2011. Percentatges

	2006	2008	2011
Catalunya	-35,9	-39,0	-38,0
Espanya	-39,6	-42,5	-42,6
Alemanya	-91,1	-90,4	-91,5
Dinamarca	-87,3	-78,8	-84,7
França	-93,0	-97,3	-93,7
Regne Unit	-88,3	-86,7	-85,1

Font: Eurostat, *European Union Survey on Income and Living Conditions*

La part més feble de les prestacions espanyoles i catalanes rau en l'escadussera cobertura que tenen les prestacions específicament dirigides als menors d'edat. A la taula 4.39 es mostra el grau de cobertura que tenen aquesta mena de prestacions segons la classe social del sustentador principal, i es constata que mentre que la cobertura és universal a la resta de països, a Catalunya i Espanya mantenen una cobertura limitada, desigual i regressiva. Limitada perquè, al llarg dels anys considerats, la cobertura a penes ha arribat al 20% de les llars on hi ha menors de 16 anys a Catalunya, i al 13% a Espanya. Desigual perquè hi ha diferències de cobertura significatives depenent de la classe social, i regressives perquè aquestes diferències són més favorables a les llars de les classes socials més benestants, en part perquè aquesta mena de prestacions s'associen amb el fet que la mare treballi, com ho demostra el fet que estimant una regressió logística de la probabilitat de percebre una prestació per infància, dona com a resultat que una mare ocupada espanyola tingui 2 vegades la possibilitat d'una mare inactiva a accedir a una prestació, i 1,6 vegades a Catalunya.

Taula 4.39 Evolució de la cobertura de les prestacions de família i infància segons classe social i país. 2006, 2008 i 2011. Percentatges

	Espanya						Catalunya				
	2006	2008	2011	2008/2006	2011/2008		2006	2008	2011	2008/2006	2011/2008
Directius i professionals	12,6	19,4	12,8	6,8	-6,6	Directius i professionals	35,5	24,7	10,3	-10,8	-14,4
Semiprofessionals i directius	11,9	11,0	14,0	-0,9	3,0	Semiprofessionals i directius	19,9	17,8	9,2	-2,1	-8,6
Ocup intermèdies	10,5	10,6	14,2	0,1	3,6	Ocup intermèdies	29,3	22,3	3,1	-7,0	-19,2
Autònoms	8,0	11,0	8,3	3,0	-2,7	Autònoms	7,4	8,5	7,7	1,1	-0,8
Tècnics i supervisors	12,2	16,7	10,4	4,5	-6,3	Tècnics i supervisors	20,1	24,7	17,1	4,6	-7,6
Serveis semi qualificat	4,5	13,0	12,6	8,5	-0,4	Serveis semi qualificat	7,9	13,7	11,7	5,8	-2,0
Manuais semi qualis	6,2	11,6	9,2	5,4	-2,4	Manuais semi qualis	21,3	19,4	6,8	-1,9	-12,6
Ocupacions de rutina	9,3	12,2	104,0	2,9	91,8	Ocupacions de rutina	15,5	16,6	8,7	1,1	-7,9
Aturats i inactius	8,2	17,8	1,5	9,6	-16,3	Aturats i inactius	5,4	12,3	29,6	6,9	17,3
Total	8,9	12,9	10,7	4,0	-2,2	Total	19,5	19,4	9,9	0,0	-9,5
	Alemanya						Regne Unit				
	2006	2008	2011	2008/2006	2011/2008		2006	2008	2011	2008/2006	2011/2008
Directius i professionals	97,3	98,2	98,3	0,9	0,1	Directius i professionals	87,3	95,7	93,2	8,4	-2,5
Semiprofessionals i directius	97,2	99,5	98,7	2,3	-0,8	Semiprofessionals i directius	94,5	96,2	94,9	1,7	-1,3
Ocup intermèdies	99,3	98,8	98,2	-0,5	-0,6	Ocup intermèdies	95,2	99,7	96,0	4,5	-3,7
Autònoms	97,3	100,0	98,4	2,7	-1,6	Autònoms	94,6	98,1	94,0	3,5	-4,1
Tècnics i supervisors	98,5	98,5	100,0	0,0	1,5	Tècnics i supervisors	92,8	95,9	96,7	3,1	0,8
Serveis semi qualificat	97,5	99,4	99,5	1,9	0,1	Serveis semi qualificat	94,8	96,4	94,1	1,6	-2,3
Manuais semi qualis	98,6	98,4	99,4	-0,2	1,0	Manuais semi qualis	91,9	97,9	98,9	6,0	1,0
Ocupacions de rutina	99,6	98,2	100,0	-1,4	1,8	Ocupacions de rutina	94,3	96,8	93,6	2,5	-3,2
Aturats i inactius	100,0	97,2	100,0	-2,8	2,8	Aturats i inactius	94,2	96,3	88,2	2,1	-8,1
Total	98,7	99,0	99,4	0,3	0,4	Total	94,1	97,1	95,5	3,0	-1,6
	França						Dinamarca				
	2006	2008	2011	2008/2006	2011/2008		2006	2008	2011	2008/2006	2011/2008
Directius i professionals	72,9	86,3	84,5	13,4	-1,8	Directius i professionals	97,8	98,5	92,6	0,7	-5,9
Semiprofessionals i directius	80,7	85,4	85,1	4,7	-0,3	Semiprofessionals i directius	96,6	91,1	91,5	-5,5	0,4
Ocup intermèdies	82,8	84,8	88,8	2,0	4,0	Ocup intermèdies	93,7	95,5	93,3	1,8	-2,2
Autònoms	81,4	83,8	90,6	2,4	6,8	Autònoms	100,0	87,2	88,1	-12,8	0,9
Tècnics i supervisors	78,8	83,7	84,1	4,9	0,4	Tècnics i supervisors	97,4	93,1	88,5	-4,3	-4,6
Serveis semi qualificat	89,7	88,6	94,6	-1,1	6,0	Serveis semi qualificat	100,0	100,0	100,0	0,0	0,0
Manuais semi qualis	85,3	86,8	88,6	1,5	1,8	Manuais semi qualis	95,7	95,3	97,2	-0,4	1,9
Ocupacions de rutina	87,4	92,2	89,2	4,8	-3,0	Ocupacions de rutina	94,7	97,1	89,3	2,4	-7,8
Aturats i inactius	88,6	90,4	95,9	1,8	5,5	Aturats i inactius	99,3	99,6	85,0	0,3	-14,6
Total	88,3	91,3	91,7	3,0	0,4	Total	97,9	97,5	94,6	-0,4	-2,9

Font: Eurostat, *European Union Survey on Income and Living Conditions*

7.5 Pobresa i classe social

El risc de pobresa està condicionat per la posició dels individus en el mercat laboral i per l'estructura de les llars on resideixen. Amb la intenció d'obviar els problemes derivats de la pobresa entre els jubilats, l'anàlisi de la renda disponible ha estat focalitzada només en les llars on el sustentador principal té menys de 60 anys i té, per tant, l'edat laboral. Abans d'analitzar en profunditat l'evolució del risc de pobresa a cada país, s'ha explorat la capacitat explicativa que té la classe social de la llar, tal com ha estat construïda combinant la classe de cada membre de la parella. Amb tal finalitat, han estat estimats diferents models de predicció de la pobresa moderada i extrema amb regressions bivariades que es controlen segons l'any de l'enquesta. Primer amb només la variable 'país', després amb la variable 'estructura de la llar', que pren cinc valors diferents segons si la llar es compon per: un individu solitari, una parella d'adults sense fills dependents, una parella d'adults amb fills dependents, una llar monoparental i altres tipus de llars. A l'últim, un model amb la classe social individual dels sustentador principal de la llar, i un altre amb la classe social del conjunt de la llar, resultat de combinar les classes d'ambdós membres de la parella. La variable país, per si sola, explica ben poca cosa, a penes un 1,6% de la variància. L'estructura de la llar explica una mica més, un 3,5%, sobretot per l'efecte que tenen les llars de solitaris i monoparentals en el risc de pobresa moderada, i l'efecte de les llars de solitaris en la pobresa extrema. Però és la classe social de la llar el factor més rellevant que explica tot sol el 14,7% de la variància, i que millora de manera estadísticament significativa⁴⁸ la bondat d'ajustament del model que emprava només la classe social del sustentador principal (11,2% de la variància).

A continuació, les taules 4.40. i 4.41. i les gràfiques 4.42. i 4.43. mostren els valors predits d'una regressió logística multinomial dels riscos de pobresa moderada i de pobresa severa sobre la classe social de la llar, un cop controlades les variables 'any de l'enquesta', 'país de residència' i 'estructura de la llar'. Observant el risc predit de pobresa moderada es detecten pautes homogènies a tots els casos seleccionats. En primer lloc, el major risc que pateixen aquelles llars on hi ha ocupats autònoms i petits empresaris (classe II) o assalariats de la classe treballadora tant en el sector serveis com a l'industrial (classe IV). A Catalunya, un home ocupat com a directiu o professional (classe I), coresidint amb una dona també professional, tenia l'any 2006 un risc estimat de pobresa moderada de només un 1,2%, però tenia 3 vegades més risc de pobresa moderada si estava coresidint amb una dona de classe treballadora ($3,5/1,2 = 2,92$); i una mica més si ho estava amb una treballadora autònoma o petita empresària ($3,9/1,2 = 3,25$). Però l'augment de risc si estava casat amb una administrativa qualificada (classe III) era només 1,42 vegades més alt ($1,7/1,2 = 1,42$). El risc més elevat el tenia si vivia sense parella (5,8%), un risc superior al d'una llar composta per un home de classe treballadora i una dona administrativa qualificada (5%). Fins i tot considerant parelles equivalents, per exemple, un membre autònom (classe II) i l'altre administratiu qualificat o supervisor (classe III), els riscos no són els mateixos, depenent quin sigui el sexe del sustentador principal. Quan l'administratiu o supervisor és l'home, el risc de pobresa moderada és menor que quan ho és la dona. Aquests exemples ens il·lustren la importància d'identificar la classe social de la llar per la combinació de les classes socials individuals més que no pas per la classe individual del sustentador principal.

⁴⁸ La significació estadística ha estat estimada amb el test de la ràtio de versemblança (likelihood-ratio test) subministrat pel paquet estadístic STATA.

Taula 4.40 Valors predits de risc de pobresa ancorada 2006 de les llars segons classe social de la llar. Catalunya, resta d'Espanya, Alemanya, França i Regne Unit, 2006, 2008 i 2011. Prediccions d'una regressió logística multinomial controlant per l'any i l'estructura de la llar

Risc de pobresa extrema	Catalunya			Resta Espanya			Alemanya			França			Regne Unit		
	2006	2008	2011	2006	2008	2011	2006	2008	2011	2006	2008	2011	2006	2008	2011
Classe social llar															
Parelles															
I-I	0,4	0,6	1,0	0,4	0,4	1,1	2,8	2,1	3,4	0,1	0,1	0,1	0,4	0,5	0,8
I-II	2,7	3,6	6,0	2,6	2,5	7,2	2,0	1,5	2,4	0,9	0,6	0,9	2,7	3,6	6,0
I-III	0,8	1,0	1,7	0,7	0,7	2,0	0,5	0,4	0,6	0,2	0,2	0,2	0,7	0,9	1,6
I-IV	0,9	1,2	2,1	0,9	0,9	2,4	0,7	0,5	0,8	0,3	0,2	0,3	0,9	1,2	1,9
II-I	2,8	3,8	6,8	2,8	2,9	7,6	2,2	1,7	2,5	0,9	0,6	0,9	2,7	3,6	5,5
II-II	11,5	15,5	22,4	11,5	11,1	25,1	8,8	6,9	9,6	4,1	3,1	4,1	11,0	13,5	17,6
II-III	3,3	4,5	6,9	3,4	3,2	8,4	2,4	1,9	2,7	1,1	0,8	1,1	3,0	4,0	5,8
II-IV	9,7	13,0	18,3	9,6	9,5	21,5	7,1	5,7	7,8	3,3	2,6	3,5	9,1	11,2	14,2
III-I	0,7	1,1	1,4	0,5	0,5	1,4	0,3	0,3	0,4	0,2	0,1	0,1	0,4	0,6	1,0
III-II	1,7	3,2	0,3	1,4	1,3	3,7	1,0	0,8	1,2	0,4	0,3	0,4	1,4	1,8	2,8
III-III	0,4	0,8	0,8	0,3	0,3	0,9	0,2	0,2	0,3	0,1	0,1	0,1	0,3	0,4	0,6
III-IV	0,8	1,0	1,8	0,8	0,8	2,1	0,6	0,5	0,7	0,3	0,2	0,3	0,7	1,0	1,6
IV-I	0,4	0,5	1,0	0,4	0,4	1,2	0,3	0,2	0,4	0,1	0,1	0,1	3,8	5,2	8,3
IV-II	1,8	2,4	3,8	1,7	1,7	4,4	1,3	1,1	1,5	0,5	0,4	0,6	1,7	2,2	3,1
IV-III	0,5	0,7	1,2	0,5	0,5	1,4	0,4	0,3	0,4	0,2	0,1	0,2	0,5	0,6	1,0
IV-IV	1,7	2,2	3,7	1,6	1,6	4,2	1,2	1,0	1,4	0,5	0,4	0,5	1,6	2,0	3,0
Dona no ocupada	6,8	9,3	13,3	6,8	6,7	15,4	5,3	4,2	5,7	2,4	1,9	2,5	6,5	7,9	9,8
Home no ocupat	8,4	11,2	15,6	8,4	8,1	17,8	6,5	4,9	6,7	2,0	2,4	3,2	7,9	9,2	10,6
Sustentador sense parella															
I	2,8	3,7	5,9	2,6	2,5	6,6	2,2	1,6	2,6	0,9	0,7	0,9	2,7	3,6	5,6
II	13,5	18,6	27,1	13,9	13,5	28,2	12,2	9,9	13,2	5,7	4,7	6,2	14,7	17,1	21,2
III	2,5	3,8	5,5	2,5	2,4	6,4	2,3	1,6	2,6	1,0	0,7	1,0	2,8	3,7	5,3
IV	4,9	6,2	8,9	4,7	4,7	11,1	4,3	3,0	4,4	1,9	1,5	2,0	5,0	6,2	7,9
Altres llars	18,7	23,1	30,4	19,9	19,2	35,3	17,0	14,2	12,5	7,9	7,5	9,4	16,7	19,6	20,4

Font: Eurostat, *European Union Survey on Income and Living Conditions*

Observant les variacions del risc predit pel model entre 2006 i 2011, observem que a França el risc de tenir uns ingressos per sota del llindar de pobresa moderada de l'any 2006 havia caigut l'any 2011 per a totes les classes socials, encara que amb menys intensitat per a aquelles llars on l'home és de classe treballadora, o en les llars on hi ha només un sustentador principal. Un escenari ben diferent al del Regne Unit on el risc de pobresa moderada s'ha més que duplicat per a totes les classes socials i, amb més intensitat, per a les llars on el marit és un directiu o un professional. A Catalunya, els augments més grans de risc es donen a les llars on hi ha una dona professional coresident amb un home autònom o de classe treballadora, o en llars on la dona és una administrativa qualificada. A Espanya, també observem una tendència cap a un major risc de pobresa moderada en les llars on la dona és una professional o una administrativa qualificada. Aquesta pauta és present també a Alemanya, si bé allà el risc ha augmentat una mica més en les llars on l'home és un professional o un directiu, de manera que presenta trets comuns a Espanya i al Regne Unit. És difícil, amb la informació disponible, explicar el perquè d'aquests comportaments heterogenis entre llars, però sembla que el creixement del risc de pobresa ha estat superior entre les classes mitjanes que entre les classes treballadores, tot i que encara mantenen un diferencial de risc a favor de les primeres.

Quant a la pobresa extrema o severa amb el llindar ancorat al 2006, a tots els països seleccionats el major risc, amb molta diferència, el pateixen els autònoms i petits empresaris, llevat que formin una llar amb una parella d'una altra classe social diferent. La classe treballadora mostra un risc també elevat però molt lluny dels nivells dels autònoms. És interessant observar que, malgrat que la pobresa extrema ancorada al 2006 ha crescut més a Catalunya que a la resta d'Espanya, aquesta diferència és en sentit contrari quan comparem els valors predits pel model que inclou en la seva especificació l'estructura de la llar. És a dir, quan descomptem l'efecte estructura de la llar, el resultat net ens indica que el risc de pobresa severa que tenen les llars exclusivament segons la seva classe social ha augmentat més a Espanya que a Catalunya.

Taula 4.41 Valors predits de risc de pobresa moderada ancorada l'any 2006 de les llars segons classe social de la llar i país. Catalunya, resta d'Espanya, Alemanya, França i Regne Unit, 2006, 2008 i 2011. Prediccions d'una regressió logística multinomial controlant l'any i l'estructura de la llar

Risc de pobresa moderada	Catalunya			Resta Espanya			Alemanya			França			Regne Unit		
	2006	2008	2011	2006	2008	2011	2006	2008	2011	2006	2008	2011	2006	2008	2011
Classe social de la llar															
Parelles															
I-I	1,2	1,1	1,7	0,9	0,9	1,4	1,0	0,9	1,6	0,9	0,5	0,6	1,2	1,7	3,2
I-II	3,9	3,3	4,9	3,0	3,0	4,9	3,3	3,0	5,7	3,4	1,7	2,2	4,3	6,2	12,2
I-III	1,7	1,5	2,5	1,3	1,3	2,2	1,3	1,3	2,2	1,3	0,7	0,9	1,7	2,4	4,7
I-IV	3,5	3,0	5,0	2,7	2,9	4,3	3,0	3,0	4,7	2,9	1,6	2,0	3,7	5,3	9,7
II-I	6,6	5,8	10,8	5,4	6,1	8,8	6,7	6,1	10,0	5,6	3,0	3,9	7,3	10,2	18,3
II-II	17,5	15,5	22,1	13,9	14,4	18,3	15,6	14,7	24,0	15,7	9,1	10,8	19,3	24,4	35,6
II-III	10,1	9,5	13,1	8,7	8,6	12,5	8,9	8,9	13,5	8,5	4,8	5,9	10,1	14,3	23,7
II-IV	20,8	18,7	25,6	16,6	17,4	21,5	18,1	18,0	25,8	17,5	10,6	12,9	21,6	28,8	40,2
III-I	1,9	1,7	2,7	1,4	1,5	2,6	1,6	1,4	2,7	1,7	0,9	1,0	1,9	2,7	5,4
III-II	6,8	5,0	9,6	5,6	5,7	8,5	6,3	5,3	9,6	5,6	3,2	3,9	7,8	10,2	17,9
III-III	3,8	3,2	6,1	2,6	2,9	4,8	3,0	2,8	5,0	3,0	1,6	1,9	3,6	5,2	9,3
III-IV	5,0	4,3	7,6	4,2	4,2	6,5	4,8	4,5	7,4	4,5	2,5	3,1	5,3	7,6	14,2
IV-I	2,9	2,6	4,9	2,1	2,4	3,9	2,5	2,2	4,2	2,2	1,2	1,6	2,9	4,1	7,6
IV-II	11,8	11,0	16,9	9,3	9,7	14,1	11,1	11,4	16,7	8,9	5,2	7,3	13,4	17,2	29,3
IV-III	5,2	4,5	8,1	4,2	4,5	6,8	4,5	4,2	7,3	4,1	2,3	2,9	5,4	7,5	14,0
IV-IV	12,4	10,6	17,2	9,3	10,0	14,7	10,7	10,4	17,1	9,9	5,6	7,0	12,8	17,3	29,1
Dona no ocupada	22,0	19,9	28,4	18,5	18,8	23,5	21,3	20,7	32,4	20,7	12,9	15,6	24,9	32,3	49,3
Home no ocupat	27,8	25,2	33,3	22,5	23,5	28,6	27,2	23,9	34,8	27,4	16,5	19,9	30,2	37,4	53,7
Sustentador sense parella															
I	5,8	5,0	8,5	4,2	4,4	6,6	5,7	4,9	9,3	5,1	2,9	3,7	6,7	9,2	16,4
II	18,7	16,9	23,5	15,0	15,8	18,9	20,7	18,9	30,3	19,8	12,5	15,1	22,8	28,3	40,5
III	9,6	8,7	14,1	7,2	7,4	10,9	10,0	8,4	15,6	8,9	5,2	6,5	11,6	15,6	26,1
IV	20,5	17,2	26,0	15,7	16,5	22,4	21,6	18,6	31,4	19,7	12,2	14,9	24,7	31,7	46,1
Altres llars	35,4	31,2	39,1	29,8	31,3	32,3	39,7	37,4	53,2	39,8	28,6	32,6	41,1	47,4	58,7

Font: Eurostat, *European Union Survey on Income and Living Conditions*

Una manera de visualitzar millor el risc de pobresa és seleccionant un cas particular d'estructura de la llar. Atesa la rellevància de la pobresa infantil, el cas seleccionat ha estat el d'una llar on hi ha fills dependents i dos adults com a mínim. La taula 4.42. mostra les estimacions de risc corresponents a cada país i classe social. En aquest cas, hi ha una regularitat homogènia a tots els països seleccionats: les llars on l'home o la dona són autònoms, petits empresaris o classe treballadora tenen més risc de pobresa extrema. Especialment si només treballa un adult. Ara bé, la intensitat del risc és molt diferent entre països. Espanya i Catalunya mostren una estructura gens diferenciada entre elles, amb el risc de pobresa extrema més elevat de tots els països, però seguides de prop pel Regne Unit. A considerable distància se situen Alemanya i, sobretot, França, país amb un risc de pobresa extrema molt baix en aquesta mena de llars, sigui quina sigui la classe social.

Si ens fixem en el risc de pobresa moderada, observem la mateixa estructura que hi ha en el risc de pobresa extrema entre classes socials, però varia l'ordre dels països. Al Regne Unit hi ha, amb diferència, el major risc de pobresa moderada, sigui quina sigui la composició social de la llar. El segueix el bloc format per Catalunya, Alemanya i la resta d'Espanya, amb uns graus de risc molt semblants, si bé una mica més baixos a la resta d'Espanya, i França es desmarca de la resta pel baix risc de pobresa que tenen les llars amb dos adults i fills dependents.

Es confirma, doncs, que la seguretat econòmica de les llars formades per dos adults i fills dependents és la més elevada a França i la més fràgil al Regne Unit, on la crisi ha augmentat molt el risc de pobresa i, especialment la pobresa moderada. Però pel que fa a la pobresa severa, Catalunya i Espanya són els pitjors escenaris entre els casos seleccionats per a aquesta mena de llars.

Taula 4.42 Valors predits de risc de pobresa ancorada l'any 2006 de les llars amb dos adults i fills dependents segons classe social de la llar. Catalunya, Espanya, Alemanya i Regne Unit. Prediccions d'una regressió logística multinomial controlant l'any i l'estructura de la llar

Risc de pobresa moderada i extrema	Catalunya		Espanya		Alemanya		França		Regne Unit	
	Moderada	Extrema	Moderada	Extrema	Moderada	Extrema	Moderada	Extrema	Moderada	Extrema
Classe social de la llar										
Parelles										
I-I	1,7	0,8	1,4	0,7	1,7	0,3	0,9	0,1	2,9	0,7
I-II	5,4	4,7	5,0	5,4	5,9	2,4	3,6	1,0	10,3	5,0
I-III	2,5	1,4	2,1	1,4	2,5	0,7	1,4	0,2	4,3	1,3
I-IV	5,3	1,8	4,5	1,7	5,3	0,8	3,1	0,3	8,9	1,6
II-I	11,4	6,1	9,0	5,6	10,2	2,5	6,1	1,0	17,1	4,8
II-II	24,5	19,2	21,3	19,5	26,8	10,3	18,6	4,6	35,8	15,7
II-III	14,1	5,6	12,5	6,1	13,9	2,7	9,2	1,2	22,6	5,1
II-IV	27,5	15,8	24,0	15,8	28,4	8,2	20,3	3,8	38,8	12,6
III-I	2,7	0,9	2,5	1,0	3,0	0,4	1,6	0,2	4,9	0,9
III-II	11,5	2,8	8,9	2,6	10,2	1,3	6,1	0,5	17,2	2,4
III-III	5,5	0,6	4,7	0,6	5,4	0,3	3,1	0,1	8,6	0,5
III-IV	8,1	1,5	6,9	1,5	8,0	0,7	4,6	0,3	13,3	1,4
IV-I	4,6	0,8	3,8	0,9	4,3	0,4	2,4	0,1	7,0	0,7
IV-II	18,1	3,2	15,5	3,2	17,2	1,5	11,1	0,7	26,7	2,7
IV-III	8,4	1,0	6,9	1,0	7,6	0,4	4,7	0,2	13,4	0,9
IV-IV	18,7	3,1	15,9	3,2	18,3	1,5	11,4	0,6	27,8	2,6
Dona no ocupada	32,1	11,3	27,2	10,1	33,1	5,8	23,3	2,6	44,8	9,0
Home no ocupat	34,4	12,2	30,9	10,6	34,6	6,8	29,2	3,1	43,3	9,3
Sustentador sense parella										
I	8,8	4,2	6,4	3,3	7,8	1,6	3,9	0,6	13,0	3,2
II	21,1	15,7	21,6	17,4	30,6	9,2	19,4	4,2	36,2	13,7
III	14,5	3,8	11,4	3,7	12,8	1,6	6,9	0,6	22,2	3,2
IV	26,2	6,0	24,1	6,7	29,4	3,0	16,3	1,3	38,6	4,9
Altres llars	43,3	22,6	38,9	20,8	44,8	11,0	35,4	6,3	54,7	15,8

Font: Eurostat, *European Union Survey on Income and Living Conditions*

7.6 Descomposició de les diferències en el risc de pobresa

Una manera d'il·lustrar els efectes que tenen en el risc de pobresa l'estructura de les llars i la classe social dels seus membres consisteix a estimar què passaria a Catalunya si la seva estructura de classes, o de llars, fos la que tenia l'any 2006, o la que tenen els altres països seleccionats en l'estudi. Construir aquests contrafàctims és possible fent ús de la tècnica estadística de descomposició ideada per Blinder i Oaxaca (Jann, 2008) per estimar quina part de les diferències salarials entre grups de treballadors era deguda a diferències en la composició i quan podria ser atribuïble a la discriminació contra un grup. Sobre aquesta tècnica vegeu l'annex tècnic al final del capítol.

7.6.1 Descomposició de la variació del risc de pobresa entre països

En aquest cas, el contrafàctim són les taxes de risc de pobresa d'Espanya i de Catalunya si tinguessin la composició de classe i de llars que tenen cadascun dels altres països seleccionats per separat (vegeu taula 4.43.).

Les diferències en el risc de pobresa que tenen Catalunya i la resta d'Espanya l'any 2011 s'expliquen només en una petita part (4%) per diferències en l'estructura de les llars que tenen un risc de pobresa menor a la resta d'Espanya i una mica més (16%) per diferències en la composició de classes de les seves llars que tenen en conjunt una estructura més propensa a patir pobresa a la resta d'Espanya.

En comparació amb Alemanya, si Catalunya tingués la seva estructura de llars, augmentaria la pobresa en un 11%, però si l'estructura de classes de les llars catalanes fos com la d'Alemanya, el risc de pobresa català baixaria en un 40%. En conjunt, però, un 63% del major risc de pobresa a Catalunya és explicat

per altres factors no observats, entre els quals hi ha les institucions que regulen els mercats de treball i la protecció social, així com la productivitat i els salaris.

En relació amb França, la situació és semblant a la d'Alemanya, però amb menor diferència de risc de pobresa amb Catalunya explicada per diferències en l'estructura de les llars i de les classes socials. Les diferències amb França són més explicables per diferències institucionals i productives.

En relació amb el Regne Unit, el risc de pobresa de Catalunya l'any 2011 és menor, però un 26% de la diferència de risc és conseqüència de les diferències en l'estructura de les llars, que a Catalunya tenen una composició menys vulnerable que al Regne Unit. En sentit invers, l'estructura de classes de les llars catalanes es més vulnerable i, si el Regne Unit tingués l'estructura de classes catalana, el diferencial de risc de pobresa entre els dos països seria el doble que l'actual. Catalunya té unes llars amb una estructura menys vulnerable que la britànica, però alhora són més vulnerables per la seva composició de classe. Dit això, l'avantatge britànic en termes de composició de classes socials queda esborrada per la inseguretats que generen les seves institucions socials, ja que més del doble de la diferència del risc de pobresa entre totes dues societats es deu a la diferència entre els coeficients (0,1444 dels coeficients davant del 0,0701 de diferència bruta).

Taula 4.43 Descomposició de les diferències en el risc de pobresa de Catalunya amb els altres països l'any 2011

Espanya	Estructura de les llars	Estructura de classes	Ambdues
Diferència deguda a la composició	-0,0022*	0,0096*	0,0107**
Diferència deguda als coeficients	-0,0453***	-0,067***	-0,685***
Diferència bruta Espanya - Catalunya	-0,0476***	-0,0578***	-0,0578***
Alemanya	Estructura de les llars	Estructura de classes	Ambdues
Diferència deguda a la composició	0,0168***	-0,0673***	-0,0564***
Diferència deguda als coeficients	-0,1623***	-0,0888***	-0,0998***
Diferència bruta Alemanya - Catalunya	-0,1455***	-0,1562***	-0,1562***
França	Estructura de les llars	Estructura de classes	Ambdues
Diferència deguda a la composició	0,0034**	-0,0255***	-0,0255***
Diferència deguda als coeficients	-0,1911***	-0,1717***	-0,1714***
Diferència bruta França - Catalunya	-0,1877***	-0,1969***	-0,1969***
Regne Unit	Estructura de les llars	Estructura de classes	Ambdues
Diferència deguda a la composició	0,0219***	-0,0848***	-0,0742***
Diferència deguda als coeficients	0,0620***	0,1549***	0,1444***
Diferència bruta Regne Unit - Catalunya	0,0839***	0,0701***	0,0701***

Font: Eurostat, *European Union Survey on Income and Living Conditions*

7.6.2 Descomposició de la variació del risc de pobresa entre els anys 2006 i 2011

Entres els anys 2006 i 2011 la renda mitjana de Catalunya ha tingut un lleuger augment net malgrat la crisi la fes caure dels nivell assolits l'any 2008. Si apliquem la descomposició dels factors que expliquen aquest lleuger augment, observem a la taula 4.44. que els canvis en l'estructura de les llars explicaria un 40% de l'augment de la renda, i el 60% restant de variació és el resultat de dos factors contraposats, d'intensitat similar. D'una banda, els canvis en la composició de classes de les llars, incloent-hi l'impacte de l'atur i l'augment de l'activitat femenina, haurien fet augmentar la renda disponible de les famílies, però les noves condicions salarials, entre altres factors no observats, pràcticament han eliminat els avantatges derivats dels canvis en la relació de les llars amb l'activitat laboral. Dit d'una altra manera, en termes de renda mitjana del país, el lleuger augment de la renda ha estat el balanç net d'un canvi demogràfic que hauria fet augmentar la renda disponible de les llars per una banda, i la crisi del mercat de treball que hauria enfonsat la renda mitjana molt més si no hagués estat per les estratègies de les llars per suplir la davallada d'ingressos.

Malgrat, aquest augment de la renda mitjana, la pobresa ancorada al llindar de 2006 ha pujat com a fruit de l'augment de la desigualtat en la distribució.⁴⁹ Analitzant les diferències de risc de pobresa a Catalunya entre 2006 i 2011, només el canvi en l'estructura de les llars explica un 20% de l'augment de la pobresa. Dit amb altres paraules, encara que la situació econòmica de 2011 fos la mateixa que hi havia l'any 2006, la pobresa ancorada hauria augmentat un 20% a causa dels canvis en l'estructura de les llars; sobretot per l'augment d'un 34,5% de llars monoparentals i d'un 16,5% de llars de solitaris. En sentit invers, i com ja s'ha comentat, els canvis en la composició de classe de les llars hauria contribuït a reduir la pobresa, de manera que sense aquests canvis, la pobresa ancorada hauria estat un 40% superior. Tenim doncs que els canvis en l'estructura de les llars tant han fet augmentar la renda mitjana com el risc de pobresa.

Comparant aquesta tendència amb la dels altres casos seleccionats, es veu com, a Alemanya, la lleugera variació de la pobresa ancorada amaga dues tendències contraposades. D'una banda, una variació en els coeficients, que hauria fet pujar el risc de pobresa en quasi 2 punts percentuals, però que ha estat compensada per una variació en la composició de classe que ha reduït el risc de pobresa de les llars. En el cas de França, la reducció de la pobresa no deu res a cap modificació en l'estructura de les llars, però un 20% d'aquesta reducció es atribuïble a la modificació en la composició de classe de les llars franceses. Com a França, al Regne Unit els canvis en l'estructura de les llars no expliquen cap modificació en el risc de pobresa, però sí els canvis en la composició de classes. Si amb l'estructura de classes britànica de 2011 apliquessin els coeficients de risc que hi havia l'any 2006, el risc de pobresa cauria un 9%, quasi la meitat de la reducció francesa.

A l'últim, en el cas d'Espanya es veu com, igual que a Alemanya, la variació en el risc de pobresa ancorada ha estat minsa, poc significativa estadísticament, però, també com a Alemanya, fruit de dues tendències contraposades. D'una banda, un augment dels coeficients de risc sumat a una major vulnerabilitat de l'estructura de les llars, però contrarestat aquest augment de risc per una major seguretat proporcionada pels canvis en la composició de classes de les llars.

Per tant, només a França hi ha hagut una reducció del risc de pobresa derivat de la interacció entre institucions socials i la remuneració del treball. Als altres països, ha augmentat aquest risc, i s'ha reforçat amb un augment de la proporció de llars amb estructures més vulnerables, monoparentals i solitaris sobretot. Aquest augment, però, ha estat compensat parcialment pels canvis en l'estructura ocupacional de les llars.

⁴⁹ No és contradictori que hagi crescut la renda mediana entre 2006 i 2011 i que al mateix temps hagi augmentat la pobresa ancorada, atès que per sota la mediana poden haver caigut les rendes de les llars.

Taula 4.44 Descomposició de les diferències entre 2011 i 2006 del risc de pobresa ancorada al 2006. Catalunya, Espanya, Alemanya, França, Regne Unit

Catalunya	Estructura de les llars	Estructura de classes	Amdues
Diferència deguda a la composició	0,0091***	-0,0163	-0,0173*
Diferència deguda als coeficients	0,0369**	0,0545***	0,0551***
Diferència bruta 2011-2006	0,0460**	0,0382**	0,038**
Espanya	Estructura de les llars	Estructura de classes	Amdues
Diferència deguda a la composició	0,0027***	-0,0167***	-0,0206***
Diferència deguda als coeficients	-0,0141**	0,0069	0,0106**
Diferència bruta 2011-2006	-0,0114*	-0,0098*	-0,0101*
Alemanya	Estructura de les llars	Estructura de classes	Amdues
Diferència deguda a la composició	0,0019*	-0,0131***	-0,0122***
Diferència deguda als coeficients	-0,0015	0,0195***	0,0186***
Diferència bruta 2011-2006	0,0005	0,0064	0,0064*
França	Estructura de les llars	Estructura de classes	Amdues
Diferència deguda a la composició	-0,0002	-0,0092***	-0,0112***
Diferència deguda als coeficients	-0,0552***	-0,0361***	-0,0342***
Diferència bruta 2011-2006	-0,0554***	-0,0454***	-0,0454***
Regne Unit	Estructura de les llars	Estructura de classes	Amdues
Diferència deguda a la composició	0,0002	-0,0138***	-0,0137***
Diferència deguda als coeficients	0,1473***	0,1680***	0,1679***
Diferència bruta 2011-2006	0,1475***	0,1542***	0,1542***

Font: Eurostat, *European Union Survey on Income and Living Conditions*

8. Conclusions

L'objecte d'aquest capítol de l'informe ha estat analitzar els canvis en l'estructura de classes en el període 2006 a 2011, un moment històric en el qual és possible observar tant els darrers anys de creixement econòmic que van precedir la crisi financera, com els primers anys de la primera gran depressió del segle XXI. Amb aquesta finestra temporal d'observació s'ha intentat constatar si les tendències dels darrers anys de bonança econòmica han estat la continuïtat de les tendències observades anys enrere i si la crisi, i la consegüent depressió, han significat cap canvi de tendència.

El fil conductor de l'anàlisi han estat un seguit d'hipòtesis de treball basades en els estudis més recents sobre l'evolució de l'estructura ocupacional i de la distribució de la renda. Hi ha dos temes transversals en aquests estudis: l'un esbrinar si hi ha polarització social creixent a les societats post industrials o si no n'hi ha, i l'altre, si hi ha una degradació en els privilegis de les anomenades classes mitjanes.

Les tesis de la polarització social es fonamenten en dues fonts diferents de dades: els estudis sobre els canvis a l'estructura ocupacional i els estudis sobre l'evolució en la distribució dels salaris i la renda disponible de les llars. Els primers debaten si la innovació tecnològica i la creixent oferta de ma d'obra immigrant fan créixer més ràpidament les ocupacions dels extrems de l'escala ocupacional, donant peu a una estructura polaritzada entre ocupacions més ben remunerades o més mal remunerades a les economies postindustrials amb nivells similars de desenvolupament (Autor *et al.*, 2003; Fernández-Macías i Hurley, 2012; Goos *et al.*, 2009; Oesch i Rodríguez Menes, 2010; Oesch, 2013; Wright i Dwyer, 2003). Una estructura polaritzada entre directius i professionals, per una banda, i treballadors gens qualificats en ocupacions de rutina i empleats de serveis poc qualificats, per l'altra, en detriment dels treballadors de la indústria i dels administratius qualificats que han constituït el gruix dels estrats intermedis de renda a les societats industrials. Aquesta tesi, però, és qüestionada per les evidències provinents d'alguns

països de la Unió Europea on, sota la influència de les institucions socials que regulen els seus mercats de treball, la polarització ocupacional seria tènue i mes aviat es produiria una mobilitat ascendent (*up-grading*) de tota l'estructura ocupacional en conjunt (Oesch, 2013; Fernández-Macías, 2012). L'estudi fet per Fernández-Macías (2012) sobre 23 països europeus entre els anys 1995 i 2007 contradiu la tesi de la polarització a Europa que havien identificat Goos *et al.* (2009) i identifica diferents trajectòries europees que posen en evidència la volatilitat de les conclusions d'aquesta mena d'estudis segons quins siguin els criteris emprats per mesurar les posicions relatives de les ocupacions (Fernández-Macías, 2012: 38-39).

Atenent als països que han estat seleccionats en aquest informe, durant el decenni anterior a l'esclat de la crisi, hi hauria hagut polarització ocupacional a França, amb un creixement similar dels dos extrems a expenses del tram intermedi. També a Alemanya i al Regne Unit, però en aquests casos amb un creixement superior de les ocupacions més ben remunerades. Dinamarca hauria estat un cas clar d'ascens de l'estructura ocupacional, sense cap senyal de polarització, i Espanya constituïria, juntament amb Portugal, Txèquia i Grècia, un grup de països en els quals, lluny de cap polarització, hi hauria hagut un augment generalitzat de tots els estrats ocupacionals, amb major creixement dels intermedis.

L'anàlisi feta per Oesch (2013) sobre la mudança de les ocupacions a Suïssa, Espanya, Alemanya, Dinamarca i la Gran Bretanya entre els anys 1990 i 2007 conclou que només es percep una clara tendència polaritzant a la Gran Bretanya, mentre que a la resta de casos podem parlar d'un balanç d'ascens ocupacional (*up grading*), si bé amb daltabaixos, ja que en els cicles econòmics recessius els treballadors menys qualificats són expulsats més sovint que la resta, cosa que impulsa un aparent ascens de l'estructura ocupacional al preu d'excloure del mercat de treball la part més vulnerable dels treballadors. També es percep que en el anys previs a l'esclat de la crisi, a Espanya i Alemanya, el creixement de l'ocupació estava empenyent certa polarització. En termes de classes socials, l'ascens ocupacional identificat per Oesch obeeix, per una banda, al creixement de les ocupacions de directius, tècnics, professionals i semiprofessionals de la cultura i els serveis de benestar social i, per l'altra, a la disminució en la proporció de treballadors de la indústria i empleats d'oficina.

Així, doncs, just abans de l'esclat de la crisi, hi havia detectades tendències polaritzadores a Espanya, Alemanya, França i el Regne Unit, i una tendència cap a l'ascens ocupacional a Dinamarca. En aquest informe han estat analitzades les tendències seguides per aquests països cinc anys després dels estudis esmentats, però fent ús d'una mesura diferent basada en categories socioeconòmiques tancades, pròximes a la idea de classe social, i no pas en la mera posició de les ocupacions en una distribució jeràrquica segons els seus salaris modals o mitjans. El resultat ha estat que, a diferència de la resta d'Espanya, a Catalunya sí que hi ha indicis d'una certa tendència cap a la polarització de classes arran de la crisi econòmica, ja que han estat les ocupacions menys qualificades i les de professionals i directius les que millor han aguantat les oportunitats de treballar. A Espanya hi ha hagut un augment de les oportunitats de treballar a qualsevol ocupació que no sigui la de treballador semiqualficat de la indústria, però com a França, el Regne Unit i Alemanya, no es pot afirmar cap moviment de polarització en tant que el creixement en les categories de rutina i serveis poc qualificats ha estat inferior a la resta.

D'acord amb les prediccions inferides dels treball d'Oesch (2013), la crisi hauria expulsat del mercat de treball més treballadors poc qualificats que qualificats, i hauria donat peu a un aparent ascens de l'estructura ocupacional, excepte a Catalunya, on la destrucció d'ocupació hauria estat superior entre treballadors semiqualficats de la indústria, empleats d'oficina i semiprofessionals assalariats. Com ha succeït en altres cicles econòmics recessius previs a l'actual, la destrucció d'ocupació ha estat molt intensa en els sectors de manufactura i menor en el sector serveis, on el paper del sector públic com a proveïdor de serveis bàsics fa d'estabilitzador de l'ocupació, entre altres factors (Storrie i Ward, 2012).

Però aquests resultats no són consistents amb les estimacions fetes per Storrie i Ward (2012) amb el mètode de mesurar la polarització seguint les variacions de les ocupacions segons el quintil que ocupen a la distribució salarial, i que conclouen que, entre els anys 2008 i 2010, hi ha hagut un augment de la polarització al Regne Unit, França i Espanya, i una degradació de tota l'estructura ocupacional a Dinamarca, en contraposició a una ascensió de l'estructura a Alemanya. Aquesta discrepància és comprensible pels diferents mètodes de mesura, i convindria indagar més a fons els efectes d'utilitzar una mesura o altra.

En qualsevol cas, no sembla que els canvis ocupacionals hagin derivat en una augment de la polarització dels ingressos del treball. Quan s'analitza l'evolució de les rendes del treball, no es observable cap tendència uniforme entre països, ni tampoc entre les posicions relatives de les classes socials a cada país. En alguns casos hi ha indicis d'una reducció de desigualtat d'ingressos entre la classe de servei i la classe treballadora, però també d'un augment de la desigualtat intraclasse entre treballadors industrials i del sector serveis, i entre professionals i directius depenent del seu rang. De fet, l'índex de polarització d'Esteban i Ray mostra que la crisi ha tingut un efecte moderador sobre la polarització dels ingressos del treball entre classes socials a tots els països. En aquest sentit, és raonable afirmar que la polarització ha estat més entre els que han estat expulsats del mercat de treball i els que han romàs a dins, i que aquests últims han mantingut una estructura d'ingressos del treball més compacta que la que tenien els ocupats l'any 2006.

No obstant això, l'ascens del conjunt de l'estructura ocupacional observada en la majoria de casos seria qüestionable, no només perquè seria una dubtosa 'millora' que ha estat aconseguida a expenses d'excloure treballadors del mercat laboral, sinó perquè hi ha raons per sospitar que hi ha hagut una degradació de la qualitat de les ocupacions en general (Green, 2006), i una extensió dels baixos salaris, fins i tot entre treballadors amb formació mitjana i elevada (Gautié *et al.*, 2010). Entre els països seleccionats, hi havia hagut, des dels anys noranta fins a 2005, un augment marcat dels baixos salaris a Alemanya, però no a Dinamarca, França ni al Regne Unit, si bé aquest país, amb l'extensió continuada dels salaris baixos al llarg dels anys vuitanta, es va allunyar molt de la resta del grup, apropant-se a les taxes elevades de precarietat laboral dels EUA (Mason i Salverda, 2010).

Tot i estar concentrats en treballadors poc qualificats, joves i dones, els baixos salaris eren també presents entre els treballadors qualificats. Abans de la crisi, els salaris baixos eren molt freqüents al Regne Unit i Alemanya, a causa de l'extensió dels contractes a temps parcial, i molt poc a França i Dinamarca. Però, excepte a França, arreu és observable una extensió dels contractes a temps parcial que afecta també les classes mitjanes. No obstant això, quan els baixos salaris es mesuren només entre els treballadors a temps complet, el Regne Unit no és gaire diferent d'Espanya i Dinamarca, però Alemanya continua amb taxes de les més elevades i França es manté com el mercat laboral on hi ha una proporció menor de salaris baixos. La crisi ha estroncat una tendència cap a l'extensió dels treballs mal pagats a totes les classes socials, segurament per l'expulsió dels treballadors més precaris, però res indica que un cop superada la recessió, fins i tot entre els contractats a temps complet, torni la tendència prèvia a la precarietat, tendència que a Espanya i Catalunya no es donava en la classe treballadora, on disminuïa la proporció de treballadors amb salaris baixos.

El risc d'atur de llarga durada ha crescut arran de la crisi a totes les classes socials, però ha suposat un augment molt més elevat per a la classe treballadora i, especialment a Espanya i Catalunya, per als administratius qualificats. Aquesta destrucció d'ocupació ha influït en la reducció dels contractes temporals, excepte a França, on paradoxalment han crescut amb la crisi. Això significa que hi ha una tendència certa a augmentar la temporalitat entre les classes mitjanes d'aquells mercats laborals on els contractes temporals han estat més estesos, si bé l'augment de la temporalitat a França, i abans de la crisi a Catalunya i la resta d'Espanya, encara manté un diferencial de risc més elevat per a les classes treballadores.

La pluriocupació augmentava abans de la crisi a Catalunya, Espanya i França, però disminuïa a Alemanya, excepte entre els treballadors qualificats i semiqualficats de la indústria, i els semiprofessionals a partir de 2008, que augmenten la pluriocupació, coincidint amb l'extensió de la flexibilitat interna de les empreses. En general, les hores treballades dels ocupats augmenten més entre les classes treballadores que entre les classes de servei, tret del cas d'Alemanya.

Pel que fa a la infraocupació, no és observable cap tendència homogènia ni entre països ni entre classes socials. No té relació clara amb la contractació a temps parcial, malgrat que ambdós fets laborals estan més presents en categories socioeconòmiques comunes. A Alemanya, la infraocupació, que era freqüent l'any 2006, ha caigut de manera continuada malgrat la persistència dels mini-jobs. En sentit contrari, al Regne Unit i a la resta d'Espanya la infraocupació ha augmentat de manera continuada. A Dinamarca, França i Catalunya, no hi ha canvis nets rellevants, a Catalunya perquè el creixement important de la infraocupació, previ a l'esclat de la crisi, ha estat capgirat després de 2008.

En suma, es detecta un creixement dels baixos salaris no explicable pels contractes a temps parcial, que afecta les classes mitjanes assalariades, i que la crisi ha frenat. També augmentaven abans de la crisi la temporalitat en els contractes i els contractes a temps parcial. És versemblant suposar que aquestes tendències continuaran un cop el creixement econòmic generi de nou llocs de treball abundants, però encara que la precarietat laboral hagi d'afectar les classes mitjanes, és rellevant el diferencial de risc més elevat entre les ocupacions de la classe treballadora.

L'altre font que dona suport a la tesi de la polarització prové dels estudis sobre la distribució de la renda disponible de les llars. En aquest cas, el fil argumental afirma que hi ha una reducció en la porció del total de renda disponible que consumeixen els quantils intermedis, o que la proporció de població que se situa en els estrats intermedis de la distribució de la renda disminueix (Kuttner, 1983; Rosenthal, 1985; Thurow, 1984). No obstant això, l'estudi recent de Dallinger (2013) sobre dinou estats de l'OECD rebutja que en els anys previs als analitzats en aquest informe hi hagi hagut cap mena de reducció en el volum relatiu de la població situada en els quartils 2 i 3 de la distribució. Amb tot, la metodologia de mesurar la polarització a partir de la grandària de l'estrat intermedi ha estat força criticada en tant que no mesura tant la polarització com la desigualtat (Esteban i Ray, 1994). D'altra banda, una bona part de les llars que tenen una renda disponible situada en els estrats intermedis de la distribució són llars on el sustentador principal és un home semiqualficat de classe treballadora, raó per la qual el suposat encongiment de la classe mitjana no seria altra que el de la classe treballadora manufacturera.

Aquest informe ha mostrat que arreu hi ha hagut un augment de la desigualtat i una reducció en la grandària de l'estrat intermedi de renda entre els anys 2006 i 2011, coincidint aquest augment de la desigualtat amb una major polarització en la distribució de la renda entre classes socials, exceptuant Alemanya, on la polarització l'any 2011 és inferior a la de 2006. Pel que fa a la desigualtat, no hi ha coincidència en la intensitat, el període de temps, ni en els moviments en els trams de la distribució. En l'explicació d'aquest augment de la desigualtat, el factor classe social tampoc no té un paper homogeni, ja que en alguns casos la desigualtat entre classes ha contribuït a augmentar la desigualtat social, mentre que en d'altres la reducció en la desigualtat entre classes ha contribuït a esmorteir-la. Pel que fa a la polarització de renda entre classes socials en el període posterior a 2008, Alemanya i Catalunya han estat els únics casos dels seleccionats on la polarització entre classes socials ha disminuït, si bé pujava abans, especialment a Catalunya. A la resta d'Espanya, la tendència ha estat inversa, la polarització descendia abans de la crisi i ha pujat després, fins a superar el valor de 2006, una situació semblant a la del Regne Unit, només que en aquest país ha crescut tant com per arribar al mateix índex d'Espanya, quan abans els separaven 0,0038 punts. França i Dinamarca van mantenir estables els seus indicadors, fins a l'esclat de la crisi, en què tots dos augmenten la polarització, especialment Dinamarca.

Entre les teories que prediuen un deteriorament en les condicions de vida de les classes mitjanes figuren aquelles que afirmen una 'democratització' del risc de pobresa, en tant que aquest risc ja no estaria tan determinat per la classe social com pels 'nous riscos' derivats de crisis sistèmiques i d'esdeveniments idiosincràtics en determinades fases del curs vital dels individus, com ara un divorci, tenir un o més fills o haver d'assumir la cura d'una persona dependent (Beck, 1992; Leissering i Leibfried, 1998; Atkinson, 2008). Les dades analitzades en aquest informe mostren que, efectivament, en alguns països (Regne Unit, Alemanya, Catalunya i la resta d'Espanya) el risc de pobresa, tant moderada com severa, ha crescut amb més intensitat entre la classe de servei i les classes intermèdies que entre les classes treballadores. Sembla contradictori que hagi augmentat aquest risc a Alemanya, quan el risc de pobresa general entre la població ha disminuït en aquest país, però es important tenir en compte la importància que té l'estructura de les llars en el risc de pobresa, així com l'organització interna de rols sobre si treballen o no les dones, i la composició de classe de les llars quan es tenen en compte les ocupacions dels dos membres de la parella.

Per exemple, analitzant les diferències de risc de pobresa a Catalunya entre 2006 i 2011, el canvi en l'estructura de les llars explica part de l'augment de la pobresa i, encara que la situació econòmica de 2011 fos la mateixa que hi havia l'any 2006, la pobresa ancorada hauria augmentat un 20% a causa dels canvis en l'estructura de les llars, sobretot per l'augment d'un 34,5% de llars monoparentals i d'un 16,5% de llars de solitaris. En sentit invers, i com esmentarem més endavant, els canvis en la composició de classe de les llars hauria contribuït a reduir la pobresa, de manera que, sense aquests canvis, la pobresa ancorada hauria estat un 40% superior.

Pel que fa a l'organització de les llars, ha continuat l'augment generalitzat de l'activitat femenina i de les llars on una dona és la sustentadora principal. El canvi ha estat espectacular a Espanya i Catalunya. La probabilitat més elevada que la dona sigui sustentadora principal apareix quan ella es una professional o semiprofessional i està aparellada amb un autònom o un home de classe treballadora. La major activitat laboral femenina ha fet que, a banda del curs de l'estructura ocupacional del país, hi hagi una tendència diferent pel que fa a l'estructura de classes de les llars formades per parelles. D'una banda, a Catalunya i Espanya és observable una polarització en l'estructura ocupacional dels homes i les dones aparellats, mentre que a França es percep un augment de les millors ocupacions i una reducció en el tram inferior. Al Regne Unit no hi ha canvis observables, tampoc a Alemanya pel que fa a l'estructura ocupacional dels homes, però en aquest país sembla que hi ha hagut una degradació de l'estructura ocupacional femenina, amb una reducció del pes relatiu de les professionals entre les dones casades o aparellades, i un augment de les ocupacions semiqualficades i de rutina.

Fonamental per a la polarització de les llars entre classes socials és l'evolució de l'homogàmia ocupacional. Aquesta ha augmentat a Catalunya i Espanya, més en els dos extrems de l'escala, però també hi ha hagut un augment considerable de la hipogàmia femenina per sobre de la hipergàmia. Si el primer moviment tendeix a la polarització, el segon la contraresta, però amb limitacions a Catalunya, on tot i que ha augmentat l'activitat laboral femenina de classe treballadora, la proporció de llars amb homes de classe treballadora aparellats amb dones desocupades és superior al que pertocaria pel pes demogràfic. En general, es pot afirmar que arreu hi ha més polarització de classes entre llars, excepte a França. També només a França hi ha hagut una reducció del risc de pobresa derivat de la interacció entre institucions socials i la remuneració del treball. Als altres països, ha augmentat aquest risc, reforçat per un increment de la proporció de llars amb estructures més vulnerables, monoparentals i solitaris sobretot. Aquest augment, però, ha estat compensat parcialment pels canvis en l'estructura ocupacional de les llars i l'augment de l'activitat dels seus membres.

Finalment, cal destacar el preocupant augment de la pobresa infantil severa a Dinamarca, al Regne Unit, Espanya i, especialment, a Catalunya. La seguretat econòmica de les llars formades per dos adults i fills dependents és la més elevada a França i la més fràgil al Regne Unit, on la crisi ha augmentat molt el risc de pobresa i, especialment, la pobresa moderada. Però pel que fa a la pobresa severa, Catalunya i Espanya són els pitjors escenaris entre els casos seleccionats per a aquesta mena de llars.

Entres els anys 2006 i 2011 la renda mitjana de Catalunya ha augmentat lleugerament després que la crisi la fes caure dels nivells assolits l'any 2008. Si apliquem la descomposició dels factors que expliquen aquest lleuger augment, observem que els canvis en l'estructura de les llars explicaria un 40% de l'augment de la renda, el 60% restant de variació és el resultat de dos factors contraposats, d'intensitat similar. D'una banda els canvis en la composició de classes de les llars, incloent-hi l'augment de l'activitat femenina, hauria fet augmentar la renda disponible de les famílies, però les noves condicions laborals, entre altres factors no observats, han pràcticament eliminat els avantatges derivats dels canvis en la relació de les llars amb l'activitat laboral. Dit d'una altra manera, en termes de renda mitjana del país, el lleuger augment de la renda ha estat el balanç net d'un canvi demogràfic que hauria fet augmentar la renda mitjana, per una banda, i de la crisi del mercat de treball que hauria enfonsat la renda mitjana molt més si no hagués estat per les estratègies de les llars per suplir la davallada d'ingressos, per una altra. No obstant això, aquest augment de la renda mitjana, la pobresa ancorada al llindar de 2006 ha pujat, com a conseqüència de l'augment de la desigualtat en la distribució.⁵⁰

9. Bibliografia

Abdelkrim, A. i Duclos, J. Y. (2007). *DASP: Distributive Analysis Stata Package*. PEP, World Bank, UNDP and Université Laval.

Albertini, M. (2013). "The relation between social class and economic inequality: A strengthening or weakening nexus? Evidence from the last three decades of inequality in Italy". *Research in Social Stratification and Mobility*, 33, p. 27-39.

Atkinson, A. B. (2008). *The Changing Distribution of Earnings in OECD Countries*. Nova York: Oxford University Press.

Autor, D. H. i Dom, D. (2009). "This job is 'getting old:' measuring changes in job opportunities using occupational age structure". *American Economic Review: Paper & Proceedings*, 99 (2), p. 45-51.

Autor, D. H.; Levy, F.; Mumane, R. J. (2003). "The skill content of recent technological change: an empirical exploration". *Quarterly Journal of Economics*, 118, p. 1.279-1.333.

Basso, G.; Dolls, M.; Eichhorst, W.; Leoni, T.; Peichi, A. (2011). *The effects of recent economic crisis on social protection and labour market arrangements across socio-economic groups*. IZA Discussion, Paper núm. 6.080.

Beck, U. (1992). *Risk Society*. Londres: Sage.

⁵⁰ No és contradictori que hagi crescut la renda mediana entre 2006 i 2011 i que al mateix temps hagi augmentat la pobresa ancorada, ja que per sota de la mediana poden haver caigut les rendes de les llars.

- Bell, D. (1976). *The Coming of Postindustrial Society*. Nova York: Basic Books.
- Bosch, G. (2009). "Low-wage work in five European countries and the United States". *International Labour Review*, 148, p. 337-356.
- Clasen, J.; Clegg, D.; Kvist, J. (2012). *European Labor Market Policies in (the) Crisis*. European Trade Union Institute, Working Paper, núm. 2012.12.
- Crettaz, E. (2013). "A state-of-the-art review of working poverty in advanced economies: theoretical models, measurement issues and risk groups". *Journal of European Social Policy*, 23 (4), p. 347-362.
- Davia, M. A.; McGuinness, S.; O'Connell, P. J. (2010). *Explaining international differences in rates of overeducation in Europe*. Economic and Social Research Institute (ESRI), Series Papers, núm. WP365.
- Eichhorst, W., i Marx, P. (2010). *Whatever Works: Dualisation and the Service Economy in Bismarckian Welfare States*. IZA Discussion, Paper núm. 5.035.
- Esping-Andersen, G. (1993). *Changing Classes: Stratification and Mobility in Postindustrial Societies*. Londres: Sage.
- Esping-Andersen, G. (1999). *Social Foundations of Postindustrial Economies*. Oxford: Oxford University Press.
- Esping-Andersen, G. (2007). "Sociological Explanations of Changing Income Distributions". *American Behavioural Scientist*, 50 (5), p. 639-658.
- Esteban, J.; Gradín, C.; Ray, D. (2006). "An Extension of a Measure of Polarization, with an application to the income distribution of five OECD countries". *The Journal of Economic Inequality*, 5 (1), p. 1-19.
- Esteban, J.; Gradín, C.; Ray, D. (2007). "An Extension of a Measure of Polarization, with an application to the income distribution of five OECD countries". *The Journal of Economic Inequality*, 5, p. 1-19.
- Esteban, J. i Ray, D. (1994). "On the measurement of polarization". *Econometrica*, 62 (4), p. 819-851.
- Esteve, A., i Cortina, C. (2005). *Homogamia educativa en la España contemporánea: pautas y tendencias*. Papers de Demografia. Centre d'Estudis Demogràfics.
- Fernández-Macias, E. (2012). "Patterns of Employment Expansion in Europe, 1995-2007". A Fernández-Macias, E.; Hurley, J.; Storrie, D. (ed.) *Transformation of the Employment Structure in the EU and USA, 1995-2007*. Nova York: Palgrave Macmillan.
- Ganzeboom, H. B. G.; De Graaf, P. M.; Treiman, D. J. (1992). "A standard international socio-economic index of occupational status". *Social Science Research*, 21 (1), p. 1-56.
- Gautié, J.; Wastergaard-Nielsen, N.; Schmitt, J. (2010). "The Impact of Institutions on the Supply Side of the Low-Wage Labor Market". A Gautié J. i Schmitt, J. (ed.) *Low-Wage Work in the Wealthy World*. Nova York: Russell Sage Foundation.

Goldthorpe, J. (2000). *On sociology: Numbers, narratives, and the integration of research and theory*. Oxford: Oxford University Press.

Goos, M.; Manning, A.; Salomons, A. (2009). *Recent changes in the european employment structure: the roles of technology and globalization*. Department of Economics, University of Leuven, Belgium Centre for Economic Performance, London School of Economics, Londres, UK.

Gradin, C. (2000). "Polarization by Sub-populations in Spain, 1973–91". *Review of Income and Wealth*, 46(4), p. 457-474.

Green, F. (2007). *Demanding Work: The Paradox of Job Quality in the Affluent Economy*. Princeton: Princeton University Press.

Gregg, P.; Scutella, R.; Wadsworth, J. (2004). *Reconciling workless measures at the individual and household level: theory and evidence from the United States, Britain, Germany, Spain and Australia*. Centre for Economic Performance, London School of Economics and Political Science.

Grusky, D. (1994). "The contours of social stratification". A Grusky, D. (ed.) *Social Stratification: Class, Race, and Gender in Sociological Perspective*. Boulder: Westview Press, p. 3-35.

Iacovou, M., i Levy, H. (2012). *Using EU-SILC data for cross-national analysis: strengths, problems and recommendations*. Institute for Social and Economic Research. Working Papers Series, núm. 2012-03.

Iversen, T., i Wren, A. (1998). "Equality, Employment and Budgetary Restraint: The Trilemma of the Service Economy". *World Politics*, 50, p. 507-546.

Jann, B. (2008). "A Stata implementation of the Blinder-Oaxaca decomposition". *Stata Journal*, 8, p. 453-479.

Karoly, L. A., i Burtless, G. (1995). "Demographic change, rising earnings inequality, and the distribution of personal well-being, 1959-1989". *Demography*, 32, p. 379-405.

Lallement, M. (2011). "Europe and the economic crisis: forms of labor market adjustment and varieties of capitalism". *Work, Employment and Society*, 25 (4), p. 627-641.

Leisering, L. i Liebfried, S. (1999). *Time and Poverty in Western Welfare States. United Germany in Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press.

Marx, I., i Nolan, B. (2012). *In-work Poverty*. AIAS, GINI Discussion Paper 51.

Matteazzi, E.; Pailhé, A.; Solaz, A. (2013). Does Part-Time Employment Widen the Gender Wage Gap? Evidence from Twelve European Countries. *Working Papers*, WP 293.

Myrdal, G. (1962). *Challenge to Affluence*. Nova York: Pantheon Books.

Nickell, S., i Layard, R. (1999). "Labor market institutions and economic performance". A Card, D. i Ashenfelter, O. (ed.). *Handbook of Labor Economics*. Vol. 3. Amsterdam: Elsevier, p. 3.029-3.084.

Oesch, D. (2013). *Occupational Change in Europe: How Technology and Education Transform the Job Structure*. Oxford: Oxford University Press.

Oesch, D. i Rodríguez Menes, J. (2010). "Upgrading or polarization? Occupational change in Britain, Germany, Spain and Switzerland, 1990-2008". *Socio-Economic Review*, 9, p. 503-531.

Polavieja, J. G. (2005). "Flexibility or polarization? Temporary employment and job tasks in Spain". *Socio-Economic Review*, 3, p. 233 -258.

Salido, O. (2001). *La movilidad ocupacional de la mujeres en España: por una sociología de la movilidad femenina*. Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas.

Sarasa, S.; Porcel, S.; Navarro-Varas, L. (2013). "L'impacte social de la crisi a l'Àrea Metropolitana de Barcelona i a Catalunya". *Papers, Regió Metropolitana de Barcelona*, 56, p. 9-87.

Schmid, G. (2013). *Policy Measures to Address Polarization of the Labour Market: Lessons to Korea from Germany and Europe*. Paper written on the request of the Korean Labour Ministry.

Storrie, D., i Ward, T. (2012). *The changing structure of employment during periods of recession and recovery in the EU and USA, 1995-2007*. Basingstoke: Palgrave.

Weeden, K. A.; Kim, Y.-M.; Di Carlo, M.; Grusky, D. B. (2007). "Social Class and Earnings Inequality". *American Behavioral Scientist*, 50 (5), p. 702-736.

Wright, E. O., i Dwyer, R. E. (2003). "The patterns of job expansions in the USA: a comparison of the 1960s and 1990s". *Socio-Economic Review*, 1, p. 289-325.

Annex 1. Descomposició d'efectes

La tècnica consisteix a fer una estimació de quant expliquen les variables especificades en el model i quant expliquen els seus coeficients, de les diferències predites per regressió logística de la probabilitat de tenir una renda disponible per sota del llindar de pobresa en dos països o, en un mateix país en dos moments diferents. Amb aquesta finalitat, suposant dos països A i B, la diferència que tenen en la pobresa estimada $Y_A - Y_B$ serà explicada per la fórmula següent:

$$Y_A - Y_B = \{E\beta_B(Y_A|X_A) - E\beta_B(Y_B|X_B)\} + \{E\beta_A(Y_A|X_A) - E\beta_B(Y_A|X_A)\}$$

On:

$E\beta_B$ = Estimació dels coeficients β per al país B

$E\beta_A$ = Estimació dels coeficients β per al país A

$Y_A|X_A$ = Els vectors de les variables explicatives en el país A

$Y_B|X_B$ = Els vectors de les variables explicatives en el país B

De manera que el primer terme de la part dreta de l'equació recull l'efecte que tindria en el país B, amb els seus coeficients, l'estructura de vectors explicatius del país A; i el segon terme de l'equació recull l'efecte que tindrien sobre l'estructura de vectors del país A els coeficients del país B.

Els resultats són mostrats en taules amb tres columnes com la següent, que ens indica la descomposició de la diferència en el risc de pobresa a Catalunya entre els anys 2006 i 2011. Cada columna mostra els indicadors d'una descomposició diferent, i en totes elles l'última fila mostra el valor estimat per cada model de la diferència de pobresa entre 2011 i 2006, que podem veure que sempre es positiva, indicant que l'any 2011 la pobresa és major que l'any 2006. La primera columna mostra la descomposició de la diferència quan en el model predictiu només és especificada l'estructura de les llars; en aquest cas, dels 4,6 punts de diferència que prediu el model, 0,91 punts són deguts als canvis en l'estructura de les llars (el 19,7% de la diferència total). La segona columna mostra la descomposició quan en el model substituïm l'estructura de les llars, com a variable predictiva, per la composició de classes socials que tenen les llars. Ara, el model prediu una diferència de 3,82 punts, i una diferència negativa de 1,63 punts deguda a l'efecte de la composició de classes socials, és a dir, que els coeficients de risc de 2006 aplicats sobre l'estructura de classes de 2011 redueixen la pobresa de tal manera que la diferència amb la pobresa de 2006 es de 1,63 punts percentuals negatius, malgrat que aquesta diferència no es estadísticament significativa amb un interval de confiança del 90%. Finalment, la tercera columna mostra el resultat d'un model en què s'han especificat juntes l'estructura de les llars i l'estructura de classes. En aquest cas, es pot concloure que, entre els anys 2006 i 2011, la variació conjunta en ambdues variables ha reduït el risc de pobresa en 1,73 punts percentuals. Aquestes estimacions han estat efectuades amb el comandament `nldecompose` del paquet estadístic STATA, i es mostren els resultats corresponents a l'estimació amb una matriu de ponderació $\Omega=1$.

	Estructura de les llars	Estructura de classes	Ambdues
Diferència deguda a la composició	0,0091***	-0,0163	-0,0173*
Diferència deguda als coeficients	0,0369**	0,0545***	0,0551***
Diferència bruta 2011-2006	0,0460**	0,0382**	0,0382**

Annex 2. Índex de polarització d'Esteban, Gradín i Ray (EGR)

Els indicadors estàndards que mesuren la desigualtat no permeten saber fins a quin punt les distribucions d'ingressos tendeixen a convergir cap a una única mitjana o si més aviat convergeixen cap a més d'una mitjana local. La qüestió és rellevant perquè una distribució de la renda que convergeix cap a dues o més mitjanes locals pot mostrar una reducció en el valor dels indicadors de desigualtat (bona notícia per als que es preocupen pels efectes negatius de la desigualtat), però podria amagar, també, un procés de polarització entre grups, tots amb rendes homogènies a l'entorn a les seves respectives mitjanes, però cada cop més distants entre ells. Un exemple il·lustratiu d'aquesta diferència entre l'evolució de la desigualtat i de la polarització la podem trobar en el cas hipotètic mostrat per Gradín (2000). En aquest cas hipotètic, la societat està formada per només 6 membres, amb una distribució de renda $T = \{2,2,6,6,6,8\}$, on tres individus són de raça blanca amb rendes $B = \{2,6,6\}$, només un és asiàtic amb renda $A = \{8\}$, i dos són negres amb rendes $N = \{2,6\}$. Si hi hagués una redistribució de renda de 4 unitats de renda de l'individu negre que té una renda de 6 a l'individu blanc que la té de 2, la distribució total de la renda es mantindria inalterada en termes d'indicadors de desigualtat, ja que hi continuaria havent tres individus amb renda

igual a 6, dos individus amb renda igual a 2 i un individu amb renda igual a 8; però ara la distribució tindria una distribució racial més polaritzada entre els negres i la resta de grups racials, ja que hi hauria el grup de negres, tots pobres, amb renda igual a 2, $N = \{2,2\}$; i tots els blancs amb renda $B = \{6,6,6\}$.

L'índex de polarització d'Esteban, Gradín i Ray⁵¹ és una mesura que sintetitza dues dimensions: a) l'homogeneïtat dels grups i b) quina distància hi ha entre ells. Hom assumeix que, com més homogeneïtat interna de grup, més intensa serà la identitat dels individus amb els membres del seu grup i que, com més gran sigui la distància entre grups, major serà l'alienació d'un individu en relació amb els individus d'altres grups. La interacció entre els sentiments d'identitat i d'alienació produeix un grau "d'antagonisme efectiu" entre els individus de diferents grups. La suma de tots aquests antagonismes és una mesura de polarització social.

La definició dels grups esdevé cabdal, en tant que ha de ser la base sobre la qual es basteixen les identitats i els antagonismes grupals. Una opció és fer una definició ateorètica basada exclusivament en criteris estadístics, això és, agrupar els individus per percentils, segons la posició que tinguin en la distribució de la renda o dels salaris, o segons les funcions de densitat de les distribucions de la renda. Però aquesta opció no sembla gaire raonable, tret que assumim que la renda és la font d'identitat social més rellevant, un supòsit contestat en la literatura de l'estratificació social.

En aquest informe, però, s'ha optat per agrupar els individus en les categories socioeconòmiques que l'EUSILC i l'ECVHP permeten mesurar i que són semblants a l'esquema de classes socials proposat per J. Golthorpe, amb el benentès que les identitats i antagonismes de classe són rellevants per explicar els conflictes polítics i també una bona base sobre la qual bastir una mesura de polarització en la distribució de la renda. La idea consisteix a esbrinar fins a quin punt hi ha una polarització entre categories socioeconòmiques en la distribució de la renda o, dit d'una altra manera, fins a quin punt els individus que comparteixen una mateixa posició de classe tenen unes rendes homogènies entre si i distants de les rendes que tenen els individus de les altres classes socials.

⁵¹ No és contradictori que hagi crescut la renda mediana entre 2006 i 2011 i que al mateix temps hagi augmentat la pobresa ancorada, atès que per sota la mediana poden haver caigut les rendes de les llars.

Capítol 5

HABITATGE I CONDICIONS DE VIDA

Jordi Bosch Meda
 Doctor arquitecte i llicenciat en Ciències Polítiques

1. Introducció

L'actual crisi econòmica està tenint un fort impacte en les condicions econòmiques i socials de la societat catalana. Un dels àmbits on és més visible el seu efecte és l'habitatge. El període de bonança econòmica va anar estretament lligat a una expansió desmesurada del sector residencial. Entre el 1998 i el 2007, el ritme de construcció de nous habitatges va assolir xifres rècord, alhora que també ho feien els preus de venda o de lloguer, així com el nivell d'endeutament de les llars a causa dels crèdits hipotecaris. Malauradament, després de l'esclat de la bombolla immobiliària, l'economia es va enfonsar, l'atur va començar a créixer desbocadament i, en conseqüència, les dificultats de moltes llars per fer front al cost de l'habitatge s'han multiplicat en els darrers anys.

En aquest context de greu crisi econòmica i social, l'Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de 2011 (ECVHP 2011) constitueix, tant per l'ampli abast de la informació recollida sobre la renda i les condicions de vida de la població catalana, com pel moment en el qual s'ha dut a terme, una font immillorable per poder estudiar les actuals condicions residencials de la població catalana. A més, el fet que els principals indicadors de l'ECVHP 2011 s'hagin harmonitzat amb l'European Union Statistics on Income and Living Conditions (EU-SILC) permet posar l'estudi de l'habitatge a Catalunya en relació amb el conjunt de països de la Unió Europea.

El present capítol s'estructura en tres parts. La primera ofereix una visió global del parc d'habitatges principals de Catalunya des de cinc variables: la grandària de la llar, la superfície dels habitatges, la seva antiguitat, el règim de tinença, i la tipologia. La segona part se centra en els problemes físics i les deficiències en l'equipament d'aquests habitatges. El tercer apartat aborda les dificultats de les llars catalanes per satisfer el cost de l'habitatge des de sis vessants interrelacionats: els costos residencials, l'esforç econòmic que impliquen en relació als ingressos, la situació de les llars amb sobreesforç econòmic, els endarreriments en el pagament dels costos de l'habitatge, la pobresa energètica i els ajuts públics disponibles per ajudar a cobrir les despeses de l'habitatge. Finalment, el capítol conclou amb una síntesi dels resultats obtinguts.

Val a dir que en tots els apartats, les condicions residencials s'han analitzat a dos nivells: per llar segons el quintil de renda i el règim de tinença de l'habitatge, i de forma individual⁵² a partir de les taxes de risc a la pobresa moderada i a la pobresa extrema (60% i 30% de la mitjana)⁵³.

⁵² Llevat d'algunes variables que no estan recollides en l'EU-SILC de l'any 2011, sinó en onades anteriors d'aquesta enquesta, els principals resultats de l'ECVH 2011 en matèria d'habitatge s'han comparat amb els de l'EU-SILC de 2011 per cadascun dels 27 països que formaven aquell any la Unió Europea.

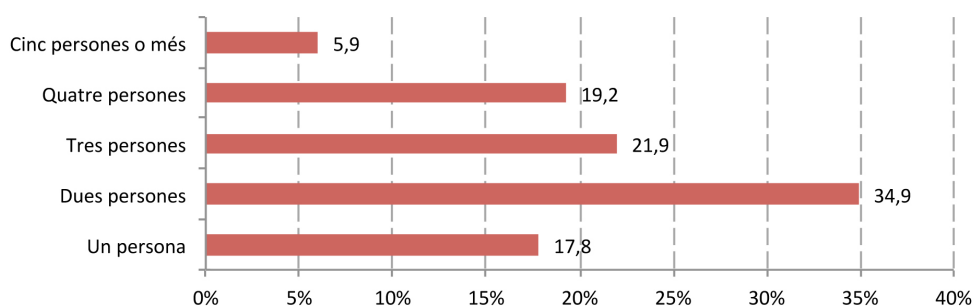
⁵³ Convé recordar que l'univers estadístic de l'ECVHP 2011 i de l'EU-SILC és la població de 16 o més anys resident a cada territori, per la qual cosa, totes les referències a la població procedents d'ambdues fonts no inclouen els menors de 16 anys.

2. Aspectes generals del parc d'habitatges principals de Catalunya

2.1 La grandària de la llar

D'acord amb l'ECVHP 2011, la grandària mitjana de les llars de Catalunya és de 2,6 persones. Les llars formades per dues persones és el tipus de llar més freqüent, amb un 34,9% del total, seguit per les de tres persones (22,0%), les de quatre (19,3%) i les unipersonals (17,8%), mentre que les llars amb cinc o més membres són molt més minoritàries, i tot just representen el 6,0% del total (gràfic 5.1).

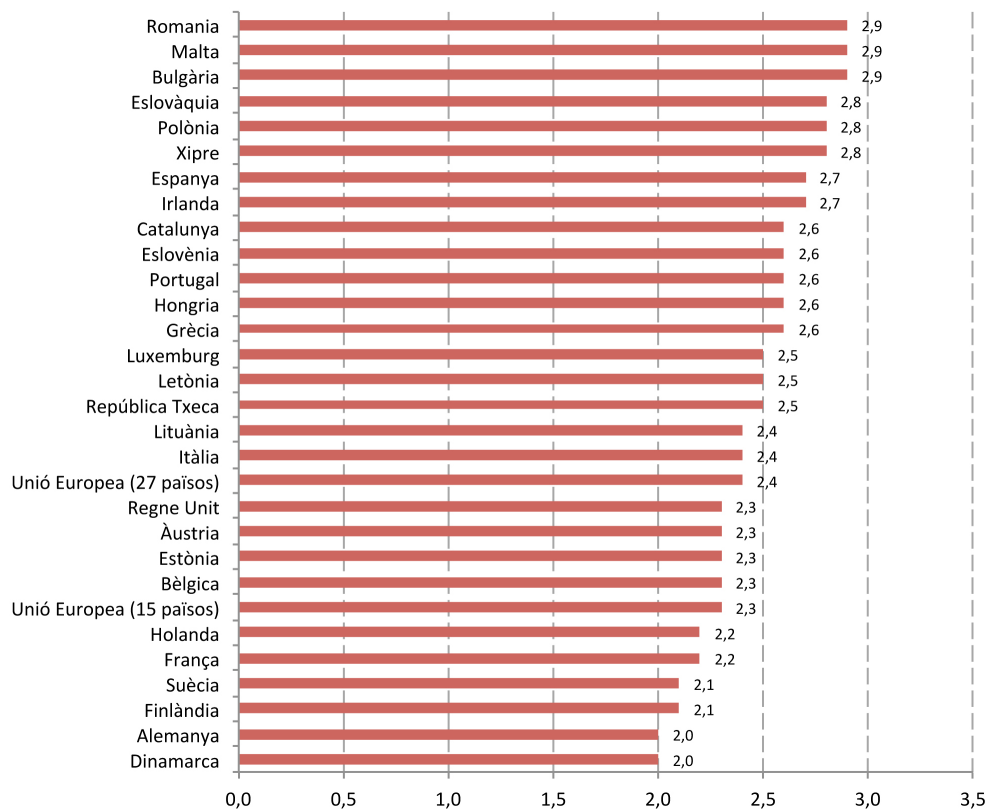
Gràfic 5.1. Llars segons nombre de membres de la llar, total llars de Catalunya, 2011. Percentatge

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*

En el context europeu (gràfic 5.2.), Catalunya ocupa una posició intermèdia, lleugerament per sobre de la grandària mitjana de la UE-27 (2,4 persones per llar), però força distant dels extrems, en els quals, d'una banda, trobaríem els països nòrdics, Alemanya, França i Holanda, on a causa de l'elevat percentatge de persones que viuen soles la grandària mitjana cau fins a valors que van d'entre les 2,0 i les 2,1 persones per llar; i de l'altra, de certs països de l'est d'Europa i de l'arc mediterrani en els quals el gran nombre de llars extenses i multigeneracionals fa augmentar la grandària mitjana de la llar fins als 2,8 membres (Eslovàquia, Polònia i Xipre) i els 2,9 membres (Romania, Malta, i Bulgària).

Gràfic 5.2. Grandària mitjana de la llar. Catalunya i Europa, 2011. Nombre de membres

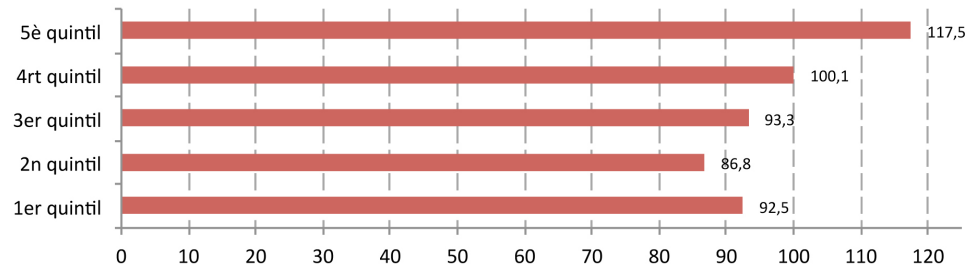
Font: (Catalunya) Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*; (resta països) EUROSTAT, *European Survey on Income and Living Conditions, 2011*

2.2 La superfície de l'habitatge

La superfície útil mitjana dels habitatges principals de Catalunya és de 98,3 metres quadrats. No obstant això, aquesta característica varia considerablement segons la tipologia residencial. Entre els habitatges unifamiliars aïllats, la superfície puja fins als 147,4 metres quadrats, entre els adossats o aparellats és de 133,8 metres quadrats i entre els pisos o apartaments baixa fins als 83,9 metres quadrats.

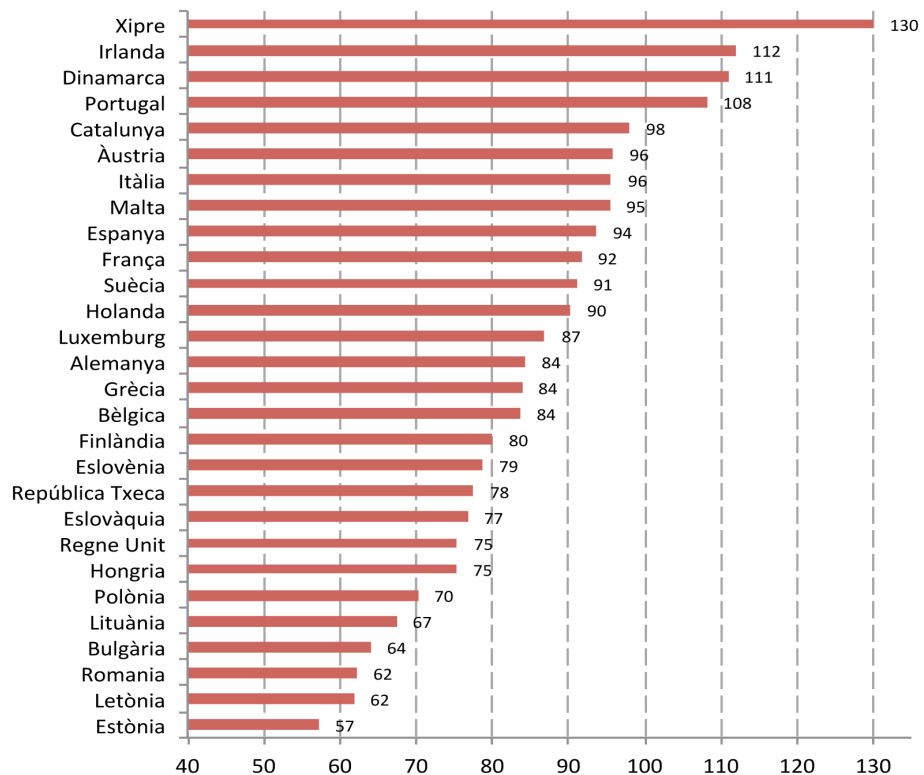
Tanmateix, la grandària de l'habitatge principal depèn en bona part de la renda de la llar, de manera que, normalment, com més renda, major superfície té l'habitatge (gràfic 5.3.). Però aquesta progressió no és lineal, sinó que s'accentua en el cinquè quintil, és a dir, entre el 20% de llars amb major renda, entre les quals la superfície útil mitjana dels habitatges arriba fins als 117,5 metres quadrats. En canvi, entre les llars del primer, segon i tercer quintil, aquesta oscil·la al voltant dels 90 metres quadrats.

Gràfic 5.3. Superfície útil mitjana de l'habitatge segons quintil de renda⁵⁴ disponible total de la llar (amb factor inflactor), llars de Catalunya, 2011. Metres quadrats

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*

Gràfic 5.4. Superfície útil mitjana de l'habitatge. Catalunya i Europa, 2011. Metres quadrats

Font: (Catalunya) Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*; (resta països, ENTRANZE Project Data Tool (<http://www.entranze.eu/>))

En el conjunt d'Europa, els habitatges principals de Catalunya són dels més grans i només en quatre països (Xipre, Irlanda, Dinamarca i Portugal) la superfície mitjana és superior (gràfic 5.4.).

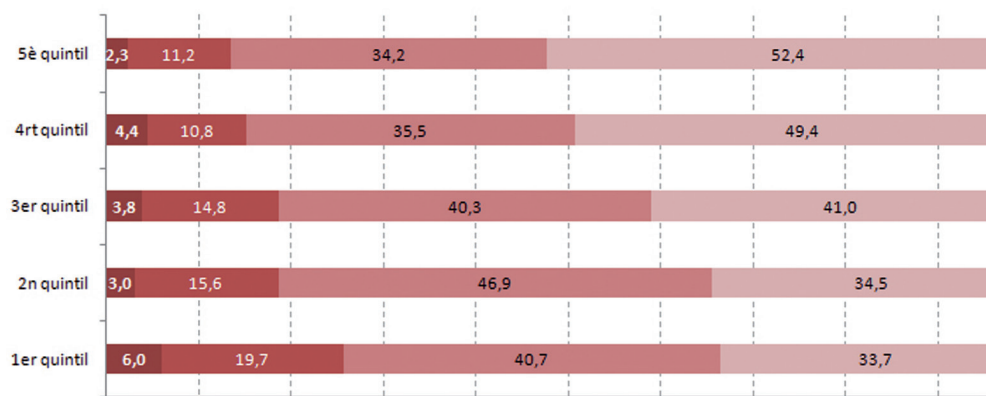
⁵⁴ La renda disponible total de la llar es compon dels ingressos del treball per compte d'altri, els beneficis o pèrdues del treball per compte propi, les prestacions socials, les rendes procedents d'esquemes privats de pensions no relacionats amb el treball, les rendes del capital i de la propietat, les transferències entre altres llars, i els ingressos percebuts per menors i el resultat de la declaració per l'IRPF i per l'Impost sobre el Patrimoni. Així mateix, cal tenir present que les dades sobre renda fan referència a l'any anterior a la realització de l'enquesta.

2.3 Antiguitat

Si agrupem totes les antiguitats del parc en quatre gran grups, d'acord amb l'ECVHP 2011, un 42,6% de les llars catalanes viu en un habitatge construït després de 1980, un 39,4% ho fa en un de construït entre 1961 i 1980, mentre que el segment del parc més antic és molt més minoritari i només un 14,2% de les llars viu en edificis construïts entre 1901 i 1960, i un 3,9% en edificis anteriors a l'any 1901.

L'antiguitat dels habitatges principals també varia segons la renda disponible de la llar. El percentatge de famílies que viu en el segment d'habitatges més nou assoleix els valors màxims entre les llars del cinquè quintil de renda, i disminueix en cada quintil de renda inferior. De forma inversa, la proporció de llars que viuen en segment del parc més antic creix a mesura que la renda de la llar disminueix (gràfic 5.5).

Gràfic 5.5. Any de construcció de l'habitatge segons quintil de renda disponible total de la llar (amb factor infactor), llars de Catalunya, 2011. Percentatge

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*

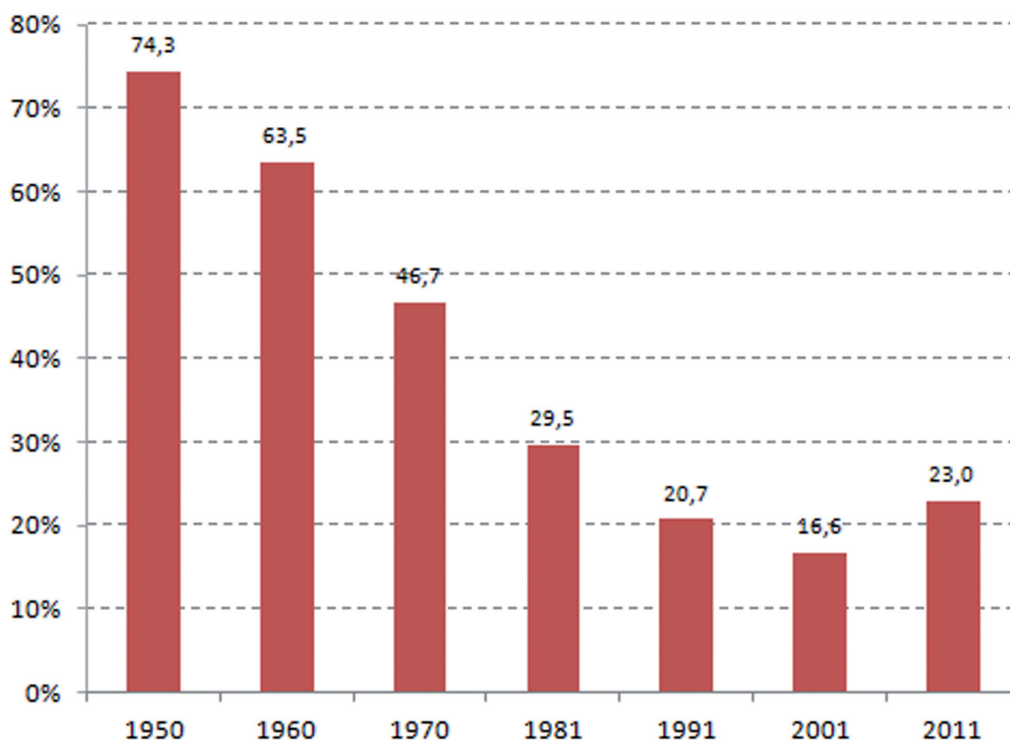
2.4 Règim de tinença

2.4.1 L'increment del lloguer: un canvi estructural o conjuntural?

Un aspecte característic del parc d'habitatges principals d'Espanya i de Catalunya és l'elevat pes de la propietat. Des de mitjan segle xx, ha guanyat terreny al lloguer com a opció de tinença de l'habitatge principal (gràfic 5.6.). Aquest fet respon fonamentalment a tres factors: una política fiscal i d'habitatge orientada cap al règim de propietat; el règim de pròrroga forçosa (vigent fins al 1985 i eliminat completament de la legislació el 1995) que, amb les congelacions del lloguer, va acabar desincentivant qualsevol incorporació de noves unitats al mercat de lloguer; i el desenvolupament d'un sector residencial en el qual tant promotors com entitats financeres relacionades han afavorit la dimensió econòmica de l'habitatge com a bé d'inversió.

El 2011, un 74,3% de les llars de Catalunya eren propietàries de l'habitatge on vivien, mentre que el lloguer només representava un 23,0%. Tot i així, des d'una perspectiva històrica, aquests resultats indiquen un trencament amb la tendència d'increment de la propietat (gràfic 5.6.). Les possibles explicacions d'aquest canvi cal trobar-les tant des del vessant de l'oferta com de la demanda i no se circumscriuen únicament al context de la crisi perquè el repunt del lloguer ja es va començar a detectar a partir de 2003 amb l'increment del nombre de fiances de contractes de lloguer dipositades a l'INCASÒL (Generalitat de Catalunya, 2005, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012).

Gràfic 5.6. Evolució dels habitatges principals en règim de lloguer, Catalunya, 1950, 1960, 1970, 1981, 1991, 2001 i 2011. Percentatge

Font: INE, Censos de població y vivienda 1950, 1960, 1970, 1981 i 1991 i 2001, Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*

Abans de la crisi, des del costat de la demanda, la població catalana va créixer de forma molt intensa per la immigració. Entre 2001 i 2006, el balanç migratori va ser molt positiu. Segons dades del Padró, la població catalana va augmentar amb gairebé vuit-centes mil persones en aquest període. En conseqüència, atès que el lloguer és el règim de tinença més adient i majoritari en els primers anys d'arribada de les persones immigrades, moltes d'aquestes noves llars van fer augmentar la demanda de lloguer (Bosch, 2008).

En canvi, un cop va esclatar la crisi, la immigració estrangera s'ha anat reduint i l'emigració ha crescut fins al punt que avui el balanç és gairebé nul, per la qual cosa, l'increment de la demanda de lloguer després de 2008 no es deu al creixement demogràfic, sinó més aviat a la crisi. La gran incertesa econòmica i laboral del moment i les expectatives de majors caigudes de preus han fet que moltes llars hagin ajornat o reconsiderat una decisió tan important com és la compra d'un habitatge.

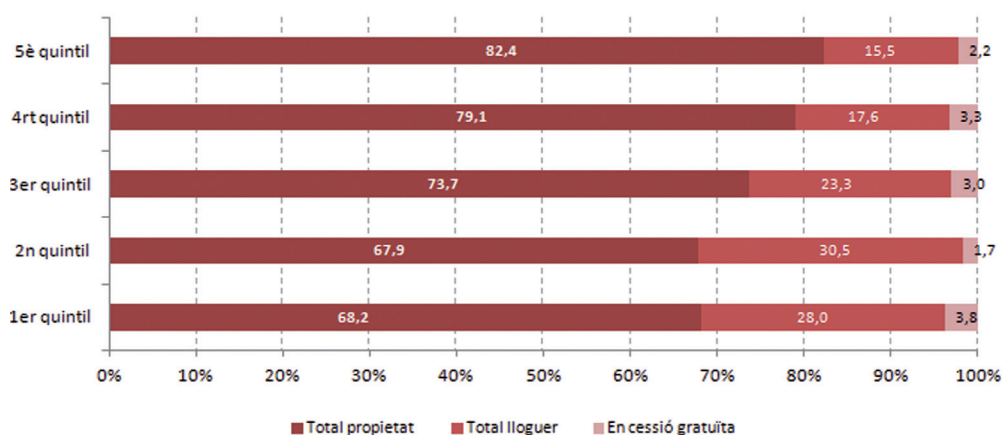
Des del costat de l'oferta, és probable que molts inversors propietaris d'habitatges que abans estaven buits perquè senzillament ja es revaloraven amb la bombolla sense fer res més, ara hagin optat per posar-los al mercat de lloguer. Tampoc no hem d'oblidar l'alt nombre de promocions que inicialment estaven destinades a la venda i que davant la manca de compradors s'han reorientat cap al lloguer. Un altre element que també hi pot haver contribuït és el fet que moltes de les llars amb greus dificultats per fer front al retorn del préstec hipotecari hagin optat per vendre o llogar l'habitatge.

En qualsevol cas, caldrà veure en un futur si aquest augment del lloguer és quelcom conjuntural lligat a l'augment de la població i l'esclat de la bombolla o bé si es tracta d'un canvi de tendència estructural que continuarà més enllà de la crisi.

2.4.2 Segons nivells de renda i risc de pobresa

La distribució del règim de tinença experimenta diferències substancials segons la renda de la llar. Un 82,4% de les llars del quintil de major renda són propietàries de l'habitatge principal i només un 15,5% opta pel lloguer. De forma oposada, entre les llars dels dos quintils de renda inferior, a causa de les seves majors dificultats per accedir a la propietat, el pes del lloguer és gairebé el doble (28,0-30,5%), i la propietat no arriba al 70% (gràfic 5.7.).

Gràfic 5.7. Llars segons règim de tinença de l'habitatge i segons quintil de renda disponible total de la llar (amb factor inflator), total llars de Catalunya, 2011. Percentatge

Font: Idescat i IERMB, Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011

Taula 5.8. Llars segons règim de tinença de l'habitatge i segons quintil de renda disponible total de la llar (amb factor inflactor), total llars de Catalunya, 2011. Percentatge

	En propietat a preu de mercat (1)	Habitatge amb protecció oficial en propietat (2)	En propietat per herència o donació (3)	Un altre tipus de règim de propietat (4)	En lloguer o relloguer a preu de mercat (5)	En lloguer o relloguer de renda antiga (6)	Habitatge amb protecció oficial o social en lloguer (7)	Un altre tipus de règim de lloguer o relloguer (8)	En cessió gratuïta	Total
1er quintil	55,2%	4,5%	7,3%	1,2%	23,1%	3,7%	0,7%	0,5%	3,8%	100,0%
2n quintil	56,6%	4,3%	6,2%	0,8%	25,9%	2,9%	1,5%	0,2%	1,7%	100,0%
3er quintil	63,4%	3,4%	5,0%	1,9%	19,1%	2,5%	1,0%	0,7%	3,0%	100,0%
4rt quintil	67,5%	4,8%	5,4%	1,4%	14,3%	2,2%	0,6%	0,5%	3,3%	100,0%
5è quintil	73,7%	2,8%	4,7%	1,2%	13,5%	0,5%	0,6%	0,9%	2,2%	100,0%
Total Catalunya	63,3%	4,0%	5,7%	1,3%	19,2%	2,3%	0,9%	0,6%	2,8%	100,0%

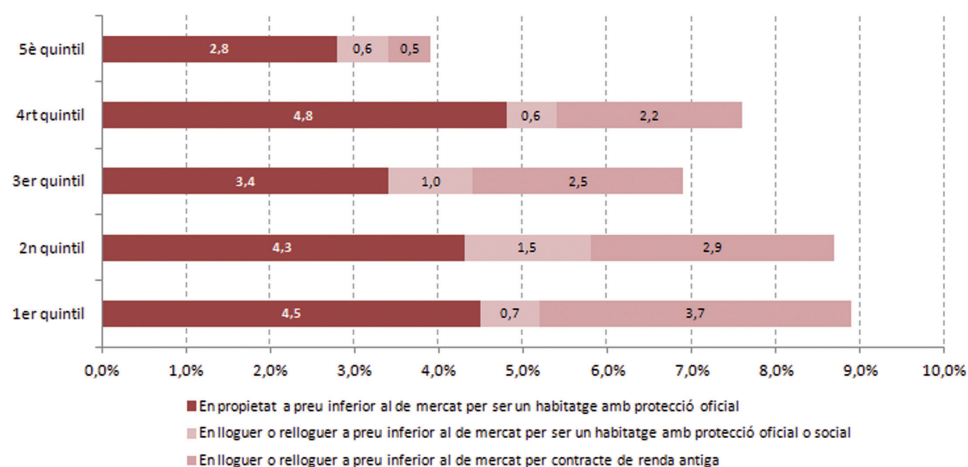
Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*

Aquesta relació entre manca de recursos econòmics i menor pes de la propietat també es constata segons el risc de pobresa. A Catalunya, el 74,6% de la població viu en un habitatge de la seva propietat (categories 1+2+3+4, taula 5.8.) i un 22,7% són llogaters (categories 5+6+7+8, taula 5.8), però entre les persones amb risc de pobresa moderada la propietat baixa fins al 64,9% i el lloguer creix fins a representar el 32,5%, i entre les que es troben en situació de pobresa extrema, la propietat és tan sols del 62,9%, i el lloguer s'enfila fins al 37,1%.

2.4.3 Segons el preu de mercat

Una altra forma d'analitzar el règim de tinença dels habitatges principals és segons si el seu preu el determina el mercat o bé si és inferior a aquest. En aquesta darrera categoria, formada pels habitatges amb protecció oficial (en propietat o lloguer) i pels de lloguer amb un contracte de renda antiga, el 2011 hi vivia un 7,2% de les llars catalanes. Ara bé, aquest percentatge baixa fins al 3,9% entre les llars amb major renda i assoleix els valors més alts entre les llars del primer i segon quintil, amb un 8,9% i un 8,7%, respectivament. En altres paraules, una major renda de la llar comporta un menor percentatge de famílies que viuen en un habitatge amb un preu inferior al de mercat. No obstant això, aquesta relació només és significativa entre els extrems, entre el primer i el cinquè quintil de renda, i tan sols de cinc punts, cosa que indica una evident manca d'habitatge assequible per a aquelles llars econòmicament més vulnerables, és a dir, les del primer i segon quintil (gràfic 5.9.).

Gràfic 5.9. Llars segons règim de tinença de l'habitatge a preu inferior al del mercat i segons quintil de renda disponible total de la llar (amb factor inflactor), total llars de Catalunya, 2011. Percentatge

Nota: preu inferior al de mercat, categories 2+6+7 (taula 5.8.)

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*

Si únicament ens fixem en l'habitatge amb protecció oficial, històricament el principal instrument de política d'habitatge a Espanya i Catalunya, un 4,9% de les llars viu en un habitatge d'aquest tipus, de les

quals, la gran majoria ho fa en règim de propietat (4% del total de llars), mentre que el lloguer protegit és molt menor i tot just representa un 0,9% del total de llars (taula 5.8.).

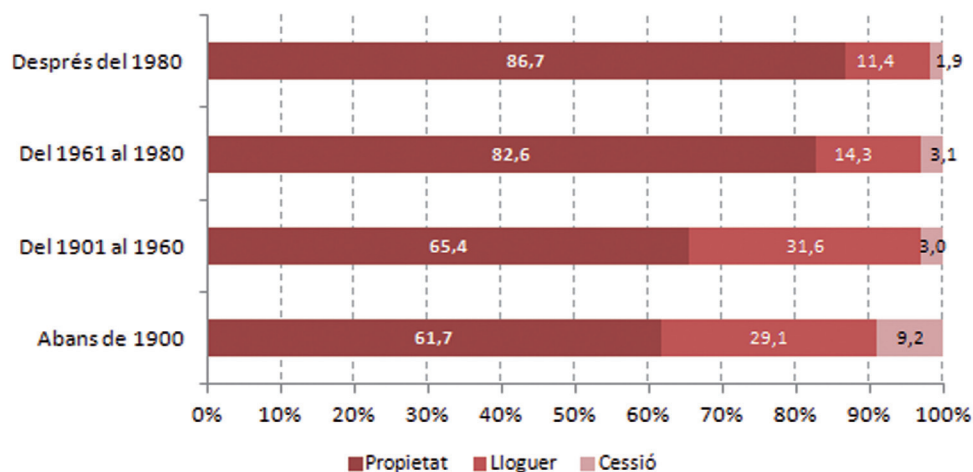
Segons la renda de la llar, l'habitatge de protecció oficial, ja sigui en propietat o en lloguer, no té un clar major pes evident entre les llars amb menor renda, sinó que mostra una distribució força uniforme entre tots els quintils. En el cas de l'habitatge amb protecció oficial en propietat, aquesta circumstància podria respondre a una millora de la renda de la llar amb el pas dels anys després de la compra, però en el règim de lloguer resulta més sorprenent ja que aquests llogaters per accedir-hi, així com en cada renovació o pròrroga del contracte, no han de superar un determinat sostre d'ingressos. En conseqüència, aquests resultats suggereixen que l'habitatge de protecció oficial, a més de tenir un escàs impacte en el conjunt del parc d'habitatges principals, no s'ha dirigit a les llars econòmicament més desfavorides, sinó a un espectre molt més ampli. Amb tot, però, ateses les limitacions de representativitat estadística de la mostra d'habitatges amb protecció oficial de l'ECVHP 2011, caldria un estudi més específic d'aquesta qüestió per poder arribar a resultats concloents.

2.4.4 La relació entre lloguer i antiguitat

Una particularitat del parc residencial català és la major antiguitat del segment de lloguer. Solament un 11,4% dels habitatges principals construïts després de 1980 són de lloguer i, en canvi, entre els construïts abans de 1961 aquest percentatge oscil·la al voltant del 30% (gràfic 5.10.).

Aquest major envelliment del segment de lloguer explica en part el pitjor estat d'aquests habitatges, ja que, com veurem en l'apartat 3, tenen una major ràtio de deficiències i dèficits d'equipament.

Gràfic 5.10. Habitatges principals segons règim de tinença i antiguitat de l'habitatge, total llars de Catalunya, 2011. Percentatge

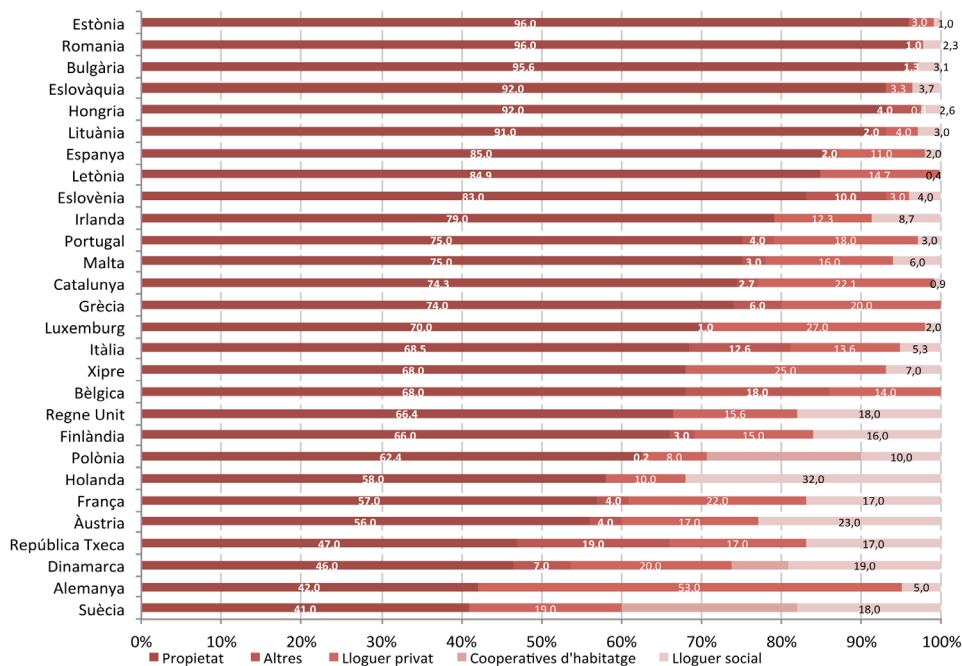
Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*

2.4.5 Catalunya en el context europeu

Dins la Unió Europea (UE-27), el parc d'habitatges principals de Catalunya destaca sobretot per l'ínfim pes del lloguer social. Només Xipre, Letònia i Grècia tenen una proporció d'habitatges de lloguer social més baixa (gràfic 5.11.). Pel que fa a la relació entre lloguer i propietat, Catalunya se situa en una posició intermèdia, lluny de Suècia, Dinamarca o Alemanya, on el lloguer és majoritari, i també lluny de la majoria de països de l'est, on després del canvi de règim i la massiva privatització del parc públic (excepte a Polònia i Txèquia), la propietat supera el 90%.

Si únicament ens fixem en l'hàbita lítica d'habitatge a Espanya i quals, la gran majoria ho fa en molt menor i tot just represen

Gràfic 5.11. Règim de tenença del parc d'habitatges, Catalunya i Europa, 2011. Percentatge

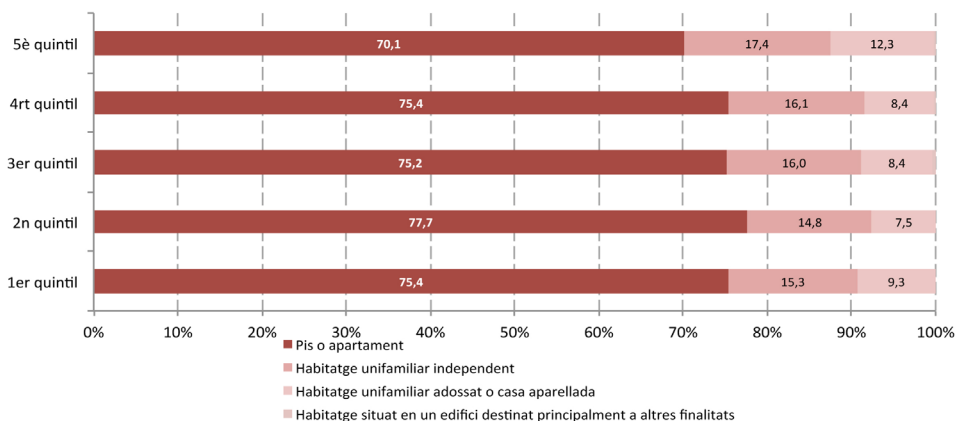

Font: Catalunya, Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*; resta països, Laino i Pittini (2011)

2.5 La tipologia de l'habitatge principal

Un 74,8% de les llars catalanes viu en un pis o un apartament i només un 25,1% ho fa en un habitatge unifamiliar, ja sigui en tipologia aïllada (15,9%) o en cases adossades o aparellades (9,2%). Per nivells de renda de la llar, solament les llars del quintil de major renda mostren una major tendència a viure en habitatges unifamiliars (un 29,3%) que la resta (gràfic 5.12.).

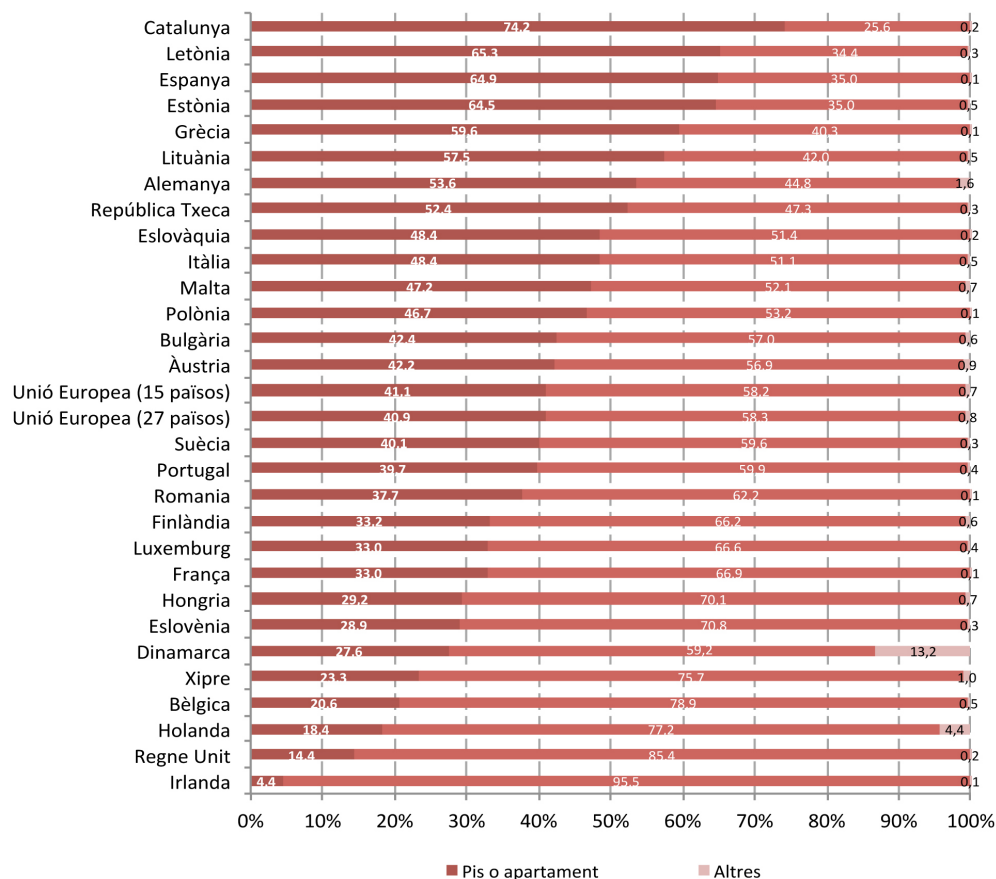
Gràfic 5.12 Tipologia de l'habitatge segons quintil de renda disponible total de la llar (amb factor inflactor), total llars de Catalunya, 2011. Percentatge

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*

En comparació amb Europa, Catalunya és on més persones viuen en habitatges plurifamiliars (74,2%), molt per sobre de la mitjana de la UE-27 (41,5%) i de la resta de països (gràfic 5.13.).

Gràfic 5.13. Tipologia de l'habitatge, Catalunya i Europa, 2011. Percentatge

Font: (Catalunya) Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*; (resta països) EUROSTAT, *European Survey on Income and Living Conditions, 2011*

3. L'equipament i les deficiències dels habitatges principals

3.1 Aspectes generals

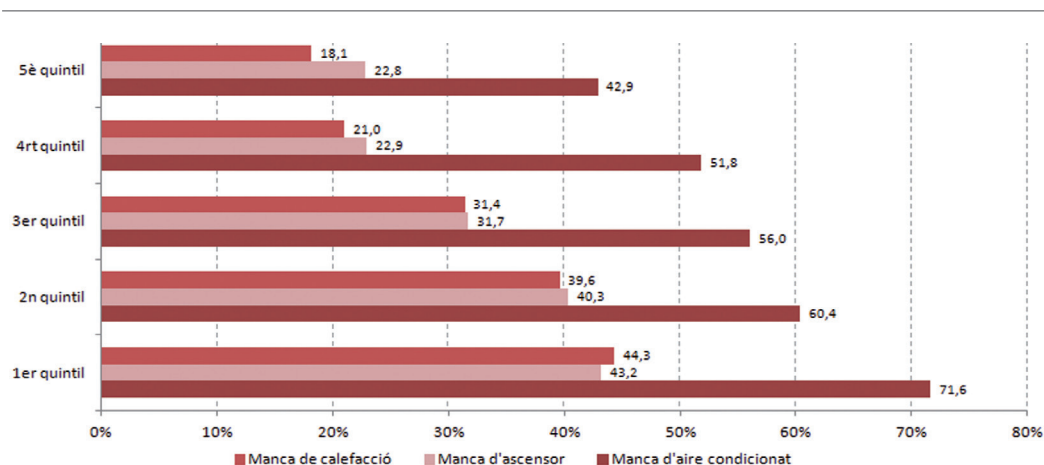
L'habitatge, a més de ser una de les dimensions on es manifesta la desigualtat social, és també un factor que genera desigualtats en salut. Existeix una vasta evidència científica sobre l'impacte negatiu que generen unes condicions residencials inadequades en la salut física i mental, i en el benestar dels seus ocupants (Howden-Chapman *et al.*, 2002; Evans *et al.*, 2003; Dunn, 2002; Wells i Moch, 2003; Evans, 2003; Dunn *et al.* 2004; Bonnefoy, 2007; Jacobs *et al.*, 2009; WHO, 2011). De forma inversa, nombrosos estudis duts a terme en els darrers anys a fi d'avaluar els efectes de les actuacions de millora del parc residencial han constatat la seva eficàcia en la millora de la salut dels residents, especialment aquelles intervencions dirigides a incrementar les condicions tèrmiques i l'eficiència energètica dels habitatges (Taske *et al.*, 2005; Howden-Chapman *et al.*, 2007; Gibson *et al.*, 2011).

Des d'aquest doble vessant social i sanitari de l'habitatge, l'anàlisi de les condicions residencials es desenvolupa en cinc àmbits: l'equipament i les instal·lacions de l'habitatge, els problemes constructius, els problemes de disseny, la manca d'espai i la sobreocupació i les situacions d'infrahabitatge.

3.2 El dèficit d'equipament i d'instal·lacions de l'habitatge

Respecte de l'equipament i les instal·lacions de l'habitatge, hi ha un grup d'elements que podríem considerar bàsics i que gairebé estan presents a totes les llars catalanes. Així, la manca de banyera o dutxa tan sols afecta un 0,5% de les llars, la manca de vàter a l'interior de l'habitatge un 0,8%, un 0,8% dels habitatges principals té unes instal·lacions elèctriques o d'aigua deficientes, i un 1,7% no disposa d'aigua corrent calenta.

Gràfic 5.14. Llars que no disposen de determinats equipaments o instal·lacions segons quintil de renda disponible total de la llar (amb factor inflactor), total llars de Catalunya, 2011 (excepte ascensor, que es refereix al total de llars en pisos o apartaments). Percentatge

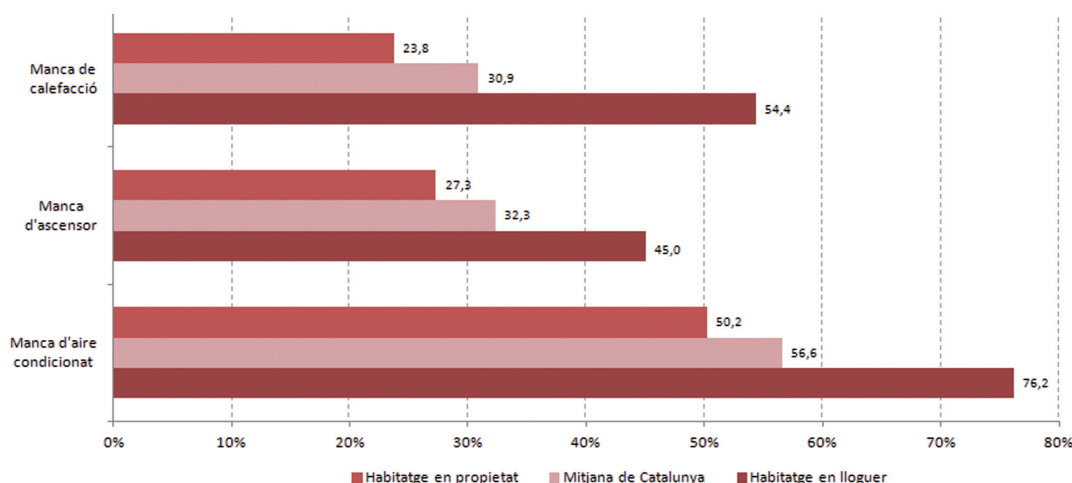

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*

Per contra, hi ha altres elements que, si bé no són considerats tan essencials, la seva mancança també repercuteix negativament i de forma important en les condicions residencials, i, com veurem, es tracta de problemes força freqüents. Per exemple, un 30,9% dels habitatges principals de Catalunya no disposa de calefacció, un 32,3% de les llars viu en pisos o apartaments sense ascensor a l'edifici, i un 56,6% de les llars no té instal·lació d'aire condicionat. A més a més, la probabilitat de patir alguna d'aquestes mancances està molt condicionada per la renda de llar, de forma que una major renda comporta una menor incidència d'aquests dèficits (gràfic 5.14.).

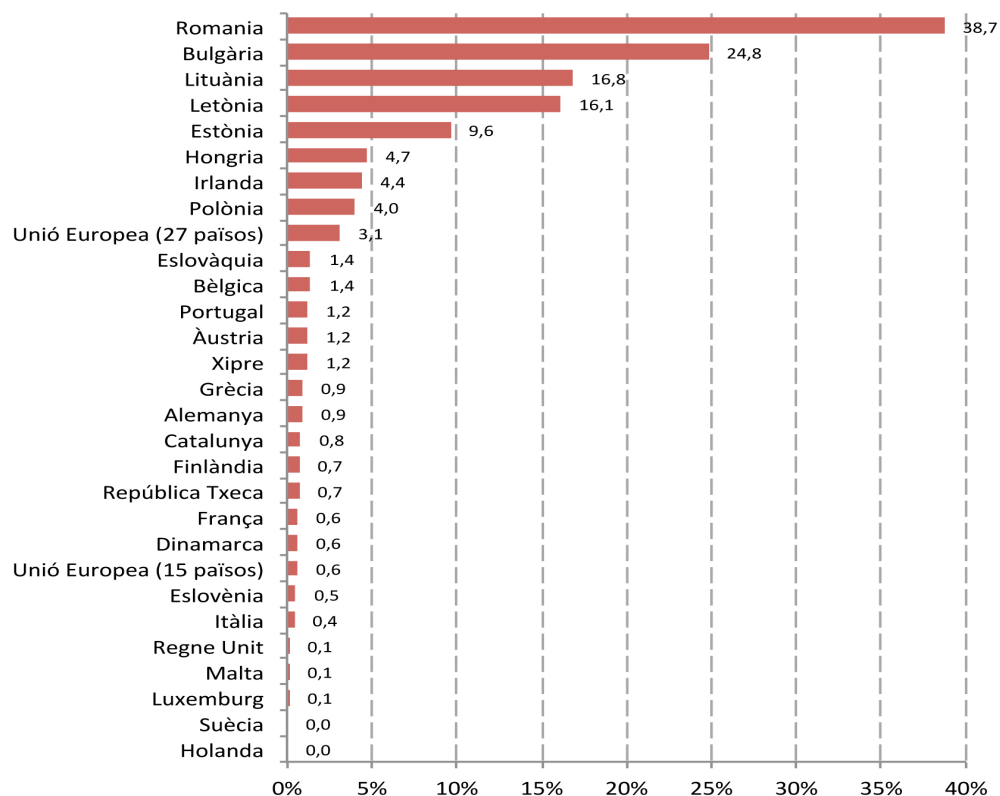
Per règims de tinença, les llars que viuen en règim de lloguer tenen una major probabilitat que les que són propietàries del seu habitatge principal de viure en immobles que no disposen d'ascensor, calefacció o aire condicionat (gràfic 5.15.). Aquestes pitjors condicions del parc de lloguer són el resultat de diversos factors, entre els quals cal destacar: més antiguitat d'aquest segment del parc (gràfic 5.10.), la històrica manca d'inversió en les finques en règim de lloguer de renda antiga, l'escàs interès dels llogaters a realitzar despeses per millorar l'habitatge on viuen a causa de la temporalitat que implica el lloguer, i la major concentració de llars amb baixes rendes en aquest règim de tinença (gràfic 5.7.).

Gràfic 5.15. Llars que no disposen de determinats equipaments o instal·lacions segons règim de tinença de l'habitatge principal, total llars de Catalunya, 2011 (excepte ascensor, que es refereix al total de llars en pisos o apartaments). Percentatge

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*

Gràfic 5.16. Població que no disposa de vàter dins de casa, Catalunya i Europa, 2011. Percentatge

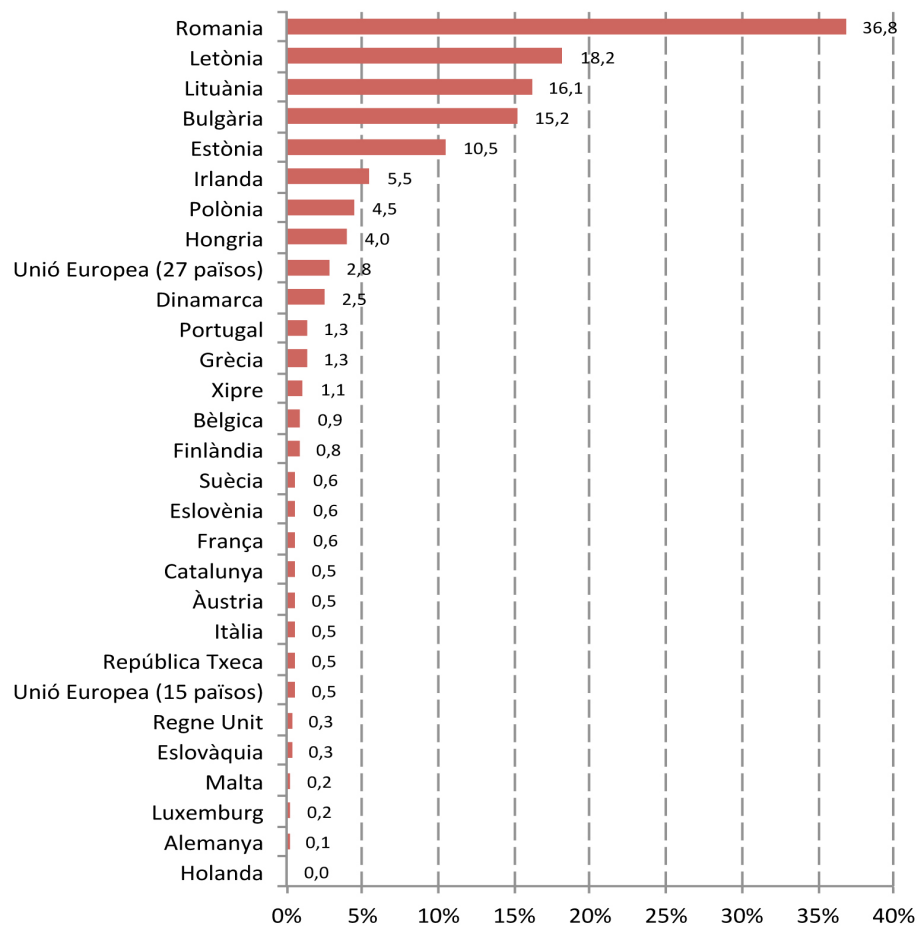

Font: (Catalunya) Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*; (resta països) EUROSTAT, *European Survey on Income and Living Conditions, 2011*

Dins de la Unió Europea, pel que fa a l'absència de vàter, dutxa o banyera a dins de casa, el parc català d'habitatges principals es troba en millors condicions que la mitjana de la UE-27, i pertanyeria al grup dels països on són menys freqüents aquestes mancances, entre els quals hi ha la major part dels membres de la UE-15,⁵⁵ així com, Malta, Eslovàquia, Eslovènia i la República Txeca. De forma oposada, en particular la població de Romania, però també les de Bulgària i de les repúbliques bàltiques són les que tenen més probabilitats de viure en un habitatge sense aquest equipament sanitari dins de l'habitatge (gràfic 5.16. i 5.17.).

Quant a la disponibilitat de calefacció a l'habitatge, el parc d'habitatges català, igual que el d'Espanya, se situa entre els més deficients, i només Portugal mostra un major dèficit en aquesta matèria (gràfic 5.18.).

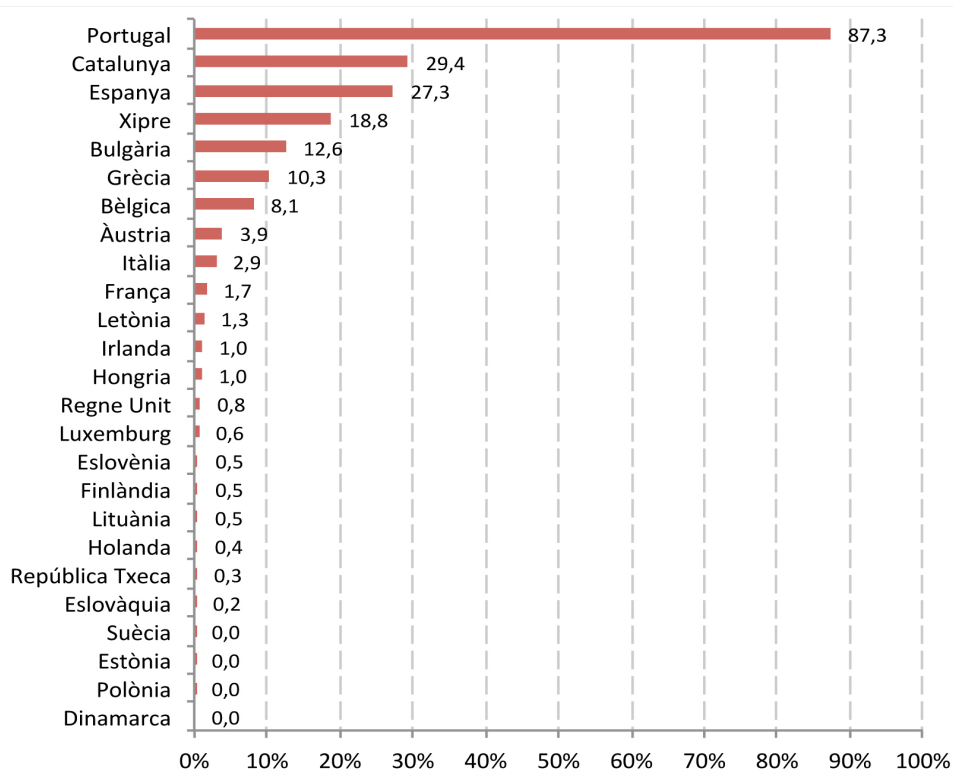
Gràfic 5.17. Població que no disposa de banyera o dutxa casa, Catalunya i Europa, 2011. Percentatge

Font: (Catalunya) Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*; (resta països) EUROSTAT, *European Survey on Income and Living Conditions (EU SILC), 2011*

⁵⁵ La denominada UE-15 fa referència als quinze països que formaven part de la Unió Europea el 1995, i que són: Alemanya, Àustria, Bèlgica, Dinamarca, Espanya, Finlàndia, França, Grècia, Irlanda, Itàlia, Luxemburg, Països Baixos, Portugal, Regne Unit i Suècia.

Gràfic 5.18. Població que viu en habitatges sense calefacció, Catalunya, 2011, i Europa, 2007. Percentatge

Font: (Catalunya) Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*; (resta països) EUROSTAT, *European Survey on Income and Living Conditions (EU SILC), 2007*

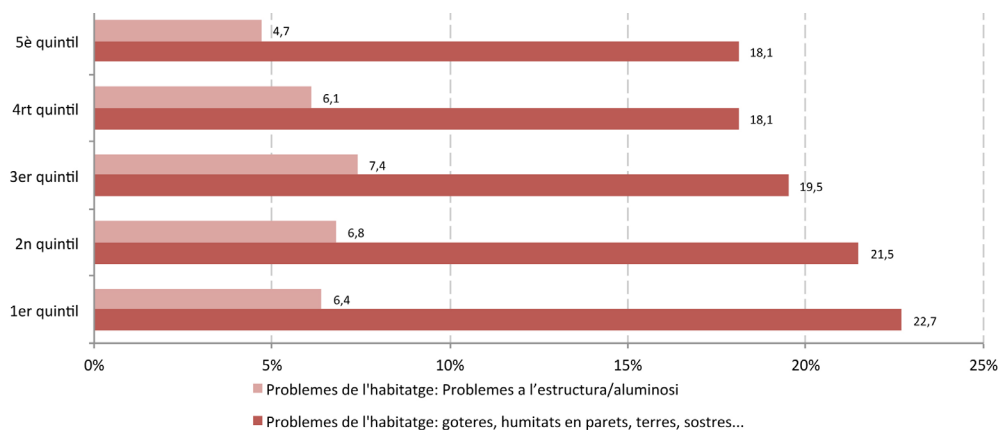
3.3 Les patologies constructives de l'habitatge

La gran majoria de les llars catalanes considera que l'aïllament acústic (un 99,7%) i tèrmic (un 99,1%) dels seus habitatges és correcte. Ara bé, en altres aspectes constructius cabdals per a la seguretat i la salubritat dels habitatges, com són l'estructura de l'edifici i la impermeabilització dels paraments de l'immoble, la incidència de problemes és molt més elevada. Segons l'ECVHP 2011, un 6,3% dels habitatges principals de Catalunya presenta problemes a l'estructura o aluminosi, i un 20,1% humitats o filtracions d'aigua.

En termes de salut pública, cal subratllar que les persones que viuen en habitatges amb problemes d'humitats tenen una major probabilitat de patir una mala salut, sobretot en aquells casos en què aquesta patologia també s'associa a l'existència de fongs a l'habitatge (Taske *et al.*, 2005; WHO, 2011).

En funció de la distribució de la renda de les llars, el percentatge de problemes estructurals gairebé no varia entre quintils excepte en el cinquè, en el qual la incidència dels problemes estructurals baixa fins a un 4,7%. En canvi, la relació entre baixos nivells de renda i major risc de viure en un habitatge amb patologies constructives és més evident en el cas dels problemes d'humitats. La seva incidència creix quintil rere quintil a mesura que les rendes són menors, fins al punt que hi ha una diferència de més de cinc punts entre les llars del primer quintil i les del cinquè (gràfic 5.19.).

Gràfic 5.19. Llars que viuen en habitatges amb problemes a l'estructura o aluminosi, o amb problemes d'humitats o filtracions segons quintil de renda disponible total de la llar (amb factor inflactor), total llars de Catalunya, 2011. Percentatge

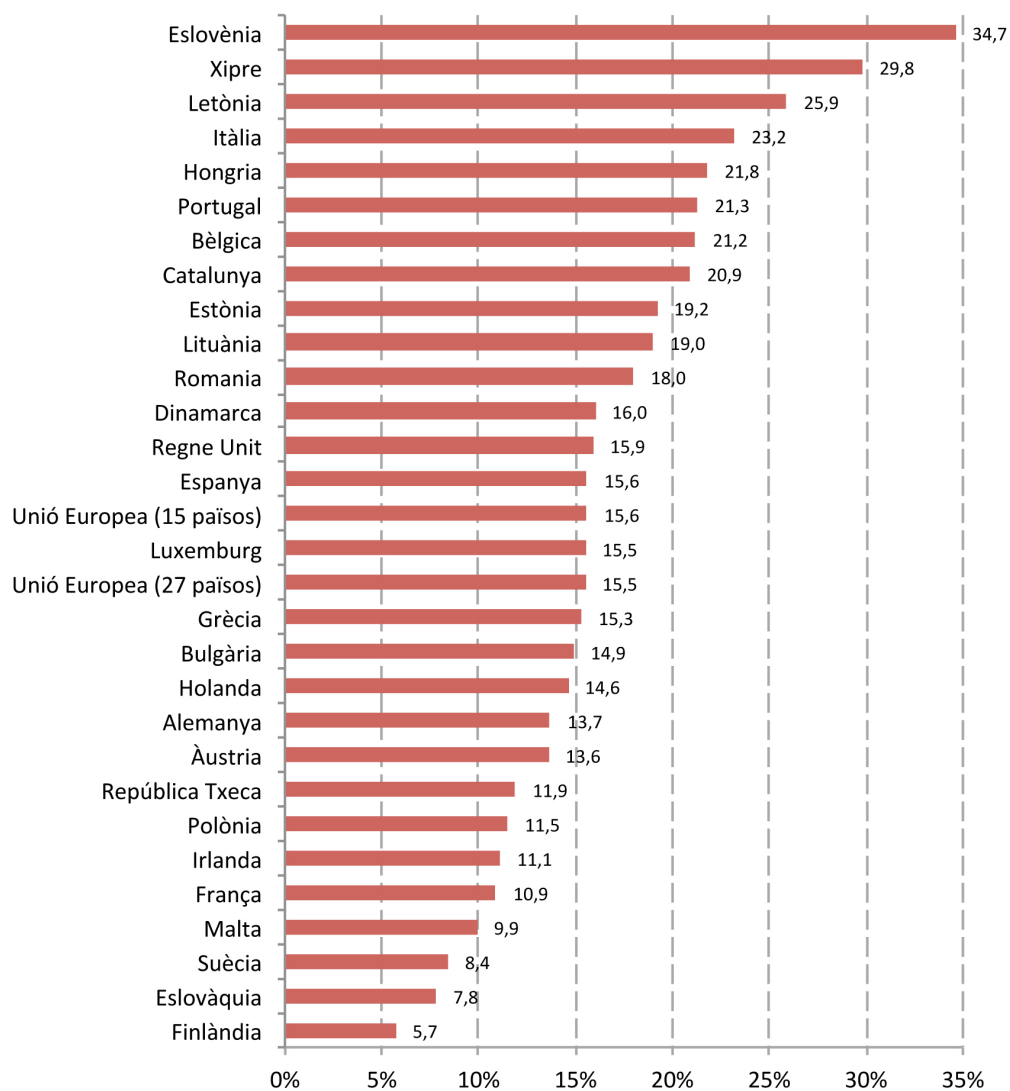

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*

Respecte el règim de tinença, les llars propietàries del seu habitatge tenen una menor probabilitat de patir problemes d'humitats o filtracions (un 18,4%) o problemes d'estructura (un 5,9%) que el conjunt de la població. Per contra, viure en règim de lloguer augmenta el risc de patir aquestes patologies, ja que fins a un 25,8% de les llars en lloguer té problemes d'humitats a casa seva, i fins a un 7,7% problemes estructurals, percentatges aquests fins i tot superiors als de les llars del primer quintil de renda.

La població en risc de pobresa moderada i extrema també té unes probabilitats més elevades de viure en habitatges amb problemes estructurals (un 7,7%) o amb humitats (un 25,7% i un 27,6%) que la mitjana de la població catalana (un 6,6% de la població en habitatges amb problemes estructurals i un 20,9% amb problemes d'humitats).

Gràfic 5.20. Població que viu en habitatges amb problemes d'humitats o filtracions, Catalunya i Europa, 2011. Percentatge

Font: (Catalunya) Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*; (resta països) EUROSTAT, *European Survey on Income and Living Conditions, 2011*

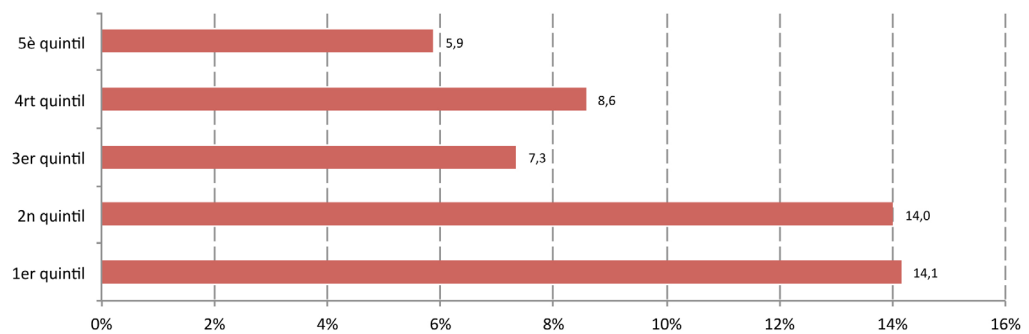
En comparació amb la UE-27, la població catalana pateix en major proporció problemes d'humitats a casa seva que la mitjana de la UE-27 (15,6%) i que la major part dels països de la UE-15, i es troba força allunyada del grup de països amb una menor incidència d'aquest problema, que encapçala Finlàndia (5,7%) (gràfic 5.20.).

3.4 Els problemes de disseny de l'habitatge principal

Una altre grup de problemes que pot presentar l'habitatge són els que, arran d'un disseny inadequat, generen problemes en l'habitabilitat, el benestar i el confort, i que principalment estan recollits en l'ECVHP 2011 en dues variables: la inadequació de l'habitatge a la mobilitat reduïda i la manca de llum natural a l'interior de l'immoble. Respecte d'aquest darrer aspecte, és important assenyalar que es relaciona directament amb el denominat trastorn afectiu estacional (*Seasonal Affective Disorder* o SAD), una forma de depressió causada per la manca d'exposició a la llum solar (Evans, 2003). Segons el projecte LARES sobre salut i habitatge a Europa dut a terme per l'Organització Mundial de la Salut, les persones que viuen en habitatges sense llum natural tenen un 60% més de probabilitats de patir depressió (WHO, 2007).

A Catalunya, la inadequació de l'habitatge a la mobilitat reduïda té una incidència molt baixa i solament afecta un 0,2% de les llars. En canvi, el problema de la manca de llum natural està molt més estès, i el pateix un 10% de les llars.

Gràfic 5.21. Llars que viuen en habitatges amb manca de llum natural segons quintil de renda disponible total de la llar (amb factor inflactor), total llars de Catalunya, 2011. Percentatge

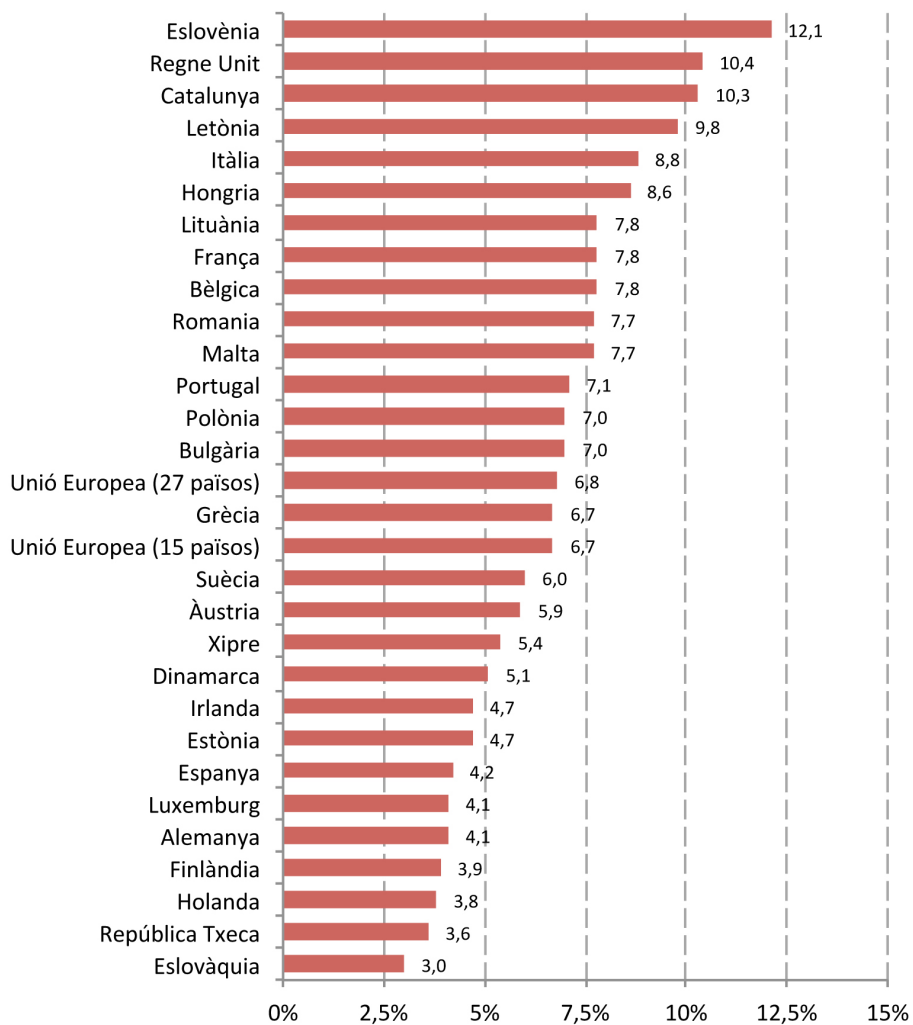
Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*

Com en gairebé tots els problemes residencials, el risc de viure en un habitatge amb manca de llum natural augmenta entre les llars amb menor renda i disminueix entre les que gaudeixen d'una renda superior. En aquest cas, la desigualtat és de més de vuit punts entre el primer i cinquè quintil de renda de la llar (un 14,1% respecte d'un 5,9%) (gràfic 5.21.). Aquesta diferència és encara més pronunciada si s'analitzen els habitatges principals des del règim de tinença. Un 18,0% dels habitatges principals de lloguer no té llum natural enfront d'un 7,4% dels de propietat.

A tall individual, les persones en risc de pobresa moderada o extrema, amb un 17,2% i 17,7% d'incidència, respectivament, també tenen una major probabilitat de viure en un habitatge sense llum natural que el conjunt de la població de Catalunya (un 10,3%).

Respecte d'Europa, malgrat que Catalunya és una regió del sud d'Europa i, per tant, gaudeix de més hores de sol al cap de l'any que molts altres països amb una major latitud i un clima més plujós, paradoxalment, un 10,3% de població manifesta patir manca de llum natural a casa seva. Aquest fet provoca que es trobi a la cua de la UE-27 en aquest aspecte (gràfic 5.22.), solament superada pel Regne Unit (10,4%) i Eslovènia (12,1%). És probable que l'alta proporció de pisos i apartaments del parc català contribueixi a aquest problema, ateses les dificultats inherents d'aquesta tipologia per garantir una adequada orientació solar i il·luminació natural a tots els habitatges.

Gràfic 5.22. Població que viu en habitatge amb manca de llum natural, Catalunya i Europa, 2011. Percentatge

Font: (Catalunya) Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*; (resta països) EUROSTAT, *European Survey on Income and Living Conditions, 2011*

3.5 La manca d'espai i la sobreocupació

La insuficiència de superfície dels habitatges per poder desenvolupar-hi les activitats de la vida domèstica de forma correcta i confortable és un altre problema important. Aquesta inadequació de l'habitatge té una dimensió física, el propi espai, però la manca de recursos econòmics n'és la principal causa. Algunes llars només poden accedir a un apartament petit en el segment del mercat més econòmic. En altres casos, l'estratègia per reduir el cost de l'habitatge passa per compartir-lo amb altres persones o nuclis familiars.

Aquestes situacions de sobreocupació comprometen la qualitat de vida, el benestar i el confort dels residents (Sandel i Wright, 2006), i, a més, la seva salut es pot veure perjudicada. La recerca desenvolupada en aquest sentit ha demostrat el lligam entre la sobreocupació i la prevalença de certes malalties infeccioses, unes majors taxes d'hospitalització i l'estrès psicològic (Lepore *et al.*, 1991; Baker *et al.*, 2000, 2006; Gray, 2001; Evans, 2003; OPDM, 2004; Cardoso *et al.*, 2004).

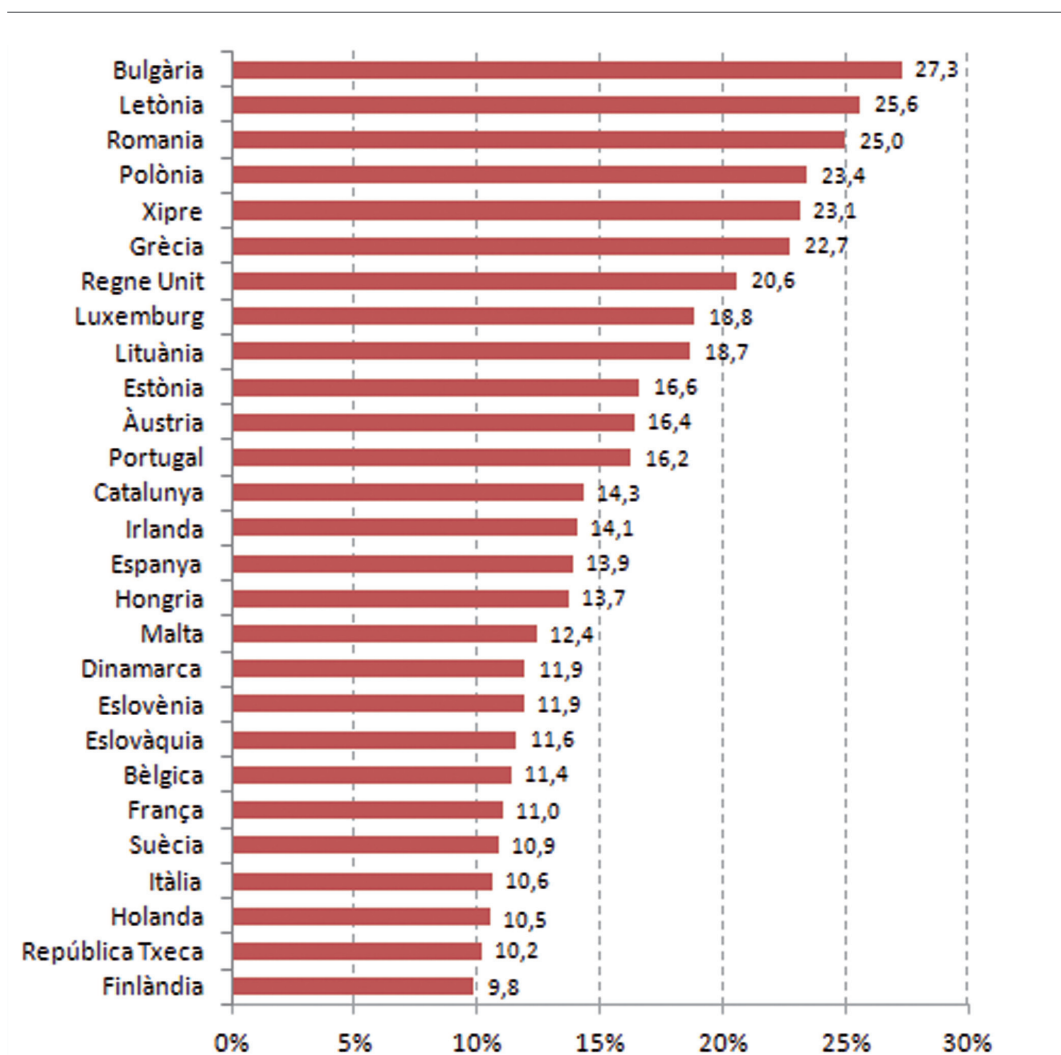
L'ECVHP 2011 permet abordar aquest problema de dues maneres: directament a través del reconeixement de les persones enquestades que pateixen manca d'espai, i de mode indirecte mitjançant un indicador compost anomenat "de sobreocupació"⁵⁶ que posa en relació el nombre d'habitacions de l'habitatge amb els membres de la llar.

Segons el primer, un 14,3% de la població catalana manifesta patir manca d'espai a casa seva, i, entre les persones amb risc de pobresa moderada o extrema, el percentatge augmenta fins al 19,1% i el 20,1%, respectivament.

Entre els països membres de la Unió Europea, la percepció subjectiva de la manca d'espai de la població de Catalunya ocupa una posició intermèdia, força distant dels extrems on, d'una banda, es troba Finlàndia (9,8%), i, de l'altra, Bulgària (27,3%) (gràfic 5.23.).

⁵⁶ El concepte de sobreocupació emprat tant a l'ECVHP 2011 com a l'EU-SILC és el d'un habitatge que no disposa del nombre mínim d'habitacions, considerant que cal: una habitació per llar, una per la parella, una per cada persona de més de 18 anys de la llar (que no forma parella), una per cada dues persones del mateix sexe amb edats compreses entre els 12 i els 17 anys, una per cada persona d'entre 12 i 17 anys que no estigui comptabilitzada en les categories anteriors, i una per cada dos infants de menys de 12 anys. Per habitació es considera l'espai tancat que té almenys dos metres d'alçada lliure en la major part de la seva superfície, com a mínim quatre metres quadrats de superfície, i una forma que permet ficar-hi un llit per una persona adulta. Dins d'aquesta definició d'habitació, es comptabilitzen els dormitoris, sales d'estar, despatxos, cambres destinades al servei, i altres espais que compleixin els requisits esmentats. Les cuines computen com a habitacions si tenen més de quatre metres quadrats, i queden exclosos del concepte habitació els banys, vàters, passadissos, terrasses, rebedors i rebosts.

Gràfic 5.23 Població que manifesta patir manca d'espai a casa, Catalunya, 2011, i Europa, 2009. Percentatge

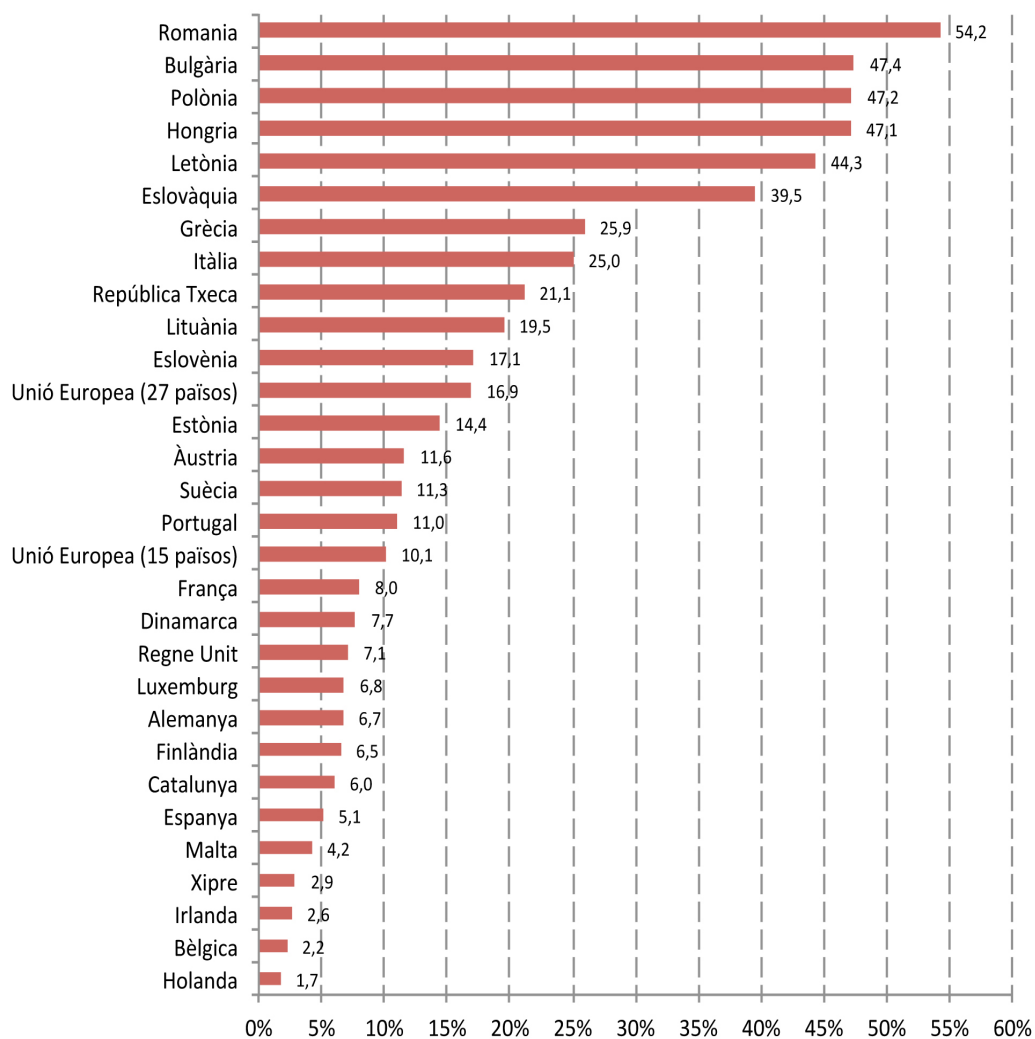
Font: (Catalunya) Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*; (resta països) EUROSTAT, *European Survey on Income and Living Conditions, 2011*

Pel que fa a l'indicador de sobreocupació, en total, un 3,2% de les llars de Catalunya es troba en aquesta situació, però entre les llars que viuen en lloguer, la seva incidència puja fins al 7,5% de les llars.

Com dèiem, la manca de recursos econòmics és un dels principals factors de la sobreocupació, per la qual cosa, entre les persones en risc de pobresa moderada i extrema, la incidència augmenta fins al 10,6% i el 11,2%, respectivament, mentre que, a tall individual, només un 6,0% de la població de Catalunya viu en un habitatge sobreocupat. Així mateix, la sobreocupació és un problema estretament associat amb la població immigrada no comunitària. Entre aquest col·lectiu, un 15,7% de les persones viu en habitatges amb sobreocupació.

Dins l'àmbit de la UE-27 (gràfic 5.24.), la probabilitat de viure en un habitatge sobreocupat a Catalunya és relativament baixa, molt similar a la del conjunt d'Espanya (5,1%), i solament Holanda (1,7%), Bèlgica (2,2%), Irlanda (2,6%), Xipre (2,9%) i Malta (4,2%) obtenen més bons resultats. Per contra, en determinats països de l'est d'Europa, com Romaniaa, Bulgària, Polònia i Hongria, el risc és molt més alt, per sobre del 40%.

Gràfic 5.24. Població que viu en habitatges en sobre ocupació, Catalunya i Europa, 2011. Percentatge

Font: (Catalunya) Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*; (resta països) EUROSTAT, *European Survey on Income and Living Conditions, 2011*

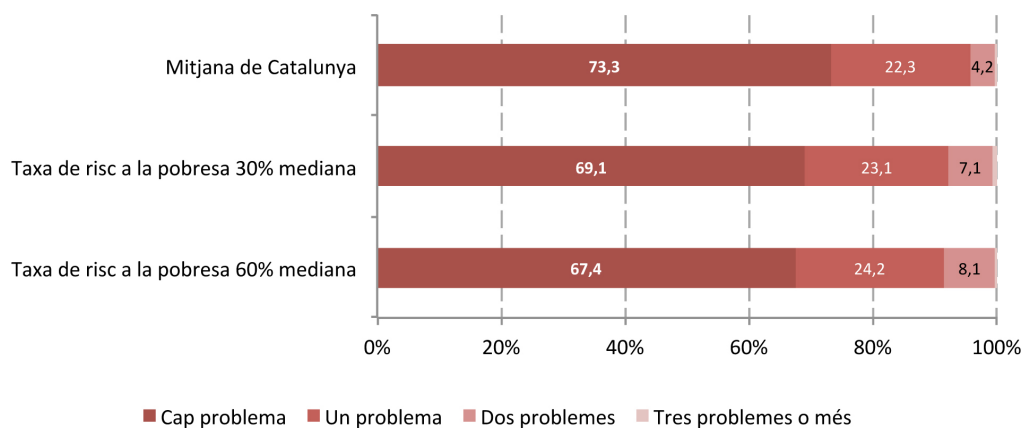
3.6 La simultaneïtat dels problemes residencials i l'infrahabitatge

Una característica de les diferents expressions d'exclusió residencial és la seva tendència a manifestar-se de forma simultània en el segment del parc més deficient. En aquests casos, les condicions residencials es veuen greument perjudicades, ja que aquesta multiplicitat de problemes incrementa el seu impacte en la qualitat de vida dels residents. En aquestes situacions, més que d'habitatges caldria parlar d'infrahabitatges ja que no reuneixen les mínimes condicions per viure-hi.

En el marc de l'EU-SILC, l'Eurostat ha elaborat dos indicadors per avaluar aquesta simultaneïtat dels problemes residencials: el *housing deprivation rate*, el qual es podria traduir com índex d'inadequació residencial lleu o índex d'infrahabitatge lleu, i el *severe housing deprivation rate*, és a dir, l'índex d'inadequació greu o índex d'infrahabitatge greu.

L'índex d'infrahabitatge lleu es construeix a partir de quatre variables: la manca de dutxa o banyera, la manca de vàter, la manca de llum natural i l'existència de problemes d'humitat; i es compon de cinc categories: els habitatges que no tenen cap problema, els que en pateixen un, dos, tres o tots quatre alhora. Segons aquest indicador, un 73,3% de la població catalana no pateix cap problema, un 22,3% en pateix un, un 4,2% dos, i només 0,2% en pateix tres o més. Entre la població en risc de pobresa, les probabilitats de patir un o més problemes augmenten a mesura que el llindar de la pobresa es menor (gràfic 5.25.).

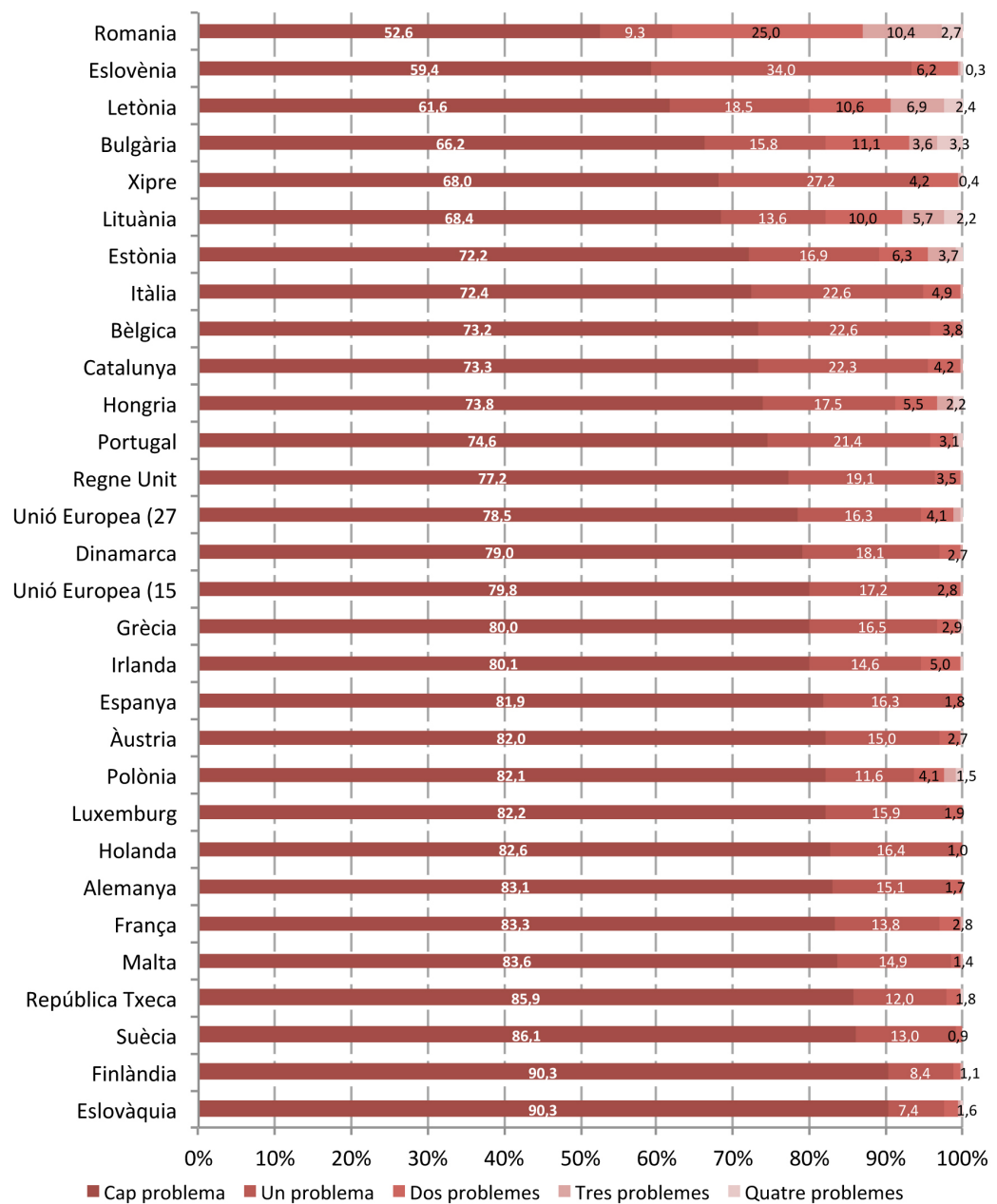
Gràfic 5.25. Població en habitatges segons nombre de problemes que pateixen (housing deprivation), i taxa de risc a la pobresa, Catalunya, 2011. Percentatge

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*

D'acord amb l'índex d'inadequació residencial lleu, el parc d'habitatges principals de Catalunya és lleugerament més deficient que la mitjana de tota la Unió Europea (UE-27), o que la de la UE-15, però presenta un estat força millor que certs països de l'est com Romania, Eslovènia, Letònia o Bulgària (gràfic 5.26.).

Gràfic 5.26. Població en habitatges segons nombre de problemes que pateixen (housing deprivation), Catalunya i Europa, 2011. Percentatge

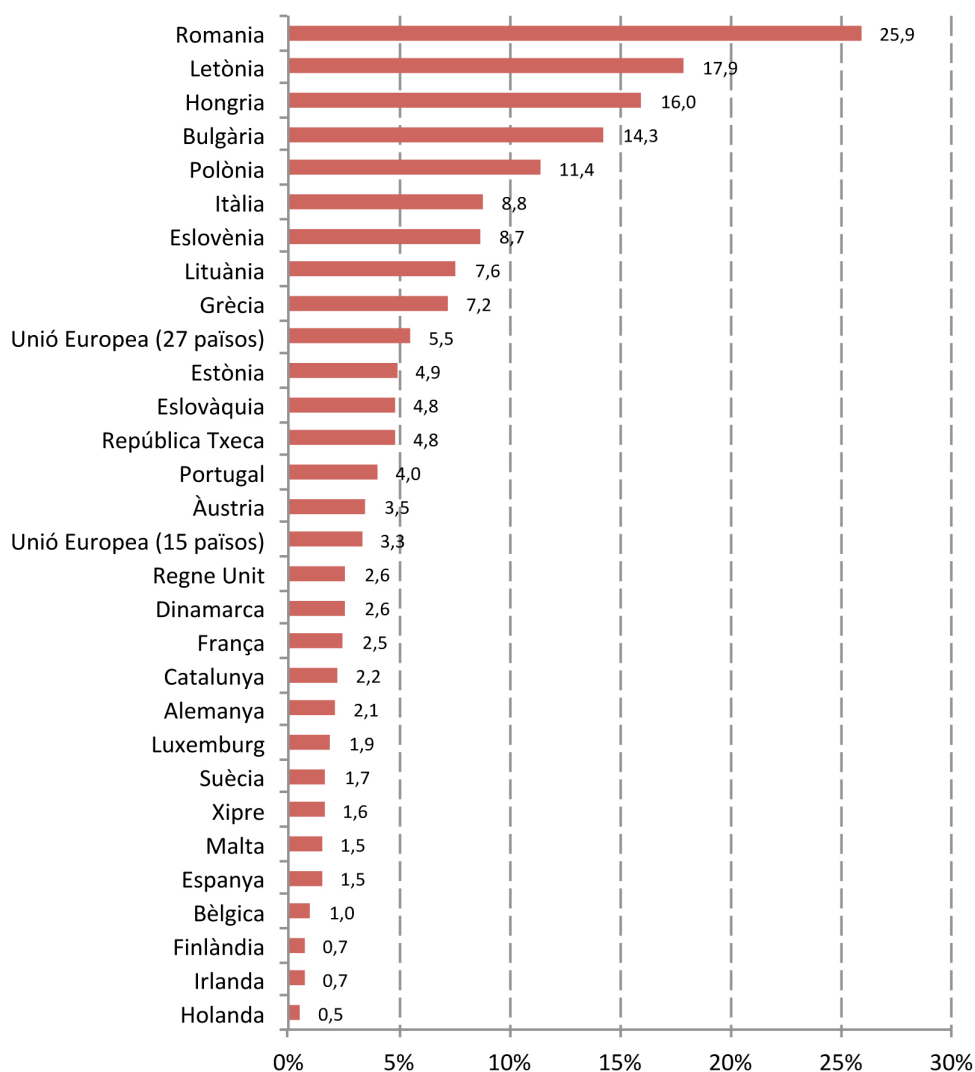

Font: (Catalunya) Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*; (resta països) EUROSTAT, *European Survey on Income and Living Conditions, 2011*

Per la seva banda, l'índex d'infrahabitatge greu indica el percentatge de població que viu en un habitatge sobreocupat i, a més, pateix, o bé té manca de llum natural, o bé té humitats a casa, o bé no disposa de bany o dutxa ni tampoc de vàter a casa seva. A Catalunya, en aquesta situació només es troba un 1,2% de les llars, però entre les que viuen de lloguer a preu de mercat, el percentatge creix fins al 3,1%. En termes de població, això representa una incidència de tan sols el 2,2%, tot i que entre les persones en risc de pobresa moderada augmenta fins al 4,5%, i entre les persones immigrades de fora de la Unió Europea arriba al 5,4%.

En el context d'Europa, l'índex d'infrahabitatge greu del parc d'habitatges principals de Catalunya és lleugerament superior al del conjunt d'Espanya (1,5%) i al dels països capdavaners en aquest indicador que lidera Holanda (0,5%), però clarament inferior a la mitjana comunitària (un 5,5%) i a la de la UE-15 (3,3%) (gràfic 5.27.).

Gràfic 5.27. Percentatge de població que viu en habitatges en situació d'inadequació residencial greu o d'infrahabitatge greu (severe housing deprivation), Catalunya i Europa, 2011

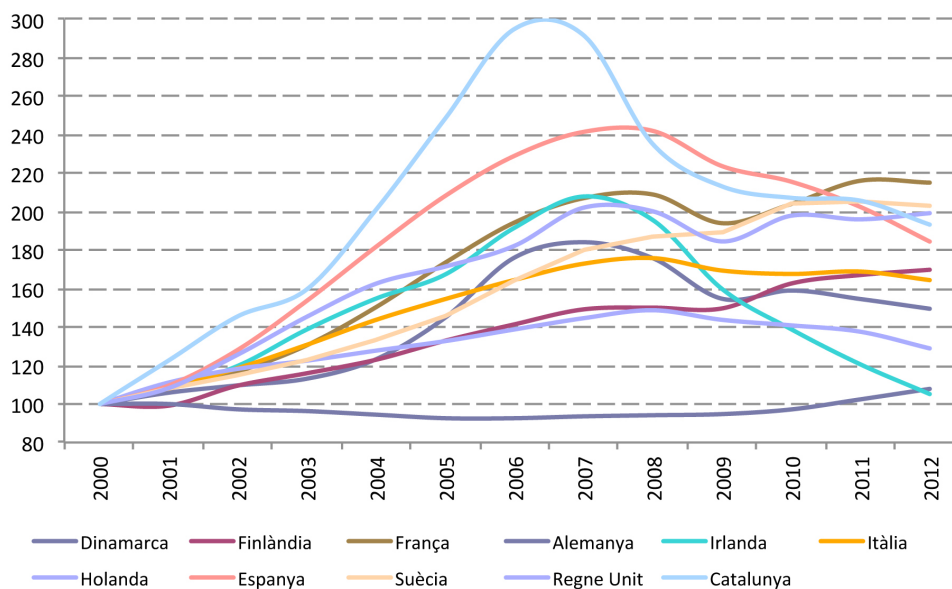

4. Crisi i accessibilitat econòmica a l'habitatge

4.1 El cost de l'habitatge

Tant a Catalunya com a la resta d'Espanya i en molts altres països d'Europa, el període de creixement econòmic va anar acompanyat d'una forta expansió del sector residencial que, alhora, va provocar un intens augment del preu de l'habitatge. Entre els anys 2000 i 2007, en termes nominals, es va arribar a doblar en molts països i, fins i tot, gairebé triplicar en el cas de Catalunya (gràfic 5.28.). Com en totes les bombolles, després de la pujada va venir la baixada, i en aquelles regions d'Europa on més havien crescut els preus, és a dir, a Espanya i Catalunya, però també a Irlanda, Dinamarca i el Regne Unit, entre d'altres, a partir dels anys 2007-2008 el cicle es va invertir i els preus van començar a caure.

Gràfic 5.28. Evolució dels preus dels habitatges en termes nominals a Catalunya i determinats països d'Europa, 2000-2012 (preus any 2000 = base 100)

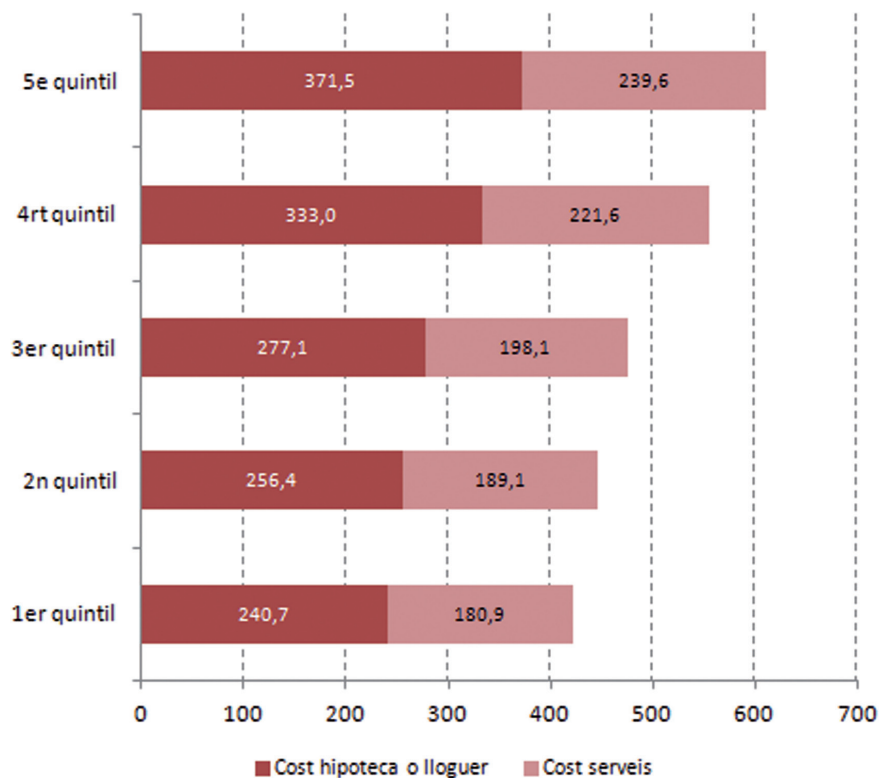
Font: (Catalunya) Secretaria d'Habitatge i Millora Urbana, a partir del treball de camp realitzat per TECNIGRAMA fins a l'any 2007, per l'Institut APOLDA entre 2008 i 2011 i BCF Consultors l'any 2012 (preu mitjà de l'habitatge d'obra nova); (resta) OECD (2013)

En aquest context, segons l'ECVHP 2011, el cost total mitjà de l'habitatge a Catalunya, incloent-hi el lloguer o la quota hipotecària (amortització i interessos) i la totalitat de despeses de serveis⁵⁷ de l'habitatge, ascendeix a uns 501 euros mensuals per llar, dels quals, 204 euros (un 40%) corresponen a les despeses de serveis, i la resta al cost del lloguer o de la hipoteca, si s'escau.

Per quintils de renda, la despesa total augmenta a mesura que també ho fa la renda de la llar (gràfics 5.29. i 5.30.). No obstant això, si tenim present que les diferències de renda entre quintils són d'un 20%, les variacions en el cost total no són gens proporcionals a les diferències de renda. Aquesta circumstància es deu bàsicament a tres factors: la manca d'habitatges, tant de venda com de lloguer, en el mercat lliure per sota d'un determinat llindar de preu; l'elevat cost de la despesa en serveis, i l'escàs pes del lloguer social en el total del parc.

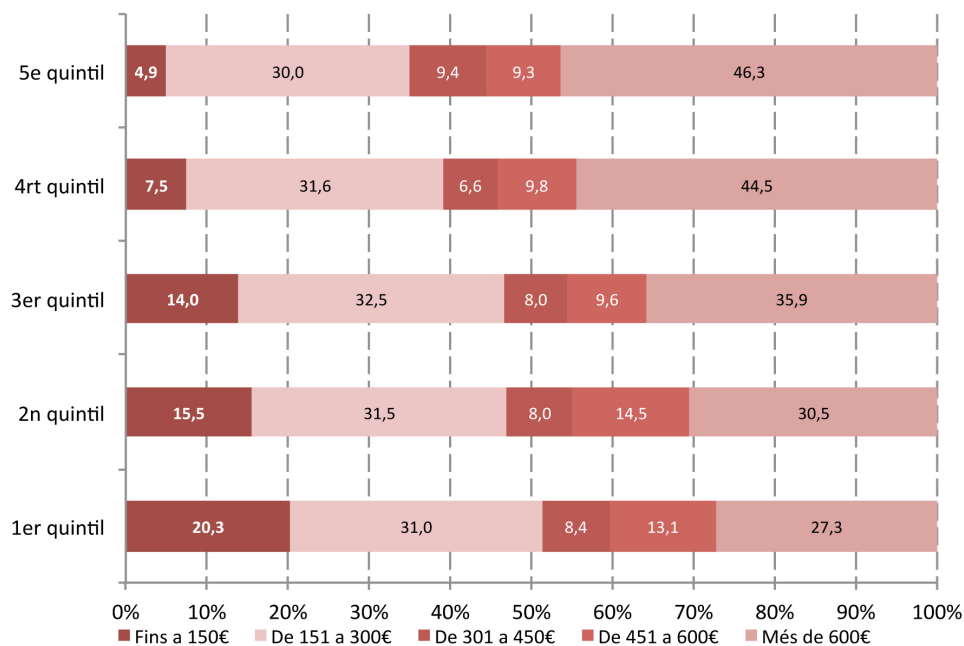
⁵⁷ El total de despeses de serveis inclou el cost del servei d'aigua, l'impost de béns immobles, l'electricitat, els combustibles, el clavegueram, les escombraries, altres impostos municipals, i l'assegurança de la llar.

Gràfic 5.29. Despesa total mensual de l'habitatge (inclou serveis, hipoteca amb interessos i amortització) (euros) segons quintil de renda disponible total de la llar (amb factor inflactor), total llars de Catalunya, 2011. En euros

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*

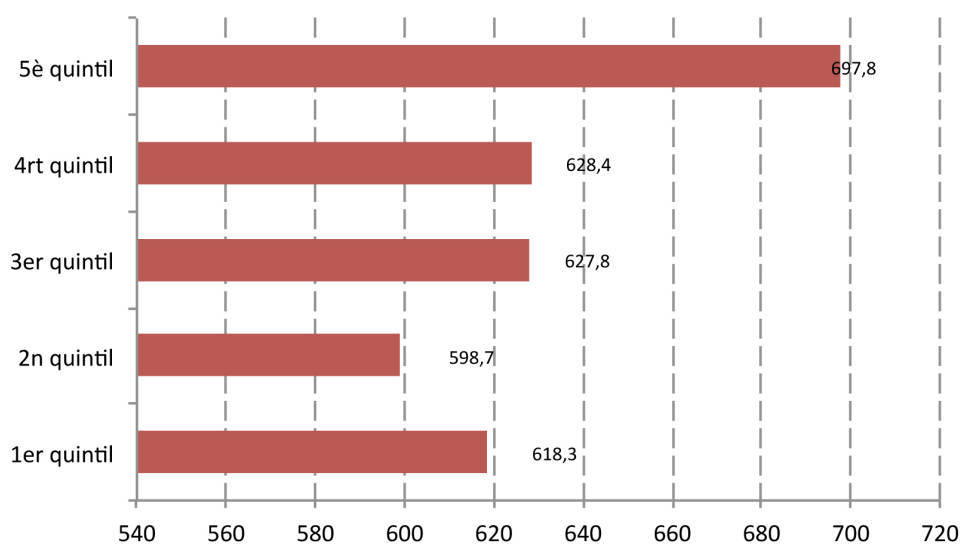
Gràfic 5.30. Despesa total de l'habitatge per trams segons quintil de renda disponible total de la llar (amb factor inflactor), total llars de Catalunya, 2011. €/mes

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*

Entre les llars propietàries del seu habitatge amb una hipoteca pendent de pagament, la quota mensual mitjana és d'uns 650 euros, dels quals, uns 300 corresponen a interessos i els 350 restants a l'amortització del crèdit. Segons la renda, les llars del cinquè quintil tenen una quota hipotecària més gran que la resta, però resulta sorprenent que gairebé no hi ha diferències entre les quotes hipotecàries mitjanes de les llars del primer al quart quintil (gràfic 5.31.). Com veurem més endavant, la major part dels problemes de solvència de moltes llars, sobretot entre les llars dels dos quintils de renda inferior, deriven d'aquesta desproporció entre endeutament i ingressos que ha causat la bombolla immobiliària.

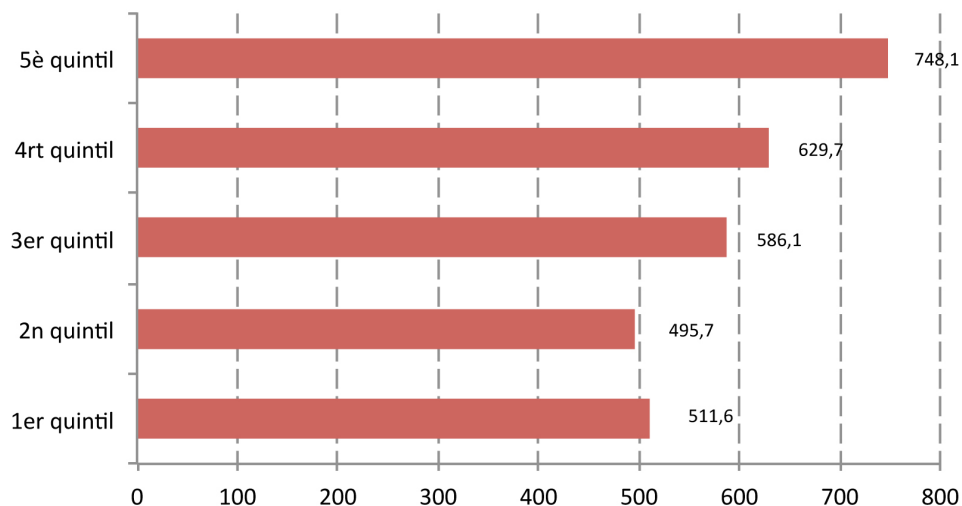
Gràfic 5.31. Quota hipotecària total mensual segons quintil de renda disponible total de la llar (amb factor inflactor), total llars de Catalunya propietàries de l'habitatge amb pagaments pendents, 2011. Euros

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*

Respecte del lloguer a preu de mercat, la mensualitat mitjana és de 572 euros per llar, però aquesta quantitat varia força més segons la renda de la llar. Les llars del primer quintil, amb gairebé 750 euros mensuals, són les que tenen uns costos de lloguer més alts i, oposadament, entre les del primer i segon quintil, el lloguer oscil·la al voltant dels 500 euros mensuals (gràfic 5.32.).

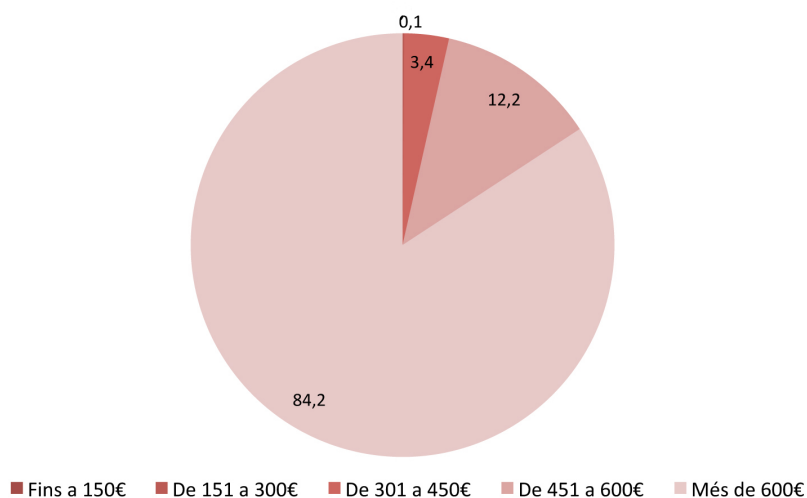
Gràfic 5.32. Lloguer mensual segons quintil de renda disponible total de la llar (amb factor inflactor), total llars de Catalunya que viuen en un habitatge de lloguer, 2011. Euros

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*

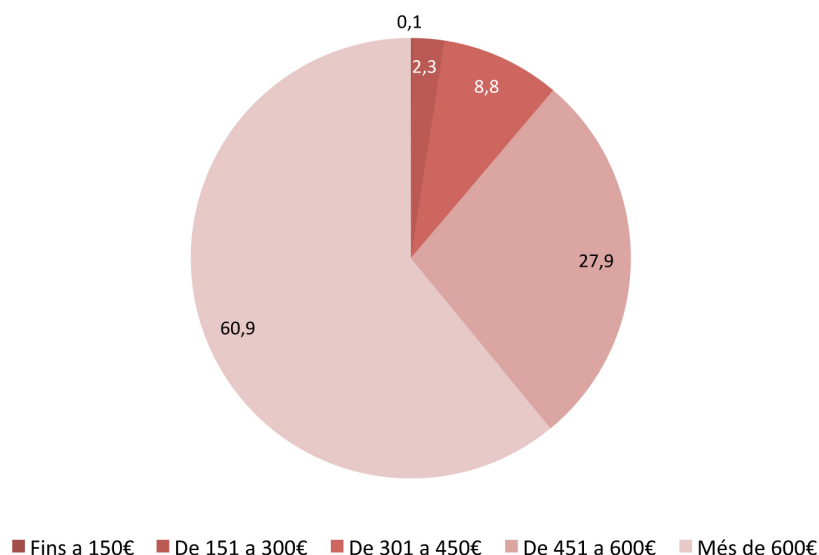
Aquest major cost generalitzat de l'habitatge de les llars propietàries amb pagaments pendents respecte de les que viuen de lloguer també queda reflectit en la seva distribució per trams de despesa mensual total (gràfic 5.33. i 5.34.). Un 84,2% de les llars hipotecades han de satisfer més de 600 euros mensuals pel retorn del crèdit i els serveis de casa seva, mentre que entre les llars en lloguer només un 60,9% té una despesa tan elevada.

Gràfic 5.33. Llars propietàries del seu habitatge a preu de mercat amb pagaments pendents segons trams de despesa mensual total de l'habitatge (inclou amortitzacions, interessos, i serveis) (€/mes), Catalunya, 2011. €/mes i percentatge

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*

Gràfic 5.34. Percentatge de llars en lloguer a preu de mercat amb pagaments pendents segons trams de despesa mensual total de l'habitatge (inclou lloguer i serveis) (€/mes), Catalunya, 2011

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*

4.2 L'esforç econòmic a l'habitatge en relació amb els ingressos

Entre totes les conseqüències de la crisi, l'augment de l'atur és molt probablement l'element amb un impacte social més gran. Segons dades d'Eurostat, el primer trimestre de 2007, la taxa d'atur a Espanya era del 8,5% i des d'aleshores ha anat creixent fins a arribar al 26,0% durant el tercer trimestre de 2013, una xifra només superada a la Unió Europea en unes dècimes per Grècia, i molt per sobre de gairebé tota la resta de països. I a Catalunya la situació és força similar. Segons l'Enquesta de Població Activa, Catalunya registrava una taxa d'atur del 22,8% el tercer trimestre de 2013.

Amb aquest elevat percentatge d'atur, i en un context de generalitzada reducció salarial com l'actual, moltes llars han vist com la seva renda ha anat caient any rere any des de l'esclat de la crisi, per tant, el segment de població en situació de vulnerabilitat social i risc de pobresa s'ha anat eixamplant. En aquesta dinàmica d'empobriment, el nombre de llars amb dificultats per poder satisfer el cost del seu habitatge, un bé de primera necessitat del qual no es pot prescindir, ha augmentat progressivament malgrat la caiguda dels preus.

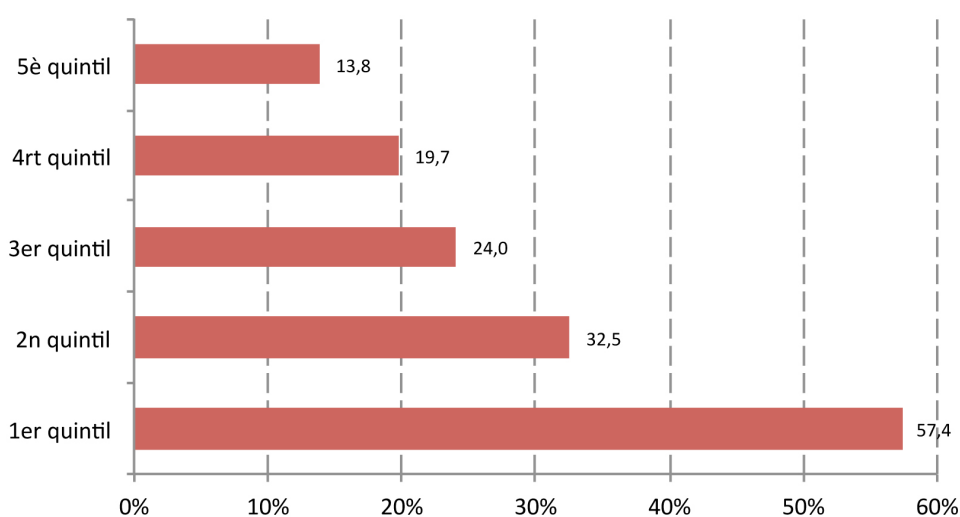
Una manera de mesurar l'accessibilitat econòmica a l'habitatge és mitjançant la relació entre el seu cost i els ingressos de la llar.⁵⁸ Segons aquest indicador, també anomenat esforç econòmic a l'habitatge, les llars catalanes destinen de mitjana el 29,4% dels ingressos disponibles a satisfer el cost de l'habitatge, incloent-hi en aquest tots els serveis i el lloguer o la quota hipotecària completa (amb interessos i amortització), si s'escau. Per règims de tinença, les llars que viuen en un habitatge de lloguer a preu de mer-

⁵⁸ A nivell metodològic, cal assenyalar que els ajuts al pagament del lloguer, d'acord amb la metodologia d'Eurostat, no s'han tingut en consideració en el còmput i que l'esforç econòmic de cada llar oscil·la entre zero i cent.

cat són les que han de realitzar un esforç econòmic més alt, amb un 46,5% dels ingressos disponibles, seguit de prop per les llars propietàries del seu habitatge amb pagaments pendents, amb un 42,1%.

Òbviament, l'esforç econòmic a l'habitatge es relaciona de forma directa amb la renda de la llar. Així, a mesura que la renda disminueix, l'esforç mitjà augmenta fins a assolir el 57,4% dels ingressos entre les llars del primer quintil (gràfic 5.35.). Aquest lligam entre elevat esforç econòmic i manca de recursos també és visible a tall individual. L'esforç econòmic s'eleva fins al 59,4% dels ingressos disponibles entre la població amb risc de pobresa moderada, i puja fins al 88,6% entre les persones en pobresa extrema.

Gràfic 5.35. Costos de l'habitatge sobre el total d'ingressos disponibles de la llar segons quintil de renda disponible total de la llar (amb factor inflactor), total llars de Catalunya, 2011. Percentatge

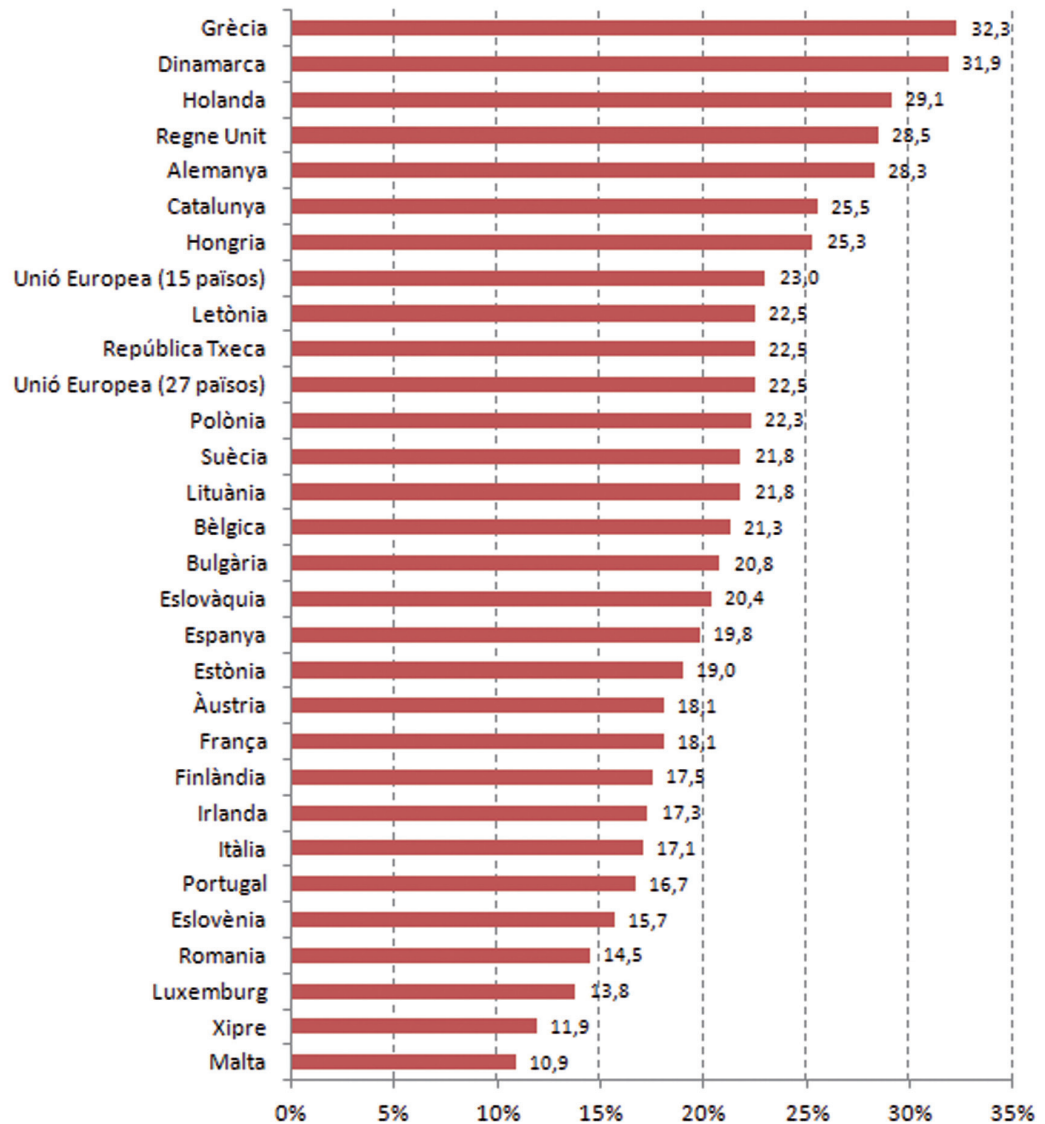

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*

Ara bé, la metodologia de l'Eurostat en el càlcul de l'esforç econòmic no té en compte el cost de l'amortització del crèdit hipotecari perquè el considera una despesa lligada a un bé de consum durador. Per tant, si seguim aquest criteri i traiem del còmput la part de l'amortització, l'esforç mitjà de les llars baixa fins al 25,5% dels ingressos. Entre les llars propietàries amb pagaments pendents, aquest descens és encara més pronunciat i el seu esforç representa el 28,4% de llurs ingressos, mentre que entre la població en situació de pobresa moderada i extrema, la variació és molt menor, atès que el lloguer està molt més estès, i l'esforç econòmic suposa el 54,8% i el 86,6% dels seus ingressos, respectivament.

En el conjunt de la UE-27, malauradament, Catalunya se situa en el grup de països capdavanters en matèria de dificultats econòmiques per cobrir el cost de l'habitatge, i solament en cinc països les llars pateixen una pitjor relació d'accessibilitat: Grècia, Dinamarca, Holanda, Regne Unit i Alemanya (gràfic 5.36.).

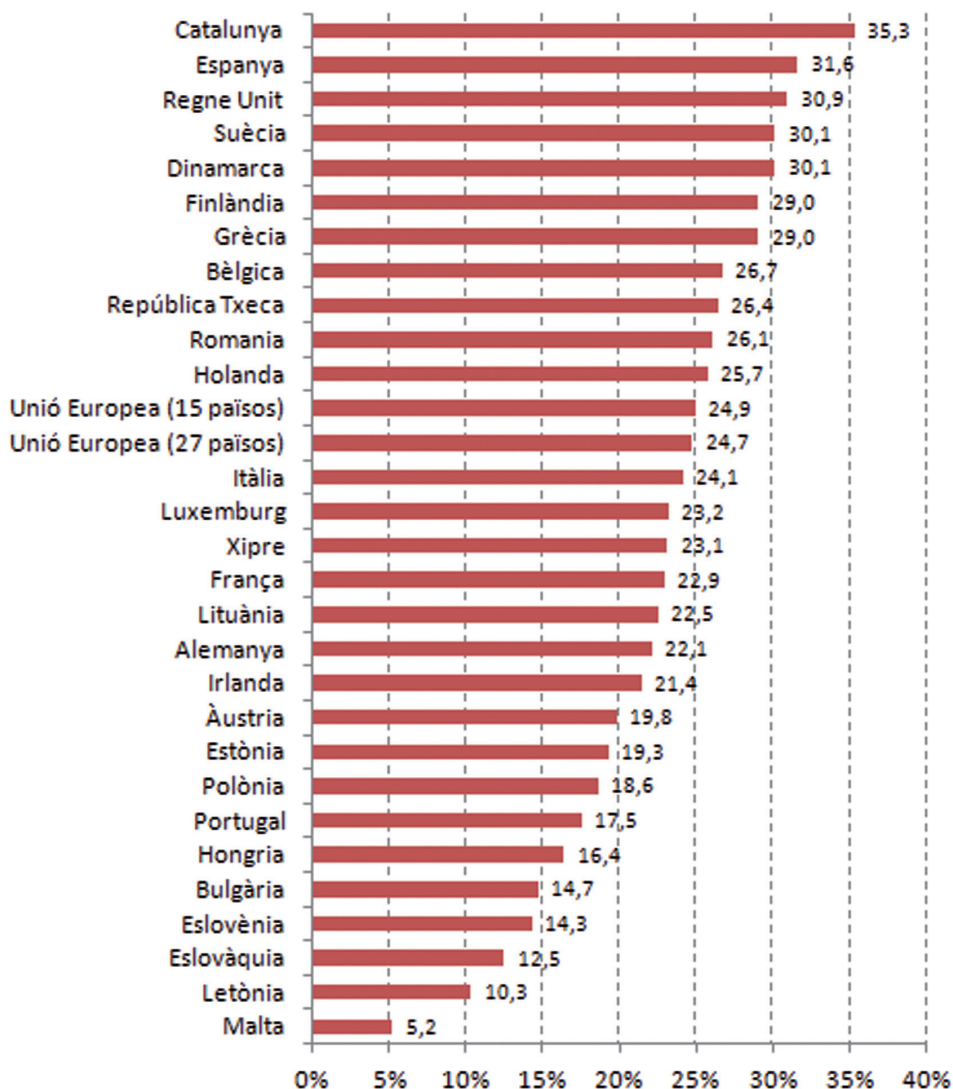
Gràfic 5.36. Costos de l'habitatge sobre el total d'ingressos disponibles de la llar, Catalunya i Europa, 2011. Percentatge

Font: (Catalunya) Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*; (resta països) EUROSTAT, *European Survey on Income and Living Conditions, 2011*

Aquest gran esforç econòmic que han de realitzar les llars catalanes respecte del cost de l'habitatge és encara més notable si ho analitzem des de la relació entre cost del lloguer i ingressos disponibles. Segons aquest indicador, dins la UE-27, Catalunya és on les llars han de pagar més pel lloguer del seu habitatge respecte dels seus ingressos (un 35,3%) (gràfic 5.37.).

Gràfic 5.37. Cost del lloguer sobre el total d'ingressos disponibles de la llar, Catalunya i Europa, 2011.
Percentatge

Font: (Catalunya) Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*; (resta països) EUROSTAT, *European Survey on Income and Living Conditions, 2011*

4.3 Les llars en situació de sobre esforç econòmic a l'habitatge

Un altre indicador que ens permet mesurar l'accessibilitat econòmica a l'habitatge és la proporció de llars en situació de sobre esforç econòmic (o sobre cost o, d'acord amb la terminologia de l'EU-SILC, housing overburden.), és a dir, amb unes despeses residencials superiors a un determinat llindar d'ingressos. En general, es considera que el cost de l'habitatge, perquè sigui admissible per a l'economia familiar, ha de ser inferior al 30-40% dels seus ingressos. En aquest apartat, el límit establert per considerar una llar en sobre esforç econòmic se situa en el 40% dels ingressos disponibles, d'acord amb la metodologia emprada per l'Eurostat en l'EU-SILC.

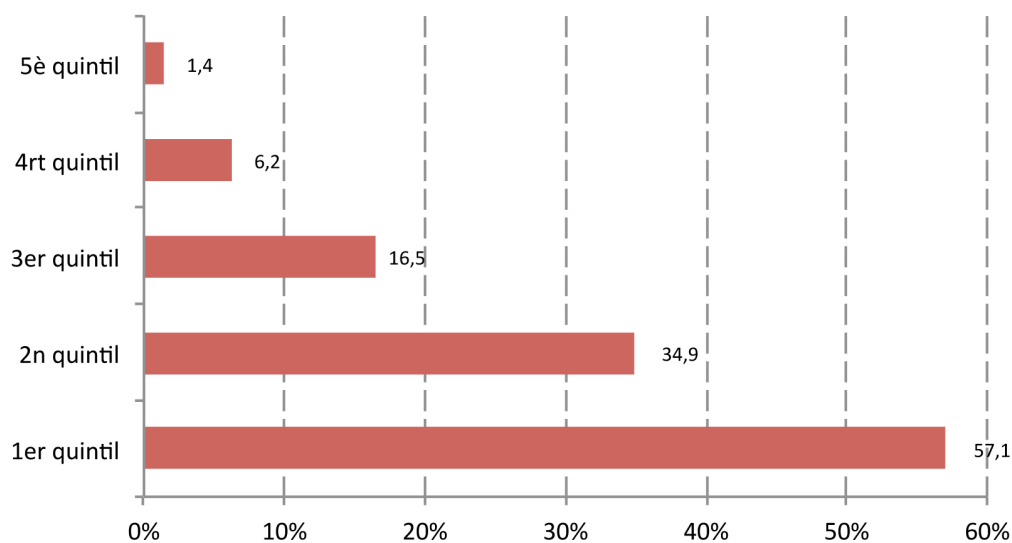
Cal subratllar que, arran d'aquest sobre esforç, és molt probable que aquestes llars, principalment les situades en els dos quintils de renda inferior, no disposin de recursos econòmics suficients per altres necessitats bàsiques com el menjar, el transport, l'oci o la roba (CIHI, 2004; Center for Housing Policy, 2005, 2006; Joint Center for Housing Studies, 2006; Campbell i McFadden, 2006). A més, el sobre cost econòmic per fer front a les despeses de l'habitatge es relaciona també amb una elevada

prevalença de problemes de salut mental, en especial amb l'estrès crònic (Cummins *et al.*, 2006; Yates i Milligan, 2007; Taylor *et al.*, 2007; Pollack i Lynch, 2009; Pollack *et al.*, 2010; Burgard *et al.*, 2012).

Si en el còmput del cost de l'habitatge, a més de la despesa en serveis, lloguer o interessos de la hipoteca, tenim en compte l'amortització del crèdit hipotecari, d'acord amb l'ECVHP 2011, un 23,2% de les llars de Catalunya realitza un esforç econòmic per satisfer el cost del seu habitatge superior al 40% dels ingressos. Ara bé, entre les llars propietàries del seu habitatge a preu de mercat i amb pagaments pendents, el percentatge de sobre-esforç puja fins al 37,4%, i arriba fins al 44,5% entre les que viuen de lloguer a preu de mercat. En canvi, entre aquelles llars propietàries del seu habitatge a preu de mercat sense pagaments pendents, el percentatge de sobre-esforç baixa fins al 5,1%.

Com ja havíem vist anteriorment, un factor decisiu en el risc de patir sobre-esforç econòmic vinculat a l'habitatge és la baixa renda de la llar. Les llars del primer quintil i del segon quintil, amb una incidència del 57,1% i un 34,9%, respectivament, tenen més probabilitats de patir sobre-esforç que no pas les del cinquè (1,4%) o quart quintils (6,2%) (gràfic 5.38.).

Gràfic 5.38. Llars en situació de sobre-esforç econòmic a l'habitatge (incloent-hi el cost de l'amortització en el total de despeses) segons quintil de renda disponible total de la llar (amb factor inflactor), total llars de Catalunya, 2011. Percentatge

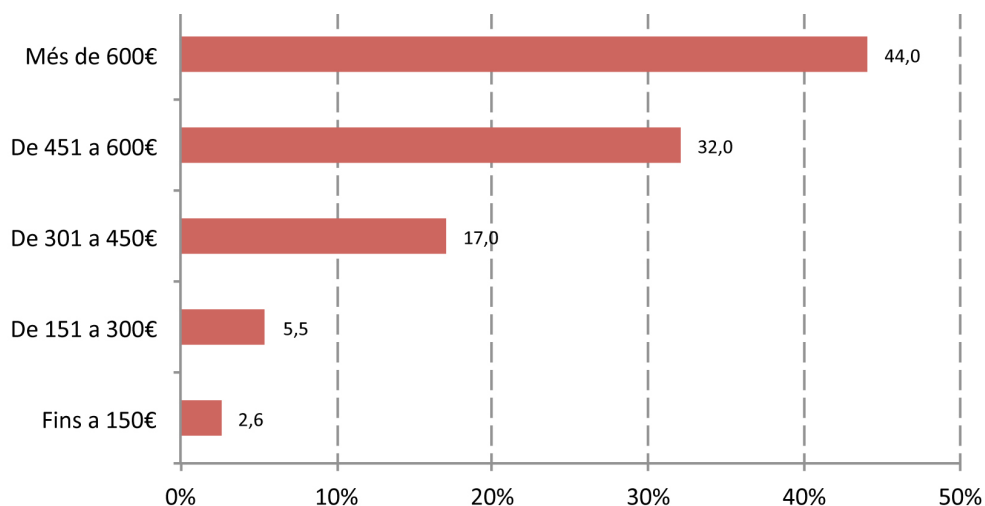

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*

En termes de població, també és visible aquesta estreta relació entre sobre esforç i manca de recursos. D'acord amb els criteris esmentats, de mitjana un 22,5% de la població de Catalunya pateix sobre esforç econòmic quant a l'habitatge, però aquesta incidència s'enfila fins al 62,3% i el 92,3% entre les persones en situació de pobresa moderada i extrema.

Lògicament, el cost total de l'habitatge és una altra variable decisiva en el sobre esforç. A mesura que creix el cost, també augmenta la proporció de llars que han de destinar més d'un 40% dels seus ingressos a pagar-lo. Així, el percentatge de llars en aquesta situació arriba al 44,0% entre les que el cost de l'habitatge supera els 600 euros i disminueix a mesura que la despesa baixa (gràfic 5.39.).

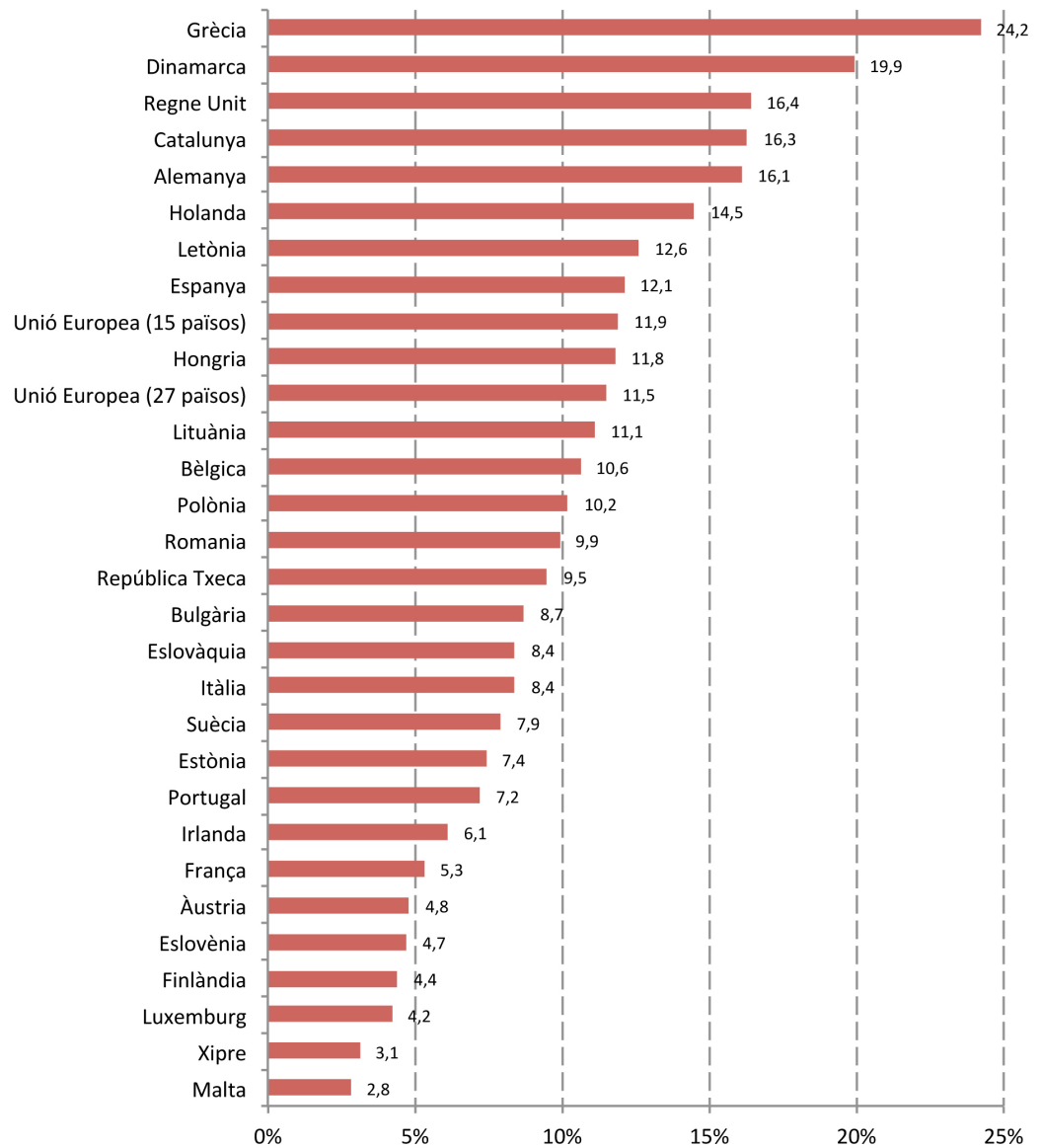
Gràfic 5.39. Llars en situació de sobre esforç econòmic a l'habitatge (incloent-hi el cost de l'amortització en el total de despeses) segons tram de despesa total de l'habitatge, total llars de Catalunya, 2011. Percentatge

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*

Però, tal com succeïa amb l'esforç econòmic, l'Eurostat no inclou en el còmput del sobre esforç l'import de l'amortització del crèdit hipotecari. Si traiem aquest concepte del costos, el percentatge de llars en sobre esforç es redueix lleugerament fins al 17,0%, i el de població afectada descendeix fins al 16,2%. Amb tot, però, en el context de la Unió Europea, el percentatge de població de Catalunya en situació de sobre esforç és dels més grans, força per sobre de l'11,5% de mitjana de la UE-27, i tan sols superat per Grècia, Dinamarca i el Regne Unit (gràfic 5.40.).

Gràfic 5.40. Percentatge de població que viu en llars que destinen més d'un 40% dels ingressos disponibles a satisfer les despeses de l'habitatge, Catalunya i Europa, 2011

Font: (Catalunya) Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*; (resta països) EUROSTAT, *European Survey on Income and Living Conditions, 2011*

4.4 Els endarreriments en el pagament de la hipoteca o del lloguer

Un altre indicador de les dificultats que travessen moltes famílies per poder satisfer els costos de l'habitatge són els endarreriments en els pagaments. En general, es tracta de llars en una situació econòmica crítica, sobretot en el cas d'impagament de les quotes hipotecàries, que pot conduir a la pèrdua de l'habitatge.

Des del punt de vista de la salut, la pèrdua de l'habitatge per impagaments o, senzillament, la por de perdre'l pels endarreriments provoca molt sovint el desenvolupament de determinats problemes mentals com l'estrès, l'ansietat, la depressió o la desesperació, (Guzman *et al.*, 2005; Pevalin, 2009), la qual cosa acaba reforçant la dinàmica d'exclusió social en què es troben aquestes llars.

El 2011, un 6,6% de les llars de Catalunya es va endarrerir en algun dels pagaments de la hipoteca o del lloguer durant els dotze mesos anteriors a l'entrevista. En termes de població, això representa un 8,2%, la qual cosa situa Catalunya entre els països de la UE-27 amb un major percentatge d'impagaments d'hipoteques o lloguers, només superat per Grècia (11,0%) i Irlanda (11,6%), i força per sobre de la mitjana de la UE-27 (4,0%) o de la del conjunt d'Espanya (3,9%) (gràfic 5.41.).

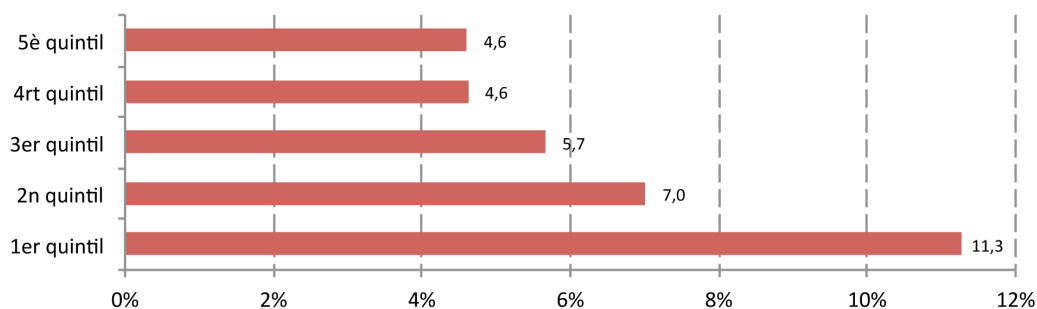
Gràfic 5.41. Població que s'ha endarrerit algun cop en el pagament de l'hipoteca o el lloguer durant els 12 mesos anteriors a l'enquesta, Catalunya i Europa, 2011. Percentatge

Font: (Catalunya) Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*; (resta països) EUROSTAT, *European Survey on Income and Living Conditions, 2011*

Tanmateix, a mesura que disminueix la renda de la llar, augmenta la probabilitat d'endarreriments en els pagaments. Aquest increment és més o menys lineal entre les llars del cinquè quintil (4,6%) i les del segon (7,0%), però entre les del primer quintil es produeix un salt amb un 11,3% de llars amb endarreriments en els pagaments (gràfic 5.42.).

Gràfic 5.42. Llars que s'han endarrerit algun cop en el pagament de la quota del lloguer o de la hipoteca de l'habitatge durant els 12 mesos anteriors a l'enquesta segons quintil de renda disponible total de la llar (amb factor inflactor), total llars de Catalunya 2011. Percentatge

NOTA: resten exclosos del càlcul els propietaris que no tenen quotes hipotecàries pendents.
Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*

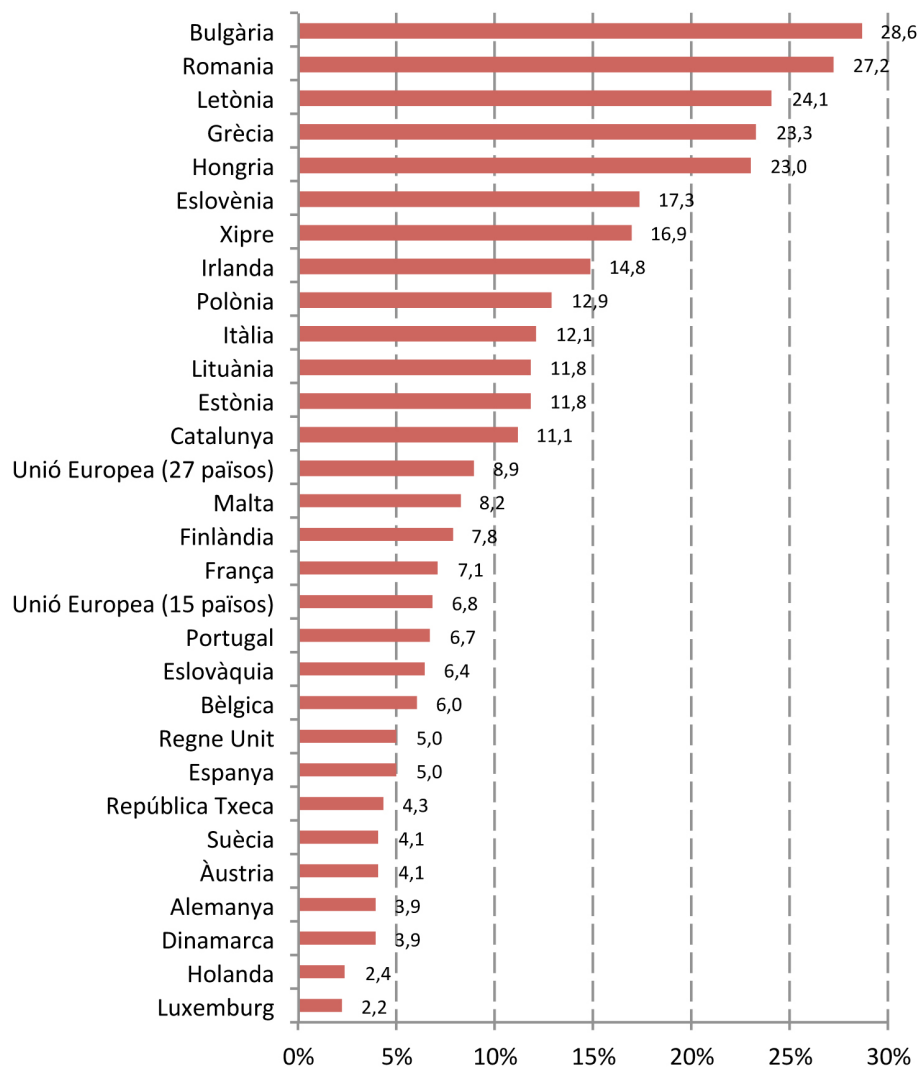
A tall individual també és possible constatar aquest lligam entre manca de recursos i major probabilitat d'endarreriment en els pagaments. Mentre que la mitjana d'endarreriments en el pagament del lloguer o la hipoteca se situa en el 8,2% de la població, entre aquelles persones amb una taxa de risc a la pobresa moderada, el percentatge puja fins al 17,2%, i si es tracta del llindar de pobresa extrema arriba fins al 22,6%.

El règim de tinença també influeix en la incidència dels endarreriments. Atès que moltes llars són propietàries del seu habitatge i no tenen pagaments pendents, aquest percentatge augmenta fins al 14,4% entre les llars propietàries d'habitatges a preu de mercat amb hipoteca, i fins al 12,1% entre les que viuen de lloguer a preu de mercat.

4.5 L'endarreriment en el pagament dels serveis i la pobresa energètica

L'escassetat de recursos de les llars també ha repercutit en el pagament dels serveis de l'habitatge. Segons l'ECVHP 2011, un 9,7% del total de llars es va endarrerir almenys un cop en el pagament d'aquests serveis al llarg dels dotze mesos anteriors a l'entrevista. En termes de població, aquest percentatge representa un 11,1%, xifra que col·loca Catalunya lleugerament per sobre de la mitjana de la UE-27 i força distant de majoria dels països més desenvolupats (gràfic 5.43.).

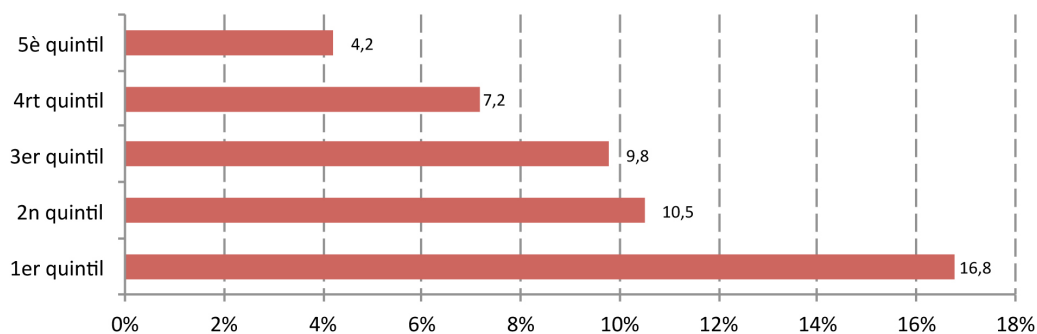
Gràfic 5.43. Població que s'ha endarrerit algun cop en el pagament dels serveis de l'habitatge durant els 12 mesos anteriors a l'enquesta, Catalunya i Europa, 2011. Percentatge

Font: (Catalunya) Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*; (resta països) EUROSTAT, *European Survey on Income and Living Conditions, 2011*

El risc d'endarreriments en el pagament dels serveis també augmenta amb la menor renda de la llar, molt especialment entre les llars del primer quintil, entre les quals el percentatge s'enfila fins al 16,8% (gràfic 5.44.).

Gràfic 5.44. Llars que s'han endarrerit algun cop en el pagament dels serveis de l'habitatge durant els 12 mesos anteriors a l'enquesta segons quintil de renda disponible total de la llar (amb factor inflactor), total llars de Catalunya 2011. Percentatge

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*

Igualment, entre la població amb risc de pobresa moderada i extrema, la probabilitat d'endarreriments en el pagament dels serveis arriba fins al 21,9% i el 28,1%, respectivament.

Però la manca de recursos econòmics no només causa més endarreriments en el pagament dels serveis, sinó que el replantejament dels pressupostos familiars també passa per una menor despesa en el consum dels serveis, encara que sigui a costa del confort dins l'habitatge. Un dels consums que s'acostuma a retallar o suprimir és el relacionat amb la calefacció durant els mesos freds. És el que es coneix com a pobresa energètica o *fuel poverty*⁵⁹ en el món anglosaxó i que, a més de la manca de recursos econòmics de la llar, depèn del preu de l'energia, del grau d'aïllament tèrmic de l'edifici, i del clima.

Més enllà del desconfort que implica patir fred a casa, molts estudis han constatat la relació d'aquest problema amb una major prevalença de malalties respiratòries i cardiovasculars, amb múltiples problemes de salut mental i, fins i tot, amb l'augment de la mortalitat,⁶⁰ bàsicament entre les persones grans (Taske et al., 2005; Bonnefoy, 2007; WHO, 2007, 2011; Marmot Review Team, 2011).

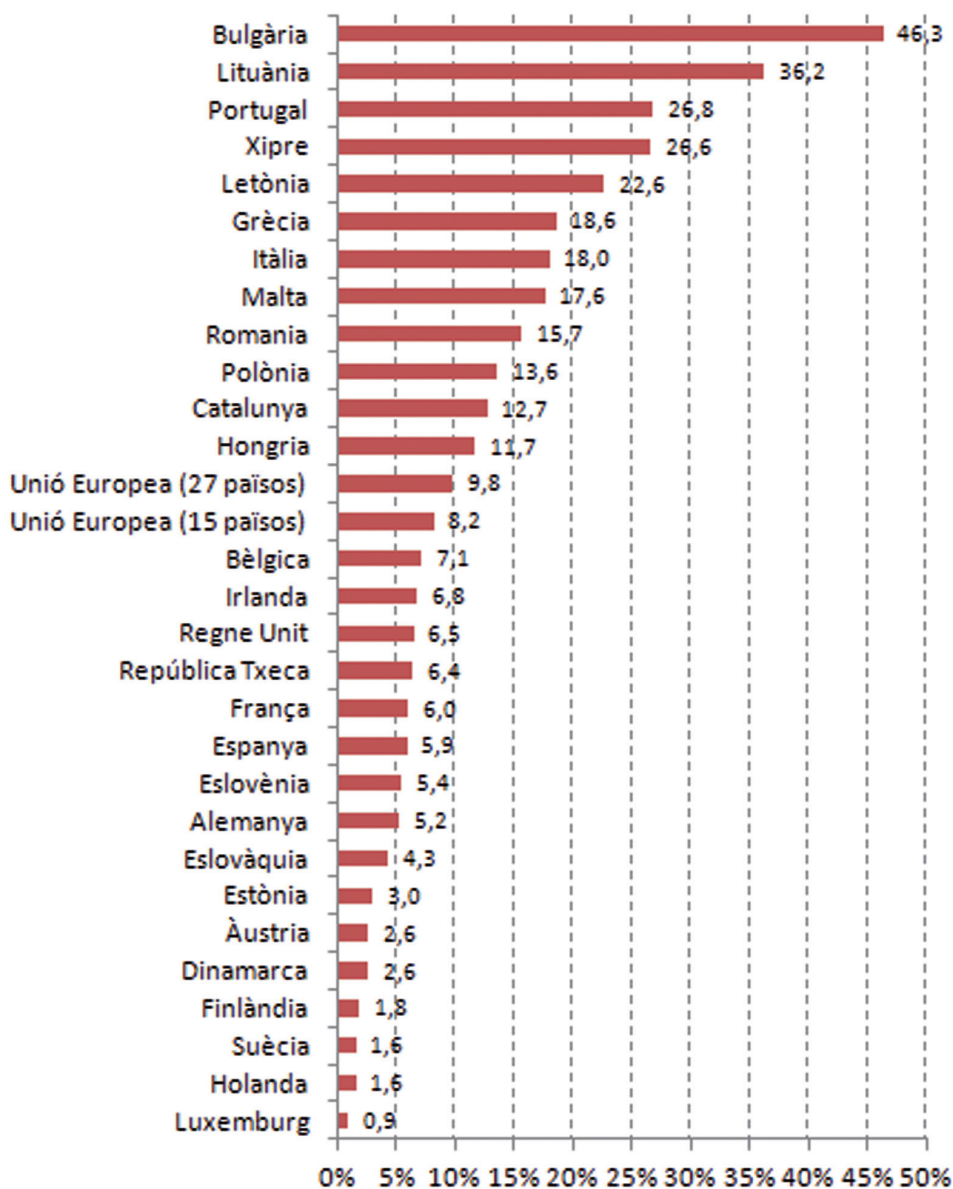
Malauradament, a Europa, la pobresa energètica s'està convertint en un problema social de primer ordre degut a tres grans motius: l'augment de llars en situació de risc de pobresa, l'augment dels preus de l'electricitat (gràfic 5.45.) i del gas de consum domèstic i l'elevada proporció d'habitatges antics construïts sense cap tipus de regulació tèrmica (EPEE Consortium, 2009).

⁵⁹ Al Regne Unit es considera que una llar es troba en situació de pobresa energètica si destina més del 10% dels seus ingressos a pagar el cost de la calefacció per tal de mantenir casa seva a una temperatura adequada durant els mesos freds (Marmot Review Team, 2011).

⁶⁰ És el que es coneix com a sobremortalitat o excés de mortalitat hivernal (*Excess Winter Deaths*, EWDs). D'acord amb un estudi sobre aquesta qüestió dut a terme a Anglaterra, el 40% d'aquesta sobremortalitat es deu a malalties cardiovasculars i un 33% a malalties respiratòries. Segons un altre estudi centrat en la EU 14, Portugal, Irlanda, Espanya i Grècia són els països que, per aquest ordre, tenen una sobremortalitat hivernal més elevada (Healy, 2003).

A Catalunya, segons l'ECVHP 2011, malgrat que tan sols un 0,9% de les llars declara viure en un edifici amb manca d'aïllament tèrmic, un 12,5% no pot mantenir el seu habitatge a una temperatura adequada durant l'hivern. En termes de població, aquesta manca de confort tèrmic a l'hivern afecta un 12,7% dels catalans i catalanes, percentatge superior a la mitjana del conjunt de la UE-27 (9,7%), però inferior al del grup de països que, amb més del 20% de població en situació de pobresa energètica, lidera Bulgària, seguit de Lituània, Portugal, Xipre i Letònia. Paradoxalment, en els països nòrdics, Àustria, Holanda i Luxemburg, on els hiverns són molt rigorosos, el percentatge es troba per sota del 3% (gràfic 5.45.).

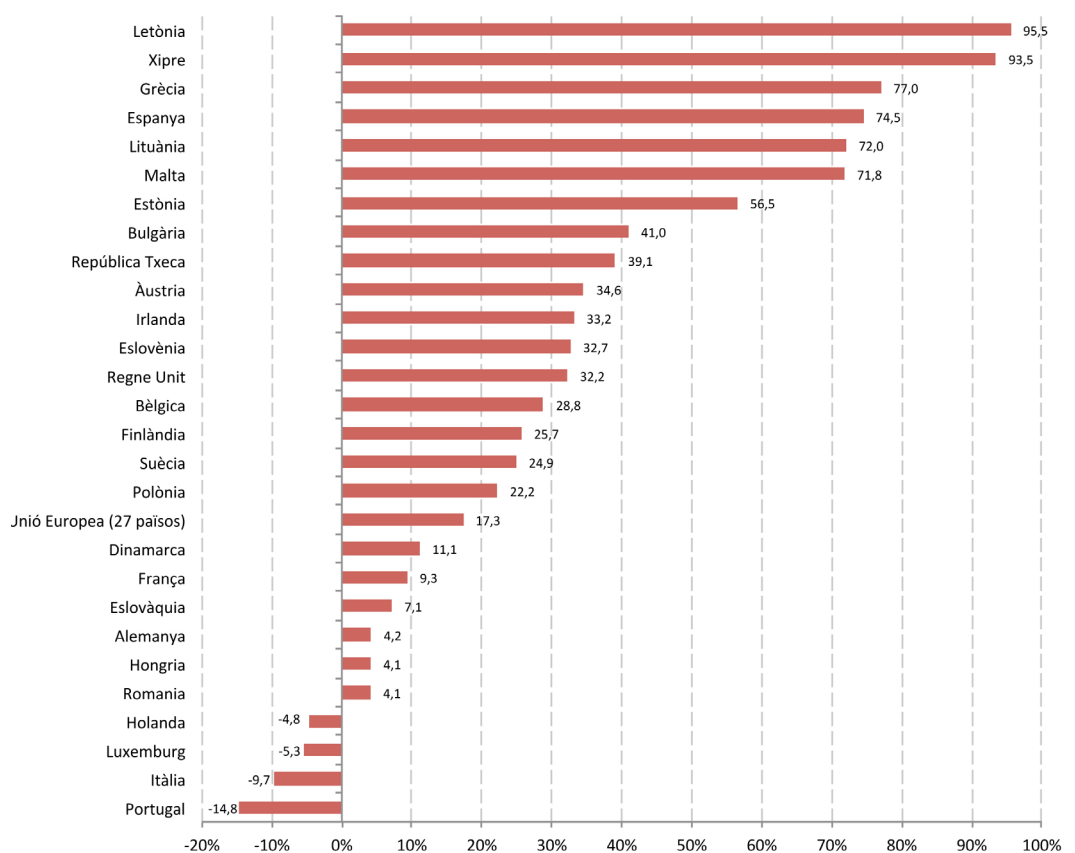
Gràfic 5.45. Població que no pot mantenir el seu habitatge a una temperatura adequada a l'hivern per motius econòmics, Catalunya i Europa, 2011. Percentatge

Font: (Catalunya) Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*; (resta països) EUROSTAT, *European Survey on Income and Living Conditions, 2011*

Aquesta major incidència de la pobresa energètica a Catalunya respecte de la mitjana de la UE-27, com dèiem, no solament es deu a la caiguda de la renda de moltes llars a causa de la crisi, sinó que també té el seu origen en l'augment del preu de l'energia. En el període 2007-2013, la factura de l'electricitat de consum domèstic va pujar a l'Estat espanyol, de mitjana, un 74,5%, un dels percentatges més alts de tot Europa i que, a més, quadruplica l'increment mitjà de la UE-27 durant el mateix període (17,3%) (gràfic 5.45.).

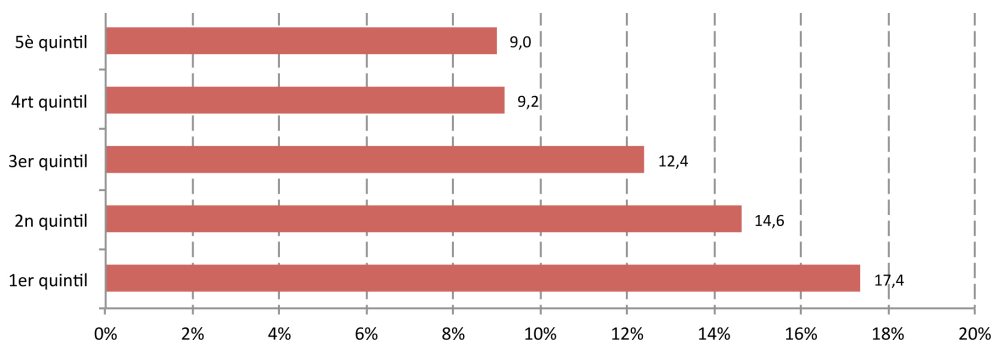
Gràfic 5.46. Variació del preu de l'electricitat (en euros KWh) d'ús domèstic, Europa, 2007-2013. Percentatge

NOTA: el preu considerat no inclou impostos, es refereix a la mitjana del primer semestre de cada any per a una llar amb un consum mitjà, d'entre 2.500 i 5.000 KWh l'any.
Font: Eurostat

Com en la resta de problemes residencials, la probabilitat de patir pobresa energètica s'incrementa entre aquelles llars amb menor renda (gràfic 5.47.) i entre aquells individus en situació de risc de pobresa moderada (un 19,3%) i extrema (un 21,0%). No obstant això, un percentatge considerable de llars amb unes rendes mitjanes i altes tampoc no poden mantenir el seu habitatge a una temperatura adequada a l'hivern..

Gràfic 5.47. Llars que no poden mantenir el seu habitatge a una temperatura adequada a l'hivern per motius econòmics segons quintil de renda disponible total de la llar (amb factor inflactor), total llars de Catalunya, 2011. Percentatge

Font: Idescat i IERIMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2006 i 2011*

El règim de tinença també influeix en el risc de patir pobresa energètica. Un 20,5% de les famílies que viuen de lloguer no poden mantenir el seu habitatge a una temperatura adequada a l'hivern. Aquesta major incidència es deu, d'una banda, a les pitjors condicions físiques del parc de lloguer, i, de l'altra, a uns recursos econòmics dels llogaters, per regla general, inferiors. En canvi, entre les llars propietàries del seu habitatge, només un 9,9% pateix pobresa energètica.

Aquest increment i generalització de la pobresa energètica també han estat detectats per diverses organitzacions del tercer sector (Taula d'Entitats del Tercer Sector Social de Catalunya, 2012). El 2013, un 57,8% de les persones amb habitatge ateses en els diferents programes d'ajuda social de Creu Roja Catalunya tampoc no podien mantenir la seva llar a una temperatura òptima i el seu perfil social s'havia eixamplat més enllà dels col·lectius tradicionalment afectats com, per exemple, les persones grans (Creu Roja Catalunya, 2013).

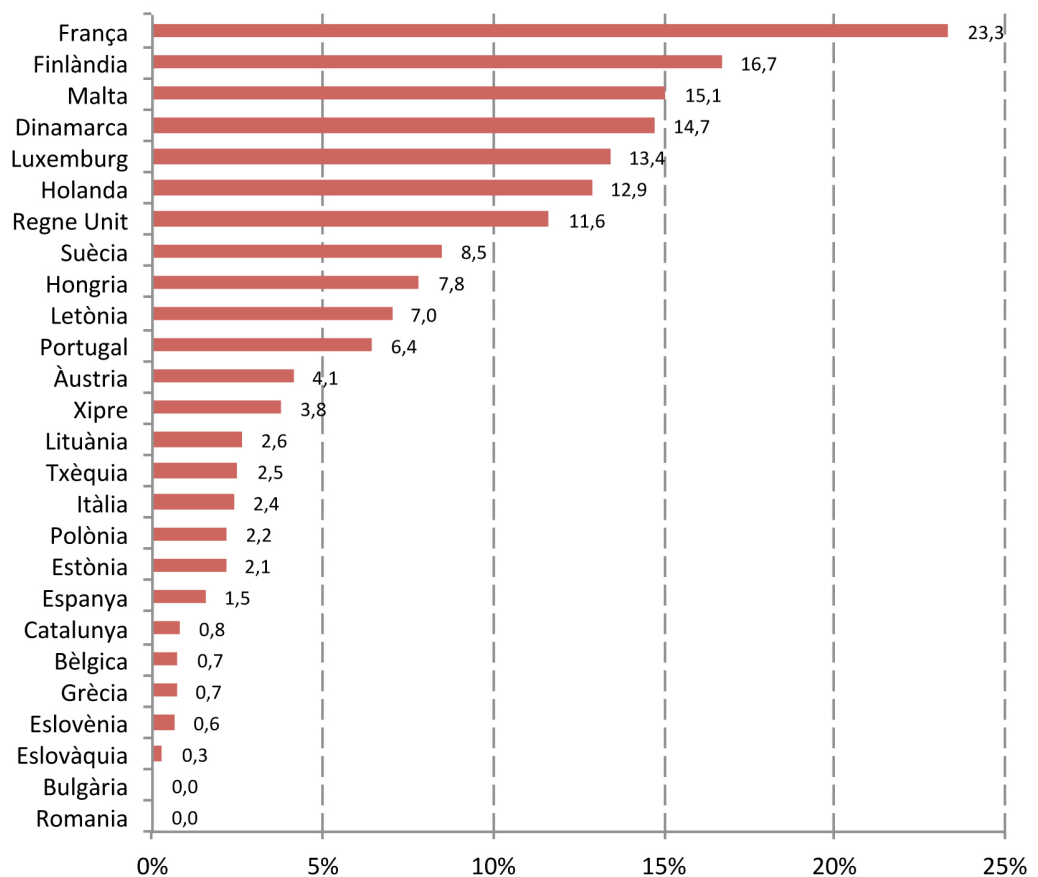
4.6 Els ajuts públics disponibles per al pagament del cost de l'habitatge

Des de la política d'habitatge, fonamentalment hi ha dos grans instruments amb els quals es pot ajudar les llars a accedir a un habitatge digne, adequat i econòmicament accessible. Per una banda, l'habitatge de lloguer social que, com hem vist abans, és mínim a Catalunya (gràfic 5.11.). L'altre són els anomenats ajuts a les persones, és a dir, totes aquelles prestacions econòmiques dirigides a cobrir parcialment o totalment les despeses relacionades amb l'habitatge.

D'acord amb l'ECVHP 2011, únicament un 0,8% de les llars rep algun tipus de prestació per aquest concepte, i, de mitjana, representa uns 1.831 euros l'any. Com hom pot imaginar, la repercussió d'aquest suport és molt reduïda en el conjunt de les llars de Catalunya, vistos els greus i nombrosos problemes econòmics que pateixen en relació amb l'habitatge.

En el context de la Unió Europea (gràfic 5.48.), Catalunya se situa al capdavall en el desenvolupament d'aquest sistema d'ajuts, i en només sis països aquests ajuts tenen una incidència menor en termes de població beneficiària: Bulgària i Romania, sense cap tipus de prestacions, Eslovàquia (0,3%), Grècia (0,7%) i Bèlgica (0,7%).

Gràfic 5.48. Població que rep ajuts públics per al pagament del cost del seu habitatge, Catalunya i Europa, 2011. Percentatge

Font: (Catalunya) Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*; (resta països) EUROSTAT, *European Survey on Income and Living Conditions, 2011*

5. Conclusions

La realitat residencial d'un país és el resultat de l'acció continuada i simultània de tots els actors involucrats en el fet residencial, però, fonamentalment està determinada per l'activitat de tres grans col·lectius: per les llars des del vessant de la demanda i com a usuàries dels habitatges; pels constructors, promotors i entitats financeres des de l'oferta residencial i el seu finançament, i pel sector públic com a responsable de la regulació de tots els actors, i del disseny i l'execució (directa o indirecta) de la política d'habitatge. Tot plegat és el que s'anomena sistema d'habitatge.

En el context d'Europa, el sistema d'habitatge català, d'una banda, presenta els trets característics dels sistemes d'habitatge dels països del sud d'Europa, amb un model d'estat del benestar mediterrani com, per exemple, Itàlia, Grècia, o Portugal. Algunes de les particularitats dels sistemes d'habitatge mediterranis són: una grandària de la llar (en nombre de membres) superior a la mitjana de la UE-27, un elevat pes de la propietat en detriment del lloguer i un escàs desenvolupament de la política d'habitatge, visible, entre altres aspectes, en la molt baixa proporció del lloguer social, en l'ímfim suport públic en prestacions per al pagament de l'habitatge o en l'elevada incidència de la pobresa energètica, tot i tractar-se de climes càlids.

Pel que fa a les condicions del parc d'habitatges, Catalunya es troba en una situació intermèdia, allunyada dels països més avançats en aquest àmbit, com Holanda, Alemanya, Eslovàquia, o els països nòrdics, però en millors condicions que determinats països de l'est d'Europa com Romania, Bulgària o les repúbliques bàltiques. En concret, les necessitats de rehabilitació del parc d'habitatges català es concentren sobretot en el segment de lloguer i en els edificis més antics, i fonamentalment giren al voltant de dos aspectes: la millora de l'equipament i les instal·lacions, especialment en matèria de calefacció a l'habitatge i d'ascensor a l'edifici en la tipologia plurifamiliar; i la solució de determinades patologies constructives, com les humitats i filtracions en els habitatges o els problemes estructurals.

Des d'una perspectiva estrictament econòmica, el sistema d'habitatge català pertanyeria, juntament amb Irlanda, Regne Unit, Holanda i Dinamarca, al grup de sistemes en situació de postbombolla. En aquests, per bé que el preu de l'habitatge està baixant, les llars realitzen un elevat esforç econòmic en termes d'ingressos de la llar per cobrir les despeses de l'habitatge, el percentatge de llars propietàries amb pagaments pendents és molt gran i moltes es troben en una situació de sobre-esforç econòmic, ja sigui pel retorn de la hipoteca o pel pagament del lloguer.

Ara bé, l'impacte de la crisi en les condicions de vida de la població és molt diferent entre aquests països. Dinamarca, Holanda, el Regne Unit i, en menor mesura, Irlanda són sistemes amb una política d'habitatge molt més desenvolupada, tal com reflecteix la seva històrica major despesa en aquesta matèria. En aquests països l'ampli parc de lloguer social de què disposen i el major sistema d'ajuts al pagament de les despeses de l'habitatge (principalment dirigit a les llars en lloguer) actuen com una xarxa de seguretat que permet garantir unes condicions residencials, en termes físics i econòmics, mínimament adequades a la major part de la població que es troba en situació de risc d'exclusió social.

Per contra, com dèiem, Catalunya és un exemple paradigmàtic del model d'estat de benestar mediterrani, i els ajuts públics en matèria d'habitatge i el parc de lloguer social són dels menors de tot Europa. El resultat d'aquesta combinació de bombolla immobiliària i mínima política d'habitatge ha estat demolidora. Des de l'esclat de la crisi, el nombre de llars amb greus dificultats econòmiques per cobrir els costos de l'habitatge ha crescut exponencialment. Tots els indicadors d'accessibilitat econòmica de l'ECVHP 2011 confirmen aquesta situació. En comparació amb el conjunt de països de

la Unió Europea, les llars catalanes que viuen en règim de lloguer són les que han de destinar un major percentatge dels seus ingressos a pagar l'habitatge. Així mateix, la incidència d'endarreriments en el pagament de la hipoteca o el lloguer, o la taxa d'esforç econòmic o el percentatge de llars en situació de sobre-esforç per raó de l'habitatge també se situen entre les més elevades de la UE-27. De fet, si analitzem conjuntament tots els indicadors d'accessibilitat econòmica i els de política d'habitatge, la crisi d'accessibilitat a l'habitatge de Catalunya és força més greu que la del conjunt d'Espanya i només és equiparable en el conjunt de la Unió Europea a la de Grècia.

Dins la societat catalana, les llars dels dos quintils de renda inferior i les persones per sota del llindar de pobresa moderada pateixen de forma especialment intensa aquesta crisi. Segons els seus indicadors d'accessibilitat econòmica, moltes d'aquestes llars es troben en una situació límit per continuar pagant els costos de l'habitatge, cosa que, a més, compromet la seva salut i la resta de despeses de la llar en aspectes tan bàsics com el menjar, la roba, el transport o l'educació. Davant l'absència d'un sistema públic d'ajuts al pagament de l'habitatge mínimament desenvolupat, és molt probable que en aquests casos el suport de familiars, d'amics i d'entitats del tercer sector sigui sovint un element decisiu per no perdre l'habitatge per impagament.

Des de la perspectiva de la política d'habitatge, la crisi ha provocat un canvi de paradigma. Durant la fase expansiva, el principal problema era l'augment del preu i, per tant, l'eixamplament de la demanda exclosa del mercat. Ara, però, amb la crisi ha agafat una dimensió diferent. Arran de l'augment de l'atur i de l'elevat nivell d'endeutament de les famílies, el principal problema és la creixent incapacitat de moltes llars per satisfer el cost del seu habitatge. A més, el segment de demanda exclosa del mercat segueix creixent, en aquest cas, no per l'increment de preus sinó per una disminució dels ingressos. Tot plegat ha reforçat l'habitatge com un eix de desigualtat social i, per la gravetat i dimensió de l'exclusió residencial, també està esdevenint un eix de desigualtat en matèria de salut. En bona lògica, aquest canvi de paradigma hauria de tenir resposta en un enfocament diferent de la política d'habitatge, ja que, sense mesures legislatives i econòmiques coherents amb la magnitud de l'exclusió residencial d'avui, és molt probable que aquesta crisi residencial evolucioni cap a una fractura social de tipus estructural que romangui més enllà de la crisi econòmica mateixa.

6. Bibliografia

Baker, M.; McNicholas, A.; Garrett, N.; Jones, N.; Stewart, J.; Koberstein, V.; Lennon, D. (2000). "Household Crowding: A Major Risk Factor for Epidemic Meningococcal Disease in Auckland Children". *Paediatric Infectious Disease Journal*, 19 (10), p. 983-990.

Baker, M.; Zhang, J.; Howden-Chapman, P.; Blakely, T.; Saville-Smith, K.; Crane, J. (2006). Housing, crowding and health study: characteristics of cohort members and their hospitalisations. *Interim report. Wellington: He Kainga Oranga/Housing and Health Research Programme.*

Bonnefoy, X. (2007). "Inadequate housing and health: an overview", *International Journal of Environment and Pollution*, 30 (3/4), p. 411-429.

Bosch Meda, J. (2008). "Integració i mobilitat residencial de la població immigrada a Catalunya". A Fundació Jaume Bofill-Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona (ed.) *Les condicions de vida de la població immigrada a Catalunya*. Barcelona: Editorial Mediterrània, p. 107-135.

Burgard, S. A.; Seefeldt, K. S.; Zelner, S. (2012). "Housing instability and health: Findings from the Michigan recession and recovery study". *Social Science & Medecine*, 75, p. 2.215-2.224.

Campbell, H. L. i McFadden, J. R. (2006). "Healthy living: Housing affordability and its impact on family Health". *Journal of Family and Consumer Sciences*, 98 (4), p. 49-51.

Cardoso, M. R.; Cousens, S. N.; Góes Siqueira, L. F.; Alves, F. M.; D'Angelo, L. A. (2004). "Crowding: Risk Factor or Protective Factor for Lower Respiratory Disease in Young Children?". *BMC Public Health*, 4 (19), p. 19-26.

Center for Housing Policy (2005). *Something's Gotta Give: Working Families and the Cost of Housing*. Washington, DC: Center for Housing Policy.

Center for Housing Policy (2006). *A Heavy Load: The Combined Housing and Transportation Burdens of Working Families*. Washington, DC: Center for Housing Policy.

CIHI (2004). *Housing and Population Health. The State of Current Research Knowledge*. Ottawa: Canadian Institute for Health Information.

Creu Roja Catalunya (2013). *Habitatge i col·lectius vulnerables. 5è estudi de l'Observatori de Vulnerabilitat Creu Roja a Catalunya*. Barcelona: Creu Roja Catalunya.

Cummins, R.; Woerner, J.; Tomy, A.; Gibson, A.; Knapp, T. (2006). *The wellbeing of Australians: Mortgage payments and home ownership (Australian Unity Wellbeing Index, Survey 16. Part A: The report)*. Melbourne: Australian Centre on Quality of Life.

Dunn, J.; Hayes, M.; Hulchanski, D.; Hwang, S.; Potvin, L. (2004). "Housing as a socio-economic determinant of health: A Canadian research framework". A.P. Howden-Chapman i P. Carroll (ed.) *Housing and health: Research, policy and innovation*. Wellington: Steele Roberts Ltd., p. 12-39.

Dunn, J. R. (2002). "Housing and inequalities in health: A study of socioeconomic dimensions of housing and self-reported health from a survey of Vancouver residents". *Journal of Epidemiology and Community Health*, 56, p. 671-681.

EPEE Consortium (2009). *Tackling Fuel Poverty in Europe. Recommendations Guide for Policy Makers*. September 2009. European Fuel Poverty and Energy Efficiency project (EPEE).

Evans, G. (2003). "The built environment and mental Health". *Journal of Urban Health*, 80 (4), p. 536-555.

Evans, G.; Wells, N.; Moch, A. (2003). "Housing and mental health: A review of the evidence and a methodological and conceptual critique". *Journal of Social Issues*, 59 (3), p. 475-500.

Generalitat de Catalunya (2005). *Informe sobre el sector de l'habitatge a Catalunya, Any 2004*. Barcelona: Departament de Medi Ambient i Habitatge, Direcció General d'Habitatge.

Generalitat de Catalunya (2007). *Informe sobre el sector de l'habitatge a Catalunya, Any 2006*. Barcelona: Departament de Medi Ambient i Habitatge, Direcció General d'Habitatge.

Generalitat de Catalunya (2008). *Informe sobre el sector de l'habitatge a Catalunya, Any 2007*. Barcelona: Departament de Medi Ambient i Habitatge, Secretaria d'Habitatge.

Generalitat de Catalunya (2009). *Informe sobre el sector de l'habitatge a Catalunya, Any 2008*. Barcelona: Departament de Medi Ambient i Habitatge, Secretaria d'Habitatge.

Generalitat de Catalunya (2010). *Informe sobre el sector de l'habitatge a Catalunya, Any 2009*. Barcelona: Departament de Medi Ambient i Habitatge, Secretaria d'Habitatge.

Generalitat de Catalunya (2011). *Informe sobre el sector de l'habitatge a Catalunya, Any 2010*. Barcelona: Departament de Territori i Sostenibilitat, Secretaria d'Habitatge i Millora Urbana.

Generalitat de Catalunya (2012). *Informe sobre el sector de l'habitatge a Catalunya, Any 2011*. Barcelona: Departament de Territori i Sostenibilitat, Secretaria d'Habitatge i Millora Urbana.

Gibson, M.; Petticrew, M.; Bambra, C.; Sowden, A.; Wright, K.; Whitehead, M. (2011). "Housing and health inequalities: a synthesis of systematic reviews of interventions aimed at different pathways linking housing and Health". *Health & Place*, 17 (1), p. 175-184.

Gray, A. (2001). *Definition of Crowding and the Effects of Crowding on Health: a Literature Review*. Wellington: Gray Matter Research Ltd.

Guzman, C.; Bhatia, R.; Durazo, C. (2005). *Anticipated Effects of Residential Displacement on Health: Results from Qualitative Research. Research Summary*. San Francisco: San Francisco Department of Public Health and South of Market Community Action Network.

Healy, J. D. (2003). "Excess winter mortality in Europe: a cross country analysis identifying key risk factors". *Journal of Epidemiology and Community Health*, 57, p. 784-789.

Howden-Chapman, P.; Matheson, A.; Crane, J.; Viggers, H.; Cunningham, M.; Blakely, T.; Cunningham, C.; Woodward, A.; Saville-Smith, K.; O'Dea, D.; Kennedy, M.; Baker, M.; Waipara, N.; Chapman, R.; Davie, G. (2007). "Effect of insulating existing houses on health inequality: cluster randomised study in the community". *BMJ*, 334 (7.591), p. 460-464.

Howden-Chapman P. (2002). "Housing and inequalities in Health". *Journal of Epidemiology and Community Health*, 56, p. 645-646.

Jacobs, D. E.; Wilson, J.; Dixon, S.; Smith, J.; Evens, A. (2009). "The Relationship of Housing and Population Health: A 30-Year Retrospective Analysis". *Environmental Health Perspectives*, 117 (4), p. 597-604.

Joint Center for Housing Studies (2006). *The State of the Nation's Housing 2006*. Cambridge, MA: Joint Center for Housing Studies of Harvard University.

Laino, E. i Pittini, A. (2011). *Housing Europe Review 2012. The nuts and bolts of European social housing systems*. Brussels: CECODHAS Housing Europe.

Lepore, S. J.; Evans, G. W.; Palsane N. (1991). "Social Hassles and Psychological Health in the Context of Chronic Crowding". *Journal of Health and Social Behavior*, 32 (4), p. 357-367.

Marmot Review Team (2011). *The Health Impacts of Cold Homes and Fuel Poverty*. London: Marmot Review Team & Friends of the Earth.

ODPM (2004). *The Impact of Overcrowding on Health & Education: A Review of Evidence and Literature*. Londres: Office of the Deputy Prime Minister.

OECD (2013). *OECD Economic Outlook* No. 93. París: OECD Publishing.

Pevalin, D. J. (2009). "Housing repossessions, evictions and common mental illness in the UK: results from a panel study". *Journal of Epidemiology and Community Health*, 63, p. 949-951.

Pollack, C. E. i Lynch, J. (2009). "Health status of people undergoing foreclosure in the Philadelphia region". *American Journal of Public Health*, 99, p. 1.833-1.839.

Pollack, C. E.; Griffin, B. A.; Lynch, J. (2010). "Housing affordability and health among homeowners and renters". *American Journal of Preventive Medicine*, 39 (6), p. 515-521.

Sandel, M. i Wright, R. J. (2006). "Child health series: When home is where the stress is: Expanding the dimensions of housing that influence asthma morbidity". *Arch DisChild*, 91, p. 942-948.

Taske, N.; Taylor, L.; Mulvihill, C.; Doyle, N. (2005). *Housing and public health: a review of reviews of interventions for improving health. Evidence Briefing NICE*. Londres: Health Development Agency.

Taula d'Entitats del Tercer Sector Social de Catalunya (2012). *La pobresa energètica a Catalunya. Situació actual i propostes d'acció. Dossiers del Tercer Sector*, núm. 23, febrer de 2012. Barcelona: Taula d'Entitats del Tercer Sector Social de Catalunya.

Taylor, M.; Pevalin, D.; Todd, J. (2007). "The psychological costs of unsustainable housing commitments". *Psychological Medicine*, 37, p. 1.027-1.036.

WHO (2007). *Social inequalities and their influence on housing risk factors and health. A data report based on the WHO LARES database*. Copenhagen: World Health Organization, Regional Office for Europe.

WHO (2011). *Environmental burden of disease associated with inadequate housing. A method guide to the quantification of health effects of selected housing risks in the WHO European Region*. Copenhagen: World Health Organization, Regional Office for Europe.

Yates, J. i Milligan, V. (2007). *Housing affordability: A 21st century problem*. National research venture 3: Housing affordability for lower income Australians. AHURI Final Report No. 105. Sydney: Australian Housing and Urban Research Institute, AHURI.

Capítol 6

DINÀMIQUES DE METROPOLITANITZACIÓ: ÚS I INTEGRACIÓ DEL TERRITORI

Màrius Domínguez
Universitat de Barcelona

1. Introducció

A començament dels anys 2000 tres dinàmiques complementàries eren rellevants en l'estudi de l'articulació del territori (Nel·lo, 2002): la dispersió de la població i les activitats pel territori, la creixent integració de l'espai per l'expansió i l'extensió de les xarxes de relació urbana, i l'especialització funcional i social de cada un dels municipis. L'edició de l'any 2006 de l'Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població (ECVHP), per la seva banda, va mostrar que aquestes dinàmiques territorials es consolidaven i va aportar una radiografia acurada de les condicions de vida i hàbits d'una població que havia experimentat importants canvis en la seva composició en el període 2000-2006 per les conseqüències de l'entrada de població immigrada dels països no comunitaris a Catalunya. Aquest fenomen s'havia diversificat i estès de forma ràpida per tot el territori català.

Aquesta darrera edició de l'ECVHP ens ha de permetre incidir en els trets que descriuen la mobilitat residencial i les dinàmiques de metropolitanització en un context de dispersió de la població pel territori i, sobretot, aportar elements d'anàlisi i de reflexió de com s'estan modulant les dinàmiques espacials a conseqüència de la gran crisi econòmica que es va desencadenar al final de l'any 2008. Podem parlar de desacceleració o paralització d'algunes dinàmiques espacials característiques de l'etapa de precrisi per donar-ne pas a unes altres? O bé emergeixen fenòmens nous en la mobilitat residencial i quotidiana, en l'ús i integració del territori, que poden donar lloc a una nova fase en el funcionament i en l'extensió metropolitana?

Els canvis residencials dels darrers anys s'han caracteritzat per una redistribució selectiva de la població a la metròpolis i han donat lloc, entre altres factors, a àrees socioresidencials diferenciades (Costa i Porcel, 2013). La conjuntura actual, que segurament intervé en el volum de la mobilitat residencial, en els motius d'aquests moviments i en el perfil sociodemogràfic de la població que canvia de residència, és molt possible que dilueixi algunes diferències entre àrees —sobretot les característiques demogràfiques— i que desdibuixi el mapa precedent de la segregació socioresidencial.

El procés de metropolitanització —entès com la progressiva interdependència dels llocs i territoris— ha estat un dels elements més destacats en la descripció del territori català en els darrers vint anys. Aquest procés s'ha anat eixamplant cada cop més en el territori i, descrit com una taca d'oli, ha anat ocupant més activitats quotidianes dels ciutadans, d'accés als béns i serveis i de les seves xarxes de sociabilitat. En aquest sentit, les anàlisis que es presenten intentaran respondre fins en quin punt les pautes actuals de la mobilitat residencial i quotidiana poden dibuixar-nos una consolidació de les pautes de metropolitanització anteriors o bé una incipient modificació de l'àmbit funcional metropolità i, per tant, una extensió o contracció dels seus límits.

Abans, però, cal advertir que les dades d'enquesta presenten una limitació important en l'anàlisi de les dinàmiques territorials que prové de la dificultat d'obtenir resultats significatius (ateses les restriccions que suposa la limitació del seu abast territorial i per la grandària mostral) per àmbits administratius, a escala municipal o de barri, a fi de poder disposar, així, d'una radiografia més precisa de les dinàmiques territorials i de mobilitat i també de la caracterització de zones socioresidencials.

2. L'ús de l'espai: la mobilitat residencial i les dinàmiques de metropolitanització

2.1 Mobilitat residencial

L'assentament de la població en el territori català, la localització de les activitats econòmiques així com la dels serveis i del lleure són els aspectes rellevants que ens aproximen a l'ús que els habitants fan del seu espai de vida.

En relació amb la mobilitat residencial, les darreres dues edicions de l'ECVHP ja mostraven unes pautes en què el territori metropolità havia consolidat el seu dinamisme i la seva integració i s'havia configurat com un únic espai de migracions intrametropolitanes (Nel·lo, 2010). Tanmateix, a la resta de Catalunya s'havien consolidat diverses àrees metropolitanes com espais integrats i interdependents en els espais de vida dels seus habitants (Garcia i Muñiz, 2007).

Taula 6.1. Origen geogràfic segons àmbits territorials locals de la província de Barcelona i Catalunya, 2006, 2011. Percentatge

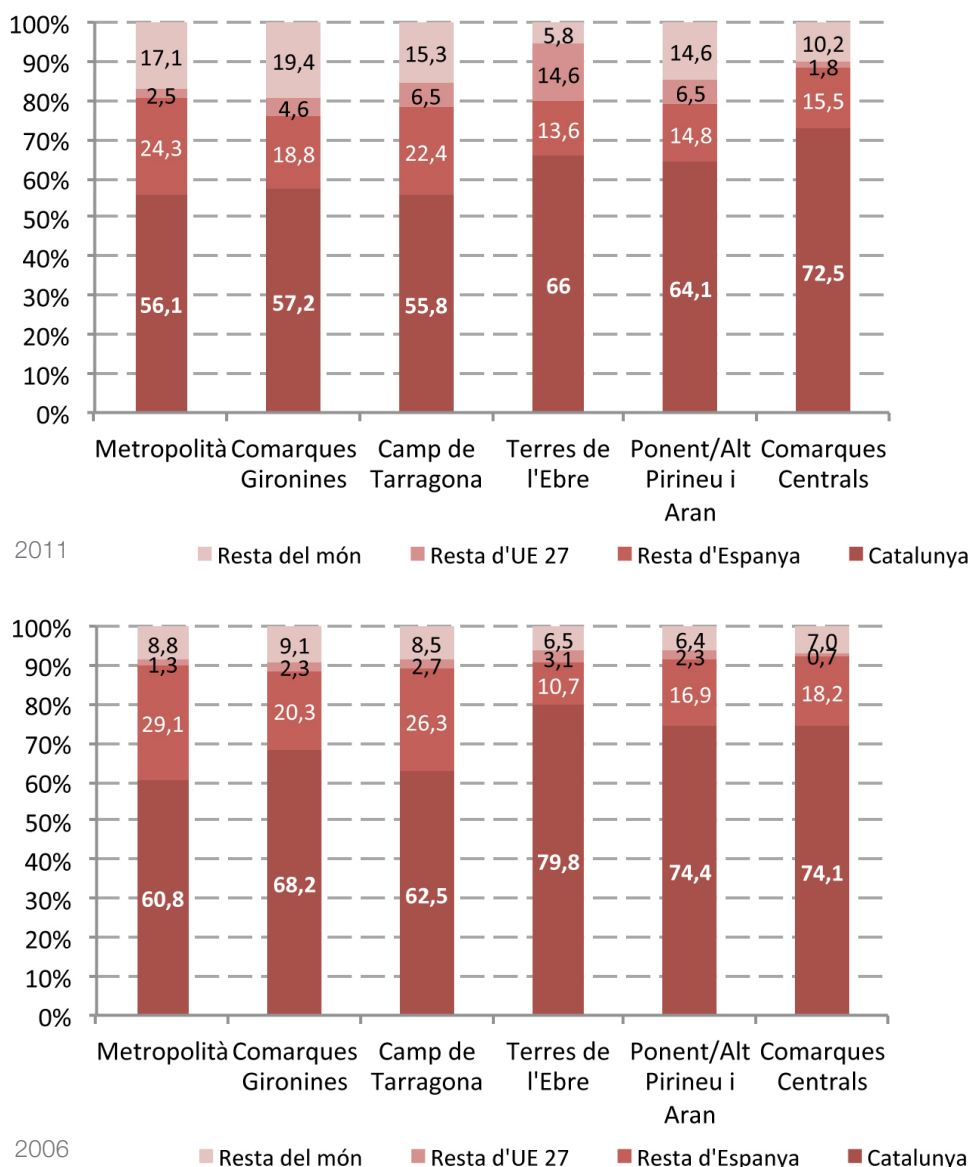
2011	Barcelona	Resta AMB	Resta RMB	Resta província Barcelona	Resta Catalunya	Total
Catalunya	53,4	52,5	61,9	72,5	59,3	58,0
Resta d'Espanya	22,8	27,1	23,3	15,4	18,5	22,2
Resta d'UE 27	3,4	1,6	2,5	1,7	6,6	3,5
Resta del món	20,4	18,8	12,4	10,4	15,6	16,3
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
2006	Barcelona	Resta AMB	Resta RMB	Resta província Barcelona	Resta Catalunya	Total
Catalunya	64,0	55,6	62,5	73,2	69,4	63,7
Resta d'Espanya	23,8	34,4	29,3	19,0	20,1	26,2
Resta d'UE 27	1,4	1,4	1,1	0,7	2,4	1,6
Resta del món	10,8	8,6	7,1	7,0	8,1	8,5
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2006 i 2011*

Parlar de les mobilitats residencials obliga a prestar atenció, en primer lloc, a l'impacte que ha tingut en el territori català la intensificació de l'arribada de població estrangera en els darrers anys. Les dades sobre l'origen geogràfic (taula 6.1.) posen de manifest que el 16,3% de la població procedeix de la resta del món i que, consegüentment, es dobla gairebé el percentatge que s'observava en l'edició del 2006. Barcelona ciutat i la resta de l'Àrea Metropolitana de Barcelona mantenen la seva condició de portes d'entrada i primer assentament d'aquesta població, per la qual cosa mostren un més alt volum de població estrangera.

Ara bé, d'aquesta concentració inicial, l'anàlisi per àmbits territorials mostra com les pautes de residència de la població estrangera s'han diversificat, en els darrers anys, en el territori i en les zones més allunyades de l'àrea metropolitana i les menys poblades de Catalunya. Si bé el perfil general és que Barcelona és un dels principals territoris receptors de població estrangera, on un 20,4% dels seus residents tenen com a origen la resta del món, el volum d'aquesta població a la resta de l'AMB, amb un 18,3%, i, sobretot, de la resta de Catalunya, amb un 15,6%, no està molt allunyat d'aquesta dada.

Gràfic 6.2. Origen geogràfic segons el àmbits del pla territorial de Catalunya. 2006, 2011. Percentatge

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2006 i 2011*

Aquesta extensió i la diversificació territorial de què parlem encara és fa més visible si s'analitza segons els àmbits del Pla territorial de Catalunya. Les dades del gràfic 6.2., l'origen geogràfic dels residents per àmbits territorials més petits per a la resta de Catalunya, mostra com les comarques gironines, el Camp de Tarragona i l'àmbit de Ponent-Alt Urgell-Vall d'Aran han rebut un important volum de població estrangera, molt proper al que ha significat per a l'àmbit metropolità. Tot i que Barcelona és la ciutat que més

ha absorbit la població estrangera, el tipus d'assentament d'aquesta metròpoli mostra una dispersió cada cop més clara per tot el territori català que respon a una concentració en els sistemes urbans. A més, la comparativa entre les dues edicions de l'enquesta fa palès que l'augment de població estrangera ha anat acompanyat per un assentament en tot el territori català.

Taula 6.3. Any d'arribada a Catalunya segons els àmbits territorials locals de la província de Barcelona i Catalunya, 2011. Percentatge

	Barcelona	Resta AMB	Resta RMB	Resta província Barcelona	Resta Catalunya	Total
Nascut a Catalunya	53,4	52,5	61,8	72,5	59,3	58,0
Abans de 1961	8,7	6,4	6,8	5,2	4,2	6,4
Entre 1961-1980	11,7	17,2	13,9	9,0	10,0	12,8
Entre 1981-2000	5,5	9,2	7,0	3,1	7,5	7,0
Entre 2001-2006	10,8	9,1	7,2	7,5	12,6	9,9
Entre 2007-2011	9,9	5,7	3,1	2,7	6,3	6,0
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

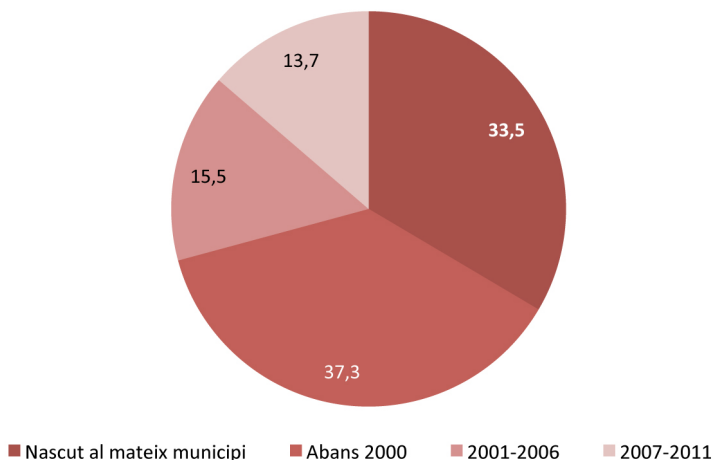
Font: Idescat i IERIMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2006 i 2011*

Cal, però, matisar aquest primer resultat analitzant les tendències que s'observen si es té en compte l'any d'arribada a Catalunya. De l'anàlisi de l'any d'arribada de la població a Catalunya (taula 6.3.) es desprèn que un 15,9% dels residents van arribar a Catalunya després de l'any 2000, fonamentalment nascuts fora d'Espanya. En l'edició de l'ECVHP 2011, en ple context de crisi econòmica, ja es visualitza un primer fre al fenomen de la immigració. Les persones nouvingudes a Catalunya en els darrers cinc anys, des del 2007 fins al 2012, se situen en un 6,0%, gairebé 4 punts percentuals per sota d'aquelles persones nouvingudes a Catalunya en el període 2001-2006.⁶¹ Sobretot es fa palesa una disminució de població nouvinguda en els darrers anys, cada cop més accentuada quan ens anem allunyant de la ciutat de Barcelona. La resta de la Regió Metropolitana de Barcelona, la resta de la província de Barcelona i la resta de Catalunya gairebé redueixen a la meitat el percentatge de nouvinguts en el període 2007-2011 si es compara amb el període 2001-2006. Per tant, en tots els àmbits territorials i totes les àrees metropolitananes de Catalunya, a excepció de Barcelona ciutat, es redueix de forma espectacular l'afluència de les persones nouvingudes. Per contra, Barcelona, amb tan sols una disminució d'un 1,0%, manté gairebé el mateix volum de persones nouvingudes durant els darrers cinc anys.

Així, doncs, la comparativa entre els dos darrers períodes temporals continua mostrant com Barcelona ciutat i els municipis metropolitanans més pròxims de la primera corona són la porta d'entrada i de primer assentament de la població estrangera. I això és així perquè la població estrangera en els principals nuclis urbans troba una major amplitud del mercat de l'habitatge, més facilitats del transport públic i més proximitat de les xarxes familiars (Bayona i Gil, 2008). En un segon moment d'assentament d'aquesta població, es passa a una dispersió més pròxima a l'àmbit metropolità, i en darrer lloc el moviment s'estén a la resta del territori català. Cal notar que dels nouvinguts en el període 2001-2006, ara un 12,6% resideix a la resta de Catalunya.

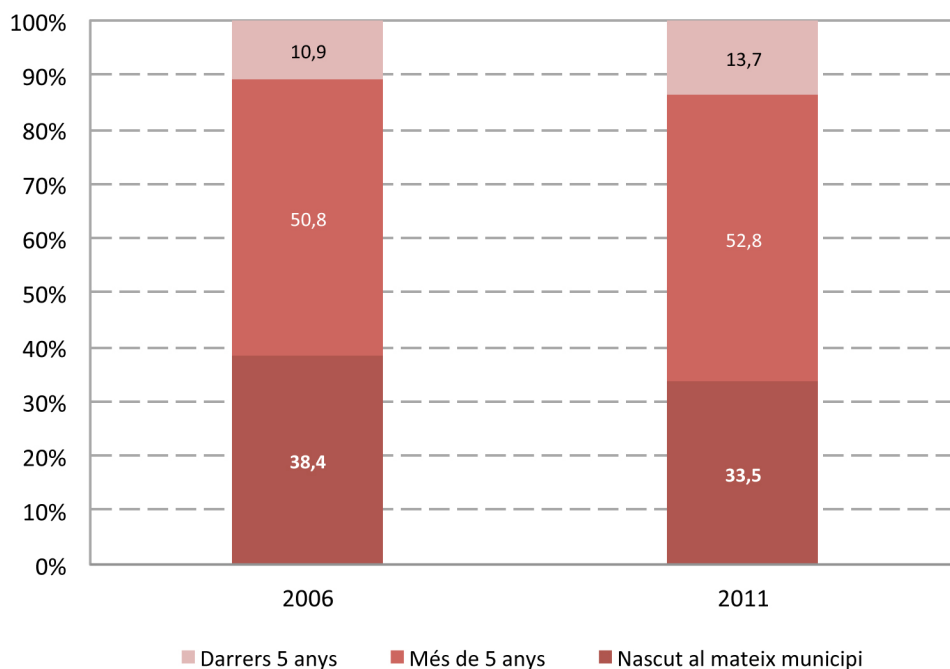
⁶¹ S'han establert els períodes 2001-2006 i 2007-2011 ja que són els períodes entre les diverses edicions de l'ECVHP.

Gràfic 6.4.1. Any d'arribada al municipi de residència, Catalunya, 2011. Percentatge

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2011*

Gràfic 6.4.2. Any d'arribada al municipi de residència, Catalunya, 2011 i 2006. Percentatge

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2006 i 2011*

Si s'amplia la perspectiva, tenint en compte els moviments residencials de tota la població, la comparativa de les dades de les dues darreres edicions de l'ECVHP mostra l'augment dels canvis de residència, tant si es tenen en compte els canvis de residència de municipi com els canvis de residència d'habitatge. Els canvis residencials que impliquen canvi de municipi (gràfic 6.4.2.) continuen augmentant a Catalunya en 2011, ja que el 66,5% de la població ha canviat de municipi de residència, cinc punts percentuals més que la que s'observava el 2006. Tot i aquest augment entre les dues edicions de l'enquesta, cal tenir en compte que, tal com es destaca en altres estudis a partir de dades censals i padronals (Marmolejo, 2010), la mobilitat residencial intrametropolitana a la província de Barcelona va augmentar significativament en el període 2002-

2007: 172.000 persones van canviar de municipi per any, un 53% més que durant el període 1997-2001. Aquest increment no és sorprenent, ja que va estar fortament vinculat al dinamisme del mercat immobiliari i a la important arribada de població estrangera. Juntament amb la incidència de la major mobilitat residencial de la població estrangera, aquests augments espectaculars fins al 2007 van anar acompanyats de l'aparició de noves àrees residencials en les perifèries de les ciutats, de l'oferta de nou habitatge més enllà dels límits municipals dels centres urbans i de l'ampliació dels espais de vida de la població, que cada cop separava més el lloc de residència del lloc de treball (Pujadas i Prats, 2011).

Taula 6.5. Any d'arribada a Catalunya segons àmbits del Pla territorial de Catalunya, 2011. Percentatge.

	Metropolità	Comarques Gironines	Camp de Tarragona	Terres de l'Ebre	Ponent/Alt Pirineu i Aran	Comarques Centrals	Total
Nascut a Catalunya	56,1	57,3	55,7	65,7	64,1	72,6	58,0
Abans de 1961	7,3	4,1	4,0	2,9	5,5	5,0	6,3
Entre 1961-1980	14,2	10,8	13,4	8,2	4,6	9,4	12,8
Entre 1981-2000	7,2	8,3	7,4	7,2	6,8	3,0	7,0
Entre 2001-2006	9,0	14,8	11,1	12,6	11,2	7,4	9,8
Entre 2007-2011	6,2	4,6	8,2	3,4	7,8	2,6	6,0
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

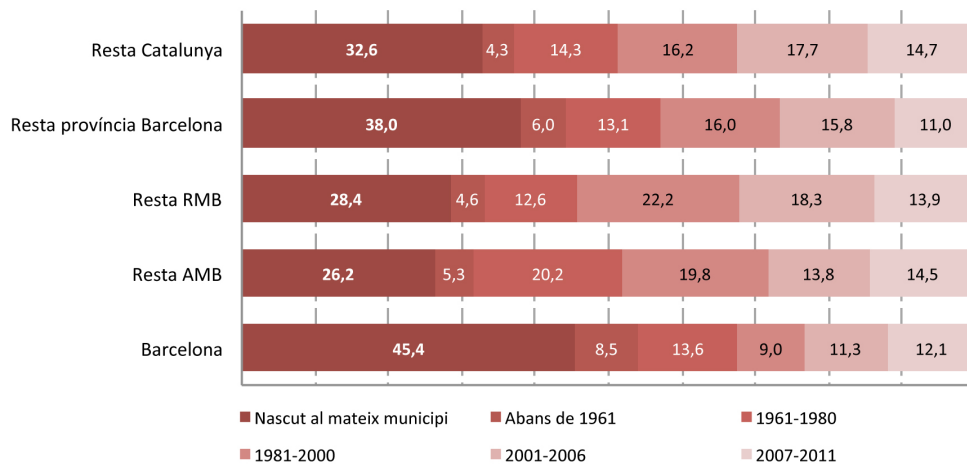
Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2006 i 2011*.

Tot i que la comparativa entre les dues edicions de l'ECVHP mostra l'augment dels canvis residencials més recents (en els darrers cinc anys), l'anàlisi en el 2011, tenint en compte l'any d'arribada al municipi de residència, permet comprovar una certa desacceleració d'aquests canvis: un 15,5% va arribar al municipi entre el 2001 i el 2006 i un 13,7% entre el 2007 i el 2011.⁶² Així, doncs, l'impacte de la crisi econòmica es fa visible en la caiguda de les xifres de la migració interior (canvis de municipis de residència), després d'augmentos molt importants el 2006.

Caldrà aprofundir si aquesta tendència es manté amb una desacceleració creixent o fins i tot amb una frenada a partir de l'any 2008. Més enllà de la desacceleració produïda aquests darrers cinc anys, les dades del 2011, per qüestions mostrals, no ens permeten tenir elements clars per comprovar aquesta hipòtesi, i per tant caldrà analitzar en edicions posteriors si la mobilitat residencial disminueix, sigui per reducció de la capacitat adquisitiva dels individus o per una disminució de grups de població entre els quals, a causa del cicle vital o migratori, hi sol haver més demanda d'habitatge, en concret, població jove amb necessitats de treball i habitatge que emigra a altres països o que en té previsió, i població immigrada que retorna als països d'origen.

⁶² Cal advertir que les dades de l'edició de l'ECVHP del 2006 encara no van recollir plenament el gran impacte de la mobilitat residencial que estava tenint lloc en aquells anys. És en l'edició actual del 2011 on, d'una banda, s'observa encara la part final d'aquell procés i, de l'altra, l'inici de la seva desacceleració a partir de la crisi econòmica. Per aquest motiu, l'anàlisi es durà a terme a partir de les dades de l'edició del 2011 però separant els períodes temporals 2001-2006 i 2007-2011.

Gràfic 6.6. Any d'arribada al municipi de residència segons els àmbits territorials locals de la província de Barcelona i Catalunya, 2011. Percentatge

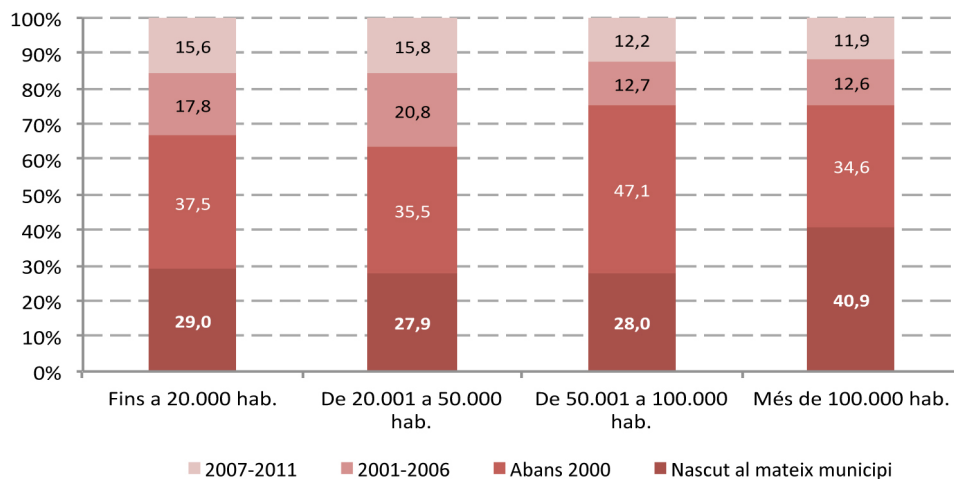

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2006 i 2011*

Ara bé, el que caldria preguntar-nos és en quins territoris els primers anys d'un context de crisi econòmica han impactat de forma més rellevant en els moviments residencials que suposen canvi de municipi. En primer lloc, el que cal destacar és la important contenció residencial que s'observa (gràfic 6.6.) a la ciutat de Barcelona, el 45,4% dels seus habitants hi va néixer, percentatge significativament superior a la resta de territoris, i més específicament gairebé el doble que la resta de l'AMB i la resta de l'RMB (amb un 26,2% i 28,4%, respectivament).

L'anàlisi de l'any d'arribada al municipi segons els diferents àmbits territorials ens aporta informació rellevant dels moviments residencials que impliquen canvi de municipi de residència i dels processos d'assentament de la població. En aquest sentit, Barcelona ciutat i la resta de l'AMB són els dos únics territoris que continuen augmentant, encara que lleugerament, el percentatge de població que arriba a viure als seus municipis en el període 2007-2011, amb un 12,1% i 14,5%, respectivament. En canvi, a mesura que ens allunyem de la ciutat de Barcelona i de la seva primera corona, en tots els territoris s'observa aproximadament una disminució del 4% de les persones nouvingudes en els darrers cinc anys al seu municipi, respecte al període anterior.

Gràfic 6.7. Any d'arribada al municipi de residència segons els habitants del municipi de residència. Catalunya, 2011. Percentatge

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2011*

Tanmateix, l'anàlisi per dimensions dels municipis, gràfic 6.7., ens permet comprovar que els principals receptors de la mobilitat residencial amb canvi de municipi són, d'una banda, tant els municipis de grandària petita o mitjana, propers a les grans ciutats, per la qualitat ambiental i el preu de l'habitatge més competitiu (més endavant es retornarà a aquest aspecte), com la migració cap a Barcelona per raons d'estudi i laboral i cap a les ciutats més grans i intermèdies de la primera corona de Barcelona. Tot i que continuen sent els municipis més petits i intermedis (fins a 20.000 habitants i de 20.001 a 50.000 habitants) els que reben més residents nous en els darrers cinc anys, amb aproximadament un 15,7% cada un d'ells, s'ha frenat de forma important aquest moviment residencial amb una disminució de 5 punts percentuals en els municipis intermedis i de 2 punts en els municipis més petits en relació amb el 2001-2006.

Taula 6.8. Any d'arribada al municipi de residència segons sistemes urbans, 2011. Percentatge

	Metropolità	Comarques Gironines	Camp de Tarragona	Terres de l'Ebre	Ponent/Alt Pirineu i Aran	Comarques Centrals	Total
Nascut al mateix municipi	33,2	22,4	32,9	36,5	40,4	36,2	33,5
Abans del 2000	38,6	40,3	30,6	38,0	32,3	34,2	37,3
Entre 2001-2006	14,6	22,4	15,0	16,8	14,0	17,8	15,5
Entre 2007-2011	13,6	14,8	21,6	8,7	13,2	11,8	13,7
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2011*

I què passa a la resta del territori català? Quines són les pautes a la resta dels sistemes urbans? L'anàlisi per sistemes urbans (taula 6.8.) ens permet afirmar que en els territoris de la resta de Catalunya, en especial als àmbits del Camp de Tarragona (21,6%) i de les comarques gironines (14,8%), han tingut uns nivells de mobilitat residencial rellevants en els darrers cinc anys i que internament els impacta de forma més significativa que al sistema urbà mateix de Barcelona.

Es pot afirmar, doncs, que s'observen dos fenòmens paral·lels. D'una banda, una primera reducció dels moviments residencials que impliquen canvi de municipi, conseqüència de la crisi econòmica. De l'altra, l'alça dels moviments residencials que tenen com a destí la ciutat de Barcelona i la primera corona i el clar retrocés de la segona corona metropolitana, que ens assenyalen la recuperació recent de l'atractiu dels espais centrals i del procés de reurbanització també experimentat per altres ciutats madures d'Europa, procés de reurbanització de les ciutats centrals on ha estat fonamental el paper de la migració internacional.

Per tant, tot i que la crisi econòmica ha desaccelerat els moviments residencials intermunicipals, s'observa que, d'una banda, es reforça el caràcter policèntric arran de la recuperació de la població en el que podem considerar el continuïum, gràcies a la immigració estrangera i a un creixement dels municipis madurs i de les seves perifèries; i, de l'altra, es consolida alhora el caràcter dispers, atès el creixement d'aquells municipis cada cop més allunyats i dispersos de l'RMB gràcies a la millora de les comunicacions i l'oferta immobiliària. Així doncs, policentrisme i dispersió emergeixen com els dos plans del mateix quadre: la metropolitanització del territori barceloní (Marmolejo 2010).

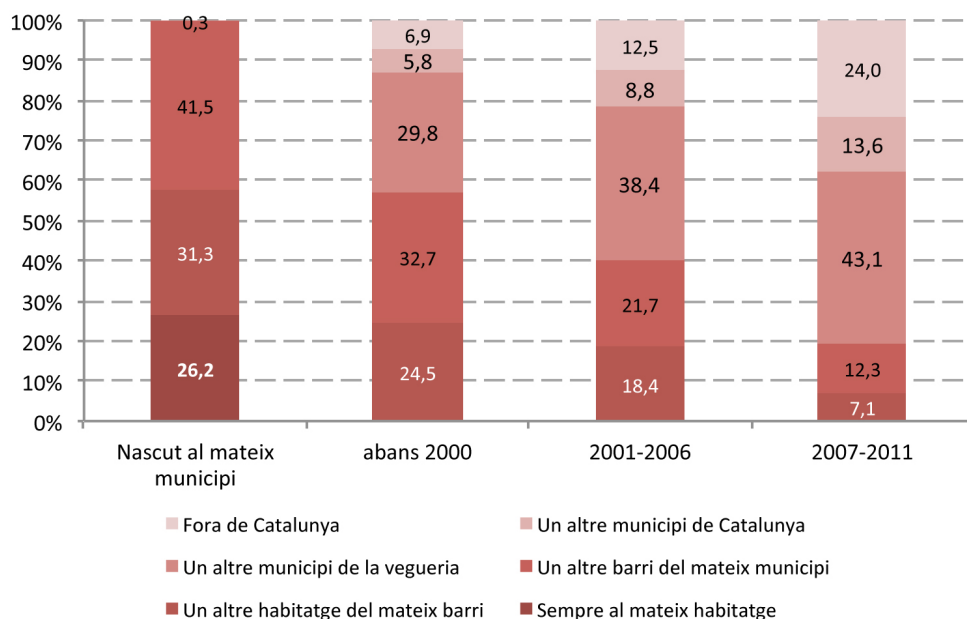
Taula 6.9. Lloc de residència anterior a l'actual segons els àmbits territorials locals de la província de Barcelona i Catalunya, 2011. Percentatge

	Barcelona	Reste AMB	Reste RMB	Reste província Barcelona	Reste Catalunya	Total
Sempre al mateix habitatge	8,9	8,5	8,2	9,6	9,1	8,8
Un altre habitatge del mateix barri	29,5	21,9	20,1	24,6	22,2	23,4
Un altre barri del mateix municipi	38,5	23,6	27,5	33,8	33,6	31,2
Un altre municipi de la vegueria	5,9	36,3	36,1	20,8	15,6	22,9
Un altre municipi de Catalunya	3,4	1,7	3,2	7,9	11,3	5,4
Fora de Catalunya	12,7	7,9	4,5	3,3	7,9	7,9
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2011*

Tanmateix, l'anàlisi de les dades fins al 2007 havien mostrat una reducció de la taxa d'autocontenció, això és, de la capacitat de contenció en el mateix territori de les persones que canvien de residència. La caiguda registrada els anys anteriors ens mostrava que els canvis residencials van augmentar en nombre i en abast espacial (se n'anaven a viure a municipis més allunyats). Aquest fenomen era un tret característic del procés de metropolitanització. L'anàlisi dels llocs de residència anteriors a l'actual en aquells moviments residencials dels darrers cinc anys (taula 6.9.) ens permet tant aprofundir en les pautes de mobilitat com aportar indicadors sobre fins a quin punt s'està donant un procés d'homogeneïtzació dels patrons residencials i de mobilitat que havien estat característics de la Regió Metropolitana de Barcelona. En primer lloc, l'anàlisi global ens assenyala que la característica fonamental d'aquelles persones que han canviat de residència és la d'una important autocontenció residencial en el sentit que una mica més de la meitat de la població ha canviat d'habitatge però s'ha mantingut en el mateix municipi. Aquesta autocontenció residencial és molt més important a Barcelona ciutat (68,7%) que a la resta de l'AMB (45,5%) i la resta de l'RMB (47,8%). En aquests dos darrers territoris, els moviments residencials entre els municipis de la vegueria (aproximadament el 36%) mostren que s'està configurant un espai residencial integrat entre les dues corones metropolitanes de Barcelona. A escala d'àmbits metropolitans, les comarques gironines i les comarques centrals també presenten similituds en els seus moviments residencials interns a la vegueria. Per tant, doncs, s'apunten a una consolidació de l'enfortiment de les relacions funcionals dels municipis a l'entorn dels seus sistemes urbans.

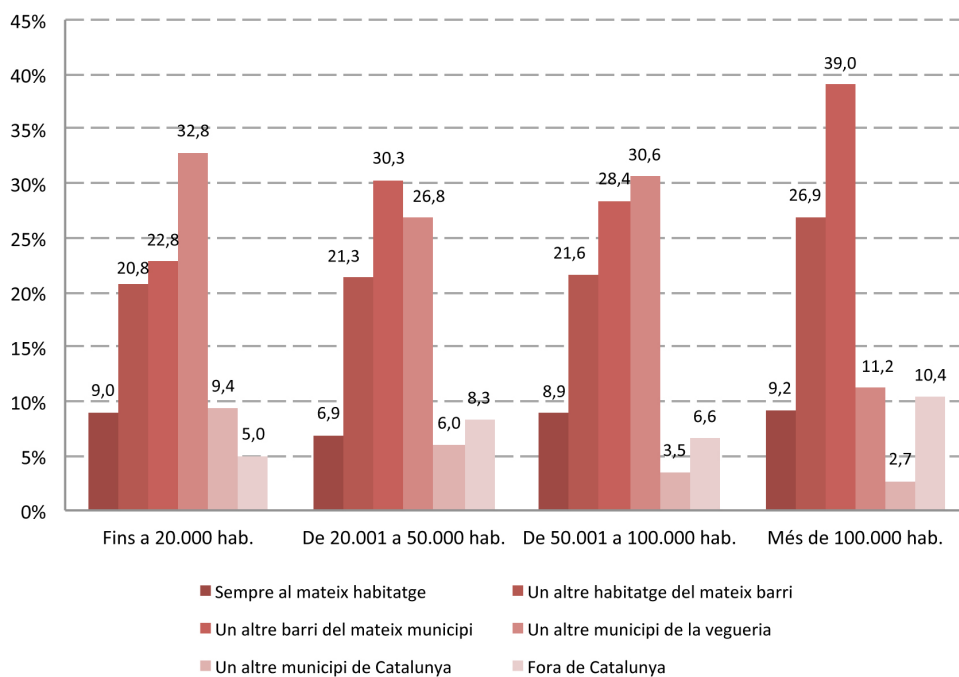
Gràfic 6.10. Lloc de residència anterior a l'actual segons l'any d'arribada al municipi de residència. Catalunya, 2011. Percentatge

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2011*

Ara bé, si s'analitza específicament aquelles persones que han canviat de residència en els darrers cinc anys, i per tant en un context de crisi econòmica, es fa visible (gràfic 6.10.) com els canvis residencials interns, és a dir, sense canvi de municipi, s'han frenat bruscament: van canviar d'habitatge, sense canviar de municipi de residència, en el període 2001-2006 el 40,2% i en el període 2007-2011, el 19,4%. Així, els canvis d'habitatge intern a Barcelona ciutat són el 27,7% dels canvis de residència, l'11,4% a la resta de l'AMB i l'11,9% a la resta de l'RMB. Això mostra una aturada important dels moviments residencials interns als municipis, que és conseqüència de la crisi econòmica i de la situació del mercat immobiliari. Per contra, augmenten els canvis de residència a altres municipis de la vegueria que gairebé representen la meitat dels canvis de residència (43,1%) i també els canvis on l'origen era altres municipis de Catalunya (13,6%) i de població que residia fora de Catalunya (23,9%). Així, doncs, estem davant de moviments residencials més distants i que tenen com a destí municipis petits i intermedis (gràfic 6.6.). En aquest context, on els canvis de residència a altres municipis de la vegueria són molt més importants, és a la resta de l'AMB, amb el 58,2%, i sobretot a la resta de l'RMB, on representen el 73,1% dels seus canvis residencials.

Gràfic 6.11. Lloc de residència anterior a l'actual segons els habitants del municipi de residència. Catalunya, 2011. Percentatge

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2011*

Aquests resultats suposen un trencament en la descripció del que havien estat fins ara els moviments residencials dels catalans: deixen de ser curts i suposen ja un canvi en el seu context quotidià que enforteix les relacions funcionals del territori. I això és així, com hem vist, tant pel dinamisme dels canvis residencials de la població estrangera que es dispersa pel territori, com perquè la descentralització s'ha desplaçat més lluny i en un abast espacial més gran.

Una anàlisi més acurada per àmbits territorials i sistemes urbans ens permet observar que els moviments residencials més distants (residència anterior en un altre municipi de Catalunya) són més elevats en el camp de Tarragona (17,3%) i les comarques gironines (10,4%), especialment en els seus sistemes urbans. Ara bé, aquest tipus d'anàlisi ha de fer-se amb cautela i sobretot tenint en compte els orígens i destins d'aquests moviments residencials. Les anàlisis de quins han estat els moviments residencials entre les vegueries (taula 6.12.) mostren que l'àmbit metropolità és el principal origen dels moviments residencials entre vegueries.

Taula 6.12. Vegueria de residència anterior a l'actual entre la població que ha canviat de municipi de residència segons els àmbits del Pla territorial de Catalunya. Catalunya, 2011. Percentatge

		Àmbit del pla territorial						Total
		Metropolità	Comarques Gironines	Camp de Tarragona	Terres de l'Ebre	Ponent/Alt Pirineu i Aran	Comarques Centrals	
Vegueria de residència anterior	Àmbit Metropolità	90,4	30,4	50,8	32,3	15,7	26,3	72,1
	Comarques Gironines	2,0	65,8	0,5	0,0	0,0	0,6	8,3
	Camp de Tarragona	3,5	0,0	42,0	12,9	2,0	0,0	6,2
	Terres de l'Ebre	0,3	0,0	4,1	48,4	0,0	0,0	1,2
	Àmbit de Ponent	0,6	1,3	2,1	0,0	63,7	1,9	3,7
	Comarques Centrals	3,2	1,3	0,0	6,5	1,0	70,5	7,3
	Alt Pirineu i Aran	0,1	1,3	0,5	0,0	17,6	0,6	1,1
	Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2011*

Aquests resultats són un clar indicador de la consolidació del caràcter dispers, tal com ja s'ha argumentat anteriorment, on la mobilitat residencial del territori metropolità de Barcelona s'està expandint i on es desbor-den els seus límits, cosa que dóna peu a aquest fenomen de descentralització de la població, amb una clara direccionalitat d'aquests moviments residencials, a excepció de la gran autocontenció de Barcelona ciutat, i del seu procés de reurbanització, des del centre cap a la perifèria i des dels municipis més densos i poblats cap als petits i dispersos. Tal com ha estat caracteritzada com un procés de suburbanització residencial, en què si bé en un primer moment eren els entorns de les grans ciutats els que es configuraven com a àrees d'expansió residencial, ara es traslladen més enllà dels territoris de les àrees metropolitanes. En aquest sentit, entre els que han anat a viure en els darrers anys a municipis més petits (de menys de 20.000 habitants), el 65,9% provenien de l'àmbit metropolità. Aquest percentatge augmenta fins al 71,9% en el cas dels municipis de 20.000 a 50.000 habitants. Es tracta d'un procés que en els darrers anys s'ha estès també a la població estrangera. I una altra dada prou significativa: el 46,9% dels nousvinguts als municipis més petits han canviat de municipi de residència més enllà de la seva pròpia vegueria.

Així, doncs, policentrisme i dispersió / reurbanització i suburbanització no deixen de ser realitats presents i coexistents en l'extensió dels processos de metropolitanització del territori català. D'una banda, policentrisme i reurbanització de Barcelona ciutat i els municipis madurs de la Regió Metropolitana de Barcelona, protagonitzats per persones nouvingudes a Catalunya i per joves en les seves primeres etapes d'emancipació domiciliària, que coexisteixen amb moviments de dispersió territorial protagonitzats per parelles joves que valoren les condicions mediambientals, el confort i el preu dels habitatges i per població emigrant en els moments posteriors d'assentament a Catalunya (Pujadas, 2009).

Taula 6.13. Any d'arribada al municipi de residència entre les persones de referència de les llars segons classificació socioeconòmica, origen geogràfic, nivell d'estudis acabats i grups d'edat. Catalunya, 2011. Percentatge

Classificació socioeconòmica	Nascut al mateix municipi	Abans de 2000	2001-2006	2007-2011	Total
Directius i professionals	26,9	21,5	19,1	24,9	23,3
Ocupacions intermèdies	19,7	15,6	14,3	13,1	16,4
Petits empresaris i autònoms	13,4	11,2	10,4	9,5	11,6
Treballadors semi-qualificats de serveis	9,8	9,8	14,8	14,3	11,1
Treballadors semi-qualificats o de rutina	20,4	27,8	27,5	20,1	24,4
Aturats de llarga durada i persones que no han treballat mai	9,8	14,1	13,9	18,1	13,2
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Origen geogràfic	Nascut al mateix municipi	Abans de 2000	2001-2006	2007-2011	Total
Nascut a Espanya	100,0	88,8	51,1	49,4	81,5
Nascut fora d'Espanya	0,0	11,2	48,9	50,6	18,5
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Nivell d'estudis acabats	Nascut al mateix municipi	Abans de 2000	2001-2006	2007-2011	Total
Sense estudis	5,2	17,5	6,0	2,6	9,9
Estudis primaris	32,2	39,0	26,2	18,8	32,2
Estudis secundaris	27,7	21,0	32,1	39,2	27,2
Estudis superiors	34,6	22,1	35,2	39,0	30,3
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Grups d'edat	Nascut al mateix municipi	Abans de 2000	2001-2006	2007-2011	Total
De 16 a 24 anys	5,8	1,0	2,6	12,2	4,3
De 25 a 34 anys	18,8	5,1	30,2	40,4	18,0
De 35 a 54 anys	40,9	35,7	57,7	41,1	41,3
De 55 a 64 anys	12,4	22,9	5,6	4,1	14,4
65 anys i més	22,1	35,3	3,9	2,2	22,0
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2011*

Fins ara s'han estat analitzant els moviments residencials entre municipis sense donar compte de les característiques sociodemogràfiques i dels grups socials que protagonitzen aquests canvis residencials.⁶³ Tal com ha quedat palès anteriorment, si hi ha un col·lectiu que continua essent el gran protagonista de la mobilitat residencial en aquests darrers cinc anys (taula 6.13.), i que ja ho va ser en el període 2001-2006, és la població estrangera, ja que el 37,1% d'aquest col·lectiu ha canviat de municipi de residència i han protagonitzat el 50,6% del total de moviments intermunicipals en els darrers cinc anys. Per qüestions mostrals no és possible aprofundir més enllà en els moviments residencials de la població estrangera, però sí que cal fer notar que, en el període 2007-2011, el 58,1% dels moviments residencials intermunicipals de la població estrangera han estat directament el primer lloc d'assentament a Catalunya, i per tant estem parlant de nous nadius al país sobre els quals es recull un moviment des del seu país d'origen cap a Catalunya. Aquest primer moviment de canvi de residència del país d'origen a Catalunya, en el període 2006-2011, va significar el 76% dels moviments residencials intermunicipals d'aquesta població. Això dona força a la hipòtesi que durant aquests darrers cinc anys s'ha produït una frenada a l'entrada de població estrangera a Catalunya i que els seus moviments residencials evidencien la seva extensió per la resta del territori català, amb una mobilitat més elevada.

Juntament amb l'origen geogràfic, l'altra variable clau per analitzar la mobilitat residencial de la població és l'edat. Tot i que en el capítol 2 es tracta particularment la mobilitat residencial des del punt de vista del curs vital, cal assenyalar que les dades són concloents: el 40,4% dels moviments residencials intermunicipals en els darrers cinc anys els han fet població que té entre 25 i 34 anys. Per tant, majoritàriament durant etapes del cicle vital en què es formen les parelles i les noves llars a partir de l'emancipació de l'habitatge familiar. Com que aquest grup d'edat, per una causa de generació, és la que té uns nivells educatius més alts, és la població de nivells d'estudis secundaris i universitaris la que registra un major percentatge de canvis de municipis de residència.

En relació amb les categories socials (emprant les categories socioprofessionals i els nivells de renda), no s'observen diferències significatives entre elles, i per tant els canvis de residència han estat presents de forma transversal en els diversos grups socials.

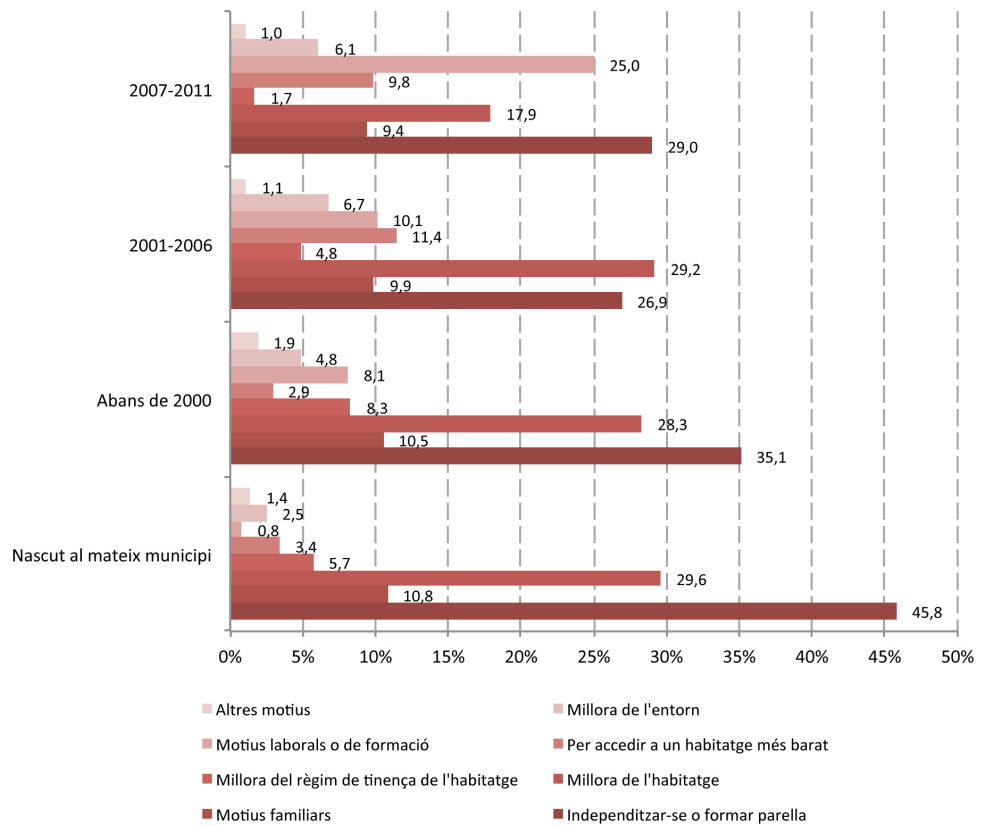
Ben segur que una anàlisi detallada a partir de les dades censals permetria analitzar que tant els destins com els motius de canvis residencials d'aquest col·lectiu són ben diferents.

2.2 Les motivacions i valoracions de l'espai de vida

Per acabar aquest apartat de la mobilitat residencial, és fonamental tenir en compte els motius declarats d'aquests moviments, així com les percepcions i valoracions de l'espai de vida. Sense entrar a fons en els aspectes més relacionats amb l'habitatge, ja que són l'objecte d'anàlisi del capítol 5, aquí interessa destacar aquells aspectes més lligats a les dinàmiques de metropolització i d'ús del territori des d'un punt de vista de les motivacions, percepcions i valoracions dels seus residents.

⁶³ En l'anàlisi de les característiques socials de la població que ha tingut moviments residencials intermunicipals, s'ha treballat amb la submostra de persones que han estat les informants de les llars. Les dades mostren com en un 89,1%, tenint en compte el parentiu i l'edat, es pot considerar les persones principals de les llars.

Gràfic 6.14. Motius del darrer canvi d'habitatge segons l'any d'arribada al municipi de residència. Catalunya, 2011. Percentatge

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2011*

Taula 6.15. Raó principal per què va escollir l'actual zona de residència segons l'any d'arribada al municipi de residència. Catalunya, 2011. Percentatge

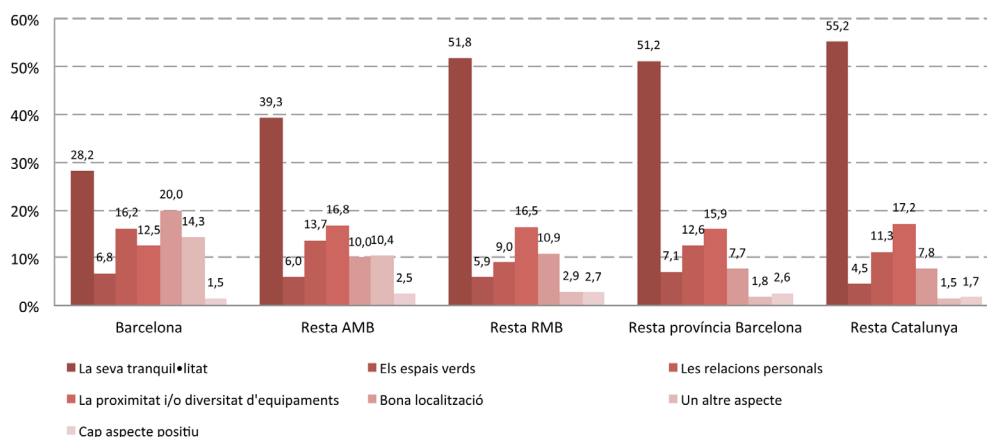
	Nascut al municipi	abans 2000	2001-2006	2007-2011	Total
Pel preu dels habitatges	28,2	31,2	41,9	26,5	31,5
Per l'entorn	29,1	29,0	26,0	23,2	27,6
Per la xarxa de comunicacions	1,9	1,9	1,9	2,8	2,0
Pels serveis i equipaments	3,1	3,3	3,4	3,9	3,4
Per proximitat al lloc de treball	3,6	8,8	8,5	14,6	8,2
Per proximitat a la xarxa familiar/coneguts	18,6	15,2	11,8	18,8	16,1
Polítiques públiques d'ajuda a l'habitatge	0,7	0,6	0,0	0,5	0,5
Per les característiques o les circumstàncies d'adquisició de l'habitatge	11,3	7,5	4,5	8,6	8,2
Per arrelament, sentiment de pertinença al barri	0,9	0,6	1,0	0,4	0,7
Per decisió d'altres membres de la llar	2,5	1,8	1,1	0,6	1,7
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2011*

En primer lloc, entre els que van canviar d'habitatge, després del 27,2% que declara un motiu molt general, com és la millora de l'habitatge en termes generals, el 9,0% esmenta els motius laborals o de formació i un 4,7% declara que es fa per millorar d'entorn. Aquests serien els dos aspectes més relacionats amb el que ens ocupa (gràfic 6.14.). Ara bé, si ens focalitzem en les persones que han canviat de municipi de residència en els darrers cinc anys, els motius laborals o de formació augmenten fins al 25,0%. S'apunta, doncs, que, en un context de crisi econòmica, els canvis residencials que impliquen un trasllat de municipi de residència és, sens dubte, una de les opcions que més ha augmentat.

Per la seva banda, si es té en compte, per aquelles persones que han canviat de municipi en els darrers cinc anys, la raó principal per la qual va escollir l'actual zona de residència, les dades de la taula 6.15. mostren que el preu dels habitatges i les raons relacionades amb l'entorn són els principals motius per a un 26,5% i per a un 23,2%, respectivament, de les persones que van canviar de residència. La importància de l'entorn és força significativa pel que suposa en l'espai de vida de les persones. Ara bé, es tracta d'una resposta molt general i poc concreta que impedeix poder aprofundir en el que hi ha al darrere. El que sí que té interès i val la pena assenyalar és el 18,8% que han tingut en compte la proximitat de les xarxes de relacions familiars i d'amistat i un 14,6%, la proximitat al lloc de treball. Aquesta dada no és més que un reflex de la importància de les relacions de grup primari a l'hora de mantenir el suport tant físic i emocional de les persones i els motius laborals en els moviments de canvi de residència en un context de crisi econòmica.

Gràfic 6.16. Aspectes positius del barri de residència per àmbits territorials segons els àmbits territorials locals de la província de Barcelona i Catalunya, 2011. Percentatge

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2011*

Tanmateix, si ara es tenen en compte les valoracions respecte de la zona on viure (gràfic 6.16.), les relacions personals continuen essent un element rellevant, i la proximitat o diversitat d'equipaments i serveis, present en tots els àmbits territorials, sí que ara apareix com un dels aspectes positius del barri de residència, tot i que el més escollit i destacat de la resta d'aspectes positius és 'la tranquil·litat', per a un 44,8% dels enquestats. Cal llegir aquesta dada i la valoració en l'entorn més immediat com un dels aspectes més assenyalats entre els moviments residencials que han tingut com a destí municipis petits i intermedis i característics de la dispersió residencial, sobretot pels residents de la resta de l'RMB, resta de la província de Barcelona i per la resta de Catalunya. El gràfic mostra, a més, que pel 20% dels residents de la ciutat de Barcelona, l'aspecte més positiu del seu barri és la bona localització.

Taula 6.17. Valoracions sobre diversos aspectes del barri o entorn segons els àmbits territorials locals de la província de Barcelona i Catalunya, 2011. Mitjana en una escala de valoració del 0 (valoració negativa) al 10 (valoració positiva)

	Àmbits locals de Barcelona					Total
	Barcelona	Resta AMB	Resta RMB	Resta província Barcelona	Resta Catalunya	
Qualitat ambiental	6,93	6,68	7,26	7,70	7,17	7,07
Qualitat acústica	6,15	6,38	6,90	7,37	6,94	6,67
Carreteres o camins	7,08	6,99	7,29	7,73	7,43	7,24
Estat de l'entorn	6,84	6,69	6,91	7,40	7,04	6,92
Seguretat ciutadana	6,52	6,37	6,74	7,50	6,62	6,63
Convivència	7,20	7,02	7,67	8,07	7,78	7,48
Enllumenat del carrer	6,85	6,81	7,07	7,38	7,18	7,02
Asfaltat	7,03	6,81	7,02	6,96	7,15	7,01
Neteja del carrer i recollida d'escombraries	6,56	6,66	6,75	7,36	6,86	6,76
Disponibilitat de contenidors de reciclatge	7,29	7,10	7,20	7,54	7,08	7,19
Zones verdes i espais d'esbarjo	6,58	6,53	6,82	7,17	6,77	6,71

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2011*

Si s'analitzen les percepcions dels enquestats en relació amb la valoració que tenen sobre diversos aspectes del barri o entorn (taula 6.17.), es pot veure que es mouen en una valoració al voltant de 7 sobre 10, una valoració que es podria considerar notable en relació amb diversos aspectes i amb una elevada satisfacció del seu entorn més proper. En aquest sentit, es pot destacar que Barcelona i la resta de l'AMB, tot i mantenir el perfil de valoració mitjana-alta, són els dos territoris on els seus residents són una mica més crítics. Sobretot on més divergeixen de la resta d'àmbits és en la contaminació acústica, la neteja del carrer i la recollida d'escombraries, i en la convivència.

Tanmateix, els ciutadans de l'àmbit metropolità, tot i la satisfacció general, són una mica més crítics en els aspectes rellevants relacionats amb el bon estat i el manteniment de la via pública, com són l'enllumenat, l'asfaltatge, la neteja i les zones verdes i els espais d'esbarjo (sobretot els de la resta de l'AMB).

3. La mobilitat i el transport

3.1 La mobilitat laboral

Si en l'apartat anterior s'ha donat compte dels processos i dels trets fonamentals de la mobilitat residencial, en aquest apartat caldrà analitzar un dels fenòmens que més incidència ha tingut en la dispersió i l'extensió dels espais de la ciutat, d'aquells espais on els ciutadans desenvolupen les seves activitats quotidianes, i que són els llocs de treball en relació amb els llocs de residència. Més concretament, en el que cal incidir és en si paral·lelament als moviments residencials es pot afirmar que segueixen les mateixes pautes de descentralització i de dispersió en la localització dels llocs de treball. I això en el sentit que, juntament amb la mobilitat residencial, els desplaçaments residència/treball constitueixen un dels indicadors fonamentals de l'anomenat espai de vida col·lectiu, de la configuració de la ciutat metropolitana com a àmbit unitari de mercat de treball i d'habitatge.

Com s'ha vist fins ara, els processos de descentralització i de dispersió de la població que han tingut lloc en les darreres dècades a l'RMB s'han vist consolidats, tot i que afectats pels anys de crisi econòmica. Es tracta de processos que paral·lelament han coexistit amb una reurbanització de la ciutat central i que s'han estès mes enllà dels límits metropolitans en un procés de dispersió.

El que caldria analitzar ara és fins quin punt aquests processos han tingut certes conseqüències en la integració funcional de l'àrea metropolitana vista des del punt de mira de la mobilitat i de l'ús intensiu i extensiu del territori, ja que, si bé es manifesta una descentralització i una dispersió de la població, cal veure si s'observa algun canvi i moviment convergent entre ambdós processos, i si s'està produint i evolucionant la separació física entre el lloc de treball i el de residència.

Taula 6.18. Autocontenció laboral municipal entre la població ocupada segons els àmbits territorials locals de la província de Barcelona i Catalunya, 1995, 2000, 2006 i 2011. Percentatge

	1995	2000	2006	2011
Barcelona	79,1	76,6	72,2	82,4
Resta AMB	35,6	30,6	29,1	36,5
Resta RMB	58,3	48,9	41,3	37,1
Resta Província de Barcelona	n.d.	56,6	46,8	46,8
Resta de Catalunya	n.d.	n.d.	55,1	54,3
Total	n.d.	n.d.	48,0	53,1

Font: IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 1995 i 2000* i Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2006 i 2011*

Per poder fer visible aquest fenomen amb més claredat, a la taula 6.18. es presenta l'indicador d'autocontenció laboral.⁶⁴ Això és, el percentatge de població ocupada que treballa al municipi de residència. És un indicador de la capacitat que els municipis presenten de retenir als seus habitants, que cal, però, observar tenint en compte que aquestes dades estan molt relacionades amb la grandària dels municipis presents en cada zona i el nivell i volum d'activitat econòmica existent en cada cas.⁶⁵

⁶⁴ Es podria haver emprat també l'indicador d'autosuficiència laboral (percentatge de llocs de treball del municipi ocupats per persones treballadores que hi resideixen) però presenta unes tendències similars a les de l'autocontenció.

⁶⁵ L'anàlisi detallada dels processos referents a l'activitat econòmica i l'ocupació es desenvolupa en el capítol corresponent al mercat de treball.

La taula 6.18. mostra l'autocontenció a escala municipal segons els diversos àmbits territorials. Les dades expressen que una mica més de la meitat de la població treballa remuneradament en el mateix municipi on resideix, amb un lleuger augment respecte del 2006. Ara bé, aquesta dada oculta grans divergències entre els territoris i sobretot pel gran pes relatiu de les persones treballadores residents a la ciutat de Barcelona, on el 82,4% dels residents hi treballen. Així doncs, destaca, en el cas de la ciutat de Barcelona, la seva alta capacitat per retenir la seva població ocupada i que per primer cop es frena la disminució constant que experimentava una autocontenció laboral des de l'edició del 2000. No tant sols es frena aquesta disminució sinó que l'autocontenció augmenta fins a valors que no s'observaven des del principi de 1990.

Aquest canvi de tendència i augment de l'autocontenció laboral també apareix en els municipis de la resta de l'AMB, amb un percentatge del 36,5%, tot i que és el territori que mostra una menor contenció laboral atesa la proximitat a la ciutat de Barcelona. En canvi, en els municipis de la resta de la Regió Metropolitana de Barcelona, es manté la tendència a la disminució en la capacitat per retenir la seva població ocupada.

Per tant, la resta de l'RMB, que fins a l'edició de l'enquesta del 2006 mantenia un perfil totalment diferenciat de la resta de l'AMB (amb una major autocontenció laboral dels seus municipis) i més semblant al que seria la resta de la província de Barcelona, registra un canvi espectacular amb una disminució d'aproximadament 4 punts percentuals en la seva autocontenció laboral, xifra que l'aproxima als trets que caracteritzen la resta de l'AMB. Així, doncs, tenint en compte el lloc de residència i el lloc de treball, es manté la tendència a l'extensió i enfortiment de la metropolitanització i la integració funcional cada cop més gran de la segona corona metropolitana.

Les dades semblen indicar que la població que ha canviat de residència i ha emigrat a la resta de la Regió Metropolitana o a la resta de la província ha mantingut els seus llocs de treball en aquells territoris on tenia anteriorment la seva residència. El que caldria plantejar-nos és quin model està emergint quant a la seva sostenibilitat i les futures necessitats d'infraestructures suburbanes entre els territoris més allunyats i dispersos.

En la resta de territoris més allunyats de la capital catalana es mantenen els fluxos intermunicipals per motius laborals, sense haver variat el seu perfil en relació amb edicions anteriors de l'ECVHP.

Taula 6.19. Autocontenció laboral municipal entre la població ocupada segons els sistemes urbans de residència, 2011. Percentatge

	Sistema urbà de Barcelona	Sistema urbà de Girona	Sistema urbà de Tarragona	Sistema urbà de Manresa	Sistema urbà de Lleida	Reste de Catalunya	Total
Autocontenció laboral	52,8	37,9	48,2	46,9	59,2	59,7	53,1
No autocontenció laboral	46,9	62,1	51,8	53,1	40,8	39,6	46,6
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2011*

Atesa la importància dels sistemes urbans com a nuclis d'atracció de l'activitat econòmica en el territori català i tenint en compte que la seva delimitació s'ha realitzat a partir de la mobilitat obligada del Cens del 2001, l'anàlisi d'aquestes dades (taula 6.19.) assenyala que tots ells es mouen entre el 46,9% d'autocontenció del sistema urbà de Manresa i el 59,2% del de Lleida, a excepció de la baixa contenció del sistema urbà de Girona, que amb un 37,9% se situa en els nivells de la primera i segona corones metropolitanes de Barcelona.

Taula 6.20. Vegueria on es treballa entre la població ocupada segons els àmbits del Pla territorial de Catalunya, 2011. Percentatge

		Àmbit Metropolità	Comarques gironines	Camp de Tarragona	Comarques Centrals	Total
Vegueria on es treballa	Àmbit Metropolità	96,4	11,0	14,1	16,2	69,1
	Comarques gironines	1,4	89,0	0,0	0,9	10,0
	Camp de Tarragona	1,5	0,0	81,2	1,8	9,3
	Terres de l'Ebre	0,0	0,0	3,4	0,0	1,0
	Àmbit de Ponent	0,0	0,0	0,7	0,9	3,3
	Comarques Centrals	0,0	0,0	0,7	80,2	6,5
	Alt Pirineu i Aran	0,0	0,0	0,0	0,0	0,8
	Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Nota: Per raons de representativitat mostral, s'han exclòs de la taula els àmbits territorials de Terres de l'Ebre i Ponent/Alt Pirineu i Aran.
Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2011*

Per poder entendre amb més claredat aquestes dades, l'anàlisi de les persones ocupades que es desplacen a altres municipis per raó de treball (taula 6.20.) ens permet comprovar que cada àmbit del pla territorial concentra els llocs de treball dels seus residents. Tant sols l'àmbit metropolità emergeix com un territori que absorbeix població resident d'altres àrees: un 11,0% dels residents a les comarques gironines, un 14,1% del camp de Tarragona i un 16,2% de les comarques centrals.

Taula 6.21. Lloc de treball entre la població ocupada segons àmbits territorials locals de la província de Barcelona i Catalunya, 2011. Percentatge

	Barcelona	Resta AMB	Resta RMB	Resta província Barcelona	Resta Catalunya	Total
Al barri de residència	22,9	15,3	15,1	17,6	27,4	20,3
A un altre barri del municipi	62,0	21,2	22,2	29,6	27,1	32,9
A un altre municipi de la vegueria	11,2	56,7	52,6	34,4	32,9	37,5
Fora de la vegueria	0,9	0,3	3,6	9,2	5,8	3,2
És irregular	3,1	6,6	6,6	9,2	6,9	6,0
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2011*

A la taula 6.21. es presenten els resultats de la localització del lloc de treball de la població ocupada segons els àmbits territorials locals de la província de Barcelona. Els desplaçaments més enllà del municipi de residència ens indiquen que, dels residents ocupats a Barcelona ciutat, l'11,2% treballa en un altre municipi de la vegueria. En canvi, aquests desplaçaments entre municipis dins la vegueria són el tret característic de la resta de l'AMB, amb el 56,7%, i de la resta de l'RMB, amb el 52,6%.

Taula 6.22. Tipus d'emplaçament del lloc de treball entre la població ocupada segons àmbits territorials locals de la província de Barcelona i Catalunya, 2011. Percentatge

	Barcelona	Resta AMB	Resta RMB	Resta província Barcelona	Resta Catalunya	Total
Nucli urbà	89,1	68,2	63,5	54,5	67,5	70,9
Polígon d'activitat econòmica dins del nucli urbà	4,0	9,8	8,7	9,5	5,4	7,0
Polígon d'activitat econòmica fora del nucli urbà	4,0	17,4	22,0	27,7	16,9	15,8
Infraestructures fora del nucli urbà	2,5	1,2	1,8	0,0	2,0	1,8
Altres emplaçaments fora del nucli urbà	0,5	1,6	3,0	3,2	3,6	2,3
Zona agrària, ramadera i/o forestal	0,0	1,2	1,0	5,0	4,5	2,0
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2011*

És interessant, també, per la seva incidència en l'ús de l'espai i la mobilitat obligada per feina, així com dels mitjans de transport, analitzar els tipus d'emplaçament concret del lloc de treball (taula 6.22.). En relació amb el tipus d'emplaçament on treballa, el tret general és treballar en el nucli urbà, fet que puja fins al 89% en el cas de Barcelona. En la resta de l'AMB, la resta de l'RMB i la resta de la província de Barcelona, pel seu tipus d'especialització i localització de l'activitat econòmica pren força el polígon d'activitat econòmica fora del nucli urbà, amb un 17,5%, un 22,0% i un 27,7%, respectivament.

Dels resultats referents a la localització del lloc de treball, es desprèn que el fet de treballar al mateix municipi de residència, que havia anat disminuint al llarg de les edicions de l'enquesta i, paral·lelament, havien anat augmentant els desplaçaments intermunicipals per motiu de feina, s'ha capgirat com a conseqüència de la crisi econòmica i dels importants moviments residencials que s'han donat en els períodes anteriors al 2008. Per tant, les dades anteriors confirmen que la descentralització de l'activitat econòmica té un menor abast i que apareix de forma més lenta i tardana que els moviments residencials. Per aquest motiu, paral·lelament, s'observen majors interdependències entre els llocs de treball i els residencials, i per tant en un context de crisi econòmica on el nivell d'autocontenció laboral dels municipis ha augmentat, disminueixen les mobilitats obligades per la feina. Tanmateix, en el si de les àrees metropolitanes definides per la mobilitat residència/tr treball, la mobilitat residencial cada cop s'expandeix més cap als respectius límits exteriors, i es consolida l'organització funcional metropolitana, a la vegada que s'amplien els processos d'urbanització (Geyer, 2002).

L'anàlisi dels desplaçaments per raó laboral ens indica que els municipis es poden caracteritzar en dos tipus diferents. En primer lloc, municipis amb una major presència d'ocupats que no es desplacen. Aquests municipis amb una major autocontenció laboral corresponen a municipis centrals que concentren un alt volum de llocs de treball que estan ocupats majoritàriament pels seus residents o bé estem davant de municipis més petits de zones poc denses on la residència i el lloc de treball estan estretament lligats.

En segon lloc, trobem municipis on el percentatge de població ocupada que es desplaça és més elevat. En aquest segons grup es localitzen municipis periurbans, on són importants les sortides cap a la ciutat central del seu sistema, i municipis en àrees de densitat intermèdia, que són pròxims a polígons industrials i a grans centres de localització empresarial.

Així, doncs, els desplaçaments per raó de feina tenen una estreta relació amb la localització dels llocs de treball de la població ocupada. Per tant, la disminució de la mobilitat per raons de feina i de les distàncies entre el lloc de residència i el lloc de treball pot indicar una menor dependència dels mitjans de transport, fonamentalment dels transports motoritzats privats.

Quant al nombre de desplaçaments diaris de casa a la feina, veiem que, majoritàriament, el 71% en fa tant sols un. L'anàlisi per àmbits territorials mostra com en aquells territoris que es caracteritzen per ser més dispersos i amb municipis més petits, com per exemple a ponent o a Terres de l'Ebre, la realització de dos desplaçaments diaris per raó de feina és major. Es tracta de territoris on, a més, és menor el temps de desplaçament.

Taula 6.23. Mitjà de transport per raó de treball entre la població ocupada segons àmbits territorials locals de la província de Barcelona i Catalunya, 2011 i 2006. Percentatge

	Barcelona		Resta AMB		Resta RMB		Resta província		Resta Catalunya		Total	
	2011	2006	2011	2006	2011	2006	2011	2006	2011	2006	2011	2006
A peu/bicicleta	19,9	18,5	19,8	17,2	19,0	19,5	29,5	20,1	31,2	24,8	23,2	20,1
Privat	26,7	36,0	50,3	53,0	66,2	67,4	67,3	71,5	63,9	66,3	53,1	57,1
Públic o altres	53,3	45,2	29,9	29,5	14,5	11,9	3,2	7,6	4,6	7,9	23,5	22,3
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2006 i 2011*

Els resultats en relació amb la mobilitat per motius laborals i l'augment observat de l'autocontenció laboral ha de tenir consegüentment un efecte en els temps i els mitjans de transport per anar a la feina.

Quant al mitjà de transport (taula 6.23.), es poden observar diferències accentuades segons el territori, que tenen molt a veure amb l'estructura radial de la xarxa de transport públic de l'RMB i de la resta del territori català, i per tant, amb una clara relació amb la facilitat i disponibilitat del transport públic.

El primer tret destacable és la disminució de l'ús del vehicle privat. Tot i que continua essent el mitjà de transport majoritari fora de la ciutat de Barcelona, hi ha una disminució de l'ús del vehicle i per tant de la dependència dels mitjans motoritzats de forma general en tots els àmbits territorials. Ara bé, s'observen comportaments molt diferents segons els àmbits territorials analitzats. D'una banda, l'autocontenció laboral fa que els moviments a peu o amb bicicleta tinguin un lleuger augment, representant gairebé un 20% dels mitjans de transport emprats a Barcelona ciutat, a la resta de l'AMB i a la resta de l'RMB, i una implantació i un augment més alts a la resta de la província de Barcelona i de Catalunya, tant a costa dels mitjans motoritzats privats com dels públics. Tenint en compte que no són precisament aquests dos darrers territoris on ha augmentat l'autocontenció laboral, sinó que s'ha mantingut força estable, és senyal d'un comportament substitutori dels mitjans utilitzats per anar a treballar.

A Barcelona ciutat, gràcies a l'elevada oferta de transport públic, aquest mitjà de transport ha continuat augmentant: si entre el 2000 i el 2006 es va observar un augment de gairebé 5 punts percentuals, en l'edició actual aquest augment arriba als 9 punts percentuals. També s'ha registrat un augment a la resta de l'RMB, on es pot observar la millora de la cobertura horària i territorial de la xarxa de transport públic. En canvi, a la resta de l'AMB la utilització del transport públic s'ha mantingut força estable, amb gairebé un 30% dels seus residents ocupats que l'utilitzen.

Taula 6.24. Mitjà de transport per raó de treball segons la localització del lloc de treball entre la població ocupada segons àmbits territorials locals de la província de Barcelona i Catalunya, 2011. Percentatge

		Localització del lloc de treball			
		Al barri de residència	A un altre barri del municipi	A un altre municipi de la vegueria	Fora de la vegueria
Barcelona	A peu/Bicicleta	68,6	9,7	1,0	0,0
	Privat	10,3	27,8	42,9	75,0
	Públic o altres	21,2	62,3	56,1	25,0
Resta AMB	A peu/Bicicleta	76,8	27,2	2,9	0,0
	Privat	15,2	47,3	60,2	100,0
	Públic o altres	8,0	25,4	36,9	0,0
Resta RMB	A peu/Bicicleta	78,9	31,1	1,1	0,0
	Privat	18,3	59,6	78,4	93,5
	Públic o altres	0,9	9,3	20,5	6,5
Resta província Barcelona	A peu/Bicicleta	78,4	46,6	2,3	0,0
	Privat	21,6	52,1	90,7	100,0
	Públic o altres	0,0	1,4	7,0	0,0
Resta Catalunya	A peu/Bicicleta	67,1	39,1	2,1	1,7
	Privat	31,7	57,2	92,4	75,9
	Públic o altres	0,4	3,7	5,2	22,4
Total	A peu/Bicicleta	71,6	23,9	2,0	0,8
	Privat	21,2	43,1	74,1	85,2
	Públic o altres	6,6	32,9	23,8	13,9

Font: Idescat i ERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*

Una anàlisi més detallada dels mitjans de transport segons els llocs de treball en cada un dels àmbits territorials ens permet aprofundir en les pautes de desplaçament (taula 6.24.). Així, doncs, a Barcelona ciutat les persones que treballen en el seu barri de residència es mouen generalment a peu (68,6%) o bé amb transport públic (21,2%). En canvi, les persones que treballen en altres barris de la ciutat, tan sols un 9,7%, es desplacen a peu, i és significatiu l'ús del transport públic (62,3%) i un gens menys menyspreable 27,8% que es desplaça per Barcelona en transport privat. L'oferta de transport públic i la característica nodal com a centre de transport públic de la ciutat de Barcelona en la Regió Metropolitana de Barcelona permet a un 56,1% dels residents de Barcelona que treballen en un altre municipi de la vegueria utilitzar el transport públic.

En la resta de l'AMB i de l'RMB, atès que els seus municipis són més petits que Barcelona, hi ha un 27,2% i un 31,1% que treballen fora del seu barri de residència i que es mouen a peu o amb bicicleta, respectivament. En aquests dos territoris, l'ús del transport privat és elevat en aquells moviments entre barris del mateix municipi i entre municipis, on l'ús del transport públic per als desplaçaments amb destinació a la ciutat de Barcelona, fonamentalment, es redueix o a aquells municipis que estan situats a

les xarxes de transport públic amb origen i destinació Barcelona (ateses les complicacions per entrar a Barcelona en hores punta i les dificultats d'aparcament).

A la resta de la província de Barcelona i la resta de Catalunya, en aquelles zones més distants de la ciutat de Barcelona, i amb una menor oferta de transport públic, la utilització d'aquest mitjà de transport és inexistent, i es manifesta una important dependència del transport motoritzat privat en els moviments laborals dins dels municipis i entre municipis.

Aquestes dades són un senyal de les desigualtats territorials existents en relació amb l'oferta de transport públic, desigualtats que cal matisar tenint en compte la morfologia urbana de cada un dels territoris, sobretot les dificultats per poder oferir transport públic amb una elevada extensió horària i territorial ateses les baixes densitats residencials de certes àrees territorials (Miralles, 2011).

El que és interessant és com aquestes desigualtats es perceben com a importants, i fins i tot com a impediments laborals, per part de la població enquestada. En aquest sentit, un 28,5% dels enquestats de Barcelona que empren el transport privat manifesten no tenir possibilitat d'accedir a la feina en transport públic en unes condicions de temps i comoditat raonables. El percentatge augmenta al 51,2% i al 77,0% a la resta de l'AMB i a la resta de l'RMB, respectivament.

En els sistemes urbans de Girona, Tarragona i sobretot en el de Manresa, percentatges del 77,7%, 71,0% i 81,0%, respectivament, declaren no tenir possibilitat d'accedir a la feina en transport públic. Tanmateix, el temps de desplaçament també té una importància rellevant a l'hora de plantejar-se acceptar una feina. Cal destacar, en aquest sentit, que un 30% dels que estan en situació d'atur expressa que no li interessaria una feina que exigís molt temps de desplaçament (en una escala de 0 a 10, han contestat una puntuació inferior als 5 punts).

I per donar més elements de reflexió sobre el cost dels desplaçaments obligats per raó de treball, cal tenir en compte que un 9,0% que ha canviat d'habitatge diu que ha estat per motius laborals i de formació. Aquest percentatge augmenta al 25% per a aquelles persones que han canviat de municipi de residència en els darrers cinc anys i és més important per als residents a Barcelona, ciutat on el 12,1% afirma haver anat a viure per aquest motiu. A més a més, recordem, que sense observar-se diferències entre àmbits territorials, un 8,1% declara que va escollir l'actual zona de residència per la seva proximitat al lloc de treball (valor que augmenta fins al 14,6% pels que han canviat de municipi de residència en els darrers cinc anys).

Taula 6.25. Temps invertit en el desplaçament de casa a la feina (només anada) entre la població ocupada segons la localització del lloc de treball, el mitjà de transport que utilitza i els àmbits territorials locals de la província de Barcelona i Catalunya, 2011. Minuts

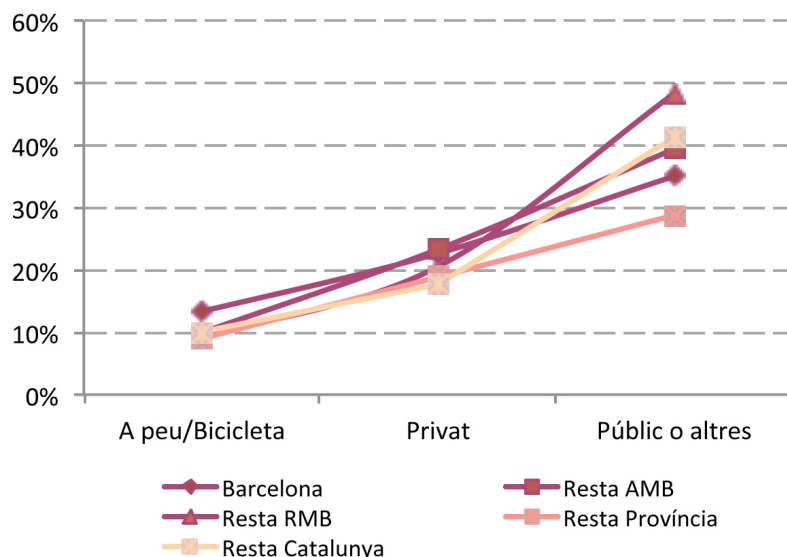
Àmbits de residència	Mitjà de transport	Localització lloc de treball				Total
		Al barri de residència	A un altre barri del municipi	A un altre municipi de la vegueria	Fora de la vegueria	
Barcelona	A peu/Bicicleta	10,2	19,4	-	-	13,2
	Privat	12,1	20,6	29,4	-	22,7
	Públic o altres	26,8	32,9	52,9	-	35,0
	Total	14,0	28,2	42,7	-	27,5
Resta AMB	A peu/Bicicleta	8,3	12,4	12,4	-	10,0
	Privat	10,7	13,6	26,9	-	23,3
	Públic o altres	25,0	23,3	44,0	-	39,4
	Total	10,0	15,6	32,8	-	25,4
Resta RMB	A peu/Bicicleta	6,4	12,6	-	-	9,1
	Privat	8,3	11,7	23,2	30,3	20,5
	Públic o altres	-	21,8	53,5	-	48,3
	Total	6,7	12,9	29,4	30,3	22,3
Resta província Barcelona	A peu/Bicicleta	7,1	10,4	-	-	-
	Privat	7,4	8,7	16,3	48,4	-
	Públic o altres	-	-	30,2	-	-
	Total	7,2	9,7	17,2	48,4	-
Resta Catalunya	A peu/Bicicleta	6,5	15,1	19,3	-	10,1
	Privat	8,0	10,5	20,6	41,8	17,7
	Públic o altres	-	20,3	24,3	80,8	41,1
	Total	7,1	12,7	20,8	50,6	16,4

Nota: En blanc les cel·les amb un número baix de resposta.

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*

La disminució del nombre de desplaçaments així com dels recorreguts intermunicipals per motius de treball tenen una conseqüència en el temps mitjà invertit en aquests desplaçaments. En aquest sentit, cal assenyalar que s'ha trencat la tendència que s'observava fins ara de l'augment dels temps de desplaçaments, ja que les dades mostren una disminució del temps de viatge d'anada a la feina, passant del 24,6 minuts de l'any 2006 als 22,2 minuts en l'any 2011. El temps invertit augmenta segons el tipus de transport (el transport públic sempre requereix més temps de desplaçament) i la llunyania entre el lloc de treball i el de residència. El gràfic 6.26. mostra que aquelles persones que es mouen amb transport públic inverteixen més temps, 38,3 minuts enfront dels 20,3 minuts dels que es mouen amb transport privat i els 10,4 minuts en aquells desplaçaments de més proximitat que són els que es realitzen a peu o en bicicleta.

Gràfic 6.26. Temps invertit en el desplaçament de casa a la feina (només anada) entre la població ocupada segons el mitjà de transport que utilitza i els àmbits territorials locals de la província de Barcelona i Catalunya, 2011. Minuts

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2011*

A la taula 6.25, es poden observar els temps invertits segons el mitjà de transport i la localització del lloc de treball segons els diferents àmbits locals de Barcelona. A Barcelona ciutat, aquests temps són una mica més alts, 27,4 minuts, a la resta de l'AMB són de 25,4 i a la resta de l'RMB d'uns 22,3 minuts diaris.

El que destaca són els desplaçaments a peu o amb bicicleta, més llargs a la ciutat de Barcelona, ja que és més gran i extensa. Tanmateix, els recorreguts interns a la ciutat en transport privat necessiten més temps que en la resta de territoris, igual que els desplaçaments fora de la ciutat, a causa de la congestió, els accessos i les sortides a Barcelona, així com les dificultats per trobar aparcament.

A la resta de territoris, el temps de desplaçament segons la localització del lloc de treball i el mitjà de transport segueix les tendències comentades anteriorment: una major inversió de temps com més lluny és el lloc de treball respecte de la residència, fins al punt de suposar majoritàriament el doble de temps, si s'empra el transport públic.

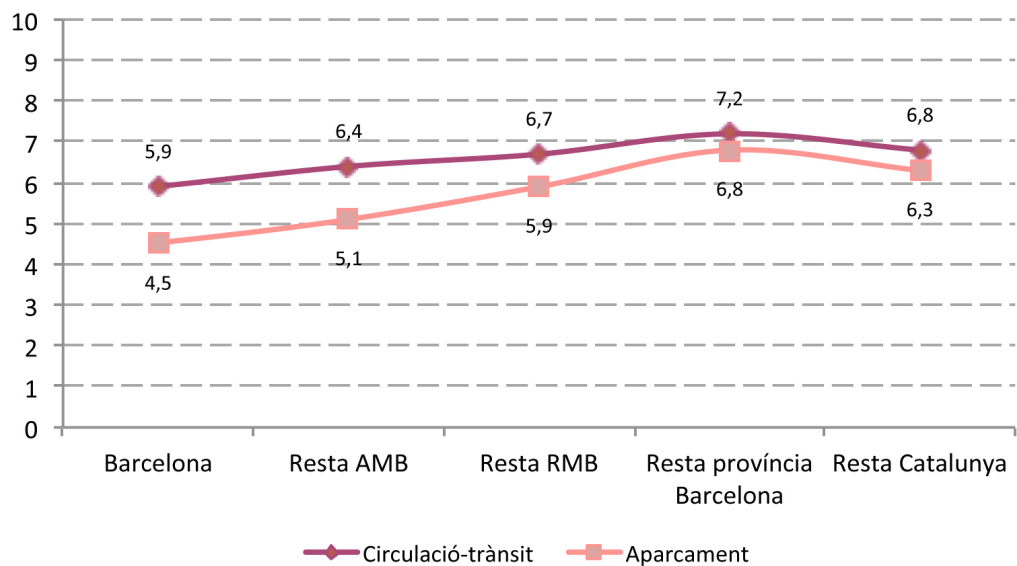
I fora de la ciutat de Barcelona, on els processos de suburbanització i de dispersió urbana han estat tant rellevants en els darrers deu anys, cal plantejar-se quin model de sostenibilitat mediambiental i d'ocupació del territori es defineix.

3.2 Avaluació de les problemàtiques per raó dels mitjans de transport privats

Un dels aspectes d'interès relacionats amb les mobilitats obligades per raó de treball són les percepcions que la població té de l'ús dels mitjans de transport en un context de dispersió i de metropolitanització del territori.

En l'anàlisi dels aspectes negatius del barri on es resideix el primer que cal assenyalar és la satisfacció general amb l'entorn més immediat de residència. En un pla més concret, els problemes relacionats amb la contaminació acústica, ambiental i la brutícia apareixen com a rellevants per a un 18% de les persones enquestades. A més, un 6,5% considera l'alta densitat de persones i vehicles com un dels aspectes negatius del barri on viu i un 4,2% assenyalava la manca de transport públic. En la interpretació de les dades, cal tenir present que la pregunta que es formula és molt generalista, per la qual cosa dona lloc a una nombrosa diversitat de respostes, fet aquest que no permet aprofundir en l'anàlisi per àmbits territorials.

Gràfic 6.27. Valoració mitjana de la circulació i el trànsit i valoració de la disponibilitat d'aparcament al barri o entorn segons els àmbits territorials locals de la província de Barcelona i Catalunya, 2011. Mitjana en una escala de valoració del 0 (valoració negativa) al 10 (valoració positiva)

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2011*

Quan es demana a les persones enquestades, ja de forma més específica, la valoració sobre certs aspectes i serveis del seu barri i entorn més immediat, destaquen els dos aspectes directament relacionats amb la valoració de la circulació i el trànsit i la valoració de la disponibilitat d'aparcament, amb una puntuació de 6,5 i 5,6, en una escala de 10 punts, respectivament. Aquestes valoracions són més baixes entre els residents de Barcelona, que obtenen una valoració mitjana de 5,9 i 4,5, respectivament. Aquesta dada s'explica pel fet que Barcelona és on es registren més problemes de congestió del trànsit, tant intern com d'entrada i sortida de la ciutat, i per les dificultats d'aparcament. Cal recordar que, tal com s'ha assenyalat anteriorment, a la ciutat de Barcelona s'observa una tendència de disminució de l'ús del transport privat a favor del transport públic.

I aquesta valoració un xic més negativa, juntament amb els efectes de la crisi econòmica, poden explicar aquesta tendència.

Taula 6.28. Percepció de problemes de circulació, de trànsit i d'aparcament al barri o entorn segons els àmbits territorials locals de la província de Barcelona i Catalunya, 2011. Percentatge

Circulació i trànsit	Barcelona	Resta AMB	Resta RMB	Resta província Barcelona	Resta Catalunya	Total
Força o molts problemes	12,9	8,5	9,8	4,8	7,6	9,3
Alguns problemes	43,3	36,8	29,7	26,3	30,3	34,1
Cap o pocs problemes	43,8	54,7	60,5	68,9	62,1	56,6
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Aparcament	Barcelona	Resta AMB	Resta RMB	Resta província Barcelona	Resta Catalunya	Total
Força o molts problemes	34,9	29,4	26,5	16,7	18,2	26,1
Alguns problemes	38,4	35,1	23,2	19,2	24,3	29,1
Cap o pocs problemes	26,7	35,5	50,3	64,1	57,4	44,9
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2011*

Ara bé, aprofundint una mica més en aquests resultats, l'anàlisi dels percentatges de població que valoren força negativament aquests dos aspectes (puntuacions iguals o inferiors a 3 en l'escala valorativa de 0 al 10) fa palès que per al 9,3% i per al 26,1% de les persones enquestades, els problemes de circulació i els problemes d'aparcament són aspectes força remarcables (taula 6.28.). L'anàlisi per àmbits territorials mostra que la percepció negativa de la població en aquests dos problemes, tal com s'ha assenyalat anteriorment, són molt més presents en ciutats grans i madures on és més gran el volum de trànsit i la densitat de la població.

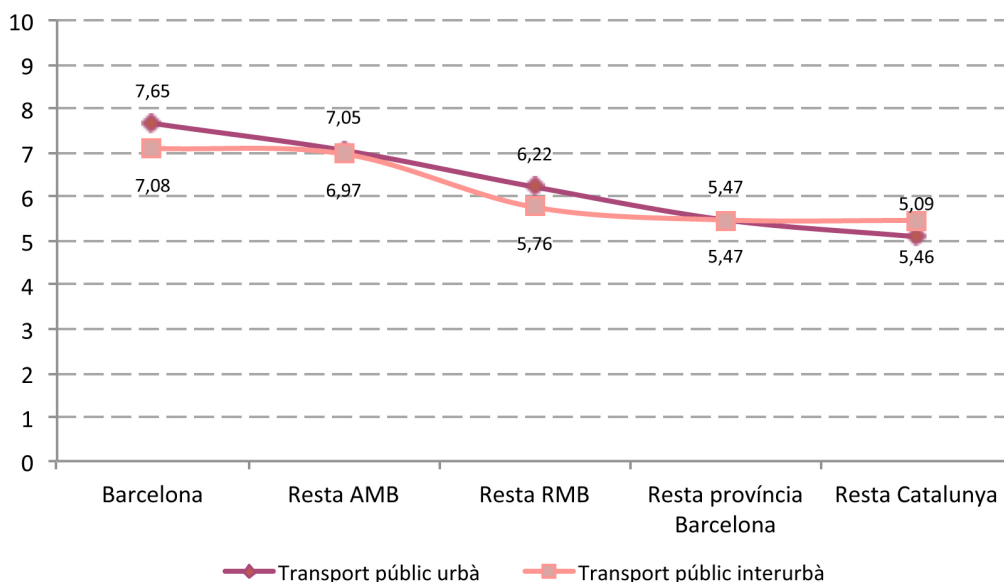
Així, doncs, en relació amb la circulació i el trànsit de vehicles, Barcelona és el territori on la percepció d'aquesta problemàtica és més alta, amb el 12,9% de valoració negativa. En canvi, el percentatge disminueix i passa a una valoració positiva a mesura que ens allunyem de la ciutat, on arriba al 68,9% de valoració positiva per part dels residents de la resta de la província de Barcelona.

La mateixa tendència s'observa en els resultats de les valoracions de la disponibilitat d'aparcament, on a Barcelona el 34,9% dels seus residents declaren tenir molts o força problemes d'aquests tipus, el 29,4% a la resta de l'AMB i el 26,5% a la resta de l'RMB. Són valors que estan per damunt de la resta de territoris, tal com s'observa a la taula anterior.

Aquests resultats cal contextualitzar-los en uns anys on els plans de mobilitat urbana que han desenvolupat molts ajuntaments de l'àrea metropolitana (Barcelona de forma més notòria) han establert mesures per reduir els desplaçaments en vehicle privat per tal d'aconseguir uns models de mobilitat més segura, equitativa i sostenible i per assolir canvis en els patrons de mobilitat. Aquestes mesures requereixen certes accions que, en un primer moment, poden semblar impopulars però que a mitjà i llarg terminis tindran efectes positius per a la qualitat de vida dels ciutadans.

Aquestes són les valoracions en relació amb els mitjans de transport privats motoritzats, però què opina la població del transport públic?

Gràfic 6.29. Valoració mitjana del transport públic urbà al barri o entorn i de l'interurbà segons els àmbits territorials locals de la província de Barcelona i Catalunya, 2011. Mitjana en una escala de valoració del 0 (valoració negativa) al 10 (valoració positiva)

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2011*

En relació amb la valoració que la població fa del transport públic (gràfic 6.29.), es destaca que les mitjanes són força bones: un 6,3 en la valoració del transport públic interurbà i un 6,5 de valoració del transport urbà. Ambdós valors són molt similars a les valoracions que es donaven l'any 2006, de 6,4 i 6,8, respectivament. Els ciutadans de la ciutat de Barcelona són els que atorguen puntuacions més altes, 7,1 i 7,6 respectivament, d'acord amb la major oferta de transport públic. A mesura que la distància amb la ciutat central és més gran, les puntuacions mitjanes de valoració del transport es redueixen, sobretot en les zones menys denses i els municipis més petits.

En conclusió, s'observa una tendència de valoració del transport públic en sentit invers a la de la circulació, el trànsit i l'aparcament. Com més negativament es perceben aquests aspectes, major valoració rep el transport públic. O potser podríem dir que en aquells territoris amb una menor oferta de transport públic hi ha menys problemes de percepció amb els mitjans motoritzats privats i pitjor és la valoració del transport públic, atesa la baixa extensió de la xarxa a escala territorial i d'horaris?

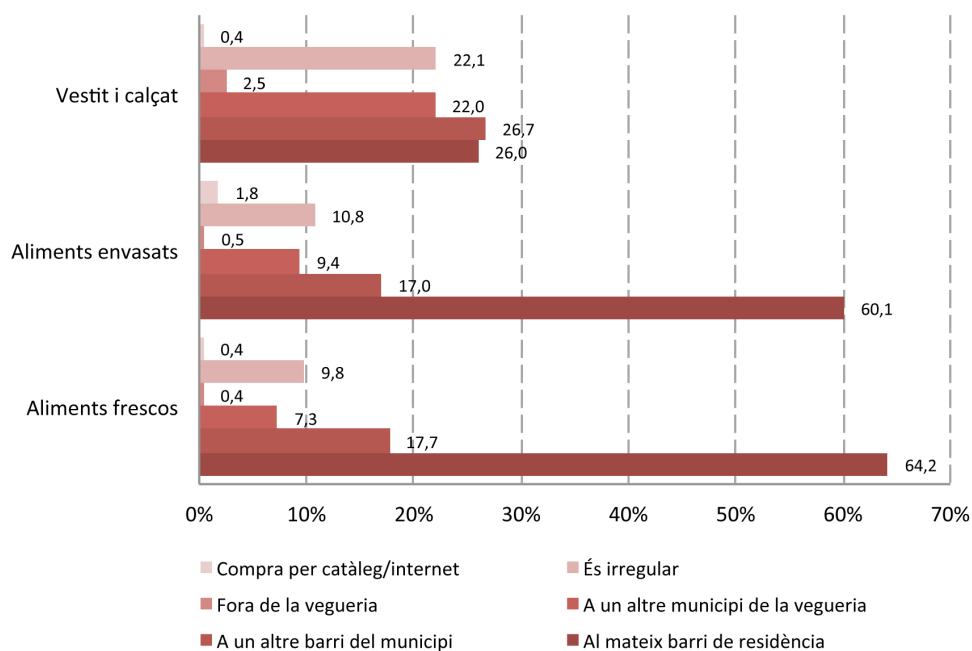
3.3 La mobilitat per compres

Més enllà de la mobilitat obligada per raó de treball o estudis, la mobilitat quotidiana està condicionada pels processos d'ocupació del territori i pel tipus d'emplaçament de residència. L'extensió i dispersió dels habitatges, de les activitats i dels equipaments estan associades a un augment del nombre de desplaçaments i destinacions, a una dispersió dels fluxos, a un augment de les distàncies recorregudes i a un increment en l'ús dels mitjans de transport privats motoritzats. Així, factors com el tipus de creixement urbanístic —dispers o compacte— i la distància als centres urbans i metropolitans, ambdós relacionats amb l'accessibilitat i amb l'oferta d'equipaments i de serveis, condicionen les pautes de la mobilitat quotidiana.

El que detallem en aquest apartat i en els posteriors són els patrons de mobilitat en relació amb les compres, l'oci i el temps lliure i les xarxes de relacions familiars i socials. Es tracta de preguntar-nos si l'ampliació territorial i de mobilitats, tant de residència com de les localitzacions dels llocs de treball que s'han donat els darrers anys a Catalunya, es transmet també al que podem anomenar l'espai de vida, l'espai on els individus efectuen les seves activitats quotidianes: l'oci, les compres i les relacions socials. Cal, però, tenir present que aquestes pautes també estan condicionades per les característiques sociodemogràfiques de la població: la renda disponible, el nivell d'estudis, el nombre de vehicles a la llar i la situació en relació amb l'activitat, juntament amb l'edat i el sexe, són possiblement els trets que més intervenen en el nombre, el temps i el motiu dels desplaçaments quotidians i en la caracterització i modalitats de les activitats de compra, d'oci i temps lliure i de xarxes de relacions socials. Tot i així, en aquest capítol desenvolupem una anàlisi relacionada amb l'ús del territori sense entrar en els aspectes lligats a les variables socials.

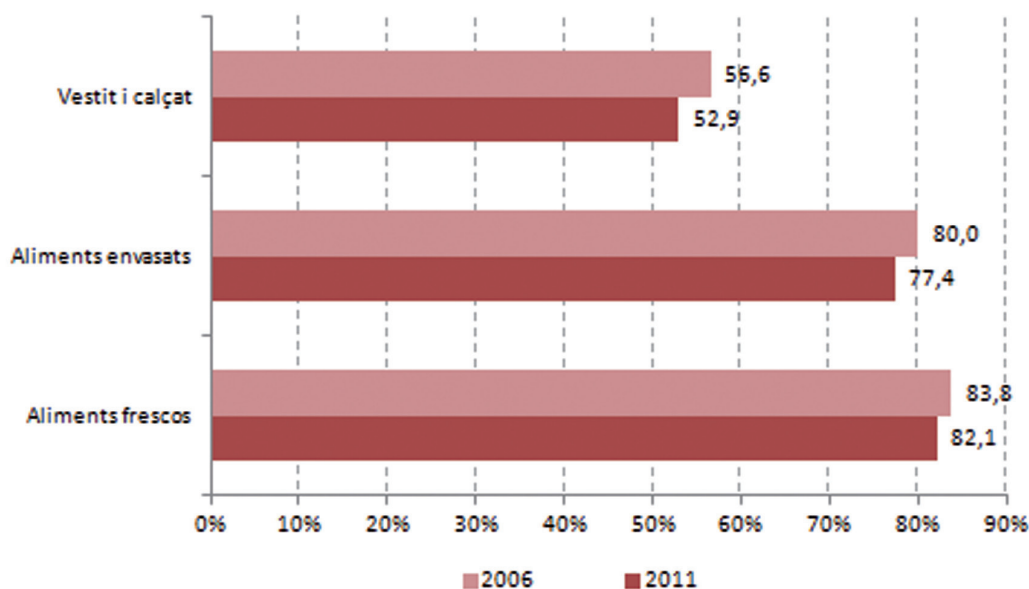
Parlar de mobilitat per compres, serveis i per activitats de lleure suposa diferenciar el motiu concret dels desplaçaments, ja que tant la localització, el temps com la distància que les persones inverteixen depenen molt de l'activitat concreta i la freqüència en què es realitzen: no és el mateix anar al teatre un cop al mes que comprar aliments frescos, que cal fer-ho un parell de cops a la setmana.

Gràfic 6.30. Localització de l'activitat de compra d'aliments frescos, aliments envasats i vestit i calçat. Catalunya, 2011. Percentatge

Font: Idescat i IERIMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2011*

Gràfic 6.31. Autocontenció comercial municipal en la compra d'aliments frescos, aliments envasats i vestit i calçat. Catalunya, 2006 i 2011. Percentatge

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2006-2011*

En relació amb la localització de la compra d'aliments frescos (gràfic 6.30.), cal assenyalar que el patró general és la compra en el mateix barri, 64,2%. Aquesta autocontenció comercial és major en aquells municipis més grans i on l'oferta i l'estructura comercial està més assentada. Aquest comportament d'ús de l'entorn més immediat en aquest tipus de compra (en el mateix barri de residència o bé en el mateix municipi) reforça l'ús dels espais més propers, impedeix la desertització dels carrers, impulsa l'activitat comercial de proximitat i la cohesió del territori i no obliga a desplaçaments motoritzats. La visió longitudinal, comparant les dades actuals amb les del 2006, permet afirmar que es manté força estable aquesta autocontenció: d'un 87,4% de la població que realitzava aquestes compres en la pròpia localitat l'any 2006, al 82,1% actual (gràfic 6.31.).

Taula 6.32. Autocontenció comercial municipal en la compra d'aliments frescos, segons els àmbits territorials locals de la província de Barcelona i Catalunya, 2011. Percentatge

	Barcelona	Resta AMB	Resta RMB	Resta província Barcelona	Resta Catalunya	Total
Autocontenció	94,4	87,0	74,8	76,2	75,4	82,1
No autocontenció	5,6	13,0	25,2	23,8	24,6	17,9
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2011*

Tanmateix, tal com es mostra en la taula 6.32, s'observen diferències segons els àmbits territorials. L'autocontenció municipal en la compra d'aliments frescos és gairebé total a la ciutat de Barcelona, i es manté molt alta en tots els territoris, tot i que es dona una tendència a anar disminuint a mesura que ens allunyem de la ciutat central.

Ara bé, el que sí que s'observa és que en els municipis intermedis, sobretot de la resta de l'RMB i de la resta de la província de Barcelona i de Catalunya, l'autocontenció és més baixa i el desplaçament per aquest tipus de compra en municipis de la seva vegueria arriba a un 23,6%.

Taula 6.33. Autocontenció comercial municipal en la compra d'aliments envasats, segons els àmbits territorials locals de la província de Barcelona i Catalunya, 2011. Percentatge

	Barcelona	Resta AMB	Resta RMB	Resta província Barcelona	Resta Catalunya	Total
Autocontenció	90,8	82,0	68,8	64,9	72,8	77,4
No autocontenció	9,2	18,0	31,2	35,1	27,2	22,6
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2011*

La compra dels aliments envasats, per la seva banda, mostra la mateixa tendència que la compra dels aliments frescos. En primer lloc, una lleugera disminució de l'autocontenció dels municipis, del 80,0% en l'any 2006 al 77,1% en el 2011, i una marcada diferència segons els àmbits territorials. En aquest sentit, les diferències territorials (taula 6.33.) apareixen molt accentuades, ja que ens trobem amb un 90,8% i un 82,0% d'autocontenció comercial a Barcelona i a la resta de l'AMB, respectivament, i amb una disminució important en municipis més petits, de zones semiurbanes, sobretot de la resta de la Regió Metropolitana i de la província de Barcelona, on entre el 31,2% i el 35,1% compren aliments envasats en altres municipis.

Taula 6.34. Autocontenció comercial municipal en la compra de vestit i calçat segons els àmbits territorials locals de la província de Barcelona i Catalunya, 2011. Percentatge

	Barcelona	Resta AMB	Resta RMB	Resta província Barcelona	Resta Catalunya	Total
Autocontenció	83,3	48,3	42,1	37,0	44,8	52,9
No autocontenció	16,7	51,7	57,9	63,0	55,2	47,1
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2011*.

En relació amb la compra de vestits i calçat, en tractar-se d'una compra més esporàdica, es poden observar uns fluxos de desplaçament més amplis i diversos, amb un augment de la mobilitat intermunicipal, on apareix el paper de les ciutats més grans com a pols d'atracció. Tot i així, Barcelona manté la seva alta contenció municipal de compra en aquests tipus d'articles. La resta de territoris es mouen entre el 37,0% de la resta de la província de Barcelona i el 42,1% de la resta de l'RMB, sobretot en els municipis més petits on l'oferta d'establiments comercials és menor (taula 6.34.).

En aquest sentit, l'augment de la mobilitat a escala municipal es produeix tant per la creixent centralitat dels municipis més grans i de l'atracció de les ciutats madures, amb una oferta comercial de roba i calçat molt establerta, com pel paper de les grans superfícies comercials situades a les perifèries urbanes. El fet de recórrer distàncies més grans i el fet de comprar els caps de setmana, 33,7%, i la compra, indistintament, en el tipus d'establiment, 52,5%, ens aproxima a aquell tipus de compra que les persones perceben amb un marcat component important d'oci.

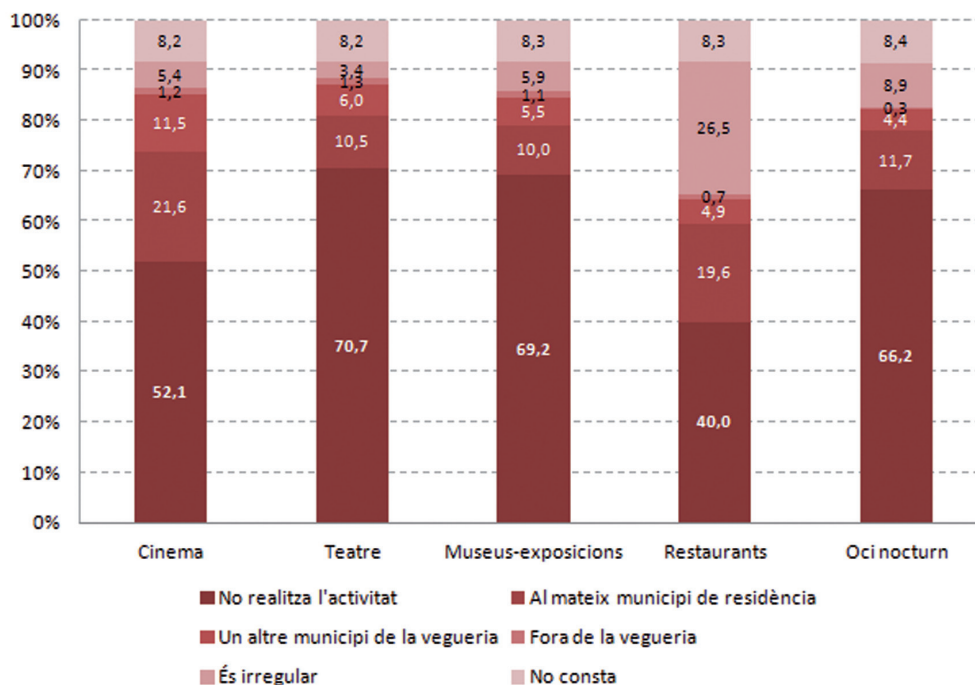
En síntesi, en relació amb la localització de les activitats per compra, les dades mostren que s'estan desenvolupant en l'entorn més proper al lloc de residència. Els ciutadans majoritàriament opten per un tipus de consum de proximitat, per fer les compres al barri i en el mateix municipi, cosa que suposa fer un desplaçament a peu i no consumir ni gaire temps ni molta energia. Tot i així, en aquests darrers cinc anys, s'observa una tendència a la dispersió, una major obertura i interrelació dels municipis, i la consegüent ampliació de la "ciutat real", de l'espai on els ciutadans desenvolupen aquestes activitats de vida quotidiana.

3.4 La mobilitat per oci i temps lliure

En relació amb les activitats d'oci i de temps lliure, cal tenir en compte, d'una banda, la gran diversitat d'activitats que engloba i que, per tant, obliga a una anàlisi de les pautes de mobilitat, diferenciant segons el tipus d'activitat i la seva freqüència. A més, en aquest cas, cal prestar atenció al percentatge de població que declara realitzar les diverses activitats d'oci i temps lliure, així com la seva relació als perfils socials i demogràfics d'aquesta població.

D'altra banda, cal tenir present un context on en els darrers anys l'espai cultural metropolità ha sofert importants transformacions en el mapa d'equipaments. Una de les principals transformacions d'interès en el tema que ens ocupa ha estat l'extensió i major cobertura d'equipaments culturals en el territori. Aquesta transformació liderada des del sector públic, especialment els ajuntaments, però que també ha tingut una important cooperació del sector privat i la iniciativa social, ha permès una major proximitat i unes majors facilitats per als ciutadans a l'hora d'accedir als béns culturals, cosa que ha afavorit, també, la democratització cultural en termes generals.

Gràfic 6.35. Assistència i localització de les diverses activitats d'oci i temps lliure. Catalunya, 2011.
 Percentatge

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2011*

En general es pot destacar que els resultats mostren que les activitats d'oci que podríem considerar més habituals —anar a bars, cinemes, pubs, restaurants, etc.— s'acostumen a fer en l'entorn més proper i immediat de les persones (gràfic 6.35.). Per contra, les més esporàdiques i, sobretot, amb una menor presència d'aquests equipament en els territoris —teatre, museus, exposicions, etc.— impliquen una major mobilitat i dispersió pel territori, alhora que estan molt relacionades amb la major concentració de l'oferta d'aquestes activitats en els diferents municipis, fonamentalment Barcelona ciutat i les capitals dels sistemes urbans.

Si prestem atenció, en primer lloc, al cinema, cal assenyalar que l'oferta existent en els diferents territoris és clau en l'anàlisi de l'assistència i la seva localització. Tanmateix, la situació de les sales de cinema a la Regió Metropolitana ha tingut una forta transformació amb l'extensió del model multicines situats als centres comercials, fonamentalment a les perifèries de les ciutats metropolitanes.

Així, doncs, a Barcelona, on existeix una àmplia oferta de sales de cinema, el 81,2% dels espectadors hi assisteixen en el mateix municipi. En canvi, a la resta del territori català el comportament és força diferent i són molt més freqüents els desplaçaments a altres municipis de la vegueria (taula 6.36.). Sigui per l'atracció de la ciutat de Barcelona i de les ciutats madures de l'àmbit metropolità, sigui per la influència de les capitals de província i de la comarca en la resta del territori català, en els municipis de zones semiurbanes i escassament poblades la majoria de la població es desplaça de municipi per aquest motiu. Així, doncs, a la resta de l'AMB, on el 51,0% assisteix al cinema en el seu propi municipi, la centralitat de

Barcelona és notable, ja que s'hi desplacen un 18,2% dels seus residents que van al cinema. Juntament amb Barcelona ciutat, Cornellà de Llobregat és una altra de les principals destinacions en aquest tipus d'oci. En canvi, a la resta de l'RMB, on el 43,0% dels seus residents es desplacen a altres municipis de la vegueria pròpia, per al 10,4% Barcelona és el lloc de destí juntament amb els municipis centrals en aquest territori que tenen un cert poder d'atracció en aquestes activitats d'oci: Granollers, Mataró i Vilanova i la Geltrú. Manresa i Vic, per la seva banda, tenen un paper d'atracció i de destí en la resta de la província de Barcelona.

Taula 6.36. Localització de l'assistència al cinema entre les persones que hi assisteixen segons els àmbits territorials locals de la província de Barcelona i Catalunya, 2011. Percentatge

	Barcelona	Resta AMB	Resta RMB	Resta província Barcelona	Resta Catalunya	Total
Al mateix municipi de residència	81,2	51,0	40,0	26,5	45,3	54,5
A un altre municipi de la vegueria	0,5	34,2	43,0	51,0	41,0	28,9
Fora de la vegueria	0,1	0,2	6,6	8,7	3,8	3,0
És irregular	18,2	14,6	10,3	13,8	9,9	13,6
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2011*

Tanmateix i seguint la descripció anterior, comparant les dades actuals amb les que proporcionava l'edició del 2006, s'observa en tots els territoris un augment de l'ús del territori més proper i una menor mobilitat municipal: l'assistència al cinema en el seu propi municipi té una major presència.

Aquesta preferència creixent per satisfer les necessitats d'oci en el cinema en un entorn més proper respon a raons que, d'una banda, donen compte de la preferència dels ciutadans en no esmerçar energia (temps i diners) a fer activitats allunyades quan també les pot fer en el seu entorn més proper; i, de l'altra, és una expressió de certes polítiques municipals que han apostat per una ciutat policèntrica mitjançant la creació d'espais de nova centralitat on els equipaments d'oci més proper (el cinema) han tingut un paper fonamental (Miralles, 2006).

Si l'anàlisi de la mobilitat de l'assistència al cinema ja s'ha de fer molt prudentment tenint en consideració l'oferta existent d'aquesta activitat cultural, en el cas de les activitats teatrals aquest fet s'accentua encara més, atesa la concentració de la programació teatral a la ciutat de Barcelona, a les capitals provincials i a les ciutats més grans de la Regió Metropolitana de Barcelona. Respecte a això, cal tenir present que l'oferta teatral, musical i coreogràfica a Catalunya es fruit de la important inversió pública en equipaments i en el suport a la programació realitzada des de les administracions públiques en els darrers anys.

En primer lloc, cal tenir en consideració, tal com apareix en el gràfic 6.35., que l'assistència al teatre és força reduïda, ja que un 70,7% de les persones declara que no hi assisteix de forma habitual.

Barcelona ciutat és el destí fonamental d'aquest tipus d'oci, tant pel 82,1% dels espectadors de teatre residents a Barcelona, com també pels residents de la resta de l'AMB i de la resta de l'RMB, on el 60,9% i el 65,1%, respectivament (taula 6.37.), assisteixen al teatre a altres municipis de la vegueria pròpia. Això és Barcelona ciutat. Així mateix, no deixa de ser important el percentatge de població que declara que la localització del teatre és irregular i de forma indistinta en diverses localitzacions.

Taula 6.37. Localització de l'assistència al teatre entre les persones que hi assisteixen segons els àmbits territorials locals de la província de Barcelona i Catalunya, 2011. Percentatge

	Barcelona	Resta AMB	Resta RMB	Resta província Barcelona	Resta Catalunya	Total
Al mateix municipi de residència	82,1	26,6	23,3	30,9	49,1	49,6
A un altre municipi de la vegueria	0,0	60,9	65,1	17,6	14,2	28,3
Fora de la vegueria	0,0	0,0	1,3	25,0	19,2	6,2
És irregular	17,9	12,5	10,3	26,5	17,4	16,0
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2011*

Quant als museus i exposicions (taula 6.38.), Barcelona continua mostrant la seva capacitat d'atracció de la població i de concentració de l'oferta en el territori Metropolità. Per als residents de la resta de l'AMB i de la resta de l'RMB, aproximadament el 60,0% es desplaça a altres municipis, fonamentalment Barcelona, per anar a aquests equipaments culturals. A la resta de la província de Barcelona, on el 72,0% no assenyala una localització territorial concreta, el que és més important és l'assistència a l'activitat més que la localització d'aquestes activitats, ja que fan ús d'un territori molt extens i divers. Aquestes dades són un reflex de com a Catalunya, des d'una visió territorial, d'una banda, es troba una correlació important entre la densitat de població i el nombre de museus i col·leccions en el territori, i, de l'altra, com s'han articulats territoris internament coherents que han desenvolupat una oferta museística encapçalada per un o més nuclis urbans i representatius de les virtualitats del territori.

Taula 6.38. Localització de l'assistència a museus i exposicions entre les persones que hi assisteixen segons els àmbits territorials locals de la província de Barcelona i Catalunya, 2011. Percentatge

	Barcelona	Resta AMB	Resta RMB	Resta província Barcelona	Resta Catalunya	Total
Al mateix municipi de residència	80,9	11,1	17,6	11,9	40,5	44,2
A un altre municipi de la vegueria	0,0	60,7	59,9	2,5	12,4	24,4
Fora de la vegueria	0,3	0,0	1,3	13,6	17,5	4,9
És irregular	18,8	28,2	21,2	72,0	29,6	26,4
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2011*

En el cas de l'assistència als restaurants (taula 6.39.), atesa la diversitat de situacions, de motius i de localitzacions concretes (per raó de treball, oci i temps lliure nocturn, caps de setmana, etc.) que es troben darrere quan les persones fan àpats fora del seu domicili, els resultats estan en plena sintonia amb aquesta idea: un 51,4% declara que les localitzacions són força irregulars i indistintes en el territori. Únicament a Barcelona ciutat el percentatge dels que hi van al mateix municipi puja fins al 62,2%.

Taula 6.39. Localització de l'assistència a restaurants entre les persones que hi assisteixen segons els àmbits territorials locals de la província de Barcelona i Catalunya, 2011. Percentatge

	Barcelona	Resta AMB	Resta RMB	Resta província Barcelona	Resta Catalunya	Total
Al mateix municipi de residència	62,2	27,8	28,7	18,1	37,2	37,9
A un altre municipi de la vegueria	0,6	14,7	11,1	9,6	12,0	9,4
Fora de la vegueria	0,5	0,5	2,6	2,1	1,2	1,3
És irregular	36,6	57,1	57,6	70,1	49,5	51,4
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2011*

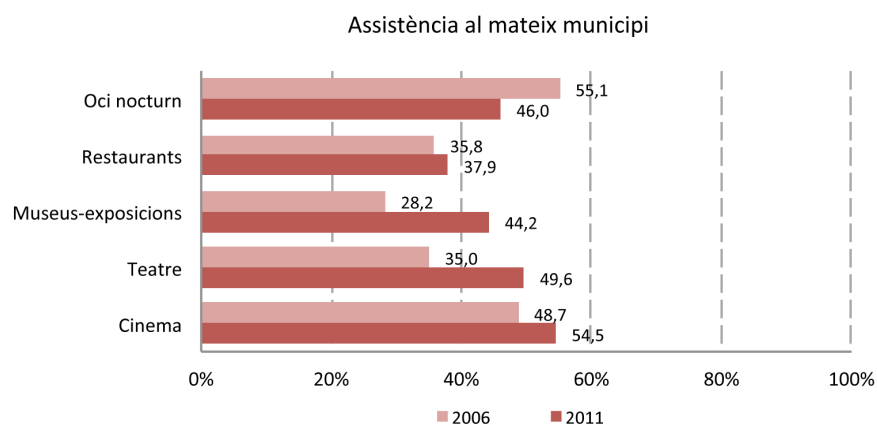
Finalment, si analitzem les pautes d'oci nocturn, en primer lloc cal destacar que si es compara amb l'edició del 2006, ha disminuït el nivell d'autocontenció municipal i ha augmentat el nombre de persones que fan un ús més extensiu del territori per aquest tipus d'oci (gràfic 6.40.). Si l'any 2006 el 55,2% de les persones es quedaven al seu municipi, en el 2011 ha passat a ser el 45,3%. Per àmbits territorials (taula 6.40.), Barcelona, tot i que continua essent el territori on menys desplaçaments fora del municipi es fan per oci nocturn, mostra el menor nivell d'autocontenció de totes les activitats d'oci i temps lliure que s'han preguntat, comparades amb les altres activitats d'oci, ja que tan sols un 63,9% dels seus residents que surten de nit ho fan per Barcelona.

Taula 6.40. Localització de l'assistència a activitats d'oci nocturn entre les persones que realitzen l'activitat segons els àmbits territorials locals de la província de Barcelona i Catalunya, 2011. Percentatge

	Barcelona	Resta AMB	Resta RMB	Resta província Barcelona	Resta Catalunya	Total
Al mateix municipi de residència	63,9	23,4	37,8	35,1	51,7	46,1
A un altre municipi de la vegueria	0,5	29,8	29,6	18,8	18,4	17,4
Fora de la vegueria	0,3	0,3	1,0	4,5	2,6	1,3
És irregular	35,2	46,5	31,6	41,6	27,3	35,1
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

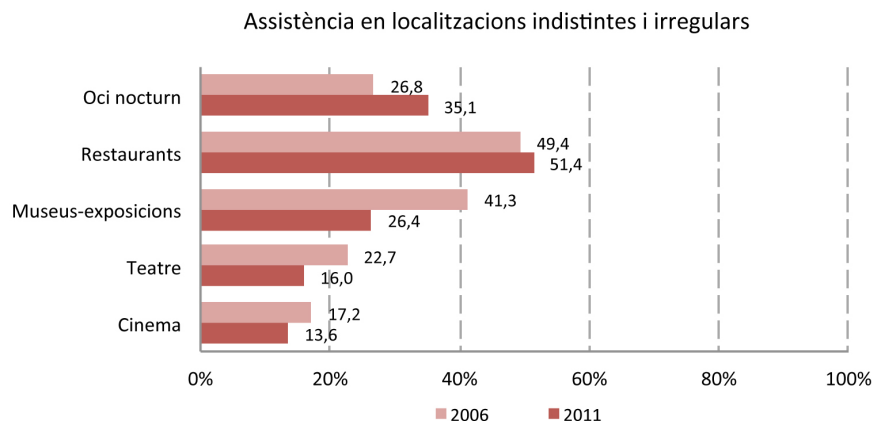
Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2011*

Gràfic 6.41. Localització de les diverses activitats d'oci i temps lliure en el mateix municipi i indistintament en diverses localitzacions entre les persones que realitzen les activitats. Catalunya, 2011 i 2006. Percentatge

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2006 i 2011*

Gràfic 6.41. Localització de les diverses activitats d'oci i temps lliure en el mateix municipi i indistintament en diverses localitzacions entre les persones que realitzen les activitats. Catalunya, 2011 i 2006. Percentatge

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2006 i 2011*

Més enllà dels residents a Barcelona ciutat, el que s'observa com a canvi destacable és que aquest tipus d'oci s'ha tornat molt més irregular i recull la tendència a un major ús indistint de les localitzacions entre els que surten de nit. I això és més freqüent a la resta de la província de Barcelona, sobretot a les comarques centrals i a la resta de l'AMB, on gairebé la meitat dels que surten d'oci nocturn ho fan de forma indistinta i irregular en diverses localitzacions. Això mostra una major diversitat de moviments en aquest tipus d'oci, que molt sovint entrellaça, de forma successiva, diverses localitzacions, amb el que això suposa de mobilitat, de la importància i ús dels mitjans motoritzats privats i de les problemàtiques derivades de l'ús del vehicle privat.

Una anàlisi més detallada de les localitzacions permet notar que Barcelona és un pol d'atracció quant a aquest tipus d'oci per als residents de la resta de l'AMB i de l'RMB, on gairebé un 30% dels seus residents es desplacen a Barcelona per anar a bars, discoteques i pubs.

A tall de conclusió per aquest apartat, les activitats d'oci i temps lliure es fan més en l'entorn més proper i immediat de les persones, en el propi municipi, a excepció de l'oci nocturn, que, pel que fa a les localitzacions, s'ha tornat molt més irregular. Això es pot explicar en una doble línia: per una banda, més enllà de la concentració de la ciutat de Barcelona, es dona una major oferta i diversificació d'aquestes activitats en els territoris. I, per l'altra, és indubtable que un dels efectes de la crisi econòmica ha suposat una reducció dels desplaçaments intermunicipals per raó d'oci i temps lliure.

Es pot afirmar, doncs, que l'anàlisi de l'ús del territori on les persones realitzen les seves activitats quotidianes ens mapifica un espai de vida que es contrau en el mateix espai de residència i en el territori més pròxim i que es diversifica segons les activitats. En aquest sentit, s'observa un fenomen paral·lel de la intensificació del municipi i de l'espai més pròxim en la recerca de la proximitat com un valor en alça i que va paral·lel a la tendència de la major obertura i interrelació dels municipis.

3.5 Accessibilitat als equipaments

La percepció que les persones enquestades tenen sobre l'ús i l'accessibilitat a diversos equipaments del seu barri o entorn és una altra forma d'aproximar-se a l'ús del territori i a les possibles desigualtats que es poden generar en relació amb aquest aspecte.

Taula 6.42. Percepció de manca de certs serveis i equipaments al barri o entorn segons els àmbits territorials locals de la província de Barcelona i Catalunya, Catalunya, 2011. Percentatge

	Barcelona	Resta AMB	Resta RMB	Resta província Barcelona	Resta Catalunya	Total
Botigues o altres punts de venda d'articles d'alimentació o d'altres articles d'ús diari del barri/entorn	0,2	5,2	10,8	6,5	8,3	6,3
Botigues o comerços especialitzats del barri/entorn	2,2	12,3	18,0	9,8	13,9	11,7
Serveis de bancs i caixers automàtics del barri/entorn	0,5	8,3	18,8	10,6	12,6	10,4
Serveis postals del barri/entorn	3,0	13,7	22,5	16,6	15,4	14,1
Serveis sanitaris d'atenció primària (CAP) del barri/entorn	1,5	9,0	20,6	11,2	14,6	11,7
Biblioteques públiques del barri/entorn	2,4	17,5	20,2	17,8	18,4	15,1
Equipaments esportius del barri/entorn	3,2	15,4	15,2	7,1	13,1	11,5
Equipaments d'oci i lleure (cinemes, bars musicals, teatres, etc.) del barri/entorn	7,0	25,1	30,1	16,8	21,5	20,8
Serveis socials bàsics del barri/entorn	3,8	13,4	21,1	15,3	15,2	13,7

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2011*

Tot i que cal tenir en compte que els resultats d'aquestes percepcions són força diferents segons els àmbits territorials, en la taula 6.42. es mostra, segons els àmbits locals de Barcelona, la percepció de la població sobre la mancança dels equipaments en el seu barri o entorn. El tret general és d'una clara tendència de bona percepció de la presència d'aquests serveis i equipaments en el barri o entorn. A excepció dels equipaments d'oci i lleure, cap d'ells no supera el 15% de dèficit. Recordem que aquest tipus d'oci era el que tenia una menor contenció municipal.

De forma més concreta, l'anàlisi segons els àmbits territorials, sosté la idea que són els residents de Barcelona els que tenen la percepció d'una major oferta d'equipaments, seguit pel seu continuïum metropolità. En contra, és a la resta de l'RMB, i sobretot en aquelles zones semiurbanes o intermèdies, on els percentatges de població que considera que manquen certs equipaments i serveis és més elevada, major encara que en la resta de la província de Barcelona i la resta de Catalunya. Ben segur que darrere d'aquestes percepcions també hi ha la consideració sobre què s'entén per barri o per entorn i quins són els seus límits subjectius, en el sentit que en els territoris més enllà de l'àmbit metropolità barceloní aquests límits poden ser més extensos i dispersos. A més, els residents de l'RMB, amb patrons de mobilitat més elevats, ben segur que coneixen la implantació dels equipaments en la resta del territori metropolità barceloní.

Taula 6.43. Dificultats d'accessibilitat a certs serveis i equipaments al barri o entorn entre aquelles persones que fan ús d'aquests serveis i equipament segons els àmbits territorials locals de la província de Barcelona i Catalunya, Catalunya, 2011. Percentatge

	Barcelona	Resta AMB	Resta RMB	Resta província Barcelona	Resta Catalunya	Total
Botigues o altres punts de venda d'articles d'alimentació o d'altres articles d'ús diari del barri/entorn	4,5	4,4	4,2	4,4	3,6	4,2
Botigues o comerços especialitzats del barri/entorn	5,4	6,3	5,2	4,5	3,9	5,1
Serveis de bancs i caixers automàtics del barri/entorn	3,8	3,6	6,2	3,8	3,3	4,1
Serveis postals del barri/entorn	7,0	6,8	8,1	4,8	4,0	6,2
Serveis sanitaris d'atenció primària (CAP) del barri/entorn	5,5	6,7	9,7	5,2	5,4	6,6
Biblioteques públiques del barri/entorn	6,2	5,0	5,1	3,2	5,1	5,3
Equipaments esportius del barri/entorn	5,0	4,7	8,2	2,2	2,8	5,1
Equipaments d'oci i lleure (cinemes, bars musicals, teatres, etc.) del barri/entorn	5,4	3,9	9,5	3,9	3,7	5,5
Serveis socials bàsics del barri/entorn	7,4	12,3	7,7	16,9	8,9	8,9

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2011*

Un dels elements que ens pot donar informació de les possibles desigualtats en el territori són les percepcions que els ciutadans poden tenir pel que fa a les dificultats d'accessibilitat a aquests equipaments. En aquest cas, l'ECVHP 2011 va recollir les dificultats d'accés a aquests equipaments per part de les persones que en feien ús. Els resultats mostren que el percentatge de població, en els diferents àmbits territorials, que expressa que té dificultats d'accés als diversos serveis i equipaments és molt baix: en la majoria dels casos no supera el 5% de persones.

On s'observa un percentatge una mica superior de persones amb dificultats d'accessibilitat és en aquells equipaments de serveis d'atenció primària i els serveis socials bàsics. Tot i que la mostra no permet aprofundir més en aquests resultats, ben segur que, atès el tipus d'equipaments que s'assenyalen, darrere d'aquesta opinió es dona el fet que és el grup de població usuària d'aquests equipaments d'edat més avançada i amb certs problemes de mobilitat, i per tant els que expressen tenir més dificultats d'accés a aquests equipaments i serveis.

4. Les relacions socials i les xarxes de sociabilitat: una anàlisi des del territori

La informació sobre les relacions socials que manté la població catalana pot permetre identificar la importància dels vincles personals així com les seves xarxes de sociabilitat i de la seva extensió en el territori. En l'apartat anterior, on es donava compte dels processos de mobilitat residencial, ja s'assenyalava que les xarxes de relacions de familiars i amistat tenien força rellevància com a motiu d'elecció de la zona de residència. Des d'un punt de vista de l'ús i de la integració del territori cal plantejar-se la possible extensió territorial d'aquests lligams socials i de la seva incidència en els àmbits de proximitat geogràfica de les persones.

El primer que cal assenyalar és que el tret característic de la localització de les xarxes de relacions de la població catalana és l'àmbit que podem anomenar de la proximitat geogràfica, vinculat al barri i al municipi de residència: pel 81,7% de les persones els límits municipals són les fronteres de les seves relacions més freqüents.

Taula 6.44. Localització de residència de les persones amb qui es relaciona més freqüentment. Catalunya, 2006 i 2011; Província de Barcelona, 2000; RMB, 1995. Percentatge

	1995	2000	2006	2011 familiars	2011 amics
Barri	35,0	33,5	39,1	39,7	48,0
Altres barri	33,4	31,7	24,2	24,9	32,7
Total municipi	68,4	65,2	63,3	64,6	81,7
Fora del municipi	14,9	18,2	15,6	34,8	17,5
Indistintament	16,7	16,6	21,1	0,6	0,8

(*) categoria no comparable entre les edicions de l'ECVHP

Font: IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 1995 i 2000* i Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2006 i 2011*

Atès que en la darrera edició de l'enquesta ha canviat la forma concreta de recollir el tipus de relacions socials que es mantenen i les seves localitzacions, no és possible fer una anàlisi comparativa gaire aprofundida. Tot i així, si pensem que amb qui més se sol relacionar la població és amb els familiars, les dades mostren força estabilitat⁶⁶ al llarg de les diverses edicions de l'enquesta, i veiem que les xarxes de relacions més primàries (familiars i amistats) fonamentalment es troben en el mateix municipi de residència (taula 6.44.). Tanmateix, els canvis de residència municipal que s'han produït en els darrers anys ha significat una extensió i major dispersió en el territori de les relacions i les xarxes socials: gairebé s'ha doblat el percentatge que tenen relacions amb familiars fora del seu municipi de residència. Aquesta dada és conseqüència de la major dispersió i dels canvis residencials entre municipis que s'han donat en els darrers anys. Com que la família no es pot canviar, l'augment de la mobilitat residencial d'alguns membres de la família (processos d'emancipació domiciliària i canvis residencials de parelles joves amb fills/es petits) ha suposat una major llunyania i dispersió de les relacions socials entre familiars. El 66,4% d'aquelles persones que han canviat de municipi de residència en els darrers cinc anys mantenen relacions amb familiars que resideixen en altres municipis.

Pel que fa a les relacions amb les amistats, aquestes poden ser més canviants i flexibles. Com que el contacte diari crea i estrena les relacions d'amistat, els canvis residencials i la dispersió en el territori poden comportar nous lligams i xarxes de relacions en el nou municipi de residència. Per això, el 37,7% d'aquelles persones que han canviat de municipi de residència en els darrers cinc anys mantenen relacions d'amistat més enllà del seu municipi de residència. També es podria hipotetitzar una altra raó d'aquest comportament que té a veure amb el paper que poden tenir les relacions d'amistat per conèixer altres municipis on anar a residir: s'escull una zona de residència concreta perquè ja hi viuen les amistats.

Així, doncs, les relacions socials i les xarxes de sociabilitat també apareixen com un dels motius d'elecció de la zona de residència. Tal com s'ha assenyalat anteriorment, aquesta opció de resposta directa tant és assenyalada per un 15,8% com un motiu per haver triat l'actual zona de residència, com escollida per un 12,4% com un aspecte positiu del barri on viu. Ara bé, cal tenir present que en una pregunta on es recull el motiu principal de canvi de residència o d'elecció de la zona per viure, ben segur que aquestes situacions que donen compte dels lligams de sociabilitat poden acabar desdibuixades per altres motius.

En el cas de Barcelona ciutat, que ha anat apareixent com un dels territoris on és més gran l'autocontenció municipal en tots els aspectes estudiats, es mostra també com el territori on les xarxes socials de relació que es mantenen en el propi municipi són més elevades: les relacions amb familiars, el 74,9%, i amb les amistats, del 91,5%.

En conclusió, es tracta d'una xarxa de relacions socials molt lligada a l'espai de proximitat de les persones, que dóna suport físic i emocional, i d'una mobilitat residencial metropolitana que es regeix per estratègies de distàncies curtes, d'espais pròxims i de llocs coneguts on acostuma a haver-hi alguna vinculació prèvia (Pujadas, 2009). Caldrà veure com es van modulant aquestes xarxes de relacions en un context de moviments residencials i de dispersió de la població en el territori.

⁶⁶ A excepció de la categoria de 'indistintament', on ben segur que sí que es recull de forma molt diferent entre les diverses edicions de l'ECVHP.

Taula 6.45. Localització de residència de les amistats i dels familiars segons els àmbits territorials locals de la província de Barcelona i Catalunya. Catalunya, 2011. Percentatge

		Barcelona	Resta AMB	Resta RMB	Resta província Barcelona	Resta Catalunya	Total
Lloc on resideixen: familiars	Al mateix municipi	74,9	60,7	62,4	62,2	62,0	64,6
	A un altre municipi de la vegueria	7,1	26,1	27,0	22,0	12,8	18,4
	Un altre lloc	18,0	13,2	10,7	15,8	25,3	17,0
	Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Lloc on resideixen: amics	Al mateix municipi	91,5	77,0	74,2	75,8	82,0	80,8
	A un altre municipi de la vegueria	2,8	19,5	21,9	14,3	8,3	13,1
	Un altre lloc	5,7	3,5	3,9	9,9	9,7	6,1
	Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2011*

5. Conclusions

Les dinàmiques de metropolitanització que es consoliden són conseqüència tant de l'important volum de moviments residencials que van caracteritzar el període 2001-2006 com de la greu crisi econòmica que marca aquests darrers cinc anys. En aquest sentit, l'anàlisi dels moviments residencials i les dinàmiques de mobilitat mostren que tant el policentrisme i la dispersió, com els processos de reurbanització de les ciutats grans i madures dels entorns metropolitans són les dues cares de la mateixa realitat. L'àrea metropolitana s'ha consolidat com l'àmbit de funcionament integral de l'espai urbà, a la vegada global i amb subunitats internes. En aquest sentit, podem parlar de la ciutat metropolitana com un espai urbà desplegat per un territori plurimunicipal i un sistema d'assentament nombrós, físicament discontinu però funcionalment vinculat entre si (Feria i Albertos, 2010).

Tanmateix, és un espai metropolità que cada cop s'integra més, en el sentit que cada cop és més un espai habitual de la vida quotidiana de les persones, no només en l'àmbit laboral, sinó també d'oci i de lleure i de les relacions personals. L'autocontenció laboral dels municipis, la rellevància de l'espai més pròxim en les activitats de vida quotidiana, tot i l'augment que s'observa a conseqüència dels moviments residencials i de la crisi econòmica, s'estenen més enllà dels seus límits tradicionals i van més enllà del que havia estat Barcelona i la seva primera corona.

A part de les mobilitats per raó de treball, l'anàlisi dels espais de vida de la població ens permet comprovar com a la ciutat de Barcelona es dona una de les proporcions més baixes de població que es desplaça a un altre municipi, tot i que les destinacions de mobilitat abracen tot el territori català (dispersió dels fluxos). L'àmbit metropolità, per la seva banda, mostra una major obertura, una major dispersió i un més alt volum de les seves relacions intermunicipals, encara que majoritàriament tenen com a destinació els municipis veïns i la ciutat de Barcelona.

Així, doncs, s'observa que el barri i el municipi cada vegada signifiquen més l'espai de proximitat i de referència dels seus residents. Es tracta d'una proximitat paral·lela a una major diversificació i dispersió dels espais quotidians i, per tant, de la mobilitat quotidiana. En aquest sentit, apareixen nous espais de vida i de relació, i la continuïtat i contigüïtat espacial, enteses com a taques d'oli, se substitueix progressivament per la de l'alternació d'espais de vida i per un ús diversificat del territori.

6. Bibliografia

Bayona, J. i Gil, F. (2008). "El papel de la inmigración extranjera en la expansión de las áreas urbanas. El caso de Barcelona (1998-2007)". *Scripta Nova*, 12 (270).

Costa M, i Porcel, S. (2013). "L'estructura socioespacial de la regió metropolitana de Barcelona des d'una aproximació multimètoode. Una proposta metodològica per a l'estudi de la diferenciació socioresidencial". *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 59 (2), p. 315-345.

Feria, J. M. i Albertos, J. M. (coord.) (2010). *La ciudad metropolitana en España. Procesos urbanos en los inicios del siglo XX*. Pamplona: Thomson Reuters.

Garcia, M. A. i Muñiz, I. (2007). "¿Policentrismo o dispersión? Una aproximación desde la nueva economía urbana". *Investigaciones Regionales*, 11.

Geyer, H.S. (ed.) (2002). *International handbook of urban system: studies of urbanization and migration in advanced and developing countries*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.

Marmolejo, C. (2010). "Dinámicas territoriales de la Región Policéntrica de Barcelona: 1981-2009". V *Jornada Internacional sobre Alta Velocidad Europea*. Universidad de Castilla la Mancha.

Miralles-Guasch, C. (2006). *Usos del temps i mobilitat*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.

Miralles-Guasch, C. (2011). "Dinámicas metropolitanas y tiempos de movilidad. La región metropolitana de Barcelona, como ejemplo". *Anales de Geografía*, 31 (1), p. 25-145.

Nel·lo, O. (2002). "Ús de l'espai a Enquesta de la Regió de Barcelona". A Giner, S. (dir.) *Enquesta de la Regió de Barcelona, 2000: Informe General*. Barcelona: Diputació de Barcelona i Mancomunitat de Municipis de l'Àrea Metropolitana de Barcelona, p. 29-39.

Nel·lo, O. (2010). "Les dinàmiques territorials a la Regió Metropolitana de Barcelona (1985-2006) Hipòtesis interpretatives". *Papers, Regió Metropolitana de Barcelona*, 51, p. 17-27.

Pujadas, I. (2009). "Movilidad residencial y expansión urbana en la Región Metropolitana de Barcelona, 1982-2005". *Scripta Nova*, 13 (290).

Pujadas, I. i Prats, P. (2011). "Migraciones interiores y dispersión residencial de las ciudades medias en Cataluña (1992-2008)". A Pujadas, I. (ed.) *Población y Espacios urbanos*. Barcelona: Departament de Geografia Humana de la UB y Grupo de Población de la AGE.

